

**MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
VIEŠOJO SAUGUMO FAKULTETAS**

**VISUOMENĖS SAUGUMAS IR
VIEŠOJI TVARKA (9)**

Mokslinių straipsnių rinkinys

PUBLIC SECURITY AND PUBLIC ORDER (9)

Scientific articles

Kaunas 2013

Redaktorių kolegija:

Prof. hab.dr. Rūta Adamonienė - redaktorių kolegijos pirmininkė (Mykolo Romerio universitetas, Lietuva)
Doc. dr. Algirdas Muliarčikas - atsakingas sekretorius (Mykolo Romerio universitetas, Lietuva)
Prof. dr. Petras Ancelis (Mykolo Romerio universitetas, Lietuva)
Prof. dr. Birutė Pranevičienė (Mykolo Romerio universitetas, Lietuva)
Prof. dr. Peteris Vucenlzdans (Rezeknės aukštoji švietimo mokykla, Latvija)
Prof. dr. Ligita Šimanskienė (Klaipėdos universitetas, Lietuva)
Doc. dr. Martina Blaškova (Žilinos universitetas, Slovakija)
Doc. dr. Saulius Greičius (Mykolo Romerio universitetas, Lietuva)
Doc. dr. Laima Ruibytė (Mykolo Romerio universitetas, Lietuva)
Doc. dr. Darius Urbonas (Mykolo Romerio universitetas, Lietuva)
Doc. dr. Kęstutis Vitkauskas (Mykolo Romerio universitetas, Lietuva)
Doc.dr. Loreta Bukšnytė-Marmienė (Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuva)
Doc. dr. Gintaras Žilinskas (Kauno technologijos universitetas, Lietuva)
Doc. dr. Aurelija Pūraitė (Mykolo Romerio universitetas, Lietuva)
Doc. dr. Andrej Sotlar (Mariboro universitetas, Slovėnija)
Dr. Piotr Bogdalski (Ščytno aukštoji policijos mokykla, Lenkija)
Dr. Andrzej Wawrzusiszyn (Sienos apsaugos mokymo centras, Lenkija)
Lekt. Chiok Phaik Fern (Jalan universitetas, Malaizija)
Konze Andre (Policijos akademija, Vokietija)

Redaktorių kolegija patvirtinta Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Tarybos posėdyje 2012-05-25

Mokslinių straipsnių rinkinys leidžiamas Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakultete nuo 2008 m. Kiekvieną straipsnį recenzavo 2 atitinkamos srities mokslininkai.

Autorių straipsnių kalba netaisyta.

Mokslo straipsnių rinkinio VISUOMENĖS SAUGUMAS IR VIEŠOJI TVARKA

Redaktorių kolegijos 2013 m. birželio 17 d. posėdžio nutarimu leidinys rekomenduotas spausdinti.

Visos leidinio leidybos teisės saugomos. Šis leidinys arba kuri nors jo dalis negali būti dauginami, taisomi ar kitu būdu platinami be leidėjo sutikimo.

Žurnalas referuojamas EBSCO Publishing tarptautinėje duomenų bazėje

Adresas:
Mykolo Romerio universiteto
Viešojo saugumo fakultetas
V. Putvinskio g. 70, LT- 44211 Kaunas
El.paštas vsf@mruni.eu

Address:
Mykolas Romeris University
Faculty of Public Security
V. Putvinskio g. 70, LT- 44211 Kaunas
E-mail vsf@mruni.eu

Public Security and Public Order (9)

Scientific articles

Editorial Board

Prof. Dr. Rūta Adamonienė - Editor in Chief (Mykolas Romeris University, Lithuania)
Assoc. Prof. Dr. Algirdas Muliarčikas - Executive Secretary (Mykolas Romeris University, Lithuania)
Prof. Dr. Petras Ancelis (Mykolas Romeris University, Lithuania)
Prof. Dr. Birutė Pranevičienė (Mykolas Romeris University, Lithuania)
Prof. Dr. Peteris Vucenlzdans (Rezekne Higher Education Institution, Latvia)
Prof. Dr. Ligita Šimanskienė (Klaipėda University, Lithuania)
Assoc. Prof. Dr. Martina Blaškova (Žilina University, Slovakia)
Assoc. Prof. Dr. Saulius Greičius (Mykolas Romeris University, Lithuania)
Assoc. Prof. Dr. Laima Ruibytė (Mykolas Romeris University, Lithuania)
Assoc. Prof. Dr. Darius Urbonas (Mykolas Romeris University, Lithuania)
Assoc. Prof. Dr. Kęstutis Vitkauskas (Mykolas Romeris University, Lithuania)
Assoc. Prof. Dr. Loreta Bukšnytė –Marmienė (Vytautas Magnus University, Lithuania)
Assoc. Prof. Dr. Gintaras Žilinskas (Kaunas University of Technology, Lithuania)
Assoc. Prof. Dr. Aurelija Pūraitė (Mykolas Romeris University, Lithuania)
Assoc. Prof. Dr. Andrej Sotlar (University of Maribor, Slovenia)
Dr. Piotr Bogdalski (Police Academy in Szczytno, Poland)
Dr. Andrzej Wawrzusiszyn (Border Guard Training Center, Poland)
Lekt. Chiok Phaik Fern (Jalan University, Malaysia)
Konze Andre (Police Academy of Germany, Germany)

Each article is reviewed by 2 scientists.
Scientific articles have been published since 2008.

The journal is listed in the EBSCO Publishing International Database

© Mykolo Romerio universiteto
Viešojo saugumo fakultetas, 2013

TURINYS

	Psl.
Rūta Adamonienė, Laima Ruibytė EVALUATION OF PERFORMANCE OF LEADERS IN LITHUANIA POLICE ORGANIZATION BY APPLYING COMMON ASSESSMENT FRAMEWORK	5
Darius Amilevičius, Birutė Pranevičienė PERSONAL DATA USAGE IN THE CONTEXT OF THE DEVELOPMENT OF SEMANTIC TECHNOLOGIES: LEGAL ISSUES	19
Nijolė Aukštuolytė SAVIŽUDYBĖ KAIP ŽMOGAUS APSISPRENDIMO AKTAS IR JŲ SĄLYGOJANTYS VEIKSNIAI	34
Daiva Bereikienė, Eglė Štareikė ATLIEKŲ RŪŠIAVIMO TEISINIO REGULIAVIMO ASPEKTAI	45
Gediminas Bučiūnas SLAPTO SEKIMO GENEZĖ PER TEISĖS PAMINKLUS	61
Viačeslav Čigrin NEAPYKANTOS NUSIKALTIMAI: AKTUALIJOS IR TENDENCIJOS	73
Rasa Dobržinskienė SKOLINTOS LEKSIKOS PINKLĖS	92
Ramunė Jakštienė PROTECTION FROM DOMESTIC VIOLENCE AGAINST WOMEN IN LITHUANIA: PROBLEMATIC ASPECTS DETECTED BY INTERNATIONAL INSTITUTIONS	101
Ramunė Jakštienė, Audrius Zykevičius ŠVELNESNĖ NEI SANKCIJOJE NUMATYTA ADMINISTRACINĖ NUOBAUDA: TEISINIO REGULIAVIMO IR TAIKYMO YPATUMAI	116
Antanas Janušauskas CONTEMPORARY EMIGRATION THREAT TO THE COUNTRY'S HEALTH CARE SYSTEM	133
Sigita Kausteklytė-Tunkevičienė PRIVALOMOJO ĮMONĖS BENDROSIOS CIVILINĖS ATSAKOMYBĖS DRAUDIMO UŽ ŽALĄ, PADARYTĄ APLINKOS UŽTERŠIMU, TIKSLAS IR PROBLEMINIAI ASPEKTAI	145
Kristina Mikalauskaitė-Šostakienė, Audrius Zykevičius ADMINISTRACINIO NURODYMO INSTITUTAS: TAIKYMO YPATUMAI IR PROBLEMAS	156
Saulė Milčiuvienė SOLIDARUMO PRINCIPŲ VAIDMUO FORMUOJANT BENDRĄ EUROPOS SĄJUNGOS ENERGETIKOS POLITIKĄ	173
Giedrė Paurienė BERUF DES POLIZEIBEAMTEN: ERWARTUNGEN UND REALITÄT	184
Giedrė Paurienė BIOGRAFINIO METODO YPATUMAI ANALIZUOJANT INFORMALŲJŲ MOKYMAŠI	194

Birutė Pranevičienė	208
THE UTILIZATION AND CONSERVATION OF NATURAL RESOURCES IN LITHUANIA	
Aurelija Pūraitė	220
IMPACT OF INTERNATIONAL LEGAL INSTRUMENTS ON FORESTS' PROTECTION	
Danguolė Seniutienė	235
SECURITY AND MOBILITY: THE EUROPEAN TRENDS	
Aušra Stepanovienė	246
COOPERATIVE LEARNING IN THE CONTEXT OF FOREIGN LANGUAGE TEACHING AND LEARNING	
Milana Striuogienė	255
TEISINIŲ DARBO IR VALSTYBĖS TARNYBOS SANTYKIŲ ATSKYRIMO PROBLEMATIKA	
Marijus Šalčius	272
NETEISĖTAS PRATURTĖJIMAS: LŪKESČIAI IR REALIJOS	
Ligita Šimanskienė, Jurgita Paužolienė	285
LIETUVIŲ IDENTITETO KAITA VYKSTANT EMIGRACIJAI	
Valentinas Tumas, Antanas Janušauskas	298
NEW CHALLENGES FOR PUBLIC SECURITY	
Aušra Vingilė	309
PROBLEMATINIAI KARDOMŲJŲ PRIEMONIŲ TAIKYMO ASPEKTAI	
Kęstutis Vitkauskas	326
EFFICIENCY OF FACTORS MOTIVATING PROFESSIONAL ACTIVITY: STUDY OF POLICE OFFICERS' ATTITUDE	
Kęstutis Vitkauskas	340
ORDNANCE OF LITHUANIAN POLICE OFFICERS WITH SERVICE UNIFORMS: THE RIGHTS AND POSSIBILITIES OF THEIR USE	
Vaiva Zuzevičiūtė, Birutė Pranevičienė, Laima Ruibytė	351
GLOBALISED WORLD AND MOBILITY: SOME IMPLICATIONS FOR INTERCULTURAL EDUCATION	

EVALUATION OF PERFORMANCE OF LEADERS IN LITHUANIA POLICE ORGANIZATION BY APPLYING COMMON ASSESSMENT FRAMEWORK

Rūta Adamonienė*, Laima Ruibytė**

*Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Humanitarinių mokslų katedra
Putvinskio g. 70, LT-44211 Kaunas
Telefonas (8~37) 30 36 65*

El.paštas: rutadam@mruni.eu, laimaruibyte@mruni.eu

Annotation. Changing external conditions, needs of market and customers are correcting performance of organization's performance therefore every leader has to assess the changes and to create favourable internal conditions to reach objectives¹. Leader authorizes employees for activity, determines policy and objectives of quality creates organization's strategy, takes care of management of resources, training of employees, infrastructure and working environment, and performs assessing analysis that helps to take decisions and perform activities as well as to use the possibilities to reach the objectives better. Management of organization and its activity is successful when all processes having place in it are systemic and clear, and organization's activity is directional. Success can be reached by implementing and monitoring management system which is created in order to improve constantly the results of organization's performance in accordance to the needs of all parts interested. Thus, this article is striving for determination of the results of assessment of performance of leaders of police organization and the organization's results oriented towards employees according to the partial criteria presented in methodology of CAF.

Keywords: leadership and management, quality management, Common Assessment Framework, police organization

INTRODUCTION

Sector of public administration becomes more and more modern in striving for presentation services to citizens and businesses as qualitative as possible and react to their needs and changing business conditions in time. Despite institutions of public administration are still inert enough, modern methods of management started to be implemented there, however. Police organization as part of public sector, also is accepting challenges of modern global world and striving for implementation of methods improving efficiency of its performance. Present leaders of Lithuanian police communicate values of contemporary police organization according to the Republic of Lithuania "The Long-Term State Development Strategy", which provides that "here will be created such public safety system that the institutions responsible for public safety and (or) public order would guarantee public safety by providing citizenry with high quality services efficiently and rationally using taxpayer funds." Further, in terms of public security as one of the main factors of public

¹ Pociūtė, D., Janušauskienė, V., Vitkauskas, R. Kokybės vadyba. Mokomoji knyga. Vilnius: Technika. 2005.

safety, among other things, it states that it is necessary "to foster the effectiveness of public security and public order institutions: to improve the management and operational practices of these institutions, networking, relationships with other state and local agencies and the population; develop bilateral and regional cooperation, actively participate in international public safety organizations to ensure proper material, technical and information provision of the police and other public security and public order organizations; to develop education and training system of the officials, allowing the rational use of departmental and other research and educational institutions potential and to take a positive experience of the development of the officials in Europe and other foreign countries."²

From text of the Strategy it is clear that in the long-term vision of the State the public safety should be ensured by the new type of statutory organizations. The same value orientation of Police declared in the 2012-2014 Strategy, in which the Police Department undertook to create preconditions for the creation of an attractive, motivated and effective police system³.

In strategy of Lithuanian public sector administration development till the year 2010, there was set an objective to improve quality of provided public services. It is indicated in the strategy that in striving for the objective mentioned „*it is possible to integrate quality management into administration performance, to determine quality standards, to assess them and to share good experience with the EU state members*“. One of the predicted means of improvement of services' quality is monitoring of implementation of quality management methods and presenting information on its results to society⁴.

APPLICATION OF QUALITY MANAGEMENT MODELS IN PUBLIC ADMINISTRATION

Despite models of quality management and single means started to be applied in public sector of Lithuania recently in comparison with states of Western Europe, the need for implementation of quality incentives based on method of Quality Management is great. Lithuanian legislation does not preise compulsory implementation of models of quality management, and institutions of public administration are given their right to choose⁵.

² The Long-Term State Development Strategy. The State News. 2002, Nr. 113-5029.

³ The Strategic plan of Police Department under the Ministry of Internal Affairs for years 2012-2014. <http://www.policija.lt/get.php?f.9343> (seen on 2012 01 12).

^{4, 5} Kokybės vadybos metodų diegimo viešojo administravimo institucijose stebėsena. Tyrimo ataskaita. LR vidaus reikalų ministerija ir Viešosios politikos ir vadybos institutas. 2008 m. gruodžio 19 d.

Membership of Lithuania in the EU makes organizations of our country to implement qualitatively the concepts of European administrative space states' management, to seek for operative innovations in the management system itself and better ways of work organization and tackling the problems⁶.

Competitions of samples of Good experience organized by ministry of Internal affairs of Republic of Lithuania and their spread help improving quality of performance of public administration of Lithuania as well. Organizations of public sector implement projects by using Quality Management methods and other means, to improve supply of public services to citizens, stimulate sparing development, partnership and cooperation (between municipalities and citizens, between police, church and citizens), implement methods of quality management, develop quality of processes, introduce e-management, etc. Best projects are being presented both in Lithuania and other states of the EU. Spread of good experiences is not only a principle of management of general quality, but also the one of the mission's important tasks of mature organization or country. Except the material, educational and cultural benefit, this influences essentially image of our country in country's and Europe's community and business world. Therefore, quality is important not only to business organizations, but institutions of public sector as well. It becomes more and more topical in different areas of public life and culture as well, Increases the circle of questions and problems tackled by the help of the means of quality⁷.

The most applicable models of quality management in institutions of public administration of states of Middle and East Europe are following: International standards of quality management, *European Foundation for Quality Management* model, *Common Assessment Framework*, other models - SERQUAL, model of *Balanced scorecard*, Charter of citizens, *Public Service Excellence Model*, Customers' satisfaction model, etc.⁸

Of all mentioned methods the Common assessment framework (further CAF) could be distinguished, the means of quality management that was intended especially for organizations or public sector, striving for successful development of their performance. This model is based on the same advanced principles of perfection as the model of perfection of

⁶ Bendrasis vertinimo modelis (BVM). Organizacijų tobulinimas taikant įsivertinimo modelį. 2006. Prieiga per internetą: http://www.eipa.eu/files/File/CAF/Brochure2006/Lithuanian_2006.pdf

⁷ Ruževičius, J. Kokybės vadybos aprėpties plėtra. II dalis. 2010.03.21 straipsnis. [žiūrėta 2011-01-20] Prieiga per internetą: www.kvalitetas.lt/ru/-/75

⁸ Gudelis, D. Savivaldybių veiklos matavimo modeliai ir jų įgyvendinimo galimybės Lietuvoje. Daktaro disertacija. Vilnius: Mykolas Romeris universitetas, 2007; Kokybės vadybos metodų diegimo viešojo administravimo institucijose stebėseną. Tyrimo ataskaita. LR vidaus reikalų ministerija ir Viešosios politikos ir vadybos institutas. 2008 m. gruodžio 19 d.; Čyžiūtė J. Kokybės vadyba ir lyderystė – nauji iššūkiai viešajame administravime. Valstybės tarnybos aktualijos. 2009 m. Nr. 15 (sausis – vasaris), p. 60-63. ISSN 1648-8075.

European quality management fund (EFQM) and requirements of ISO 9001 standard⁹. Common assessment framework is the method based on principles of general quality that derived from EFQM model and model of German Speyer. According to the statement of Čyžiūtė¹⁰, Common assessment model is a tool for constant increase of efficiency the results of application of which show evolution of organization.

Common assessment framework has four objectives: to reveal uniqueness of public sector organization; to serve as a tool for organizations that are willing to improve their performance; to be connecting chain between different models of quality management; to create possibility for organizations of public sector to bracket together (striving – to learn from each other, and not stimulate competition of organizations or public sector)¹¹.

Often it is difficult for the institution to assess gaps of own activity, there is only feeling that some part of activity does not function well enough. Common assessment framework helps assessing those gaps - it is one of the methods of quality management.

APPLICATION OF COMMON ASSESSMENT FRAMEWORK FOR ASSESSMENT OF LEADER'S PERFORMANCE

Leadership has evolved into a strategic activity that includes communicating a vision, developing organizational structures and processes, managing change initiatives, and creating capabilities¹². Effective leadership is exhibited through actions that build and improve organizational abilities and management systems¹³.

Leaders or managers have to be leaders with long-term vision, capable to forecasting, developer, innovative, risk taking, empowered others, participant, customer-oriented, process-oriented and with systematic \strategic thinking. In fact, leadership in quality-oriented organizations is so important that is considered a key factor in conferring world quality awards such as Baldrige and EFQM Quality Award¹⁴. On sight of such requirements to leader

⁹ Arbatauskas, A. Bendrasis vertinimo modelis – kokybiškos vadybos organizacijoje rodiklis. Valstybės tarnybos aktualijos. 2009 m. Nr. 15 (sausis – vasaris), p. 31-33. ISSN 1648-8075.

¹⁰ Čyžiūtė J. Kokybės vadyba ir lyderystė – nauji iššūkiai viešajame administravime. Valstybės tarnybos aktualijos. 2009 m. Nr. 15 (sausis – vasaris), p. 60-63. ISSN 1648-8075.

¹¹ Bendrasis vertinimo modelis (BVM). Organizacijų tobulinimas taikant įsivertinimo modelį. 2006. Prieiga per internetą: http://www.eipa.eu/files/File/CAF/Brochure2006/Lithuanian_2006.pdf; Čyžiūtė J. Kokybės vadyba ir lyderystė – nauji iššūkiai viešajame administravime. Valstybės tarnybos aktualijos. 2009 m. Nr. 15 (sausis – vasaris), p. 60-63. ISSN 1648-8075.

¹² Hitt, M., Ireland R.. The Essence of Strategic Leadership: Managing Human and Social Capital. Journal of Leadership and Organizational Studies. 2002.

¹³ Ingraham, P. W. Linking leadership to performance in public organizations. Organization for Economic Co-Operation and Development, Paris. 2001.

¹⁴ Trofino, A.J., Transformational Leadership: Moving Total Quality Management to World Class Organizations. International Journal of Nurse Review. 47(4): 232-142. 2000.

as important factor of warranty of quality management, it is needed to be highlighted with regret that public sector often is not a perfect place for implementation of projects and programs of quality management¹⁵. Leaders of some organizations are conservative, not stimulating changes or unable to manage them. Usually issues of quality management in such structures are being treated only as matter of management fashion and they are given episodic attention only. Such organizations are not able to manage organization's people, do not seek for possibilities to modify models of quality management for possibilities and needs of organization¹⁶.

The feedback on efficiency of organization's performance should be important to leaders and should help develop quality of their management. Such information can be obtained using Common assessment framework (further – CAF), intended for assessment of performance of organizations of public sector, leadership and quality of management. Therefore, in striving for research of phenomenon on managers' leadership in police organization, part of partial criteria of Common assessment model were chosen for methodology.

Besides, common assessment framework as well as model business development of European quality management fond, proposes to organization to evaluate nine factors (criteria) of success, one of which is „*leaders' performance*“ or „*leadership*“. It is criterion „*leadership*“ that was selected for this study, because it allows assessment how leaders succeed in describing organization's mission and vision, and stimulating their implementation, forming values determining long-term success, coordinating actions and behaviour with them, what is leaders' contribution in creation and development of system of organization's management. Also, one more criterion of CAF model was selected for the study - „*results oriented towards employees*“, that describes what results reaches organization while satisfying needs of employees.

In striving to ascertain efficiency of leadership functions of one Lithuanian police organization's subdivision out of ten in the context of quality management, we raised the **objective** to determine: 1) the results of assessment of organization's leaders performance according to the partial criteria presented in CAF methodology; 2) the assessment of organization's results oriented towards employees according to the presented partial criteria;

^{15,15} Puškorius, S., Raipa, A. Teoriniai viešojo sektoriaus veiklos modernizavimo aspektai // Viešoji politika ir administravimas, 2002. Nr. 2, p. 9-17. ISSN 1648-2603.

3) to compare how those criteria of quality of organization's leaders' performance are assessed by leaders themselves and their subordinates.

METHODOLOGY OF THE SURVEY

Common assessment framework „represent aspects, that are typical to suitable management of organization in order the satisfied results to be reached “¹⁷. Leaders' performance is assessed by CAF method according to 9 criteria (management/leadership, strategy and planning, people, partnerships and resources, management of processes and changes, etc.).

Every criterion out of nine is corresponded by few indices that are assessed in points from 0 to 100 in accordance to the extent organizations are using the means of quality management expressed in particular index.

Structure of nine blocks involves the main aspects that should be analyzed by any organization. First five criteria are examining features of organization's possibilities. They determine what organization does and how the tasks it raised help to reach the pursued result. Remaining criteria are measuring the results oriented towards clients/citizens, people, influence to society and results of the main activity, determining values of internal indices as well.

As was mentioned above, in this research two CAF criteria of nine were used - „leaders' performance “ or „*leadership* “ and „results oriented towards employees “.

In the first criterion „*leaders' performance* “ or „*leadership*“ leaders indicate a direction of performance to organization, form mission, vision and values necessary for long-term success of organization. They motivate organization's people and by own actions show a model of behaviour that corresponds expressed and implied values. Leaders create, implement and supervise system of organization's management and review performance and results. They are responsible for development of performance and preparation for future, organize changes necessary for implementation of mission¹⁸.

Another criterion is the results oriented towards people. These are the results reached by the organization, related with peoples' satisfaction. This criterion involves satisfaction of all employees of the organization. Usually organizations are using surveys of peoples (employees) in order to determine level of their satisfaction, however, other additional means

¹⁷ Čyžiūtė J. Kokybės vadyba ir lyderystė – nauji iššūkiai viešajame administravime. Valstybės tarnybos aktualijos. 2009 m. Nr. 15 (sausis – vasaris), p. 60-63. ISSN 1648-8075.

¹⁸ Bendrasis vertinimo modelis (BVM). Organizacijų tobulinimas taikant įsivertinimo modelį. 2006. Prieiga per internetą: http://www.eipa.eu/files/File/CAF/Brochure2006/Lithuanian_2006.pdf

could be used as well, such as researches of focus groups, interview with people leaving job. There could be assessed peoples' activity and level of their skills¹⁹. Every respondent assessed the criteria „*leadership*“ and „results oriented towards employees “ in accordance to every presented partial criterion.

Respondents' profile. Number of female respondents was 92 (46%), male – 107 (53.5%). Respondents according the type of work distributed as follows: specialists – 70%, first line officers – 23 % and managers – 6.5 % of respondents. The following employee age groups were classified: less than 30 years old – 84 respondents (including 1% managers, 57 % specialists, 26% first line officers), from 30 to 40 years – 77 respondents (including 5 % managers, 53 % specialists, 18 % first line officers), more than 40 years – 39 respondents (including 7% managers, 30 % specialists, 2% first line officers).

The survey took place in January - March of 2012. Invitations with the reference to web-based questionnaire were distributed via Kaunas region police institutions email, available to all 1000 employees, 199 have received filled questionnaire. Anonymity of the respondents was also stressed. Kaunas County has a total of 1.7 thousand police employees, and in Lithuania - 9.8 thousand.

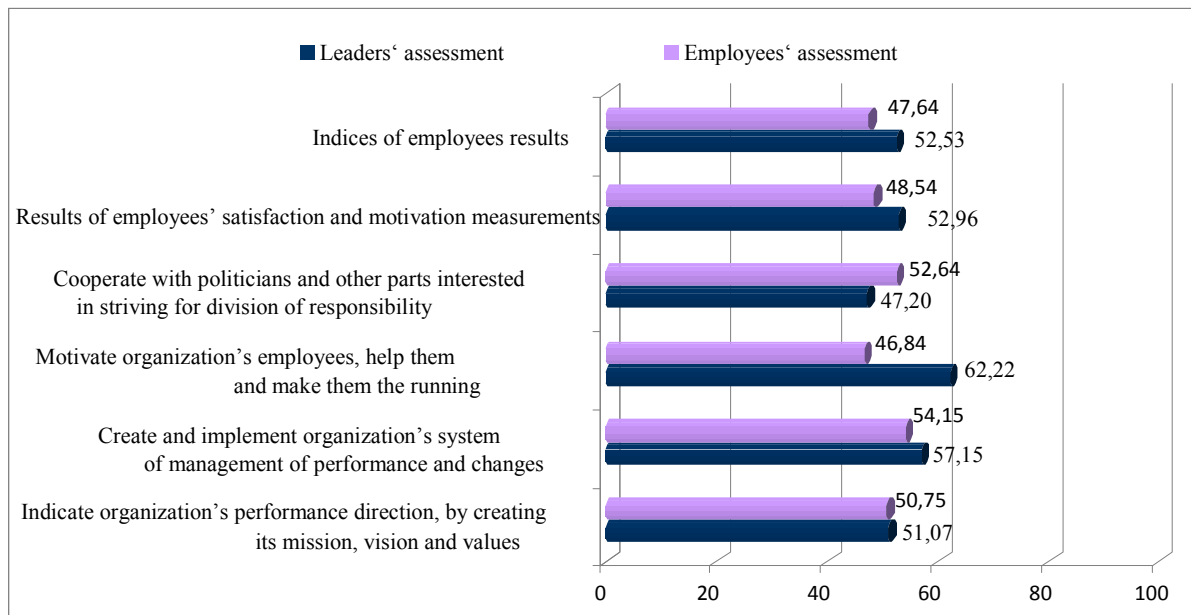
Empirical data was treated by conventional methods of mathematical statistics.

RESULTS OF THE SURVEY

Having performed assessment of leaders performance in accordance to criteria presented in the methodology of CAF, the research results show that, while indicating a direction of organization's performance, creating its mission and vision, employees of administration are being invited to participate the meetings where organization's mission and vision are being discussed and formed (see Pic. 1).

The leaders of this organization communicate by using organization's website, correspondence, employees' meetings, there is a striving to involve the employees and the parts that are important to employees into determination of strategic objectives and priorities with reference to mission and vision. However, in the meetings leaders do not discuss how their particular roles correspond with organization's mission, vision, valuables and strategies. Citizens are not involved into the process of determination of common values as well.

¹⁹ Bendrasis vertinimo modelis (BVM). Organizacijų tobulinimas taikant įsivertinimo modelį. 2006. Prieiga per internetą: http://www.eipa.eu/files/File/CAF/Brochure2006/Lithuanian_2006.pdf.

Pic.1. Assessment of leaders' performance and results oriented towards employees (in scale from 0 to 100 points), in average points

According to the survey data, performance of leaders in determination of directions of organization's performance creating its mission and vision was assessed as satisfactory (average 50,91 points out of 100) and in the cycle of „*Plan, Do, Check, Act*“ (PDCA) corresponds „*Check*“ level, where this performance is being planned, implemented and almost started to be checked.

While creating and implementing a system of organization's activity and changes, there is a striving for maintaining dialogue between leaders and employees. Leaders are striving to explain the reasons why the objectives are such as they are and sometimes discuss with employees how these objectives could be reached. Leaders are striving to ensure that determined objectives should be measurable, data on the results should be collected and with reference to them the improvements should be proposed. However, leaders distribute tasks according to priorities not clearly enough and do not ensure balance between tasks and resources. Also, leaders do not ensure enough that every employee should know his/her duties and responsibility, that division of work and responsibility should be clear and understandable to everyone. There are not developed division of labour in organization by using project groups between subdivisions of the organization.

Hence, performance of leaders in creating and implementing system of organization's activity and changes management was assessed only satisfactory (average 55,65 points out of possible 100) and in PDCA cycle this performance of leaders is in the „*Check*“ level, which is

being planned, implemented and checked as well, but phases or activity and development are nor achieved yet.

The results of assessment of leader's performance because of motivation of organization's employees while helping employees and making the running, were assessed differently by leaders and employees. Taking the average of all results the performance of leaders while motivating employees, was assessed only in 54,53 points out of possible 100) and in PDCA cycle appears in checking stage (level - „*Check*“). Despite organization's leaders state that they know well enough the ideas of development and innovations presented by their employees and even support methods of educational management, feedback and sharing of knowledge little bit and their behaviour corresponds values announced, the opinion of organizations employees is different from that of organization's leaders. Employees state that their leaders yet poorly acknowledge and reward individual and groups endeavours, there are not enough discussions with the highest leaders because of development of their activity. Employees are still not enough consulted regarding the striving for professional and personal objectives, also there are no warranty that plans of development of their competence would be considered. According to statements of organization's leaders, individual needs and personal circumstances of employees are being considered while taking decision on position, responsibility and working hours, bur employees are thinking absolutely differently and assessed this criterion the least (38,1 average points).

Possibilities of cooperation with parts interested in striving to ensure division of responsibility in the organization got the least assessment (average 49,92 points out of possible 100) and in PDCA cycle this performance of leaders was assessed badly and stays only art the stage of implementation („*Do*“). The research results show, that organization's leaders do not present employees with decisions taken, do not contribute enough to organization's reputation and do not develop enough cooperation with the most important parts interested (citizens, public organizations and other groups of interest).

The organization's results oriented towards employees show what results the organization reached in striving to satisfy needs and expectations of its employees: how much satisfied employees are, and which results of the indicated ones the organization reaches.

According to the data of the study, the results of measurement of employees' satisfaction and motivation are stable: common average assessment of the organization's results oriented towards employees is 50,42 points out of possible 100, that means that the

results oriented towards employees in organization only started improving, but this does not show a marked progress and they are not nearly perfect.

The results of the study performed show that not only ordinary employees of the organization, but leaders as well are not fully satisfied in performance and conditions of the organization, they don't feel responsible for their development and learning and are not satisfied enough in management, motivation and involvement into determining of mission, vision and objective, are not satisfied even in working conditions and possibilities of development of competence.

The results of assessment of performance of organization's leaders in accordance to the criteria presented in methodology of CAF, comparisons of assessments of leaders and employees themselves are presented in Table 1.

Table 1. Assessment of performance of organization's leaders according to the presented criteria, in average points

Criteria	Partial criteria	Average of leaders' assessment	Average of employees' assessment
1.1. Indicate a direction of performance to organization by creating its mission, vision and values.	a) Involve interested parts and employees to creation or organization's mission and vision.	42,33	48,03
	b) Involve employees and, if possible, consumers of products and services to process of acceptance of common values and stimulate their observing.	44,11	48,16
	c) Based on mission and vision, strategically develop organization by involving employees and other important parts interested to process of determination of strategic objectives.	51,33	49,77
	d) Set standards of good management in organization.	63,13	49,81
	e) Convey mission, vision, values and strategic objectives to important parts interested, including employees.	54,44	57,97
Total assessment of criterion		51,07	50,75
1.2. Create and implement system of organization's activity and change management.	a) Develop organization's structure and procedures with reference to its strategy and objectives.	48,67	49,16
	b) Ensure that everyone in organization should understand objectives and criteria for their achievement.	59,89	58,13
	c) Ensure clear distribution of tasks and responsibilities and create assumptions of inter-divisional cooperation.	57,11	53,90
	d) Ensure efficient daily actions by differentiating tasks and resources in accordance to priority.	59,56	52,10
	e) Determine and implement necessary changes of services.	48,75	49,68
	f) Ensure that leaders and employees could receive information needed for their daily work.	68,89	61,94
Total assessment of criterion		57,15	54,15
1.3. motivate organization's	a) Serve as model of behaviour to employees and act observing organizational values.	57,89	53,58

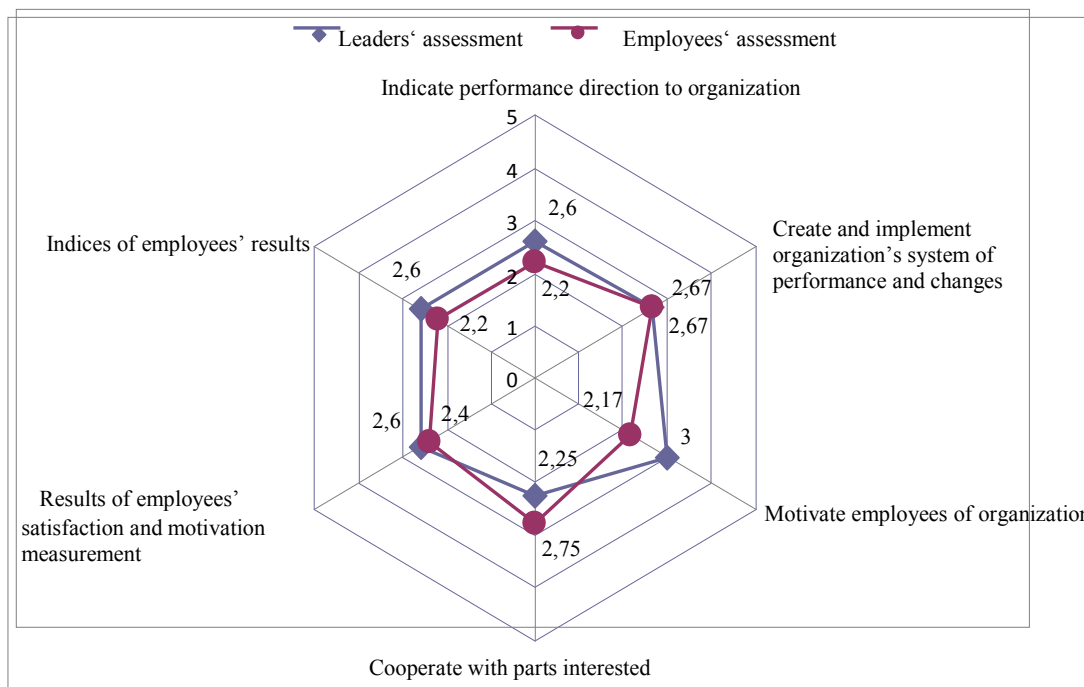
employees, help them and make the running.	b) Develop their role, propose to provide feedback because of behaviour of managers.	60,11	46,35
	c) Supply employees with help and feedback because of their striving for perfection and quality of jobs performed.	65	50,23
	d) Support innovations and organizational learning culture by supporting development initiatives.	61	46,26
	e) Acknowledge and reward endeavours of individuals and groups.	67	46,52
	f) Pay attention to personal situation and needs of employees.	62,33	38,10
Total assessment of criterion		62,22	46,84
1.4. Cooperate with politicians and other parts interested in striving to ensure division of responsibility.	a) Care for political decisions that are influencing organization, and contribute to their acceptance.	46	46,13
	b) Develop partnership and relations with important parts interested.	52,33	51,55
	c) Strive for the organization should be known and thus contribute to its reputation.	50	57,52
	d) Participate activities of professional associations, nets of managers and groups of interests.	40,47	55,35
Total assessment of criterion		47,20	52,64

Assessment of organization's results oriented towards employees in accordance to the presented criteria, and comparison of assessments of leaders and employees themselves are presented in Table 2.

Table 2. Assessment of organization's results oriented towards employees according to the presented criteria, in average points

Criteria	Partial criteria	Average of leaders' assessment	Average of employees' assessment
1.1. Results of measurement of employees' satisfaction and motivation.	a) In work place in general.	45,44	47,55
	b) In motivation and involvement.	55,67	45,58
	c) In management in organization.	59,56	50,61
	d) In working conditions.	48,56	44,77
	e) In development of competence.	55,56	54,16
Total assessment of criterion		52,96	48,54
1.2. Indices of employees' results.	a) Common satisfaction.	55,33	45,65
	b) Motivation and involvement.	65,38	46,90
	c) Development of competence.	40,38	53,10
	d) Results of surveys and assessments.	46,25	46,84
	e) Mobility including work rotation, temporary change of work place etc.	55,33	45,71
Total assessment of criterion		52,53	47,64

Under the guidance of version of 2002 of CAF model and scales of assessment of criteria presented in it, the results of assessment could be presented in ranges as well, by using assessment scale in points from 0 to 5 (see Pic. 2.).

Pic 2. Ranges of assessment (in scale from 0 to 5 points), in average points

This organization needs much development of areas of all its performance, but mostly it should be worth to labour for development of the areas where the biggest gap between assessments of leaders and employees is determined, and where criteria received the lowest points, i.e. in the area of employees' motivation, first.

Planned, purposeful and inspiring performance of leaders in striving to keep stability of organization's objective in constantly changing environment contributes organization's development as well. It should be noted, that as in every organization, the main attention in police organization should be given to the results achieved.

Common assessment framework is the mean that helps organizations of public sector in Europe to use efficient methods of quality management for development of performance, this could be the first step in police organizations towards selection of more detailed model of quality management for development of performance in the future.

CONCLUSIONS

The results of the research performed show that not only ordinary employees of organization but leaders as well are not fully satisfied in performance and conditions of the organization, they don't feel responsible for own development and education, and are not satisfied enough in management, motivation and involvement to determination of mission,

vision and objectives, even are not satisfied in physical working conditions and possibilities of development of competence. Organization's leaders do not present employees to the decisions taken, are not contributing enough to organization's reputation and are not developing suitably cooperation with the most important parts interested (citizens, public organizations and other groups of interest).

The biggest difference between assessment of leaders and subordinates was determined in the area of assessment of motivation – leaders are over assessing efficiency of motivation factors and general satisfaction of subordinates in work. So, beside other aspects of quality improvement, the leaders of the researched police organization should give more attention to personal situation and need of employees, acknowledgement and assessment of their work, because police leadership efficacy is most strongly linked with integrity, work ethic, communication, and care for personnel²⁰.

Due integrated self assessment, having received the results of assessment, the possibility emerges to resolve constructively on directions of organization's development that help optimizing administrative processes, increasing transparency of decisions and involving employees into the process of organization's development. Common assessment framework is one of the possibilities for development of leaders' performance in police organizations, by selecting more detailed model of quality management for common development of performance in the future.

REFERENCES

1. Arbatauskas, A. Bendrasis vertinimo modelis – kokybiškos vadybos organizacijoje rodiklis. *Valstybės tarnybos aktualijos*. 2009 m. Nr. 15 (sausis – vasaris), p. 31-33. ISSN 1648-8075.
2. *Bendrasis vertinimo modelis (BVM)*. Organizacijų tobulinimas taikant įsivertinimo modelį. 2006. Prieiga per internetą: http://www.eipa.eu/files/File/CAF/Brochure2006/Lithuanian_2006.pdf
3. *Bendrojo vertinimo modelio (BVM) išorinis vertinimas*. Naujos galimybės bendrojo vertinimo modelio taikytojams: nuo įsivertinimo iki išorinio vertinimo. 2010. LR Vidaus reikalų ministerija. Prieiga per internetą: http://www.eipa.eu/files/File/CAF/LT_PEF_BMV.pdf
4. Čyžiūtė J. Kokybės vadyba ir lyderystė – nauji iššūkiai viešajame administravime. *Valstybės tarnybos aktualijos*. 2009 m. Nr. 15 (sausis – vasaris), p. 60-63. ISSN 1648-8075.
5. Effective leaders and leadership in policing: traits, assessment, development, and expansion. *Policing*. Nov2010, Vol. 33 Issue 4, p.644-663.
6. Gudelis, D. Savivaldybių veiklos matavimo modeliai ir jų įgyvendinimo galimybės Lietuvoje. *Daktaro disertacija*. Vilnius: Mykolas Romeris universitetas, 2007.
7. Hitt, M., Ireland R. The Essence of Strategic Leadership: Managing Human and Social Capital. *Journal of Leadership and Organizational Studies*. 2002.

²⁰ Effective leaders and leadership in policing: traits, assessment, development, and expansion. *Policing*. Nov2010, Vol. 33 Issue 4, p.644-663.

8. Ingraham, P. W. Linking leadership to performance in public organizations. Organization for Economic Co-Operation and Development, Paris. 2001.
9. *Kokybės vadybos metodų diegimo viešojo administravimo institucijose stebėseną*. Tyrimo ataskaita. LR vidaus reikalų ministerija ir Viešosios politikos ir vadybos institutas. 2008 m. gruodžio 19 d.
10. Pociūtė, D. Kokybės valdymo ypatumai viešajame sektoriuje. *Viešoji politika ir administravimas*, 2002. Nr. 2. p. 19-24.
11. Pociūtė, D., Janušauskienė, V., Vitkauskas, R. *Kokybės vadyba*. Mokomoji knyga. Vilnius: Technika. 2005.
12. Puškorius, S., Raipa, A. Teoriniai viešojo sektoriaus veiklos modernizavimo aspektai // *Viešoji politika ir administravimas*, 2002. Nr. 2, p. 9-17. ISSN 1648-2603.
13. Ruževičius, J. *Kokybės vadybos aprėpties plėtra. II dalis*. 2010.03.21 straipsnis. [žiūrėta 2011-01-20] Prieiga per internetą: www.kvalitetas.lt/ru/-/75.
14. Trofino, A.J., Transformational Leadership: Moving Total Quality Management to World Class Organizations. *International Journal of Nursing Review*. 47(4): 232-142. 2000.
15. The Long-Term State Development Strategy. *The State News*. 2002, Nr. 113-5029.
16. The Strategic plan of Police Department under the Ministry of Internal Affairs for years 2012-2014. <http://www.policija.lt/get.php?f.9343> (seen on 2012 01 12).

BENDROJO VERTINIMO MODELIO TAIKYMAS LIETUVOS POLICIJOS ORGANIZACIJOS VADOVAVIMO KOKYBEI VERTINTI

Rūta Adamonienė*, **Laima Ruibytė****
Mykolo Romerio Universitetas

Santrauka

Kintančios išorinės sąlygos, rinkos ir vartotojų poreikiai koreguoja organizacijos veiklą, todėl kiekvienas vadovas turi įvertinti pokyčius ir kurti palankias vidaus sąlygas tikslams pasiekti. Vadovas suteikia įgaliojimus darbuotojams veikti, nustato kokybės politiką ir tikslus, kuria organizacijos strategiją, rūpinasi išteklių vadyba, darbuotojų ugdymu, infrastruktūra ir darbo aplinka, atlieka vertinamąją analizę, kuri padeda priimti sprendimus ir atlikti veiksmus bei geriau panaudoti galimybes siekti tikslų. Vadovavimas organizacijai ir jos veikla sėkmingi, kai visi joje vykstantys procesai sistemingi ir skaidrūs, o organizacijos veikla kryptinga. Sėkmė pasiekama, įgyvendinant ir prižiūrint vadybos sistemą, kuri sukurta tam, kad būtų nuolat gerinami organizacijos veiklos rezultatai, atsižvelgiant į visų suinteresuotų šalių poreikius. Todėl šiuo straipsniu siekiama nustatyti policijos organizacijos vadovų veiklos vertinimo rezultatus ir į darbuotojus orientuotus organizacijos rezultatus pagal BVM metodikoje pateiktus dalinius kriterijus.

Pagrindinės sąvokos: lyderystė ir vadovavimas, kokybės vadyba, bendrojo vertinimo modelis, policijos organizacija

Rūta Adamonienė*, Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Humanitarinių mokslų katedros profesorė. Mokslinių tyrimų kryptys: Vadybinės žmogiškųjų išteklių formavimo prielaidos ir galimybės.

Rūta Adamonienė*, Mykolas Romeris University, Faculty of Public security, Department of Humanities. Prof. Research interests: Management presumptions and possibilities of human resources formation.

Laima Ruibytė**, Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Humanitarinių mokslų katedros docentė. Mokslinių tyrimų kryptys: Lyčių skirtumų stereotipai; nuostatos ir stereotipai, stresas organizacijose.

Laima Ruibytė**, Mykolas Romeris University, Faculty of Public security, Department of Humanities. Assoc. Prof. Research interests: Genders Stereotypes; Attitudes; Organisational Stress; Organisational Values

PERSONAL DATA USAGE IN THE CONTEXT OF THE DEVELOPMENT OF SEMANTIC TECHNOLOGIES: LEGAL ISSUES

Darius Amilevičius*

*Mykolas Romeris University, Faculty of Public Security,
Department of Humanities
Putvinskio g. 70, LT-44211 Kaunas
Phone: (370 37) 303 664
E-mail: d.amilevicius@mruni.eu*

Birutė Pranevičienė**

*Mykolas Romeris University, Faculty of Public Security,
Department of Law
Putvinskio str. 70, LT-44221 Kaunas
Phone: (370 37) 303 655;
E-mail: praneviciene@mruni.eu*

Annotation. The article presents the consideration about the right to privacy of the individual vs. public interest in the context of the challenges of globalization of personal data ecosystem, new trends of information technologies and the digital economy boost. A new computing and information sharing architecture and technologies has emerged during the past 10 years. The proposed European Commission Data Protection Regulation currently under discussion by the European Council and Parliament is the most comprehensive attempt to establish new norms for the flow of personal data. While different views were expressed throughout the dialogue on these proposals and the underlying principles, it was clear that these rules when agreed would be the big step forward creating and implementing the new Personal Data ecosystem. While the complexity of operating in a decentralized and distributed networked environment poses new challenges, ensuring Personal Data security remains crucial.

Keywords: Personal Data Protection, Semantic Technologies, Right to Privacy

INTRODUCTION

21st century is sometimes referred to as “the Age of Cyberspace”¹. During the past decades human life has changed extremely. World became complex, hyper connected, and increasingly driven by insights derived from *big data*², and the rate of change shows no sign of slowing, nor does the volume of data show any sign of decreasing. But, the economic and social value of big data does not come just from its quantity. It also comes from its quality – the ways in which individual bits of data can be interconnected to reveal new insights with the potential to transform business and society. Technology and data by themselves are neutral. It is their use that can both generate great value and create significant harm, sometimes

¹ Biegel, S. *Beyond Our Control? Confronting the Limits of Our Legal System in the Age of Cyberspace*, The MIT Press, Cambridge, Massachusetts, 2001

² *Big data* is a collection of data sets so large and complex that they become difficult to process using available database management tools or traditional data-processing applications.

simultaneously. This requires rethinking traditional approaches to data governance, particularly to shift from focusing away from trying to control the data itself to focusing on the uses of data. It is up to the individuals and institutions of various societies to govern and decide how to unlock the value – both economic and social – and ensure suitable protections. In modern world a new approach to personal data is needed that is flexible and adaptive to encourage innovation, but also protects the rights of individuals. Notice and consent need to be reconsidered to be equipped for this changing world. The dialogue on rethinking personal data has a multiple stakeholder nature and must involve representatives of various legal, social, commercial, governmental and technical sectors, who shared their views on the changes occurring within the personal data ecosystem and how these changes affect the collective ability to uphold core principles. The dialogue also addressed key regional legislative and policy approaches, particularly in the context of the reform of Data Protection Regulation, proposed by the European Commission³. The global dialogue centered on a set of foundational principles that are familiar across a broad range of cultures and jurisdictions⁴.

Issues of accountability, protection, security and the overall control of personal data remain central to the global ecosystem of personal data. While the complexity of operating in a decentralized and distributed network environment poses new challenges, ensuring personal data security remains crucial.

The problem of the research: right to privacy of the individual vs. public interest in the context of the challenges of globalization of personal data ecosystem, new trends of information technologies and the digital economy boost.

The objective of the research: To analyze national Lithuanian legal framework of personal data protection and to disclose its dysfunctions in the use of personal data in the new personal data ecosystem and in the semantic technologies.

The article aims to:

- present the analysis of the legal regulation of the personal data protection in Lithuania;
- analyze trends and evolution of the modern personal data ecosystem;
- present the role, function and importance of personal data in semantic technologies.

³ In 2012, the Commission proposed a major reform of the EU legal framework on the protection of personal data. The new proposals will strengthen individual rights, tackle the challenges of globalization and new technologies, comprehensive reform of the EU's 1995 data protection rules to strengthen online privacy rights and boost Europe's digital economy, because technological progress and globalization have profoundly changed the way our data is collected, accessed and used. [http://ec.europa.eu/justice/newsroom/data-protection/news/120125_en.htm]

⁴ World Economic Forum, Unlocking the Value of Personal Data: From Collection to Usage, [interactive] [accessed 2013-05-02]

<http://www3.weforum.org/docs/WEF_IT_UnlockingValuePersonalData_CollectionUsage_Report_2013.pdf>

Methodology of the Research: Methods of systemic and analytical-critical analysis were applied for the research of the article. Methods of documentary analysis, meta-analysis and generalization were used as well.

LEGAL REGULATION OF PERSONAL DATA USAGE AND PROTECTION IN LITHUANIA

First instance of the Law on Legal Protection of Personal Data Protection of the Republic of Lithuania (hereinafter LLPPD) was adopted in June 11 1996⁵. It had only 14 articles establishing some general principles for data handling responsibilities and regulations regarding the rights of data subjects

LLPPD substantially was revised in 2000, and the new version of the law was adopted in July 17 2000⁶. It was expanded to 29 articles, and its purpose was to implement the Framework of the European Communities of the Data Protection Directive (No. 95/46/EC)⁷ and the Convention No. ETS 108 of Council of Europe⁸. Fair management principles, established by Convention no. ETS 108 of the European Council and Directive 95/46/EC was transposed into LLPPD (Article 3). Legitimate criteria of processing General and special categories of personal data, stipulated in Articles 7 and 8, were included in the LLPPD Article 5. In addition the detailed provisions governing the powers of the supervisory authority in the field of data protection were included in the revision of this law⁹.

The new amendment to the law was enacted in April 13th 2004¹⁰. This amendment was adopted due to accession of the Republic of Lithuania to the European Union in May 2004. In the third version of the law there are some changes that have been adopted after experts' assessment of the Law on compliance with the norms of Directive 95/46/EC. The new version of LLPPD also includes the legal norms specific to Lithuania¹¹.

⁵ Law on Legal Protection of Personal data of the Republic of Lithuania, *Official Gazette*, 1996.06.11, Nr.: 63, Publ. Nr.: 1479

⁶ Law on Legal Protection of Personal data of the Republic of Lithuania, *Official Gazette*, 2000.07.31, Nr.: 64, Publ. Nr.: 1924

⁷ Directive 95/46/EC of the European Parliament and of the Council of 24 October 1995 on the protection of individuals with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data. [interactive] [accessed 2013-05-03] <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31995L0046:en:HTML>>

⁸ Convention for the Protection of Individuals with regard to Automatic Processing of Personal Data. [interactive] [accessed 2013-05-02] <<http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/108.htm>>

⁹ Asmens Duomenų Teisinės apsaugos Įstatymo Komentarai [The Comment of Personal Data Protection Law]. Vilnius, 2005. P. 4.

¹⁰ Law on Legal Protection of Personal data of the Republic of Lithuania, *Official Gazette*, 2004.04.24, Nr.: 60, Publ. Nr.: 2120

¹¹ Asmens Duomenų Teisinės apsaugos Įstatymo Komentarai. [The Comment of Personal Data Protection Law]. Vilnius, 2005. P. 4

Article 1 paragraph 2 of the LLPPD sets that this Law shall regulate relations arising in the course of the processing of personal data by automatic means, and during the processing of personal data by other than automatic means in filing systems: lists, card indexes, files, codes, etc. The Law shall establish the rights of natural persons as data subjects, the procedure for protecting these rights, the rights, duties and liability of legal and natural persons while processing personal data. The content of Article 1 paragraph 2 is transposed content of Article 3 paragraph 1 of the Directive. Processing by automatic means any personal data that is used in any IT system, regardless of how data mining is organized. Thus, the term includes, for example, and an unformatted text file, and structured data base. In addition, it is not important in what way a reference to certain data subject is done. Thus, this term includes not only text links (for example, name or identification code), but also audio and visual processing of personal data¹².

Article 1 paragraph 3 defines who falls within the scope of application of the law. Although with the respect to the Directive this part of LLPPD is redundant and on the scope of Article will not be commented further, but there is an evident gap in the law - is not considered a situation when the citizens of Lithuania are processing personal data in cloud computing resources, provided by third-party resources.

LLPPD article 1 paragraph 4 states that this Law shall not apply if personal data is processed by a natural person only for his personal needs not related to business or profession. Article 1 paragraph 4 corresponds to Directive Article 3 paragraph 2 section 2. LLPPD determine the scope of the law exceptions - that is to say, it does not apply where personal data are processed only for someone personal needs. This is in line with the Directive, but Directive also clearly identifies household activities. LLPPD, in turn, develops the concept of "personal needs" as an activity unrelated with business or profession¹³.

Article 2 of the Law defines the concepts that form the basis of the terms used in the Law. Paragraph 1 defines that personal data shall mean any information relating to a natural person (data subject) who is known or who can be identified directly or indirectly by reference to such data as a personal identification number or one or more factors specific to his physical, physiological, mental, economic, cultural or social identity. LLPPD definition of "personal data" corresponds to Article 2 of the Directive. A wide range of definition includes all information relating to a natural person, even the easily available and non-essential

¹² Asmens Duomenų Teisinės apsaugos Įstatymo Komentarai [The Comment of Personal Data Protection Law].. Vilnius, 2005. P. 13-15.

¹³ Idem, P. 17-18.

information and data. The term "information" includes audio, video, genetic data, fingerprints, etc. Opinion and subjective evaluations (eg, "embarrassed", "good customer", "Womanizer", "unreliable") - it is also within the meaning of the personal data defined by LLPPD. Identity of the person can be identified, directly or indirectly, from the data associated with any other information that the data controller has or can get. Personal identity can be determined by a person's name, code, image, genetic code, or a number of key criteria and factors group (address, date of birth, occupation, etc.). Even if the person has a nickname, his identity can be considered as one that can be determine if the controller knows the "key" code (or the list of nicknames), and can link with the appropriate entity. In this way we come to the definition of "relativity of identification." It can be illustrated by the following example: the name or surname and some additional information, related to them, are included in the database. From this additional information is impossible to set the identity of natural person. The name or surname is replaced by some nickname. A list of nicknames and their correspondence to names of real people is drawn up. If an organization has a database, and a list mentioned above, the information in possession of this organization must be considered as personal data. This organization could easily set identity of data subjects¹⁴.

Lithuanian national registry system has an accumulated huge amount of information about persons or objects of points, which is regulated by the State Information Resources Management Law¹⁵. It's data is one of the main sources of information to the authorities. State Information Resources Management Law provides some norms that regulate providing and usage of certain data to and by third parties. These norms are particularly important in regard to the processing of personal data. While personal information may be publicly available, the recipient is required to process the data only in accordance with the norms of LLPPD.

The remaining text of LLPPD regulates personal data controller functions, rights and duties and determine that the State Data Protection Inspectorate, accountable to the Government of the Lithuania, is responsible for the protection of Personal Data.

In summary it can be said that legal norms that regulates the protection of personal data in Lithuania (stricter than those of the European Union Directives) provides sufficient protection of personal data and severely limits the possibilities of uncontrolled processing of Personal Data. But they are lagging behind the speed of technological development.

¹⁴ Asmens Duomenų Teisinės apsaugos Įstatymo Komentarai. [The Comment of Personal Data Protection Law]. Vilnius, 2005. P. 24-25.

¹⁵ Law on State Information Resources Management of Lithuania, *Official Gazette*, Nr.: 163, Publ. Nr.: 7739

Technologies, such as cloud computing, reveal the gaps of LLPPD. In the following chapters it will be discussed how the current legal situation corresponds with the context of emerging needs of new personal data ecosystem and rapidly expanding usage of semantic technologies.

PERSONAL DATA ECOSYSTEM EVOLUTION TRENDS AND NEW APPROACHES

The world is changing fast. A new computing and information sharing architecture has emerged during the past 10 years. The policies, business models, social norms and technologies of today are simply different from what existed before. Analytics have become the new engine of economic and social value creation. The discovery and insights derived from linking previously disparate bits of data have become essential for innovation. More data is being collected, processed and transferred than ever before. Data is collected by billions of connected devices, people and sensors that record trillions of transactions and behaviors each day. The unprecedented amount of data being generated is created in multiple ways. Data is actively collected from individuals who provide it in traditional ways (by filling out forms, surveys, registrations and so on). They are also passively collected as a by-product of other activities (for example Web browsing, location information from phones and credit card purchases). The increasing use of machine-to-machine transactions, which do not involve human interaction, is generating significant amounts of data about individuals. All of this data is further analyzed and commingled to create inferred data¹⁶.

In addition, the definition of personal data is evolving. Traditionally, that definition was pre-determined and governed through the use of a binary approach: in most jurisdictions, the use of personally identifiable information (PII) was subject to strict restrictions whereas the use of non-PII was often uncontrolled. However, what is considered personal data is increasingly contextual; it changes with personal preferences, new applications, context of uses, and changes in cultural and social norms. Traditionally, organizations have used a variety of techniques to de-identify data and create value for society while protecting an individual's privacy. Such data was not subject to the same rules as PII, as an individual could not be identified from it. But technological advances and the ability to associate data across multiple sources is shifting boundaries of what is or is not PII, including potential re-identification of previously anonymous data. This issue is the subject of significant debate

¹⁶ World economic forum, *The World is Changing*. Unlocking the Value of Personal Data: From Collection to Usage. 2013. [interactive] [2013-05-04]
<http://www3.weforum.org/docs/WEF_IT_UnlockingValuePersonalData_CollectionUsage_Report_2013.pdf>
P. 7-8.

with some arguing that this means that all data is effectively personally identifiable and should be treated as such. Others urge caution, arguing that this would curtail many of the beneficial uses of anonymous data with minimal gains in privacy. A shift in approach to thinking less about the data and more about the usage could offer a way forward. If the usage impacts an individual directly it would require different levels of governance than data which is used in an aggregated and anonymous manner¹⁷.

The traditional data-protection approach, based on 1970s computing architectures in which governments and large organizations operated in discrete silos, was that the individual is involved in consenting to data use at the time of collection. The organization that collected the data then used it for a specified use, based on user consent, and then deleted the data when it was no longer needed for the specified purpose. That approach was appropriate when the data collection was often related to a specific service, a single organization or single use and when the computer data systems were not highly interconnected. Now, however, the walls of enterprise computing have opened up along with the data flows across traditional silos. Traditional approaches are no longer fit for the purposes for which they were designed, for several reasons:

- They fail to account for the possibility that new and beneficial uses for the data will be discovered, long after the time of collection.
- They do not account for networked data architectures that lower the cost of data collection, transfer and processing to nearly zero, and enable multiuser access to a single piece of data.
- The torrent of data being generated from and about data subjects imposes an undue cognitive burden on individual data subjects. Overwhelming them with notices is ultimately disempowering and ineffective in terms of protection – it would take the average person about 250 working hours every year, or about 30 full working days – to actually read the privacy policies of the websites they visit in a year.
- In many instances (for example, while driving a car or when data is collected using many machine to machine methods), it is no longer practical or effective to gain the consent of individuals using traditional approaches.
- Ensuring stakeholder accountability is a task that is increasingly challenging. Unlike the case 30 years ago, when the *big data* principles were established, the questions of

¹⁷ World Economic Forum, *Personal Data Ecosystem: Overview*. Personal Data: The Emergence of a New Asset Class. 2011. [interactive] [203.05.03]
<http://www3.weforum.org/docs/WEF_ITTC_PersonalDataNewAsset_Report_2011.pdf> P. 13-19.

“Who has data about you?” and “Where is the data about you located?” are impossible to answer today¹⁸.

The World Economic Forum’s and others (the Centre for Information Policy Leadership, Digital Advertising Alliance, the Asia-Pacific Economic Cooperation etc.) make efforts to convene a multiple stake holder dialogue, increase momentum to establish new and evolving norms to guide how personal data can be used to create value. The proposed European Commission Data Protection Regulation currently under discussion by the European Council and Parliament is the most comprehensive attempt to establish new norms for the flow of personal data. While differing views were expressed throughout the dialogue on these proposals and the underlying principles, it was clear that these rules when agreed will be the big step forward creating and implementing the new Personal Data ecosystem¹⁹.

However, issues of protection, security and the overall stewardship of personal data remain central to the global Personal Data ecosystem. While the complexity of operating in a decentralized and distributed networked environment poses new challenges, ensuring data security remains crucial.

PERSONAL DATA USAGE IN SEMANTIC TECHNOLOGIES

The new information technologies, in particular - semantic technologies, occupy important place in new Personal Data ecosystem. The rest of this article briefly describes the essence of semantic technologies and present the importance of Personal Data sets in machine reasoning and named entity recognition.

The term “*semantic technologies*” represents a family of technologies that have been in existence for a long time and seek to help derive meaning from information. Some examples of semantic technologies include natural language processing (NLP), reasoning, data mining, artificial intelligence (AI), category tagging, and semantic search. Many other modern technologies can be called semantic technologies. While all of these technologies have an overall goal in common - helping to make sense of large or complex sets of data without being supplied with any preordained knowledge about the data - they do not share much more

¹⁸ World Economic Forum, *Personal Data Covers All Aspects of Our Lives* Rethinking Personal Data: Strengthening Trust. 2012. [interactive] [2013-05-03] <http://www3.weforum.org/docs/WEF_IT_RethinkingPersonalData_Report_2012.pdf> P. 7.

¹⁹ World Economic Forum, *Personal Data Covers All Aspects of Our Lives* Rethinking Personal Data: Strengthening Trust. 2012. [interactive] [2013-05-03] <http://www3.weforum.org/docs/WEF_IT_RethinkingPersonalData_Report_2012.pdf> P. 34. Also Federal Trade Commission, *Personal Data Ecosystem*. Exploring privacy: a roundtable series. USA, 2010. [interactive] [2013-05-03] <<http://www.ftc.gov/bcp/workshops/privacyroundtables/personalDataEcosystem.pdf>>

than that. They are implemented using many different programming languages, produce data (signal) in many different formats, rely on very different underlying formalisms, and rarely work well together without investing a significant amount of effort in integration engineering.

Semantic Web technologies and *semantic technologies* both start with *semantic* is often a source of confusion. In brief, Semantic technologies are algorithms and solutions that bring structure and meaning to information. Semantic Web technologies specifically are those that adhere to a specific set of W3C (World Wide Web Consortium) open technology standards that are designed to simplify the implementation of not only semantic technology solutions, but other kinds of solutions as well²⁰.

Semantic technologies encodes meanings separately from data and content files, and separately from application code. This enables machines as well as people to understand, share and reason with them at execution time. With semantic technologies, adding, changing and implementing new relationships or interconnecting programs in a different way can be just as simple as changing the external model that these programs share²¹. With traditional information technology, on the other hand, meanings and relationships must be predefined and “hard wired” into data formats and the application program code at design time. This means that when something changes, previously unexchanged information needs to be exchanged, or two programs need to interoperate in a new way, the humans must get involved. Semantic technologies are “meaning-centered.” They include tools for auto recognition of topics and concepts, information and meaning extraction, and categorization. Given a question, semantic technologies can directly search topics, concepts, associations that span a vast number of sources.

Social Web sites, such as Facebook, YouTube, Delicious, Flickr and Wikipedia, and numerous other Web applications, such as Google and Amazon, rely on implicitly or explicitly collected data about their users and their activities to provide personalized content and services. As these applications become more and more connected on the Semantic Web, a major challenge is to allow various applications to exchange, reuse, and integrate user data from different sources. Such data comes in different flavors: user data such as user profiles, social networking/tagging/blogging data, etc. as well as usage data like click through data or query logs. The amount of people's data available on the Web is tremendously growing so that

²⁰ Weller K., *Knowledge Representation in the Social Semantic Web*. Berlin, New York: Walter de Gruyter, 2010. P. 117-123. P. 55.

²¹ Fill H.-G., Reischl I., *Stepwise Semantic Enrichment in Health-Related Public Management by Using Semantic Information Models*. Semantic technologies for business and information systems engineering: concepts and applications. Business Science Reference, 2012. P. 199-205.

sharing and mining these heterogeneous data corpora distributed on the Web is a non-trivial problem that poses several challenges to the Semantic Web community²².

Semantic interoperability between Social Web applications is becoming increasingly important as users leave a plethora of traces at diverse services on the Web. Semantic Web and Social Web technologies and paradigms provide means to facilitate integration of user and usage data, for example, with the principles of Linked Data and Microformats, vocabulary standards such as FOAF (friend-of-a-friend, used in social Web) and SIOC (semantically interlinked online community), standardized APIs (application programming interface) such as OpenSocial, or support for schema matching as provided by the Silk framework²³. Further, mechanisms like WebID, OpenId, OAuth (open standart for authorization) and FOAF+SSL allow for identification and authorization on the Social Web. Hence, the time is right to exploit and improve such technologies for connecting user and usage data traces on the Social Semantic Web.

Linking distributed traces of user data provides new possibilities for inferring and modeling user preferences and personalizing Web systems to individual needs. Novel models, techniques, frameworks and systems have to be developed to leverage Social Web semantics. While linkage of user and usage data promises advantages for recommendation and personalization, it also raises questions related to provenance, trust and privacy: how does one know that the data gathered from several sources can be trusted, and how can one avoid that sensitive personal data is disclosed to certain services or used to infer and expose sensitive information? Trust and privacy, and associated policies, may therefore impact mining and reasoning on the people's data.

Recognition of named entities (e.g. people, organizations, locations, etc.) is an essential task in many natural language processing applications nowadays. Named entity recognition (NER) is given much attention in the research community and considerable progress has been achieved in many domains, such as newswire or biomedical NER. Most NER systems use additional features like part-of-speech (POS) tags, shallow parsing, gazetteers, etc. Such kind of information requires external knowledge. A simple way to guess whether a particular phrase is a named entity or not is to look it up in a gazetteer or into Person Ontologies. The NER ontology is a set of mappings established manually between the taxonomies of named

²² Breslin J., Passant A., Decker S., *The Social Semantic Web*. Springer, 2009. P. 12-13.

²³ Breslin J., Passant A., Decker S., *The Social Semantic Web*. Springer, 2009. P. 1-3.

entity types²⁴. The traditional flat NER type sets consist of several general types (such as Organization, Person, Date, Location, Percent, Money). In the sentence „Dalia Grybauskaitė [class=Person] was in Kaunas [class=Location]” there are two named entities: Person and Location. Once named entity was identified and annotated, NER looks to external sources (ontology or gazetteer) to definition of named entity recognized. Extended Personal Data set collected in gazetteer or Person ontology is described in Table 1. The list can also include a nickname and the description of the pronunciation of person’s name, and much more.

Tab. 1. Attributes of Extended Named Entity recognition. Source:
http://nlp.cs.nyu.edu/ene/version7_1_0Beng.html

Attributes	Examples of Attribute Values	Freq	Typical ENEs of AV
Occupation	professional baseball player, economist, poet	46	Position_Vocation
Nationality	American, English, Swiss	29	Nationality, Country
Career	professor of experimental physics at Johns Hopkins University, Prime Minister of Canada	26	Position_Vocation
Work	Mona Lisa, Physical Optics, the United Nations Headquarters	25	Product, Facility
Alma Mater	Trinity College, Cambridge, Université Laval, Kyoto Imperial University	20	School
Place of Birth (City)	Paris, Manchester, Shanghai	19	City
Place of Birth (Province)	Massachusetts, Quebec, Sichuan	18	Province
Previous Stay	Singapore, New York, Tehran	12	Location
Teacher	Vladimir Nemirovich-Danchenko, Gaston Paris, Bernardo Pasquini	10	Person
Date of Death	August 11, 1955, 1778, unknown	10	Date
Era	the Edo period, the latter Kamakura period, the 11th century	8	Era
Award	the Nobel Prize the Golden Ball, Gold Gloves	8	Award
Real Name	François-Marie Arouet, Cecil Louis Troughton Smith, Liu Che	8	Person
Another Name	The Great Bambino, Shizong, Francisco	8	Person
Title	honorary doctorate by the University of Hamburg, knighted, elected to the Baseball Hall of Fame	6	Title
Competition	1998 FIFA World Cup, 1927 World Series, the Cardiff Singer of the World competition	6	Game
Father	George Herman Ruth, Sr., Thomas, Masukichi Kato	5	Person
Place of Death	New York, Birmingham, Passau	5	Location
Cause of Death	cancer, killed in a car crash, executed by decapitation	5	

In machine reasoning, the ontology provides us with knowledge related to the named entity type. In brief, ontology is a specification of a conceptualization. Ontologies are the

²⁴ Nadeau D., Sekine S., *A survey of named entity recognition and classification*. National Research Council Canada / New York University, 2007. [interactive] [2013.05.02] <<http://nlp.cs.nyu.edu/sekine/papers/li07.pdf>> P. 2-3.

structural frameworks for organizing information and they are used in artificial intelligence, the Semantic Web, systems engineering, software engineering, biomedical informatics, library science, enterprise bookmarking, information architecture, e-Governance²⁵, e-Learning, Police activity²⁶ etc. as a form of knowledge representation about the world or some part of it. In general, major uses of ontologies are human communication, system interoperability, system engineering²⁷. The Person Ontology is the specific kind of ontologies, which contain various data sets of Personal Data. For this reason, the ontology also is used at a first stage as a NER system²⁸.

With the Semantic Web under development, online privacy through access control is one serious issue that should be addressed²⁹. The Semantic Web offers an opportunity for access control policies to fully describe their access policies instead of resorting to usernames and groups, which rely on some pre-agreed contractual understanding that one individual or organization corresponds to some local username³⁰.

In Semantic technologies development Lithuania is 6-8 years behind of the European Union. The first semantic technologies projects in Lithuania are yet to be implemented. Only few universities and business enterprises are seriously involved in semantic technologies development. While scientific literature on this topic in Lithuanian has not been found, it can be said that semantic technologies developers in Lithuania have been facing or will face in the near future serious obstacles from the part of the Law on Legal Protection of Personal Data in his present revision. For this reason, there is urgent need of the reform of the Lithuanian legal

²⁵ It is still a long way for e-government to exploit the potentials of the Semantic Web. But it is reasonable to start preparing for it now and making use of the new technologies. On this subject see for example: Theocharis S., Tsihrintzis G., *Semantic Web Technologies in e - Government*. World Academy of Science, Engineering and Technology. Nr.64, 2012. P. 1238-1244. [interactive] [2013.05.05] <<http://www.waset.org/journals/waset/v64/v64-234.pdf>>

²⁶ For example, from December 2011 New Zealand Police have adopted locally developed semantic search technology in their three 24x7 contact Centers. The use of a customized dictionary of commonly used police acronyms, synonyms and operational terms allows communications Centre staff to search using their normal operational jargon. [<http://computerworld.co.nz/news.nsf/news/nz-police-deploy-semantic-search-technology>]

²⁷ Weller K., *Knowledge Representation in the Social Semantic Web*. Berlin, New York: Walter de Gruyter, 2010. P. 117-123.

²⁸ Nadeau D., Sekine S., *A survey of named entity recognition and classification*. National Research Council Canada / New York University, 2007. [interactive] [2013.05.02] < <http://nlp.cs.nyu.edu/sekine/papers/li07.pdf> >P. 4., Also Alexandros Valarakos*‡, Georgios Sigletos*, Vangelis Karkaletsis*, Georgios Paliouras* A Methodology for Semantically Annotating a Corpus Using a Domain Ontology and Machine Learning Department of Information and Telecommunication Systems Engineering, School of Sciences, University of the Aegean [interactive] [2013-05-04] <http://www.icsd.aegean.gr/incosys_old/publications/RANLP-NCSR-Valarakos.pdf> P. 2.

²⁹ Breslin J., Passant A., Decker S., *The Social Semantic Web*. Springer, 2009. P. 279-280.

³⁰ Shields B., Molloy O., Lyons G., Duggan J., *Securing Web Services Using Semantic Web Technologies Industrial Applications of Semantic Web Proceedings of the VIFIP WG72.5 Working Conference on Industrial Applications of Semantic Web, Finland*. Springer, 2005. P. 266.

framework of the definition and protection of personal data. At least, there is an urgent need for some intermediate solution on the protection of personal data. Otherwise, the right to privacy of the individual and public interest may suffer.

CONCLUSIONS

The legal norms that regulates the protection of personal data in Lithuania (stricter than those of the European Union Directives) provides sufficient protection of personal data and severely limits the possibilities of uncontrolled processing of Personal Data. But they are lagging behind the technological development speed. Technologies, such as cloud computing, reveal the gaps of LLPPD.

The World Economic Forum's and others (the Centre for Information Policy Leadership, Digital Advertising Alliance, the Asia-Pacific Economic Cooperation etc.) make efforts to convene a multiple stakeholder dialogue, increase momentum to establish new and evolving norms to guide how personal data can be used to create value. The proposed European Commission Data Protection Regulation currently under discussion by the European Council and Parliament is the most comprehensive attempt to establish new norms for the flow of personal data. While differing views were expressed throughout the dialogue on these proposals and the underlying principles, it was clear that these rules when agreed will be the big step forward creating and implementing the new Personal Data ecosystem.

The new information technologies, in particular - semantic technologies, occupies important place in new Personal Data ecosystem. In these technologies Personal Data are very important in NER, ontology creation and machine reasoning. In Semantic technologies development Lithuania stay behind of the European Union for 6-8 years. Their developers in Lithuania have faced or will face in the near future the serious obstacles from the part of the Law on Legal Protection of Personal Data in his present revision. For this reason, there is urgent need of the reform of the Lithuanian legal framework of the definition and protection of personal data. At least, there is an urgent need for some intermediate solution, waiting for the results of reform of the EU legal framework on the protection of personal data. Otherwise, the right to privacy of the individual and public interest may be infringed.

REFERENCES

1. Law on Legal Protection of Personal data, *Official Gazette*, 1996, Nr.: 63, Publ. Nr.: 1479.
2. Law on State Information Resources Management of Lithuania, *Official Gazette*, [2011](#) Nr.: 163, Publ. Nr.: 7739.

3. Directive 95/46/EC of the European Parliament and of the Council of 24 October 1995 on the protection of individuals with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data. [interactive] [accessed 2013.05.02] <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31995L0046:en:HTML>
4. Convention for the Protection of Individuals with regard to Automatic Processing of Personal Data. [interactive] [accessed 2013.05.02] <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/108.htm>
5. *Asmens Duomenų Teisinės apsaugos Įstatymo Komentarai*. Vilnius, 2005.
6. Biegel, S. *Beyond Our Control? Confronting the Limits of Our Legal System in the Age of Cyberspace*. The MIT Press, Cambridge, Massachusetts, 2001.
7. Breslin J., Passant A., Decker S., *The Social Semantic Web*. Springer, 2009.
8. Fill H.-G., Reischl I., *Stepwise Semantic Enrichment in Health-Related Public Management by Using Semantic Information Models*. Semantic technologies for business and information systems engineering: concepts and applications. Business Science Reference, 2012.
9. Nadeau D., Sekine S., *A survey of named entity recognition and classification*. National Research Council Canada / New York University, 2007. [interactive] [accessed 2013.05.02] <http://nlp.cs.nyu.edu/sekine/papers/li07.pdf>.
10. *NZ Police deploy semantic search technology*. Computerworld, 2012. [interactive] [accessed 2013.05.02] <http://computerworld.co.nz/news.nsf/news/nz-police-deploy-semantic-search-technology>.
11. Shields B., Molloy O., Lyons G., Duggan J., *Securing Web Services Using Semantic Web Technologies Industrial Applications of Semantic Web*. Proceedings of the VIFIP WG72.5 Working Conference on Industrial Applications of Semantic Web, Finland. Springer, 2005.
12. Theocharis S., Tsihrintzis G., *Semantic Web Technologies in e - Government*. World Academy of Science, Engineering and Technology. Nr.64, 2012. [interactive] [accessed 2013.05.02] <http://www.waset.org/journals/waset/v64/v64-234.pdf>
13. Valarakos A., Sigletos G., Karkaletsis V., Paliouras G., *A Methodology for Semantically Annotating a Corpus Using a Domain Ontology and Machine Learning*. Department of Information and Telecommunication Systems Engineering, School of Sciences, University of the Aegean [interactive] [accessed 2013.05.02] [http://www.icsd.aegean.gr/incosys_old/publications/RANLP-NCSR-Valarakos.pdf] P. 2
14. Weller K., *Knowledge Representation in the Social Semantic Web*. Berlin, New York: Walter de Gruyter, 2010.
15. World Economic Forum, *Personal Data: The Emergence of a New Asset Class* [interactive] [accessed 2013.05.02] http://www3.weforum.org/docs/WEF_ITTC_PersonalDataNewAsset_Report_2011.pdf
16. World Economic Forum, *Rethinking Personal Data: Strengthening Trust*. [interactive] [accessed 2013.05.02] http://www3.weforum.org/docs/WEF_IT_RethinkingPersonalData_Report_2012.pdf
17. World Economic Forum, *Unlocking the Value of Personal Data: From Collection to Usage* [interactive] [accessed 2013.05.02] http://www3.weforum.org/docs/WEF_IT_UnlockingValuePersonalData_CollectionUsage_Report_2013.pdf
18. Federal Trade Commission, *Personal Data Ecosystem*. Exploring privacy: a roundtable series. USA, 2010. [interactive] [accessed 2013.05.02] <http://www.ftc.gov/bcp/workshops/privacyroundtables/personalDataEcosystem.pdf>.

ASMENS DUOMENŲ NAUDOJIMAS SEMANTINIŲ TECHNOLOGIJŲ VYSTYMO KONTEKSTE: TEISINIAI KLAUSIMAI

Darius Amilevičius*

Mykolo Romerio universitetas

Birutė Pranevičienė**

Mykolo Romerio universitetas

Santrauka

Skaitmeninės revoliucijos, spartaus internetinių technologijų plėtros, milžiniškais tempais didėjančios informacijos ir duomenų apimtys, virtualių socialinių tinklų ekspansijos kontekste asmens duomenų apsaugai kyla vis nauji iššūkiai. Atlikus teisės aktų ir informacinių technologijų plėtros tendencijų analizę, straipsnyje konstatuojama, kad globalizacija ir naujos asmens duomenų ekosistemos koncepcija verčia persvarstyti tradicines asmens duomenų ir jų apsaugos sampratas bei jų santykį su viešuoju interesu, kurį atstovauja skaitmeninės ekonomikos, mokslo ir technologijų plėtra. 2012 m. Europos Komisija pasiūlė iš esmės reformuoti Europos Sąjungos asmens duomenų apsaugos teisės aktus. Siūloma reforma turėtų sustiprinti individualias teises, spręsti globalizacijos keliamas problemas bei naujas technologijų plėtros iššūkius. Straipsnyje atskleidžiama, kad aktuali Lietuvos Respublikos Asmens duomenų teisinės apsaugos įstatymo redakcija, griežčiau už Europos Sąjungos teisinės normas reguliuojanti asmens duomenų naudojimą ir jų apsaugą, apsunkina pažangių kalbos ir semantinių technologijų plėtrą Lietuvoje, nors šioje srityje Lietuva 6-8 metais atsilieka nuo Europos Sąjungos vidurkio. Autoriai prieina išvados, kad susidariusioje situacijoje, nelaukiant Europos Sąjungos asmens duomenų apsaugos reformos rezultatų, Lietuvoje būtina tarpinė asmens duomenų apsaugą reguliuojančių teisės aktų reforma, nes susidariusi teisinė ir technologinė situacija kelia rimtą grėsmę asmens teisei į privatumą, asmens duomenų apsaugai bei viešajam interesui.

Pagrindinės sąvokos: asmens duomenų apsauga, semantinės technologijos, teisė į privatumą.

Darius Amilevičius*, Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Humanitarinių mokslų katedros docentas. Mokslinių tyrimų kryptys: elektroninės erdvės saugumo ekonomika, kompiuterinė lingvistika, politinė ir juridinė retorika, žmogaus teisės.

Darius Amilevičius*, Mykolas Romeris University, Faculty of Public security, Department of Humanities, assoc. professor. Research interests: cybersecurity economics, computational linguistic, political and juridical rhetoric, human rights.

Birutė Pranevičienė**, Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Teisės katedros profesorė. Mokslinių tyrimų kryptys: konstitucinė teisė, žmogaus teisės, aplinkos teisė.

Birutė Pranevičienė**, Mykolas Romeris University, Faculty of Public security, Department of Law, professor. Research interests: constitutional law, human rights, environmental law

SAVIŽUDYBĖ KAIP ŽMOGAUS APSISPRENDIMO AKTAS IR JŲ SĄLYGOJANTYS VEIKSNIAI

Nijolė Aukštuolytė*

*Mykolo Romerio universiteto Humanitarinių mokslų instituto Filosofijos katedra
Ateities g. 20 LT – 08303
Telefonas 2714628
El. paštas: nijola@mruni.eu*

Anotacija. Straipsnyje analizuojamas savižudybės fenomenas kaip asmeninio žmogaus apsisprendimo išdava. Savižudybėms esant viena iš pagrindinių mirties priežasčių pasaulyje, o Lietuvai pirmaujant šioje srityje nepaprastai aktualu aiškintis šio reiškinio priežastis, paplitimo tendencijas bei jų pokyčius. Savižudybių statistika yra objektyvus rodiklis, liudijantis bendrą visuomenės psichologinės būklės lygį, bet demografinių duomenų analizės nepakanka siekiant suvokti gilumines šio reiškinio priežastis. Ją reikia papildyti subjektyvių suicidinius žmogaus ketinimus skatinančių aplinkybių ir tokių apsisprendimą nulemiančių vidinių faktorių išsamia analize.

Pagrindinės sąvokos: savižudybė, gyvenimo prasmingumas, asmeninis apsisprendimas.

ĮVADAS

Žmogus yra baigtinė būtybė ir kartą atėjęs į pasaulį jis anksčiau ar vėliau jį paliks. Gimimas ir mirtis žmogaus gyvenimą įrėminantys aktai. Gimimo žmogus niekada negali pasirinkti. Jis nepriklauso nuo jo valios ir apsisprendimo. Tačiau mirčių įvairovėje yra tokių, kurios žmogų ištinka jo paties apsisprendimu kaip jo veiksmų pasekmė. Tai – savižudybės. Šiuo atveju susikerta žmogaus kaip apspręstos gamtinės būtybės ir apsisprendžiančios dvasinės būtybės pusės. Pasak žymaus prancūzų sociologo Emile'io Durkheimio, “savižudybe vadinama mirtis, ištikusi žmogų kaip tiesioginis ar netiesioginis jo paties pozityvaus ar negatyvaus veiksmo padarinys jam pačiam žinant, kad būtent toks bus to veiksmo rezultatas”¹.

Žmonės nėra daiktiškai egzistuojantys objektai, neanalizuojantys savo buvimo pasaulyje klausimo. Visa žmonijos kultūros istorija rodo, kad žmogui rūpėjo ir teberūpi vardan ko jis gyvena. Žmogus siekia įprasinti savo gyvenimą, nes tik tokiu būdu jis suvokia savosios būties vertę, nors, tiesa, yra ir tokių, kurie gyvena nekeldami sau klausimo, dėl ko jie gyvena, ir tokių, kurie tikėjimo dėka iš anksto žino atsakymą. Vis dėl to dauguma kelia sau šį klausimą ir ieško atsakymo, kokia yra jų buvimo pasaulyje paskirtis ir prasmė. Nerasdami atsakymo, žmonės pasijunta tarsi tuštumoje ima justis savo gyvenimo daiktišką buvimą, tam tikro egzistencinio vakuumo jausmą. Tai gali paskatinti apsispręsti paties gyvenimo atžvilgiu.

¹ Durkheim E. Savižudybė. Sociologinis etiudas. Vilnius: Pradai, 2002, p. 8.

Gyvenimo prasmė - neatsiejama žmogaus gyvenimo dalis, suteikianti vertę konkrečiam gyvenimo turiniui. Žmogus nuolat ieško atsakymų į klausimus: vardan ko jis gyvena, kokia yra jo darbų, veiksmų, minčių ir jausmų bei išgyvenimų vertė ir prasmė. Apniktas abejonų gyvenimo prasme žmogus gali netgi ryžtis nusižudyti. Prasmingumas glaudžiai susijęs su žmogaus laisve pasirinkti ir su tuo susijusia jo atsakomybe. Prasmė gyvenime “randama” laisvai pasirenkant ir atsakingai apsisprendžiant. Gyvenimo prasmė nėra vienoda skirtingiems žmonėms. Ji taip pat kinta atskiro žmogaus gyvenime keičiantis situacijoms. Egzistencinės filosofijos požiūriu, žmogaus gyvenimas niekada nėra beprasmis, jei to nenori pats žmogus. Kitaip tariant, prasmės įsisąmoninimas ir realizacija yra konkretaus žmogaus laisvo apsisprendimo ir atsakomybės išdava.

Tradicinių krikščioniškų vertybių požiūriu žmogus gyvendamas turi atlikti jam skirtą misiją ir ne jam spręsti, kada mirti. Net gyvenimas kenčiant yra prasmingas, nes tiek kančia, tiek pati mirtis yra žmogiškosios būties dalis. Kita vertus, filosofija pripažįsta žmogų esant laisvu, vadinasi, galinčiu rinktis: gyventi jam ar ne. Tai pripažįstama žmogaus teise, nes jis yra atsakingas už savo gyvenimą. Kyla klausimas, ar, savo valia pasirinkdamas nebūtį, žmogus neatsisako įprasminti savo gyvenimą? Taip susisieja gyvenimo prasmės, laisvės ir savižudybės klausimai. Nors žmogus turi teisę rinktis nebūtį, bet savižudybė niekada negali būti egzistencine išeitimi, nes pasirinkdamas ją, žmogus atsisako savo gyvenimo prasmės, būsimų gyvenimo galimybių, suteikia kančių savo artimiesiems. Ar žmogus turi tam teisę? Iš pirmo žvilgsnio taip, nes jis yra laisva, pati save apsprendžianti būtybė, bet, kita vertus, toks apsisprendimas neišsprendžia problemos ar situacijos, pastūmėjusios į savižudybę. Jokia gyvenimo problema negali būti išspręsta atmetus patį gyvenimą. Todėl toks sprendimas – beprasmis. Kitas svarbus šios problemos aspektas būtų tai, kad vienaip ar kitaip išreikštas ketinimas nusižudyti – tai desperatiško pagalbos šauksmo išraiška, o šio ketinimo realizacija – ryšius su gyvenimu praradusio žmogaus nevilties aktas. Šie aspektai leidžia teigti, kad savižudybė turi būti nagrinėjama ne tik statistiniu ar socialiniu – ekonominiu, bet pirmiausia filosofiniu, psichologiniu požiūriu.

Šio straipsnio tikslas – išanalizuoti savižudybę kaip žmogaus egzistencinį pasirinkimą, jo priežastis, paplitimo Lietuvoje laipsnį, tendencijas bei įvertinti galimus sprendimo būdus.

Tyrimo objektas – savižudybė kaip reiškinys ir jį lydintys veiksniai.

Tyrimė naudojami metodai: literatūros šaltinių interpretacija, filosofinė refleksija, lyginamoji analizė, apibendrinimas. Jais remiantis siekiama atskleisti esmines nagrinėjamos problemos puses, argumentus bei prasmes.

SAVIŽUDYBIŲ PROBLEMA LIETUVOJE

Savižudybės ir suicidinė žmonių elgsena tapo viena iš pagrindinių visuomenės sveikatos problemų šiuolaikiniame pasaulyje. Savižudybių prevencijos 2003 – 2005 metų programoje cituojami Pasaulio sveikatos organizacijos duomenys apie savižudybes²: kas 40 sekundžių pasaulyje nusižudo 1 žmogus, kas 3 sekundes kas nors bando nusižudyti, o kiekviena savižudybė skaudžiai paliečia mažiausiai dar 6 asmenis. Savižudybė yra sudėtingas reiškinys. Sunku išmatuoti psichologinius, socialinius ir finansinius savižudybės padarinius šeimai ir visuomenei. Savižudybės - absoliučiai beprasmiškos mirtys. Savižudybė – tai ne liga, (nors ji gali būti psichinės ligos išdava), bet desperatiškas poelgis žmogaus, neradusio kitos išeities. Nusižudyti gali tiek psichikos ligoniai, tiek sveiki, bet nesusitvarkantys su psichologinėmis problemomis žmonės, pasijutę palikti likimo valiai. Savižudybė yra viena iš pagrindinių mirties priežasčių pasaulyje, o Lietuva šiuo aspektu, deja, pirmauja. Jos rodikliai yra vieni aukščiausių pasaulyje, o šalyje užima trečią - ketvirtą vietą mirčių priežasčių tarpe (vyrų mirčių priežasčių tarpe savižudybės užima trečiąją vietą po kraujotakos ir navikinių ligų, o moterų - ketvirtą vietą po kraujotakos, navikinių ir virškinimo ligų)³. Kitas svarbus faktas, kad savižudybės yra dažniausia jaunų asmenų (15–34 metų) mirties priežastis, o bandymų nusižudyti gali būti iki 20 kartų daugiau negu faktiškai įvykusių.

Anot Durkheimo, kiekvienai visuomenei kiekvieniu istoriniu tarpsniu būdingas vienoks ar kitoks polinkis į savižudybę, kurio santykinį stiprumą nusako kiekybinis savanoriškų mirčių ir gyventojų (nepriklausomai nuo amžiaus ir lyties) santykis, skaičiuojamas nuo šimto tūkstančių gyventojų. Jis įvardinamas kaip tam tikrai visuomenei būdingas savižudybių rodiklis⁴. Lietuvoje jis pernelyg aukštas. Tokia situacija prilygsta epidemijai, kuri tęsiasi jau kelis dešimtmečius. Labai taikliai esamą situaciją dar 2001 metais įvertino prof. Dainius Pūras: "Įsivaizduokime, kokių veiksmų imtųsi Vyriausybė, jei kokia nors užkrečiama liga per metus į kapus nuvarytų tūkstantį septynis šimtus žmonių - kiek lėšų, kiek milijonų būtų mesta įveikti tokia baisiai infekcijai. Bet kažkodėl visai nereaguojama, kai tiek žmonių prarandama dėl savižudybių"⁵. Ši frazė pasakyta savižudybių rodikliams pasiekus neregėtas aukštumas

² Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Dėl savižudybių prevencijos 2003 – 2005 metų programos patvirtinimo. //Valstybės žinios, 2003-04-16, Nr. 36-1575 [interaktyvus]. [žiūrėta 2013.06.06].
<<http://www3.lrs.lt/pls/inter3/oldsearch.preps2?Condition1=209003&Condition2=>>

³ 2011 metų duomenimis vyrų savižudybės užėmė net antrą vietą. Mirties priežastys 2011. Causes of Death 2011. Higienos instituto Sveikatos informacijos centras. [interaktyvus]. [žiūrėta 2013.06.11]
<http://www.hi.lt/images/Mirties%20priežastys_2011-pataisytas.pdf>

⁴ Durkheim E. Savižudybė. Sociologinis etiudas. Vilnius: Pradai, 2002, p. 12.

⁵ Pūras D. Savižudybė - visuomenės sveikatos problema Lietuvoje.// Savižudybių prevencijos idėjos. - V., 2001, p.33.

46,4 / 100 tūkstančių gyventojų 1996 metais ir 46,6 / 100 tūkstančių gyventojų 2000 metais. Valstybinio psichikos sveikatos centro duomenimis tarp mirčių nuo išorinių priežasčių dominuoja savižudybės ir jų skaičius gerokai viršija mirčių dėl transporto įvykių skaičių. Pavyzdžiui, 2000 metais jų santykis yra 46,6 su 22,0 atvejų 100 tūkstančių gyventojų, o 2010 metais 30,6 su 11,3 atvejų 100 tūkstančių gyventojų. Nepaisant to, kad eismo įvykių būna kasdien ir Eurostato duomenimis⁶ šioje srityje Lietuva irgi yra tarp „pirmaujančių“, mirties atvejų dėl autoįvykių turime du – tris kartus mažiau nei dėl savižudybių. Be to, nors abiem atvejais pastaraisiais metais stebima mažėjimo tendencija, bet vėlgi savižudybių kiekis mažėja lėčiau (savižudybių sumažėjus 35%, dėl autoįvykių žuvusių sumažėjo perpus).

Jei iškeltume klausimą, kuriai iš šių mirčių dėl išorinių priežasčių grupei Lietuvoje skiriama daugiau dėmesio, atsakyti galėtume ir be gilesnės analizės. Dėmesys saugaus eismo sąlygoms, įvairūs policijos reidai, didinamos baudos už greičio viršijimą ir vairavimą išgėrus, pastovios, nors gal ir nepakankamos pastangos gerinant kelių infrastruktūrą, visuomenės švietimas – tai kryptys, kuriomis nenutrūkstamai veikiama. Ar tiek pat dėmesio, o tuo labiau finansinių išteklių skiriama ir savižudybių, kurių rodikliai dvigubai – trigubai lenkia žuvusių autoįvykiuose skaičius, prevencijai? Tebūnie tai retorinis klausimas, nes atsakymas būtų – ne. Tiesa, per pastarąjį dešimtmetį patvirtintos ir pradėtos vykdyti savižudybių prevencijos programos: 2003 m. balandžio 10 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimu Nr. 451 patvirtinta Savižudybių prevencijos 2003 -2005 metų programa, o 2007 m. balandžio 3 d. Lietuvos Respublikos Seimui patvirtinus Psichikos sveikatos strategiją, parengtos Valstybinės psichikos sveikatos strategijos įgyvendinimo 2008 - 2010 metų ir 2011 -2013 metų programos. Kitas klausimas būtų, kaip jos funkcionuoja ir ar pakanka finansinių ir žmogiškųjų išteklių.

Valstybinis psichikos sveikatos centras pateikia savižudybių dažnio kreivę, kuri akivaizdžiai iliustruoja savižudybių dažnio dinamiką Lietuvoje⁷. Matome didžiulį skirtumą lyginant 1930 – 1940 metų ir pastarųjų dešimtmečių duomenis (1 pav.).

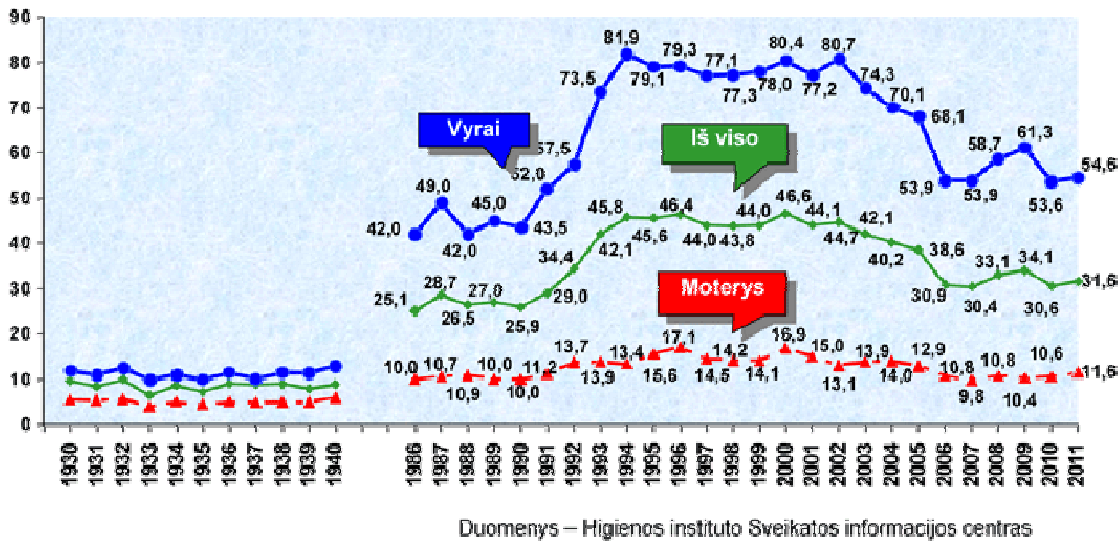
⁶Eurostato duomenimis didžiausias mirtinumas (daugiau nei 12 mirties atvejų 100 tūkstančių gyventojų) dėl eismo įvykių 2009 m. buvo Rumunijoje, Graikijoje, Lietuvoje ir Lenkijoje, o mažiausias (ne daugiau kaip keturi mirties atvejai 100 tūkstančių gyventojų) – Švedijoje, Nyderlanduose ir Jungtinėje Karalystėje. European Commission. Eurostat. Statistics Explained. Causes of death statistics. [interaktyvus]. [žiūrėta 2013.06.08].

<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Causes_of_death_statistics/Lt

⁷ Valstybinis psichikos sveikatos centras. Savižudybių statistika. Šaltinis: Higienos instituto Sveikatos informacijos centras. [interaktyvus]. [žiūrėta 2013.06.03].

<http://www.vpsc.lt/index.php?option=com_content&view=article&id=49%3Asaviudybi-danis-lietuvoje-1930-40-ir-1986-2008-metais&catid=14%3Asaviudybi-statistika&Itemid=24&lang=lt>

SAVIŽUDYBIŲ DAŽNIS LIETUVOJE 1930-40 IR 1986-2011 METAIS 100 000 GYVENTOJŲ

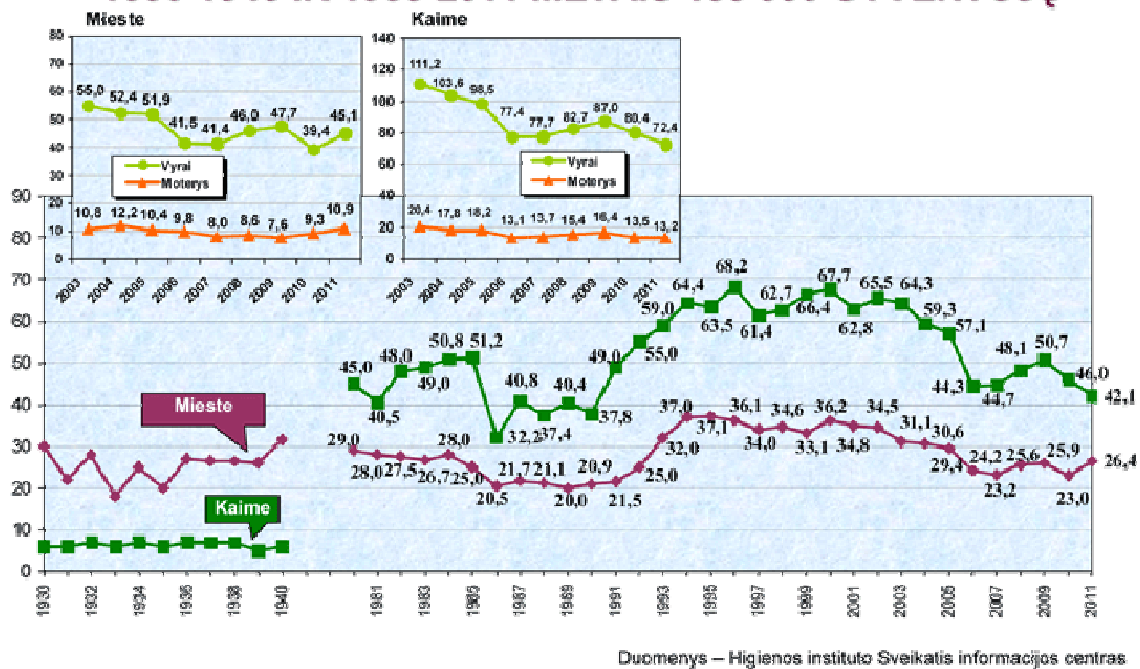

1 pav. Savižudybių dažnio Lietuvoje grafikai

Remiantis šiais statistiniais rodikliais negalėtume teigti, kad lietuviai iš prigimties savižudžių tauta. Nepriklausomoje Lietuvoje (oficialūs duomenys kaupiami nuo 1924 metų) savižudybių pasitaikydavo retai, kelis kartus rečiau negu Estijoje, Vengrijoje ar kitose Europos valstybėse. Pavyzdžiui, 1930 metais Lietuvoje 100 tūkstančių gyventojų teko 9 savižudybės, Estijoje ir Vengrijoje – apie 30. O šiuo metu šias valstybes mes gerokai lenkiame. 1930 – 1940 metais nusižudžiusiųjų skaičius apskritai neviršydavo 10 atvejų 100 tūkstančių gyventojų. Vienintelis išlikęs bendras dėsningumas, kad moterys tiek tada, tiek dabar žudosi rečiau, o labiau linkę žudyti vyrai. Tačiau atotrūkis tarp vyrų ir moterų savižudžių skaičiaus prieškarinio Lietuvoje nebuvo toks ženklus kaip dabar. Kitas akivaizdus skirtumas – tai savižudybių mieste ir kaime dažnio skirtumas. Jei tarpukariu daugiau žudėsi miesto gyventojai, tai pastaruoju metu – beveik du kartus dažniau žudėsi kaimo gyventojai.

Lietuvoje daugiau žmonių nusižudo didžiuosiuose miestuose (53 % visų savižudybių), tačiau pagal skaičių 100 tūkstančių gyventojų kaime šis rodiklis dvigubai didesnis negu mieste (atitinkamai 65 ir 31). Statistiniai duomenys labai aiškiai identifikuoja labiausiai linkusią žudyti visuomenės dalį – kaimo vyrus (2 pav.).

SAVIŽUDYBIŲ DINAMIKA MIESTUOSE IR KAIMUOSE 1930-1940 IR 1980-2011 METAIS 100 000 GYVENTOJŲ

Duomenys – Higienos instituto Sveikatos informacijos centras

2 pav. Savižudybių dinamikos tarp miesto ir kaimo bei vyrų ir moterų grafikai⁸

Kodėl vyrai ir ypač kaimo? Gal vyrai gerokai mažiau ieško pagalbos, labiau linkę slėpti savo emocijas, nepripažinti savo bejėgiškumo ir geriau “išdidžiai” mirti. Juk ir auklėjame berniukus mes kitaip: „būk vyras“, „vyrai neverkia“, „tu turi būti stiprus“ ir pan. Lyginant su prieškarium, pastaraisiais dešimtmečiais Lietuvoje vyrų nusižudo 5 kartus daugiau nei moterų. Daugumoje Europos Sąjungos valstybių šis santykis yra 3:1, prieškarium Lietuvoje buvo apie 2,3:1. Didžiausios rizikos grupė Lietuvoje dabar yra 40 – 49 metų kaime gyvenantys vyrai. Jei mieste 2010 metais 100 tūkstančių gyventojų teko 23,0 nusižudžiusių, tai kaime 46,0, t.y. du kartus daugiau. Tarp vyrų šie skaičiai - 39,4 mieste ir 80,4 kaime. Skirtumas vėlgi viršija du kartus. Tačiau šie skaičiai tėra ledkalnio viršūnė. Mėginimų nusižudyti skaičius, deja, lieka nežinomas ir niekur neregistruojamas. Ir jis, reikia manyti, gerokai didesnis nei nusižudžiusių. Tuo labiau nėra duomenų apie galvojusius tai padaryti. Teoriškai galima daryti prielaidą, kad tokių – dešimteriopai daugiau. Be to, savižudybių statistika nėra visai tiksli ir pilna, nes kai kurie atvejai fiksuojami kaip nelaimingi atsitikimai ar autoįvykiai.

⁸ Valstybinis psichikos sveikatos centras. Savižudybių statistika. Šaltinis: Higienos instituto Sveikatos informacijos centras. [interaktyvus]. [žiūrėta 2013.06.03].

<http://www.vpsc.lt/index.php?option=com_content&view=article&id=50%3Asaviudybi-dinamika-miestuose-ir-kaimuose-vyrai-ir-moterys-1930-1940-ir-1980-2008-metais-100-000-gyventoj&catid=14%3Asaviudybi-statistika&Itemid=24&lang=lt>

1970 metais 100 tūkstančių gyventojų Lietuvoje teko 25 savižudybės, 1985 metais jų skaičius padidėjo iki 35,8 (išaugo 44,6%), ir šis rodiklis beveik nesiskyrė nuo Latvijos ir Estijos. 1986 metais jis staiga sumažėjo 25 %, iki 1990 metais šie rodikliai išliko stabilūs, o nuo 1991 metų, atkūrus nepriklausomybę ir prasidėjus radikalioms reformoms, ėmė labai sparčiai didėti: 1991–1996 metais – 74 % (nuo 26,5 iki 46,4 atvejų 100 tūkstančių gyventojų), 1998 metais 100 tūkstančių gyventojų teko 43,8, 1999 metais – 44,0 savižudybės⁹. Pasinaudoję Europos Sąjungos Statistikos biuro pateikiama oficialia statistine informacija¹⁰ galime palyginti Lietuvos rodiklius su ES vidurkiu ir pažiūrėti, kuo skiriamės nuo kitų šalių. Jei 2000 metais – Lietuvoje įvyko 45,4 savižudybės 100 tūkstančių gyventojų, tai ES vidurkis 11,8 100 tūkstančių gyventojų; 2001 metais šis santykis atitinkamai 43,7 savižudybės su 11,5 savižudybėmis. Dešimties metų rodiklių palyginimas rodo didžiulius skirtumus, svyruojančius nuo beveik trijų iki beveik keturių kartų (1 lentelė).

1 lentelė. Savižudybių Lietuvoje kiekybinių rodiklių palyginimo su ES vidurkiu lentelė

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Lietuva	45,4	43,7	44,0	41,1	38,9	37,0	28,9	28,4	30,7	31,5	29,4
ES	11,8	11,5	11,7	11,5	11,3	10,9	10,4	9,9	10,1	10,4	10,2

Pateikti duomenys rodo išskirtinį Lietuvos „pirmavimą“. Atkreipėme dėmesį į istoriškai ir politiškai artimas kaimynes Latviją, Estiją, Lenkiją¹¹. Jų savižudybių duomenys taip pat

2 lentelė. Savižudybių kaimyninėse valstybėse lyginamoji lentelė

Metai/valstybės	Lietuva	Latvija	Estija	Lenkija
2000	45,4	30,8	26,2	14,8
2010	29,4	18,2	14,8	15,3

gerokai skiriasi nuo Lietuvos (2 lentelė). Visa tai kelia klausimą, kokios priežastys įtakoja lietuvių suicidiškumą. Kuo galėtume paaiškinti pastovų Lietuvos pirmavimą, kuriuo tikrai negalime didžiuotis?

⁹ Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Dėl savižudybių prevencijos 2003 – 2005 metų programos patvirtinimo. //Valstybės žinios, 2003-04-16, Nr. 36-1575 [interaktyvus]. [žiūrėta 2013.06.06].

<<http://www3.lrs.lt/pls/inter3/oldsearch.preps2?Condition1=209003&Condition2=>>

¹⁰ European Commission. Eurostat. Statistics Explained. Šaltinis: Mirčių dėl savižudybių lentelė. [interaktyvus]. [žiūrėta 2013.06.09].

<[>](http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/refreshTableAction.do?tab=table&plugin=1&pcode=tps00122&language=en)

¹¹ Ten pat, [žiūrėta 2013.06.11].

SAVIŽUDYBIŲ PRIEŽASTYS IR PREVENCIJOS KRYPTYS

Suicidų dinamika atspindi bendrą visuomenės psichologinės būklės lygį. Nors psichologinės būsenos kiekybiniais rodikliais neišmatuosi, tačiau savižudybių statistika yra objektyvus rodiklis, kuris liudija bendrą visuomenės neviltį, nepasitenkinimą gyvenimu ir savo vaidmeniu jame. Kalbant apie savižudybes skatinančius veiksnius pirmiausia, reikėtų atkreipti dėmesį į socialines – ekonomines sąlygas (šalies ekonominė krizė; socialiniai ekonominiai pokyčiai, darbo, būsto, pajamų praradimas ir pan.). Kita sąlygų grupė – tai asmeninio gyvenimo krizės (artimųjų netektys, skyrybos) ir traumuojančios tarpusavio santykiai (smurtas artimoje aplinkoje, patyčios, nesugebėjimas konstruktyviai spręsti konfliktus). Neabejotinai įtaką turi piktnaudžiavimas alkoholiu ar kitomis psichoaktyviosiomis medžiagomis, taip pat psichikos ligos ir vertybių krizės. staigų savižudybių sumažėjimą aštuntojo dešimtmečio viduryje galima sieti su dviem veiksniais – griežtu alkoholio pardavimo ir vartojimo ribojimu ir Sovietų Sąjungoje prasidėjusia politine pertvarka¹². Alkoholio pardavimo apribojimas labai pagerino daugelį medicininių rodiklių – sumažėjo ne tik traumų, alkoholio sukeltų psichozių, bet ir mirtingumas, tačiau tai, kad pertvarkos metais savižudybių sumažėjo ir tose valstybėse, kuriose alkoholio vartojimas nebuvo ribojamas, rodo, kad įtakos turėjo ir visuomeniniai pokyčiai. Lietuvos savižudybių prevencijos 2003–2005 metų programoje, remiantis Pasaulio sveikatos organizacijos atliktais tyrimais, skelbiama, kad šiuo metu Baltijos valstybėse ir Rusijos Federacijoje savižudybių daugėja dėl besaikio alkoholio vartojimo, kitur dėl galimybės lengvai įsigyti svaiginamųjų medžiagų (Kinijoje, Indijoje ir Šri Lankoje) ar šaunamųjų ginklų (Salvadore ir Jungtinėse Amerikos Valstijose)¹³. Akcentuojamos aplinkybės, galimai įtakojančios savižudybes skirtingose šalyse.

„Šiandien žudomasi dažniau, nei ankstesniais laikais visai ne dėl to, kad norint išgyventi tenka įdėti daugiau alinančių pastangų ar kad menčiau tenkinami teisėti mūsų poreikiai, o dėl to, kad mes nežinome, kur baigiasi mūsų tikrosios reikmės ir nematome savo pastangų prasmės. <...> Vidutinė gerovė neabejotinai pakilo neaplenkdama nė vienos socialinės hierarchijos pakopos, nors, ko gera, tai įvyko ne visada išlaikant teisingas proporcijas. Mus kamuojantis negalavimas (t.y. savižudybės. - N. A.) nereiškia, jog objektyviai randasi vis daugiau ir vis rimtesnių priežasčių kentėti; jis byloja ne apie didesnę ekonominę vargą, o apie

¹² Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Dėl savižudybių prevencijos 2003 – 2005 metų programos patvirtinimo. //Valstybės žinios, 2003-04-16, Nr. 36-1575 [interaktyvus]. [žiūrėta 2013.06.06].

<<http://www3.lrs.lt/pls/inter3/oldsearch.preps2?Condition1=209003&Condition2=>>

¹³ Ten pat. [žiūrėta 2013.06.06].

nerimą keliančią dvasinę negalę¹⁴. Tai citata iš knygos, išleistos 1897 metais, bet atrodo, kad ji parašyta šiandien. Ar galime atsakyti, kokios iš tikrųjų yra priežastys, verčiančios žmones pasirinkti nebūtį? Į šį klausimą ne kartą bandė atsakyti įvairių sričių mokslininkai, gydytojai ir valstybės tarnautojai. Anot prof. Danutės Gailienės, „kalbant apie savižudybių paplitimo Lietuvoje priežastis, akivaizdu, kad jos susijusios su bendrais visuomenės gyvenimo ypatumais – socialine dezintegracija, radikalių reformų sukeltu šoku, vertybių krize, vyraujančiu abejingu požiūriu į žmogų ir jo gyvybės vertę apskritai ir savižudybes konkrečiai, alkoholizmu ir t.t.“¹⁵.

Kiekvienas ketinantis nusižudyti yra tvirtai įsitikinęs, kad jam tai – vienintelė įmanoma išeitis. Bet juk nei vienas nežinome, ar mes teisingai vertiname situaciją, ar gebame objektyviai spręsti. Pasak gyvenimo prasmės filosofo Viktoro Franklio, nusižudyti apsisprendusį žmogų galėtume lyginti su šachmatininku, kuris susidūręs su sunkiu ėjimu, tiesiog nubraukia šachmatų figūras nuo lentos. Bet juk taip mes nieko neišsprendžiame, o tik pažeidžiame žaidimo taisykles¹⁶. Lygiai taip pat savižudis atmesdamas gyvenimą negali išspręsti jokios jam iškilusios gyvenimo problemos. Gyvenimas juk nereiškia pergalės bet kokia kaina, jis reikalauja nuolatinės kovos. Moraline prasme savižudybė nepateisinama. Ji atima iš žmogaus visas galimybes. Bėgdamas nuo sunkumų, neteisybės ar kančios žmogus atmeta ne juos, o savąjį „aš“, t.y. savo būsimą patirtį, išgyvenimus, paskirtį.

Didžiuliai savižudybių mastai Lietuvoje pastaraisiais dešimtmečiais, jų paplitimo skirtumai lyginant su kaimyninėmis šalimis, mūsų manymu, reikalauja atsigręžti į egzistencinius dalykus. Siekiant mažinti savižudybių skaičių reikia koncentruotis ne vien į žmogaus atžvilgiu išorinius dalykus: ekonominius, socialinius, politinius. Labai svarbi yra asmeninė žmogaus apsisprendimo, savivertės, emocinės stiprybės erdvė, kuri glaudžiai susijusi su savojo gyvenimo prasmingumu, nežiūrint pačių nepalankiausių aplinkybių, suvokimu. Jokie žmogaus vidinio gyvenimo atžvilgiu išoriniai veiksniai neparodys giluminių savižudybės priežasčių. Apie tai byloja labai skirtingi šalių – kaimynių, kurias sieja panaši istorija ir ekonomika, statistiniai savižudybių rodikliai. Tiesa, tuo nenoriu pasakyti, kad savižudybes veikia tik subjektyvūs faktoriai ir nėra jokių bendrų dėsningumų. Objektyvios priežastys įtakoja apsisprendimą, tačiau jį priima ir jį įvykdo konkretus žmogus.

¹⁴ Durkheim E. Savižudybė. Sociologinis etiudas. Vilnius: Pradai, 2002, p.371.

¹⁵ Gailienė D. Savižudybių prevencijos Lietuvoje gairės.// Savižudybių prevencijos idėjos. D. Gailienė (sudaryt.). Vilnius: Tyto alba, 2001, p. 19.

¹⁶ Frankl V. Čelovek v poiskach smysla. Moskva: Progres, 1990, p. 182.

Prof. Danutė Gailienė išsamioje ir gilioje savižudybių fenomeno ir jo paplitimo Lietuvoje studijoje, rašydama apie požiūrį į savižudybes Lietuvoje, analizuoja viešo savižudybių vertinimo poveikį žmonių nuostatoms ir sąveiką su savižudybių paplitimo mastais. Lietuvos spaudoje ir šiaip viešumoje savižudybių vertinimas dažnai romantizuotas, patetiškas, trūksta konstruktyvumo, ieškoma sensacijų. Tuo tarpu tokiose šalyse kaip Austrija ar Vokietija savižudybės pristatomos daug santūriau, dalykiškiau, remiamasi moksliniais tyrimais ir specialistų vertinimais¹⁷. Kiekvienas žmogus yra jautrus viešai nuomonei, ypač jaunas žmogus. Todėl viešoji opinija veikia žmogaus nuostatas ir požiūrį į savižudybę kaip vieną iš galimų išeičių. Dažnėjančios jaunų asmenų, netgi paauglių, savižudybės – rimtas signalas atsakingiau kalbėti apie savižudybes, santūriau vertinti tokį sprendimą priėmusius žmones, ypač žinomus ir populiarius visuomenėje.

Nepaisant savižudybės reiškinio sudėtingumo ir visuomenėje paplitusių rizikos veiksnių, savižudybių galima išvengti. Tam reikia bendrų valdžios ir visuomenės pastangų, parengtų specialistų, tinkamos strategijos ir finansinių išteklių. Lietuvai reikalingi psichologinių krizių įveikimo centrai, dirbantys su suicidinės rizikos grupės žmonėmis, turintys tam pasirengusius specialistus ir tokio darbo patirtį. Lietuviams reikia valstybės dėmesio, svarbu jaustis saugiu ir reikalingu savo žemėje, bendruomenėje, šeimoje. Gyventi ar negyventi renkasi pats žmogus. Tai jo teisė. Bet specialistų, politikų ir valstybės tarnautojų rūpesčiu ištiesta pagalbos ranka padėtų jam pasirinkti gyvenimą, o ne mirtį. Lietuva negali švaistytis savo žmonėmis. Jų nėra daug. Todėl labai svarbu ne tik padėti žmogui tada, kai jam to labiausiai reikia, bet ir imtis priemonių numatyti, kam ir dėl ko tos pagalbos gali prireikti.

IŠVADOS

Savižudybė svarbus tiek ekonomine, tiek socialine, tiek egzistencine prasme reiškinys. Jo paplitimo mastai ir tendencijos kelia nerimą ir reikalauja tinkamų sprendimų. Esamos situacijos Lietuvoje analizė liudija, kad savižudybės nėra sąlygotos vien objektyvių priežasčių. Demografiniai duomenys neatskleidžia savižudybes įtakančių faktorių ir tėra išeities taškas savižudybių prevencijai. Siekiant pozityvių permainų, objektyvių savižudybes įtakančių faktorių analizę reikia papildyti subjektyvių suicidinius žmogaus ketinimus skatinančių aplinkybių ir tokį apsisprendimą nulemiančių vidinių žmogaus nuostatų išsamiais tyrimais.

¹⁷ Gailienė D. Jie neturėjo mirti. Savižudybės Lietuvoje. Vilnius: Tyto alba, 1998, p. 98-103.

LITERATŪRA

1. Durkheim E. Savižudybė. Sociologinis etiudas. Vilnius: Pradai, 2002.
2. Gailienė D. Jie neturėjo mirti. Savižudybės Lietuvoje. Vilnius: Tyto alba, 1998.
3. Gailienė D. Savižudybių prevencijos Lietuvoje gairės. // Savižudybių prevencijos idėjos. D. Gailienė (sudaryt.). Vilnius: Tyto alba, 2001, p.9-30.
4. Pūras D. Savižudybė - visuomenės sveikatos problema Lietuvoje. // Savižudybių prevencijos idėjos. D. Gailienė (sudaryt.). Vilnius: Tyto alba, 2001, p. 31-35.
5. Frankl V. Čelovek v poiskach smysla. Moskva: Progres, 1990.
6. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Dėl savižudybių prevencijos 2003 – 2005 metų programos patvirtinimo. //Valstybės žinios, 2003-04-16, Nr. 36-1575 [interaktyvus]. [žiūrėta 2013.06.06].
<<http://www3.lrs.lt/pls/inter3/oldsearch.preps2?Condition1=209003&Condition2=>>
7. Mirties priežastys 2011. Causes of Death 2011. Higienos instituto Sveikatos informacijos centras. [interaktyvus]. [žiūrėta 2013.06.11]
<http://www.hi.lt/images/Mirties%20priežastys_2011-pataisytas.pdf>
8. Valstybinis psichikos sveikatos centras. Savižudybių statistika. [interaktyvus]. [žiūrėta 2013.06.03].
<<http://www.vpsc.lt/index.php?option=comcontent&view=category&id14&Itemid24&lang=lt>>
9. European Commission. Eurostat. Statistics Explained. Causes of death statistics. [interaktyvus]. [žiūrėta 2013.06.08].
<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Causes_of_death_statistics/lt>
10. European Commission. Eurostat. Statistics Explained. Causes of death table. [interaktyvus]. [žiūrėta 2013.06.09].
<<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/refreshTableAction.do?tab=table&plugin=1&pcode=tps00122&language=en>>

SUICIDE AS THE ACT OF SELF-DETERMINATION OF THE HUMAN AND THE FACTORS DETERMINING IT

Nijolė Aukštuolytė*
Mykolas Romeris University

Summary

The paper analyses the phenomenon of suicide as a result of personal self-determination. Suicide is an important phenomenon in economic, social and existential sense. As suicide is among the main causes of deaths in the world, with Lithuania leading the list in this area in Europe, it is essential to analyze the reasons, the future trends and possible changes of this phenomenon in order to take appropriate measures to reduce the number of suicides. Even though the statistics of suicides is an objective index testifying the general state of mind of the society, the analysis of demographic data is insufficient to perceive the deep causes of this phenomenon. Demographic data fail to reveal the factors determining suicide and serve only as a starting point in suicide prevention. The analysis of suicides in Lithuania leads to the suggestion that they are not determined by objective reasons alone. The paper stresses that in seeking positive changes, the analysis of objective factors influencing suicide is to be supplemented by comprehensive research into subjective circumstances stimulating suicidal intentions and inner attitudes of the human leading to such decision.

Keywords: suicide, sense of life, personal self-determination.

Nijolė Aukštuolytė*, Mykolas Romeris universiteto Humanitarinių mokslų instituto Filosofijos katedros docentė. Mokslinių tyrimų kryptys: epistemologija, kalbos filosofija, mokslo filosofija, humanistinė psichologija.

Nijolė Aukštuolytė*, Mykolas Romeris University, Institute of Humanities, Department of Philosophy, Assoc. Prof. Dr. Research interests: epistemology, philosophy of language, philosophy of science, humanistic psychology.

ATLIEKŲ RŪŠIAVIMO TEISINIO REGULIAVIMO ASPEKTAI

Daiva Bereikienė*

*Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Teisės katedra
Putvinskio g. 70, LT-44211 Kaunas
Telefonas 303655
El. paštas: bereikiene@gmail.com*

Eglė Štareikė**

*Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Teisės katedra
Putvinskio g. 70, LT-44211 Kaunas
Telefonas 303655
El. paštas: egle.stareike@gmail.com*

Anotacija Straipsnyje analizuojama nacionalinio atliekų rūšiavimą įgalinančio teisinio reguliavimo atitiktis regioniniams teisiniams instrumentams. Tiriama, ar nacionalinės atliekų politikos priemonių sistema suponuoja neigiamą atliekų susidarymo ir tvarkymo įtakos žmonių sveikatai ir aplinkai poveikio mažinimą. Lietuvoje atliekų tvarkymo politika remiasi atliekų tvarkymo hierarchija, kurios pagrindą sudaro teisės aktais įtvirtinti atliekų tvarkymo prioritetai: turi būti vengiama atliekų susidarymo (prevencija), o atliekos, kurių neįmanoma išvengti, privalo būti paruošiamos pakartotiniam naudojimui, perdirbamos ar kitaip naudojamos tokiais būdais, kad kuo mažiau jų būtų šalinama sąvartynuose ir kituose atliekų šalinimo įrenginiuose. Atliekų paruošimas pakartotiniam naudojimui realizuotinas visų pirma tinkamai rūšiuojant atliekas. Valstybė turi sudaryti ne tik palankias, bet ir motyvuojančias teises prielaidas dalyvauti atliekų rūšiavime tiek atliekas tvarkančias įmones, tiek tiesioginius atliekų turėtojus („teršėjus“). Straipsnyje akcentuojama, kad nei regioniniai, nei nacionaliniai teisės aktai, reglamentuojantys atliekų tvarkymą, išsamiai neatskleidžia atliekų rūšiavimo sampratos turinio. Ši teisinė spraga suponuoja ydingą praktiką, kad spręsti, ar tinkamai rūšiuojamos atliekos, gali atskiros savivaldybės ir atliekas tvarkantys subjektai (įmonės). Straipsnyje aprašoma atliekų rūšiavimo raida ir teisinio reguliavimo ypatumai Vokietijoje, bei pabrėžiama teigiamos atliekų rūšiavimo patirties sklaidos reikšmė. Atskleidžiami esminiai Vokietijoje taikomų atliekų rūšiavimo sistemų privalumai. Lietuvos, kaip ir Vokietijos, teisiniai instrumentai, reglamentuojantys atliekų tvarkymą, komunalinių atliekų rūšiavimą priskiria savivaldybių kompetencijai.

Pagrindinės sąvokos: saugus atliekų tvarkymas, atliekų rūšiavimas, atliekų rūšiavimas Vokietijoje, teisinis reguliavimas

IVADAS

Vystantis pramonei ir nuolat augant vartojimui Europos Sąjungos valstybėms, tame tarpe ir Lietuvai, vis aktualesniu tampa tvaraus atliekų tvarkymo klausimas. Valstybės įvairiais reguliavimo instrumentais išpareigoja sumažinti atliekų srautų susidarymą bei siekti taupiai naudoti gamtinius išteklius, tačiau šis procesas nėra sklandus ir toliau kelia susirūpinimą. Poveikio aplinkai ir išteklių naudojimo mažinimas galimas valstybėms teisinio reguliavimo priemonėmis nustatant modernesnius atliekų tvarkymo modelius (pvz. gyvavimo ciklo koncepcija). Lietuvoje atliekų tvarkymo politika remiasi atliekų tvarkymo hierarchija,

kurios pagrindą sudaro teisės aktais įtvirtinti atliekų tvarkymo prioritetai: turi būti vengiama atliekų susidarymo, o atliekos, kurių neįmanoma išvengti, privalo būti paruošiamos pakartotiniam naudojimui, perdirbamos ar kitaip naudojamos tokiais būdais, kad kuo mažiau jų būtų šalinama sąvartynuose ir kituose atliekų šalinimo įrenginiuose. Atliekų paruošimas pakartotiniam naudojimui realizuotinas visų pirma tinkamai rūšiuojant atliekas. Atliekos turi būti vertinamos kaip gamybos ir energijos ištekliai. Valstybė turi sudaryti ne tik palankias, bet ir motyvuojančias teises prielaidas dalyvauti atliekų rūšiavime tiek atliekas tvarkančias įmones, tiek visuomenę. Valstybės atliekų tvarkymo strategija nėra pakankamai orientuota į atliekų paruošimo pakartotiniam naudojimui elemento – atliekų rūšiavimo plėtrą. Problemiškumą lemia tai, kad teisės normos nepilnai atskleidžia atliekų rūšiavimo sampratos turinį, tačiau šiame straipsnyje šis aspektas nebus tiriamas. Komunalinių atliekų rūšiavimas yra priskiriamas savivaldybių kompetencijai, todėl rūšiuotinių atliekų apimtis, kriterijai, sąlygos yra nustatomi savivaldos institucijų priimtais teisės aktais. Įvertinant aplinkybę, kad tvarios atliekų tvarkymo sistemos sukūrimas įmanomas tik esant vieningai atliekų tvarkymo strategijai, būtina išsiaiškinti nacionalinio valstybinio, tame tarpe ir teisinio, reguliavimo atitiktį regioniniams atliekų rūšiavimą nustatantiems teisiniams instrumentams.

Lietuvos teisės mokslininkai, - E. Monkevičius¹, V. Podgaiskytė², R. Minalga³, A. Bakas⁴, M. Vasiliaskas⁵ ir kt., - tyrinėja atskirus atliekų tvarkymo teisinius probleminius klausimus, tačiau atliekų rūšiavimo teisinio reguliavimo probleminiai aspektai nėra išsamiai tirti.

Šios aplinkybės nulemia nagrinėjamos temos aktualumą ir suponuoja būtinybę išsamiau išanalizuoti atliekų rūšiavimo teisinio reguliavimo problematiką.

Straipsnio tikslas – išanalizuoti nacionalinę atliekų rūšiavimą nustatančių teisiųjų priemonių sistemą bei šių priemonių atitiktį regioniniams teisiniams instrumentams; atskleisti

¹ Monkevičius, E. *Žmogaus teisių į saugią aplinką užtikrinimas globalizacijos sąlygomis*. [interaktyvus]. Vilnius: Mykolas Romeris University, 2012. [žiūrėta 2012-11-07]. <https://aleph.library.lt/F/1DKLNJ1YT493QUTMN8BGQQQBE4CJPILSADXCEQ61F6JMQPXTQD-17430?func=find-b&request=Monkevi%C4%8Dius&find_code=WRD&adjacent=N&local_base=&filter_code_1=WLN&filter_request_1=&filter_code_2=WYR&filter_request_2=&filter_code_3=WYR&filter_request_3=&filter_code_4=WFM&filter_request_4=&filter_code_5=WSF&filter_request_5=&x=0&y=0>.

² Podgaiskytė, V. *Visuomenės požiūris į atliekų tvarkymą transformacijos*. [interaktyvus]. Vilnius: Mykolas Romeris universitetas, 2012. [žiūrėta 2012-11-07]. <https://aleph.library.lt/F/1DKLNJ1YT493QUTMN8BGQQQBE4CJPILSADXCEQ61F6JMQPXTQD-14200?func=service&doc_library=MRU02&doc_number=000011889&line_number=0001&func_code=WEB-FULL&service_type=MEDIA>.

³ Minalga, R. *Atliekų šalinimo logistika*. Vilnius: Justitia, 2010, 262 p.

⁴ Bakas, A. *Komunalinių atliekų tvarkymo valdymas darnaus vystymosi kontekste. Darnaus vystymosi strategija ir praktika: mokslo darbai*. Vilnius, 2006.

⁵ Vasiliaskas, M. *Atliekų sampratos teisės doktrinoje: ar nepakeičiamas esamas atliekų tvarkymo teisinis reguliavimas?* Teisė, 2010, Nr. 74, ISSN 1392-1274.- 118-135 p.

atliekų rūšiavimo teisinio reguliavimo raidą Vokietijoje bei atlikti atliekų rūšiavimo reguliavimo Lietuvoje ir Vokietijoje lyginamąją analizę.

Tikslui pasiekti straipsnyje aptariami aktualiausi atliekų rūšiavimą nustatantys regioniniai ir nacionaliniai teisiniai instrumentai, įvardijami kai kurie nacionalinio teisinio reguliavimo ypatumai, svarstoma, ar taikomų valstybinio reguliavimo priemonių pakanka tvariam atliekų tvarkymui užtikrinti; analizuojama, ar teisinis reguliavimas skatina ne tik atliekas tvarkančias įmones, bet ir visuomenę aktyviai dalyvauti atliekų rūšiavimo procesuose. Taip pat straipsnyje aptariama Vokietijos teisinio reguliavimo raida, prielaidos taikyti šį atliekų tvarkymo būdą bei analizuojama gerosios patirties pritaikymo galimybė.

Tyrimo objektas yra atliekų paruošimo pakartotiniam panaudojimui santykio su atliekų rūšiavimu teisinis reguliavimas.

Tyrimo dalykas – komunalinių atliekų rūšiavimo teisinio reguliavimo teisinės ir praktinės problemos bei santykis su valstybės politika tvaraus atliekų tvarkymo srityje; atliekų rūšiavimo teisinio reguliavimo raida Vokietijoje.

Pagrindiniai metodai, naudoti rengiant straipsnį, yra dokumentų analizės, deskriptyvinis, istorinis bei lyginamasis metodai. Dokumentų analizės metodas taikytas regioninių bei nacionalinių teisės aktų, valstybės atliekų tvarkymo strateginių dokumentų tyrimui bei statistinių duomenų analizei; deskriptyviu metodu remtasi aprašant tyrimo metu gautus duomenis; mokslinės literatūros analizės metodas taikomas siekiant išsiaiškinti Lietuvos teisės mokslininkų darbuose tirtų tvaraus atliekų tvarkymo problemų pobūdį; lyginamojo metodo pagalba atliktas Lietuvos ir Vokietijos atliekų rūšiavimo sistemų palyginimas, istorinis metodas taikytas siekiant atskleisti Vokietijos atliekų rūšiavimo teisinio reguliavimo raidą.

NACIONALINIO ATLIEKŲ RŪŠIAVIMO TEISINIO REGULIAVIMO ATITIKTIS REGIONINIAMS TEISĖS AKTAMS

Sparčių ekonomikos augimo modelių vystymasis lėmė ne tik didesnės gerovės sukūrimą, deja, ekonomikos ir vartojimo augimas taip pat sietinas su neefektyviu gamtinių išteklių naudojimu ir didelių kiekių atliekų sancaupomis. Problema yra globali, todėl Europos Sąjungos institucijos siekia teisinėmis priemonėmis nustatyti atliekų tvarkymo esmines nuostatas bei pabrėžti visų ES valstybių narių atliekų politikos kryptis. Asmens teisės į sveiką aplinką užtikrinimas yra kiekvienos valstybės prioritetinė veiklos kryptis.

Europos Parlamento ir Tarybos 2008 m. lapkričio 19 d. direktyvos 2008/98/EB dėl atliekų ir panaikinamosios, kurias direktyvos⁶ preambuleje yra suformuluota pamatinė atliekų tvarkymo nuostata, teigianti, kad svarbiausias visų atliekų politikos krypties tikslas turėtų būti siekis sumažinti neigiamą atliekų susidarymo ir tvarkymo įtaką žmonių sveikatai ir aplinkai. Atliekų politika taip pat turėtų būti siekiama sumažinti išteklių naudojimą ir skatinti praktinį atliekų hierarchijos taikymą.

„Remiantis šiandien [2012 m. sausio 13 d., aut. past.] paskelbtu Europos Komisijos tyrimu, visapusiškai įgyvendinus ES atliekų tvarkymą reglamentuojančius teisės aktus, būtų galima sutaupyti 72 mlrd. EUR per metus, padidinti ES atliekų tvarkymo ir perdirbimo sektoriaus metinę apyvartą 42 mlrd. EUR ir iki 2020 m. sukurti daugiau kaip 400 000 darbo vietų. Dėl atliekų tvarkymo neteisėtų veiksmų valstybėse narėse prarandamos ekonominio augimo galimybės, tačiau sustiprinus nacionalinę kontrolę ir pagerinus atliekų tvarkymo žinias, padėtį būtų galima iš esmės pagerinti.“⁷

Regioniniu teisiniu reguliavimu valstybės skatinamos imtis kuo griežtesnių ir aiškesnių priemonių dėl tikslingo atliekų tvarkymo bei imperatyvaus atliekų tvarkymo prioritetų laikymosi. Valstybės įpareigojamos nacionaliniu teisiniu reguliavimu nustatyti aiškias ir konkrečias kontrolės priemones, bei numatyti atgrasančias nuobaudas už nepuoselįjantį aplinkos atliekų tvarkymą.

Vienas svarbiausių atliekų tvarkymo prioritetų - atliekų paruošimas pakartotiniam naudojimui. Atliekų srautus nukreipti pakartotiniam panaudojimui įmanoma tik rūšiuojant atliekas. Atliekų rūšiavimu pasiekiami tokių tikslų, kaip asmens teisės į sveiką aplinką užtikrinimas, antrinių žaliavų⁸ sukaupimas, gamtos išteklių ir energijos taupymas bei atliekų tvarkymo išlaidų sumažinimas.

Nei regioniniai, nei nacionaliniai teisės aktai tiksliai neatskleidžia atliekų rūšiavimo turinio. Dažniausiai atliekų rūšiavimas suvokiamas kaip priemonė atliekų paruošimui pakartotiniam naudojimui. Valstybės turi sprendimo teisę pasirinkti atliekų rūšiavimo būdus, tvarką, priemones.

⁶ [Europos Parlamento ir Tarybos 2008 m. lapkričio 19 d. direktyva 2008/98/EB dėl atliekų ir panaikinanti kai kurias direktyvas.](#) [2008] O L L 312.

⁷ *Atliekos – greitas būdas sukurti darbo vietų ir sumažinti išlaidas:* Europos Komisijos pranešimas spaudai. [interaktyvus]. [žiūrėta 2013-03-06]. <http://europa.eu/rapid/press-release_IP-12-18_lt.htm?locale=da

⁸ Šiame straipsnyje sąvoka “antrinės žaliavos” suprantama kaip tiesiogiai perdirbti tinkamos atliekos ir perdirbti tinkamos iš atliekų gautos medžiagos ([Lietuvos Respublikos atliekų tvarkymo įstatymas](#). *Valstybės žinios*. 1998, Nr. 61-1726.)

Direktyva 2008/98/EB⁹ 10 straipsnyje valstybėms narėms nustato reikalavimą užtikrinti, kad atliekų tvarkymas, ypač atliekų panaudojimo operacijos būtų vykdomos laikantis atliekų tvarkymo hierarchijos ir žmonių sveikatos bei aplinkos apsaugos reikalavimų. Siekiant palengvinti ar pagerinti atliekų pakartotinį panaudojimą, nustatyta, kad atliekos turėtų būti surenkamos atskirai, jei tai įmanoma techniniu, aplinkos apsaugos ir ekonominiu aspektais, ir nemaišomos su kitomis atliekomis ar medžiagomis, turinčiomis kitokias savybes.

Perkeliant šias Direktyvos nuostatas, Lietuva privalėjo pakoreguoti nacionalinius teisinius instrumentus. Atliekų rinkimą atskirai ir nemaišant su kitomis atliekomis įtvirtino LR atliekų įstatymas¹⁰, Atliekų tvarkymo taisyklės¹¹ ir atskirų atliekų srautų tvarkymo taisyklės¹². Nacionaliniu teisiniu reguliavimu nustatyta, kad siekiant palengvinti atliekų apdorojimą, atliekų turėtojai privalo rūšiuoti atliekas jų susidarymo vietoje atsižvelgiant į atliekų rūšį ir pobūdį, nemaišyti su kitomis atliekomis ar medžiagomis. 2011 m. pirmą kartą nacionaliniame teisės akte¹³ pateikiama atliekų rūšiavimo jų susidarymo vietoje sąvoka. Atliekų rūšiavimas apibrėžiamas kaip atliekų atskyrimas jų susidarymo vietoje atsižvelgiant į jų rūšį ir pobūdį, siekiant jas atskirai surinkti. Minėtu įstatymu apibrėžiamas ir atliekų surinkimas, kuris suprantamas kaip atliekų paėmimas iš atliekų turėtojų, įskaitant rūšiuojamąjį atliekų surinkimą ir parengiamąjį laikymą iki atliekų surinkimo įrenginiuose, kuriuose atliekos iškraunamos, kad jas galima būtų paruošti pervežti į atliekų naudojimo ar šalinimo įrenginius. LR atliekų tvarkymo įstatymo 4 straipsnio 2 dalyje nustatomas imperatyvas atliekų turėtojams rūšiuoti atliekas jų susidarymo vietoje. Išrūšiuotus atliekas jų susidarymo vietoje, atliekas surenkančios įmonės privalo atlikti rūšiuojamąjį atliekų surinkimą.

Reikalavimai atliekų rūšiavimui įtvirtinti Atliekų tvarkymo taisyklėse. Atliekų turėtojai buityje, įmonėse, sodo bendrijose, ūkiuose ir kitur susidariusias komunalines atliekas privalo rūšiuoti jų susidarymo vietoje savivaldybės atliekų tvarkymo taisyklėse nustatyta tvarka ir naudotis savivaldybės organizuojamomis komunalinių atliekų tvarkymo sistemomis, o įmonės, dalyvaudamos savivaldybės organizuojamoje komunalinių atliekų tvarkymo

⁹ [Europos Parlamento ir Tarybos 2008 m. lapkričio 19 d. direktyva 2008/98/EB dėl atliekų ir panaikinanti kai kurias direktyvas.](#) [2008] O L L 312.

¹⁰ [Lietuvos Respublikos atliekų tvarkymo įstatymas.](#) *Valstybės žinios*. 1998, Nr. 61-1726.

¹¹ [Lietuvos Respublikos aplinkos ministro 2003 m. gruodžio 30 d. įsakymas Nr. 722 “Dėl atliekų tvarkymo taisyklių patvirtinimo”.](#) *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 68-2381 (nauja redakcija *Valstybės žinios*, 2011-05-12, Nr. 57-2721)

¹² Pvz. [Lietuvos Respublikos pakuočių ir pakuočių atliekų tvarkymo įstatymas.](#) *Valstybės žinios*. 2001, Nr. 85-2968 ir kt.

¹³ Atliekų tvarkymo įstatymo 1, 2, 4, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 13, 14, 15, 17, 26, 27, 28, 30, 32, 36 straipsnių, antrojo skirsnio, šeštojo skirsnio pavadinimo ir 4, 5 priedų pakeitimo ir papildymo, Įstatymo papildymo antruoju(1) skirsniu ir 4(1), 6(1), 7(1), 11(1), 11(2), 12(1), 18(1), 29(1) straipsniais, 29 straipsnio ir 1, 2, 3 priedų pripažinimo netekusiais galios įstatymas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 52-2501.

sistemoje ar bendradarbiaudamos su teisėtai veikiančiais atliekų tvarkytojais, turi užtikrinti jos gamybos ir kitos ūkinės veiklos metu susidarančių atliekų rūšiavimą (Taisyklių 13, 14 p.).

Atliekų rūšiavimą apibrėžia ir atskirų atliekų srautus reguliuojantys teisės aktai. Lietuvos Respublikos pakuočių ir pakuočių atliekų tvarkymo įstatymas nuo 2013-01-01 pakuočių gamintojus ir importuotojus įpareigoja organizuoti rūšiuojamąjį pakuočių atliekų surinkimą.¹⁴ Komunalinių atliekų rūšiavimo tvarką, atliekų turėtojų ir atliekų tvarkytojų teises, pareigas ir atsakomybę konkrečios savivaldybės teritorijoje nustato vietos savivaldos institucijos, patvirtindamos atliekų tvarkymo taisykles toje savivaldybės teritorijoje.¹⁵

Direktyvos 2008/98/EB11 straipsnio 1 punkte nustatytos naujos užduotys valstybėms narėms iki 2015 m. „Laikantis 10 straipsnio 2 dalies, iki 2015 m. atskiros surinkimo sistemos sukuriamos bent: popieriui, metalui, plastikui ir stiklui“¹⁶. Valstybės narės įpareigojamos imtis priemonių skatinti aukštos kokybės perdirbimą ir šiuo tikslu taikyti atskiro surinkimo sistemas ten, kur tai techniškai, aplinkos požiūriu ir ekonomiškai realu ir tinkama, norint atitikti reikalingus atitinkamų perdirbimo sektorių standartus.

Šio Direktyvos siekiamo rezultato įgyvendinimas susijęs su valstybės vykdoma atliekų politika, todėl užduoties realizavimas perkeltas į Valstybinį strateginį atliekų tvarkymo planą¹⁷. Plane nurodoma, kad neišplėtus komunalinių atliekų rūšiavimo, bus sunku didinti atliekų naudojimą, o daug pavojingų buityje susidarančių atliekų ir toliau bus šalinama nepavojingų atliekų sąvartynuose. Įtvirtintos atliekų skatinimo priemonės: taikomos teisinės ir ekonominės priemonės, skatinančios atliekas perdirbti ar kitaip naudoti, kad kuo mažiau jų būtų šalinama sąvartynuose (pvz., mokesčio už nepavojingųjų atliekų šalinimą sąvartynuose įvedimas); atliekos rūšiuojamos jų susidarymo vietose, diegiamos antrinių žaliavų, biologinių atliekų atskiro surinkimo priemonės, mechaninis biologinis apdorojimas ir rūšiavimo linijos; plečiami antrinių žaliavų perdirbimo pajėgumai ir produktų ar medžiagų, pagamintų iš antrinių žaliavų, rinkos; visuomenei suteikiama žinių apie atliekų rūšiavimą ir jo svarbą, kuriama palanki jos nuomonė apie gaminių iš atliekų naudojimą; taikomos atskiro surinkimo sistemos ten, kur tai techniškai, ekonomiškai ir aplinkos apsaugos požiūriu tinkama, skatinant aukštos kokybės perdirbimą. Strateginio plano 98¹ punkte reglamentuojama, kad

¹⁴ [Lietuvos Respublikos pakuočių ir pakuočių atliekų tvarkymo įstatymas](#). *Valstybės žinios*. 2001, Nr. 85-2968, 7 str. 1 d. 1 p.

¹⁵ P vz. Kauno miesto komunalinių atliekų tvarkymo taisyklės, patvirtintos Kauno miesto savivaldybės tarybos 2010 m. rugsėjo 16 d. sprendimu. [interaktyvus]. [žiūrėta 2013-03-20]. < http://atliekos.info/index.php?option=com_content&view=article&id=63:teiss-aktai&catid=36:svetaine&Itemid=84

¹⁶ [Europos Parlamento ir Tarybos 2008 m. lapkričio 19 d. direktyva 2008/98/EB dėl atliekų ir panaikinanti kai kurias direktyvas](#). [2008] *OL L 312*.

¹⁷ [Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. balandžio 12 d. nutarimas Nr. 519 „Dėl valstybinio strateginio atliekų tvarkymo plano patvirtinimo“](#). *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 40-1499.

valstybiniame strateginiame atliekų tvarkymo 2014–2020 metų plane turi būti nustatyta, kad iki 2015 metų savivaldybės turi užtikrinti atskirų surinkimo sistemų sukūrimą (bent popieriaus ir kartono, metalo, plastiko ir stiklo) ir veiksmingą komunalinių atliekų tvarkymo sistemos funkcionavimą – taikyti diferencijuotas įmokas už nerūšiuotų komunalinių atliekų ir išrūšiuotų antrinių žaliavų (bent tokių kaip popierius ir kartonas, metalas, plastikas ir stiklas) surinkimą ir tvarkymą.

Plane įtvirtinta komunalinių atliekų tvarkymo sistema užtikrina atskirų surinkimo sistemų funkcionavimą¹⁸.

Valstybės atliekų tvarkymo strategija paremta visuotinio principu, kuris reiškia, kad viešoji komunalinių atliekų tvarkymo paslauga turi būti pasiūloma ir teikiama visiems komunalinių atliekų turėtojams.

Perkeliant direktyvos 2008/98/EB¹⁹ 13 str. reikalavimus, kuriais valstybės įpareigojamos teisinio reguliavimo priemonėmis imtis realių veiksmų užtikrinant, kad atliekos turi būti tvarkomos nesukeliant pavojaus žmonių sveikatai ir nepakenkiant aplinkai, visų pirma: – nesukeliant pavojaus vandeniui, orui, dirvožemiui, augalams ar gyvūnams; – nekeliant nepatogumų dėl triukšmo ar kvapų; ir – nedarant neigiamo poveikio kraštovaizdžiui ar ypatingai svarbioms vietovėms, LR Atliekų tvarkymo įstatymas papildytas 4¹ straipsniu, kuriame įtvirtintos nuostatos, įpareigojančios atliekas tvarkyti neviršijant teisės aktuose nustatytų aplinkos apsaugos normatyvų vandens, oro ar dirvožemio taršai, nekeliant reikšmingo neigiamo poveikio visuomenės sveikatai, gyvūnijai ar augalijai; neviršijant teisės aktuose nustatytų triukšmo ar kvapų normatyvų; nekeliant reikšmingo neigiamo poveikio kraštovaizdžiui ar aplinkosauginiu, gamtiniu ir (ar) kultūriniu požiūriu svarbioms vietovėms²⁰. LR atliekų tvarkymo taisyklėse²¹ nustatyti imperatyvai, įpareigojantys atliekas apdorojančiai įmonei prievolę užtikrinti, kad atliekos bus apdorotos nekeliant reikšmingo neigiamo poveikio visuomenės sveikatai ir aplinkai (Taisyklių 43 p.); įtvirtinta nuostata, kad atliekas galima šalinti nekeliant reikšmingo neigiamo poveikio visuomenės sveikatai ir

¹⁸ Plane nustatoma, kad atskirai surenkamos pavojingos atliekos, biologiškai skaidžios atliekos, antrinės žaliavos: popierius/kartonas, stiklas, plastikas, metalas, pakuočių atliekos ir kt.

¹⁹ [Europos Parlamento ir Tarybos 2008 m. lapkričio 19 d. direktyva 2008/98/EB dėl atliekų ir panaikinanti kai kurias direktyvas.](#) [2008] OL L 312.

²⁰ Atliekų tvarkymo įstatymo 1, 2, 4, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 13, 14, 15, 17, 26, 27, 28, 30, 32, 36 straipsnių, antrojo skirsnio, šeštojo skirsnio pavadinimo ir 4, 5 priedų pakeitimo ir papildymo, Įstatymo papildymo antruoju(1) skirsniu ir 4(1), 6(1), 7(1), 11(1), 11(2), 12(1), 18(1), 29(1) straipsniais, 29 straipsnio ir 1, 2, 3 priedų pripažinimo netekusiais galios įstatymas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 52-2501.

²¹ [Lietuvos Respublikos aplinkos ministro 2003 m. gruodžio 30 d. įsakymas Nr. 722 “Dėl atliekų tvarkymo taisyklių patvirtinimo”.](#) *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 68-2381 (nauja redakcija *Valstybės žinios*, 2011-05-12, Nr. 57-2721).

aplinkai, jeigu jų negalima perdirbti ar kitaip panaudoti (Taisyklių 46 p.); pavojingų atliekų tvarkymas ir vežimas grindžiamas maksimalios apsaugos nuo pavojaus žmonių sveikatai ir aplinkai principu.

Direktyvos²² 22 straipsnyje nustatyta, kad valstybės narės turi skatinti: a) biologinių atliekų atskirą surinkimą kompostavimui ir biologinių atliekų fermentavimui; b) biologinių atliekų apdorojimą tokiu būdu, kuriuo įgyvendinama aukšto lygio aplinkos apsauga; c) aplinkosauginiu požiūriu saugių, iš biologinių atliekų pagamintų medžiagų naudojimą. Šis reikalavimas įgyvendintas perkeliant nuostatas į Valstybinį strateginį atliekų tvarkymo planą²³.

Darytina išvada, kad nacionalinė atliekų tvarkymo strategija ir teisės aktai, nustatantys atliekų rūšiavimą, paremti regioniniu teisiniu reguliavimu bei orientuoti į tvaraus atliekų tvarkymo tikslų įgyvendinimą.

ATLIEKŲ RŪŠIAVIMO RAIDA IR TEISINIO REGULIAVIMO YPATUMAI VOKIETIJOJE

Vokietija – federacinė respublika, sudaryta iš šešiolikos federacinių vienetų (žemių, vok. *Länder*). Atsakomybė už atliekų tvarkymą ir aplinkos apsaugą yra padalinta tarp nacionalinės vyriausybės, federacinių vienetų ir vietos valdžios institucijų. Aplinkos ministerija nustato aplinkosauginius prioritetus, dalyvauja įstatymų priėmimo procese, prižiūri strateginį planavimą, informavimą ir viešuosius ryšius, nustato reikalavimus atliekų tvarkymo įrenginiams. Kiekvienas federacinis vienetas atskirai priima savo teritorijoje galiojančius atliekų tvarkymo teisės aktus, atsižvelgiant į priimtas nacionalinės teisės nuostatas dėl atliekų tvarkymo. Kiekvienas federacinis vienetas vykdo atliekų tvarkymo planą savo teritorijoje.²⁴

Jau 1960-ųjų metų viduryje Vokietijos nacionalinė vyriausybė ir federaciniai vienetai pradėjo analizuoti komunalinių atliekų išmetimo ir paplitimo rezultatus, už kuriuos buvo

²² [Europos Parlamento ir Tarybos 2008 m. lapkričio 19 d. direktyva 2008/98/EB dėl atliekų ir panaikinanti kai kurias direktyvas.](#) [2008] O L L 312.

²³ [Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. balandžio 12 d. nutarimas Nr. 519 “Dėl valstybinio strateginio atliekų tvarkymo plano patvirtinimo”.](#) *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 40-1499. Šio plano 100- 107³ straipsniai išsamiai apibrėžia komunalinių biologiškai skaidžių atliekų tvarkymą; 6.5 uždavinio - užtikrinti efektyvų biologiškai skaidžių atliekų tvarkymą, atsižvelgiant į gamybos ir kitos ūkinės veiklos, taip pat komunalinių biologiškai skaidžių atliekų bendro tvarkymo galimybes, vykdymui nustatytos priemonės: sukurti komunalinių biologiškai skaidžių atliekų surinkimo ir apdorojimo (kompostavimo ir (ar) anaerobinio pūdymo) sistemą, siekiant įgyvendinti nustatytas komunalinių biologiškai skaidžių atliekų tvarkymo užduotis; parengti biologiškai skaidžių atliekų tvarkymo rekomendacijas, taip skatinti ūkio subjektų bendradarbiavimą tvarkant gamybos, kitos ūkinės veiklos ir komunalines biologiškai skaidžias atliekas; organizuoti bandomojo biologiškai skaidžių atliekų tvarkymo Šiaulių regione projekto parengimą ir koordinuoti jo įgyvendinimą ir kt. priemonės.

²⁴ Diverting waste from landfill. Effectiveness of waste-management policies in the European Union. EEA Report No 7/2009. European Environment Agency. P. 39.

atsakingos vietos valdžios institucijos. Verta paminėti, kad atliekų susidarymas Vokietijoje sparčiai išaugo 1970-ųjų pradžioje dėl gerokai padidėjusios pramoninės gamybos ir privataus vartojimo.²⁵ Tai įtakojo technologijų kaita bei išaugusi naftos, dujų, branduolinės energijos gamyba, o tai savo ruožtu lėmė anglies gavybos dramatišką mažėjimą. Taigi atliekos nebebuvo deginamos, o pradėtos kaupti sąvartynuose, kurių skaičius ženkliai augo. Atkreipiant dėmesį, į tai, kad atliekų tvarkymo standartams nebuvo keliama tokių reikalavimų kaip šiandien, atsirado daugybė aplinkosauginių problemų, susijusių su dirvožemio, gruntinio vandens, oro tarša, higienos normų pažeidimais. Visi šie aplinkosaugos degradavimo procesai, skatino būtinybę sukurti tinkamą atliekų tvarkymo institucinę sistemą, grįstą teisės aktais. Atsižvelgiant į susidariusias problemas, 1972 m. buvo priimtos Konstitucijos pataisos dėl atliekų tvarkymo, oro taršos monitoringo, triukšmo mažinimo.²⁶

Remiantis Vokietijos Konstitucija, atliekų tvarkymas priklauso konkurencingai teisės aktų sričiai. Tai reiškia, kad federacinė vyriausybė turi teisę priimti atliekų tvarkymo teisės aktus. Be nacionalinių teisės aktų, reguliuojančių atliekų tvarkymą, kiekvienas federacinis vienetas turi savo atskirą atliekų tvarkymo teisinį reguliavimą. Jei nenurodyta kitaip, atsakomybė už atliekų tvarkymą iš namų ūkių tenka federaciniam vienetai, o tiksliau jo deleguotiems atstovams vietos savivaldos institucijose.²⁷

Verta paminėti ir kitą labai svarbią priežastį, turėjusią įtakos atliekų tvarkymo teisiniui reguliavimui, tai - pačios visuomenės įtaka. Be politinių diskusijų apie aplinkos apsaugą, suintensyvėjo ir visuomenės nepasitenkinimas atliekų tvarkymu. Naujai įsisteigusios nevyriausybines organizacijos, kaip „Greenpeace“ ar kovos su branduoline energija grupė ir kitos panašios veiklos grupės aktyviai pasisakė prieš aplinkos taršą. Kaip svari politinė jėga susikūrė Žaliųjų partija. Taip pat padaugėjo ir piliečių organizuojamų piketų prieš sąvartynų kūrimą.²⁸

Taigi, jau 1972 m. Vokietijoje buvo priimtas Atliekų įstatymas (angl. *Waste Law*) – pirmasis teisės aktas, reglamentuojantis atliekų tvarkymą. Tačiau tik 1986 m. buvo priimtos

²⁵ Diverting waste from landfill. Effectiveness of waste-management policies in the European Union. EEA Report No 7/2009. European Environment Agency. P. 38.

²⁶ Gerke, G., Pretz, T. Experiences with Waste Management by Means of Collecting Recyclable Materials Separately [interaktyvus]. [žiūrėta 2013-03-20]. <http://www.iar.rwth-aachen.de/www/upload/Publikationen/download/2004/Vortrag_Straford_04.pdf>.

²⁷ EIONET. European Topic Centre on Sustainable Consumption and Production. Factsheet for Germany [interaktyvus]. [žiūrėta 2013-03-25]. <http://scp.eionet.europa.eu/facts/factsheets_waste/2009_edition/factsheet?country=DE>.

²⁸ Gerke, G., Pretz, T. Experiences with Waste Management by Means of Collecting Recyclable Materials Separately [interaktyvus]. [žiūrėta 2013-03-20]. <http://www.iar.rwth-aachen.de/www/upload/Publikationen/download/2004/Vortrag_Straford_04.pdf>.

įstatymo pataisos, kurias įgyvendinus atliekų tvarkymo politikos prioritetą buvo nebe išmesti, o perdirbti atliekas.

1981-1982 m. atlikta vietos savivaldos institucijų komunalinių atliekų analizė, atskleidė, kad didelio atliekų kiekio priežastimi namų ūkiuose yra popieriaus ir pakuočių atliekos. Vyriausybės reakcija į gautus rezultatus buvo atliekų rūšiavimo sistemos kūrimas susidedantis iš trijų pagrindinių dalių: popieriaus, stiklo ir pakuočių atliekų.²⁹

Vokietija buvo pirmoji Europos Sąjungos šalis narė, 1991 m. reglamentavusi ES gamintojų atsakomybę, susijusią su pakuočių atliekų tvarkymu. 1991 m. priimtas Pakuočių potvarkis (angl. *Packaging Ordinance*). Taigi, minėtu pakuočių atliekų teisiniu reglamentavimu, Vokietijos teisės aktuose buvo įtvirtintas produkto gamintojo atsakomybės principas, t.y. produkto gamintojas yra atsakingas už produktą, kai jis tampa atliekomis. Produkto gamintojai privalo surinkti panaudotas pakuotes ir prisidėti prie tolesnio jų tvarkymo/perdirbimo. Verta paminėti, kad šis principas Vokietijoje taikomas ne visoms produktų rūšims, o tokioms, kaip: pakuotės, elektros ir elektroninės įrangos, transporto priemonės, tirpikliai, naftos atliekų ir baterijų atliekos.³⁰ Būtent 1991 m. priimtas Pakuočių potvarkis įtakojo „Žalio taško“ (angl. *Green dot system*) dvigubos sistemos įgyvendinimą.

Šiandien dviguba sistema veikia kartu su esamų komunalinių kietųjų atliekų tvarkymo sistema Vokietijoje. Vartojamų produktų gamintojai moka mokesčius privačiai „Duales System Deutschland GmbH“ kompanijai (atsakingai už šios sistemos vykdymą) ir tokiu būdu turi teisę ant savo produktų pakuočių dėti „Žalio taško“ emblemą. Ši emblemą - tai perdirbimo garantija, kuriai esant minėta kompanija yra atsakinga už surinkimą ir išrūšiovimą vartotojų sunaudotų produktų pakuočių. Pakuočių atliekos surenkamos specialiuose kompanijos konteineriuose arba gyvenvietėse pastatytuose savivaldybės konteineriuose, skirtuose stiklui arba popieriui.³¹

Pakuočių potvarkio priėmimas paskatino kaimynines valstybes Olandiją, Austriją, Belgiją ir Prancūziją pasekti Vokietijos pavyzdžiu, bei tapo postūmiu Europos Parlamentui bei Europos Tarybai suformuoti pagrindus Pakuočių ir pakuočių atliekų direktyvai.³²

²⁹ Gerke, G., Pretz, T. Experiences with Waste Management by Means of Collecting Recyclable Materials Separately [interaktyvus]. [žiūrėta 2013-03-20]. <http://www.iar.rwth-aachen.de/www/upload/Publikationen/download/2004/Vortrag_Straford_04.pdf>.

³⁰ Fischer, Ch. Municipal waste management in Germany. European Environment Agency. February, 2013. P. 5.

³¹ INFORM. Building Environmental Literacy. Germany, Garbage, and the Green Dot: Challenging the Throwaway Society [interaktyvus]. [žiūrėta 2013-03-20]. <<http://www.informinc.org/pages/research/waste-prevention/fact-sheets/germany-garbage-and-the-green-dot-challenging-the-throwaway-society-executive-summary.html>>

³² Federal Ministry for the Environment, Nature conservation and nuclear safety. Waste Management in Germany. A driving force for jobs and innovation. Berlin, 2006, July. P. 21.

Priešingai nei Vokietija dvidešimt Europos šalių naudoja sąvartynų mokestį. Vokietijai pasiekti labai aukštą rūšiavimo ir perdirbimo lygį neprireikė įvesti sąvartynų mokesčių. Būtent įtvirtintas produkto gamintojo atsakomybės už pakuotes principas, padėjo komunalines atliekas nukreipti nuo sąvartynų, jas rūšiuojant, o paskui perdirbant.

Šios sistemos sukuriams davė akivaizdžius rezultatus. Kuo didesnė pakuotė yra, tuo didesnį mokestį „Žaliam taškui“ gamintojas privalo sumokėti. Taigi, tokiu būdu į atskirus atliekų konteinerius išrūšiuojama mažiau popieriaus, stiklo, metalo. Gauti tyrimų rezultatai atskleidė, kad kiekvienais metais Vokietijoje maždaug vienu milijonu tonų atliekų pagaminama mažiau.³³

Devintajame dešimtmetyje Vokietijoje jau buvo išskirtos biologinių atliekų ir popieriaus rūšiavimo sistemos. 1983 m. Heseno federacinis vienetas pradėjo atskirą biologinių atliekų surinkimą, kurio tikslas buvo nukreipti atliekas nuo sąvartynų (įdiegus biologinių atliekų surinkimo sistemą). Nuo 1985 iki 1993 metų Vokietijoje įdiegus biologinių atliekų surinkimo sistemą gyventojų rūšiuojančių biologines atliekas skaičius padidėjo nuo 400 000 iki 7,6 mln. 1993 metais rūšiavimo problema buvo susirūpinta nacionaliniu mastu - kompetentingos atliekų institucijos privalėjo įsteigti atskiras biologinių atliekų surinkimo schemas iš namų ūkių ir sodo atliekų iš viešųjų parkų.

Pabrėžtina, kad jau 1990 metais Vokietija buvo viena iš pirmųjų Europos šalių, aktyviai mažinanti atliekų apimtį sąvartynuose. Tokios priemonės, kaip pakuočių atliekų, biologiškai skaidomų atliekų ar popieriaus, makulatūros rūšiavimas davė akivaizdžius rezultatus (pvz.: iki 1995 m. Vokietija jau perdirbo santykinai didelį komunalinių atliekų kiekį – į sąvartynus patekdavo tik apie 40 % visų komunalinių atliekų).³⁴

Svarbu paminėti ir tai, kad Vokietija kaip Europos Sąjungos valstybė narė įgyvendino Europos Sąjungos teisės aktus. Vokietijoje Europos Sąjungos Sąvartynų direktyva³⁵ (angl. *EU Landfill Directive 99/31*) yra įgyvendinta Sąvartynų potvarkiu (angl. *Landfill Ordinance*) ir Sąvartynų ir ilgalaikių saugyklų potvarkiu (angl. *Ordinance on Landfills and Long Term Storages*). Pastaruoju potvarkiu Europos Sąjungos Sąvartynų sprendimas (angl. *EU Landfill Decision 33/03*) taip pat yra perkeltas į Vokietijos nacionalinę teisę. 2003 m. priėmus Atliekų deginimo ir bendro atliekų deginimo potvarkio (angl. *Ordinance on Incineration and Co-*

³³ Look, M. Trash Planet: Germany. [interaktyvus]. 2009 [žiūrėta 2013-03-20]. <<http://earth911.com/news/2009/07/13/trash-planet-germany/>>

³⁴ Diverting waste from landfill. Effectiveness of waste-management policies in the European Union. EEA Report No 7/2009. European Environment Agency. P. 38.

³⁵ European Commission. Environment. Waste. Landfill of Waste [interaktyvus]. 2012 [žiūrėta 2013-03-25]. <http://ec.europa.eu/environment/waste/landfill_index.htm>

incineration of Waste) pakeitimus buvo perkelti ES deginimo direktyvos³⁶ reikalavimai (angl. Incineration Directive 76/00).³⁷

Perdirbimo tvarkymo ir atliekų įstatymas (angl. *Recycling Management and Waste Act*) yra pagrindinis atliekų įstatymas nacionaliniu mastu, nustatantis atliekų savininkams bei šalinimo institucijoms atliekų susidarymo tvarkymo principus ir pareigas, nustatantis reikalavimus produktams, apibrėžiantis produktų kenksmingumo kriterijus, atsakomybę už netinkamą atliekų planavimą, leidimų išdavimą atliekų šalinimo įrenginiams, pareigą teikti informaciją, atliekų tvarkymo priežiūrą, auditą ir kt.³⁸

Pabrėžtina, kad Perdirbimo tvarkymo ir atliekų įstatyme yra įtvirtinti atliekų tvarkymo hierarchijos principai. Pirmasis principas numato, kad reikia vengti atliekų susidarymo (atliekų prevencija). Atliekų susidarymas turi būti mažinamas atsižvelgiant į jų kiekį ir pavojingumą. Antrasis principas, įtvirtina atliekų rūšiovimą, perdirbimą ir panaudojimą energijos gavybai.

Namų ūkiuose susidariusių atliekų tvarkymas taip pat reglamentuojamas „Perdirbimo tvarkymo bei atliekų įstatymu“, kuriuo remiantis atsakomybė už netinkamą namų ūkių atliekų tvarkymą tenka vietos valdžios atliekų tvarkymo institucijoms. Jų atsakomybė apima atliekų surinkimą ir transportavimą, priemones, skirtas skatinti atliekų prevenciją, rūšiovimą, antrinį panaudojimą, perdirbimą, atliekų šalinimo įrenginių statybą bei eksploatavimą. Savivaldybėms tenka daugiau praktinės užduotys, kaip pavyzdžiui, atliekų surinkimo vietų parūpinimas.³⁹

Visi Vokietijos federaciniai vienetai priima savo atskirus atliekų tvarkymo aktus. Vokietijoje nėra nacionalinio atliekų tvarkymo plano. Visi federaciniai vienetai atliekų tvarkymo planus priima ir vykdo savo atsakomybės ribose.

Remiantis komercinių atliekų potvarkiu (angl. *Commercial Waste Ordinance*) biologiškai skaidžios atliekos, kaip ir kitos antrinės žaliavos (pvz.: popierius) gaunamos iš komercinės veiklos taip pat turi būti rūšiuojamos.

³⁶ Europa. Summaries of EU Legislation. Environment. Waste management.. Waste incineration [interaktyvus]. 2012 [žiūrėta 2013-03-25]. <http://europa.eu/legislation_summaries/environment/waste_management/128072_en.htm>.

³⁷ EIONET. European Topic Centre on Sustainable Consumption and Production. Factsheet for Germany [interaktyvus]. [žiūrėta 2013-03-25]. <http://scp.eionet.europa.eu/facts/factsheets_waste/2009_edition/factsheet?country=DE>.

³⁸ EIONET. European Topic Centre on Sustainable Consumption and Production. Factsheet for Germany [interaktyvus]. [žiūrėta 2013-03-25]. <http://scp.eionet.europa.eu/facts/factsheets_waste/2009_edition/factsheet?country=DE>.

³⁹ Fischer, Ch. Municipal waste management in Germany. European Environment Agency. February, 2013. P. 5.

Minėti priimti įstatymai turėjo didžiulę svarbą atliekų tvarkymo sistemai. Viena vertus buvo sudaryti nauji atliekų srautai, kurie turėjo būti tvarkomi. Skirtingos atliekų rūšys buvo rūšiuojamos namų ūkių, kurios turėjo būti surenkamos į penkis skirtingus atliekų konteinerius. Naujoji atliekų sistema, reikalavo sukurti taip pat ir naują atliekų transportavimo sistemą, atidaryti atliekų perdirbimo įmones. Kita vertus, atliekų rūšiavimas ženkliai paveikė tokias atliekų tvarkymo sritis, kaip sąvartynai bei atliekų deginimo įmonės, kurie nebegalėjo atlikti savo funkcijų visu pajėgumu dėl atliekų trūkumo ir pasikeitusio atliekų tvarkymo teisinio reglamentavimo.⁴⁰ Šiandien, praėjus trisdešimčiai metų, Vokietija pasiekė aukštus atliekų tvarkymo, rūšiavimo, apdorojimo bei perdirbimo standartus. Atliekų rūšiavimo sistema yra visiškai išvystyta. Išrūšiuotų ir perdirbtų atliekų kiekiai metai iš metų yra stabilūs. Vokietija atliekų tvarkymo srityje užima lyderiaujančią poziciją visoje Europos Sąjungoje.⁴¹

IŠVADOS

Nacionalinę atliekų rūšiavimą nustatančių valstybinio reguliavimo priemonių sistemą sudaro politinių ir teisinių priemonių visuma. Valstybės politinės atliekų tvarkymo priemonės ir tikslai įtvirtinti [Valstybiniame strateginiame atliekų tvarkymo plane](#), o įstatymai ir poįstatyminiai aktai nustato valstybės ir visuomenės teises ir pareigas atliekų rūšiavimo procese. Regioninių teisinių instrumentų, nustatančių valstybėms narėms pareigą užtikrinti tinkamą atliekų rūšiavimo procesą, perkėlimas į nacionalinę teisinę sistemą vykdomas pakankamai sklandžiai. Nuostatos perkeliamos, įvertinant vietos ir tam tikrų regionų ypatumus, finansines galimybes. Komunalinių atliekų rūšiavimo reglamentavimą ir įgyvendinimą valstybė delegavo vietos savivaldybėms.

Lietuvoje valstybinio reguliavimo priemonėmis įtvirtinta tokia atliekų tvarkymo hierarchija: prevencija, paruošimas pakartotiniam naudojimui, perdirbimas, kitoks naudojimas, šalinimas. Atliekų rūšiavimas – svarbiausia priemonė atliekų paruošimo pakartotiniam naudojimui procese. Jau 1960 m. Vokietijoje buvo susirūpinta atliekų tvarkymu, kurių skaičius ženkliai pradėjo didėti išaugus pramonei gamybai bei vartojimui. Atliekų tvarkymo teisinio reguliavimo nebuvimas pradėjo kelti aplinkosaugines problemas, kaip dirvožemio, gruntinio vandens, oro tarša, higienos normų pažeidimai. Aštuntajame

⁴⁰ Gerke, G., Pretz, T. Experiences with Waste Management by Means of Collecting Recyclable Materials Separately [interaktyvus]. [žiūrėta 2013-03-20]. <http://www.iar.rwth-aachen.de/www/upload/Publikationen/download/2004/Vortrag_Straford_04.pdf>.

⁴¹ Gerke, G., Pretz, T. Experiences with Waste Management by Means of Collecting Recyclable Materials Separately [interaktyvus]. [žiūrėta 2013-03-20]. <http://www.iar.rwth-aachen.de/www/upload/Publikationen/download/2004/Vortrag_Straford_04.pdf>.

dešimtmetyje priimti pirmieji teisės aktai, kurių pagrindu atliekos nebekaupiamos sąvartynuose, o įvedus produktų gamintojų atsakomybę rūšiuojamos su tikslu jas perdirbti.

Devintajame dešimtmetyje Vokietijoje jau buvo įdiegtos trys pagrindinės rūšiavimo sistemos: biologinių atliekų, popieriaus ir pakuočių atliekų iš pagrindų pakeitusių atliekų tvarkymo sistemą Vokietijoje ir leidusių ženkliai sumažinti sąvartynų skaičių. Už atliekų tvarkymą, taip pat ir rūšiavimą yra atsakingos vietos savivaldos institucijos, kurios remdamosi nacionaliniais Vokietijos teisės aktais įgyvendina savo atliekų rūšiavimo (tvarkymo) sistemas (stato atliekų kontenerius, numato, kokios atliekos į kokios spalvos kontenerius turi būti metamos, vykdo atliekų surinkimą ir transportavimą į perdirbimo gamyklas ir pan.).

Nuo pirmųjų atliekų tvarkymo teisės aktų priėmimo, šiandien Vokietijoje atliekų tvarkymo sistema yra visiškai išvystyta (visos atliekos yra rūšiuojamos, uždaryta didžioji dauguma sąvartynų, į sąvartynus patenka tik vienas procentas neapdorotų atliekų, net ir neįvedus atliekų mokesčio). Vokietija atliekų rūšiavimo srityje metai iš metų yra pirmaujanti valstybė visos Europos Sąjungos mastu, kurios praktine patirtimi pasinaudojo ir kitos valstybės narės (Austrija, Olandija, Prancūzija, Belgija).

LITERATŪRA

1. Europos Parlamento ir Tarybos 2008 m. lapkričio 19 d. direktyva 2008/98/EB dėl atliekų ir panaikinanti kai kurias direktyvas. [2008] OL L 312.
2. [Lietuvos Respublikos atliekų tvarkymo įstatymas](#). *Valstybės žinios*. 1998, Nr. 61-1726.
3. Atliekų tvarkymo įstatymo 1, 2, 4, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 13, 14, 15, 17, 26, 27, 28, 30, 32, 36 straipsnių, antrojo skirsnio, šeštojo skirsnio pavadinimo ir 4, 5 priedų pakeitimo ir papildymo, Įstatymo papildymo antruoju(1) skirsniu ir 4(1), 6(1), 7(1), 11(1), 11(2), 12(1), 18(1), 29(1) straipsniais, 29 straipsnio ir 1, 2, 3 priedų pripažinimo netekusiais galios įstatymas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 52-2501.
4. [Lietuvos Respublikos pakuočių ir pakuočių atliekų tvarkymo įstatymas](#). *Valstybės žinios*. 2001, Nr. 85-2968 ir kt.
5. [Lietuvos Respublikos aplinkos ministro 2003 m. gruodžio 30 d. įsakymas Nr. 722 “Dėl atliekų tvarkymo taisyklių patvirtinimo”](#). *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 68-2381 (nauja redakcija *Valstybės žinios*, 2011-05-12, Nr. 57-2721)
6. [Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. balandžio 12 d. nutarimas Nr. 519 “Dėl valstybinio strateginio atliekų tvarkymo plano patvirtinimo”](#). *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 40-1499.
7. Kauno miesto komunalinių atliekų tvarkymo taisyklės, patvirtintos Kauno miesto savivaldybės tarybos 2010 m. rugsėjo 16 d. sprendimu. [interaktyvus]. [žiūrėta 2013-03-20]. < http://atliekos.info/index.php?option=com_content&view=article&id=63:teiss-aktai&catid=36:svetaine&Itemid=84
8. *Atliekos – greitas būdas sukurti darbo vietų ir sumažinti išlaidas*: Europos Komisijos pranešimas spaudai. [interaktyvus]. [žiūrėta 2013-03-06]. < http://europa.eu/rapid/press-release_IP-12-18_lt.htm?locale=da
9. Bakas, A. *Komunalinių atliekų tvarkymo valdymas darnaus vystymosi kontekste*. Darnaus vystymosi strategija ir praktika: mokslo darbai. Vilnius, 2006.

10. Diverting waste from landfill. Effectiveness of waste-management policies in the European Union. EEA Report No 7/2009. European Environment Agency. P. 39.
11. Diverting waste from landfill. Effectiveness of waste-management policies in the European Union. EEA Report No 7/2009. European Environment Agency. P. 38.
12. EIONET. European Topic Centre on Sustainable Consumption and Production. Factsheet for Germany [interaktyvus]. [žiūrėta 2013-03-25]. <http://scp.eionet.europa.eu/facts/factsheets_waste/2009_edition/factsheet?country=DE>.
13. Europa. Summaries of EU Legislation. Environment. Waste management.. Waste incineration [interaktyvus]. 2012 [žiūrėta 2013-03-25]. <http://europa.eu/legislation_summaries/environment/waste_management/128072_en.htm>.
14. European Commission. Environment. Waste. Landfill of Waste [interaktyvus]. 2012 [žiūrėta 2013-03-25]. <http://ec.europa.eu/environment/waste/landfill_index.htm>.
15. Fischer, Ch. Municipal waste management in Germany. European Environment Agency. February, 2013. P. 5.
16. INFORM. Building Environmental Literacy. Germany, Garbage, and the Green Dot: Challenging the Throwaway Society [interaktyvus]. [žiūrėta 2013-03-20]. <http://www.informinc.org/pages/research/waste-prevention/fact-sheets/germany-garbage-and-the-green-dot-challenging-the-throwaway-society-executive-summary.html>
17. Federal Ministry for the Environment, Nature conservation and nuclear safety. Waste Management in Germany. A driving force for jobs and innovation. Berlin, 2006, July. P. 21.
18. Gerke, G., Pretz, T. Experiences with Waste Management by Means of Collecting Recyclable Materials Separately [interaktyvus]. [žiūrėta 2013-03-20]. <http://www.iar.rwth-aachen.de/www/upload/Publikationen/download/2004/Vortrag_Straford_04.pdf>.
19. Look, M. Trash Planet: Germany. [interaktyvus]. 2009 [žiūrėta 2013-03-20]. <<http://earth911.com/news/2009/07/13/trash-planet-germany/>>.
20. Minalga, R. *Atliekų šalinimo logistika*. Vilnius: Justitia, 2010, 262 p.
21. Monkevičius, E. *Žmogaus teisių į saugią aplinką užtikrinimas globalizacijos sąlygomis*. [interaktyvus]. Vilnius: Mykolas Romeris University, 2012. [žiūrėta 2012-11-07]. <https://aleph.library.lt/F/1DKLNJ1YT493QUTMN8BGQQQBE4CJPILSADXCEQ61F6JMQPXTQD-17430?func=find-b&request=Monkevi%C4%8Dius&find_code=WRD&adjacent=N&local_base=&filter_code_1=WLN&filter_request_1=&filter_code_2=WYR&filter_request_2=&filter_code_3=WYR&filter_request_3=&filter_code_4=WFM&filter_request_4=&filter_code_5=WSF&filter_request_5=&x=0&y=0>.
22. Podgaiskytė, V. *Visuomenės požiūrio į atliekų tvarkymą transformacijos*. [interaktyvus]. Vilnius: Mykolas Romeris universitetas, 2012. [žiūrėta 2012-11-07]. <https://aleph.library.lt/F/1DKLNJ1YT493QUTMN8BGQQQBE4-14200?func=service&doc_library=MRU02&doc_number=000011889&line_number=0001&func_code=WEB-FULL&service_type=MEDIA>.
23. Vasiliauskas, M. *Atliekų sampratos teisės doktrinoje: ar nepakeičiamas esamas atliekų tvarkymo teisinis reguliavimas? Teisė, 2010, Nr. 74, ISSN 1392-1274.- 118-135 p.*

RECYCLING LAW REGULATORY ASPECTS

Daiva Bereikienė*, Egle Štareikė**
Mykolas Romeris University

Summary

This article investigates whether national waste policy framework implies negative waste generation and management effect on human health and environment impact reduction. Analysing the national sorting enabling regulatory compliance regional legal instruments. Lithuania waste

management policy is based on the waste management hierarchy, which basis is made of waste management priorities set up by legislation: to avoid the generation of waste (prevention), and waste that cannot be avoided must be prepared for re-use, re-processed or otherwise used in ways that make fewer of them to be disposed of in landfills and other waste disposal facilities. Preparation of waste reuse is realizable particularly by sorting waste. The state must establish not only friendly, but also motivate legal conditions for waste separation for both waste management companies and direct waste holders (emitters). The article emphasizes that neither the regional nor the national legislation governing the management of waste, do not provide waste sorting concepts. This legal loophole implies a vicious practices to deal with the proper sorting of waste are possible separate municipalities and waste operators (companies).

It is concluded that a national waste management strategy and legislation provided for sorting waste are based on regional legal regulation and focus on sustainable waste management objectives. Lithuania State regulatory action provides following waste management hierarchy: prevention, preparation for re-use, recycling, other recovery, and disposal. Waste sorting - an essential tool for preparing waste for re-use. Lithuania recently started to sort waste, so there are no existing skills and the state does not implement appropriate public education and training for proper sorting of waste.

This article describes the development of a waste sorting and regulatory peculiarities in Germany, and emphasizes the positive value of sharing waste sorting experience. It is revealed the essential advantages of Germany waste sorting systems. It is concluded that Germany already in 1960 had implemented management of waste, the number of which has increased dramatically with growth of industrial production and consumption. Lack of waste management regulation started to raise environmental issues such as soil, groundwater, air pollution, hygiene violations. In the seventies first legal acts were implemented, which prevented to accrue waste in landfills, and with the introduction of producer responsibility are being sorted for recycling. In the eighties Germany already had three main sorting systems: biological waste, paper and packaging waste which fundamentally changed the waste management system in Germany and enabled significantly reduce number of landfills. For waste management, as well as the sorting local government authorities are responsible, which implements its waste sorting (processing) systems on the basis of German national legislation (builds waste containers, provides which waste to which colour containers must be thrown, provides waste collection and transportation to refineries etc.).

From the first implementation of waste management legislation today Germany has fully developed waste management system (all waste is sorted, vast majority of landfills are closed, landfills receives only one per cent of untreated waste, even without the introduction of waste charges). In waste sorting area Germany from year to year is a leading country throughout the European Union, which know-how was used by other Member States (Austria, the Netherlands, France, and Belgium).

Keywords: safe waste management, recycling, recycling in Germany, legal regulation

Daiva Bereikienė* Mykolas Romeris universiteto Viešojo saugumo fakulteto Teisės katedros lektorė. Mokslinių tyrimų kryptys: žmogaus teisių apsauga, aplinkosaugos teisė.

Daiva Bereikienė, Mykolas Romeris University, Faculty of Public Security, Department of Law, Lecturer. Research interests: human rights protection, environmental law.

Eglė Štareikė** Mykolas Romeris universiteto Viešojo saugumo fakulteto Teisės katedros asistentė. Mokslinių tyrimų kryptys: aplinkosaugos teisė.

Eglė Štareikė, Mykolas Romeris University, Faculty of Public Security, Department of Law, assistant. Research interests: environmental law.

SLAPTO SEKIMO GENEZĖ PER TEISĖS PAMINKLUS

Gediminas Bučiūnas*

*Vytauto Didžiojo universiteto Teisės fakulteto Viešosios teisės katedra
E. Ožeskienės g. 18, LT-44254 Kaunas
Telefonas 751044*

*Kauno apygardos prokuratūra
Laisvės al. 32, LT-44240 Kaunas
Telefonas 409600
El.paštas: gediminas.buciunas@prokuraturos.lt*

Santrauka. Lietuvos Respublikos Nepriklausomybės atkūrimas 1990 m. kovo 11 d. *ipso facto* reiškė naujos Lietuvos Respublikos teisinės sistemos kūrimo pradžią ir geriausių Vakarų teisės tradicijų perėmimą. Tuo pačiu tai laikytina savotišku atspirties tašku, nuo kurio Lietuvos Respublikos teisinė sistema pradėjo vystytis ir vystosi pagarbos žmogaus teisėms ir laisvėms linkme. Tai akivaizdžiai atsispindi ir Lietuvos Respublikos piliečių referendumu priimtoje 1992 m. spalio 25 d. Lietuvos Respublikos Konstitucijoje¹, kurios preambulėje įtvirtinamas vienas reikšmingiausių valstybės uždavinių – siekis sukurti tokią teisinę sistemą, kuri užtikrintų efektyvią žmogaus teisių ir laisvių apsaugą bei jų gynimą. Žinoma, tai nereiškia, kad valstybė apskritai privalo susilaikyti nuo bet kokio kišimosi į žmogaus teisių ir laisvių sritį. Žmogus, būdamas socialine-visuomenine būtybe, gyvena visuomenėje ir turi savų interesų, kurie ne visada sutampa su kitų individų interesais. Todėl vienas iš valstybės prioritetinių uždavinių yra užtikrinti kiekvieno žmogaus kaip atskiro individo ir tuo pačiu visos visuomenės saugumą nuo nusikalstamų kėsinių į fundamentalias žmogaus teises ir laisves. Valstybė yra priversta imtis įvairių teisėtų priemonių, leidžiančių atskleisti nusikaltimus, nustatyti jas padariusius asmenis, todėl visuomenėje žmogaus teisių ir laisvių suvaržymas yra neišvengiamas. Tam tikslui teisėsaugos institucijoms, vykdančioms baudžiamąjį persekiojimą, įstatymais yra suteikiamos teisės taikyti specialius tyrimo metodus, kurių pobūdį, formas lemia atskirų nusikaltimų pavojingumas, sudėtingumas. Pažymėtina, kad specialios nusikalstamų veikų tyrimo formos ir metodai (kontroliuojamas gabenimas, slaptas sekimas) yra pripažįstami teisėtais ir neišvengiamais tarptautiniuose teisės normų aktuose. Todėl norint pažinti ir suprasti slapto sekimo esmę, reikia iširti sekimo teisinio reglamentavimo raidą per teisės paminklus.

Pagrindinės sąvokos: žmogaus teisės ir laisvės, nusikaltimas, baudžiamasis persekiojimas, specialus tyrimo metodas, slaptas sekimas.

ĮVADAS

Siekiant atskleisti slapto sekimo esmę kaip vieną iš slaptų tyrimo veiksmų, pirmiausiai būtina atskleisti sekimo teisinį reglamentavimą, šio informacijos rinkimo būdo vietą ir reikšmę kitų tyrimo veiksmų sistemoje nusikaltimų atskleidimo aspektu. Tai bus daroma atliekant tyrimą apie šio informacijos rinkimo būdo paminėjimą istoriniuose šaltiniuose – senųjų teisės paminklų, reglamentuojančių įrodymų rinkimo tvarka įvairių istorinių epochų kontekste; slapto sekimo tapsmą savarankišku tyrimo veiksmu atskleidžiant nusikaltimus. Gauti tyrimo rezultatai atskleis sekimo teisinės reglamentacijos genezę per teisės paminklus,

¹ Lietuvos Respublikos Konstitucija. // Valstybės žinios. 1992, Nr. 33-1014.

slapto sekimo reikšmę ir vietą tarp kitų tyrimo veiksmų, taikomų renkant informaciją nusikaltimų atskleidimui ir baudžiamojo proceso kaip atskiros teisės šakos formavimąsi.

Šio **straipsnio tikslas** – išanalizuoti tikslinės atrankos būdu atrinktus senuosius teisės paminklus, kurie turėjo svarbią reikšmę istorinėse epochose teisiškai reguliuojant santykius susisklosčiusius tiriant nusikaltimus ir atskleisti sekimo genezę įrodinėjimo procese.

Tyrimo objektas – sekimo kaip informacijos rinkimo būdo teisinė reglamentacija senuosiuose teisės paminkluose iki XX a.

Tyrimo sprendžiami **uždaviniai**:

- Išanalizuoti sekimo kaip informacijos rinkimo būdo teisinę reglamentavimą senųjų teisės paminklų kontekste iki XX a.;
- Atskleisti sekimo metu gautos informacijos panaudojimą įrodinėjimo procese.

Tyrimo metodai: istorinis, lyginamasis, loginis, dedukcinis, indukcinis.

TYRIMAS IR JO REZULTATŲ ANALIZĖ

Sprendžiant iškeltus moksliniu tyrimu uždavinius, pasirinktinai buvo išanalizuoti senieji teisės paminklai turėję didžiulę įtaką to meto teisei minčiai, pradedant Ešnunos įstatymais² (1900 m. pr. m. e.) ir Hamurabio teisyne³ galiojusius Babilone (1792–1752 m. pr. m. e.); Hetitų civilizacijos klestėjusios Mažojoje Azijoje teisės paminklą Nesilim (*Hittite*) įstatymų knyga⁴ (1650–1500 m. pr. m. e.); Drakono (VII a. pr. m. e.)⁵ ir Solono įstatymus⁶ (VI a. pr. m. e.) senovės Atėnuose; senovės Indijos Manu Įstatymus⁷ (II a. pr. m. e.); Dvylikos lentelių įstatymus⁸ (lot. *Leges duodecim tabularum*) parengtus Romos Respublikos laikotarpiu (451 - 450 m. pr. m. e.); penkiaknygę (hebr. "hamiša humšei Tora") arba vadinamąjį Mozės Įstatymą⁹ (apie III a. pr. m. e.); Salijų teisyne¹⁰ (lot. *lex Salica*, apie 507–511 m.); Justiniano kodeksą¹¹

² Laws of Eshunna. [Interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. sausio 4 d.]. Prieiga internete: http://awww.archive.org/stream/LawCollectionsFromMesopotemiaAndAsiaMinor/LawCollectionsFromMesopotemiaAndAsiaMinor_djvu.txt

³ Code of Hammurabi. [Interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. sausio 1 d.]. Prieiga internete: <http://www.fordham.edu/halsall/ancient/hamcode.asp>

⁴ The Code of the Nesilim. [Interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. sausio 1 d.]. Prieiga internete: <http://www.fordham.edu/halsall/ancient/1650nesilim.asp>

⁵ Carawan E. Rhetoric and the law of Draco. Oxford: Oxford university press. 1998.

⁶ The Athenian Constitution. [Interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. sausio 1 d.]. Prieiga internete: <http://www.fordham.edu/halsall/ancient/aristotle-athcon.txt>

⁷ The Laws of Manu. [Interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. sausio 2 d.]. Prieiga internete: <http://www.fordham.edu/halsall/india/manu-full.asp>

⁸ The Laws of the Twelve Tables. [Interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. sausio 2 d.]. Prieiga internete: http://www.constitution.org/sps/sps01_1.html

⁹ The Torah (Sacred text). [Interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. sausio 3 d.]. Prieiga internete: <http://www.mechon-mamre.org/dlet.html>

(lot. *Codex Justinianus*, 529 m.); Eterlberto įstatymus¹² (597 m. Anglija); Normandijos teisės sąvadas¹³ (lot. *Summa de Legibus Normanniae arba Summa de legibus in curia liacali*, apie 1200 m.); Liber Augustalis kodeksą arba dar kitaip vadinamu Melfio Statutais¹⁴ (angl. *Constitutions of Melfi*, 1231 m. Sicilija); popiežiaus Grigaliaus IX oficialių dekretalių rinkinį Liber extra¹⁵ išleistą 1234 m.; Rusų Tiesą arba vadinamąją Trumpąją tiesą¹⁶ (1280 m.); Pamedės (Prūsų) teisyne¹⁷ (seniausią rašytinį baltų genčių teisės šaltinį, 1340 m.); Kazimiero teisyne¹⁸ (1468 m.); 1497 m. Teisyne (Rusija),¹⁹ Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės I, II ir III statutus^{20, 21} (1529 m., 1566 m., 1588 m.); 1550 m. Ivano IV teisyne²²; 1582 m. Kanonų teisės pagrindinę dalį (lot. *Corpus Juris Canonici*)²³; 1649 m. Soboro teisyne²⁴ (Rusijos teisės/įstatymų sąvadas); 1670 m. Prancūzijos karaliaus ordonansą reglamentuojanti baudžiamąjį procesą²⁵; 1753 m. Bavarijos baudžiamojo proceso kodeksą²⁶ (lot. *Codex iuris Bavarici judicialis*); 1769 m. Austrijos-Vengrijos imperijos baudžiamąjį statutą (angl.

¹⁰ The Salic Law. [Interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. sausio 3 d.]. Prieiga internete: <http://avalon.law.yale.edu/medieval/salic.asp>

¹¹ The Code of Justinian. [Interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. sausio 3 d.]. Prieiga internete: <http://www.fordham.edu/halsall/basis/535institutes.asp>

¹² Ethelbert's Laws. [Interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. sausio 4 d.]. Prieiga internete: <http://lawweb.usc.edu/users/dklerman/secure/documents/LH07.EthelbertLaws.pdf>

¹³ Summa de Legibus Normanniae. [Interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. sausio 17 d.]. Prieiga internete: <http://www.law.harvard.edu/library/digital/summa-de-legibus-normanniae.html>

¹⁴ Kantorowicz E. Frederick the Second 1194-1250. [Interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. sausio 4 d.]. Prieiga internete: http://www.archive.org/stream/fredericktheseco006962mbp/fredericktheseco006962mbp_djvu.txt

¹⁵ 1234 Gregorius IX Liber extra. [Interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. sausio 7 d.]. Prieiga internete: [http://www.documentacatholicaomnia.eu/04z/z_1234-1234_SS_Gregorius_VIII_Liber_Extra_\[Aemilio_Friedberg_Curatore\]_LT.pdf.html](http://www.documentacatholicaomnia.eu/04z/z_1234-1234_SS_Gregorius_VIII_Liber_Extra_[Aemilio_Friedberg_Curatore]_LT.pdf.html)

¹⁶ Ruskaia Pravda. [Interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. sausio 2 d.]. Prieiga internete: <http://www.dur.ac.uk/a.k.harrington/russprav.html>

¹⁷ Andriulis V., Maksimaitis M., Pakalniškis V., Pečkaitis J. S., Senavičius A. Lietuvos teisės istorija: vadovėlis. Vilnius: Justitia. 2002.

¹⁸ Устав Казимира, Короля Польского. [Interaktyvus]. [žiūrėta 2012 m. sausio 4 d.]. Prieiga internete: http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Polen/XV/1440-1460/Kazimir_IV/lit_ustav.phtml

¹⁹ 1497 The Sudebnik. Translated by H. W. Dewey. [Interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. sausio 5 d.]. Prieiga internete: <http://www.departments.bucknell.edu/russian/const/sudebnik.html>

²⁰ Gudavičius E., Lazutka S., Valikonytė I. Pirmasis Lietuvos Statutas (1529 m.). Vilnius: Vaga, 2001.

²¹ Ten pat. p. 20.

²² СУДЕБНИК 1550 г. (Перевод В.Б.Цыганова). [Interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. sausio 5 d.]. Prieiga internete: http://www.ipsub.udsu.ru/download/kafedra_tiigip/igpr/document

²³ Kanonų teisės pagrindai iš trijų tomų. [Interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. sausio 5 d.]. Prieiga internete: <http://digital.library.ucla.edu/canonlaw/toc.html#vol1/2/3>

²⁴ Соборное уложение 1649 года. [Interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. sausio 5 d.]. Prieiga internete: <http://hist.msu.ru/ER/Etext/1649/whole.html>

²⁵ Eisman A., Garraud F., Mittermaier C. J. A. Translated by Simpson J. The Continental legal history series. Volume five. A history of continental criminal procedure with special reference to France by Boston: Little, Brown, and Company. 1913. [Interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. sausio 5 d.]. Prieiga internete: http://archive.org/stream/cu31924017560065/cu31924017560065_djvu.txt

²⁶ Codex juris Bavarici iudicarii. [Interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. sausio 7 d.]. Prieiga internete: <http://www.koeblergerhard.de/Fontes/codexjurisbavaricijudicarii2A-1771.pdf>

Constitutio criminalis Theresiana)²⁷; 1794 m. Prūsijos valstybės bendrąjį teisiną²⁸ (angl. *General state laws for the Prussian States/ vok. Allgemeines Landrecht für die Preußischen Staaten*); 1807 m. Italijos Karalystės baudžiamojo proceso kodeksą²⁹ (it. *Codice di procedura penals per il Regno d'Italia*); 1808 m. Prancūzijos baudžiamųjų instrukcijų kodeksą³⁰ (pranc. *Code d'instruction criminelle de 1808*); 1847 m. baudžiamojo proceso kodeksą Sardinijai ir Pjemontui³¹ (it. *Codice di procedura penale*, autoriaus - nuo 1865 m. minėtas kodeksas buvo taikomas visoje suvienytos Italijos Karalystės teritorijoje); 1877 m. Vokietijos baudžiamojo proceso kodeksą³² (vok. *Strafprozessordnung*); 1898 m. Indijos baudžiamojo proceso kodeksą³³ (angl. *Code of Criminal Procedure*), kuris buvo parengtas Didžiosios Britanijos imperijos antrosios teisės komisijos). Išanalizavus minėtus teisės paminklus matyti, kad slaptas sekimas kaip tyrimo veiksmas nusikaltimų atskleidime tiesiogiai niekur neminimas t.y. neregamentuojamas. Tik Senovės Babilono teisės paminkluose minimi teisminių procedūrų dokumentai.³⁴ Bet jų tarpe neaptinkamos jokios dokumentų formos sietinos su šio mokslinio tyrimo objektu – slaptu sekimu. Minėtų įstatymų atskiros dalys skirtos reglamentuoti nusikaltimų tyrimo ir bylų nagrinėjimo teisme atskirus, pavienius etapus ar atskirų veiksmų atlikimo tvarka renkant įrodymus. Pvz., daug dėmesio skirtina liudytojo šaukimui liudyti kriminalinėje byloje, priesaikos davimo tvarkai prieš apklausą ir apklausos tvarkai (pvz., Liber Augustalis kodekso XLVII antraštėje minimas prisiekusiųjų liudytojų institutas)³⁵, įtvirtintos nuostatos, kad įrodymu gali būti pripažinta informacija gauta ne tik tradicinių tyrimo veiksmų kaip apklausa, krata, bet ir kitų informacijos rinkimo būdų pagalba.

²⁷ *Constitutio criminalis Theresiana* 1769. [Interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. sausio 7 d.]. Prieiga internete: <http://www.koeblergerhard.de/Fontes/Fontes.html>

²⁸ *Allgemein Landrecht für die Preußischen Staaten*. [Interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. sausio 6 d.]. Prieiga internete: <http://www.koeblergerhard.de/Fontes/ALR1fuerdiepreussischenStaaten1794teil1.html>

²⁹ Italijos Karalystės baudžiamojo proceso kodeksas (1807). [Interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. sausio 6 d.]. Prieiga internete: <http://storia.jus.unibs.it/cppit07.pdf>

³⁰ *Code d'instruction criminelle de 1808*. [Interaktyvus]. [žiūrėta 2012 m. sausio 5 d.]. Prieiga internete: http://ledroitcriminel.free.fr/la_legislation_criminelle/anciens_textes/code_instruction_criminelle_1808/code_instruction_criminelle_1.htm/2.htm/3.html

³¹ *Codice di procedura penale Italiano commentato da Giuseppe Borsani & Luigi Casorati*. [Interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. sausio 7 d.]. Prieiga internete: http://archive.org/stream/codicediprocedu05italgoog/codicediprocedu05italgoog_djvu.txt

³² *German Code of Criminal Procedure (Strafprozessordnung) 1877*. [Interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. sausio 8 d.]. Prieiga internete: <http://www.koeblergerhard.de/Fontes/StrafprozessordnungD1877.pdf>

³³ *Code of Criminal Procedure, 1898 (Act No. V of 1898)*. [Interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. sausio 8 d.]. Prieiga internete: <http://bombayhighcourt.nic.in/libweb/oldlegislation/CRIPC1898/Chapter%201%20to%2010.pdf>

³⁴ *Ancient Babylonia-legal document*. [Interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. sausio 3 d.]. Prieiga internete: http://www.bible-history.com/babylonia/BabyloniaLegal_Documents.html

³⁵ *Medicines, apothecaries and society, in Latin countries*. [Interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. sausio 4 d.]. Prieiga internete: http://www.pharmaziegeschichte.at/ichp2009/penarvortraege/planarvortraege_volltext_pdf/PL01.pdf

1340 m. Pamedės (Prūsų) Teisyno 15 str. įtvirtinta nuostata, kad „ginčą laimi tas, kas turi geresnių įrodymų.“³⁶ Nors Pamedės Teisynas nepateikia išsamaus įrodymų sąrašo ir jų gavimo būdų, bet iš šio teisės paminklo nuostatų dėl informacijos pripažinimo įrodymu turinio analizės išplaukia, kad tyrimui reikšminga informacija gali būti gauta kažką sekant ir laikantis apibrėžtų procedūrų pripažinta įrodymu kriminalinėje byloje.

Manu įstatymų VIII skyriaus 118 paragrafe yra pateikiamas išsamus aplinkybių sąrašas, kada įrodymai yra pripažįstami negaliojančiais. Nors Manu įstatymai tiesiogiai ir neįvardija sekimo, bet šio informacijos rinkimo būdo svarba valdovui, valstybei ir jo taikymas nusikaltimų tyrime yra atskleidžiamas IX sk. 256 paragrafe, skirtame karaliaus šnipams, teikiantiems informaciją apie nusikaltimus, kuris skelbia, kad „Leiskite karaliui pažvelgti į viską per savo šnipus, atrasti dviejų rūšių vagis.“³⁷ Manu įstatymų mokslinė analizė leidžia įžvelgti pirmąsias žmogaus teisių ir laisvių apsaugos standartų užuomazgas nusikaltimų tyrimo ir bylų nagrinėjimo teisme reglamentavime.

1582 m. Kanonų teisės pagrindinės dalies *Liber primus* pirmosios knygos ketvirtosios antraštės 11 skyriaus 95, 96 stulpeliuose minimas žodžio „sekimas“ atitikmuo pagal semantinę prasme „visada budrus, viską stebintis“ (lot. *vigilantibus*)³⁸ adresuota tai Visagaliui Dievui, stebinčiam žmones.

1670 m. Prancūzijos karaliaus ordonanso reglamentuojančio baudžiamąjį procesą VI ir VII antraštėse be termino „liudytojas“ vartojamas žodis „informacija.“³⁹ Tai leidžia manyti, kad žodis „informacija“ talpina žinias apie reikšmingas tiriamo nusikaltimo padarymo aplinkybes, kurios buvo gautos ne tik apklausiant asmenį kaip liudytoją, o taip pat ir atliekant kratą, slapta sekant. Šiame ordonanse minimi keturi įrodymų šaltiniai:

- 1) liudytojai;
- 2) prisipažinimas arba žodinis įrodymas;
- 3) rašytiniai dokumentai arba instrumentalinis įrodymas;
- 4) prielaidos ar spėjami/hipotetiniai įrodymai.

³⁶ Lietuvos teisės istorija: vadovėlis [Interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. sausio 3 d.]. Prieiga internete: <http://www.scribd.com/doc/44478030/Lietuvos-teises-istorija-vadovelis>.

³⁷ Indian history sourcebook: The Laws of Manu, c. 1500 BCE translated by G. Buhler. [Interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. sausio 2 d.]. Prieiga internete: <http://www.fordham.edu/halsall/india/manu-full.asp>

³⁸ Corpus Juris Canonici (1582) Liber Primus Lib. 1, Tit. 4, Cap. 11 column 95, 96. [Interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. sausio 7 d.]. Prieiga internete:

http://digital.library.ucla.edu/canonlaw/librarian?ITEMBREAK=CJC2_0076&SIZE=1.2&INUM=0

³⁹ Eisman A., Garraud F., Mittermaier C. J. A. Translated by Simpson J. The Continental legal history series. Volume five. A history of continental criminal procedure with special reference to France by Boston: Little, Brown, and Company. 1913. [Interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. sausio 5 d.]. Prieiga internete: http://archive.org/stream/cu31924017560065/cu31924017560065_djvu.txt

Tai leidžia daryti pagrįsta prielaida, kad slapto sekimo metu gauta informacija galėjo būti priskiriama į vieną ar net kelis išvardintų įrodymų šaltinius – liudytojo, rašytinius dokumentus.

Sekimas/stebėjimas kaip informacijos rinkimo būdas oficialiai minimas 1808 m. Prancūzijos baudžiamųjų instrukcijų kodekso antrosios knygos 6 skyrius 518 str.⁴⁰, 1810 m. Prancūzijos baudžiamajame kodekse.⁴¹ Tačiau asmenų stebėjimas yra sietinas su informacijos rinkimu ne apie nusikaltimo padarymo aplinkybes, o apie išvengusių bausmės ar paleistų iš kalėjimų asmenų elgesį bei jų atliekamus veiksmus.

1898 m. Indijos baudžiamojo proceso kodekso 4 d. 13 sk. 149-153 paragrafai reglamentuoja policijos prevencinių priemonių taikymą užkertant kelią nusikaltimų padarymui. Pvz., 150 paragrafe skelbiama, kad „kiekvienas policijos pareigūnas gavęs informaciją apie ketinimą padaryti teisingą teisės pažeidimą privalo perduoti šią informaciją policijos pareigūnui, kuriam jis yra pavaldus arba bet kuriam kitam policijos pareigūnui, kurio pareiga užkirsti tai.“⁴²

Tai leidžia pagrįstai teigti, kad slapto sekimo taikymo metu gauta tyrimui reikšminga informacija teismo gali būti pripažinta kaip įrodymas byloje. Panašias nuostatas dėl informacijos rinkimo sietino su nusikaltimų atskleidimu baudžiamojo proceso prasme, bet neišvardijant jos rinkimo būdų yra kituose virš minėtuose teisės paminkluose. Bet nei viename iš analizuotų teisės paminklų neminima kokiu būdu ar būdais, kokias priemones naudojant informacija yra gaunama, įskaitant ir policijos prevencinių priemonių nusikaltimų užkirtimui, jų skyrimo pagrindai ir taikymo tvarka.

Tai leidžia daryti pagrįsta prielaida, kad sekimas kaip neviešas informacijos rinkimo būdas buvo naudojamas siekiant užkirsti kelią nusikaltimo padarymui ar jo atskleidimui. Bet siekiant išsaugoti šio veiksmo taikymo *de facto* paslapties skraistę, visi surinkti įrodymai byloje, stebinti asmenis ir jų atliekamus veiksmus, ar nuklausant asmenų tapusiu sekimo objektu pokalbius buvo pateikiami valdovui, teismui liudytojo parodymų forma. Šią autoriaus pateiktos prielaidos pagrįstumą dėl slapto sekimo metu gautų rezultatų pateikimo teismui, valdovui liudytojo parodymų forma patvirtina teisės srities mokslininko Sijansky Adam

⁴⁰ Code d'instruction criminelle 1808. [Interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. sausio 7 d.]. Prieiga internete: <http://www.koeblergerhard.de/Fontes/CodeDeInstructionCriminelle1810.pdf>

⁴¹ Carl Ludwig von Bar. A history of continental criminal law. Boston: Little , Brown. 1916. p. 43 [Interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. sausio 7 d.]. Prieiga internete: <http://www.ebooksread.com/authors-eng/l-v-ludwig-von-bar/a-history-of-continental-criminal-law-lra/page-43-a-history-of-continental-criminal-law-lra.shtml>

⁴² Criminal procedure 1898 Chapter XIII. Preventive action of the police. [Interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. sausio 7 d.]. Prieiga internete: <http://bombayhighcourt.nic.in/libweb/oldlegislation/CRIPC1898/Chapter%2011%20to%2025.pdf>

Wayne atlikusio feodalinės teisės reikšmės XIII amžiaus teisei mokslinio tyrimo teisėjų sprendimų pagrįstumo ir pakankamumo aspektu gautos išvados. Sijansky A. W rašo, kad neretai įrodymu teisme tapdavo liudytojo parodymai, kuris net nebuvo nusikaltimo liudininku parodymai.⁴³ Tai leidžia daryti pagrįstą prielaidą, kad tai padėjo išsaugoti tikrojo informacijos šaltinio paslaptį ir tuo pačiu informacijos rinkimo būdo – slapto sekimo taikymo paslaptį. Slaptas sekimas kaip informacijos rinkimo būdas minimas 1808 m. ir 1810 m. baudžiamuosiuose kodeksuose parengtuose vadovaujant Prancūzijos imperatoriui Napoleonui Bonapartui, bet šio veiksmo taikymo tikslas yra ne nusikaltimo atskleidimas, o jo prevencija.

Nepaisant to, kad sekimas nebuvo reglamentuotas kaip atskiras tyrimo veiksmas tiriant nusikaltimus t. y. *de jure* neegzistavo to meto įstatymuose, reglamentuojančiuose nusikaltimo tyrimo procedūras, bet buvo gana dažnai naudojamas *de facto*. Įrodymų rinkimo tvarka kriminalinės byloje nepasižymėjo nuodugnia reglamentacija, nors pažymėtina tai, kad atskiri baudžiamosios teisės principai aptinkami. Pvz., viešas įstatymų skelbimas: Dvylikos lentelių įstatymai buvo iškalti dramblio kaule, Hetitų įstatymai - akmens plokštėse. Tai buvo daroma tam, kad kiekvienas valstybės gyventojas turėtų realią galimybę susipažinti su įsigaliojusiais įstatymais.

Tęsiant toliau vieno iš baudžiamąjo proceso institutų – slapto sekimo mokslinį tyrimą atkreiptinas dėmesys, kad jau romėnų teisėje pastebimas teismo proceso skylimas į dvi dalis: civilinį ir baudžiamąjį; žinomos atskiros baudžiamąjo proceso stadijos: ikiteisminė ir teisminė.⁴⁴ Nors slapto sekimo skyrimo pagrindų ir jo taikymo tvarka nebuvo teisiškai reglamentuota nei viename iš paminėtų teisės paminklų. Tačiau pats sekimo taikymo procesas organizaciniu-kriminalistiniu aspektu buvo gana detaliai aprašomas (pradedant nuo sekimą vykdančių seklių atrankos ir baigiant ataskaitų apie sekimo eigą surašymo išsamiu reglamentavimu) XVI–XVII a. Jėzuitų ordino, XIX a. Rusijos ir Vokietijos imperijų slaptosios policijos veiklą taikant sekimą reglamentavusiose instrukcijose. Paminėtini šie įvykiai, susiję su sekimo institucijų, skirtų kriminalinių nusikaltimų atskleidimui, įkūrimu: 1718 m. Rusijos caro Petro I įsaku buvo sukurta sekimo tarnyba, kurios vienas iš tikslų buvo informacijos (duomenų) rinkimas atskleisti nusikaltimus.⁴⁵ 1811 m. įkurta „Paryžiaus

⁴³ Sijansky A.W. The significance of feudal law in thirteenth – century law codes. Thesis prepared for the degree of Master of Arts (History). University of North Texas. 2011, p. 69.

⁴⁴ The Continental legal history series. Volume five. A history of continental criminal procedure with special reference to France by Eisman A., Garraud F., Mittermaier C. J. A. Translated by Simpson J. Boston: Little, Brown, and Company. 1913. [Interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. sausio 5 d.]. Prieiga internete: http://archive.org/stream/cu31924017560065/cu31924017560065_djvu.txt

⁴⁵ Пётр, Агеевич Кошель. История сыска в России, кн.1. [Interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. sausio 4 d.]. Prieiga internete: http://bookz.ru/authors/petr-ko6el_/istoria-262.html

kriminalinė policija „Saugumas“ (pranc. Sûreté)⁴⁶, 1829 m. Anglijos policija⁴⁷, 1850 m. JAV Alano Pinkertono nacionalinė seklių agentūra (privačių detektyvų biuras)⁴⁸.

Apibendrinant minėtų teisės šaltinių analizės rezultatus galima teigti, kad slaptas sekimas nebuvo teisiškai reglamentuotas. Istoriniuose šaltiniuose neaptinkame sekimo skyrimo pagrindų ir taikymo tvarkos reglamentavimo tiriant nusikaltimus. Pažymėtina tai, kad sekimas buvo naudojamas kaip vienas iš įrodymų rinkimo būdų nusikaltimų atskleidimui. Šio veiksmo taikymui nebuvo jokių teisinių saugiklių, kurie apribotų sekimą vykdančių institucijų savivalę, piktnaudžiavimus, o tuo labiau tam tikrų žmogaus teisių ir laisvių apsaugos standartų taikymą nusikaltimų tyrime.

Baudžiamojo proceso teisė ilgą laiką buvo baudžiamosios teisės sudėtinė dalis, tik XVIII a. prasidėjo jos atsiskyrimas nuo baudžiamosios teisės ir formavimasis kaip savarankiškos teisės šakos. Tai pastebima daugelio mokslininkų tyrinėjusių senuosius teisės paminklus moksliniuose darbuose ir jų išvadose bei pačiuose teisės paminkluose, jų struktūroje. Pvz., Daniel H. Kaiser tyrinėjusio feodalinę Rusios teisę.⁴⁹

Nuo pat pirmųjų rašytinių teisės šaltinių atsiradimo, liudytojų prisaikdinimo ir apklausos tvarka, krata ir kiti įrodymų rinkimo būdai buvo traktuojami baudžiamosios teisės sudėtine dalimi ir tik nuo XVIII a. pabaigos - XIX a. pradžios įrodymų rinkimo būdai, tiriant nusikaltimus pradėti reglamentuoti atskirame įstatymų rinkinyje žinomu kaip baudžiamojo proceso kodeksas.

IŠVADOS

Atlikto tyrimo rezultatai atskleidė, kad slaptas sekimas kaip savarankiškas informacijos rinkimo būdas tiriant nusikaltimus nebuvo teisiškai reglamentuotas iki XX a.. Pažymėtina tai, kad nors sekimas ir nebuvo minimas kaip tyrimo veiksmas tirtuose senuosiuose teisės paminkluose, niekur nebuvo reglamentuojama šio informacijos rinkimo būdo skyrimo ir taikymo tvarka, tačiau tyrimo metu gautos išvados leidžia pagrįstai manyti, kad slaptas sekimas de facto galėjo būti naudojamas kaip vienas iš įrodymų rinkimo būdų nusikaltimų atskleidimui, tik jis buvo dažniausiai įvelkamas į apklausos kaip vieno iš labiausiai taikomo

⁴⁶ Mitchel P. Roth. Historical dictionary of law enforcement. Greenwood press: West Port, USA, 2001, p. 450.

⁴⁷ David Taylor. The new police in nineteenth century England Crime, conflict and control. Manchester university press: Manchester, UK, 1997, p. 12.

⁴⁸ The Pinkerton agency. [Interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. birželio 3 d.]. Prieiga internete: <http://www.loc.gov/exhibits/treasures/trr079.html>.

⁴⁹ Kaiser D. H. Law, Russian (Muscovite), 1300-1500. Sources of the Law. [Interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. sausio 4 d.]. Prieiga internete: http://www.portalus.ru/modules/english_russia/rus_readme.php?subaction=showfull&id=1190296519&archive=&start_from=&ucat=6&category=6

tyrimo veiksmo rūbą. Daugėjant įrodymų rinkimo būdų skaičiui, jų reglamentavimas peržengė baudžiamosios teisės rėmus ir pradėjo formuoti atskirą teisės šaką, reglamentuojančią nusikaltimų tyrimo ir bylų nagrinėjimo tvarka – baudžiamąjį procesą.

Slapto sekimo teisinio reglamentavimo procesą santykinai galima skirstyti į kelis etapus: minėto veiksmo taikymas de facto nusikaltimų atskleidimui; teisinis reglamentavimas taikant nusikaltimų prevencijos tikslais; taikymas de jure kaip savarankiško įrodymų rinkimo būdo baudžiamajame procese.

LITERATŪRA

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija. // Valstybės žinios. 1992, Nr. 33-1014.
2. Kanonų teisės pagrindai iš trijų tomų. [Interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. sausio 5 d.]. Prieiga internete: <http://digital.library.ucla.edu/canonlaw/toc.html#vol1/2/3>
3. Lietuvos teisės istorija: vadovėlis [Interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. sausio 3 d.]. Prieiga internete: <http://www.scribd.com/doc/44478030/Lietuvos-teises-istorija-vadovelis>
4. Ancient Babylonia-legal document. [Interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. sausio 3 d.]. Prieiga internete: http://www.bible-history.com/babylonia/BabyloniaLegal_Documents.html
5. Laws of Eshunna. [Interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. sausio 4 d.]. Prieiga internete: http://awww.archive.org/stream/LawCollectionsFromMesopotemiaAndAsiaMinor/LawCollectionsFromMesopotemiaAndAsiaMinor_djvu.txt
6. Code of Hammurabi. [Interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. sausio 1 d.]. Prieiga internete: <http://www.fordham.edu/halsall/ancient/hamcode.asp>
7. The Code of the Nesilim. [Interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. sausio 1 d.]. Prieiga internete: <http://www.fordham.edu/halsall/ancient/1650nesilim.asp>
8. The Athenian Constitution. [Interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. sausio 1 d.]. Prieiga internete: <http://www.fordham.edu/halsall/ancient/aristotle-athcon.txt>
9. Allgemein Landrecht für die Preußischen Staaten. [Interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. sausio 6 d.]. Prieiga internete: <http://www.koeblergerhard.de/Fontes/ALR1fuerdiepreussischenStaaten1794teil1.html>
10. The Laws of Manu. [Interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. sausio 2 d.]. Prieiga internete: <http://www.fordham.edu/halsall/india/manu-full.asp>
11. The Laws of the Twelve Tables. [Interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. sausio 2 d.]. Prieiga internete: http://www.constitution.org/sps/sps01_1.html
12. The Torah (Sacred text). [Interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. sausio 3 d.]. Prieiga internete: <http://www.mechon-mamre.org/dlet.html>
13. The Salic Law. [Interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. sausio 3 d.]. Prieiga internete: <http://avalon.law.yale.edu/medieval/salic.asp>
14. The Code of Justinian. [Interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. sausio 3 d.]. Prieiga internete: <http://www.fordham.edu/halsall/basis/535institutes.asp>
15. Constitutio criminalis Theresiana 1769. [Interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. sausio 7 d.]. Prieiga internete: <http://www.koeblergerhard.de/Fontes/Fontes.html>
16. Codice di procedura penale Italiano commentato da Giuseppe Borsani & Luigi Casorati. [Interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. sausio 7 d.]. Prieiga internete: http://archive.org/stream/codicediprocedu05italgoog/codicediprocedu05italgoog_djvu.txt
17. Code of Criminal Procedure, 1898 (Act No. V of 1898). [Interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. sausio 8 d.]. Prieiga internete: <http://bombayhighcourt.nic.in/libweb/oldlegislation/CRIPC1898/Chapter%201%20to%2010.pdf>

18. Corpus Juris Canonici (1582) Liber Primus Lib. 1, Tit. 4, Cap. 11 column 95, 96. [Interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. sausio 7 d.]. Prieiga internete: http://digital.library.ucla.edu/canonlaw/librarian?ITEMBREAK=CJC2_0076&SIZE=1.2&INUM=0
19. Criminal procedure 1898 Chapter XIII. Preventive action of the police. [Interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. sausio 7 d.]. Prieiga internete: <http://bombayhighcourt.nic.in/libweb/oldlegislation/CRIPC1898/Chapter%2011%20to%2025.pdf>
20. Ethelbert's Laws. [Interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. sausio 4 d.]. Prieiga internete: <http://lawweb.usc.edu/users/dklerman/secure/documents/LH07.EthelbertLaws.pdf>
21. Summa de Legibus Normanniae. [Interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. sausio 17 d.]. Prieiga internete: <http://www.law.harvard.edu/library/digital/summa-de-legibus-normanniae.html>
22. 1234 Gregorius IX Liber extra. [Interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. sausio 7 d.]. Prieiga internete: [http://www.documentacatholicaomnia.eu/04z/z_1234-1234__SS_Gregorius_VIII_Liber_Extra_\[Aemilio_Friedberg_Curatore\]__LT.pdf.html](http://www.documentacatholicaomnia.eu/04z/z_1234-1234__SS_Gregorius_VIII_Liber_Extra_[Aemilio_Friedberg_Curatore]__LT.pdf.html)
23. Ruskaia Pravda. [Interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. sausio 2 d.]. Prieiga internete: <http://www.dur.ac.uk/a.k.harrington/russprav.html>
24. Codex juris Bavarici judicarii. [Interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. sausio 7 d.]. Prieiga internete: <http://www.koeblergerhard.de/Fontes/codexjurisbavaricjudicarii2A-1771.pdf>
25. Code d'instruction criminelle de 1808. [Interaktyvus]. [žiūrėta 2012 m. sausio 5 d.]. Prieiga internete: http://ledroitcriminel.free.fr/la_legislation_criminelle/anciens_textes/code_instruction_criminelle_1808/code_instruction_criminelle_1.htm/2.htm/3.html
26. Indian history sourcebook: The Laws of Manu, c. 1500 BCE translated by G. Buhler. [Interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. sausio 2 d.]. Prieiga internete: <http://www.fordham.edu/halsall/india/manu-full.asp>
27. German Code of Criminal Procedure (Strafprozessordnung) 1877. [Interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. sausio 8 d.]. Prieiga internete: <http://www.koeblergerhard.de/Fontes/StrafprozessordnungD1877.pdf>
28. Medicines, apothecaries and society, in Latin countries. [Interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. sausio 4 d.]. Prieiga internete: http://www.pharmaziegeschichte.at/ichp2009/penarvortrag/planarvortrag_volltext_pdf/PL01.pdf
29. Устав Казимира, Короля Польского. [Interaktyvus]. [žiūrėta 2012 m. sausio 4 d.]. Prieiga internete: http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Polen/XV/1440-1460/Kazimir_IV/lit_ustav.phtml
30. Соборное уложение 1649 года. [Interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. sausio 5 d.]. Prieiga internete: <http://hist.msu.ru/ER/Etext/1649/whole.html>
31. СУДЕБНИК 1550 г. (Перевод В.Б.Цыганова). [Interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. sausio 5 d.]. Prieiga internete: http://www.ipsub.udsu.ru/download/kafedra_tiigip/igpr/document
32. Andriulis V., Maksimaitis M., Pakalniškis V., Pečkaitis J. S., Senavičius A. Lietuvos teisės istorija: vadovėlis. Vilnius: Justitia. 2002.
33. Bergman, H. J. Teisė ir revoliucija. Vakarų teisės tradicijos formavimasis. Vilnius: Pradai. 1999.
34. Gudavičius E., Lazutka S., Valikonytė I. Pirmasis Lietuvos Statutas (1529 m.). Vilnius: Vaga, 2001.
35. Wessels, Johannes, Baudžiamoji teisė. Vilnius: Eugrimas. 2003.
36. Carawan E. Rhetoric and the law of Draco. Oxford: Oxford university press. 1998.
37. Carl Ludwig von Bar. A history of continental criminal law. Boston: Little , Brown. 1916. p. 43 [Interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. sausio 7 d.]. Prieiga internete:

- <http://www.ebooksread.com/authors-eng/l-v-ludwig-von-bar/a-history-of-continental-criminal-law-lra/page-43-a-history-of-continental-criminal-law-lra.shtml>
38. Eisman A., Garraud F., Mittermaier C. J. A. Translated by Simpson J. The Continental legal history series. Volume five. A history of continental criminal procedure with special reference to France by Boston: Little, Brown, and Company. 1913. [Interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. sausio 5 d.]. Prieiga internete: http://archive.org/stream/cu31924017560065/cu31924017560065_djvu.txt
 39. Kantorowicz E. Frederick the Second 1194-1250. [Interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. sausio 4 d.]. Prieiga internete: http://www.archive.org/stream/fredericktheseco006962mbp/fredericktheseco006962mbp_djvu.txt
 40. Mitchel P. Roth. Historical dictionary of law enforcement. Greenwood press: West Port, USA, 2001
 41. David Taylor. The new police in nineteenth century England Crime, conflict and control. Manchester university press: Manchester, UK, 1997
 42. Sijansky A.W. The significance of feudal law in thirteenth – century law codes. Thesis prepared for the degree of Master of Arts (History). University of North Texas. 2011
 43. Žmogaus teisės. Tarptautinių dokumentų rinkinys, (sudarytojas R. Mališauskas). Vilnius: Mintis. 1991.
 44. The Pinkerton agency. [Interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. birželio 3 d.]. Prieiga internete: <http://www.loc.gov/exhibits/treasures/trr079.html>
 45. Пётр, Агеевич Кошель. История сыска в России, кн.1. [Interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. sausio 4 d.]. Prieiga internete: http://bookz.ru/authors/petr-košel/_istoria-_262.html

GENESIS OF COVERT SURVEILLANCE IN CONTEXT OF ANCIENT LAW MONUMENTS

Gediminas Buciuonas*

Vytautas Magnus University
Kaunas region prosecution office

Summary

The restoration of the independence of the Republic of Lithuania on 11 March 1990 ipso facto implies the beginning of buildup the new legal system in the Lithuania and succession the best values of Western legal traditions. At the same time it is considered to be the starting point for the legal system of the Republic of Lithuania from which it has been beginning to evolve and develops into the direction on respect for human rights and for fundamental freedoms. This is clearly reflected in the Constitution of the Republic of Lithuania adopted by citizens of the Republic of Lithuania in the Referendum of 25 October 1992. The preamble of the Constitution of the Republic of Lithuania provides that one of the most significant aims of the Lithuanian nation is to strive for an open and harmonious civil society and law-based state. This aim means that the Republic of Lithuania must be under the rule of law and the most important values are the human rights, fundamental freedoms. Each democratic country based on rule of law is responsible and accountable for ensuring human rights and fundamental freedoms enshrined in the international and domestic law. Of course, this does not mean that the state authorities should refrain from any interference into human rights and fundamental freedoms of individuals.

The social nature of human beings pushes them for social interaction and each human being has his own interests which may not always coincide with interest of other individuals. Therefore, a state's high priority task is to ensure that every human being and the whole of society are protected by state from unlawful acts. The state is forced to take legal means to disclose the criminal acts committed by the individuals, and limitation of human rights and fundamental freedoms is inevitable. For this purpose, legislation granted law enforcement authorities in rights to use special investigative

techniques in conducting the prosecution. It should be noted that the special investigation techniques such as controlled delivery, covert surveillance are legitimate and internationally recognized.

For better understanding of matter of covert surveillance it will be useful and valuable thing to do to research genesis of legal regulation of surveillance in context of ancient law monuments.

Keywords: Human rights and freedoms, crime, public prosecution, special investigative techniques, covert surveillance.

Gediminas Bučiūnas* Vytauto Didžiojo universiteto Teisės fakulteto viešosios teisės katedros lektorius. Mokslinių tyrimų kryptys: ikiteisminis tyrimas, diplomatinė teisė, nusikaltimų tyrimo metodologija, terorizmas, organizuotas nusikalstamumas.

Gediminas Buciuonas*, Vytautas Magnus University, Faculty of Law, Department of Public Law, lecturer. Research interests: pretrial investigation stage, diplomatic law, methodology investigation crimes, terrorism, organized crimes.

NEAPYKANTOS NUSIKALTIMAI: AKTUALIJOS IR TENDENCIJOS

Viačeslav Čigrin*

*Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Valstybės sienos apsaugos katedra
Putvinskio g. 70, LT-44211 Kaunas-ACP
Telefonas (8-37) 303442,
Elektroninis paštas: cigrin@mruni.eu*

Anotacija. Nuo 2004 m. gegužės 1 dienos Lietuva tapo Europos Sąjungos nare, o 2004 m. kovo 29 dieną įstojo į NATO. Įstojus į ES, Lietuva įsipareigojo suderinti savo nacionalinius teisės aktus su Bendrijos įstatymais ir tai lėmė pasikeitimus Lietuvos teisės aktuose sąryšyje su žmogaus teisėmis ir prisidėjo prie valstybės politikos formavimo, siekiant kovoti su įvairių formų diskriminacija. Lietuva, kaip ir kitos ES valstybės narės, taiko ES teisės aktus tiesiogiai ar perkelia jų nuostatas į savo nacionalinius įstatymus. Tokie pakeitimai padarė įtaką ir kovai su neapykantos nusikaltimais, nes pastaraisiais metais šio tipo nusikaltimai sulaukia vis daugiau tarptautinės bendruomenės dėmesio. Tokie nusikaltimai turi ilgą istoriją, o jų aukos skaičiuojamos milijonais. Neapykantos nusikaltimai – tai nusikaltimai motyvuoti rasinės, etninės ar religinės neapykantos ar priešiško piktumo. Pranešimai apie smurtą prieš tam tikras etnines grupes nuolat spausdinami žiniasklaidos puslapiuose. Tarptautinės organizacijos, pavyzdžiui JTO, ESBO, nuolat pabrėžia, kad neapykantos nusikaltimai yra rimta visuomenės saugumo problema. Tokių nusikaltimų žala yra ne tik fizinės ir psichinės kančios, ekonominiai nuostoliai. Jų pasekmė yra santykių tarp įvairių socialinių grupių pasikeitimas, nepasitikėjimo, įtarumo ir priešiško piktumo atsiradimas. Tokie nusikaltimai gali sukelti ir ginkluotus konfliktus, dėl ko daug žmonių bus priversti palikti savo namus ir prašyti prieglobsčio kitose valstybėse. Šių nusikaltimų aukų skaičiaus augimas yra dirva radikaliai ekstremizmui ir terorizmui plisti. Demokratinės vakarų valstybės tobulina įstatymus, kurie nustato baudžiamąją atsakomybę už neapykantos nusikaltimus. Tokių šalių kaip JAV, Didžiosios Britanijos, Vokietijos ir kitų patirtis rengiant, tobulinant teisės aktus, kovojant su tokiais nusikaltimais, bei tarptautinių organizacijų rekomendacijos, manytina prisidės prie sėkmingos kovos su tokio tipo nusikaltimais Lietuvoje.

Pagrindinės sąvokos: nusikalstamumas, neapykantos nusikaltimas, nusikalstamumo statistika, tarptautinės organizacijos, nusikalstamumo prevencija.

IVADAS

Terminas „neapykantos nusikaltimas“ (angl. *hate crime*) pirmą kartą atsirado 1985 metais: JAV kongreso senatoriai Dž. Koneris jaunesnysis, B. Kenelis ir M. Biadži (John Conyers Jr., Barbara Kennelly, Mario Biaggi) paskelbė „Neapykantos nusikaltimų statistikos įstatymą“ (angl. „Hate Crime Statistics Act“). 1989 metais buvo paskelbtas Dž. Leo (John Leo) straipsnis „Neapykantos politika“ (angl. „The Politics of Hate“). Nuo praėjusio amžiaus 90-ųjų metų pradžios sąvoka „neapykantos nusikaltimas“ tapo teisine kategorija ir buvo įtvirtinta teisėtvarkos aktuose¹. Pažymėtina, jog buvo kriminalizuotas smurtas rasizmo, antisemitizmo pagrindu ir homofobija - priešiškus homoseksualams. Pavyzdžiui, Jungtinėse Amerikos Valstijose (toliau JAV), prie grupių kurios vykdo neapykantos

¹ Foucault M. *Disciplinuoti ir bausti. Kalėjimo gimimas*. Vilnius. Baltos lankos. 1998.

nusikaltimus buvo priskirti tokie judėjimai kaip neonaciai, skinhedai (skųstagalviai) ir Kukluks klanas. Praėjo šiek tiek laiko, ir atsirado vis daugiau literatūros, susijusios su nusikaltimais, kurių motyvai - etninė, rasinė ar religinė neapykanta ar homofobija². Tiesą sakant, tokių nusikaltimų buvo visada. Pakanka prisiminti daugybę religinių karų, kryžiuočių žygius, tarp etninius konfliktus, kruvinus išpuolius prieš žydus, kurios įkvėpė antisemitizmas (t.y. Holokaustas). Apskritai, nuo pat pirmųjų žmonijos žingsnių kilęs įtarimas ir neapykanta "pašaliečiams", nesaviems, dažnai peraugdavo į atvirą priešišumą (tai yra būdinga visiems bandos jausmą turintiems gyvūnams). Svetimų reikėjo baimintis, pašaliečio nužudymas primityvioje visuomenėje nebuvo laikomas nusikaltimu³. Prisiminkime šiandienos vaikų elgesį. Vaikas išmoksta atpažinti šeimos narius - motiną, tėvą, senelę, senelį, - o pamatęs nepažįstamą - gali pradėti verkti.

Tačiau, nuo antros XX amžiaus pusės, šios rūšies nusikaltimai tampa aštria socialine problema. Vystantis visuomenei, plėtojant (civilizuojantis, liberalizuojantis ir humanizuojantis) tarpasmeniniams šalies gyventojų santykiams, ypač jautrios tampa bet kokios ksenofobijos ir persekiojimo apraiškas pagal etninės, rasinės ar religinės neapykantos bet kokiems visuomenės sluoksniams (vargšams, benamiams, neįgaliesiems, prostitutėmis, ir tt)⁴. Žmonėms, priklausantiems vakarų civilizacijai dėl politinio korektiškumo nepriimtina pavadinti bet koki žmogų alkoholiku (geriau pasakyti: "Džonas turi problemų su alkoholiu"), narkomanu ("Kotryna turi problemų su narkotikais"), nusikaltėliu ("Smitas turi problemų su įstatymu"). Iš tiesų toks žmogaus tolerancijos pasireiškimas vertas pagarbos⁵. Dž. Jakobsas ir K. Poteris (James B. Jacobs, Kimberly Potter) savo knygoje "Neapykantos nusikaltimai: Baudžiamoji teisė ir identifikavimo politika" („Hate Crimes: Criminal Law & Identity Politics“) pabrėžė, kad tokio pobūdžio nusikaltimus sukelia prietarai, šališkumas, priešiškas (angl. *bias, prejudice*) kitų rasių, nacijų, kitos odos spalvos, religijos, seksualinės orientacijos asmenims⁶. Tokie nusikaltimai, sutinkamai su autoriais, yra socialinis konstruktas (angl. *construct*). N. Holas (Nathan Hall) savo 2005 metų monografijoje „Neapykantos nusikaltimai“ (N. Hall, „Hate Crime“) atkreipia dėmesį į nusikalstamumo apibrėžimo problemas, ypatingai išskirdamas neapykantos nusikaltimus. Autorius pateikia daug *hate crime* apibrėžimų, pateiktų tokių ekspertų kaip P. Gerstenfeldo

² Glick L. *Criminology*. Pearson Education, Inc. 2005

³ Shestakov D. *Kriminologija: prestupnost kak svoistvo obshestva*. [Criminology: criminality as society characteristic].

⁴ Gilligan J. *Smurtas. Apmąstymai apie nacionalinę epidemiją*. Vilnius. Vaga. 2007

⁵ Ferrell J. et al. *Cultural Criminology*. Sage 2008

⁶ <http://books.google.ru/books?id=G6V0Qb4GtNUC>

(P. Gerstenfeld), K. Kreigo (K. Craig), V. Volfe (L. Wolfe), L. Kopelando (L. Copeland), K. Šefeldo (C. Sheffield), B. Perio (B. Perry). Visi išvardinti autoriai teigia, jog tai yra socialinis konstruktas. Holas išsamiai nagrinėjęs neapykantos, šališkumo, prietaro, diskriminacijos sąvokas, apibrėžė neapykantos nusikaltimą, kaip nusikalstamą veiką prieš asmenį, nuosavybę, verslą ar visuomenės grupę, kuri yra motyvuota nusikaltėlio neigiamu nusistatymu prieš nukentėjusiojo rasę, religiją, etniškumą ar tautinę kilmę, seksualinę orientaciją, lytį ar neįgalumą⁷. Neapykantos nusikalstamų veikų socialinis žalingumas pasižymi ne tiek fizine ar turtine, kiek itin didele moraline žala nukentėjusiajam. Tokiomis nusikalstamomis veikomis kėsinama į asmens savybes, sudarančias jo asmenybės, jo identiteto šerdį⁸. Taip neigiami asmens laisvė ir orumas – vienos pagrindinių demokratinės visuomenės vertybių. Tokiomis nusikalstamomis veikomis bauginamas ir žeminamas ne tik atskiras individas, bet ir visi tai pačiai socialinei grupei priklausantys asmenys. Tai kelia didelę įtampą visuomenėje ir kartu neramumą bei keršto protrūkių pavojų⁹.

Tyrimų tikslas – atlikti JAV bei Europos Sąjungos institucijų bei visuomeninių organizacijų veiklos, užtikrinančios kovą su neapykantos nusikaltimais analizę.

Uždaviniai:

- Apžvelgti JAV bei Europos Sąjungos kovos su neapykantos nusikaltimais teisinę bazę.
- Apžvelgti Lietuvos kovos su neapykantos nusikaltimais teisinę bazę.
- Išanalizuoti statistinius duomenis, susijusius su neapykantos nusikaltimais.

Tyrimo objektas – kovos su neapykantos nusikaltimais analizė.

Tyrimo metodai. Šiame darbe panaudoti mokslinės literatūros ir dokumentų analizės, statistinių duomenų analizės ir lyginamasis metodai. Taip pat naudotasi JAV, Europos Sąjungos ir Lietuvos Respublikos norminiais aktais, oficialiuoju Europos Sąjungos ir kitais internetiniais tinklapiais. Be kita ko, šiame darbe pasiremiamą antrinės duomenų analizės metodu, kuriuo, atsižvelgiant į kitą turimą informaciją, buvo analizuojami ir vertinami įvairių institucijų surinkti duomenys. Atskiriems klausimams tirti buvo taikyti ir teoriniai tyrimo metodai (analitinis - kritinis, alternatyvus, analogijos, apibendrinimo).

⁷ Mathiesen T. *Prison on Trial: A Critical Assessment*, London: Sage. 1998

⁸ <http://www.bsos.umd.edu/gvpt/lpbr/subpages/reviews/hall0106.htm>

⁹ Matza D. *Nusižengiamumo srovėje* Vilnius. Vaga. 2004

JAV BEI EUROPOS SĄJUNGOS ŠALIŲ NEAPYKANTOS NUSIKALTIMŲ TEISINIO REGULIAVIMO KŪRIMAS

Neapykantos nusikaltimai turi ilgą istoriją, ir jų aukomis tapo milijonai žmonių (prisiminkim kaip krikščionys buvo persekiojami romėnų, holokaustą, genocidą Ruandoje), bet politikų ir visuomenės dėmesys į šį fenomeną atkreiptas tik per pastaruosius du dešimtmečius. Tai buvo susiję su aktyviais ir sėkmingais antirasistinių judėjimų, gėjų ir lesbiečių, moterų, neįgaliųjų teisių gynimo kampanijos veiksmis¹⁰. Šiuo metu su neapykantos nusikaltimais kovoja ne tik valstybės, bet ir tarptautinės organizacijos. Tokių organizacijų priimti dokumentai reikalauja, kad valstybės imtųsi veiksmų užkirsti kelią rasinei diskriminacijai (įskaitant etninę ar tautinę diskriminaciją), taip pat užtikrintų lygybės prieš įstatymą principo įgyvendinimą (Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas, 1966.12.19d., Tarptautinė konvencija dėl visų formų rasinės diskriminacijos panaikinimo, Žin., 1998, Nr. 108-2957). Europos Taryba 1997 metais įkūrė Europos komisiją kovai su rasizmu ir netolerancija (ECRI - European Commission against Racism and Intolerance). Tai nepriklausoma žmogaus teisių stebėsenos institucija, sprendžianti klausimus, susijusius su rasizmu ir netolerancija¹¹. Tuo tarpu Europos saugumo ir bendradarbiavimo organizacijos (OSCE - Organization for Security and Co-operation in Europe) Demokratinė institucijų ir žmogaus teisių biuras (Office for democratic institutions and human rights)¹² kuria teisinius atsakomybės už neapykantos nusikaltimus standartus, kurių tikslas, visų pirma, užkirsti kelią nusikaltimams, o antra – suvienodinti sankcijų taikymą. Ši organizacija taip pat sukūrė specialų instrumentą, t.y. Tolerancijos ir nediskriminavimo informacinę sistemą – TANDIS (Tolerance and Non-Discrimination Information System)¹³. 2002 metų gruodžio 13 dieną, Europos Komisija, kovodama prieš rasizmą ir netoleranciją, priėmė bendrą politinę rekomendaciją Nr. 7 „Nacionaliniai teisės aktai dėl kovos su rasizmu ir rasine diskriminacija“ kurioje rekomenduojama valstybėms priimti teisės aktus, draudžiančius rasizmą ir rasinę diskriminaciją, jei tokių teisės aktų nėra arba jie yra neišsamūs. Europos Sąjunga 2008 metais pasirašė preliminarų susitarimą dėl nusikaltimų, kurių motyvai - rasizmas ir ksenofobija. Europos Tarybos Ministrų Komitetas, kurį sudaro 47 šalių užsienio reikalų ministrai arba nuolatiniai atstovai prie šios organizacijos, 2010 m. kovo 31 d priėmė rekomendaciją dėl kovos prieš diskriminaciją seksualinės orientacijos ir lytinės tapatybės pagrindais. Europos

¹⁰ Christie N. *Nusikaltimų kontrolė kaip pramonė* Eugrimas 1999

¹¹ <http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/country-by-country/lithuania/LTU-CbC-IV-2011-038-LTU.pdf>

¹² http://issuu.com/osce/docs/annual_report_2011_0?mode=window&viewMode=doublePage

¹³ <http://tandis.odihp.pl>

žmogaus teisių teismas (European Court of Human Rights) ryžtingai pasmerkė nusikaltimus dėl rasinės neapykantos: „... jėgos naudojimas dėl rasinės diskriminacijos yra viešas žmogaus orumo pažeminimas ir todėl, atsižvelgiant į žalingų padarinių pasireiškimą, reikalauja iš valdiškos institucijos operatyviai reaguoti į tokius atvejus“ (2005-07-06 sprendimas byloje Nr. 43577/98 ir 43579/98 Nachova ir kiti prieš Bulgariją (Nachova and others v. Bulgaria)¹⁴.

Vakarų šalyse, kaip įprasta, prie neapykantos nusikaltimų priskiriamos nusikalstamos veikos prieš asmenis ar nuosavybę, įvykdytos dėl neapykantos tam tikros rasės, etnoso, lyties, religijos, negalios, netradicines seksualinės orientacijos atstovams. Šis apibrėžimas nėra išsamus¹⁵. ESBO (Europos saugumo ir bendradarbiavimo organizacija) Demokratiinių institucijų ir žmogaus teisių biuras (angl. ODIHR) siūlo šiuos kriterijus apibūdinančius neapykantos nusikaltimus:

- nusikalstama veika turi būti kvalifikuojama pagal administracinio - teritorinio vieneto, kuriame ji yra padaryta, teisės aktus;
- šios veikos motyvas yra išankstinis nusistatymas prieš asmenį, žmonių grupę arba tų žmonių turtą – tai nusikaltimo objektas ir prieš vieną iš valstybes saugomų vertybių (visų asmenų lygybės nepaisant rasės, religijos, kalbos ar seksualinės orientacijos).

Yra įdomu pažymėti, kad termino „neapykantos nusikaltimas“ vartojimas gali sukelti įvairių nusikalstamų veikų kvalifikacijos klaidų. Daug įvykdytų smurtinių nusikaltimų, įskaitant nužudymą, motyvuoti neapykanta¹⁶. Bet neapykantos nusikaltimais jie turėtų būti kvalifikuojami tik tada, kai pasirinktas kėsintis objektas buvo išrinktas dėl priklausimo grupei, kuria vienija rasės, religijos, tautybės, ar kiti požymiai. Taigi nusikaltėlis veikia vedinas savo neapykanta aukai ne kaip asmenybei, o kaip kurios nors grupės narei. Kaip pabrėžė ODIHR (Demokratiinių institucijų ir žmogaus teisių biuras), neapykantos nusikaltimai skiriasi nuo įprastinių nusikaltimų ne tik nusikaltėlio motyvacija, bet pasekmėmis aukai. Tokių nusikaltimų žala yra ne tik fizinės ir psichinės kančios ar ekonominiai nuostoliai. Rezultatas yra santykių tarp įvairių socialinių grupių pasikeitimas, nepasitikėjimo, įtarumo ir priešiško atsiradimas. Tarsi aukai siunčiamas signalas - tu esi nepageidaujamas šioje visuomenėje, o kitiems grupės nariams tai yra perspėjimas, kad ir jie gali tapti kita auka. Tokiu būdu, žlugdoma visuomenė. Reikėtų pažymėti, kad neapykantos nusikaltimo auka gali tapti ne tik tam tikros mažumos, bet ir daugumos atstovas. Be to, tokius nusikaltimus gali

¹⁴ <http://sim.law.uu.nl/sim/caselaw/Hof.nsf/1d4d0dd240bfee7ec12568490035dff05/e1e3b8d07542dad9c1257037004e6634>

¹⁵ Gilligan J. *Smurto prevencija*. Eugrimas. 2002

¹⁶ Justickis V. *Kriminologija. 1 dalis*. Vilnius: LTU, 2001.

padaryti vienos mažumos atstovas prieš kitą. Neapykantos nusikaltimai yra ne tik etninių, religinių, genderinių visuomenės konfliktų pasekmė. Jie taip pat sukelia naujus konfliktus, stiprina įtampos eskalavimą, visuomenės stratifikaciją. ESBO nuomone, pasaulio ekonomikos nuosmukis, nelegalių ir legalių imigrantų skaičiaus augimas gali sukelti neapykantos nusikaltimų padidėjimą. Vienas iš svarbiausių kiekvienos valstybės - Europos Sąjungos narės naudotinių priemonių kovoje su neapykantos nusikaltimais - yra teisės aktų priėmimas. Svarbu, kad juose būtų numatyta veiksminga bausmė už tokius nusikaltimus, atsižvelgiant į jų ypatingą pobūdį ir socialinio pavojaus laipsnį. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 29 straipsnis skelbia, jog žmogaus teisių negalima varžyti ar teikti privilegijas tam tikram asmeniui dėl jo lyties, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų. Konstitucijos 25 straipsniu ribojama žodžio laisvė nurodant, kad ji nesuderinama su tautinės, rasinės, religinės ar socialinės neapykantos, prievartos ar diskriminacijos kurstymu, šmeižto ir dezinformacijos skleidimu.

Lygias galimybes užtikrina ne tik pagrindinis šalies įstatymas, bet ir pvz. Moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymas, įsigaliojęs dar 1999 metais, kadi buvo įsteigta Moterų ir vyrų lygių galimybių tarnyba. Nuo 2005 metų sausio 1 dienos įsigaliojęs Lygių galimybių įstatymas labiau išplėtė tarnybos kompetencijos ribas bei įgalino kasdieniame gyvenime diskriminuojamus žmones kreiptis ne tik diskriminacijos dėl lyties, bet ir dėl amžiaus, lytinės orientacijos, negalios, rasės ar etninės priklausomybės, religijos ar įsitikinimų diskriminacijos atvejais. Iki tol Lietuvoje nebuvo atitinkamos teisinės bazės bei mechanizmo, nustatančio, kaip tokie žmonės galėtų ginti savo pažeistas teises. Lygių galimybių įstatymo reikalingumą nuo pat pirmosios jo įsigaliojimo dienos patvirtino išaugęs skundų skaičius dėl šiuo nauju įstatymu numatytų diskriminacijos formų. Šiuo metų lygių galimybių kontrolierius nagrinėja skundus dėl diskriminacijos lyties, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų, amžiaus, lytinės orientacijos, negalios, etninės priklausomybės ir religijos pagrindais. Neapykantos nusikaltimų teisinio apibrėžtumo stoka gali sukelti netinkamą tokių nusikaltimų tyrimą, ir, kaip pasekmė – mažinti visuomenėje pasitikėjimą teisėsauga¹⁷. Viena iš Lietuvos visuomenės susirūpinimo neapykantos nusikaltimais pasekmių yra Baudžiamojo kodekso (toliau BK) papildymas 2009 m., kuriuo buvo numatyta atsakomybė už rasinės nesantaikos kurstymą, tam tikrų grupių steigimą, viešą faktų neigimą bei tam tikrų nusikaltimų ar vandalizmo veiksmus. BK atitinkamai papildytas

¹⁷ Sabatauskaitė B, Andriukaitis G. *ENAR SHADOW REPORT: Racism and related discriminatory practices in Lithuania*, Lietuvos žmogaus teisių centras, 2010-2011 m.

60 straipsnio 12 punktu, 129 straipsnio 2 dalies 13 punktu, 135 straipsnio 2 dalies 13 punktu, 138 straipsnio 2 dalies 13 punktu. Dar daugiau, Generalinės prokuratūros Specialiųjų tyrimų skyrius įgijo kompetenciją tirti baudžiamąsias veikas, susijusias su diskriminacija bei nesantaikos kurstymu. Lygių galimybių įstatymas buvo pakeistas, siekiant apsaugoti nuo diskriminacijos nacionalinės kilmės, kalbos, įsitikinimų ar socialinės padėties pagrindu, dabar šis įstatymas, be kita ko, reglamentuoja įrodinėjimo naštos pasidalijimą bei teisę asociacijoms bei kitiems juridiniams asmenims atstovauti diskriminacijos auką teisme. Pagal Administracinių teisės pažeidimų kodeksą yra draudžiama darbo santykių diskriminacija rasiniu, etninės kilmės ir religijos pagrindu. Vilniaus apskrityje buvo įdarbinti pedagogai, siekiant padėti socializuotis romų vaikams. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo sprendimu buvo priteista neturtinė žala romams, kurių neteisėtai pastatyti pastatai buvo nugriauti¹⁸. Pagal Įstatymą dėl užsieniečių teisinės padėties, prieglobsčio prašytojai, kurie neteisėtai atvyko į Lietuvą ar per ilgai liko šalyje, nėra sulaikomi. Terminas apskūsti su prieglobsčiu susijusius sprendimus tapo ilgesnis¹⁹. Tai keli pavyzdžiai kaip Lietuvoje tobulinimą įstatyminė baze.

Griežtesnė baudžiamoji atsakomybė už neapykantos nusikaltimus numatyta daugelyje Vakarų Europos valstybių, Kanadoje ir JAV. Užsienio šalių įstatymai neapykantos nusikaltimus traktuoja labai įvairiai. Jungtinėse Amerikos Valstijose 1994 metais buvo priimtas „Smurtinių nusikaltimų kontrolės ir bausmių vykdymo įstatymas“ (Violent Crime Control and Law Enforcement Act of 1994), pagal kurį neapykantos nusikaltimai traktuojami kaip smurtiniai veiksmai (pagal JAV teisę smurtas gali būti nukreiptas prieš asmenį ir prieš nuosavybę) padarytus ryšium su faktine arba tariama neapykanta dėl rasės, odos spalvos, religijos, tautybės, lyties, negalios ar seksualinės nukentėjusiojo orientacijos. 2007 metų balandžio mėnesį JAV Senatui pateiktame svarstyti įstatymo projekte "Dėl neapykantos nusikaltimų prevencijos" buvo naudojama ta pati formuluotė. JAV problema yra ta, kad federaliniai, valstijų arba vietiniai įstatymų leidėjai gali skirtingai vertinti šios kategorijos nusikaltimus. Kelios valstijos prie neapykantos nusikaltimų priskiria diskriminaciją pagal politines pažiūras, šeimyninę padėtį, socialinį aukos statusą. Kaip nurodė N. Halas (N. Hall), net atskiroje valstijoje problemos suvokimas gali skirtis. Pavyzdžiui, Niujorko policijos departamentas nepriskiria prie neapykantos nusikaltimų veikas, padarytas dėl priešiško nukentėjusio asmens lyčiai ar amžiui, nors pagal valstijos įstatymus šie veiksmai turėtų būti

¹⁸ *Romų padėties tyrimas: romai švietimo ir darbo rinkos sankirtoje*, Socialinių tyrimų institutas Etninių tyrimų centras.

¹⁹ <http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/country-by-country/lithuania/LTU-CbC-IV-2011-038-LTU.pdf>

taip traktuojami²⁰. Šie skirtumai sukelia sunkumų, susijusių su statistinių duomenų rinkimu ir tokio tipo nusikaltimų įvertinimu.

Didžiosios Britanijos įstatymuose nėra neapykantos nusikaltimų sąvokos, tačiau 1998 metais buvo priimtas įstatymas „Dėl nusikaltimų ir viešosios tvarkos pažeidimų“ (Crime and Disorder Act) kuris numato atsakomybę už nusikaltimus, kurių motyvas yra rasinė ar religinė neapykanta. 2003 metų „Baudžiamosios justicijos įstatyme“ (Criminal Justice Act) nusikaltimai, kurių vienas iš motyvų - neapykanta seksualinei nukentėjusio orientacijai, pripažinti kaip sunkinančios aplinkybės. Didžiosios Britanijos vidaus reikalų ministerija (Home Office) savo oficialioje Interneto svetainėje <https://www.gov.uk/government/organisations/home-office> nurodo, kad be pirmiau minėtų neapykantos nusikaltimų motyvų, prie tokio tipo nusikaltimų yra priskirti smurtiniai veiksmai, nukreipti prieš asmenį ar turtą, padaryti ryšium su nukentėjusio asmens lytimi ar genderiniu identifikavimu, arba dėl šių asmenų negalios. Sutinkamai su „Rasines ar religines neapykantos įstatymu“ (The Racial and Religious Hatred Act), kuris įsigaliojo 2007 metais spalio 1 d., prie šių nusikaltimų yra priskirti grasinimai arba veiksmai, kuriais siekiama kurstyti neapykantą žmonių grupei dėl jų religinių įsitikinimų ar tokių įsitikinimų nebuvimu.

Vokietijoje 2001 metais, buvo priimtas įstatymas, kuris numato baudžiamąją atsakomybę už nusikaltimą prieš asmenį dėl jo politinių pažiūrų, tautybės, etninės kilmės, rasės, odos spalvos, religijos, ideologijos, seksualinės orientacijos, neįgalios, išvaizdos ar socialinio statuso. Įstatymo priėmimas buvo surištas su būtinybe sukurti vieningą sistemą renkant statistinius duomenis apie tokio tipo nusikaltimus, bei visuomenės susirūpinimu šių nusikaltimų skaičiaus augimu, kurių motyvas buvo rasizmas ir ksenofobija. 2003 metų vasario mėnesį Prancūzijoje buvo priimtas įstatymas, kuris sugriežtino baudžiamąsias sankcijas už smurtinius nusikaltimus rasinės neapykantos pagrindu. Tačiau, kaip pažymėjo E. Bleichas (Erik Bleich), įstatymo priėmimas buvo gana simboliškas ir tuo siekiama parodyti diskriminuojamoms grupėms Prancūzijos vyriausybės norą ginti jų interesus. Ši teiginį pagrindžia aplinkybė, jog iki 2003 metų pabaigos, pagal šį įstatymą nebuvo nuteistas ne vienas asmuo²¹.

Teisinė neapykantos nusikaltimo sąvoka neleidžia sudaryti išsamų vaizdą apie šios veikos esmę. Be to, tam tikros rūšies nusikaltimų apibrėžimas teisės aktose yra šiek tiek dirbtinas ir atspindi problemos reguliavimą pagal visuomenės poreikius, kuriuos galima

²⁰ The Journal of Criminal Law & Criminology [interaktyvus].

²¹ <http://www.uk.sagepub.com/stout/BleichE51%282%29.pdf>

apibudinti principu „čia ir dabar“. Užsienio kriminologijos vadovėliuose, yra dešimtys pagrįstu ar ne (priklausomai nuo autoriaus teorinės pozicijos), juridinių neapykantos nusikaltimų apibrėžimų. Pavyzdžiui, 2007 m. JAV Kongresui buvo siūloma įtraukti į neapykantos nusikaltimų sąrašą nusikalstamas veikas prieš benamius. Tais pačiais metais buvo priimtas įstatymas, kuris prieš seksualinių mažumų atstovus (gėjus ir lesbietes) padarytų nusikaltimų socialines pasekmes prilygino prie nusikaltimų, padarytų dėl religinės, etninės ar rasinės kilmės motyvų. Todėl vargu ar galima rasti galutinį tikrą tokio sudėtingo ir nepastovaus reiškinių apibrėžimą. Pagal JAV 1990 metais priimtą „Neapykantos nusikaltimų stebėsenos įstatymą“ (The Hate Crime Statistics Act), Generalinis prokuroras buvo įpareigotas rinkti statistinius duomenis apie neapykantos nusikaltimus visose valstijose ir skelbti metines ataskaitas. Iš pradžių į ataskaitą patekdavo nusikaltimai, kurių motyvas buvo rasinė, religinė, etninė neapykanta, priešiškus dėl seksualinės orientacijos. Vėliau nuo 1994 metų šis sąrašas buvo papildytas neapykantos nusikaltimais prieš asmenims su negalia. Anot Federalinio tyrimų biuro (toliau FTB), 2006 metais buvo užregistruota 9080 neapykantos nusikaltimų, iš kurių 4737 dėl rasinės neapykantos, 1597 – dėl religinės, 1415 – dėl nukentėjusio asmens seksualinės orientacijos, 1233 – etninės priklausomybės, 94 – prieš asmenis su negalia. Dauguma nusikaltimų pasireiškė kaip smurto panaudojimo grėsmė (2508), sužalojimai (2915), turto sunaikinimas ir vandalizmo aktai (2911). Nusikaltimai prieš asmenį sudarė 60% visų nusikaltimų skaičiaus, tuo tarpu nukentėjusiojo turto sunaikinimo atvejų pasitaikė 40% veikų. Dauguma pažeidėjų - baltosios rasės atstovai (4293 asmenys). 2008 metais buvo užregistruota 9168 neapykantos nusikaltimų, iš kurių 3992 buvo dėl rasinės neapykantos (716 - prieš baltaodžius), 1597 – dėl religinės neapykantos, 1415 – dėl nukentėjusiojo asmens seksualinės orientacijos, 1233 – dėl tautybės, 94 - prieš asmenis su negalia. Dauguma nusikaltimų buvo nusikaltimai prieš asmenį (4490 atvejai), įskaitant nužudymus (7 atvejai), smurto panaudojimo grėsmę (1503 atvejais), užpuolimai (2178 atvejai), nusikaltimai prieš nuosavybę (3608 atvejai), įskaitant turto sunaikinimą ir vandalizmo aktus (2970 atvejai). Dauguma pažeidėjų – baltaodžiai (4229 asmenys).

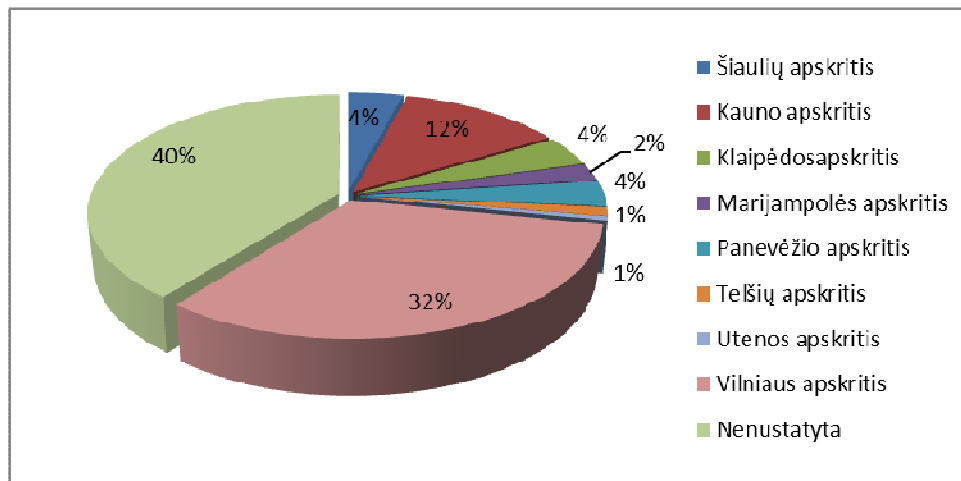
Didžiojoje Britanijoje statistika apie neapykantos nusikaltimus yra sudedamoji Vidaus reikalų ministerijos metinio pranešimo apie nusikalstamumą Anglijoje ir Velse dalis. Nuo 1980-ųjų pabaigos Jungtinėje Karalystėje nusikaltimų, padarytų dėl rasinės neapykantos, skaičius išaugo kelis kartus - nuo 4383 atvejų 1988 metais iki 40-60 tūkstančių (pagal skirtingus duomenų šaltinius). Didžiosios Britanijos policija 2007 metais užregistravo 5619 kūno sužalojimų dėl neapykantos nusikaltimų, 4350 nusikaltimų be kūno sužalojimo kaip

nusikaltimo pasekmės, 28 485 agresijos protrūkių ar įžeidimų atvejų prieš tam tikrų rasinių ar religinių grupių narius. Pagal Jungtinės Karalystės Vidaus reikalų ministerijos statistikos apibendrintus duomenis, tokio pobūdžio nusikaltimas vykdomas asmuo yra jaunas 30 metų amžiaus baltaodis vyras. Dažniausia tokie nusikaltimai įvykdomi prie aukos namų tarp 15 valandos ir vidurnakčio, o pažeidėjas gyvena šalia nukentėjusiojo arba jie yra pažįstami.

Vokietijoje 2001 metais buvo užregistruota 5456 neapykantos nusikaltimų atvejų, 2003 metais 4300 tokių nusikaltimų, 2004 metais - 4500, 2006 metais - 5367, 2007 metais - 4793, 2008 metais - 4759. Dauguma pažeidėjų (91,6%) yra radikalių dešiniųjų požiūrių atstovai. Apie 2/3 nusikaltimų motyvų yra ksenofobija, nusikaltimai dėl rasinės neapykantos ir antisemitizmo.

NEAPYKANTOS NUSIKALTIMŲ LIETUVOJE TYRIMO ANALIZĖ

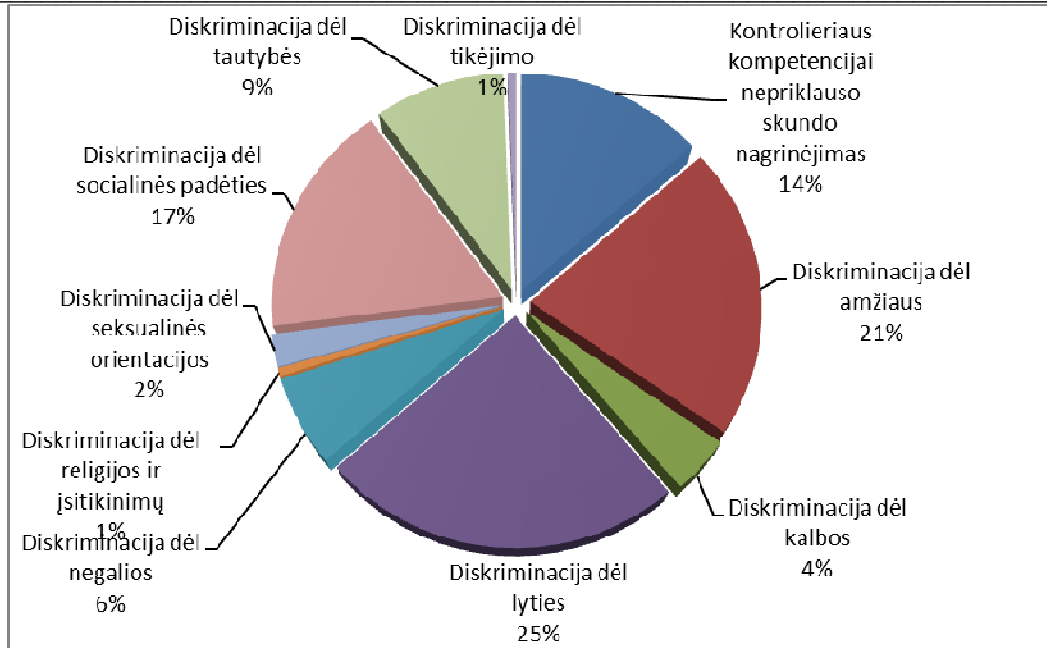
Žemiau pateikiami statistiniai duomenys apie diskriminacijos atvejus Lietuvoje 2011 ir ankstesniais metais ir šių veikų padarymo tendencijos²².

1 pav. Apskritis, iš kurių gauti skundai arba pradėti tyrimai Lygių galimybių tarnybos kontrolieriaus iniciatyva.

2011 metais dažniausiai į Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybą kreipėsi didžiųjų Lietuvos miestų gyventojai. Vilniaus miesto gyventojai išlieka patys aktyviausi. Daugiau nei perpus mažiau aktyvūs buvo Kauno miesto ir šios apskrities gyventojai. 2011 metais nebuvo paduota skundų iš Tauragės ir Alytaus apskričių. Taigi atokesnių nuo Vilniaus apskrities gyventojai linkę nepastebėti arba mažiau pastebėti diskriminacijos reiškinius ir susitaikyti su esama situacija. Taip pat galima daryti prielaidą, kad Vilniaus ir Kauno gyventojai yra labiau socialiai aktyvūs nei mažų miestų gyventojai, jie aktyviau dalyvauja viešajame gyvenime.

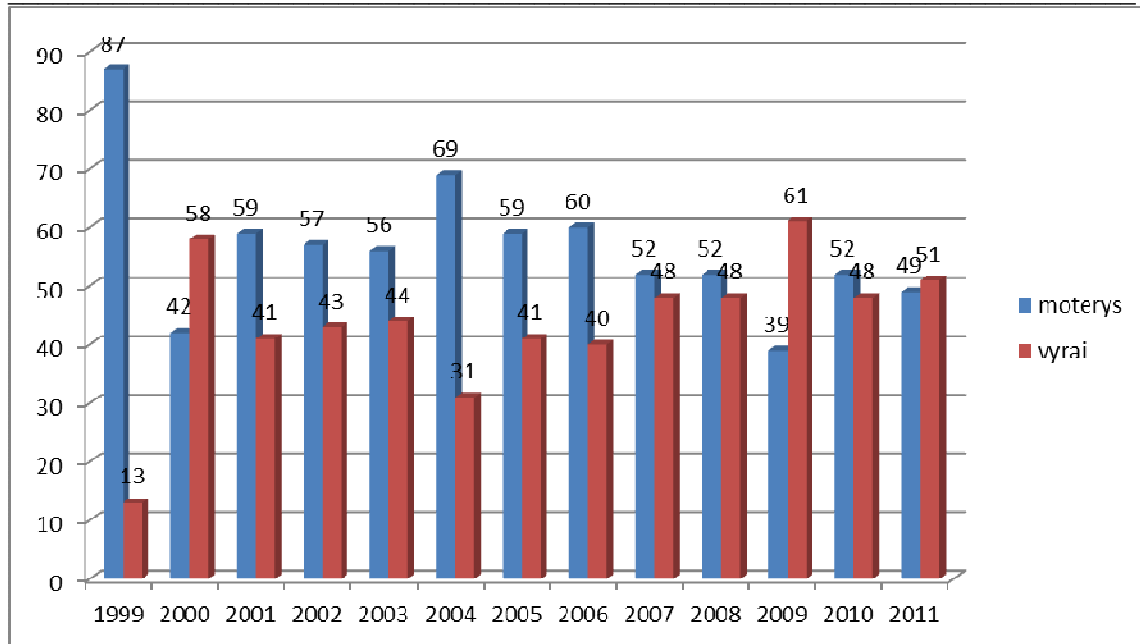
²² <http://lygybe.lt/?pageid=7>

2 pav. Skundų bei Lygių galimybių tarnybos kontrolieriaus iniciatyva atliktų tyrimų tematika.

Apibendrinus pateiktų skundų bei kontrolieriaus iniciatyva atliktų tyrimų tematiką, galima konstatuoti, kad 2011 metais, kaip ir visais ankstesniais metais, skundai dėl diskriminavimo lyties pagrindu sudaro didžiausią dalį visų pateiktų skundų (2 pav.), antroje vietoje atsiduria skundai dėl diskriminavimo amžiaus pagrindu ir trečioje vietoje – dėl diskriminavimo socialinės padėties pagrindu. Lytis, amžius ir socialinė padėtis yra ir išlieka patys svarbiausi faktoriai mūsų visuomenėje, kurie lemia nepalankų arba mažiau palankų asmenų traktavimą. Skundų dėl diskriminavimo etninės priklausomybės pagrindu, religijos ir įsitikinimų, seksualinės orientacijos gaunama rečiau.

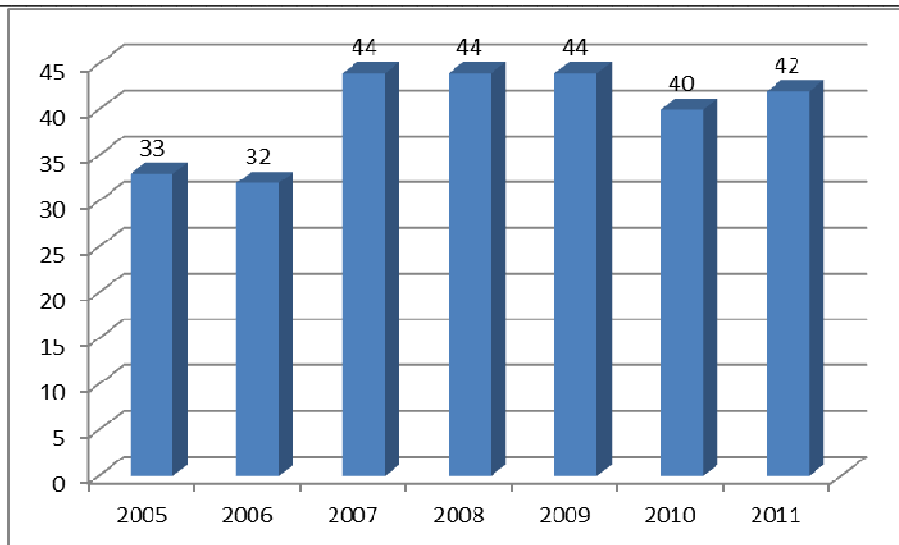
Per visą laikotarpį nuo 1999 metų iki 2011 metų trejus metus (2000, 2009 ir 2011 metais) vyrų skundų buvo pateikta daugiau, nei moterų. Visais kitais atvejais dažniau skundėsi moterys. Jei anksčiau vidutiniškai būdavo 40 proc. vyrų bei 60 proc. moterų skundų, tai nuo 2007 metų vyrų ir moterų skundų skaičius beveik susilygino. Ši tendencija, parodanti lyčių disproporcijos nykimą statistikoje apie skundų pareiškėjus, gerai iliustravo Moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymo reikalingumą ir naudą abiem lytims. 2009 metais vyrų skundų buvo neįprastai daug – 61 proc. Vyrai atsikrato senų stereotipų ir aktyviau kovoja už savo teises. Jie nebemano, kad diskriminaciją patiria tik moterys, kad dėl to skųstis vyrams gėdinga ir kad vyrams lygios galimybės visai neaktualios. 2011 metais vėl sulaukta daugiau skundų iš vyrų.

3 pav. Pareiškėjų, pasiskirstymas pagal lytį ataskaitiniais laikotarpiais.

1999 m. moterys pateikė 87 % visų skundų, vyrų skundai sudarė 13 %; 2000 m.: moterys – 42 %, vyrai – 58 %; 2001 m.: moterys – 59 %, vyrai – 41 %; 2002 m.: moterys – 57 %, vyrai – 43 %; 2003 m.: moterys – 56 %, vyrai – 44 %; 2004 m.: moterys – 69 %, vyrai – 31 %; 2005 m.: moterys – 59 %, vyrai – 41 %; 2006 m.: moterys – 60 %, vyrai – 40 %; 2007 m.: moterys – 52 %, vyrai – 48 %; 2008 m.: moterys – 52 %, vyrai – 48 %; 2009 m.: moterys – 39 %, vyrai – 61 %; 2010 m.: moterys – 52 %, vyrai – 48 %; 2011 m.: moterys – 49 %, vyrai – 51 %.

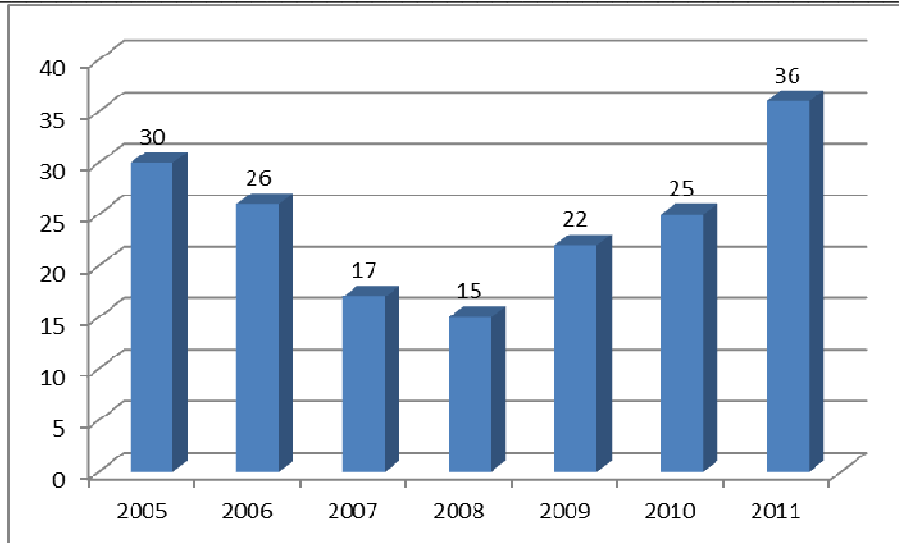
Skundų dėl diskriminacijos lyties pagrindu paprastai pateikiama daugiausiai. Galima pažymėti, kad dėl diskriminacijos lyties pagrindu yra nemažai vyrų skundų, ypač švietimo ir mokslo, sveikatos apsaugos bei darbo santykių srityje, o taip pat pastebėtina, jog vyrai kreipėsi ne tik dėl jų pažeidžiamų teisių, bei ir dėl jiems artimų ar pažįstamų moterų diskriminavimo. Galima padaryti išvada, kad visuomenei labiau susipažinus su šia diskriminacijos rūšimi, žmonės tampa jai nepakantūs. Daugelis skirtingų moterų ir vyrų vertinimo atvejų, anksčiau laikytų norma ar tradicija, dabar jau suvokiami kaip galiojančio Moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymo pažeidimai. Nebekelia skeptiškų nuotaikų atliekami įvairūs sociologiniai tokio pobūdžio tyrimai, moterų ir vyrų darbo užmokesčio, įsidarbinimo galimybių lyginimai, vienodo indėlio šeimos ir buities reikaluose skatinimas.

4 pav. Diskriminacijos dėl lyties atvejai.

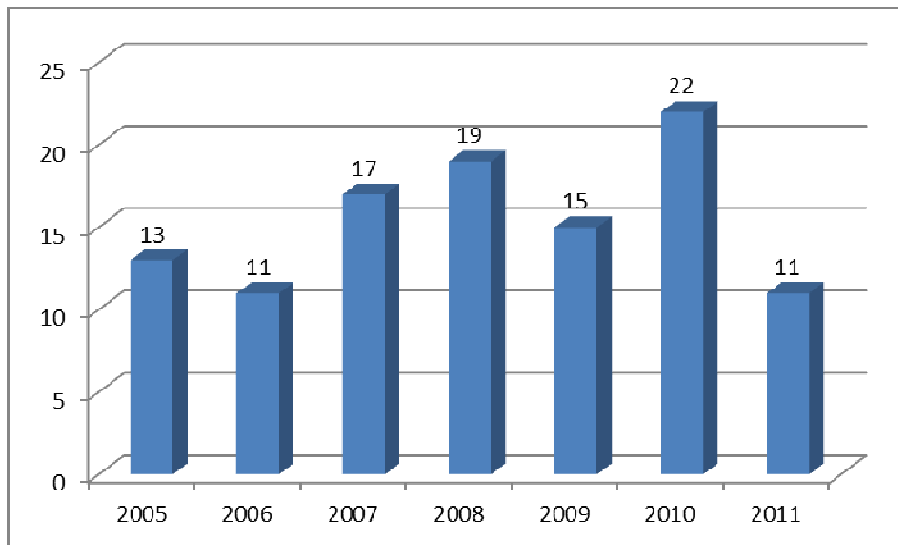
2005 m. tirti 33 galimos diskriminacijos dėl lyties atvejai sudarė 25 proc. visų tų metų tyrimų, 32 tyrimai dėl lyties 2006 m. – 24 proc., 44 tyrimai 2007 m. – 27 proc., 44 tyrimai 2008 m. – 20 proc., 44 tyrimai 2009 m. – 26 proc., o 40 tyrimų 2010 m. – 25 proc. visų tyrimų. 42 tyrimų 2011 m. taip pat sudarė 25 proc. visų tyrimų.

Skirtingai nuo diskriminacijos lyties pagrindu, skundų dėl diskriminacijos pagal amžių iki 2008 m. kasmet buvo pateikiama vis mažiau. 2008 metais diskriminacijos amžiaus pagrindu tyrimų skaičių pralenkė ne tik tyrimai dėl diskriminacijos lyties pagrindu, bet ir tyrimai dėl diskriminacijos etninės priklausomybės, socialinės padėties, kalbos, negalios pagrindais. Diskriminacijos amžiaus pagrindu atvejų mažėjimą pastaraisiais keleriais metais sąlygojo aktyvūs jaunų žmonių emigracijos procesai sėkmingo ekonomikos vystymosi metu, kurie lėmė tai, kad darbdaviai atsigręžė į vyresnės kartos žmones ir ėmė juos įdarbinti. Ekonomikos sunkmečio metais (2009, 2010 ir 2011 m.) skundų dėl šios formos diskriminacijos vėl padaugėjo. 2011 m. tyrimų dėl galimos diskriminacijos pagal amžių atlikta daugiausiai nuo Lygių galimybių įstatymo įsigaliojimo 2005 m. Tikėtina, jog tokį padidėjimą lėmė sunkmečio padariniai: didėjant nedarbui, daugėjo dėl amžiaus diskriminuojamų darbuotojų, taip pat daugėjo darbo skelbimų su nepagrįstais amžiaus apribojimais (ypač Internetė).

5 pav. Diskriminacijos dėl amžiaus tyrimo atvejai.

2005 m. tirti 30 galimos diskriminacijos dėl amžiaus atvejų sudarė 23 proc. visų tų metų tyrimų, 26 tyrimai dėl amžiaus 2006 m. sudarė 19 proc., 17 tyrimų 2007 m. – 10 proc. visų tyrimų, o 15 tyrimų 2008 m. – vos 7 proc. visų tyrimų. 22 tyrimai 2009 m. sudarė jau 13 proc. tyrimų, o 25 tyrimai 2010 m. - 16 proc. visų tyrimų. 36 tyrimai 2011 m. sudarė 21 proc. visų tyrimų.

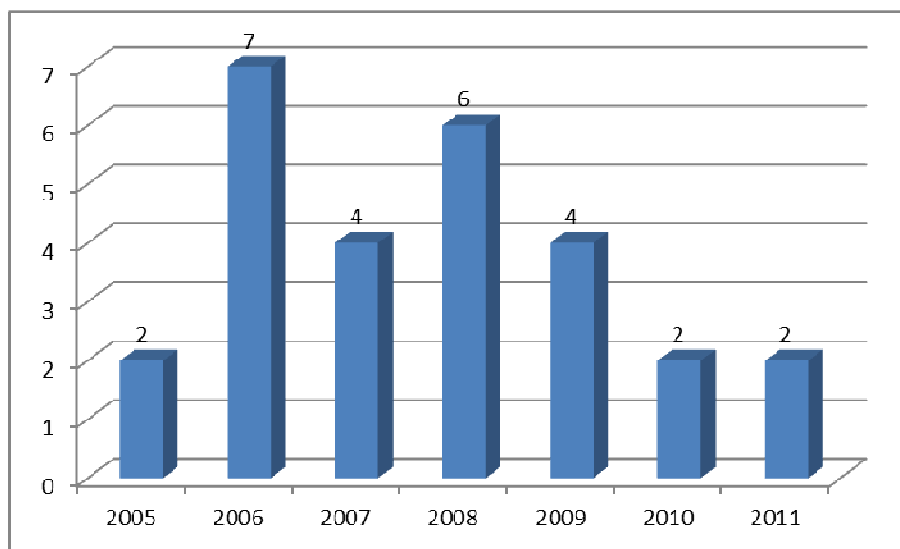
6 pav. Diskriminacijos dėl negalios tyrimo atvejai.

Įvairiais duomenimis, neįgaliųjų Lietuvoje yra beveik 10 proc. visų gyventojų. Skundų dėl diskriminacijos dėl negalios skaičius pastaraisiais metais svyravo. 2010 m. pateikta daugiausiai neįgaliųjų skundų per visus Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos (toliau LGKT) gyvavimo metus. Neįgalieji dažniausiai pateikdavo skundus dėl jų teisių pažeidimų

prekių ir paslaugų, švietimo srityse. Pastaruoju metu padaugėjo skundų ir darbo santykių srityje. Vis drąsiau į tarnybą ėmė kreiptis neįgalūs sportininkai, neįgalieji, kuriems bankai atsisakė suteikti paskolas.

2005 m. tirti 13 galimos diskriminacijos dėl negalios atvejų sudarė 10 proc. visų tų metų tyrimų, 11 tyrimų dėl negalios 2006 m. sudarė 8 proc., 17 tyrimų 2007 m. – 10 proc., 19 tyrimų 2008 m. – 9 proc., 2009 m. atliktų 15 tyrimų - 9 proc. tyrimų, o 2010 m. atlikti 22 tyrimai - 14 proc. visų tyrimų. 2011 m. atlikti 11 tyrimų - 64 proc. visų tyrimų.

Skundų dėl diskriminavimo religijos pagrindu skaičius 2005-2011 m. labai svyravo. 2006 m. buvo pateikta nemažai skundų dėl neigiamų komentarų apie tam tikros religijos išpažinimą ar tikinčiuosius. 2007 m. tokių atvejų buvo mažiau. Neigiamas požiūris ar tam tikrų prieštarų aplinkybių pateikimas (natūralus ar išprovokuotas) dėl tradicinių ir netradicinių religijų taip pat buvo pagrindas teikti skundus. 2008 m. šiek tiek išaugus skundų dėl religijos skaičiui, 2009 m. - 2011 m. jų vėl sumažėjo.

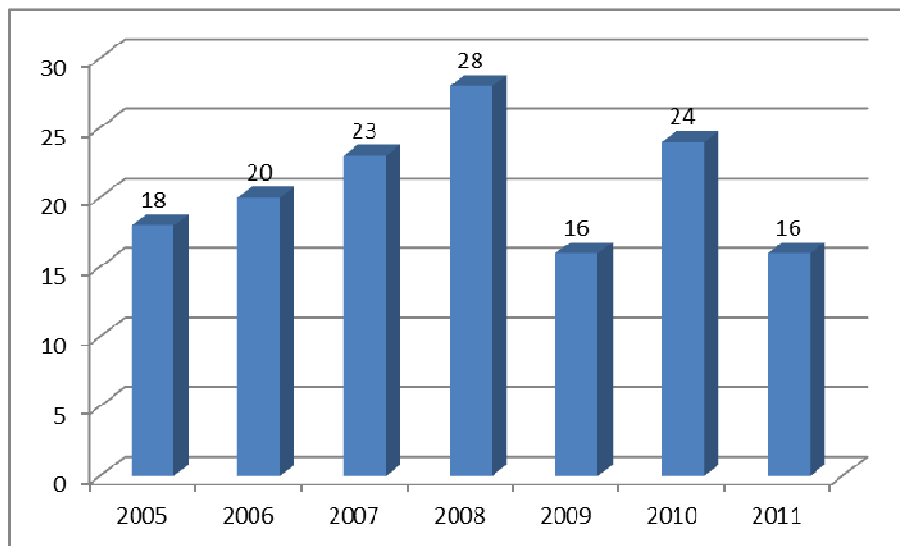

7 pav. Diskriminacijos dėl religijos, tikėjimo ar įsitikinimų tyrimo atvejai.

2005 m. tirti 2 galimos diskriminacijos dėl religijos ar įsitikinimų atvejai sudarė apie 1,5 proc. visų tų metų tyrimų, 7 tyrimai 2006 m. - 5 proc., 4 tyrimai 2007 m. – apie 2,5 proc., 6 tyrimai 2008 m. – apie 2,7 proc., 4 tyrimai 2009 m. - 2,4 proc. visų tyrimų, o 2 tyrimai 2010 m. - 1,3 proc. visų tyrimų.

Diskriminacijos dėl rasės ar etninės priklausomybės atvejų iki 2008 m. nuolat daugėjo. Tokių skundų buvo pateikiama daugiausiai po skundų dėl diskriminacijos socialinės padėties ar lyties pagrindais. Lietuvai įstojus į Europos Sąjungą ir atsivėrus sienoms, į Lietuvą dirbti ar mokintis atvyksta vis daugiau kitos rasės ar etninės priklausomybės žmonių. Neseniai

atlikti tyrimai parodė, jog Lietuvos gyventojai yra nepakantūs kitoms etninėms grupėms, ypač kitos odos spalvos žmonėms. Natūralu, jog didėjant imigrantų skaičiui, didėjo ir skundų dėl etninės bei rasinės diskriminacijos apraiškų. Šios kategorijos skundų didėjimą iki 2008 m. lėmė ir tai, jog vis aktyviau savo teises gina Lietuvoje gyvenantys romai. 2009-ais ir vėlesniais metais skundų dėl religijos ir įsitikinimų sulaukta mažiau. Tam įtakos galėjo turėti sulėtėję ekonominio vystymosi tempai bei su tuo glaudžiai susiję migracijos procesai.

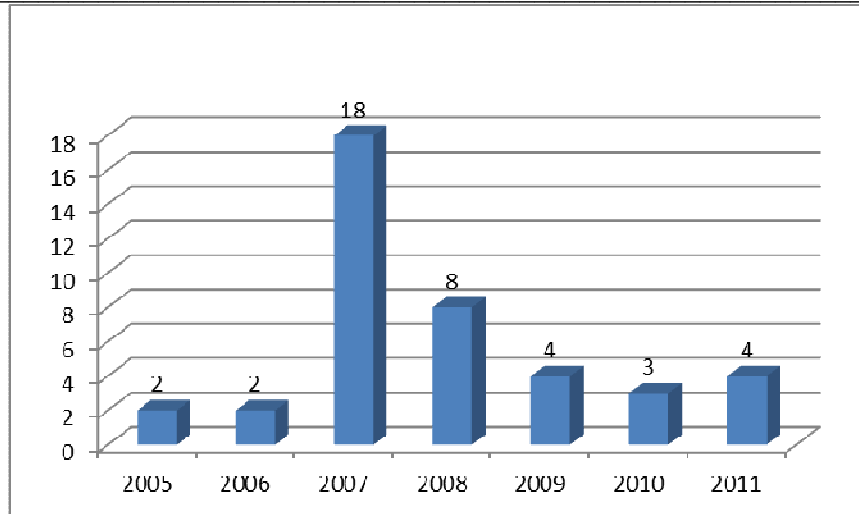

8 pav. Diskriminacijos dėl rasės, tautybės ar etninės priklausomybės tyrimo atvejai.

2005 m. tirti 18 galimos diskriminacijos dėl rasės ar etninės priklausomybės atvejų sudarė apie 14 proc. visų tų metų tyrimų, 20 tyrimų 2006 m. - 15 proc., 23 tyrimai 2007 m. - 14 proc., 28 tyrimai 2008 m. - 13 proc., 16 tyrimų 2009 m. - 10 proc. visų tyrimų, o 24 tyrimai 2010 m. - 15 proc. visų tyrimų, 16 bylų 2011 m. sudarė 9 proc. visų tyrimų.

Skundų dėl seksualinės orientacijos skaičius nuo 2005 m. labai kito. 2005 m. ir 2006 m. buvo pradėta vos po 2 tyrimus, tuo tarpu 2007 m. tokių skundų smarkiai padaugėjo. Šis padaugėjimas buvo susijęs su tuo, jog gauta daug pavienių skundų iš tarptautinės organizacijos “Amnesty International” narių, nurodančių į homoseksualių žmonių teisių suvaržymus Lietuvoje. Nuo 2008 m. šių skundų skaičius kasmet mažėjo iki 2011 m., kai jų vėl šiek tiek padaugėjo.

2005 m. tirti 2 galimos diskriminacijos dėl lytinės orientacijos atvejai sudarė apie 1,5 proc. visų tų metų tyrimų, 2 tyrimai 2006 m. - 1,5 proc., 18 tyrimų 2007 m. - 11 proc., 8 tyrimų 2008 m. - 4 proc., 4 tyrimai 2009 m. - 2,4 proc., o 3 tyrimai 2010 m. - vos 1,9 proc. visų tyrimų. 4 bylos 2011 m. sudarė 2,4 proc. visų tyrimų.

9 pav. Diskriminacijos dėl lytinės orientacijos tyrimo atvejai.

2008 m. liepos 5 d. įsigaliojo Lygių galimybių įstatymo pataisos, išplėtusios diskriminacijos pagrindų sąrašą naujais pagrindais dėl kalbos, kilmės ir socialinės padėties. Iš viso dėl naujai įtvirtintų diskriminacijos formų 2008 m. antrą pusmetį gautas 81 skundas: 55 dėl socialinės padėties ir 26 dėl kalbos. 2009 m. šios rūšies skundų gauta žymiai mažiau: 25 dėl socialinės padėties, 3 dėl kalbos ir 1 dėl kilmės. 2010 m. gauta 30 skundų dėl socialinės padėties, o 2011 m. gauti 29 skundai dėl socialinės padėties ir 7 skundai dėl kalbos.

IŠVADOS

Lietuvoje buvo parengti tarptautinio lygio standartai, kurie padėtų efektyviau kovoti su neapykantos nusikaltimais. Iš visų diskriminacijos pagrindų 2011 metais dominavo nusiskundimai dėl nevienodo asmenų vertinimo lyties, amžiaus ir socialinės padėties požiūriu. Daugiausia skundų pateikiama dėl patiriamos diskriminacijos darbo santykių srityje. Dažniausiai kreipėsi Vilniaus ir Kauno gyventojai. Iš šių dviejų miestų buvo gauta per 70 proc. visų skundų. Be teisės aktų tobulinimo, yra kiti svarbūs aspektai, kurie gali padėti kovai prieš smurtą ir neapykantą skirtingoms socialinėms grupėms. Tai yra švietimas, darbas su visuomene, valstybės tarnautojų apmokymas atpažinti diskriminaciją. Konkretūs veiksmai apima, pvz. teisėsaugos, prokuratūros ir teismų pareigūnų/tarnautojų supažindinimą su neapykantos nusikaltimų tyrimo metodika; darbą su tokių nusikaltimų aukomis; tikslių neapykantos nusikaltimo duomenų rinkimą ir sisteminimą; žalos atlyginimo tokiose bylose, specializuotą kovos su diskriminacija biurų kūrimą; darbą su skirtingomis visuomenės grupėmis, siekiant skatinti jų bendravimą su policija; visuomenės švietimą, ypač jaunimą, tolerancijos ir nediskriminavimo klausimais. JAV, Jungtinės Karalystės, Vokietijos ir kitų

šalių patirtis, renkant statistikos duomenis, prevencijos organizavimas bei reagavimas į neapykantos nusikaltimus, taip pat tarptautinių organizacijų rekomendacijos turi didelę įtaką užkertant kelią ir prisidedant prie sėkmingos kovos su neapykantos nusikaltimais Lietuvoje.

LITERATŪRA

1. Christie N. Nusikaltimų kontrolė kaip pramonė Eugrimas 1999.
2. Ferrell J. et al. Cultural Criminology. Sage 2008.
3. Foucault M. Disciplinuoti ir bausti. Kalejimo gimimas. Vilnius. Baltos lankos. 1998.
4. Gilligan J. Smurto prevencija. Eugrimas. 2002.
5. Gilligan J. Smurtas. Apmąstymai apie nacionalinę epidemiją. Vilnius. Vaga. 2007.
6. Glick L. Criminology. Pearson Education, Inc. 2005.
7. Justickis V. Kriminologija. 1 dalis. Vilnius: LTU, 2001.
8. Mathiesen T. Prison on Trial: A Critical Assessment, London: Sage. 1998.
9. Matza D. Nusizengiamumo srovėje Vilnius. Vaga. 2004
10. Romų padėties tyrimas: romai švietimo ir darbo rinkos sankirtoje, Socialinių tyrimų institutas Etninių tyrimų centras. Vilnius. 2008.
11. Sabatauskaitė B, Andriukaitis G. ENAR SHADOW REPORT: Racism and related discriminatory practices in Lithuania, Lietuvos žmogaus teisių centras, 2010-2011 m.
12. Shestakov D. Kriminologija: prestupnost kak svoistvo obshestva. [Criminology: criminality as society characteristic] Sankt-Peterburg, 2001.
13. The Journal of Criminal Law & Criminology [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-09-16]. <<http://www.law.northwestern.edu/jclc/about/>>. <http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/country-by-country/lithuania/LTU-CbC-IV-2011-038-LTU.pdf>
14. http://issuu.com/osce/docs/annual_report_2011_0?mode=window&viewMode=doublePage
15. <http://www.stat.gov.lt/lt/pages/view/?id=2481&PHPSESSID=>
16. <http://www.bsos.umd.edu/gvpt/lpbr/subpages/reviews/hall0106.htm>
17. <http://books.google.ru/books?id=G6V0Qb4GtNUC>
18. <http://sim.law.uu.nl/sim/caselaw/Hof.nsf/1d4d0dd240bfee7ec12568490035df05/e1e3b8d07542dad9c1257037004e6634>
19. [http://www.uk.sagepub.com/stout/BleichE51\(2\).pdf](http://www.uk.sagepub.com/stout/BleichE51(2).pdf)
20. <http://tandis.odihhr.pl>
21. <http://lygybe.lt/?pageid=7>

THE HATE CRIMES: CURRENT ISSUES AND TENDENCIES

Viačeslav Čirgin*

Mykolas Romeris University

Summary

From May 1, 2004 Lithuania became a member of the European Union, and in 2004, on the 29th of March joined NATO. In case of the EU, Lithuania has committed to harmonize its national legislation with Community law, and this has led to changes in the Lithuanian legal acts on human rights. Lithuania, as other Member States apply EU laws directly or transfer into national laws. The harmonization of legal acts in Lithuania also contributed to public policy-making in order to deal with various forms of discrimination. These changes had an impact on the struggle against hate crimes during the recent years. Furthermore, this type of crimes attracts more international attention. There is

a great number of such crimes throughout the history and, unfortunately, victims are counted in millions. Hate crimes are crimes motivated by racial, ethnic or religious hatred or enmity. Reports of violence against certain ethnic groups are regularly appear on media sites. International organizations such as the UN (United Nations), the OSCE (Organization for Security and Co-operation in Europe) noted that hate crimes is a serious public safety problem. These crimes result not only in physical and mental sufferings of the victim or economic losses. Moreover, the outcome is the altering of relationship between different social groups, i.e. mistrust, suspicion and hostility. Such offences can lead to conflicts, resulting in a large mass of people forced to leave their homes and become refugees and asylum seekers. These people are the potential for radical extremism and terrorism. Western democracies develop laws that impose criminal penalties for hate crimes. The experience of countries such as the United States, Great Britain, Germany and etc in adoption and improvement of legislation in the struggle against such crimes, also the recommendations of various international organizations will contribute to the reduction of hate crime rate in Lithuania.

Keywords: crime, hate crime, crime statistics, international organizations and crime prevention.

Viačeslav Čigrin* Mykolas Romeris universiteto Viešojo saugumo fakulteto Valstybės sienos apsaugos katedros lektorius. Mokslinių tyrimų kryptys: Visuomenės saugumas.

Viačeslav Čigrin* Mykolas Romeris university Faculty of Public Security lecturer Department of State Border Protection. Research interests: Public security.

SKOLINTOS LEKSIKOS PINKLĖS

Rasa Dobržinskienė*

*Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Humanitarinių mokslų katedra
V. Putvinskio g. 70 LT-44211 Kaunas
Tel. (8 37) 303 664
El. paštas rasa.dobrzinskiene@mruni.eu*

Anotacija. Jaunimo raštingumui Lietuvoje dėmesio skiriama vis daugiau. Jis glaudžiai susijęs su gimtosios kalbos įsisavinimu, permanentiniu ugdymu, prasidedančiu mokykloje ir tęsiamu aukštesiose mokyklose. Straipsnyje analizuojamas studentų gebėjimas rasti ir taisyti leksikos klaidas, skyriumi aptariama kiekviena nenorminės leksikos grupė – svetimybės, semantizmai, vertalai, hibridai. Pastebima, kad vieni nenorminiai skoliniai yra lengviau identifikuojami, kiti – sunkiau. Keblumų kelia kai kurie visuomenėje neįsitvirtinę skolinių pakaitai. Tyrimas atskleidė, kad gebėjimą identifikuoti klaidas ne visada lemia skolinių kilmė, ir parodė, kurioms skolinių grupėms turėtų būti skiriama daugiau dėmesio.

Pagrindiniai sąvokos: leksika, svetimybės, semantizmai, vertalai, hibridai.

ĮVADAS

Kalba yra komunikacijos priemonė, leidžianti tarpusavyje bendrauti, perduoti ir gauti informaciją. Kalba yra lanksti ženklų sistema, kuri turi savybę nuolat kisti, prisitaikyti prie atsirandančių naujų informacinių technologijų, pavadinti naujus produktus, paslaugas ir kt. gyvenimo reiškinius. Vis dėlto globalus kalbos suvokimas neturėtų užgožti gimtosios kalbos svarbos. O. Poliakovas rašo, kad „gimtoji kalba – tai pirmiausia yra motinos kalba“¹. Jo nuomone, meilė gimtajai kalbai mūsų pašamoneje yra įdiegta su motinos pienu.² Motinos kalba netgi yra vienas iš veiksnių, turinčių lemiamą įtaką vaiko etninei tapatybei mišriose šeimose.³ Vadinas, gimtosios kalbos suvokimą ir jos tolesnį ugdymą galima sieti ir su visuomenės etikos suvokimu, bendravimo įgūdžiais, informacijos paieškos gebėjimais ir kt. Gimtosios kalbos ugdymas turėtų būti suprantamas kaip permanentinis reiškiny, trunkantis visą gyvenimą. Tai neturėtų būti momentinis vienkartinis pasiruošimas valstybiniam lietuvių kalbos ar specialybės kalbos egzaminui.

Gimtosios kalbos ugdymo tęstinumui aukštesiose mokyklose svarbu įgyti stiprius pagrindus mokantis vidurinėje mokykloje. Nepakanka mokėti taisyklingos rašybos ir skyrybos, reikia išmanyti ir kalbos kultūros dalykus, t. y. gebėti skirti elementarius taisyklingus ir netaisyklingus leksikos, žodžių darybos, sintaksės atvejus. Tik tada galima

¹ Poliakovas, O. *Pasaulis ir lietuvių kalba*. Vilnius: Enciklopedija, 2008, p. 18.

² Ibid.

³ Čubajevaitė, L. *Sociolingvistinis Kauno moksleivių paveikslas* (daktaro disertacija). Kaunas, 2013.

mokyti specialybės kalbos, terminijos, viešojo kalbėjimo. Juk bet kurios specialybės kalba pirmiausia turi atitikti bendrinės kalbos reikalavimus: nieko vertas bus sakiny, kuriame vartojamas taisyklingas terminas, bet netaisyklinga sakinio konstrukcija.

Aukštųjų mokyklų studentų raštingumas, specialybės kalbos išmanymas nagrinėtas ne kartą: analizuotos baigiamųjų projektų klaidos⁴, kompiuterijos terminų vartoseną, raštingumas⁵ ir kt. Taip pat tirtas ir studentų požiūris į specialybės kalbą⁶.

Šio straipsnio **tikslas** – apžvelgti Mykolo Romerio universiteto (toliau – MRU) Viešojo saugumo fakulteto (toliau – VSF) studentų gebėjimą taisyti leksikos klaidas. Tyrimo **objektas** – MRU VSF Policijos veiklos I kurso, Teisės ir policijos veiklos II kurso ir Teisės ir valstybės sienos apsaugos II kurso studentų kontroliniai darbai, kurio viena iš užduočių buvo ištaisyti leksikos klaidas. Iš viso – 135 studentų darbai. Tyrimui aprašyti naudojamas **analitinis aprašomasis metodas**.

Atliktas tyrimas atskleidė, kokios lietuvių kalbos leksikos klaidos yra studentams suvokiamos ir jiems puikiai žinomi taisyklingi netinkamų žodžių atitikmenys ir kurios, deja, atrodo „savos“ ir tinkamos vartoti.

Leksikos klaidos skirstomos į keturias grupes: svetimybės⁷, semantizmus, vertalus ir hibridus.

LESIKA – KALBOS KITIMO VEIDRODIS

Leksika – greičiausiai kintantis kalbos sluoksnius: vieni žodžiai atsiranda, antri nyksta, tretį išlieka ilgam laikui. Žodžių kaita nėra blogas dalykas. Nėra kalbų, kurios nebūtų skolinusi žodžių, juk „[ž]odžiai įvardija, pavadina tam tikras sąvokas, apibūdina įvairias realijas, todėl tautoms bendraujant skolinamasi ir tų realijų, ir jų pavadinamų žodžių“⁸. Taigi leksikos pokyčiai priklauso nuo gyvenimo realijų kitimo, naujų produktų ir paslaugų

⁴ Dumšienė, E. Žvilgsnis į baigiamųjų projektų kalbą. *Profesinės studijos: teorija ir praktika*. 2009, 5: 19–25; Dumšienė, E. Kompiuterijos terminai baigiamuosiuose projektuose *Profesinės studijos: teorija ir praktika*. 2012, 7: 26–30.

⁵ Rimkutė, A. Kolegijos pirmakursių raštingumas: gal lietuvių kalbai nereikalingos nosinės raidės? *Gimtoji kalba*. 2012, 12: 13–17.

⁶ Didjurgienė, A., Mačiulienė, V., Morkūnienė, V. Kauno kolegijos studentų požiūrio į lietuvių kalbos vartoseną ir raidą tendencijos. Prieiga per internetą: <http://dSPACE.kauko.lt/handle/1/718?show=full>; Kemeklienė, D. Specialybės kalba: nauji studentų kalbos vartojimo aspektai Kauno technologijos universiteto Panevėžio institute. *Specialybės kalba: tyrimas ir dėstymas*. Vilnius: Mykolas Romeris universiteto Leidybos centras, 2006, p. 75–80.

⁷ Kalbotyros mokslinėje literatūroje galima rasti ir terminą *barbarizmai*, tačiau A. Pupkis teigia, kad galima verstis ir be šio svetimybės kilmės termino: Pupkis, A. *Kalbos kultūros studijos*. Vilnius: Gimtasis žodis, 2005, p. 255. O L. Vaicekauskienė vartoja terminą *svetimžodžiai*: Vaicekauskienė, L. *Naujieji lietuvių kalbos svetimžodžiai. Kalbos politika ir vartoseną*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2007.

⁸ Pupkis, A. *supra* note 7, p. 250.

atsiradimo, svetimų kalbų įtakos ir pan. Tai lemia, kad į kalbą patenka įvairių nenorminių skolinių, vertalų, hibridų, semantizmų, kurie bjauroja kalbos savitumą ir grožį. Neteiktini žodžiai labai greitai paplinta kalboje, o kalbininkų pateikti atitikmenys kartais labai sunkiai juos išstumia iš vartosenos. Bet šio straipsnio tikslas ne išsiaiškinti, kokios priežastys tai lemia, bet tai, ar universiteto studentas geba atskirti vartotiną ir nevartotiną leksiką lietuvių kalboje.

Pareigūnų, teisės specialistų vartojama leksika pasižymi ne tik šiais sričiai būdingais žodžių junginiais, terminais, stiliaus savitumu, bet taip pat yra glaudžiai susijusi su bendroju lietuvių kalbos žodynu. Protokolo, tarnybinio pranešimo ir kt. dokumentų neįmanoma parašyti vartojant tik specialiuosius terminus, frazes („klišes“), juose svarbios yra ir bendrosios kalbos konstrukcijos. Juk ilgainiui nevykę terminai, žodžių junginiai paplinta visuomenėje manant, kad tai taisyklingi specialybės kalbos žodžių junginiai. Ką jau bekalbėti apie netaisyklingų formų vartojimą pačiuose kodeksuose, teisės dokumentuose, vadovėliuose⁹.

SVETIMYBĖS – KALBŲ DRAUGYSTĖS PASEKMĖ

Svetimybėmis laikomi tokie žodžiai, kurie neatitinka bendrinės lietuvių kalbos normų ir turi lietuviškus atitikmenis¹⁰. Slavų kilmės neteiktinų skolinių pastaruoju metu vis labiau mažėja, kai kurių iš jų studentai net nežino (pvz., *zakonas* – įstatymas), tačiau itin daugėja svetimybių iš anglų kalbos. Pastaroji veikia ne tik lietuvių kalbą, bet ir kitas, pavyzdžiui, rusų, ispanų, japonų.¹¹ Nenorminius skolinius nustatyti ir mokėti taisyklingai pataisyti padeda kitų kalbų mokėjimas, pavyzdžiui, mokant angliškų žodžius *press*, *weekend*, *crossword*, lengvai juos galima pakeisti lietuviškaisiais *spauda*, *savaitgalis*, *kryžiažodis*. Netgi daroma atsargi prielaida, kad mokantieji anglų kalbą yra labiau linkę vartoti skolinius nei nemokantieji¹². Jeigu kalbos, iš kurios kilę skoliniai, žinių neturima, belieka kliautis kalbos jausmu arba tiesiog stropiai išmokti neteiktinus vartoti žodžius.

⁹ Plačiau žr. Pečkuvienė, L. Specialybės kalba: normos ir vartosenos sankirta. *Specialybės kalba: tyrimas ir dėstymas*, Vilnius: Mykolas Romeris universiteto Leidybos centras, 2006, p. 106–113; Pečkuvienė, L. Ar lengva mokytis ir mokytis specialybės kalbos. *Specialybės kalba: terminija ir struktūros*, Vilnius: Mykolas Romeris universiteto Leidybos centras, 2008, p. 86–91.

¹⁰ Kazlauskienė, A., Rimkutė, E., Bielinskienė, A. *Bendroji ir specialybės kalbos kultūra*. Kaunas: Pasaulio lietuvių centras, 2008, p. 58.

¹¹ Plačiau žr. Grumadienė, L. Skolinimosi pobūdis pasaulio kalbose. *Skoliniai ir bendrinė lietuvių kalba*. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 2004, p. 210–217.

¹² Girčienė, J. Naujųjų skolinių ir jų atitikmenų konkurencija sakytinėje vartosenoje. *Skoliniai ir bendrinė lietuvių kalba*. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 2004, p. 120–146.

Peržvelgus studentų darbus, pastebėtina, kad abejonių dėl kai kurių svetimybų taisymo nekyla, pavyzdžiui, lietuviškaisiais keičiant nenorminius žodžius *tūsintis* ir *imeilas*: visi juos geba pakeisti taisyklingais – atitinkamai *linksmintis* ir *el. paštas*. Nedidelei daliai studentų keblumų kėlė svetimybės *vykendas*, *kileris*, *sponsorius*, *popkornas*, *imidžas*, *parkuoti automobilį*, kurios atitinkamai turėtų būti keičiamos į lietuviškus žodžius *savaitgalis*, *žudikas*, *rėmėjas*, *kukurūzų spragėsiai*, *įvaizdis*, *statyti automobilį*. Nors nenorminiai skoliniai *fura*, *fara*, *papkė* taip pat dažnai braukiami kaip netinkami vartoti, bet užtat sunkiai įveikiama jų taisymo užduotis. Šiems žodžiams pakeisti pateikiama įvairių tinkamų, artimų savo reikšme ir netinkamų pakaitalų, pvz., žodis *fura* dažnai keičiamas į *sunkvežimį*, nors tikslesnis atitikmuo yra *vilkikas* (*su puspriekabe*), taip pat gali būti *krovininis automobilis*, *automobilinis traukinys*; užuot *farą* keitę *žibintu*, renkasi žodį *lempa*, kartais netgi pavadinama ir *šviestuvu*. Daugiausia variantų buvo pateikta svetimžodžiui *papkė*: žodis taisytas į *įmautę*, *dėklą*, *dokumentų įdėklą*, netgi į *dokumentų portfelį*, užuot pasirinkus *segtuvą* ar *aplanką*. Daugiausia keblumų studentams kėlė terminai *rejestras* (= registras), *barkodas* (= brūkšninis kodas), *ofisas* (= biuras, kontora), neįveikiami buvo *forsmažoras* (= neįveikiamos aplinkybės), *legitimuoti* (= įteisinti), *probacija* (= lygtinė pataisa), *impičmentas* (= apkalta), *minoritetas* (= mažumos teisė), nes juos žymintys žodžiai studentams buvo nauji, iki šiol su jokiais gyvenimo realijomis nesietini. Ne visiems pakanka noro ir ryžto išmokti ką nors nauja. Juo labiau kad daugelio šių terminų kilmė yra lotyniška, o ne angliška.

SEMANTIZMAI – LYG IR LIETUVIŠKA, BET NEVARTOTINA

Semantizmai yra klasingiausia leksikos klaidų grupė, nes pastebėti netaisyklingą vartoseną ir pateikti tinkamą variantą yra daug sudėtingiau nei taisant svetimžodžius. Juk semantizmais laikomi tokie žodžiai, kurie vartojami ne savo reikšme, nors yra lietuviški. Kaip rašo G. Akelaitis ir kt., „reikšmės, arba semantinė, vertyba yra svetimio žodžio reikšmės pasiskolinimas ir tos reikšmės suteikimas formaliu vertimo atitikmeniu galinčiam eiti lietuviškam žodžiui“.¹³ Dėl šios priežasties sunku įvertinti šių žodžių taisyklingą vartoseną.

Iš pateiktų taisyti semantizmų beveik visi studentai identifiko ir tinkamai taisė žodžius ar žodžių junginius *pravažiuoti į kiemą*, *uždėti baudą* (bet *uždėti muitą* taisančiųjų buvo labai nedaug...), *randasi*, *prisilaikyti įstatymų*, *sustatyti protokolą*. Vienam kitam nežinomi buvo netinkama reikšme vartojami žodžių junginiai *pilnas atsakymas*, *prabėgti ... kilometru*, *žinoti kalbą* ir žodžiai *viso*, *daviniai*.

¹³ Akelaitis, G., Pečkuvienė, L., Žilinskienė, V. *Specialybės kalba. Administracinės kalbos vadovėlis*. Vilnius: Mykolas Romeris universiteto Leidybos centras, 2009, p. 78.

Įdomus faktas, kad daugeliui dar sunkiai suvokiama, kad *užsidėti* ir *nusiimti* drabužius, apavą, aksesuarus yra netinkami pasakymai. Visiškai neįsigilinama į jų prasmę: jeigu užsidėsime drabužius, apavą ar kokį aksesuarą, jis paprasčiausiai nukris... nes viena iš žodžio *užsidėti* reikšmių yra „padėti ant viršaus“¹⁴, o *nusiimti* – „nukelti, pašalinti“¹⁵. Vis dėlto pasakymai *nusiimti kelnes* (= nusimauti) / *kaklaskarę* (= nusirišti) / *šlepetes* (= išsispirti) ir *užsidėti sijoną* (= užsisiegti, užsimauti) / *kaklaraištį* (= užsirišti) / *auskarus* (= įsiverti, užsisiegti) / *batus* (= apsiauti) bei *išsiimti auskarus* (= išsiverti, išsisiegti) apie pusei studentų atrodė nekeliančios abejonių. Panašiai studentai vertina ir plačiai visuomenėje vartojamus žodžius *gautis* (= pavykti, išeiti, atsitikti, būti), *aplamai* (= apskritai). Semantizmai *matomai* (= matyt, tikriausiai, **turbūt, greičiausiai, rodos**), *nimti nuo įskaitos* (= išbraukti, išregistruoti) žymėti kaip netinkami, tačiau juos pakeisti buvo siūloma labai daug įvairių žodžių ar jų junginių: *matomai* – greičiausiai, manau, tikriausiai, turbūt, veikiausiai, tikėtina, akivaizdu, kad..., ko gero; *nimti nuo įskaitos* – išrašyti, pašalinti, panaikinti, išregistruoti, nurašyti. Toks įvairumas rodo, kad lietuvių kalba yra turtinga žodžių, galinčių pavadinti tą patį daiktą, reiškinį, antra vertus, galima daryti ir prielaidą, kad studentams ne visiškai aiškūs galimi lietuviški atitikmenys ir jie ne visada žino ir yra tikri, kaip taisyti pateiktą semantizmą.

Itin keblūs studentams pasirodė esantys ne savo reikšme vartojami junginiai *įvesti etatus* (= sukurti), *atsinešti į kažką* (= elgtis, bendrauti), *patalpinti straipsnį* (= įdėti, spausdinti), *pakelti bylą* (= surasti), *uždėti muitą* (= apmuitinti, skirti muitą), *žinoti įstatymus* (= išmanyti), *prijungti bylą* (= susieti). Iš tikrųjų *įvesti* reiškia padėti įeiti, prijungti prie įrenginių ar ką įsteigti, *atsinešti* vartojamas gabenimo reikšme, *talpinti* – daryti, kad tilptų ir t. t. Kiekvienas iš žodžių junginiuose vartojamų veiksmažodžių žodyne turi kitokias reikšmes nei jam bandoma suteikti sudarant semantizmus. Vadinasi, šie veiksmažodžiai su tam tikrais daiktavardžiais tam tikrose situacijose yra nevartojami, nes neatitinka savo reikšmių.

VERTALAI – NETINKAMO VERTIMO REZULTATAS

Vertalais vadinami netinkamai išversti žodžiai iš kitų kalbų. Jeigu verčiant pažeidžiami kalbos reikalavimai, išverstas žodis tampa taisytina leksikos klaida.¹⁶ Paprastai tokios konstrukcijos yra vadinamojo kalkinio vertimo pasekmė. Daugelis visuomenėje gajų vertalų yra pažodžiui išversti žodžių junginiai iš rusų kalbos.

¹⁴ Prieiga internete: <http://dz.lki.lt/>.

¹⁵ Ibid.

¹⁶ Akelaitis, G., Pečkuvienė, L., Žilinskienė, V. *supra* note 13, p. 74.

Nors rusų kalbos dabartinis jaunimas gerai nemoka, vis dėlto daugelis studentų sėkmingai taisė vertalus *kaip taisyklė* (~ как правило), *neužilgo* (не за долго), *apjungti bylas* (~объединить дела), *išpildyti planą* (~выполнить план), *nešti atsakomybę* (~нести ответственность), *ant tiek* (~настолько), *prabalsuoti* (~проголосовать), bet jau ne visiems sekėsi tinkamai įvertinti žodžius *iššaukti* (~вызвать), *kas liečia* (~что касается), *kazkur tai* (~где-то), *principe* (~в принципе). Tai būtų galima paaiškinti tuo, kad rusų kalba jaunimui yra svetima ir mažai pažįstama, todėl jiems tokios kalbinės konstrukcijos atrodė netinkamos lietuvių kalbai. Bet dalies kitų vertalų, kurie taip pat kilę iš rusų kalbos, studentai net nepriskyrė kalbos blogybėms. Todėl galima daryti prielaidą, kad anksčiau pateiktų vertalų vartojimas nyksta pačioje kalboje ir jauniems žmonėms jau yra svetimas, o tie, kurie vis dar gajūs, perduodami iš kartos į kartą. Pavyzdžiui, vertalai *ne prie ko* (~не причём), *savistoviai* (~самостоятельно), *nekuris* (~некоторый), *apjungti pastangas* (~объединить усилия) studentams nekėlė abejonių, ir daugelis šių konstrukcijų tiesiog netaisė.

HIBRIDAI – SUNKIAI ĮVEIKIAMA TVIRTOVĖ

Hibridai – tai „žodžiai, taisytinai dėl netaisyklingų darybos formantų ar vienos šaknies“¹⁷. Vienas jų netinkamas darybos formantas lemia žodžio nenormiškumą. Matyt, toks žodžio „neaiškumas“ sukelia painiavos ir abejonių studentams. Jiems visų pirma darosi sunku nustatyti, kas žodyje yra negerai, o ką jau kalbėti apie lietuviškus jo atitikmenis. Dar viena priežastis – pačioje norminėje kalboje hibridus siūloma keisti ne vienu, o keliais lietuviškais žodžiais, iš kurių ne visi būna aiškūs ir priimtini visuomenei. Tokiais atvejais studentų darbuose galima rasti nemažai įvairių panašios reikšmės žodžių, iš kurių dalį būtų galima vertinti kaip sinonimus, o kitus – kaip netinkamus pakaitalus.

Iš tokių paminėtinas hibridas *pamajakinti*, kuriam keisti dažniausiai siūlytas paprastesnis variantas, nutolęs nuo hibrido savo reikšme, tai *paskambink*, daug rečiau keista į *duok signalą*, *skambtelk*, *skimbtelk*. Studentams, deja, jie nėra artimi ir priimtini, kaip galima pastebėti iš jų teikiamų šio žodžio taisyčių. Kaip teigia J. Girčienė, „svarbiausia priežastis, dėl ko nevertojami kai kurie atitikmenys, yra jų neįprastumas bei įprotis vartoti skolinį, arba kitaip – vartosenos tradicijos nebuvimas“¹⁸. Ši priežastis, ko gero, yra viena svarbiausių, dėl ko kai kuriems netinkamiems vartoti žodžiams studentai pateikia įvairių atitikmenų.

Taip pat daug variantų pateikiama taisant hibridus *niekadėjas* (= niekdarys, **nenaudėlis**, **niekšas**), *koliojimas* (= plūstis, koneveikti). *Niekadėjas* taisytas į *netikęs*, *blogietis*, *padauža*,

¹⁷ Kazlauskienė, A., Rimkutė, E., Bielinienė, A. *supra* note 10, p. 59.

¹⁸ Girčienė, J. *supra* note 12, p. 143–144.

neklaužada, negeras, nedoras, blogas žmogus, o koliojimas – į įžeidinėjimas, muštynės, piktžodžiavimas, keiksojimas, keikimas, keikimai, pravardžiavimas, necenzūriniai žodžiai, keiksmazodžiai. Tik apie pusei studentų pavyko identifikuoti ir tinkamai pataisyti žodžius *daboklė* (= areštinė) ir *videojuosta* (= vaizdo juosta, vaizdajuostė). Pirmajam iš jų buvo teikiami variantai *kamera, vienutė, tardymo izoliatorius*, matyt, dėl to, kad jie nežinojo tikslaus įvardijamos patalpos pavadinimo, o antrasis žodis studentams atrodė tinkamas vartoti, nes sudarytas iš plačiai vartojamo tarptautinio sudurtinių žodžių dėmens *video-* ir lietuviškojo *juosta*, todėl jis keistas į *vaizdas, video klipas, vaizdo medžiaga*. Panašiai vertintas ir hibridas *autoįvykis*, kurį taisė retas studentas. Nors pagal kalbos norminimo teoriją tarptautinis ir lietuviškas žodis ne visada gali būti jungiami ir sudaryti sudurtinį žodį, tai nesukėlė įtarimų, nes visų pirma reikia atskirti, kuris tarptautinis, o kuris – ne. Tačiau abejonių nekilo taisant netinkamus vartoti *ženyti* (= tuoktis, vesti, tekėti), *užseivinti* (= išsaugoti), *parkuoti automobilį* (= statyti) ar *bėdavoti* (= bėdoti, skūstis).

IŠVADOS

Apibendrinant atliktą apžvalgą apie studentų gebėjimą rasti ir taisyti leksikos klaidas, galima pastebėti, kad aiškias tendencijas, kodėl vieni žodžiai atpažįstami ir tinkamai taisomi, o kiti priimami kaip savi, nustatyti sunku. Skirtingos konstrukcijos su tuo pačiu žodžiu vienu atveju yra taisomos, o kitu – ne. Negalima (ne)gebėjimo taisyti klaidas sieti ir su netinkamų vartoti žodžių kilme: tiek slavų kilmės, tiek iš anglų kalbos perimti žodžiai taisomi nevienodai. Tačiau galima padaryti išvadą, kad teisės terminams reikia skirti papildomą išskirtinį dėmesį, nes jie studentams yra visiškai nauji, paprastai yra lotynų kalbos kilmės, todėl sunkiai įsisavinami ir įsimenami.

LITERATŪRA

1. Akelaitis, G., Pečkuvienė, L., Žilinskienė, V. *Specialybės kalba. Administracinės kalbos vadovėlis*. Vilnius: Mykolas Romeris universiteto Leidybos centras, 2009.
2. Čubajevaitė, L. *Sociolingvistinis Kauno moksleivių paveikslas* (daktaro disertacija). Kaunas, 2013.
3. Didjurgienė, A., Mačiulienė, V., Morkūnienė, V. Kauno kolegijos studentų požiūrio į lietuvių kalbos vartoseną ir raidą tendencijos. Prieiga per internetą: <http://dspace.kauko.lt/handle/1/718?show=full> [žiūrėta 2013-04-30].
4. Dumšienė, E. Kompiuterijos terminai baigiamuosiuose projektuose *Profesinės studijos: teorija ir praktika*. 2012, 7: 26–30.
5. Dumšienė, E. Žvilgsnis į baigiamųjų projektų kalbą. *Profesinės studijos: teorija ir praktika*. 2009, 5: 19–25.
6. Girčienė, J. Naujųjų skolinių ir jų atitikmenų konkurencija sakytinėje vartosenoje. *Skoliniai ir bendrinė lietuvių kalba*. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 2004, p. 120–146.

7. Grumadienė, L. Skolinimosi pobūdis pasaulio kalbose. *Skoliniai ir bendrinė lietuvių kalba*. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 2004, p. 210–217.
8. Kazlauskienė, A., Rimkutė, E., Bielinskienė, A. *Bendroji ir specialybės kalbos kultūra*. Kaunas: Pasaulio lietuvių centras, 2008.
9. Kemeklienė, D. Specialybės kalba: nauji studentų kalbos vartojimo aspektai Kauno technologijos universiteto Panevėžio institute. *Specialybės kalba: tyrimas ir dėstymas*. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2006, p. 75–80.
10. Pečkuvienė, L. Ar lengva mokytis ir mokytis specialybės kalbos. *Specialybės kalba: terminija ir struktūros*, Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2008, p. 86–91.
11. Pečkuvienė, L. Specialybės kalba: normos ir vartosenos sankirta. *Specialybės kalba: tyrimas ir dėstymas*, Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2006, p. 106–113.
12. Poliakovas, O. *Pasaulis ir lietuvių kalba*. Vilnius: Enciklopedija, 2008.
13. Pupkis, A. *Kalbos kultūros studijos*. Vilnius: Gimtasis žodis, 2005.
14. Rimkutė, A. Kolegijos pirmakursių raštingumas: gal lietuvių kalbai nereikalingos nosinės raidės? *Gimtoji kalba*. 2012, 12: 13–17.
15. Vaicekauskienė, L. *Naujieji lietuvių kalbos svetimžodžiai. Kalbos politika ir vartoseną*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2007.
16. <http://dz.lki.lt/>.

THE TRAP OF THE BORROWED LEXIS

Rasa Dobržinskienė*

Mykolas Romeris University

Summary

Attention to the youth literacy is growing up in Lithuania. Literacy is closely related to the acquisition of native language, permanent education of it, which starts at school and continues in higher educational institution. In this paper it is analyzed the students' ability to find and correct mistakes of lexis.

The goal of this article is to view facility of the students of Mykolas Romeris University, Faculty of Public Security, to correct the mistakes of lexis. The object of research – 135 students' tests.

Lexis is the fastest fluctuated part of language: part of the words appear, part of them disappear or exist long time. Change of lexis belongs on variation of realia of the life, coming new products and service, influence of foreign languages and so on. The lexis of specialists of law consists not only of specific expressions, terms, but is related with all lexis of Lithuanian in general. So there is discussed the features of every group of nonstandard lexis – barbarisms, semantisms, loan-translations, hybrids.

Most of nowadays barbarisms are taken from English and part of them are well known for students. Slavisms like fura, fara, papkė are known like wrong words, but the given equivalents are not right. The worst known words are tems rejestras, barkodas, forsmāzoras, legitimuoti, impičmentas and others, because these words are new for students and they could not associate them with realia of the life.

Semantisms are the sliest group of mistakes of lexis, because it is difficult to notice the wrong usage of words meaning. But almost all students identify expressions pravažiuoti į kiemą, uždėti baudą (but they were wrong identifying uždėti muitą), prisilaikyti įstatymų, sustatyti protokolą. It's interesting fact, the students can't understand wrong meaning of expressions užsidėti (nusiimti) drabužius, aksesuarus.

The origin of the most of loan-translations are Slavonic, but it wasn't the disadvantage to correct expressions kaip taisyklė, neužilgo, apjungti bylas, išpildyti planą, nešti atsakomybę, ant tiek, but words išsaukti, kas liečia, kažkur tai, principe raised problem correcting them.

Hybrids are words, which one wrong formant of composition conditions being nonstandard words. Difficulty of correcting words of this group is variability of correct equivalents. So the students recognize wrong words but couldn't find the best equivalent.

Summarizing the review, it is noted that some nonstandard loanwords are easily identified, others – more difficult. Problems are caused by not fixed alternative of loanwords in our society. The research revealed that ability to identify mistakes is not always determined by the origin of the loanwords, and showed which groups of the loanwords should be given more attention, especially for the legal terms. Their origin is Latin, so the students recognize them worse than loanwords from Russian or English.

Keywords: lexis, barbarisms, semantisms, loan-translations, hybrids.

Rasa Dobržienskienė*, Mykolas Romeris universiteto Viešojo saugumo fakulteto Humanitarinių mokslų katedros lektorė. Mokslinių tyrimų kryptys: kalbos kultūra, specialybės kalbos kultūra, pragmatinė lingvistika, televizijos ir spaudos reklamų kalba.

Rasa Dobržienskienė*, Mykolas Romeris University, Faculty of Public Security, Department of Humanities, lecturer. Research interests: culture of language, professional language, pragmatic linguistics, language of advertisements and commercials.

PROTECTION FROM DOMESTIC VIOLENCE AGAINST WOMEN IN LITHUANIA: PROBLEMATIC ASPECTS DETECTED BY INTERNATIONAL INSTITUTIONS

Ramunė Jakštienė*

*Mykolas Romeris University, Faculty of Public Security, Department of Law, Lecturer
Putvinskio str. 70, LT 44211 Kaunas
Tel.: +370 657 72711, e-mail: jakstieneramune@gmail.com*

Annotation. It was only in the middle of 90's, when domestic violence against women was formally recognised as a human rights violation in international law. Since then obligation to protect is placed on states not only on national, but on international level too. Effectiveness of this obligation's fulfillment is monitored by international human rights bodies, which use different procedures, for example litigation, states reporting. International institutions that recently have assessed Lithuania's progress on subject matter, have found instances of violation of right not to be tortured, recommended to improve national legislation, its enforcement, to ratify international documents.

Keywords: human rights, domestic violence, gender mainstreaming.

INTRODUCTION

Domestic violence against women was long perceived as a social phenomenon or a criminal law matter rather than a human rights issue. The changes came at the 1993 World Conference on Human Rights in Vienna. In its final Declaration, states recognized that rights of women are integral part of human rights. This consensus was further developed in the Platform of Action adopted by UN Fourth World Conference on Women held in Beijing in 1995.¹ The concept of gender mainstreaming was adopted. It includes gender concerns both in the policy-making process and in eventual policy design.²

Domestic violence against women in Lithuania's society because of its historical, cultural background was also long viewed as a private family matter. It was called as domestic conflict and was not considered as a real violation. But high prevalence of incidents, activities of women's movement, social changes of society, Lithuania' participation in human rights treaties and international organizations led to changes in legislation too placing an obligation to protect women from domestic violence on a state. This is an evident how rights talk effects social policy of a state.³ Since Lithuania is a state party to numerous human rights treaties, organizations, it bears the obligation to protect not only on national, but on

¹ Kälin W. And Künzli J. *The Law of International Human Rights Protection*. Oxford University Press, 2011. P. 365.

² Boucher A. *Gender mainstreaming in skilled immigration policy: from Beijing 1995 to the Canadian Immigration and Refugee Protection Act (2002)*. Human Rights and Social Policy. USA, 2010. P. 175.

³ Neville A. *On the Margins? The Influence of „Rights Talk“ on Policy and Practice*. *Ibid*, P. 224.

international level as well. International human rights obligations are tripartite: to respect, to protect and to fulfill human rights.⁴ Different international human rights bodies using different procedures monitor how states fulfill their obligations.

Therefore the object of this research is problematic legal aspects detected by various international institutions evaluating the protection from violence against women in Lithuania. The object is limited only to legal aspects, excluding analyses of other factors, such as financial recourses, statistics, researches, etc. For the purpose of this research the concept of „domestic violence“ is described as it is defined in various international human rights documents, including Convention on Preventing and Combating Violence Against Women and Domestic Violence (opened for signature on May 11, 2011, not in force yet): it means all acts of physical, sexual, psychological or economic violence that occur within the family or domestic unit or between former or current spouses or partners, whether or not the perpetrator shares or has shared the same residence with the victim.⁵ International institutions in this research mean bodies of international treaties, to which Lithuania is a party.

The objective of the research is to identify and to disclose the main problematic legal aspects recently raised by international institutions monitoring how Lithuania fulfills its international obligation to protect women from domestic violence.

In order to achieve the determined aim the following tasks are settled: 1. to analyze international monitoring documents and to discover the most important deficiencies in the practice of Lithuania fulfilling its international obligation to protect women from domestic violence; 2. to discuss Lithuania's progress solving raised problematic legal aspects.

Different international human rights bodies use different state's monitoring procedures and their results give different consequences. For the purpose of this research the litigation procedures against Lithuania in European Court of Human Rights are analysed. The Court was established under European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (by Council of Europe) to ensure the observance of the engagements undertaken by the states in the Convention.⁶ Its decisions have binding force on states. States reporting procedures to three committees were also analysed: Committee Against Torture (established under UN Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading

⁴ International Human rights. Oxford University Press, 2010. P. 130-132.

⁵ <http://conventions.coe.int/Treaty/EN/Treaties/Html/210.htm> [interactive] [accessed 2013-05-01]. (Article 3 §b)

⁶ European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (adopted 4 November 1950, entered into force 3 September 1953). ETS 5; 213 UNTS 221 (ECHR). (Articles 19, 46). <http://conventions.coe.int/Treaty/EN/Treaties/Html/210.htm> [interactive] [accessed 2013-05-01]. (Article 3 §b)

Treatment or Punishment)⁷, Committee on the Elimination of Discrimination against Women (established under UN Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women⁸) and Human Rights Committee (established under International Covenant on Civil and Political Rights⁹). Under this procedure states periodically submit their reports on progress in domestic implementation of the guarantees of relevant treaties. The review of states reports ends with concluding observations and recommendations by relevant treaty body.

PROTECTION FROM DOMESTIC VIOLENCE AGAINST WOMEN IN LITHUANIA: PROBLEMATIC ASPECTS DETECTED BY INTERNATIONAL INSTITUTIONS

1. Violation of right not to be tortured

Domestic violence cases belongs to the field of competence of the European Court of Human Rights.

Valiuliene v. Lithuania. In Chamber judgment in the case Valiuliene v. Lithuania¹⁰, the European Court of Human Rights held, that there had been a violation of Article 3 (prohibition of torture and of inhuman or degrading treatment) of the Convention¹¹ because Lithuanian authorities failed to effectively investigate complaint of domestic violence.

Circumstances of the case. In order to reveal, what criminal mechanisms and in which manner were applied in this case, it is needed to disclose it's factual background thoroughly. L.Valiulienė filed a complaint to the police stating that she had been beaten by her male partner on several occasions in 2001. The police suggested L.Valiulienė to apply for a private prosecution. So she filed a suit to the court, alleging that the repeated acts of violence against her had constituted the offence of causing minor bodily harm under Article 116 § 3 of the Criminal Code in force at the material time (Article 140 § 1 of the Criminal Code, that came in force from 1 May 2003). On 21 January 2002 the court forwarded the applicant's complaint to the public prosecutor, ordering him to start his own pre-trial criminal investigation so that

⁷ Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment. Adopted and opened for signature, ratification and accession by General Assembly resolution 39/46 of 10 December 1984, entry into force 26 June 1987. <http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CAT.aspx> [interactive] [accessed 2013-05-01]. Articles 17, 19.

⁸ Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women, New York, 18 December 1979 <http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CEDAW.aspx> [interactive] [accessed 2013-05-01]. Articles 17, 18.

⁹ International Covenant on Civil and Political Rights. Adopted and opened for signature, ratification and accession by General Assembly resolution 2200A (XXI) of 16 December 1966, entry into force 23 March 1976. <http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CCPR.aspx> [interactive] [accessed 2013-05-01]. Articles 28, 40.

¹⁰ *Valiulienė v. Lithuania*. Application no. 33234/07. 26 March 2013.

¹¹ Article 3: No one shall be subjected to torture or to inhuman or degrading treatment or punishment.

the examination of the case would not be delayed, because the offender failed to appear in court on a number of occasions. The investigation was subsequently suspended several times, due to offender's failure to appear in court and insufficient evidence. It was reopened on appeal in February 2004 on the ground that the investigation had not been sufficiently thorough. Prosecutor's office granted the applicant's request to remove the criminal investigator from the case because of concerns as to her impartiality. The prosecutor also noted that the criminal investigation had been delayed. On 10 June 2005 the prosecutor held that the law had changed in 2003 and a prosecution in respect of minor bodily harm should have been brought by the victim in a private capacity. Under Article 409 § 1 of the new Code of Criminal Procedure, the public prosecutor has a right to open a criminal investigation into criminal offenses normally investigated by means of private prosecution, such as the offense of causing minor bodily harm, if the crime is of public importance (that is, if it is in the public interest that the crime be solved) or if there are important reasons as to why the victim is unable to protect his or her rights. The prosecutor considered there was no reason for a public prosecution in this case. Applicant's appeals were dismissed, so she lodged two more complaints (in the end of 2005 and in the beginning of 2006), requesting private prosecution again. By a final ruling of 8 February 2007, the court dismissed the applicant's appeal, finding that any kind of prosecution had become time-barred. Article 95 § 1 of the Criminal Code in force at the material time provided that a prosecution could not be pursued if a minor intentional crime had been committed more than five years earlier. So the applicant filed a complaint to the European Court of Human Rights complaining of Lithuanian authorities' failure to investigate the repeated acts of domestic violence against her and failure to hold the perpetrator accountable because of excessively length criminal proceedings against him.

Court's assessment. The Court held that there had been a violation of Article 3 of the European Convention on Human Rights. The Court grounded its decision on its own case-law interpreting Article 3 (§ 65,66): the Court reiterated that ill-treatment must attain a minimum level of severity to fall within the scope of Article 3. The assessment of this minimum is relative: it depends on all the circumstances of the case, such as the nature and context of the treatment, its duration, its physical and mental effects and, in some instances, the sex, age and state of health of the victim (*Đordevic v. Croatia*, no. 41526/10, § 94, ECHR 2012). Treatment has been held by the Court to be “inhuman” because, *inter alia*, it was premeditated, was applied for hours at a stretch and caused either actual bodily injury or intense physical and mental suffering (*Labita v. Italy [GC]*, no. 26772/95, § 120, ECHR 2000-

IV). Treatment has been considered “degrading” when it was such as to arouse in its victims feelings of fear, anguish and inferiority, capable of humiliating and debasing them and possibly breaking their physical or moral resistance (*Hurtado v. Switzerland*, 28 January 1994, § 67, Series A no. 280-A; and *Wieser v. Austria*, no. 2293/03, § 36, 22 February 2007).

In the light of the foregoing, the Court considered (§ 70) that the ill-treatment of the applicant, which continually caused her physical injuries, combined with her feelings of fear and helplessness, was sufficiently serious to reach the level of severity under of Article 3 of the Convention and thus raised the Government’s positive obligation under this provision (*Milanovic v. Serbia*, no. 44614/07, § 87, 14 December 2010). The Court’s case-law (§ 73) is consistent and clear to the effect that this Article requires the implementation of adequate criminal-law mechanisms (*Beganovic v. Croatia*, no. 46423/06, § 69, 25 June 2009; *M.C. v. Bulgaria*, no. 39272/98, § 151, ECHR 2003-XII). However, the scope of the state’s positive obligations might differ between cases depending on whether the treatment contrary to Article 3 of the Convention has been inflicted by state agents by private individuals. No direct responsibility can be borne by Lithuania under the Convention in respect of the acts of the private individuals in question. But the Court reiterated (§ 74) that the obligation on the states under Article 1 to secure to everyone within their jurisdiction the rights and freedoms defined in the Convention, taken together with Article 3, requires States to take measures to ensure that individuals within their jurisdiction are not subjected to torture or inhuman or degrading treatment or punishment, including such ill-treatment administered by private individuals (*A. v. the United Kingdom*, § 22, 23 September 1998, Reports of Judgments and Decisions 1998-VI). Article 3 requires states to put in place effective criminal-law provisions to deter of offences against personal integrity, backed up by law-enforcement machinery for the prevention, suppression and punishment of breaches of such provisions, and this requirement also extends to ill-treatment administered by private individuals. On the other hand, the obligation on the State under Article 1 cannot be interpreted as requiring the State to guarantee through its legal system that inhuman or degrading treatment is never inflicted by one individual on another or that if it is, criminal proceedings should necessarily lead to a particular sanction. In order that a State may be held responsible it must, in the view of the Court (§ 75, 77), be shown that the domestic legal system, and in particular the criminal law applicable in the circumstances of the case, failed to provide practical and effective protection of the rights guaranteed by Article 3 (*Beganovic*, cited above, § 71). Relying on mentioned relevant provisions of Lithuanian Criminal Code and Code of Criminal Procedure, The Court

concluded, that in the instant case Lithuanian law provided a sufficient regulatory framework to pursue the crimes against applicant (§ 78). Then the Court examined whether or not the practices and the manner in which those criminal-law mechanisms were implemented in the instant case, were defective to the point of constituting a violation of Lithuania's positive obligations under Article 3 of the Convention (§ 79-86). And it concluded, that they were: they did not provide adequate protection to the applicant against acts of violence. The criminal proceedings by Lithuanian authorities were discontinued because the prosecution has become time-barred, the case was never established by a competent court, and this has occurred as a result of the flaws in the actions of the relevant state authorities: having sufficient information to raise a suspicion that a crime had been committed, the investigation was suspended two times for lack of evidence; only because of persistent applicant's appeals, the prosecutors quashed the investigator's decisions as not being thorough enough; only two years after the legislative reform the prosecutor decided to return the case to the applicant for private prosecution, thus taking her back to the same situation she had been in four years previously and risking that the defendant would enjoy impunity, because the statutory time-limit for prosecution was approaching.

Concurring opinion. Judge Pinto De Albuquerque highlighted several most problematic aspects, dealing with domestic violence. The first is the definition of the exact ambit of state's positive obligation to prevent and protect. The judge described so-called Osman test (*Osman v. U.K* (2000) 29 EHRR 245), which was developed by the Court: the state answers for the wrongful conduct of non-state actors when their actions exposed real and immediate risk and their conduct was foreseeable and avoidable by the exercise of State powers. But the judge argued, that the stage of an “immediate risk” to the victim is often too late for the state to intervene. So a stricter standard is needed, especially in certain societies, like Lithuanian society, which are faced with a serious, long-lasting and widespread problem of domestic violence. That stricter standard emerges in international human rights protection and is called due diligence standard¹²: the duty to act arises for public authorities when the risk is already present, although not imminent. If a state knows or ought to know that a segment of its population, such as women, is subject to repeated violence and fails to prevent harm when they face a present (but not yet imminent) risk, the state can be found responsible by omission for the resulting human rights violations. The judge concluded, that states have the obligation

¹² *see also* Joseph S., *Scope of Application./International Human rights*. Oxford University Press, 2010. P. 156-157.

not only to bring to justice the alleged offenders and empower the victims of domestic violence with an active role in the criminal proceedings, but also to prevent private actors from committing or reiterating the offence and provide elementary social support measures to victims, such as post-traumatic care and shelter. Such an international positive obligation must be acknowledged, in view of the broad and long-lasting developments in international law and modern psychology, as a principle of customary international law, binding on all states.

It must be mentioned, that although current case-law on the subject matter is disparate, the Court's case-law normally shows application of Article 8 (right to respect for private life)¹³ in domestic violence cases. Application of Article 3 is found only in specific cases (see concurring and dissenting opinions of judges). The Government of Lithuania presented the Court with a unilateral declaration, acknowledging a violation of Article 8. But the Court decided not to accept it. However, this judgment in this case isn't final. Under Articles 43 and 44 of the Convention, during the three-month period following its delivery, any party may request that the case be referred to the Grand Chamber of the Court.

*Praškevičienė v. Lithuania*¹⁴. Another domestic violence case against Lithuania, raising the question of violation of Article 3 of the Convention, hasn't got final judgment yet either (in 2012 the Court has communicated the case to the Government). This case raises the issue of domestic violence not only against woman, but against her children too. The applicant lodged a complaint to the Court, alleging, that the criminal proceedings against her former husband were protracted and the case wasn't examined within a reasonable time. She has initiated numerous domestic criminal and civil proceedings, related to intentional and systematic beatings inflicted on her and her children, which lasted from 1999 till 2008. And in all criminal proceedings prosecution had become time-barred, because of plenty of violations by authorities of criminal procedure, numerous returns of cases for fresh examinations. The Court, as it did in *Valiulienė v. Lithuania*¹⁵, decided to examine the case from the perspective of Article 3 or, alternatively, Article 8.

¹³ Article 8:

1. Everyone has the right to respect for his private and family life, his home and his correspondence.
2. There shall be no interference by a public authority with the exercise of this right except such as is in accordance with the law and is necessary in a democratic society in the interests of national security, public safety or the economic well-being of the country, for the prevention of disorder or crime, for the protection of health or morals, or for the protection of the rights and freedoms of others.

¹⁴ *Praškevičienė v. Lithuania*. Application no. 27920/08.

¹⁵ *Valiulienė, Ibid*

Summarizing these rulings against Lithuania, it's seen, that the European Court of Human Rights point the state's obligation to provide adequate protection. The Court states, that the fulfillment of this obligation strongly depends criminal-law mechanisms and practices and the manner in which they are implemented. Failure to protect may lead to a violation of human right not to be tortured.

2. Improvement of national legislation

2.1. Specification of a crime of domestic violence

Concluding observations on Lithuania's report, made by the Committee Against Torture (CAT/C/LTU/CO/2, 19 January 2009)¹⁶ are also focused on state's obligation. It has called Lithuania to increase it's efforts to prevent, combat and punish domestic violence against women (§ 20). Additionally, regretting, that there is no specific definition of domestic violence in national legislation of Lithuania, The Committee recommended to adopt a recognition of such violence as a specific crime (§ 20).

The new Lithuania's Law on protection Against Domestic Violence¹⁷ (came into force in 2011-12-15) presents the concept of domestic violence: definitions of “domestic environment” and “violence”, as well as of other factors, specifying the concept (“victim of domestic violence”, “perpetrator of violence”, “subject of domestic violence”, etc.). According to Article 2 §1 domestic environment shall mean the environment comprising the persons currently or previously linked by marriage, partnership, affinity or other close relations, also the persons having a common domicile and a common household. §5 describes violence to mean an intentional physical, mental, sexual, economic or another influence exerted on a person by an act or omission as a result whereof the person suffers physical, property or non-pecuniary damage. It is also specifically stated, that domestic violence is considered as an act of violation of human rights and freedoms (Article 1 §2). Article 12 §1 establishes, that violence incurs criminal liability. Damage, caused by the acts of domestic violence, to a person’s health, property, environment or non-pecuniary damage must be compensated in accordance with the procedure laid down by other legal acts of the Republic of Lithuania (Article 12 §2): Criminal Code, Criminal Procedure Code, Civil Code, Civil Procedure Code, etc.

¹⁶ Concluding observations of the Committee against Torture. Lithuania. <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G09/403/04/PDF/G0940304.pdf?OpenElement> [interactive][accessed2013-04-27].

¹⁷ Valstybės žinios, 2011-06-14, No. 72-3475.

So logical and systemic analyses of this law leads to a conclusion, that Committee's recommendation to specifically define domestic violence in national legislation and to recognize it as a specific crime is endorsed.

2.2. Adoption of the new specific law

The new Lithuania's Law on protection Against Domestic Violence has fully endorsed yet another recommendation, made by the Committee on the Elimination of Discrimination against Women (8 July 2008)¹⁸. Observing Lithuania's progress in combating against women's discrimination, it has stated, that in accordance with its General Recommendation No. 19, the Committee urges states to ensure comprehensive legal and other measures to protect women from all forms of violence, including an adoption of specific law on domestic violence (§ 74-75). As it was already mentioned, this law defines the concept of domestic violence, sets principles (Article 3), measures of protection (Article 5,6), describes functions of police (Article 7), establishes liability (Article 12) and rights of subjects of domestic violence (Articles 10-11). This legal mechanism involves in protection against domestic violence state and municipal institutions, agencies and non-governmental organisations (Articles 3, 4 §3). It provides specific measures in various stages of protection against domestic violence: prevention of it (Article 4), ensuring protection (Articles 5, 6) and assistance to the victims (Article 8).

Some provisions of the law correspond to Committee's calling to ensure that all women who are victims of domestic violence, including rural women, have access to immediate means of redress and protection (§75). Article 5 provides an obligation for the perpetrator of violence to temporarily move out of the place of residence or not to approach the victim of violence, not to communicate and not to seek the contact. These measures are to be applied until completion of examination of a case, unless a pre-trial investigation judge imposes the pre-trial supervision measures specified in the Code of Criminal Procedure of the Republic of Lithuania, namely, detention or the obligation to reside separately from the victim. These measures are imposed by a ruling of the pre-trial investigation judge not later than within 48 hours. When an obligation is imposed on the perpetrator of violence to temporarily move out of the place of residence, police offices must immediately ensure the moving out of the perpetrator of violence (Article 7 §3). The police is also given the function to immediately take measures to protect a victim of violence and, taking account of the circumstances, initiate

¹⁸ Concluding observations of the Committee on the Elimination of Discrimination against Women: Lithuania. 8 July 2008. <http://www2.ohchr.org/english/bodies/cedaw/docs/co/CEDAW-C-LTU-CO-4.pdf> [interactive] [accessed 28/04/2013].

a pre-trial investigation and notify the prosecutor if the prosecutor's order is necessary to initiate the pre-trial investigation (Article 6). Where the circumstances of an incident of domestic violence are clear, and a criminal case concerning the commission of this act must be heard by a district court, procedural actions shall be subject to accelerated proceedings.

The Committee has also drew Lithuania's attention to the access to a sufficient number of safe and adequately funded shelters and legal aid for women who are victims of domestic violence (§ 75). The same consideration in respect of Lithuania was also expressed by Committee against Torture¹⁹ and Human Rights Committee (31 August 2012)²⁰. Correspondingly, Articles 8 §4, 2 §8 of mentioned law states, that specialised assistance centres shall provide specialised comprehensive assistance (psychological, social, health, accommodation, legal, etc.). Obviously, methods of help of such nature were also available before the adoption of the law. But now they become more specialised, accessible, concentrated, better organised. Numbers of women who suffered domestic violence and got temporary accommodation in institutions in period before the adoption of the law are shown in the Table²¹:

Table 1. Women who suffered domestic violence and got temporary accommodation in institutions*

Year	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Number of women	1103	1112	1121	1013	978	1307	1312

*Data of women's shelters, temporary shelters for mothers and children and shelters for the homeless, per year.

Relying on the statements mentioned above, it can be concluded, that the Law on Protection Against Domestic Violence complies with the recommendations regarding new specific law and its provisions.

2.3. Public interest in domestic violence against women

The second major problem, related to domestic violence against women, raised by Judge Pinto de Albuquerque in the case *Valiulienė v. Lithuania*²² is the failure to acknowledge

¹⁹ Concluding observations of the Committee against Torture. Lithuania. §20.

²⁰ Concluding observations adopted by the Human Rights Committee at its 105th session, 9-27 July 2012. Lithuania. (31 August 2012). <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G12/455/76/PDF/G1245576.pdf?OpenElement> [interactive] [accessed 2013-05-01]. §6.

²¹ Reply of Lithuania on violence against women and disability. Questionnaire for the preparation of the OHCHR analytical study on Violence against women and disability (A/HRC/RES/17/11). 18/11/2011 <http://www2.ohchr.org/english/issues/women/docs/VAWHRC20/Governments/Lithuania.doc> [interactive] [accessed 28/04/2013].

²² *Valiulienė V. Lithuania, Ibid*

the public interest of prosecuting violence against women. This doesn't require public prosecutions in all cases of domestic violence, but can't be limited to exceptional cases either (Bevacqua and S. v. Bulgaria (no. 71127/01, § 77, 12 June 2008). He cited international documents (Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence, Article 55, Recommendation Rec (2002), paragraphs 38 and 39, the CEDAW General Recommendation No. 28, paragraph 34), which establish the preference for a public prosecution of offences which is not entirely dependent on the will of the victim.

The importance of public interest was also expressed by the Committee on the Elimination of Discrimination against Women²³: considering domestic violence against women only as a private matter, the relationship between the victim and the perpetrator are not fully understood by police and health officers, the relevant authorities and society at large.

Answering these concerns, the Law on Protection Against Domestic Violence clearly establishes, that domestic violence, due to damage caused to society, is attributable to the acts of public importance (Article 1 §1). Some preventative measures have the element of publicity too, for example, organisation of public education (including legal one) concerning domestic violence (Article 4 §3.1, §3.2). But the most important legal change is laid down in Article 7 §1: on receipt of a notice or being witnesses to the incident, police officers shall initiate pre-trial investigation. A victim of violence doesn't need to file a complaint. It means that public prosecution is guaranteed in domestic violence against women cases.

Evaluating the importance of these provisions it can be stated, that public interest and public prosecution are significant changes in Lithuania's legislation on subject matter and important instruments combating with domestic violence against women. The new law incorporates the latest developments in protection from domestic violence against women.

2.4. Effective implementation of law

Enactment of the Law on Protection against Domestic Violence, preparatory works for ratification of Convention on Preventing and Combating Violence Against Women and Domestic Violence creates legal framework in Lithuania, that well-directs coping with domestic violence against women. But the most important thing is manner and effectiveness of legal acts: are existing legal instruments and measures applied at all, are they applied in proper means. Answering to these questions in negative led European Court of Human Rights

²³ Concluding observations of the Committee on the Elimination of Discrimination against Women: Lithuania. *Ibid*, §74.

to a conclusion in the case *Valiulienė v. Lithuania*²⁴ that although Lithuanian law provided a sufficient regulatory framework to pursue domestic violence against applicant, but used practices together with the manner in which criminal-law mechanisms were implemented, did not provide adequate protection to her, constituting a violation of Article 3 of the Convention.

Similarly, noting the recent enactment of the Law on Protection against Domestic Violence, the Human Rights Committee in its Concluding observations towards Lithuania²⁵ remained concerned at the high prevalence of domestic violence against women, and the absence of effective measures to protect victims thereof. In its view state should allocate sufficient resources to ensure the effective implementation of this law.

Various levels of Lithuania's authorities adopted additional acts related to application of the Law on Protection against Domestic Violence: The Description of the Activities of Specialised Assistance Centres (Valstybės žinios, 2011-06-14, No. 72-3475), The Description of response by police officers to receipt of a notice of an incident of domestic violence (Valstybės žinios, 2012-02-04, No. 16-740), The Description of the Procedure for Evicting the Perpetrator of Violence (Valstybės žinios, 2011-12-17, No. 154-7330), The Description of the Procedure of Control by Police Officers of execution of a court's imposed obligation on the perpetrator of violence to move out (Valstybės žinios, 2011-12-08, No. 15-7091). They also made decisions in the field of organising, financing, policy making, researching, etc.

Summarizing, it must be stated that although enactment of the Law on Protection against Domestic Violence per se didn't provide rapid effect combating against domestic violence, its provisions still provide significant opportunities. This is confirmed by the acts and decisions of various levels of Lithuania's authorities improving the implementation of this law and other relevant legislation in order to fulfill international obligation to protect women from domestic violence.

3. Ratification of international conventions

Concluding observations by both the Committee on the Elimination of Discrimination against Women²⁶ and Committee Against Torture encouraged the Government of Lithuania to consider ratifying international human rights instruments to which it is not yet a party. The latter Committee expressly underlined the Optional Protocol to the Convention Against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment and recommended

²⁴ *Valiulienė v. Lithuania. Ibid*

²⁵ Concluding observations adopted by the Human Rights Committee at its 105th session, 9-27 July 2012. Lithuania. *Ibid*.

²⁶ Concluding observations of the Committee on the Elimination of Discrimination against Women: Lithuania. *Ibid*, §93.

to consider making declarations under articles 21 and 22 of the Convention – on the recognition of the competence of the Committee to receive and consider individual or inter-state communications on fulfilling state's obligations under the Convention Against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment.²⁷

These recommendations are partially fulfilled. The President of Republic of Lithuania on 2013-04-11 proposed the Parliament to ratify mentioned Optional Protocol from 2014-01-01²⁸.

Moreover, there is a significant progress in the actions of The President and Government of Republic of Lithuania preparing to ratify Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence Against Women and Domestic Violence, which is focussed specifically on preventing domestic violence, protecting victims and prosecuting offenders.²⁹ The Convention encompasses the latest development of international law on subject matter. Lithuania's working group has concluded, that lots of Lithuania's legal provisions are in consistent with the requirements of this Convention. But further improvement of national legislation and its implementation is needed in order to fully implement its provisions.³⁰

So described measures shows that Lithuania's authorities aim at resuming broader international obligations to protect women from domestic violence ratifying or preparing to ratify international conventions.

CONCLUSIONS

The European Court's of Human Rights decisions against Lithuania in cases on the issue of domestic violence against women point the state's positive obligation to provide adequate protection. The Court states, that the fulfillment of this obligation strongly depends on criminal-law mechanisms and practices and the manner in which they are implemented. Failure to do this may constitute to a violation of human right not to be tortured.

The new Lithuania's Law on protection Against Domestic Violence came into force in 2011-12-15. Logical and systemic analyses of this law leads to a conclusion, that recommendations of international institutions to specifically define domestic violence in national legislation, to recognize it as a specific crime and to adopt specific law are endorsed. Establishing public interest in domestic violence against women and public prosecution of it

²⁷ Concluding observations of the Committee against Torture. Lithuania. *Ibid*, §23-25.

²⁸ Decree of the President of Republic of Lithuania. 2013-04-11. No. 1K-1425 (Valstybės žinios, 2013-04-13, No. 38-1846).

²⁹ <http://conventions.coe.int/Treaty/EN/Treaties/Html/210.htm> [interactive] [accessed 2013-05-01]

³⁰ <http://www.socmin.lt/index.php?1255875914> [interactive] [accessed 01/05/2013]

is a significant change in Lithuania's legislation, social policy and important instrument on subject matter. Although enactment of this law per se didn't provide rapid effect combating against domestic violence, its provisions still provide significant opportunities. This is confirmed by the acts and decisions of various levels of Lithuania's authorities improving the implementation of this law and other relevant legislation.

Lithuania's authorities aim at resuming broader international obligations to protect from domestic violence ratifying or preparing to ratify international conventions, which are dedicated to protection from violence in general (The Optional Protocol to the Convention Against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment) or protection from domestic violence against women specifically (Convention on Preventing and Combating Violence Against Women and Domestic Violence).

REFERENCES

1. Concluding observations adopted by the Human Rights Committee at its 105th session, 9-27 July 2012. Lithuania. (31 August 2012). <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G12/455/76/PDF/G1245576.pdf?OpenElement> [interactive] [accessed 2013-05-01]
2. Concluding observations of the Committee against Torture. Lithuania. <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G09/403/04/PDF/G0940304.pdf?OpenElement> [interactive] [accessed 2013-04-27].
3. Concluding observations of the Committee on the Elimination of Discrimination against Women: Lithuania. 8 July 2008. <http://www2.ohchr.org/english/bodies/cedaw/docs/co/CEDAW-C-LTU-CO-4.pdf> [interactive] [accessed 28/04/2013].
4. Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment. Adopted and opened for signature, ratification and accession by General Assembly resolution 39/46 of 10 December 1984, entry into force 26 June 1987. <http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CAT.aspx> [interactive] [accessed 2013-05-01].
5. Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women, New York, 18 December 1979. <http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CEDAW.aspx> [interactive] [accessed 2013-05-01].
6. Convention on Preventing and Combating Violence Against Women and Domestic Violence. <http://conventions.coe.int/Treaty/EN/Treaties/Html/210.htm> [interactive] [accessed 2013-05-01]
7. Decree of the President of Republic of Lithuania. 2013-04-11. No. 1K-1425 (Valstybės žinios, 2013-04-13, No. 38-1846).
8. European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (adopted 4 November 1950, entered into force 3 September 1953). ETS 5; 213 UNTS 221 (ECHR).
9. Human Rights and Social Policy. USA, 2010.
10. International Covenant on Civil and Political Rights. Adopted and opened for signature, ratification and accession by General Assembly resolution 2200A (XXI) of 16 December 1966, entry into force 23 March 1976. <http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CCPR.aspx> [interactive] [accessed 2013-05-01].

11. International Human rights. Oxford University Press, 2010.
12. Kālin W. And Künzli J. The Law of International Human Rights Protection. Oxford University Press, 2011.
13. Law on Protection Against Domestic Violence (Valstybės žinios, 2011-06-14, No. 72-3475).
14. Praškevičienė v. Lithuania. Application no. 27920/08.
15. Reply of Lithuania on violence against women and disability. Questionnaire for the preparation of the OHCHR analytical study on Violence against women and disability (A/HRC/RES/17/11). 18/11/2011
<http://www2.ohchr.org/english/issues/women/docs/VAWHRC20/Governments/Lithuania.doc>
[interactive] [accessed 2013-04-28].
16. Valiulienė v. Lithuania. Application no. 33234/07. 26 March 2013.

MOTERŲ APSAUGA NUO SMURTO LIETUVOJE: TARPTAUTINIŲ INSTITUCIJŲ ATSKLEISTI PROBLEMINIAI ASPEKTAI

Ramunė Jakštienė*

Mykolo Romerio universitetas

Santrauka.

Smurtas prieš moteris artimoje aplinkoje yra labai jautrus klausimas ir Lietuvoje, ir kitose valstybėse. Moterų teisių apsauga, įskaitant apsaugą nuo surto artimoje aplinkoje, yra sudėtinis žmogaus teisių apsaugos objektas. Kadangi Lietuva yra ne vieno dokumento, ne vienos tarptautinės organizacijos žmogaus teisių apsaugos srityje dalyvė, tai apsauga nuo smurto turi būti garantuojama ne tik nacionaliniu, bet ir tarptautiniu lygiu. Įvairios tarptautinės institucijos prižiūri, kaip Lietuva nacionalinėje teisėje įgyvendina tarptautinius įsipareigojimus. Naudojami priežiūros mechanizmai yra nevienodi, pvz., teismo procedūra, periodinių ataskaitų teikimo procedūra. Tarptautinės institucijos, neseniai vertinusios situaciją Lietuvoje, konstatavo teisės nebūti kankinamam pažeidimą, rekomendavo tobulinti nacionalinę teisinę sistemą, efektyvinti jos praktinį taikymą, ratifikuoti tarptautinius dokumentus.

Pagrindinės sąvokos: žmogaus teisės, smurtas artimoje aplinkoje, lyčių aspekto integravimas.

Ramunė Jakštienė*, Mykolas Romeris University, Faculty of Public Security, Department of Law, lecturer. Research interests: safety and protection of human rights, administrative law.

Ramunė Jakštienė * Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto, Teisės katedros lektorė. Mokslinių tyrimų sritis: saugumas ir žmogaus teisių apsauga

ŠVELNESNĖ NEI SANKCIJOJE NUMATYTA ADMINISTRACINĖ NUOBAUDA: TEISINIO REGULIAVIMO IR TAIKymo YPATUMAI

Ramunė Jakštienė*

*Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Teisės katedra
Putvinskio g. 70, LT-44211 Kaunas
Telefonas 303673
El. paštas: jakstieneramune@gmail.com*

Audrius Zykevičius**

*Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Teisės katedra
Putvinskio g. 70, LT-44211 Kaunas
Telefonas 303655
El. paštas: zykevicius@gmail.com*

Anotacija Įgyvendinant konstitucinį teisingumo principą, Lietuvos Respublikos Administracinių teisės pažeidimų kodekso 30¹ str. numatyta galimybė organui (pareigūnui), nagrinėjančiam administracinės teisės pažeidimų bylas, atsižvelgiant į aplinkybes, nurodytas šio kodekso 30 straipsnio 2 dalyje, taip pat į šio kodekso 31 straipsnyje nustatytas atsakomybę lengvinančias bei kitas įstatymų nenurodytas lengvinančias aplinkybes, vadovaujantis teisingumo ir protingumo kriterijais, paskirti mažesnę nuobaudą nei sankcijoje numatyta minimali arba paskirti švelnesnę nuobaudą nei numatyta sankcijoje, arba visai neskirti administracinės nuobaudos. Švelnesnės nei numatyta sankcijoje nuobaudos skyrimo aplinkybės, jos taikymo procesinės taisyklės apibūrinamos ne tik kodekso normomis, bet ir suformuota teismų praktika. Sprendimai dėl švelnesnės nei numatyta sankcijoje administracinės nuobaudos skyrimo yra sietini tik su tam tikrais ypatingais atvejais, kompleksu išskirtinių faktinių aplinkybių, kurios gali būti vertinamos pažeidėjo naudai kaip ypatingai švelninančios jo atsakomybę. Lemiamą reikšmę turi tokių aplinkybių turinys, jų išskirtinis pobūdis, nuobaudos atitikimas teisingumo, protingumo ir sąžiningumo principams. Apžvelgti Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo sprendimai rodo jo nuoseklų suformuotos ATPK 30¹ str. 1 d. taikymo praktikos laikymąsi. Išvadoms dėl apygardos teismų sprendimų reikėtų didesnės apimties analizės, tačiau galima daryti išvadą, kad iš esmės remiamasi suformuota praktika.

Pagrindinės sąvokos: administraciniai teisės pažeidimai, administracinė nuobauda, teismų praktika, atsakomybę lengvinančios aplinkybės, atsakomybę sunkinančios aplinkybės, teisingumo, protingumo ir sąžiningumo principas.

ĮVADAS

Konstitucinis teisingumo principas reikalauja tokio teisinio reguliavimo, kad teismas turėtų galimybę, atsižvelgdamas į reikšmingas bylos aplinkybes, individualizuoti įstatyme įtvirtintą griežtą nuobaudą ir skirti mažesnę nuobaudą nei sankcijoje numatytoji minimali arba švelnesnę nuobaudą nei įstatymo numatytoji (2012-09-25 Konstitucinio Teismo nutarimas)¹. Šis principas įgyvendinamas ir nagrinėjant administracinių teisės pažeidimų bylas. Taigi šio straipsnio **objektas** – mažesnės, švelnesnės nei numatyta sankcijoje administracinės

¹ Žin., 2012, Nr. 113-5737.

nuobaudos skyrimo ar jos neskyrimo teisinis reguliavimas ir teismų praktikos suformuotos jo taikymo taisyklės.

Šio straipsnio **tikslas** – apžvelgti Lietuvos Respublikos Administracinių teisės pažeidimų kodekso (toliau – ATPK) nustatytą švelnesnių, mažesnių nei nurodyta sankcijoje administracinių nuobaudų skyrimo teisinį reglamentavimą ir patyrinėti Lietuvos teismų praktiką šiuo klausimu. Kadangi iki 2011-01-01 skundus dėl nutarimų administracinių teisės pažeidimų bylose nagrinėjo administraciniai teismai, tai analizei naudojami Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo sprendimai, konsultacijos, apibendrinimai, nes jis turi įgaliojimus formuoti vienodą administracinių teismų praktiką aiškinant ir taikant įstatymus². Taip pat remiamasi apygardų teismų, kaip apeliacinės instancijos administracinių teisės pažeidimų byloms (nuo minėtos datos), sprendimais (ATPK 3022 str.). Nurodytam tikslui pasiekti reikalinga atlikti tokius **uždavinius**: 1) apžvelgti ATPK normas, įtvirtinančias švelnesnių, mažesnių nei nurodyta sankcijoje administracinių nuobaudų skyrimą ar jų neskyrimą; 2) aprašyti Lietuvos teismų praktikos suformuotas administracinių nuobaudų švelninimo taisykles; 3) išskirti ir apibendrinti atvejus, kada gali būti skirta mažesnė, švelnesnė nei sankcijoje nurodyta nuobauda; 4) aprašyti ir apibendrinti naujausius teismų sprendimų (2010-2013 m.) aptariamu klausimu.

Darbas atliktas taikant aprašomąjį, sisteminės analizės, lyginamąjį **metodą**.

BENDROSIOS ADMINISTRACINIŲ NUOBAUDŲ SKYRIMO TAISYKLĖS

Administracinį teisės pažeidimą padariusiam asmeniui skiriama administracinė nuobauda (ATPK 20 str.)³. ATPK 21 str. 1 ir 3 d. numato tokias administracines nuobaudas: 1) įspėjimas; 2) bauda; 3) daikto, kuris buvo administracinio teisės pažeidimo padarymo įrankis arba tiesioginis objektas, ir pajamų, kurios buvo gautos administracinio teisės pažeidimo padarymu, konfiskavimas; 4) nurodytos specialiosios teisės atėmimas; 5) administracinis areštas; 6) nušalinimas nuo darbo (pareigų); 7) kitokios LR įstatymuose nustatytos administracinės nuobaudos.

ATPK 30 str. nustatytos bendrosios šių nuobaudų skyrimo taisyklės. Nuobauda už administracinį teisės pažeidimą skiriama norminio akto, numatančio atsakomybę už padarytą teisės pažeidimą, nustatytose ribose, tiksliai laikantis šio kodekso ir kitų aktų dėl administracinių teisės pažeidimų. Be to, skiriant nuobaudą, atsižvelgiama į padaryto teisės pažeidimo pobūdį, pažeidėjo asmenybę bei atsakomybę lengvinančias (ATPK 31 str.) ir

² Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 31 str. 2 d. (Žin., 1994, Nr. 46-851).

³ Žin., 1985, Nr. 1-1.

sunkinančias aplinkybes (ATPK 32 str.). Atsakomybę už administracinę teisės pažeidimą lengvinančios aplinkybės yra šios: 1) kaltininkas nuoširdžiai gailisi, padėjo išaiškinti pažeidimą ir jame dalyvavusius asmenis; 2) kaltininkas savo noru atlygino nuostolį ar pašalino padarytą žalą; 3) teisės pažeidimas padarytas dėl labai sunkios kaltininko materialinės padėties; 4) teisės pažeidimas padarytas dėl psichinės ar fizinės prievartos; 5) teisės pažeidimas padarytas pažeidžiant būtinojo reikalingumo sąlygas; 6) teisės pažeidimas padarytas peržengiant būtinąsias ginties ribas; 7) teisės pažeidimas padarytas dėl didelio susijaudinimo, kurį sukėlė neteisėti nukentėjusiojo veiksmai; 8) teisės pažeidimą padarė nepilnametis; 9) teisės pažeidimą padarė nėščia moteris; 10) teisės pažeidimą padarė neįgalus asmuo (I, II grupių invalidas) ar asmuo, sulaukęs 65 metų; 11) kitokios LR įstatymuose numatytos aplinkybės.

Atsakomybę už administracinę teisės pažeidimą sunkina štai tokios aplinkybės: 1) teisės pažeidimas padarytas grupės asmenų; 2) teisės pažeidimas padarytas dėl chuliganiškų paskatų; 3) teisės pažeidimas padarytas pasinaudojant stichine nelaime ar nelaimingu atsitikimu; 4) teisės pažeidimas sukėlė sunkias pasekmes ar didelį turtinį nuostolį; 5) pakartotinai per metus padarytas tokios pačios rūšies teisės pažeidimas, už kurį asmeniui jau buvo paskirta administracinė nuobauda; 6) teisės pažeidimas padarytas asmens, kuris pirmiau buvo padaręs nusikaltimą; 7) į teisės pažeidimą įtrauktas nepilnametis; 8) teisės pažeidimas padarytas neblaivaus asmens arba asmenų, apsvaigusių nuo narkotinių, psichotropinių ar toksinių medžiagų; 9) kitokios LR įstatymuose numatytos aplinkybės.

Skiriant baudą, jos dydis nustatomas pagal baudos dydžio sankcijoje minimumo ir maksimumo vidurkį, atsižvelgiant į atsakomybę lengvinančias ar sunkinančias aplinkybes, jų kiekį ir reikšmingumą (jeigu yra atsakomybę lengvinančių aplinkybių, baudos dydis mažinamas nuo vidurkio iki minimumo, o esant atsakomybę sunkinančių aplinkybių, baudos dydis didinamas nuo vidurkio iki maksimumo) (ATPK 30² str. 1, 2 d.).

MAŽESNĖS, ŠVELNESNĖS NEI NUSTATYTA SANKCIJOJE NUOBAUDOS SKYRIMO AR JOS NESKYRIMO TEISINIS REGULIAVIMAS

Kaip jau buvo minėta, konstitucinis teisinės valstybės principas reikalauja tokio teisinio reguliavimo, kad teismas, atsižvelgdamas į visas turinčias reikšmės bylos aplinkybes, galėtų individualizuoti, skirti mažesnę ar švelnesnę nuobaudą nei sankcijoje numatytoji. Todėl ir ATPK 30¹ str. 1 d. numato galimybę organui (pareigūnui), nagrinėjančiam administracinės teisės pažeidimų bylas, atsižvelgiant į aplinkybes, nurodytas šio kodekso 30 straipsnio 2

dalyje, taip pat į šio kodekso 31 straipsnyje nustatytas atsakomybę lengvinančias bei kitas įstatymų nenurodytas lengvinančias aplinkybes, vadovaujantis teisingumo ir protingumo kriterijais, paskirti mažesnę nuobaudą nei sankcijoje numatyta minimali arba paskirti švelnesnę nuobaudą nei numatyta sankcijoje, arba visai neskirti administracinės nuobaudos.

Organo (pareigūno) sprendimas administracinio teisės pažeidimo byloje taikyti ATPK 30¹ str. turi būti motyvuotas ir sankcionuotas apylinkės teismo teisėjo (ATPK 30¹ str. 3 d.).

Atkreiptinas dėmesys į tai, kad ATPK 30¹ str. 2 d. nustatytas draudimas skirti mažesnę, švelnesnę nuobaudą nei numatyta sankcijoje arba jos visai neskirti asmenims, padariusiems ATPK 130² numatytą administracinį teisės pažeidimą, LR Konstitucinio Teismo 2012-09-25 nutarimu pripažinta prieštaraujančia LR Konstitucijos 109 str. 1 d. (nuostatai, kad teisingumą Lietuvoje vykdo tik teismai), konstituciniam teisinės valstybės principui. Minėta norma nustato administracinę atsakomybę už pakartotinį transporto priemonių vairavimą neblaivių arba apsvaigusių nuo narkotinių, psichotropinių ar kitų psichiką veikiančių medžiagų vairuotojų (ATPK 126 str. 1, 4, 5 d., 127 str. 3 d., 129 str.). Už šiuos pažeidimus numatytos gana griežtos skirtingų rūšių nuobaudos: nuo baudos iki 5500 Lt, transporto priemonės konfiskavimo iki teisės vairuoti transporto priemonės atėmimo iki 5 m., administracinio arešto iki trisdešimties parų. Taigi numatytos nuobaudos tikrai griežtos, be pagrindinių nustatytos ir papildomos, bet nepalikta galimybės jų švelninti, mažinti ar visai neskirti. Todėl minėtame 2012-09-25 nutarime Konstitucinis Teismas pakartojo savo jurisprudencijoje ne kartą išreikštą poziciją, kad teismas turi turėti galimybę, atsižvelgdamas į reikšmingas bylos aplinkybes, individualizuoti įstatyme įtvirtintą griežtą nuobaudą ir skirti mažesnę nuobaudą nei sankcijoje numatytoji minimali arba švelnesnę nuobaudą nei įstatymo numatytoji. Kitaip teismų sprendimai bus tik formalūs teisės aktų taikymai. Konstitucinis Teismas pakartojo kituose jo nutarimuose konstatuotą išvadą, kad Konstitucijoje įtvirtintas teisingumo principas, taip pat nuostata, kad teisingumą vykdo teismai, reiškia, kad konstitucinė vertybė yra ne pats sprendimo priėmimas teisme, bet būtent teismo teisingo sprendimo priėmimas. Kaip ne kartą konstatuota Konstitucinio Teismo aktuose, vien formaliai teismo vykdomas teisingumas nėra tas teisingumas, kurį įtvirtina, saugo ir gina Konstitucija⁴.

Struktūrinė, sisteminė ATPK normų analizė leidžia daryti išvadą, kad įstatymas teisę skirti švelnesnę nei sankcijoje numatytoji nuobauda ar jos visai neskirti sieja ne su bendra, nuolat taikoma praktika, bet su išimtinė galimybe.

⁴ Žin., 2012, Nr. 113-5737.

TEISMŲ PRAKTIKOS SUFORMUOTOS TAISYKLĖS

1. ATPK 30¹ str. 1 d. netaikymo aplinkybės

Kaip jau buvo minėta, ATPK 30¹ str. 1 d. numato galimybę skirti švelnesnę administracinę nuobaudą ar jos visai neskirti, įvertinus tokius veiksnius:

- a. padaryto teisės pažeidimo pobūdį;
- b. pažeidėjo asmenybę;
- c. ATPK 31 ir 32 str. nurodytas atsakomybę lengvinančias ir sunkinančias aplinkybes;
- d. kitas įstatymų nenurodytas lengvinančias aplinkybes;
- e. teisingumo ir protingumo kriterijus.

Taigi konkrečių, apibrėžtų aplinkybių, kurios duotų pagrindą taikyti 30¹ str. 1 d., ATPK neįvardyta. Jų turinys yra atskleistas teismų praktikoje.

Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas, sprenddamas klausimą dėl nuobaudos mažinimo, švelninimo ar jos neskyrimo, ne kartą yra konstatavęs, kad tokie sprendimai yra sietini tik su tam tikrų išskirtinių aplinkybių, kurios gali būti vertinamos pažeidėjo naudai kaip ypatingai švelninančios jo atsakomybę, konstatavimu (*administracinės bylos Nr. N⁵-1647/2006, N¹⁶-1481/06, N⁹-1499/2006, N¹⁷-148/2006, N⁶²-826/2012, N²⁶¹-915/2012*). Administracinė nuobauda, vadovaujantis ATPK 30¹ str. nustatytais taisyklėmis, gali būti švelninama tik ypatingais, išimtiniais atvejais, kai nustatomas kompleksas faktinių duomenų, bylojančių asmens, kurio atžvilgiu taikomos administracinio poveikio priemonės, naudai (*byla Nr. N¹-1396/2007, N¹⁷-103/2007*)⁵.

Aiškinantis, kokios konkrečios aplinkybės yra tinkamas pagrindas taikyti analizuojamą normą, pirmiausiai vertėtų aptarti tuos atvejus, kada ji netaikoma. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo praktika rodo, kad išskirtinėmis aplinkybėmis teismas paprastai nelaiko tokių aplinkybių⁶:

1. Kaltės dėl padaryto pažeidimo pripažinimas;
2. Asmens nuoširdus gailėjimasis dėl padaryto pažeidimo;
3. Pažeidimo padarymas pirmą kartą;
4. Teigiamas asmens charakterizavimas darbe;
5. Bloga šeimos ar asmeninė materialinė padėtis (šeimos ar kitų asmenų išlaikymas, aprūpinimas, finansiniai įsipareigojimai; specialūs poreikiai, asmens nedarbingumas ir pan.)

⁵ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo biuletenis. Nr. 3(13), 2007. V., 2008. P. 351.

⁶ Ten pat. P. 352-359.

6. Asmens nebuvimas priklausomybės ligų centro įskaitoje;
7. Paskaitų apie alkoholio ir narkotikų žalą žmogaus sveikatai kurso išklausymas;
8. Paskirtų baudų sumokėjimas;
9. Transporto priemonės reikalingumas darbo tikslais (vykti į darbo vietą, ieškoti darbo – (sprendžiant klausimą dėl teisės vairuoti atėmimo, automobilio konfiskavimo));
10. Administracinė atsakomybė traukiamo asmens gyvenamosios vietos geografinė padėtis (pvz., automobilis, teisė jį vairuoti reikalingi vykti į darbą, gydymo įstaigas, tenkinti įvairius šeimos narių ir kitų išlaikytinių poreikius);
11. Tam tikros šeiminių-asmeninio pobūdžio aplinkybės (rūpinimasis vaikais ir artimaisiais, jų išlaikymas, įvairių poreikių tenkinimas, sunki liga, dėl nuobaudos taikymo šeimai kiliantys nepatogumai, apsunkinimai ir pan.);
12. Su asmens profesine veikla ar darbo pobūdžiu susijusios aplinkybės (automobilio vairavimas reikalingas darbo funkcijoms atlikti, pažeidimą padariusio asmens pareigos yra tiesiogiai susijusios su transporto priemonės vairavimu, o darbinės pajamos yra pažeidimą padariusio asmens pagrindinis pragyvenimo šaltinis, gresiantis darbo netekimas, šeimos materialinės padėties apsunkinimas).

Analizuojant naujausius Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo sprendimus administracinių teisės pažeidimų bylose, matyti, kad be paminėtų aplinkybių paprastai savaime išskirtinėmis nėra laikomos ir šios (2012-07-27 byla Nr. N⁵⁷⁵-343/2012):

1. Nepriekaištinga pažeidėjo reputacija;
2. Pažeidimas padarytas ne tik dėl pažeidėjo, bet ir dėl trečiųjų asmenų kaltės (pvz., sukeliama eismo įvykis, viršijant nustatytą leistiną greitį slidžiam, nepabarstytame kelyje);
3. Pažeidimas nėra pavojingas, nesukelta sunkių padarinių, nenukentėjo žmonės;
4. Pažeidimas yra formalus pobūdžio, padarytas dėl neapsižiūrėjimo, neatidumo, užmaršumo, ne iš piktos valios, neturint tikslo įvykdyti pažeidimą (2011-10-03 byla Nr. N⁵⁷⁵-1915/2011);
5. Pažeidimas padarytas dėl tam tikro reikalingumo (pvz., skubaus iškvietimo vykdyti darbo funkcijas – 2012-02-13 byla Nr. N⁵⁷⁵-125/2012).

Teismų sprendimų administracinių teisės pažeidimų bylose, kuriose sprendžiamas klausimas dėl ATPK 30¹ str. 1 d. taikymo, analizė leidžia daryti išvadą, kad dažniausiai nustatomos tokios pažeidėjo atsakomybę lengvinančios aplinkybės: prisipažinimas, nuoširdus

gailėstis dėl padaryto pažeidimo, jo padarymas dėl labai sunkios kaltininko materialinės padėties, žalos ir nuostolių atlyginimas, neįgalumas, pažeidėjas yra sulaukęs 65 m. Tačiau lengvinančių aplinkybių konstatavimas byloje, nenustačius išskirtinių, ypatingų aplinkybių, savaime nelemia švelnesnės nei numatyta sankcijoje nuobaudos skyrimo ar jos neskyrimo. Lengvinančių aplinkybių sąrašas pateikiamas ATPK 31 str., ir jos yra pagrindas individualizuoti atsakomybę ją lengvinant, bet neperžengiant sankcijos ribų, pvz., skiriant minimalią nuobaudą (2011-06-13 Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo sprendimas byloje Nr. N⁴⁴⁴-985/11; Kauno apygardos teismo nutartys administracinėse bylose: 2012-10-31 Nr. ATP-875-493/2012; 2012-12-10 Nr. ATP-1063-81/2012), svarstant baudos mokėjimo išdėstymą dalimis (2012-03-19 Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo sprendimas byloje Nr. N⁵⁷⁵-259/12).

Išskirtinėmis ir ypatingomis aplinkybėmis teismų praktikoje nelaikomos ir įprastinės taikoma nuobauda sukeltos neigiamos pasekmės (neigiama įtaka šeimos interesams, darbo funkcijų vykdymui, materialinei gerovei, sunkumai tenkinant kasdieninius gyvenimo poreikius, patogumų netekimas ir pan.), kurias pažeidėjai turi numatyti ir įvertinti prieš darydami pažeidimą (2012-02-17 Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo sprendimas administracinėje byloje Nr. N⁶²-826-12; 2012-10-31 Kauno apygardos teismo nutartis administracinėje byloje Nr. ATP-875-493/2012). Neigiamos pasekmės, tam tikri suvaržymai, nepatogumai yra nubaudo dalis, būtinas administracinės atsakomybės elementas. Tokios neigiamos pasekmės savaime yra įprastos ir niekuo neypatingos aplinkybės. Priešingu atveju būtų iškreipta įstatymo leidejo valia, būtų nepasiekiami tikslai, kurių jis siekė nustatydamas atitinkamo dydžio sankcijas, formuotūsi nebaudžiamumo atmosfera, būtų nesudaromos sąlygos administracinės nuobaudos prevenciniams tikslams pasiekti⁷. Neigiamos pasekmės siejamos su administracinių nuobaudų tikslais (ATPK 20 str.): administracine nuobauda siekiama ir nubaudo, ir prevencinių tikslų. Tokiu būdu, įstatymas aukščiau iškelia visuomenės interesą, taikant prevencines priemones ir pažeidėjo nubaudo, siekiama užtikrinti nepriekaištingą teisės aktų laikymąsi, o ne asmens, padariusio teisės pažeidimą, asmeninį ar jo šeimos interesą išvengti neigiamų pasekmių, nepatogumų, susijusių su padarytu pažeidimu (2012-05-11 Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo sprendimas byloje Nr. N⁵⁷⁵-193-12; 2012-05-24 Vilniaus apygardos teismo nutartis byloje Nr. ATP-614-648/2012; 2013-03-14 Klaipėdos apygardos teismo nutartis byloje Nr. ATP-172-557/2013).

⁷ Ten pat. P. 361.

Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas taip pat yra konstatavęs, kad naudojant teleologinį įstatymo aiškinimą, ATPK 30¹ str. neturėtų būti taikomas, jei nustatytos atsakomybę už administracinę teisės pažeidimą sunkinančios aplinkybės, nurodytos ATPK 32 str. (*bylos Nr. N¹⁷-1344/2006, N¹¹-1071/2006, N⁵⁷⁵-659/2012, 2013-01-18 Klaipėdos apygardos teismo nutartis byloje Nr. ATP-15-360/2013, 2012-04-12 Panevėžio apygardos teismo sprendimas byloje Nr. ATP-157-193/2012*), arba nustatyta, kad pažeidėjas vengia administracinės atsakomybės (1999 m. gruodžio 28 d. konsultacija; Administracinių teismų praktika Nr. 1, 326 p.⁸, 2010-05-07 byla Nr. N⁶²-3828/2010).

Nesant išskirtinio, ypatingo pobūdžio aplinkybių, nuobauda už savaime pačius pavojingiausias, šurkščius administracinius teisės pažeidimus (kontrabanda (ATPK 210 str.), vairavimas esant neblaiviam (126 str.), pavojingų atliekų tvarkymo taisyklių pažeidimas (51³ str.), pasišalinimas iš sukkelto eismo įvykio vietos (130 str.), vairavimas stipriai viršijant nustatytą leistiną greitį (penkiasdešimčia km/h ir pan. - 124 str.) ir kt.) taip pat neturėtų būti švelninama (*Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo bylos Nr. N²⁶¹-1199/2012; 2012-05-11 Nr. N⁵⁷⁵-153-12; 2011-06-13 Nr. N⁴⁴⁴-1032-11; Kauno apygardos teismo nutartys administracinėse bylose 2012-10-31 Nr. ATP-875-493/2012; 2012-06-11 Nr. ATP-420-175/2012, 2012-05-04 Panevėžio apygardos teismo nutartis byloje Nr. ATP-221-491/2012*).

Apibendrinant paminėtą teismų praktiką, apibūdinančią ATPK 30¹ str. 1 d. netaikymo aplinkybes, reikia akcentuoti, kad ji ne paneigia šios normos taikymo galimybę apskritai, o tik patvirtina jos išimtinį, išskirtinį pobūdį.

2. ATPK 30¹ str. 1 d. taikymo atvejai

Kaip jau buvo minėta, ATPK 30¹ str. 1 d. taikymas sietinas tik su išskirtinių aplinkybių, kurios gali būti vertinamos pažeidėjo naudai kaip ypatingai švelninančios jo atsakomybę, konstatavimu byloje. ATPK nepateikia konkretaus tokių aplinkybių sąrašo. Kiekvienas byla nagrinėjantis pareigūnas, organas, teismas vertina atskirą pažeidimą, jo padarymo aplinkybes. Todėl teismų sprendimai rodo, kad net 2.3.1. skyriuje paminėtos aplinkybės, kurios paprastai nėra vertinamos kaip išskirtinės, tam tikrais atvejais gali būti pagrindas taikyti ATPK 30¹ str. 1 d.: skirtingose bylose gali skirtis paminėtų aplinkybių konkretus turinys, jų kiekybinis ir kokybinis pobūdis, gali būti nustatytos kitos teisiškai reikšmingos aplinkybės⁹. Pavyzdžiui, buvo paminėta, kad sunki pažeidėjo ar jo šeimos narių ar išlaikytinių liga, tam tikrų jų poreikių tenkinimas savaime nėra išskirtinio pobūdžio aplinkybė. Bet štai Kauno apygardos

⁸ Ten pat. P. 352.

⁹ Ten pat. P. 362.

teismas, administracinio teisės pažeidimo byloje įvertinęs tai, kad pažeidėjas, sukėles eismo įvykį ir nepranešęs policijai iš eismo įvykio vietos pasišalinęs (ATPK 127 str. 2 d., 130 str. 1 d.), anksčiau administracine tvarka nebaustas (nors turi didžiulį vairavimo stažą), tiek jis, tiek jo žmona serga sunkiomis ligomis, į gydymo įstaigas reikia važiuoti dažnai ir toli, konstatavęs, kad egzistuoja dvi atsakomybę lengvinančios aplinkybės, o sunkinančių nenustatyta, padarė išvadą, kad šiuo atveju yra susiklosčiusi išimtinė situacija, kuriai esant, vadovaujantis teisingumo ir protingumo kriterijais, administracinės nuobaudos tikslus – nubausti bei auklėti pažeidimą padariusį asmenį (ATPK 20 str.), galima pasiekti ir netaikant administracinę atsakomybę patrauktam asmeniui sankcijoje numatytos nuobaudos – teisės vairuoti transporto priemones atėmimo (2013-02-04 nutartis administracinėje byloje Nr. ATP-69-582/2013). Tas pats teismas kitoje byloje pagal analogišką pažeidimą, įvertinęs pažeidėjos neįgalumą, judėjimo sutrikimus, poreikį nuolat vykti į gydymo įstaigas, atsižvelgdamas į kelias atsakomybę lengvinančias aplinkybes, į tai, kad ankstesnė nuobauda už Kelių eismo taisyklių pažeidimą nebegalioja, konstatavo, kad pažeidėjai pritaikius ATPK 130 str. 1 d. numatytą teisės vairuoti transporto priemones atėmimą, nebūtų pasiekti administracinės nuobaudos tikslai, būtų nusižengta teisingumo ir protingumo kriterijams, būtų pažeistas bausmės proporcingumo principas, nusižengta elementariems žmogiškumo principams (2012-11-05 nutartis administracinėje byloje Nr. ATP-867-397/2012).

Lemiamos reikšmės švelninant atsakomybę neturi ir pažeidimo rūšis. Todėl teismai taiko ATPK 30¹ str. 1 d. ir už tuos pažeidimus, kurie paprastai priskiriami prie pavojingesnių. 2011-10-03 Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas byloje Nr. N⁵⁷⁵-2033-11 konstatavo, kad pažeidėjui, vairavusiam transporto priemonę neturint tokios teisės ir nepateikusiam transporto priemonės registracijos liudijimo ir techninės apžiūros talono (ATPK 124¹ str. 6 d. ir 128 str. 1 d.), buvo tinkamai paskirta mažesnė nei sankcijoje numatyta bauda, nes egzistuoja išskirtinės aplinkybės. Teismas sprendimą priėmė įvertinęs atsakomybę lengvinančias (pažeidimo pripažinimas ir gailėjimasis) ir sunkinančias aplinkybes (jų nenustatyta), pažeidėjo jauną amžių (pažeidimo padarymo metu jam buvo 17 metų), atsižvelgdamas į tai, kad vairuota keliu, kur eismas nėra intensyvus, asmuo buvo baigęs vairuotojų pirminio mokymo kursą, charakterizuojamas teigiamai (stropus, dažnai už pasiekimus apdovanojamas moksleivis), asmeninių pajamų neturi. Tai leido teismui daryti išvadą, kad nuobauda individualizuota tinkamai, ji nėra vien simbolinė ir yra pakankama, kad būtų pasiekti nuobaudos tikslai, kad būtų veiksminga ir darytų prevencinį poveikį.

2012-07-30 Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas byloje Nr. N⁵⁷⁵-341/2012 taip pat konstatavo tinkamai ATPK 30¹ str. 1 d. pagrindu sušvelnintą nuobaudą dėl išskirtinių aplinkybių egzistavimo. Pažeidėja, važiuodama atbuline eiga, atsitrenkė į stovintį automobilį, jį apgadino ir iš eismo įvykio vietos išvažiavo (ATPK 127 str. 2 d. ir 130 str. 1 d.). Teismas, remdamasis teismų praktika, nusprendė, kad už tokį pažeidimą skirtina mažesnė nei sankcijoje numatyta bauda ir minimalus teisės vairuoti atėmimo terminas. Teismas sprendimą pagrindė tuo, kad buvo nustatyta atsakomybę lengvinanti aplinkybė, sunkinančių aplinkybių nenustatyta, kad anksčiau pažeidėja bausta nebuvo. Teismas įvertino pažeidimų pobūdį, jų pavojingumo laipsnį ir padarymo aplinkybes (eismo įvykio metu žmonės nenukentėjo, viešajai tvarkai pavojus nekilo, o materialinės žalos dydis siekia tik kelis šimtus litų), pažeidėjos turtinę padėtį (ji viena augina du nepilnamečius vaikus, šeimos pajamos – 900 Lt), vadovavosi teisingumo ir protingumo principais.

Apibendrinant galima teigti, kad ATPK 30¹ str. 1 d. taikymo kriterijus yra ne pačios konkrečios faktinės aplinkybės, bylojančios pažeidėjo naudai, bet tai, ar jos konkrečioje byloje įgyja išskirtinį, teigiamai charakterizuojantį pobūdį.

Teismų praktika rodo, kad sprendimas dėl tokių išskirtinių aplinkybių egzistavimo ir ATPK 30¹ str. 1 d. taikymo priimamas tik visapusiškai, išsamiai, objektyviai, kompleksiskai įvertinus visą bylos medžiagą, įvertinus visumą teisiškai reikšmingų aplinkybių, t. y., atsižvelgiant į tokias aplinkybes¹⁰:

1. Pažeidėjo atsakomybę švelninančias ir sunkinančias aplinkybes;
2. Pažeidimo padarymo aplinkybes;
3. Padaryto teisės pažeidimo pobūdį, pavojingumą;
4. Administracinę atsakomybę traukiamą asmenį teigiamai ar neigiamai apibūdinančias aplinkybes;
5. Kitų visuomenės narių interesą;
6. Administracinių nuobaudų taikymo tikslus;
7. Teisės pažeidimo ir skiriamos už jį nuobaudos proporcingumą, adekvatumą;
8. Teisingumo, protingumo ir sąžiningumo principus;
9. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo praktikoje suformuluotas teisės normų taikymo ir aiškinimo taisykles.

Apibendrinant išvardintas aplinkybes matyti, kad vertinimas, ar konkrečiu atveju aplinkybės yra tiek išskirtinės, kad būtų galima taikyti švelnesnę administracinę nuobaudą, iš

¹⁰ Ten pat. P. 352, 363.

esmės reiškia analizę, kokią administracinę nuobaudą skirti yra protinga ir teisinga, t. y., kokia nuobauda atitinka įstatymo leidėjo valią, nustatytas visuomeninio gyvenimo taisyklės, žmogiškumo standartus ((2012-02-24 Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo sprendimas byloje Nr. N-261-897-12, 2013-01-11 Klaipėdos apygardos teismo nutartis byloje Nr. ATP-6-174/2013; 2012-06-04 Panevėžio apygardos teismo nutartis byloje Nr. ATP-255-511/2012; 2012-05-15 Šiaulių apygardos teismo nutartis byloje Nr. ATP-244-309/2012; 2012-11-05 Kauno apygardos teismo nutartis byloje Nr. ATP-867-397/2012). Todėl galima daryti išvadą, kad iš esmės teismų sprendimai dėl švelnesnės administracinės nuobaudos skyrimo yra grindžiami bendroju teisingumo, protingumo ir sąžiningumo principu.

Sprendimų, kai aptariamoms normoms pagrindu būtų nuspėta visai neskirti administracinės nuobaudos, nepavyko rasti, išskyrus tuos atvejus, kai paskiriama pagrindinė nuobauda, bet nutariama neskirti papildomosios (2013-01-18 Klaipėdos apygardos teismo nutartis byloje Nr. ATP-50-417/2013).

Apžvelgti administracinių teisės pažeidimų bylas nagrinėjusių teismų sprendimai rodo, kad dažniausiai ginčų dėl ATPK 30¹ str. 1 d. taikymo kyla bylose dėl pažeidimų, už kuriuos numatytos griežčiausios nuobaudos: didžiausios baudos, teisės vairuoti atėmimas, turto konfiskavimas. Tai yra Kelių eismo taisyklių pažeidimai vairuojant neblaiviems, viršijant nustatytą leistiną greitį, pasišalinant iš įvykio vietos nepranešus policijai, nesilaikant kelio ženklų reikalavimų, vairuojant pavojingai ir chuliganiškai, neturint tokios teisės, kontrabanda, nelegalus darbas ir pan. (ATPK 41³ str., 210 str., 124 str., 124¹ str., 124² str., 125 str., 126 str., 127 str., 128 str., 130 str.). Akivaizdu, kad būtent tokiose bylose pažeidėjai ypač aktyviai siekia nuobaudų švelninimo.

Atlikta apžvalga taip pat leidžia daryti išvadą, kad labai dažnai būtent nuobaudos individualizavimo ATPK 30¹ str. 1 d. aspektu klausimas yra vienintelis pagrindas, naudojamas asmenų, skundžiančių nutarimą administracinio teisės pažeidimo byloje (Klaipėdos apygardos teismo nutartys bylose: 2013-04-16 Nr. ATP-252-380/2013; 2013-02-15 Nr. ATP-153-113/2013; 2012-04-20 Panevėžio apygardos teismo nutartis byloje Nr. ATP-198-337/2012).

Apžvelgti Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo sprendimai rodo jo nuoseklų suformuotos ATPK 30¹ str. 1 d. taikymo praktikos laikymąsi. Išvadoms dėl apygardos teismų sprendimų reikėtų didesnės apimties analizės, tačiau galima daryti išvadą, kad iš esmės remiamasi suformuota praktika, nors ir pasitaiko sprendimų, kurie kelia abejonių dėl suformuotos teismų praktikos laikymosi (pvz., Šiaulių apygardos teismas byloje Nr. ATP-

212-332/2012, ATPK-7-116/2012 konstatavo tinkamą ATPK 30¹ str. 1 d. taikymą neskiriant teisės vairuoti atėmimo už vairavimą neblaiviam (ATPK 126 str. 1 d.), pirmoje byloje – net ir nustačius atsakomybę sunkinančią aplinkybę).

3. Procesiniai ATPK 30¹ str. taikymo ypatumai

3.1. Iniciatyvos teisė taikyti ATPK 30¹ str. 1 d.

ATPK nėra tiksliai įvardyta, kas administracinio teisės pažeidimo bylos nagrinėjimo procese turi ar gali kelti klausimą dėl ATPK 30¹ str. 1 d. taikymo. Taip pat neprašyta tiksli tokios iniciatyvos procedūra, galimi ar reikalingi papildomi procesiniai veiksmai (pvz., prašymo taikyti mažesnę, švelnesnę nuobaudą nei sankcijoje numatyta ar jos visai netaikyti pateikimas). Atsakymas šiais klausimais pateikiamas 2001-06-21 Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo konsultacijoje Nr. 90: “Skiriant mažesnę nei sankcijoje numatyta baudą ar švelnesnę nuobaudą arba visai jos neskiriant, pareiškėjo padėtis nebloginama, jo teisės ir interesai nepažeidžiami. Galimybė taikyti ATPK 30¹ str. priklauso nuo įstatyme numatytų pagrindų buvimo ir nesiejama su prašymo taikyti švelnesnę nei įstatymo numatyta sankcija buvimu, todėl šio straipsnio taikymas galimas ir nesant pareiškėjo prašymo švelninti administracinę nuobaudą.”¹¹ Todėl klausimo dėl ATPK 30¹ str. 1 d. taikymo iškėlimas sietinas tik su nustatytų nuobaudos švelninimo ar mažinimo pagrindų buvimu, o ne su konkrečiu subjektu, proceso dalyvių aktyvumu, ar konkrečių procesinių veiksmų atlikimu.

3.2. ATPK 30¹ str. 1 d. taikymas pagrindinėms ir papildomoms nuobaudoms

ATPK 22 str. numato, kad administracinės nuobaudos skirstomos į pagrindines ir papildomas: tik kaip pagrindinės nuobaudos gali būti skiriami įspėjimas, bauda ir administracinis areštas, o daikto konfiskavimas, specialiosios teisės atėmimas ir nušalinimas nuo darbo (pareigų) gali būti skiriamas ir kaip pagrindinės, ir kaip papildomosios administracinės nuobaudos. Už vieną administracinę teisės pažeidimą gali būti paskirta pagrindinė arba pagrindinė ir papildomoji nuobauda. Todėl taikant ATPK 30¹ str. 1 d., gali kilti klausimas, ar sumažinus, sušvelninus pagrindinę administracinę nuobaudą, ar nusprendus jos visai neskirti tą patį galima padaryti ir dėl papildomosios nuobaudos. Šiuo klausimu Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas konsultacijoje pažymėjo, kad ATPK 30¹ str. taikantis organas, esant šiame straipsnyje numatytoms aplinkybėms, nėra suvaržomas galimybe sumažinti tik pagrindinę ar tik papildomą administracinę nuobaudą. Tokia išvada darytina, aiškinant šią normą lingvistiniu teisės aiškinimo bei įstatymo leidėjo ketinimo

¹¹ Administracinių teismų praktika. Nr. 2. V., 2001. P. 309.

metodais (*administracinė byla Nr. 85911–01/2001*).¹² Pasak S.Šedbaro, “toks teismo išaiškinimas reiškia, kad kaip švelnesnės nei įstatyme numatyta nuobaudos skyrimas galimas ir paskiriant pagrindinę nuobaudą pagal sankcijos ribas, bet netaikant privalomos pagal tą pačią normą papildomos nuobaudos (pvz., kontrabandos gabenimo įrankio konfiskavimo).”¹³ Taip pat galimas nuobaudos individualizavimas pagrindinę nuobaudą skiriant švelnesnę nei sankcijoje nurodyta, bet papildomąją – sankcijos ribose, arba atvirkščiai (*Klaipėdos apygardos teismo 2012-03-02 nutartis byloje Nr. ATP-146-107/2012*).

Tačiau ATPK 27 str. 2 d. numato, kad teisės vairuoti transporto priemonės atėmimas apima teisės vairuoti visų rūšių transporto priemonės atėmimą ir negali, vadovaujantis šio kodekso 30¹ straipsniu, būti skiriamas tik dėl kai kurių rūšių transporto priemonių vairavimo. Tokiu atveju galima tik trumpinti teisės atėmimo terminą.

Taigi, išskyrus nustatytus apribojimus, švelninama gali būti tiek pagrindinė, tiek ir papildomoji administracinė nuobauda.

3.3. Teismų teisė taikyti ATPK 30¹ str. 1d.

ATPK 30¹ str. 1 d. subjektais, turinčiais teisę skirti mažesnę, švelnesnę nuobaudą nei numatyta sankcijoje ar jos visai neskirti įvardyti organai (pareigūnai), nagrinėjantys administracinės teisės pažeidimų bylas. Apylinkių teismų teisė patiems švelninti, mažinti nuobaudas jų nagrinėjamose administracinių teisės pažeidimų bylose čia tiesiogiai nenurodyta. Tačiau atsižvelgiant į tai, kad be kitų organų, pareigūnų ar institucijų rajonų (miestų) apylinkių teismams (apylinkių teismų teisėjams) taip pat suteikti įgaliojimai nagrinėti administracinių teisės pažeidimų bylas (ATPK 224 str.), ir naudojant sisteminių ATPK normų aiškinimą, darytina išvada, kad apylinkių teismai (apylinkių teismų teisėjai), nagrinėdami jų kompetencijai priskirtas bylas, taip pat turi teisę švelninti, mažinti nuobaudas ATPK 30¹ str. nustatyta tvarka¹⁴.

3.4. Sprendimo dėl ATPK 30¹ str. 1 d. taikymo motyvacija

Skiriant mažesnę, švelnesnę administracinę nuobaudą nei numatyta sankcijoje ar jos visai neskiriant, būtent teismų praktika suformulavo dar keletą procesinių taisyklių. Viena iš jų yra ta, kad spręsti klausimą dėl ATPK 30¹ str. taikymo galima tik išnagrinėjus administracinio teisės pažeidimo bylą ir parinkus pažeidėjui nuobaudą pagal bendrąsias nuobaudų skyrimo taisykles¹⁵. Ir tik po to pateikiami ATPK 30¹ str. 1 d. taikymo motyvai ir

¹² Administracinių teismų praktika. Nr. 1. V., 2001. P. 93.

¹³ Šedbaras S. Administracinė atsakomybė. P. 128.

¹⁴ Administracinių teismų praktika. Nr. 1. V., 2001. P. 327.

¹⁵ Ten pat. P. 308, 326.

skiriama galutinė mažesnė, švelnesnė nuobauda ar visai neskiriama. Taigi šios normos taikymas nekeičia bendros administracinių teisės pažeidimų bylų nagrinėjimo tvarkos.

ATPK 30¹ str. 3 d. nustato dar kelis reikalavimus. Vienas iš jų – reikalavimas, kad organas, skiriantis mažesnę, švelnesnę nuobaudą nei numatyta sankcijoje ar jos visai neskiriantis, motyvuotą tokį savo sprendimą. Nors šioje normoje nėra įvardytas teismas, tačiau logiška tokį patį reikalavimą taikyti ir teismui, kaip administracinio teisės pažeidimo bylą nagrinėjančiai institucijai. Tai patvirtina ir teismų praktika¹⁶.

3.5. Sprendimo dėl ATPK 30¹ str. 1 d. taikymo sankcionavimas

Dar vienas ATPK 30¹ str. 3 d. nustatytas reguliavimas yra išskirtinis tuo, kad organo sprendimui skirti mažesnę, švelnesnę nuobaudą nei numatyta sankcijoje ar jos visai neskirti reikalinga apylinkės teismo teisėjo sankcija. Taigi organas, išnagrinėjęs konkrečią administracinių teisės pažeidimų bylą, joje priimtą nutarimą kartu su visa administracine byla turi perduoti atitinkamam apylinkės teismui ir prašyti sankcijos.

Kartais praktiškai kyla klausimų, kuris apylinkės teismas konkrečiai turėtų pateikti sankciją, pvz. jei pažeidėjas gyvena, dirba, turi personalinę įmonę kito rajono nei bylą nagrinėjęs organas teritorijoje. Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas 2002-10-21 konsultacijoje Nr. 18 – K nurodė, kad pagal ATPK 281 str. 1 d. administracinio teisės pažeidimo byla nagrinėjama pagal jo padarymo vietą: bylą nagrinėja tas organas, kurio veiklos teritorijoje buvo padarytas pažeidimas. Kadangi ATPK 30¹ str. yra administracinio teisės pažeidimo bylos nagrinėjimo sudedamoji dalis, tai sisteminė šių normų analizė leidžia daryti išvadą, kad ATPK 30¹ str. 1 d. taikymą sankcionuoti turėtų tas apylinkės teismas, kurio buvimo vietoje veikia organas, nagrinėjantis bylą¹⁷.

Jei bylą pagal suteiktą kompetenciją nagrinėjo pats apylinkės teismas, logiška daryti išvadą, kad jokia sankcija nereikalinga¹⁸.

ATPK tiesiogiai nenustato, kokius procesinius veiksmus atlikti, kokį procesinį dokumentą priimti turi apylinkės teismas, nusprendęs nesankcionuoti ATPK 30¹ str. 1 d. taikymo. Teismų praktika rodo, kad tokiu atveju apylinkės teismai priima motyvuotą nutartį – racionalų ir logišką sprendimą, atitinkantį teismo, kaip teisingumą vykdančios institucijos, funkcijų esmę ir prigimtį¹⁹.

¹⁶ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo biuletenis. Nr. 3(13), 2007. V., 2008. P. 350-351, 363.

¹⁷ Administracinių teismų praktika. Nr. 3. V., 2002. P. 259.

¹⁸ Administracinių teismų praktika. Nr. 1. V., 2001. P. 327.

¹⁹ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo biuletenis. Nr. 3(13), 2007. V., 2008. P. 351.

Sankcijos negavus, organo nutarimas skirti mažesnę, švelnesnę administracinę nuobaudą nei nurodyta sankcijoje ar jos visai neskirti neįsigalioja, vadinasi, administracinio teisės pažeidimo byla lieka neišspręsta. Siekiant paspartinti bylų nagrinėjimą ir nutarimų priėmimą, rekomenduojama organui (pareigūnui) išnagrinėjus konkrečią bylą priimti nutarimą skirti nuobaudą teisės akto sankcijos ribose pagal bendrąsias taisykles ir tame pačiame nutarime išspręsti klausimą dėl nuobaudos sumažinimo ar neskyrimo. Tada apylinkės teismo teisėjas motyvuota nutartimi arba sankcionuoja tokį nutarimą, arba atsisako tai padaryti. Pastarosios nutarties priėmimas reiškia, kad nutarimo dalis dėl administracinės nuobaudos švelninimo ar neskyrimo neįsigalioja, todėl turi būti vykdoma pirmoji nutarimo dalis dėl administracinės nuobaudos paskyrimo bendra tvarka. Kai priimamas nutarimas tik dėl nuobaudos švelninimo, mažinimo ar neskyrimo, negavus sankcijos, jis neįsigalioja. Tai reiškia, kad administracinio teisės pažeidimo byla lieka neišspręsta ir turi būti gražinama organui (pareigūnui) nagrinėti iš naujo²⁰.

Taigi ATPK normos ir teismų praktika suformavo tam tikras procesines ATPK 30¹ str. taikymo taisykles: vienos jų administracinio teisės pažeidimo bylos nagrinėjimo bendros tvarkos nekeičia (organų kompetencija, bylų nagrinėjimas bendra tvarka, sprendimo motyvavimas), kitos – daro išskirtinį (nutarimo sankcionavimas).

IŠVADOS

ATPK 301 str. 1 d. numato galimybę skirti mažesnę, švelnesnę administracinę nuobaudą nei numatyta sankcijoje ar jos visai neskirti, įvertinus išvardytus faktorius. Struktūrinė, sisteminė ATPK normų analizė leidžia daryti išvadą, kad įstatymas teisę skirti švelnesnę nei sankcijoje numatytoji nuobauda ar jos visai neskirti sieja ne su bendra, nuolat taikoma praktika, bet su išimtaine galimybe.

Konkrečių, apibrėžtų aplinkybių, kurios pačios savaime duotų pagrindą taikyti šią normą, ATPK neįvardyta. Tokių aplinkybių turinys yra atskleistas teismų praktikoje. Sprendimai dėl švelnesnės nei numatyta sankcijoje administracinės nuobaudos skyrimo yra sietini tik su tam tikrais ypatingais atvejais, kompleksu išskirtinių faktinių aplinkybių, kurios gali būti vertinamos pažeidėjo naudai kaip ypatingai švelninančios jo atsakomybę. Sprendimas dėl tokių išskirtinių aplinkybių egzistavimo ir ATPK 301 str. 1 d. taikymo priimamas tik visapusiškai, išsamiai, objektyviai, kompleksiskai įvertinus visą bylos medžiagą, įvertinus visumą teisiškai reikšmingų aplinkybių: pažeidėjo atsakomybę

²⁰ Administracinių teismų praktika. Nr. 1. V., 2001. P. 327.

švelninančias ir sunkinančias aplinkybes, pažeidimo padarymo aplinkybes, padaryto teisės pažeidimo pobūdį, pavojingumą, administracinėn atsakomybėn traukiamą asmenį teigiamai ar neigiamai apibūdinančias aplinkybes, kitų visuomenės narių interesą, administracinių nuobaudų taikymo tikslus, teisės pažeidimo ir skiriamos už jį nuobaudos proporcingumą, adekvatumą, teisingumo, protingumo ir sąžiningumo principus, Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo praktikoje suformuluotas teisės normų taikymo ir aiškinimo taisykles. Vertinimas, ar konkrečiu atveju aplinkybės yra tiek išskirtinės, kad būtų galima taikyti švelnesnę administracinę nuobaudą, iš esmės reiškia analizę, kokią administracinę nuobaudą skirti yra protinga ir teisinga. Todėl galima daryti išvadą, kad iš esmės teismų sprendimai dėl švelnesnės administracinės nuobaudos skyrimo yra grindžiami bendruoju teisingumo, protingumo ir sąžiningumo principu.

ATPK normos ir teismų praktika suformavo ir tam tikras procesines ATPK 301 str. taikymo taisykles: vienos jų administracinio teisės pažeidimo bylos nagrinėjimo bendros tvarkos nekeičia (organų kompetencija, bylų nagrinėjimas bendra tvarka, sprendimo motyvavimas), kitos – daro išskirtinį (nutarimo sankcionavimas).

Dažniausiai ginčų dėl ATPK 301 str. 1 d. taikymo kyla bylose dėl pažeidimų, už kuriuos numatytos griežčiausios nuobaudos. Būtent nuobaudos individualizavimo ATPK 301 str. 1 d. aspektu klausimas didelėje administracinių teisės pažeidimų bylų dalyje yra vienintelis pagrindas, naudojamas subjektų, skundžiančių priimtą nutarimą. Apžvelgti naujaisi Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo sprendimai rodo jo nuoseklų suformuotos ATPK 301 str. 1 d. taikymo praktikos laikymąsi. Išvadoms dėl apygardos teismų sprendimų reikėtų didesnės apimties analizės, tačiau galima daryti išvadą, kad iš esmės remiamasi suformuota praktika.

LITERATŪRA

1. Administracinių teismų praktika. Nr. 1. V., 2001.
2. Administracinių teismų praktika. Nr. 2. V., 2001.
3. Administracinių teismų praktika. Nr. 3. V., 2002.
4. Lietuvos Respublikos Administracinių teisės pažeidimų kodeksas (Žin., 1985, Nr. 1-1).
5. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2012-09-25 nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Administracinių teisės pažeidimų kodekso 30-1 straipsnio 2 dalies (2007 m. gruodžio 13 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos konstitucijai“ (Žin., 2012, Nr. 113-5737).
6. Lietuvos Respublikos teismų įstatymas (Žin., 1994, Nr. 46-851).
7. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo biuletenis. Nr. 3(13), 2007. V., 2008.

ADMINISTRATIVE PENALTY, LESS SEVERE THAN THE ONE, SET BY THE LAW: SPECIAL FEATURES OF LEGAL REGULATION AND APPLICATION

Ramunė Jakštienė *
Mykolas Romeris University

Audrius Zykevičius **
Mykolas Romeris University

Summary

Implementing constitutional principle of justice, The Code Of Administrative Violations of Law of Lithuania (article 30¹) sets that the body/officor, hearing a case of administrative offence, has the right to apply administrative penalty, that is less severe than the one, set by the law, or to apply no administrative penalty, taken into account in circumstances, set by this Code's article 30 part 2, attenuating circumstance (set by this Code's article 31 and those, that are not set by laws), and following the criteria of justice and reasonableness. The rules of applying less severe administrative penalty are set not only by the Code, but are formulated in the case-law too. Decisions to apply administrative penalties, that are less severe than the ones, set by the law, can be based only on a special case, complex of unusual, extraordinary factual circumstances, that may inetrpreted as judging in the favour of offender, significantly mitigating his responsibility. The most important factors are special features, unusual character of such circumstances and whether administrative penalties follow the principles of justice, reasonableness and good faith. Overiewed case law of Supreme Administrative Court of Lithuania indicates that its practise applying article 30¹ is consistent. There is a need of a wider research in order to make similar conclusions about the decisions of Lithuania's district courts, however, it may be stated, that basically they comply with the case-law.

Keywords: administrative violations of law, administrative penalty, case-law, mitigating circumstances, aggravating circumstances, mitigating circumstances, principles of justice, reasonableness and good faith.

Ramunė Jakštienė * Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto, Teisės katedros lektorė. Mokslinių tyrimų sritis: saugumas ir žmogaus teisių apsauga.

Ramunė Jakštienė*, Mykolas Romeris University, Faculty of Public Security, Department of Law, lecturer. Research interests: safety and protection of human rights.

Audrius Zykevičius ** Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto, Teisės katedros lektorė. Mokslinių tyrimų sritis: administracinė teisė, aplinkosaugos teisė, saugumas ir žmogaus teisių apsauga.

Audrius Zykevičius**, Mykolas Romeris University, Faculty of Public Security, Department of Law, lecturer. Research interests: administrative law, environmental law, security and human rights.

CONTEMPORARY EMIGRATION THREAT TO THE COUNTRY'S HEALTH CARE SYSTEM

Antanas Janušauskas*

*Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Valstybės sienos apsaugos katedra
Putvinskio g. 70, LT-44211 Kaunas
Telefonas (8~37) 303668
El. paštas: antanasjanusauskas@mruni.eu*

Annotation. Migration of health professionals has been an object of much policy discussion in the global context for many years, however, in Lithuania it is a new phenomenon. This article discusses the migration of health professionals issue in the context of free movement of persons after the EU enlargement. On the one hand, free movement of persons is an optimum condition for political, economic, social and cultural transformations within a society, but, on the other hand, the loss of human capital because of emigration of highly-skilled people and migration of health professionals can have a negative long-term impact on the further development of the country. The consequences of migration of health professionals in Lithuania are perceived rather negatively. External migration of Lithuanian health professionals is seen as a loss of investments made in the process of preparing healthcare personnel. Medical or healthcare related studies are expensive and they are offered to Lithuanian citizens for free, whereas the skills and knowledge passed to students may be used in other countries, where work opportunities are much better than in Lithuania. The EU framework within which Lithuanian health professionals move at the moment may be also treated as a facilitator of decisions about mobility. However, the economic reason still prevails. Health professionals want to work and get such remuneration for their work that will allow them to live on a quite good level, without daily worries about bills, money for clothes, money to support the family, to invest in professional development. Salary of our physicians is not low, but keeping in mind, that physician's work is very hard, responsible, requiring permanent training and skills development, the salary should be yet higher. In other countries the medical professions are respected, have higher position in the hierarchy of respected professions. It is partly not the case in Lithuania, since only specific categories of health professions are respected, while others seem to occupy much lower positions in the social hierarchy.

Keywords: migration, health care, medical personnel.

INTRODUCTION

Migration may be regarded rather beneficiary for Lithuanian health care system than damaging. The experience of short-term work abroad brings into Lithuania new ideas, knowledge and strong motivation to work in Lithuania as a home country after working abroad. The negative impact of migration is the fact that usually young people migrate, while older people stay, and this means higher level of expenses in the health system. If migration of health professionals does not stop, there will be a problem of the lack of specialist in the future, for the next generations. The negative impact has also migration which is one way, and which in fact deprives Lithuanian health system of qualified workers. And according to some of the experts, this is the problem of emigration of health professionals from Lithuania. The

lack of particular qualifications in the health care system cause that those who stayed work more, because they want or have to in order to achieve higher salaries, and the risk of mistakes, accidents at work may be increased¹.

There may be various patterns distinguished while observing migration of Lithuanian health professionals. However, leaving Lithuania in order to work abroad also took place before the EU enlargement in 2004. Of importance was also the economic aspect of this mobility, however, the cost of emigration at that time might be higher, and thus the expected profits from migration could be not as much attractive as in the framework of freedom of movement and work within the EU after the accession². One of the patterns assumes that health professionals join their families or spouses already settled abroad or spouses who found work abroad. Another scenario assumes that spouses performing the same or similar (medical) profession accompany their partners. They may also decide to leave their country together. Therefore, migration appears in a context of a family. However, for young people it may be rather individual project, whereas the course of emigration episode may strictly depend on whether a young health professional decides to establish a family abroad or not and whether the relationship is built with a co-national or natives from the country of destination³.

The policies, which indirect influence health workers migration, are the following: labor policies; affecting the working conditions in general, job security, employees' rights, etc.; development policies; which affect labor market and economic development in the country; health care policies; health care reforms, which affect numbers of health care personnel and also health workers content with health system organization and management.

Purpose of this article – to threats posed by emigration to the country's health sector. The **object** of the present research is the emigration of health professionals and present arguments of this phenomenon. Scientific **methods** are applied, these are: systematic analysis, historical, synthesis, comparative, philosophical.

EMIGRATION OF HEALTH CARE PROFESSIONALS

Similarly as in other countries of the region, there is no data on exact numbers of emigrated health professionals available. Any estimation is extremely difficult due to, among

¹ International Migration of the Lithuanian Population. The Department of Statistics to the Government of the Republic of Lithuania. Vilnius, 2009.

² Dussault G.B., James Sermeus W., Padaiga Ž. Assessing future health workforce needs. Copenhagen : World Health Organization; The European Observatory on Health Systems and Policies, 2010. 35 p.

³ Pukas M. Lithuanian Health-Care Professionals Migration Study [thesis]. Kaunas, Kaunas University of Medicine, 2008.

others, unregistered flows of health professionals as well as legal and illegal involvement in work performance in countries of destination. The most popular destinations for Lithuanian health professionals include Sweden, Norway, Denmark, Germany, the United Kingdom, and the USA. These countries are characterized by high level of wages, perceived better social security, satisfactory working hours, clearer organization of work and more attractive opportunities to increase qualifications. Recruitment agencies, family and friendship ties as well as social networks in these countries play a significant role, too. It is important to emphasize the role of family status, professional experience, previous migration experience or experience of studies abroad in decisions on migrating or not, which may be particularly observed in individual stories of migrants.

The EU framework within which Lithuanian health professionals move at the moment may be also treated as a facilitator of decisions about mobility. However, the economic reason still prevails. Health professionals want to work and get such remuneration for their work that will allow them to live on a quite good level, without daily worries about bills, money for clothes, money to support the family, to invest in professional development. Salary of our physicians is not low, but keeping in mind, that physician's work is very hard, responsible, requiring permanent training and skills development, the salary should be yet higher. Physician's expenditure are higher, because they should buy new literature, look decent, attend cultural events, finally, they need the own home here and now. Inadequate, since too low, remuneration for medical professionals is accompanied by insufficient respect for some medical specialists. In other countries the medical professions, such as physicians and nurses, are respected, have higher position in the hierarchy of respected professions. It is partly not the case in Lithuania, since only specific categories of health professions are respected, while others seem to occupy much lower positions in the social hierarchy. Although medical field is regarded professional area requiring high qualifications, some occupations are respected to a significantly lower extent than others, like surgeons or oncologists. The only thing that "spoils" the prestigious image of physicians is actually bribe taking that is frequently associated with this medical profession. In general, the low respect for medical professions may also affect the atmosphere of work in the country and motivation to migrate and start working abroad. In case of nurses, more responsibilities followed by higher salary may mean more respect expressed by the decision makers and patients.

According to the Economic migration regulation strategy, competence of the Ministry of Health in the migration policy implementation includes two tasks: increasing of health care

workers' wages and development of health care professionals working conditions. The Ministry of Health aims to decrease emigration of medical workers. On 15 October 2004 the Minister of Health signed an order approving the Strategy for Implementation of Goals and Objectives of the Health Care Reform. The vision of strategy anticipates that with the improvement of the overall economic situation in the country and development of the EU integration processes, funding of the health care system will increase, medical equipment would be upgraded and working conditions for health care workers would improve as well as their remuneration would increase. This plan provides for the increase of salaries of medical workers as one of the four priority activities. The remaining three activities are the public, especially children and youth, health promotion, education, disease prevention; improving health care quality and early diagnosis of diseases; restructuring of health care system. In 2008 the new Health Care Institutions bill version as well as amendment projects of separate articles of the Health System Law were prepared. These projects aim to fill the gaps in the legislation related to functioning of health care institutions work in order to eliminate ineffective and impracticable provisions of the legal acts. The Health Insurance Law's amendment bill was also prepared in 2008 and this project introduces a separate health insurance contribution through the separation of this contribution from the formerly personal income tax. The above mentioned policies may have an impact on the condition of the health system in Lithuania and consequently on the conditions of work experienced by health professionals, their salaries and possibly their decisions on migration⁴.

In general, migration of health professionals is a loss for the Lithuanian society and the healthcare system, since educating health professionals was very expensive, and if they emigrate, the investments made to qualify health professionals are perceived as lost. In some areas of healthcare there are also shortages of specialists. Migration of health professionals may be also the result of the lack of adequate calculation of the demand for health professionals. The universities in Lithuania prepare too many new physicians and other medical specialists, who then cannot find the job or who are dissatisfied with the salary and then they decide to migrate. It seems that entering the profession after completing studies or other levels of education may not be easy for the health professionals. Emigration of health professionals from Lithuania has become intensified in recent 5 years, which is rather linked

⁴ Padaiga Ž., Pukas M., Starkienė L. Awareness, planning and retention: Lithuania's approach to 395 managing health professional mobility: Chapter 14 / in Health Professional Mobility and Health Systems: Evidence from 17 European countries / Edited by Matthias Wismar, Claudia B. Maier, Irene A. Glinos, Gilles Dussault, Josep Figueras; World Health Organization - WHO. Regional Office for Europe; Observatory Studies Series 23. Copenhagen: WHO Regional Office for Europe, 2011.p. 395-417.

to the Lithuania's accession to the EU. Health professionals in Lithuania noticed that in this period their colleagues and acquaintances started thinking about migration and some of them actually left Lithuania. In many cases this was supposed to last relatively short and was aimed to earn money that would then constitute a reserve after the return to Lithuania. However, in some cases this experience was prolonged and not planned long-term or permanent migration became the part of health professionals' lives. All in all, despite many disadvantages migration seems to be not the very first measure to improve someone's living condition or professional status. Migration is not so simple process, when during one day you pack the luggage and go. It is a whole process beginning in the head. Till physical act of migration there is a very long period. The period of thought is very hard. And this is why foreign healthcare system offering much more attractive conditions of work must also wait for Lithuanian health professionals and will be attractive enough for the minority only.

According to available data and qualitative research the most popular destination countries for Lithuanian health professionals include Sweden, Norway, Germany, and the United Kingdom. These countries are characterized by high level of wages, better social security, satisfactory working hours, clearer organization of work and better opportunities to increase qualifications. Recruitment agencies from these countries are playing a significant role as well. They are looking for health professionals through job offers in specialized medical journals and websites as well as through direct contacts with health professionals who might be interested in taking up jobs in other countries⁵. The mentioned destination countries are also developed countries with high living standards. Norway became a country of destination quite recently, however its role as a receiver of health professionals is increasing in global terms. Of significance in decisions on migration or not as well as on decisions where to migrate are also family and friendship ties, social networks, which serve as a channel of in-formation and experience exchange. The experience of health professionals in the country of destination may play an important role in final decision making of health professionals still practicing in their countries of origin. In this context it is important to note recent activities of Lithuanian government aimed at significant increase of earnings of medical professionals. The fact that salaries were apparently raised sharply meant that the

⁵ Starkienė L., Padaiga Ž., Reamy J. Pukas M. Emigration of Lithuanian Physicians: The Result of EU Membership? / National health workforce: The growth of challenging trends: Papers contributed Lisbon International Symposium on health workforce (October 2008) and published with the support of the World Health Organization (headquarters and Regional office for Europe) / edited by: Jean M. Moore, Mario Roberto Dal Poz, Galina Perfilieva, Bui Dang Ha Doan. Paris: Centre de sociologie et de démographie médicales, 2008. p. 147-159.

authorities are willing not only to encourage a sufficient number of health professionals to stay in Lithuania, but also to stay in the profession. In fact, migration to other professions, also in the health care system, has constituted a significant problem for the sector. One of the trends of the mobility within the sector was related to leaving, for instance, public health sector and moving to pharmaceutical one, where the salaries and conditions of work seemed to be more attractive for health professionals. And, actually, the estimated maximum flow concern the medical drain by the pharmaceutical sector, where work is better paid and where a very active recruitment approach is applied. However, the flow to pharmaceutical sector concerns more young specialists who do not have workplace yet and are still searching for suboptimal, "the best", in terms of workload, payment etc., place of work. It should be noted that maximum of that flow took place about the year 2000 and presently such a direction in mobility of health professionals is almost invisible. Gradual increase in earnings is probably one of most important factors responsible for the fact that despite of very high migration potential as stated before the EU-enlargement, recent mobility of Lithuanian medical professionals remains at very low level.

An attractive factor pulling Lithuanian health professionals to work abroad may be some organizational solutions that limits the workload and make the work performance more pleasant. For instance, it is usually thought that there is too much paper work in Lithuania. In many countries there is software used, there are templates and documentation does not take so much time. There is sometimes lack of managerial skills visible. There is no need for separate migration policy encouraging or inhibiting migration of health professionals in Lithuania and there is no such existing. The issue of migration of health professionals should be addressed by the overall social policy, and this rather influences the migration processes. Primarily, the working conditions and salaries must be improved in order to make Lithuanian health professionals more attached to the health system in Lithuania. Sometimes situation of a family may be an important factor (marriage, reunification, children's well-being). If a potential destination country, having shortages in health care professionals, performs active recruitment, there are also bigger chances that Lithuanian health worker will be attracted by such actions. Additionally, physicians justify their preference for migration through motivation to work as a physician, and not as an administrator or an office worker. However, the economic motives seem to be the most important.

International migration in Lithuania is rather not a significant, high or topical, because proportion between numbers of issued certificates and numbers of health professionals who

declared their departure is low. Taking into account how many persons take certificates, how many persons are graduated yearly, how many persons retire or die, this number of emigrants is regarded ridiculous. The number of physicians who retire or die during a year is higher than number of physicians who leave Lithuania. On average 1-2 percent of all doctors leaves Lithuania per year. This number is insignificant. According to the statement of the representative of Ministry of Health, there are no data on exact numbers of emigrated health professionals, and any estimation are extremely difficult due to illegal and legal flows of health professionals as well as legal and illegal involvement in work performance in countries of origin. As a consequence, situation with statistics on mobility of health professionals in Lithuania is similarly bad as in other countries of the region⁶.

The main obstacles preventing migration are very high requirements in destination countries, exceeding even good qualifications obtained on Lithuanian universities. Lack of language knowledge seems to be one of the most important factors making people rather stay than leave for another country. The entry barriers for Lithuanian health professionals in Western countries of Europe are rather high, since the license itself is not enough and professional qualifications must be recognized. Of importance may be also the established, secure position of health professionals in the health care system in Lithuania. As some experts claim, health professionals may be also attached to their home country, are patriots and share idealistic vision of work in health sector. Importantly, 90 per cent of health professionals in Lithuania are women and they may be often involved in family life and running homes along with professional career. This may be the reason why they are not very mobile in both internal and international terms. After Lithuania's accession to the EU, the volume of emigration from Lithuania to EU countries increased. The main destinations are Ireland, United Kingdom, Scandinavian countries - Denmark, Sweden, Norway. These countries are characterized by high level of wages, perceived better social security, satisfactory working hours, clearer organization of work and more attractive opportunities to increase qualifications. Recruitment agencies, family and friendship ties as well as social networks in these countries play a significant role, too. The most mobile are health professionals for whom the requirement of knowledge of the foreign language is minimal: anesthesiologists, rescue specialists, surgeons, radiologist, laboratory assistant. The concrete professions and specializations are deficit in the destination countries, which mean that for instance anesthesiologist or surgeons will easily

⁶Janulyte V, Puriene A, Petrauskiene J, Peciuliene V, Benzian H. International migration of Lithuanian oral health professionals: a survey of graduates. *Int Dent J.* 2011 Aug;61(4):224-30.

find a job in their profession. Other specialists prone to migration are cardiologists, surgeons, good midwives, deontologists, pathology specialists. The fact that those who migrate are usually the best qualified health professionals is very painful for the health system in Lithuania. Moreover, those who migrate are also young health specialist which is an additional loss for the Lithuanian health system. They do not see good opportunities for further development in Lithuania and are not very welcomed by older specialists who achieved some top points in their professional careers and with established position in the system they do not have so many reasons to complain on the salaries and conditions of work. In theory, young physicians are equal actors on the labour market. The problem of brain drain in the context of migration is present in reflections about health care system in Lithuania, however to a much lesser extent in the state authority representatives, who do not see any problems with brain drain if Lithuanian health professionals decide to migrate, but return, and the volume of migration to other countries is very low. Medical studies are usually free and graduates are interested in going abroad which means that money invested in their education are not returned through medical services they deliver, because they are delivered abroad. There was a plan to enforce an obligation for residents to work for some time in Lithuania until they will return the cost of education. This idea was, however, heavily criticized by young people⁷.

After the reduction of funding of the health system and cuts in salaries, the recruitment companies intensified their operations in Lithuania. For instance, recruitment agencies from Norway, Germany search for German-speaking mental health practitioners and family doctors. Also France and Austria answered immediately to worsened condition of the health section in Lithuania, and lowered salaries of health professionals. The issue of emigration of doctors and nurses from Lithuania is neglected by state institutions, but professional organizations tend to emphasize this subject. International migration of doctors may have positive impact on doctor's experience. International experience of returned migrant health professionals may improve working conditions and efficiency of work performance due to sharing good practices and experiences acquired abroad. Among factors encouraging Lithuanian health professionals to consider external migration there may be also the media releases in which successful stories of Lithuanian health professionals working abroad are presented. The state should control migration flows. From the state's point view, migration of

⁷ Labanauskas L. "Brain drain" phenomenon in Lithuania: emigration of medical professionals. *Filosofija. Sociologija - Philosophy. Sociology*. 2006, No.2, p.27-34 [in Lithuanian].

health professionals is the waste of brain and money. Interestingly, Lithuanians who migrated abroad return sometimes to Lithuania if they need medical treatment, since the standard of health care is regarded by them as satisfactory. Existing social networks play an important role in taking decisions on migration in case of health professionals. Health care workers usually run a stable, settled life, but they may decide to go abroad if they are invited by their former colleagues, already settled in foreign countries. Among factors encouraging Lithuanian health professionals to consider external migration there may be also the media releases in which successful stories of Lithuanian health professionals working abroad are presented. The state should control migration flows. From the state' point view, migration of health professionals is the waste of brain and money. Interestingly, Lithuanians who migrated abroad return sometimes to Lithuania if they need medical treatment, since the standard of health care is regarded by them as satisfactory.

Emigration of health professionals from Lithuania has become intensified in recent 5 years, which is rather linked to the Lithuania's accession to the EU. Health professionals in Lithuania noticed that in this period their colleagues and acquaintances started thinking about migration and some of them actually left Lithuania. In many cases this was supposed to last relatively short and was aimed to earn money that would then constitute a reserve after the return to Lithuania. However, in some cases this experience was prolonged and not planned long-term or permanent migration became the part of health professionals' lives. Young health professionals are often very well informed about work opportunities, salaries and conditions of work abroad. Thus, they try to make rational choices. They are goal oriented; they want to achieve stability and financial security faster and in better conditions. However, they may also be 'trapped', if they decide to use special schemes of employment abroad. It is better to be employed according to the law of the destination country and directly by the foreign employer, without intermediation of recruitment agencies, for which sending health professionals to other countries is just a profitable business, not always very beneficiary for individual health professionals. Working directly for foreign employer may guarantee better conditions of work, higher salary, and full social security due to local laws. On the other hand, among migrating health professionals from Lithuania there are persons with relatively stable and satisfactory position in the native health care system, middle-aged, with adult children. For them migration, especially short-term, to a particular destination, on a known basis, is a kind of valuable experience and a way to acquire savings. It seems that in the case of this group the role of recruitment agencies may be much bigger than in the case of young health

professionals whose choices may be more spontaneous and based on their social capital. However, the latter one is not neglected by more experienced health professionals.

One of the pulling factors for Lithuanian health professionals could be also the legal and organizational aspect of taking up jobs in healthcare systems abroad. Along with the Lithuania's accession to the EU, work opportunities abroad became much wider for Lithuanian health professionals. The procedure of recognition of qualifications took much less time, which made work abroad more attractive. Possibility to find job on someone's own seemed also very promising and might encourage people to start changes in their professional careers, even if they seemed to be not so intensive. Young health professionals are sometimes encouraged by their friends and acquaintances to migrate. They are informed about great opportunities of work and professional development abroad. Simultaneously, they are encouraged to learn languages and to use the services of recommended recruitment agencies.

In some cases these are family reasons that constitute the most important factors prompting health professionals to leave their country. Thus, spouses, siblings or parents already based abroad or having residence permits in particular countries were sometimes the reason of decisions made by health professionals on staying abroad rather than coming back to Lithuania. Although such decisions assumed only short-term stay, it often occurred that health professionals stayed abroad much longer. It was primarily assumed that Lithuanian health professionals decide to leave for another country if they had a very concrete, attractive job offer abroad. If their spouses also worked in the health care sector, it was more probable that they decided to migrate together or with the company of their families, namely children. Young people who have "nothing to lose" did not search for jobs in Lithuania and tried to initiate their professional career abroad. They usually migrated alone and were ready to stay longer. Simultaneously, opposite patterns could be observed among older health professionals, with established professional position and with one's own families based in Lithuania.

The most important positive aspects of work abroad are usually salaries along with satisfactory working conditions, including time of work. Lithuanian health professionals appreciate the fact that they may work on regular basis, e.g. 7.5 hours a day, having good conditions and atmosphere of work. Relationships and mutual respect among the healthcare personnel abroad means also much to Lithuanian health professionals, who are usually adjusted to certain hierarchy in healthcare system in Lithuania and to very low respect for other professions than physicians. Health professionals who decided to work abroad

permanently describe their experiences from work in the Lithuanian healthcare system from their new perspective. Importantly, the picture of these experiences is often not positive. Practical and political aspects of this system functioning seem ridiculous. Irrational distribution of healthcare staff and irrational organization appear as the main disadvantages of the system. For the Lithuanian health professionals, first months in healthcare system abroad may be quite difficult. What is usually seen by them later as advantages, it is usually shocking at the beginning. It often relates to organization of work, hierarchy and communication channels in the system. Nevertheless, it should be emphasized that despite all the factors that seem to be very attractive abroad may not mean more than attachment to the home country. Importantly, one of the lessons learnt abroad is the fact that staying away from the home country may be an exhaustingly hard emotional work. Thus, the conditions of work and stay abroad must be really encouraging in order to compensate the missing home country, friends, family, mentality and habits.

CONCLUSIONS

Basing on the analysis of information, it can be concluded that the healthcare system in Lithuania as a working environment is permanently improving, however the changes are not intensive enough to discourage motivated health professionals from migration. Importantly, emigration of health professionals from Lithuania is not a mass scale phenomenon. Economic motivation is an important factor taken into account in decision-making related to migration. However, of a great importance are also social, and to be more precise – family ties. Simple, individually based, calculation of potential gains and loss with regard to professional career and private life is usually an element preceding departure. Among the individual consequences of migration there may be indicated the following: financial stability, important experience acquired, improved language and communication skills and possibility of increasing specialist qualification. In a systemic perspective, the consequences of migration of health professionals in Lithuania are perceived rather negatively.

REFERENCES

1. Dussault G.B., James Sermeus W., Padaiga Ž. Assessing future health workforce needs. Copenhagen: World Health Organization; The European Observatory on Health Systems and Policies, 2010. 35 p.
2. International Migration of the Lithuanian Population. The Department of Statistics to the Government of the Republic of Lithuania. Vilnius, 2009.

3. Janulyte V., Puriene A., Petrauskiene J., Peciuliene V., Benzina H. International migration of Lithuanian oral health professionals: a survey of graduates. *International Dental Journal*; 2011 Aug; 61(4):224-30.
4. Labanauškas L. “Brain drain” phenomenon in Lithuania: emigration of medical professionals. *Filosofija. Sociologija - Philosophy. Sociology*. 2006, No.2, p.27-34 [in Lithuanian].
5. Padaiga Ž., Pukas M., Starkienė L. Awareness, planning and retention: Lithuania’s approach to 395 managing health professional mobility: Chapter 14 / in *Health Professional Mobility and Health Systems: Evidence from 17 European countries* / Edited by Matthias Wismar, Claudia B. Maier, Irene A. Glinos, Gilles Dussault, Josep Figueras; World Health Organization - WHO. Regional Office for Europe; Observatory Studies Series 23. Copenhagen: WHO Regional Office for Europe, 2011.p. 395-417.
6. Pukas M. Lithuanian Health-Care Professionals Migration Study [thesis]. Kaunas University of Medicine, 2008.
7. Starkienė L., Padaiga Ž., Reamy J. Pukas M. Emigration of Lithuanian Physicians: The Result of EU Membership? / National health workforce: The growth of challenging trends: Papers contributed Lisbon International Symposium on health workforce (October 2008) and published with the support of the World Health Organization (headquarters and Regional office for Europe) / edited by: Jean M. Moore, Mario Roberto Dal Poz, Galina Perfilieva, Bui Dang Ha Doan. Paris: Centre de sociologie et de démographie médicales, 2008. p. 147-159.

ŠIUOLAIKINĖS MIGRACIJOS GRĖSMĖ ŠALIES SVEIKATOS PRIEŽIŪROS SISTEMAI

Antanas Janušauskas*
Mykolo Romerio Universitetas

Anotacija

Straipsnyje Lietuvai aktuali sveikatos priežiūros specialistų emigravimo problema nagrinėjama Europos Sąjungos plėtros ir laisvo asmenų judėjimo kontekste. Nors narystė ES skatina teigiamus politinius, ekonominius, socialinius ir kultūrinius pasikeitimus Lietuvoje, aukščiausios kvalifikacijos specialistų emigracija gali turėti ilgalaikį neigiamą poveikį šalies plėtrai, todėl Lietuvos sveikatos priežiūros specialistų migracijos pasekmės yra suvokiamos gana neigiamai, nes prarandamos investicijos, kurios buvo skirtos sveikatos priežiūros personalo rengimui šalies poreikių tenkinimui. Sveikatos priežiūros specialistų rengimas yra gana brangus, o studentų įgytos žinios, įgūdžiai ir kompetencijos gali būti panaudojamos kitose šalyse, kur medicinos specialistams yra sudaromos geresnės ekonominės-socialinės sąlygos savo profesinių galimybių realizacijai. Lietuvos sveikatos priežiūros specialistų migraciją dalinai sąlygoja ir Europos Sąjungos direktyvų remiamas specialistų mobilumo tarp šalių principas. Lietuvoje parengti sveikatos priežiūros specialistai kitose šalyse yra laukiami, jiems sudaromos geros darbo ir gyvenimo sąlygos, jie gerbiami ir turi aukštesnę poziciją visuomenėje. Šiuo metu sveikatos priežiūros specialistų atlyginimai nėra maži, tačiau turint omenyje, kad medikų darbas yra labai sunkus, atsakingas, reikalaujantis nuolatinio mokymo ir įgūdžių plėtojimo, atlyginimas turėtų būti dar didesnis. Sveikatos priežiūros specialistai nori dirbti ir gauti tokį atlyginimą už savo darbą, kuris leistų jiems gyventi pakankamai oriai, galėtų išlaikyti šeimą ir dar investuoti į profesinį tobulėjimą. Tai ypač svarbu jauniems specialistams, todėl ir tikėtina, kad ekonominės priežastys dažnai ir lemia specialistų emigraciją.

Pagrindinės sąvokos: migracija, sveikatos priežiūra, medicinos personalas.

Antanas Janušauskas* Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Fizinio rengimo katedros docentas. Mokslinių interesų kryptys: edukologija, visuomenės saugumas.

Antanas Janušauskas*, Mykolas Romeris University Faculty of Public Security, Department of Physical Training. Research interests: education, and public security.

PRIVALOMOJO ĮMONĖS BENDROSIOS CIVILINĖS ATSAKOMYBĖS DRAUDIMO UŽ ŽALĄ, PADARYTĄ APLINKOS UŽTERŠIMU, TIKSLAS IR PROBLEMINIAI ASPEKTAI

Sigita Kausteklytė-Tunkevičienė*

*MRU Viešojo saugumo fakulteto Teisės katedros lektorė
Putvinskio g. 70, LT 44211 Kaunas
Tel.: +370 686 35012, el. paštas: korcula45@yahoo.com*

Anotacija. Dėl ekonominės veiklos prastėjanti ekosistemų būklė, biologinės įvairovės mažėjimas, įpareigoja visuomenę svarstyti ir ieškoti optimalių aplinkos išsaugojimo būdų bei garantijų. Žalos, padarytos aplinkai, atlyginimas ir aplinkos būklės atkūrimas laikytini ypatingai svarbiomis aplinkos išsaugojimo garantijomis, kurių įgyvendinimo užtikrinimui naudojamos ir atitinkamos finansinio saugumo priemonės, tokios kaip garantija, laidavimas, draudimas. Įvairių finansinių priemonių dėl atsakomybės už žalą aplinkai vienas iš pagrindinių tikslų yra užtikrinti, kad už bendrovę, kuri neturi pakankami piniginių lėšų likviduoti aplinkai padarytos žalos, ji būtų atlyginta, bet ne vyriausybės ir ne visuomenės lėšomis. Netiesioginis šių priemonių tikslas yra skatinti bendrovės įvertinti dėl vykdomos veiklos galimą grėsmę aplinkai ir kurti bei naudoti aplinkai saugias technologijas bei gamybinius procesus. Tačiau privalomojo įmonės bendrosios civilinės atsakomybės draudimo už žalą, padarytą aplinkos užteršimu, nustatymas neatliks savo pagrindinės funkcijos, jei draudimo bendrovės neturės galimybės teisės aktų pagalba įvertinti būsimo rizikos ir jei kompetentingos valstybės institucijos nebendradarbiaus su draudimo bendrovėmis reglamentuojant metodus, skirtus žalos dydžio nustatymui.

Pagrindinės sąvokos: žalos aplinkai atlyginimas, aplinkos būklės atkūrimas, finansinio užtikrinimo priemonės, privalomas civilinės atsakomybės draudimas, rizikos įvertinimas.

ĮVADAS

Šiandien pasaulyje aplinkos apsaugai skiriama ypatingai daug dėmesio. Tampa aišku, kad ir mūsų ir būsimųjų kartų gyvenimo kokybė priklauso ir priklausys nuo planetos aplinkos būklės, nuo to kaip racionaliai bus naudojami gamtiniai išteklių ir saugojami kraštovaizdis bei biologinė įvairovė.

Europos Parlamentas ir Taryba 2004 m. balandžio 21 d. priėmė direktyvą Nr. 2004/35/EB (toliau – Direktyva) dėl atsakomybės už aplinkos apsaugą siekiant išvengti žalos aplinkai ir ją ištaisyti, kurios tikslas – sukurti žalos aplinkai prevencijos ir ištaisymo visuomenei tinkama (protinga) kaina bendrą sistemą. Šios direktyvos pagrindinis siekis yra įvertinti finansinę atsakomybę to subjekto, kurio veikla sukėlė žalą arba neišvengiamą (realią) tokios žalos grėsmę aplinkai, tokiu būdu įtvirtinant pagrindiniu Europos Sąjungos aplinkosaugos principu tapusią nuostatą – „teršėjas moka“. Pagal nurodytą principą subjektas, padarantis žalos aplinkai, turi imtis priemonių žalai atlyginti, o subjektas, kuris sukelia jau

aukščiau įvardintą neišvengiamą (realią) tokios žalos grėsmę, yra įpareigojamas imtis prevencinių priemonių, kad užkirsti kelią žalai atsirasti.

Direktyvos 14 str. 1 dalis įpareigoja valstybes nares skatinti finansinio užtikrinimo priemonių kūrimą, kuriomis subjektai galėtų naudotis tam, kad užtikrintų savo atsakomybę pagal šią Direktyvą, ypač nemokumo atveju. 2010 m. spalio mėn. 12 d. Europos Komisija, pristatydama ataskaitą Tarybai, Europos parlamentui, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir Regionų komitetui dėl Direktyvos veiksmingumo faktinio žalos aplinkai ištaisymo požiūriu, draudimą įvardino kaip labiausiai paplitusią priemonę, kuria siekiama užtikrinti atsakomybę už aplinkos apsaugą, antroji priemonė pagal populiarumą – bankų garantijos.¹

Tyrimo objektas yra įmonės bendrosios civilinės atsakomybės draudimo už žalą, padarytą aplinkos užteršimu, kaip privalomos finansinės užtikrinimo priemonės probleminiai aspektai.

Tyrimo tikslas yra trumpai aptarti draudimo produktų, dėl aplinkai padarytos žalos, atsiradimą Europoje, supažindinti su Lietuvos valstybės pozicija dėl tokio pobūdžio finansinės užtikrinimo priemonės privalomumo, aptarti Lietuvoje veikiančių draudimo bendrovių siūlomas paslaugas ir iširti bei palyginti skirtingų draudimo bendrovių draudimo sąlygas, reglamentuojančias aplinkai padarytos žalos atlyginimą.

Rašant šį straipsnį buvo taikomi įvairūs metodai: aprašomasis bei sisteminės analizės metodai naudojami siekiant pristatyti civilinės atsakomybės draudimą dėl aplinkai padarytos žalos kaip vieną iš draudimo rūšių ir pagrindinius privalomojo draudimo teisinio reguliavimo aspektus, trūkumus bei iš to praktikoje galinčias kilti problemas; vertinant draudimo sąlygas ir aplinkai padarytos žalos dydžio nustatymo bei atlyginimo tvarką naudojami analoginis kritinis bei lyginamasis metodai.

PRIVALOMOJO ĮMONĖS BENDROSIOS CIVILINĖS ATSAKOMYBĖS DRAUDIMO UŽ ŽALĄ, PADARYTĄ APLINKOS UŽTERŠIMU – KAIP VIENOS IŠ PAGRINDINIŲ FINANSINIŲ UŽTIKRINIMO PRIEMONIŲ, TIKSLAS IR PROBLEMINIAI ASPEKTAI

Analizuojant draudimo funkcijas draudimo teorijoje išskiriama daug draudimo funkcijų, tokių kaip: žalos prevencijos, žalos sumažinimo, socialinė, rizikos perdavimo, rizikos

¹ 2010 10 12 Europos komisijos ataskaita Tarybai, Europos Parlamentui, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir regionų komitetui pagal direktyvos Nr. 2004/35/EB dėl atsakomybės už aplinkos apsaugą siekiant išvengti žalos aplinkai ir ją ištaisyti 14 str. 2 dalį. [interaktyvus] 2010 [žiūrėta 2012-06-06] <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:0581:FIN:LT:HTML> .

paskirstymo ir kitų. Draudimo kompensacinė funkcija įvardijama kaip viena iš svarbiausių, todėl logiška, kad šiai dienai Europos Sąjungos šalyse draudimas yra pagrindinė ir populiariausia finansinio užtikrinimo priemonė aplinkos apsaugos srityje.

Draudimo produktas, susijęs su Civilinės atsakomybės draudimu dėl aplinkai padarytos žalos atlyginimo, yra pakankamai naujas Europos draudimo rinkoje, kur santykinai nedidelis kiekis draudimo bendrovių siūlo finansinę apsaugą nuo atsakomybės už aplinkos užteršimą. Draudimo bendrovės dar tik tiria metodus skirtus tam, kad įvertinti galimos žalos dydį dėl aplinkos taršos ir prisiimtos rizikos mastą. Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos duomenimis (*EBPO; anglų kalba - the Organization for Economic Co-operation and Development, strumpinimas – OECD*) per 2011 metus Europos Sąjungos valstybėse buvo surinkta nuo 250 milijonų eurų iki 350 milijonų eurų įmokų už civilinės atsakomybės draudimą dėl aplinkai padarytos žalos atlyginimo, o tai sudaro mažiau nei 1% visų įmokų bendrosios civilinės atsakomybės draudimo rinkoje. Palyginimui reikėtų įvertinti JAV civilinės atsakomybės dėl aplinkai padarytos žalos draudimo rinką, kur jau 2003 m. draudimo įmokos siekė 2 mlrd. JAV dolerių.² Pirmieji federaliniai teisės aktai, reglamentuojantys atsakomybę už aplinkos taršą JAV buvo išleisti dar 1980 metais, todėl draudimo bendrovės žymiai anksčiau nei Europoje, inicijavo su aplinkos apsauga susijusių produktų ir sąlygų kūrimą.

Lietuvos banko apžvalgoje teigiama, kad per 2011 metus bendrosios civilinės atsakomybės draudimo rinkoje pasirašyta 67,1 mln. litų įmokų,³ o per 2012 metus įmokų suma paaugo iki 71,0 mln. litų⁴. Tačiau nei Lietuvos Bankas, nei draudimo bendrovės, nei aplinkos apsaugos kontrolę įgyvendinančios institucijos viešai neskelbia informacijos apie tai, kokia aukščiau paminėtų įmokų dalis yra skirta civilinės atsakomybės draudimui dėl aplinkai padarytos žalos atlyginimo.

Lietuvos Respublikos aplinkos apsaugos įstatymas nustato ne tik atsakomybę už aplinkos apsaugos reikalavimų pažeidimą pagrindus, bet ir įtvirtina ūkio subjekto atsakomybę be kaltės principą. Aplinkos apsaugos įstatymo 34 straipsnio 2 dalyje, nurodyta, kad ūkio subjektams taikoma civilinė atsakomybė, neatsižvelgiant į jų kaltę, už bet kokią žalą aplinkai arba realią jos grėsmę, atsiradusią dėl jų ūkinės veiklos, išskyrus šiame įstatyme numatytus

² Liability for environmental damage in Eastern Europe, Caucasus and Central Asia (EECA): Implementations of good international practises. [interaktyvus] 2011 [žiūrėta 2012-06-05]

<http://www.oecd.org/env/environmentalmergingandtransitioneconomies/50244626.pdf>.

³ 2011 m. 12 mėn. Draudimo rinkos apžvalga, Lietuvos bankas. [interaktyvus] 2012 [žiūrėta 2012-06-05]

http://www.lb.lt/2011_m_12_men_draudimo_rinkos_apzvalga.

⁴ Lietuvos draudimo rinkos apžvalga 2012, Lietuvos bankas. [interaktyvus] 2013 [žiūrėta 2013-03-20]

http://www.lb.lt/lietuvos_draudimo_rinkos_2012_m_apzvalga

atvejus.⁵ Lietuvoje įstatymų leidėjas tiesiogiai iš 2004 m. balandžio 21 d. Direktyvos Nr. 2004/35/EB į Aplinkos apsaugos įstatymą perkėlė nuostatą, kad ūkio subjektas atsako ne tik už aplinkai padarytą žalą, bet ir už realios žalos grėsmės sukėlimą. Pirmuoju atveju atsakomybė siejama su neigiamų padarinių aplinkai sukėlimu bei su tuo susijusiomis gamtos atkūrimo išlaidomis. Antruoju atveju ūkio subjekto atsakomybė susijusi su prevencinių priemonių taikymo išlaidų atlyginimu, t.y. išlaidos, kurios skiriamos užkirsti kelią žalos aplinkai atsiradimui arba tiesiog sumažinti žalą aplinkai.

Griežtos atsakomybės įtvirtinimas teisės aktuose netiesiogiai sudaro pagrindą tikėtis įsigyti rinkoje visapusiškai tokio pobūdžio atsakomybę apimančią draudimo produktą.

LR Atliekų tvarkymo įstatymas įpareigoja visus atliekų tvarkytojus sudaryti laidavimo sutartį ar turėti banko garantiją.⁶ Šių priemonių tikslas yra ne žalos, padarytos aplinkos užteršimu, atlyginimas, o užtikrinti finansavimą tais atvejais, kai įmonė privalo nutraukti atliekų naudojimo ar šalinimo veiklą, tačiau neturi lėšų nutraukti veiklą laikantis patvirtinto veiklos nutraukimo plano. Pareiga apdrausti draudimo kompanijoje civilinę atsakomybę už žalą, kuri vykdant veiklą gali būti padaryta tretiesiems asmenims ir(ar) jų turtui bei aplinkai, yra nustatyta tik toms įmonėms, kurios surenka, saugo, šalina ir/ar naudoja pavojingas atliekas. Beje toks įpareigojimas yra nustatytas ne tik LR Atliekų tvarkymo įstatymo 12 str., bet ir LR Aplinkos ministro 2003 m. gruodžio 19 d. Įsakyme Nr. 684 „Dėl pavojingų atliekų tvarkymo licenzijavimo taisyklių bei pavojingas atliekas tvarkančių įmonių darbuotojams taikomų kvalifikacinių reikalavimų ir atestavimo tvarkos patvirtinimo“. Priešingu atveju Lietuvos Respublikos aplinkos ministerija neišduoda bendrovėms pavojingų atliekų tvarkymo licenzijų, arba netgi sustabdo licenzijų galiojimą jei nustatoma, kad bendrovė, tvarkanti pavojingas atliekas, neturi galiojančio veiklos draudimo liudijimo (poliso). Galime teigti, kad dėl tokio teisinio reglamentavimo bendrovių galimybės vykdyti licenzijuojamą veiklą *de facto* priklauso nuo draudimo kompanijos sprendimo sudaryti draudimo sutartį arba atsisakyti tai daryti.

Lietuvoje bendrovės, neturinčios pavojingų atliekų tvarkymo licenzijų, bet vykdančios ne mažiau aplinkai grėsmę keliančią veiklą turi teisę pačios savarankiškai įvertinti veiklos riziką ir apsispręsti dėl draudimo sutarties sudarymo, nebent jas tai įpareigoja daryti tarptautinės konvencijos (civilinės atsakomybės draudimas už branduolinę žalą, civilinės

⁵ Lietuvos Respublikos aplinkos apsaugos įstatymas. *Valstybės žinios*, 1992, Nr. 5-75.

⁶ Lietuvos Respublikos atliekų tvarkymo įstatymas. *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 72-3016.

atsakomybės draudimas už žalą, padarytą laivų, vežančių naftą laivais kaip krovinių ir laivų bunkeriais ir vežančių pavojingas ir kenksmingas medžiagas ir kt.).

Aplinkos apsaugos agentūros duomenimis 2013 m. kovo 20 d. Lietuvoje yra 510 bendrovių, turinčių pavojingų atliekų tvarkymo licenzijas (palyginimui - 2012 m. kovo 6 d. tokių bendrovių buvo 459).⁷ Teoriškai visos šios bendrovės privalo būti sudariusios įmonės civilinės veiklos atsakomybės draudimo sutartis, todėl civilinės atsakomybės draudimas dėl žalos, padarytos aplinkos užteršimu pagrįstai gali būti laikomas viena iš privalomųjų draudimų rūšių.

Visuotinai žinomu iš privalomųjų draudimo rūšių laikytinas Transporto priemonių savininkų ir valdytojų civilinės atsakomybės privalomasis draudimas, kuris reguliuojamas specialiuoju teisės aktu – Lietuvos Respublikos transporto priemonių savininkų ir valdytojų civilinės atsakomybės privalomojo draudimo įstatymu. Specialaus teisės akto, kuris reglamentuotų ir nustatytų civilinės atsakomybės privalomojo draudimo dėl aplinkai padarytos žalos pagrindines draudimo sąlygas, teisinius pagrindus ir principus, šiai dienai Lietuvoje nėra.

LR Vyriausybė taip pat pripažįsta skirtumą tarp pareigos draustis ir privalomojo draudimo ir 2010 m. gruodžio 15 d. Nutarimu Nr. 1789 patvirtino Privalomųjų draudimų koncepciją, kurios tikslas – „nustatyti privalomųjų draudimų sistemos veiklos principus tam, kad užtikrinti vientisą ir efektyvią privalomųjų draudimų sistemą“.⁸ Privalomieji draudimai pagal draudimo objektą suskirstyti į 4 (keturias) grupes: profesiniai, transporto priemonių valdytojų civilinės atsakomybės, prekių-sandėlio civilinės atsakomybės draudimas ir žalos aplinkai. Lietuvos Respublikos Vyriausybė sutinka, kad yra reali problema dėl to, kad asmenį ir/ar ūkio subjektą teisės aktai įpareigoja apsidrausti, tačiau draudimo bendrovei tokia pareiga apdrausti nenustatoma.

Tokio pobūdžio draudimo rūšį, kai teisės aktai įpareigoja tam tikrą ūkinę veiklą vykdančius subjektus apsidrausti, tačiau draudimo kompanijos reikiamos rūšies draudimu nedraudžia, draudimo teisės mokslininkai dar įvardija, kaip „vienašalį privalomą draudimą“.⁹

Lietuvos banko duomenimis 2013 m. kovo 20 dienai Lietuvoje yra 14 draudimo įmonių, kurios vykdo ne gyvybės draudimo veiklą.¹⁰

⁷ Įmonių, turinčių pavojingų atliekų tvarkymo licenzijas, sąrašas. [interaktyvus] 2013 [žiūrėta 2013-03-20] <http://atliekos.gamta.lt/cms/index?rubricId=7956c8f2-f1ec-4b38-8005-1fad271a5b1>

⁸ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2010 m. gruodžio 15 d. Nutarimas Nr. 1789 Dėl privalomųjų draudimų koncepcijų patvirtinimo. *Valstybės žinios*, 2010, Nr.: 151 -7722.

⁹ Environmental damage insurance in theory and practice. 2001 [žiūrėta 2012-06-05] <http://www.cserge.ucl.ac.uk/Faure.pdf>

¹⁰ Draudikai vykdančys ne gyvybės draudimo veiklą, Lietuvos bankas [interaktyvus] 2013 [žiūrėta 2013-03-20] http://www.lb.lt/draudikai?pg=draudikai_vykdančys_ne_gyvybes_draudimo_veikla.

Susipažinus su Lietuvoje veikiančių draudimo bendrovių ir kitų Europos Sąjungos valstybių narių draudimo įmonių filialų siūlomomis draudimo paslaugų rūšimis ir atlikus jų lyginamąją analizę, darytina išvada, kad Lietuvoje draudimo bendrovės nesiūlo atskirų, specializuotų produktų, skirtų apdrausti veiklos civilinę atsakomybę tik dėl žalos aplinkai. Draudikai praplėtė bendrosios civilinės atsakomybės draudimą, papildomai numatydami sąlygą dėl civilinės atsakomybės, numatytos už žalą, padarytą aplinkos užteršimu. Problema tame, kad jeigu bendrovė nepageidauja sudaryti draudimo sutarties dėl bendrosios civilinės atsakomybės, tokia įmonė Lietuvoje realiai neturi galimybės apdrausti savo civilinės atsakomybės dėl žalos aplinkai padarymo.

Iš aukščiau paminėto įmonių skaičiaus tik 9 (devynios) bendrovės draudžia įmonės bendrąją civilinę atsakomybę, o civilinės atsakomybės draudimu, kuri kyla dėl žalos aplinkai padarymo, gali apdrausti 8 (aštuonios) bendrovės: AB „Lietuvos draudimas“, UAB DK „PZU Lietuva“, If P&C Insurance AS“ filialas, Seesam Insurance AS Lietuvos filialas, If P&C Insurance AS filialas, Compensa Towarzystwo Ubezpieczeń S.A. Vienna Insurance Group filialas, ADB "Baltikums" Lietuvos filialas, BTA Insurance Company” SE filialas Lietuvoje.

Ištyrus draudimo taisyklių nuostatas, kurių pagrindu sudaromos sutartys dėl civilinės atsakomybės, kylančios dėl žalos aplinkai, galime nustatyti tam tikrus tokios draudimo rūšies principus:

1. Draudžiama civilinė atsakomybė dėl žalos, kuri padaroma aplinkai ir jos elementams (žemės paviršiui ir gelmėms, orui vandeniui, dirvožemiui, augalams, gyvūnams, organinėms ir neorganinėms medžiagoms) draudėjui vykdant apdraustą veiklą. Tačiau draudimo bendrovės nėra linkusios atlyginti išlaidų, kurias teršėjas yra įpareigotas skirti prevencijai ir toms priemonėms, kurių teršėjas privalo imtis tam, kad atstatyti sužalotą aplinką.

Iš principo draudikai sutinka, kad draudėjas ir/ar apdraustasis privalo stengtis išvengti ar sumažinti žalą dėl galimo arba realaus įvykio, imtis reikiamų ir protingų atsargumo priemonių, reikalingų žalos prevencijai. Tačiau tik viena bendrovė reglamentuodama žalos atlyginimo sąlygas nurodo, kad išlaidos prevencijai atlyginamos išimtinai tik tais atvejais, kai kyla neišvengiama grėsmė kitų asmenų turtui, bet jei padarius žalą gamtai būtina visiškai atstatyti situaciją, nes kitaip tiesioginė grėsmės pašalinti nėra galimybės – tokių išlaidų draudimo bendrovė neatlygina (pvz. užteršto grunto išvežimas, nukenksminimas ir kt.). Vienos iš bendrovių draudimo taisyklėse netgi aiškiai įvardinta, kad nedraudžiamuoju įvykiu laikoma žala, reglamentuojama Direktyvos Nr. 2004/35/CE dėl aplinkai daromos žalos

prevencijos ir pašalinimo.¹¹ Dar viena draudimo bendrovė į draudimo sąlygas yra įtraukusi nuostatą, kad reikalavimas atlyginti žalą, „apskaičiuotą pagal teisės aktus, priimtus įgyvendinant Europos Parlamento ir Tarybos direktyvą 2004/35/EB Dėl atsakomybės už aplinkos apsaugą siekiant išvengti žalos aplinkai ir ją ištaisyti“ taip pat yra nedraudžiamasis įvykis.¹²

Darytina prielaida, kad draudikai vengia atlyginti išlaidas prevencijai dėl to, kad šiai dienai dėl negausaus įvykių skaičiaus sudėtinga įvertinti riziką ir prognozuoti galimas žalos atlyginimo išlaidas.

Bet padėtis draudimo paslaugų rinkoje keičiasi. Vokietijos draudimo bendrovė *Allianz Global Corporate & Specialty*, užimanti 12-tą vietą didžiausių pasaulio finansinių bendrovių sąrašė, nuo 2009 metų savo klientams siūlo civilinės atsakomybės už žalą aplinkai draudimo produktą, kuris apima ne tik žalos, padarytos biologinei įvairovei, atlyginimą, bet ir atlygina išlaidas, būtinas aplinkos būklei atstatyti.¹³ Draudimo bendrovė, nusprendusi prisiimti tokio lygio riziką, kelia atitinkamus saugumo reikalavimus ir ūkio subjektų, planuojančių įsigyti siūlomą draudimo produktą, vykdomai veiklai (pvz.: reikalauja dvisienių rezervuarų pavojingų skysčių laikymui ir transportavimui ir jei viena sieną sugadina erozija, automatiškai įsijungia avarinė sistema; lietaus nuotėkų vamzdžiai turi turėti atitinkamas sklendes ir jei gamykloje išsilieja cheminės medžiagos, sklendės uždaromos ir tokiu būdu yra galimybė apsaugoti vandens telkinius nuo kenksmingų nuotėkų ir kt.). Tiesiog ūkio subjektai, kurių veikla neatitinka keliamų saugumo reikalavimų, neturi galimybės sudaryti pageidaujamos rūšies draudimo sutarties. Draudimo bendrovės atstovų nuomone, aukšto lygio saugumo reikalavimai netiesiogiai padeda ne tik sumažinti gamtai padaromos žalos apimtį, bet ir apsaugo nuo aplinkos užteršimo.

2. Įvykis laikomas draudžiamuoju tik tada, kai užteršimas įvyko staiga, netyčia ir netikėtai ir nėra susijęs su jokiais lėtais, laipsniškais procesais, tęstiniais veiksmais, pasikartojančiais reiškiniais. Kad užtikrinti šios sąlygos įgyvendinimą, kai kurios draudimo bendrovės reikalauja, kad apie taršą draudėjas sužinotų ne vėliau kaip per 72 valandas nuo jos pradžios ir per draudimo sąlygose nurodytą terminą apie tai informuotų draudiką. Tokio pobūdžio draudimo sąlyga netiesiogiai įpareigoja įmones, sudariusias civilinės atsakomybės

¹¹ Compensa Towarzystwo Ubezpieczeń S.A. Vienna Insurance Group filialas Įmonių kompleksinio draudimo taisyklių 2.1.24 p. [interaktyvus] 2013 [žiūrėta 2013-03-20] < http://www.compensa.lt/pdf/GTC_SME.pdf >.

¹² UAB DK „PZU Lietuva“ Bendrosios civilinės atsakomybės draudimo taisyklių Nr. 034 3.5 p. [interaktyvus] 2013 [žiūrėta 2013-03-19] < http://www.pzu.lt/uploads/documents/bca_t034_galioja_nuo_20130226.pdf >.

¹³ How insurance can help prevent pollution. [interaktyvus] 2013 [žiūrėta 2013-03-19] < <http://knowledge.allianz.com/environment/pollution/?646/how-insurance-can-help-prevent-pollution> >.

už žalą, padarytą aplinkos užteršimu, draudimo sutartį elgtis atsakingai ir investuoti lėšas į saugesnės įrangos, daviklių, nuotekų detektorių įsigijimą.

3. Nė viena draudimo bendrovė neatlygina žalos aplinkai, jei tai įvyko dėl draudėjo aplaidumo ar tyčinių veiksmų, kuriais draudėjas siekia gauti draudimo išmoką. Draudikai taip pat turi teisę atsisakyti mokėti draudimo išmoką, jei užteršimas kilo nesilaikant įstatymų ir/ar kitų teisės norminių aktų, viešosios valdžios atstovų nurodymų arba atsakomybė kyla dėl veiklos, kurią ūkio subjektas vykdo neturint būtino tokiai veiklai vykdyti valstybės ir/ar savivaldybės institucijų leidimo. Logiška, kad protingas ir sąmoningas asmuo, už mokesčių perkėles atsakomybę dėl aplinkos žalai atlyginimo draudikui, vykdydamas veiklą neturėtų sudaryti pagrindo draudimo bendrovei atsisakyti mokėti draudimo išmoką įvykus draudiminiam įvykiui.

4. Draudimo bendrovės neprisiima atsakomybės dėl žalos aplinkai, kurios dydį apskaičiuoja aplinkos apsaugos pareigūnai Lietuvos Respublikos Aplinkos ministro įsakymuose nustatyta tvarka. Tik viena draudimo bendrovė yra sudariusi galimybę pasirinkti skirtingo pobūdžio draudimo apsaugos sąlygas – vienu atveju draudikas atlygina tokį žalos dydį, kokį paskaičiuoja įgalinimus turinčio oficialios institucijos, o esant kitai draudimo apsaugos sąlygai – aplinkai užteršimu padarytos žalos dydį skaičiuoja pats draudikas.¹⁴ Likusios draudimo bendrovės pasilieka teisę savarankiškai įvertinti ir paskaičiuoti aplinkai padarytos žalos dydį. Tai suponuoja išvadą, kad draudimo bendrovė, skaičiuojant žalą padarytą aplinkos užteršimu, neįsipareigoja vadovautis nei Lietuvos Respublikos aplinkos ministro 2002 m. rugsėjo 9 d. Įsakymu Nr. 471 patvirtinta „Aplinkai padarytos žalos atlyginimo dydžių apskaičiavimo metodika“ nei kitomis LR Aplinkos ministro patvirtintomis metodikomis, skirtomis apskaičiuoti žalą, padarytą laukinių gyvūnų rūšims ir jų buveinėms, Lietuvos saugomoms rūšims ir jų buveinėms, augalų nacionaliniams genetiniams ištekliams bei jų augavietėms ir žuvų ištekliams.

IŠVADOS

Apibendrinant darytina išvada, kad Privalomojo įmonės bendrosios civilinės atsakomybės draudimo už žalą, padarytą aplinkos užteršimu, sąlygas nustato pačios draudimo bendrovės ir dėl tos priežasties jos ne visada dera su privalomai nustatytais draudimo

¹⁴ „If P&C Insurance AS“ filialo Bendrosios civilinės atsakomybės draudimo taisyklės Nr. 010. [interaktyvus] 2013 [žiūrėta 2013-03-19] <
http://www.if.lt/web/lt/sitecollectiondocuments/taisyklesnuo20090701/bendrosios_ca_dr_taisykles_nr010_20101119.pdf>.

sąlygomis. Draudimo bendrovės Lietuvoje yra privatūs juridiniai asmenys ir savarankiškai sprendžia kokių rūšių draudimo sutartis sudaryti. Tam, kad privalomasis draudimas pasiektų tą tikslą, dėl kurio jis nustatomas, įstatymų leidėjai turi privalomai nustatomas draudimo sąlygas derinti su draudimo įmonėmis.

Draudimo kompanijoms nepriimtini direktyviniai aplinkai padarytos žalos dydžio nustatymo metodai. Todėl taip pat svarbu, kad aplinkos apsaugos pareigūnai, įvertindami aplinkai padarytą žalą ir galimybę atstatyti į padėtį, buvusią iki žalos padarymo, savo veiksmus derintų su draudimų kompanijų atstovais.

Žalos aplinkai atlyginimą būtina laikyti kaip vienu iš svarbiausių aplinkos išsaugojimo garantų. Šiuo metu sudėtinga įvertinti Lietuvos draudimo bendrovių įnašą užtikrinant Direktyvoje bei LR Atliekų tvarkymo įstatyme numatytą atsakomybę, nes viešai nėra skelbiami duomenys apie draudimo bendrovių išmokas dėl žalos, padarytos aplinkai, atlyginimo. Įmonės turi galimybę apdrausti savo civilinės atsakomybę, kylančią dėl žalos aplinkai padarymo, bet realiai draudimo sutarčių taisyklėse nustatyta tokios žalos apskaičiavimo ir atlyginimo tvarka neužtikrina visiško žalos, padarytos aplinkai, atlyginimo.

LITERATŪRA

1. 2010 10 12 Europos komisijos ataskaita Tarybai, Europos Parlamentui, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir regionų komitetui pagal direktyvos Nr. 2004/35/EB dėl atsakomybės už aplinkos apsaugą siekiant išvengti žalos aplinkai ir ją ištaisyti 14 str. 2 dalį. [interaktyvus] 2004 [žiūrėta 2012-06-05] <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:0581:FIN:LT:HTML>>.
2. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2004/35/ET „Dėl atsakomybės už aplinkos apsaugą siekiant išvengti žalos aplinkai ir ją ištaisyti (atlyginti)“. [interaktyvus] 2004 [žiūrėta 2012-06-05] <<http://eurex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CONSLEG:2004L0035:20060501:LT:PDF>>.
3. Lietuvos Bankas. 2012 m. 12 mėn. Draudimo rinkos apžvalga. [interaktyvus] 2012 [žiūrėta 2012-06-05] <http://www.lb.lt/2011_m_12_men_draudimo_rinkos_apzvalga>.
4. Lietuvos Bankas. Lietuvos draudimo rinkos apžvalga 2012. [interaktyvus] 2013 [žiūrėta 2013-03-20] <http://www.lb.lt/lietuvos_draudimo_rinkos_2012_m_apzvalga>.
5. Įmonių, turinčių pavojingų atliekų tvarkymo licenzijas, sąrašas. [interaktyvus] 2013 [žiūrėta 2013-03-20] <<http://atliekos.gamta.lt/cms/index?rubricId=7956c8f2-f1ec-4b38-8005-1fad271a5b1>>.
6. Lietuvos Respublikos aplinkos apsaugos įstatymas. *Valstybės žinios*, 1992, Nr. 5-75.
7. Lietuvos Respublikos atliekų tvarkymo įstatymas. *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 72-3016.
8. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2010 m. gruodžio 15 d. Nutarimas Nr. 1789 Dėl privalomųjų draudimų koncepcijų patvirtinimo. *Valstybės žinios*, 2010, Nr.: 151 -7722.
9. Lietuvos Respublikos aplinkos ministro 2002 m. rugsėjo 9 d. Įsakymas Nr. 471 Dėl Aplinkai padarytos žalos atlyginimo dydžių apskaičiavimo metodikos patvirtinimo. *Valstybės Žinios*, 2002, Nr. 93-4026.

10. Lietuvos Respublikos aplinkos ministro 2010 m. rugpjūčio 12 d. Įsakymas Nr. D1-695 Dėl laukinių gyvūnų rūšims ir jų buveinėms padarytos žalos atlyginimo dydžių apskaičiavimo metodikos patvirtinimo. *Valstybės Žinios*, 2010, Nr. 98-5105.
11. Lietuvos Respublikos aplinkos ministro 2010 m. liepos 15 d. Įsakymas Nr. D1-621 Dėl Lietuvos saugomoms rūšims ir jų buveinėms padarytos žalos apskaičiavimo metodikos patvirtinimo. *Valstybės Žinios*, 2010, Nr. 87-4616.
12. Lietuvos Respublikos Aplinkos ministro 2003 m. gruodžio 19 d. Įsakymas Nr. 684 Dėl pavojingų atliekų tvarkymo licenzijavimo taisyklių bei pavojingas atliekas tvarkančių įmonių darbuotojams taikomų kvalifikacinių reikalavimų ir atestavimo tvarkos patvirtinimo. *Valstybės žinios*, 2004, Nr. 15-522.
13. Lietuvos Respublikos aplinkos ministro 2003 m. liepos 22 d. Įsakymas Nr. 391 Dėl žalos, padarytos augalų nacionaliniams genetiniams ištekliams bei jų augavietėms, apskaičiavimo tvarkos patvirtinimo. *Valstybės Žinios*, 2003, Nr. 79-3615.
14. Lietuvos Respublikos aplinkos ministro 2009 m. gegužės 21 d. Įsakymas D1-280 Dėl padarytos žalos žuvų ištekliams apskaičiavimo tvarkos aprašo, padarytos žalos žuvų ištekliams apskaičiavimo bazinių įkainių patvirtinimo ir LR Aplinkos ministro 2003 m. birželio 25 d. įsakymo Nr. 320 „Dėl hidrobiantams padarytos žalos skaičiavimo metodikos patvirtinimo“ pripažinimo netekusius galios. *Valstybės Žinios*, 2009, Nr. 63-2526.
15. AAS "Gjensidige Baltic" Lietuvos filialas Bendrosios civilinės atsakomybės draudimo taisyklės Nr. 113. [interaktyvus] 2013 [žiūrėta 2013-03-20] < <http://www.gjensidige.lt/files/Taisykles/BCA.pdf> >.
16. AB Lietuvos draudimas Bendrosios civilinės atsakomybės draudimo taisyklės Nr. 054. [interaktyvus] 2013 [žiūrėta 2013-03-16] < http://www.ld.lt/index.php/draudimas/draudimas_verslui/prekiaujate_ir_teikiate_paslaugas/153 >.
17. ADB „Baltikums“ Lietuvos filialas Bendrosios civilinės atsakomybės draudimo taisyklės. [interaktyvus] 2013 [žiūrėta 2013-03-20] < <http://www.baltikums.lt/taisykles/90-bendrosios-civilins-atsakomybs-draudimo-taisykls> >.
18. “BTA Insurance Company” SE filialas Lietuvoje Bendrosios civilinės atsakomybės draudimo taisyklės Nr.011. [interaktyvus] 2013 [žiūrėta 2013-03-20] < http://www.bta.lt/files/15899_BCAD_taisykles.pdf >.
19. Compensa Towarzystwo Ubezpieczeń S.A. Vienna Insurance Group filialas Įmonių kompleksinio draudimo taisyklės. [interaktyvus] 2013 [žiūrėta 2013-03-20] < http://www.compensa.lt/pdf/GTC_SME.pdf >.
20. „If P&C Insurace AS“ filialo Bendrosios civilinės atsakomybės draudimo taisyklės Nr. 010. [interaktyvus] 2013 [žiūrėta 2013-03-19] < http://www.if.lt/web/lt/sitecollectiondocuments/taisyklesnuo20090701/bendrosios_ca_dr_taisykles_nr010_20101119.pdf >.
21. Seesam Insurance AS Lietuvos filialas Bendrosios civilinės atsakomybės draudimo taisyklės Nr. 013. [interaktyvus] 2013 [žiūrėta 2013-03-20] < https://www.seesam.lt/uploads/files/Regulations_old/BCA_taisykles_20090501.pdf >.
22. UADB ERGO LIETUVA Civilinės atsakomybės draudimo taisyklės Nr. 008. [interaktyvus] 2013 [žiūrėta 2013-03-20] < <http://www.ergo.lt/files/ergo%20taisykles%20ca%20008.pdf> >.
23. UAB DK „PZU Lietuva“ Bendrosios civilinės atsakomybės draudimo taisyklės Nr. 034. [interaktyvus] 2013 [žiūrėta 2013-03-19] < http://www.pzu.lt/uploads/documents/bca_t034_galioja_nuo_20130226.pdf >.
24. Žvaigždienė I. *Materialinė atsakomybė už žalą aplinkai*. Vilnius: UAB "Justitia", 2008.
25. Environmental damage insurance in theory and practice. 2001 [žiūrėta 2012-06-05] < <http://www.cserge.ucl.ac.uk/Faure.pdf> >.

26. How insurance can help prevent pollution. [interaktyvus] 2013 [žiūrėta 2013-03-19] <
<http://knowledge.allianz.com/environment/pollution/?646/how-insurance-can-help-prevent-pollution> >.
27. Liability for environmental damage in Eastern Europe, Caucasus and Central Asia (EECA): Implementations of good international practises. [interaktyvus] 2011 [žiūrėta 2012-06-05] <
<http://www.oecd.org/env/environmentinemergingandtransitioneconomies/50244626.pdf> >.

THE PURPOSE AND PROBLEMATIC ASPECTS OF COMPULSORY COMPANY GENERAL LIABILITY INSURANCE FOR ENVIRONMENTAL DAMAGE

Sigita Kausteklytė-Tunkevičienė*
Mykolas Romeris University

Summary

The society is required to consider and to look for the optimal ways and guarantees to preserve the environment, because its economic activity leads to deterioration of ecosystems and loss of biodiversity. Compensation of environmental damage and environmental restoration are regarded as particularly important guarantees for environmental preservation and such financial security measures as a guarantee, warranty and insurance are used to enforce them.

One of the main goals of various financial measures on liability for environmental damage is to ensure that it would be rewarded not by the government or by public funds, despite environmental damage was caused by the company which doesn't have sufficient funds to liquidate it. The indirect aim of these measures is to encourage companies to evaluate the potential threat to the environment of their activities and to create and to use environmentally friendly technologies and manufacturing processes.

However, the benefits of the compulsory company general liability insurance for environmental damage will not be achieved and its setting will not perform its basic function, if the insurance companies will not have the possibility to assess future risks on the basis of legal acts and if the competent public authorities will not cooperate with insurance companies regulating the methods for determining the value and size of environmental damage.

Keywords: environmental damage, environmental restoration, financial security measures/products, compulsory civil liability insurance, risk evaluation.

Sigita Kausteklytė-Tunkevičienė*, Mykolas Romeris universiteto Viešojo saugumo fakulteto Teisės katedros lektorė. Mokslinių tyrimų kryptis: socialinių teisių įgyvendinimo problemų tyrimas.

Sigita Kausteklytė-Tunkevičienė**, Mykolas Romeris University, Faculty of Public Security, Department of Law, lecturer. Research interests: research of problems in realization of social rights

ADMINISTRACINIO NURODYMO INSTITUTAS: TAIKYMO YPATUMAI IR PROBLEMOS

Kristina Mikalauskaitė-Šostakienė*

*Mykolo Romerio Universitetas Viešojo saugumo fakulteto Teisės katedra
V. Putvinskio g. 70, LT-44211 Kaunas
Telefonas 303673
El. paštas: k.m.sostakiene@mruni.eu*

Audrius Zykevičius**

*Mykolo Romerio Universitetas Viešojo saugumo fakulteto Teisės katedra
V. Putvinskio g. 70, LT-44211 Kaunas
Telefonas 303673
El. paštas: zykevicius@mruni.eu*

Anotacija. 2011 m. sausio 1 d., įsigaliojo Administracinių teisės pažeidimų kodekso (toliau – ir ATPK) pakeitimai, įtvirtinantys administracinio nurodymo institutą. Šio instituto įtraukimą į nacionalinę teisės sistemą sąlygojo keletas priežasčių, tai ir siekis bent iš dalies išspręsti nuolat eskaluojamą klausimą, dėl ypatingai didelio teismų darbo krūvio, ir noras pagreitinti administracinių teisės pažeidimų bylų procesą dėl mažiausiai pavojingų veikų, ir galimybė efektyviau surinkti į valstybės biudžetą lėšas, už paskirtas administracines nuobaudas. Straipsniu siekiama išanalizuoti administracinio nurodymo turinį, jo taikymo sąlygas. Atskleidžiami teisinio reguliavimo trūkumai, kurie susidarė įvedus šį institutą, tačiau nepakoregavus, nepapildžius iki tol galiojusio teisinio reguliavimo. Pasitelkiant konkrečias bylas, siekiama nustatyti, ar taikant administracinio nurodymo institutą praktikoje, pasiteisino įstatymų leidėjo, įstatymo iniciatorių ir rengėjų tikslai¹, ar šis institutas, jo turinys, tinkamai suprstas ir aiškinamas tų subjektų, kuriems pagal kompetenciją priklauso jį taikyti. Pateikiami siūlymai dėl esamo teisinio reguliavimo tobulinimo.

Pagrindinės sąvokos: administracinis nurodymas, administracinė atsakomybė, administracinis baustumas, bauda, teisės taikymas, teisės aiškinimas.

IVADAS

2011 m. gruodžio 15 d. Lietuvos Respublikos Seimas, priimdamas Lietuvos Respublikos teritorijoje galiojančių įstatymų, priimtų iki 1990 m. kovo 11 d., galiojimo laikino pratęsimo įstatymo pataisą, nusprendė pratęsti Administracinių teisės pažeidimų kodekso galiojimą iki bus priimtas ir įsigalios naujos redakcijos įstatymas². Administracinių teisės pažeidimų kodeksas buvo priimtas 1984 m. gruodžio 13 d. ir yra paskutinis iki 1990 m.

¹ Įstatymo projektą inicijavo teisingumo ministro 2009 m. rugpjūčio 7 d. įsakymu Nr. 1R-265 sudaryta darbo grupė teisės aktų projektams, susijusiems su administracinės atsakomybės instituto tobulinimu, parengti.

² Lietuvos Respublikos teritorijoje galiojančių įstatymų, priimtų iki 1990 m. Kovo 11 d., galiojimo laikino pratęsimo įstatymo 1 straipsnio pakeitimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2011, Nr. 156-7388.

kovo 11 d. priimtas ir iki šiol galiojantis įstatymas. Šis teisės aktas daugybę kartų, dėl įvairių priežasčių ir siekiant įvairių tikslų buvo keistas ir pildytas³.

Viena didesnių naujovių į administracinių teisės pažeidimų kodeksą buvo įtraukta 2010 metų pabaigoje ir įsigaliojusi nuo 2011 m. sausio 1 d. – tai administracinis nurodymas⁴. Šio instituto pagalba buvo siekiama išspręsti keletą itin opių problemų: sumažinti teismų darbo krūvį, optimizuoti lėšas, skiriamas mažiausiai pavojingų administracinių teisės pažeidimų tyrimui, nagrinėjimui, apeliaciniam bei vykdymo procesams bei maksimaliai operatyviai surinkti į biudžetą lėšas už paskirtas administracines baudas.

Daugelyje valstybių mažiau pavojingų administracinių teisės pažeidimų padarymo atvejais teisės pažeidėjų atžvilgiu taikomas administracinio nurodymo institutas⁵. Iki 2011 m. sausio 1 d. Lietuvoje visi administraciniai teisės pažeidimai, nepaisant jų pavojingumo laipsnio buvo nagrinėjami bendra tvarka. Tik įsigaliojus 2010 m. lapkričio 18 d. priimtiems administracinių teisės pažeidimų kodekso pakeitimams, ir įtvirtinus administracinio nurodymo institutą, atsirado galimybė mažiausiai pavojingų teisės pažeidimų padarymo atvejais išvengti ilgo proceso. Administracinio nurodymo esmė yra ta, kad asmeniui, yra pasiūloma per dešimt darbo dienų nuo administracinio teisės pažeidimo protokolo įteikimo dienos, o tais atvejais, kai pažeidimas užfiksuotas ne asmens, įtariamo administracinio teisės pažeidimo padarymu, akivaizdoje, - nuo administracinio teisės pažeidimo protokolo su administraciniu nurodymu išsiuntimo dienos, savo noru sumokėti baudą, lygią pusei minimalios baudos, numatytos šio kodekso II skyriaus ypatingosios dalies straipsnyje, kuriame nustatyta atsakomybė už asmens padarytą administracinį teisės pažeidimą, bet ne mažesnę kaip dešimt litų. Administracinis nurodymas gali būti surašomas ne visais atvejais, kuomet padaromas administracinis teisės pažeidimas, o tik tada, kai yra tenkinamos visos, administracinio nurodymo surašymui keliamos sąlygos. Esminė sąlyga administraciniam nurodymui surašyti yra baudos, numatytos už padarytą administracinį teisės pažeidimą, dydis. Administracinis nurodymas gali būti surašytas tik už tuos pažeidimus, už kuriuos ATPK II skyriaus ypatingosios dalies straipsnių sankcijose numatyta ne didesnė kaip 3 000 litų maksimali bauda. Kitos sąlygos, neleidžiančios surašyti administracinio nurodymo: ATPK

³ Nuo Lietuvos Respublikos Nepriklausomybės atkūrimo iki 2013 m. sausio 1 d. Administracinių teisės pažeidimų kodeksas buvo keistas ar pildytas 241 kartą.

⁴ Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso 30², 226, 232, 232¹, 239, 239³, 241, 241¹, 246¹, 246², 246⁷, 249, 259, 260, 261, 262, 282, 313 straipsnių ir dvidešimt trečiojo skirsnio pakeitimo, kodekso papildymo 257¹, 260¹, 260² straipsniais, dvidešimt trečiuoju¹ ir dvidešimt trečiuoju² skirsniais įstatymas. *Valstybės žinios*. 2010, Nr.142-7257.

⁵ Skirtingose valstybėse šis institutas yra įvardijamas skirtingais terminais, tačiau savo prigimtimi jis yra analogiškas administracinio nurodymo institutui. Į lietuvių kalbą dažniausiai šis terminas galėtų būti verčiamas kaip baudos kvitas (penalty charge notice).

straipsnio, kuriame nustatyta atsakomybė už asmens padarytą administracinę teisės pažeidimą, sankcijoje kaip pagrindinė ar papildoma administracinė nuobauda numatyta kitos rūšies negu bauda administracinė nuobauda (išskyrus įspėjimą), asmuo pakartotinai per metus padarė administracinę teisės pažeidimą, numatytą atitinkamame ATPK ypatingosios dalies straipsnyje, administraciniu teisės pažeidimu padaryti turtiniai nuostoliai, kurie nėra visiškai atlyginti.

Taikant šį institutą praktikoje iškilo keletas problemų. Ne visi subjektai, kurių kompetencijai priskirta surašyti administracinį nurodymą, tinkamai geba nustatyti, kokio dydžio baudą reiktų nurodyti administraciniame nurodyme, kai ATPK straipsnio, už kurio pažeidimą asmuo traukiamas administracinėn atsakomybėn, sankcijoje nėra numatyta minimali bauda; ar asmuo, pažeidęs tam tikrą ATPK straipsnį ir sumokėjęs administraciniame nurodyme nurodytą baudą, yra laikomas baustu administracine tvarka; ar yra surašomas administracinis nurodymas, jeigu konkretaus ATPK II skyriaus ypatingosios dalies straipsnio sankcijoje kaip vienintelė administracinė nuobauda numatytas įspėjimas; ar galima surašyti administracinį nurodymą tuo atveju, kai atitinkamo straipsnio sankcijoje kaip alternatyvi nuobauda yra nurodyta ne tik bauda ar įspėjimas; kokių būdu administracinį nurodymą surašant subjektas gali gauti informaciją apie tai, ar asmuo jau buvo per metus baustas administracine tvarka, bei duomenis, ar asmuo sumokėjo administraciniame nurodyme numatytą baudą. Visi šie probleminiai klausimai aptariami straipsnyje. Analizuojama, ar įstatymų leidėjo, įstatymo iniciatorių iškelti tikslai pasiekti taikant administracinio nurodymo institutą praktikoje. Straipsnio autoriai pateikia siūlymus dėl teisinio reguliavimo tobulinimo esamų problemų sprendimui.

Straipsnyje nagrinėjama tematika ir keliamos problemos didesnio mokslininkų dėmesio nėra sulaukusios. **Straipsnio tikslas** – išanalizuoti administracinio nurodymo taikymo ypatumus akcentuojant administracinio nurodymo įvykdymo teisinių pasekmių klausimą, aptarti teisinio reguliavimo trūkumus, suformuluoti pasiūlymus esamų problemų sprendimui.

Tyrimo objektu pasirinktas administracinio nurodymo instituto galiojantis teisinis reguliavimas bei teismų procesiniai dokumentai, formuojantys teismų praktiką ar priimti vadovaujantis suformuota teismų praktika.

Tyrimo metodai. Straipsnyje naudojami loginis, lyginamasis bei sisteminis metodai administracinio nurodymo institutą reglamentuojančių teisės normų analizei, taip pat dokumentų analizės metodas, kuris pritaikytas nagrinėjant ir tiriant teisės aktus. Kritikos

metodo taikymas leido padaryti išvadas dėl nagrinėjamo instituto atitikties įstatymo leidėjo tikslams.

ADMINISTRACINIO NURODYMO INSTITUTO ĮTRAUKIMO Į NACIONALINĘ TEISĘ PRIEŽASTYS IR TIKSLAI

Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso pagrindu daugiau nei pusšimčiui įvairių subjektų suteikta teisė nagrinėti administracinių teisės pažeidimų bylas⁶. Šiuos subjektus administracinių teisės pažeidimų bylos pasiekia jau po tyrimo stadijos⁷. Jeigu asmuo, dėl kurio atitinkamas nutarimas priimtas, institucija, kurios pareigūnas surašė administracinio teisės pažeidimo protokolą, taip pat nukentėjęs (ar atstovai)⁸ apskundžia nutarimą administracinio teisės pažeidimo byloje, pereinama į sekančią stadiją. Tuo atveju, jeigu nutarimu paskirta nuobauda geranoriškai nevykdoma, administracinio teisės pažeidimo bylos procesas susideda iš visų keturių stadijų. Akivaizdu, kad administracinio teisės pažeidimo teiseną susidedanti iš visų stadijų reikalauja didelio tiek materialinių, tiek žmogiškųjų, ir, be abejo, laiko sąnaudų.

Analizuojant skundų dėl administracinių teisės pažeidimų bylų pateikimo motyvus, pastebima tendencija ginčyti ne padaryto pažeidimo faktą, jo kvalifikaciją, aplinkybes, kaltę, o paskirtos administracinės nuobaudos griežtumą, baudos dydį, t. y. apeliantai teigia, kad parinkta neproporcinga bauda ar kita administracinė nuobauda, pabrėždami subjekto ypatumus, jo gailėjimąsi, kaltės prisipažinimą, sunkią materialinę padėtį, darbo buvimą (nebuvimą), teigiamai asmenį charakterizuojančius faktus, kitas, jų manymu, atsakomybę lengvinančias aplinkybes ir prašydami sušvelninti administracinę nuobaudą, sumažinti paskirtos baudos dydį. Neretai prašoma pritaikyti Kodekso 30¹ straipsnį ir paskirti mažesnę, nei sankcijoje numatyta minimali, baudą. Tokia padėtis rodo, kad apeliacijos galimybė dažnai naudojama tiesiog asmens padėčiai palengvinti, siekiant kuo labiau sušvelninti neigiamas administracinės nuobaudos pasekmes asmeniui, neginčijant pažeidėjo kaltės įrodymų⁹. Iš

⁶ Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso III skyriaus 16 skirsnyje reglamentuojamas administracinių teisės pažeidimų bylų žinybingumas.

⁷ Įstatymiškai nėra imperatyviai detalizuotas administracinių teisės pažeidimų bylų teisenos skirstymas į stadijas. Tačiau doktrina ir praktika gana aiškiai išskiria keturias administracinių teisės pažeidimų bylų stadijas: administracinio teisės pažeidimo bylos tyrimas, administracinio teisės pažeidimo bylos nagrinėjimas, nutarimo administracinio teisės pažeidimo byloje apskundimas ir skundo nagrinėjimas, nutarimo administracinio teisės pažeidimo byloje vykdymas.

⁸ Šiems subjektams suteikta teisė apskusti nutarimą administracinio teisės pažeidimo byloje (administracinių teisės pažeidimų kodekso 291 straipsnis).

⁹ Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso 30², 226, 232, 232¹, 239, 239³, 241, 241¹, 246¹, 246², 246⁷, 249, 259, 260, 261, 262, 313 straipsnių, dvidešimt trečiojo skirsnio pakeitimo ir papildymo bei kodekso papildymo 260¹, 260² straipsniais, dvidešimt trečiuoju¹ ir dvidešimt trečiuoju² skirsniais įstatymo

nurodyto darytina išvada, kad dauguma pažeidėjų geranoriškai sutiktų sumokėti baudą pradinėje administracinio teisės pažeidimo bylos stadijoje, jeigu tik jų atžvilgiu būtų pritaikyta mažesnė ar švelnesnė sankcija.

Europos Komisijos Generalinis direktoratas energijos ir transporto klausimais, kurio kompetencijai priskirta teikti įvairaus pobūdžio konsultacijas, jau 2006 m. lapkričio mėnesio konsultacijoje „Dėl geresnio kelių saugumo reglamentavimo Europos Sąjungoje“ atkreipė dėmesį į tai, kad baudų, už mažesnio pavojingumo pažeidimus, skyrimas supaprastinta tvarka Europos Sąjungos valstybėse narėse tampa vis populiariesnis, kadangi tai teisės taikymą daro efektyvesnį ir reikalaujantį mažiau sąnaudų.¹⁰

Nurodyti duomenys ir išvados paskatino imtis priemonių, kad tais atvejais, kuomet nėra abejonės dėl bylos esmės, ji yra aiški, pažeidimo padarymo aplinkybės nustatytos protokole, o atsakomybėn traukiamas asmuo neneigia ir neginčija nei pažeidimo fakto, nei jo kvalifikacijos, pripažįsta savo kaltę, administracinio teisės pažeidimo bylos teiseną būtų operatyvi, ekonomiškai ir efektyvi. Tokiu būdu buvo siekiama įteisinti savotiško valstybės ir pažeidėjo „susitaikymo“ galimybę, įtvirtinus administracinio nurodymo institutą. Valstybė leistų tokiems pažeidėjams sumokėti tik pusę sankcijoje numatytos minimalios piniginės baudos sumos, o pažeidėjas sutiktų per nustatytą terminą ją sumokėti, taip pat būtų išvengta bylos nagrinėjimo etapo, pažeidėjas būtų suinteresuotas neskųsti nutarimo administracinio teisės pažeidimo byloje, jei skundu siekiama vien sumažinti baudos dydį.

Tokiu būdu, administracinio nurodymo instituto įtvirtinimas leido tikėtis maksimaliai optimizuoti administracinio teisės pažeidimo bylos trukmę, ir administracinio teisės pažeidimo bylos teiseną baigti administracinio teisės pažeidimo bylos tyrimo stadijoje. Kaip jau buvo minėta, išvengiant bylos perėjimo į kitas stadijas, tuo pačiu išvengiama didelių išteklių naudojimo: nereikia skirti bylos nagrinėjimo posėdžio, kuriame turėtų dalyvauti pareigūnas, nagrinėjantis bylą (ar apylinkės teismo teisėjas), atsakomybėn traukiamas asmuo, institucijos surašiusios protokolą atstovas, liudytojai ir t. t., nereikia siųsti kvietimų į posėdį, nenaudojami kiti materialiniai resursai reikalingi techniškai aprūpinti bylos nagrinėjimo procesą.

Taigi, visos šios aplinkybės lėmė, jog į Administracinių teisės pažeidimų kodeksą buvo įtrauktas administracinio nurodymo institutas.

projekto aiškinamasis raštas, 2010-03-19, Nr. XIP-1839 [interaktyvus]. [žiūrėta 2013-02-23].
http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=367360&p_query=&p_tr2=2.

¹⁰http://ec.europa.eu/transport/road_safety/consultations/doc/2007_01_19_road_safety_enforcement_consultation_paper.pdf [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-12-11].

ADMINISTRACINIO NURODYMO INSTITUTO TAIKYMO PRAKTIKOS YPATUMAI IR PROBLEMATIKA

Nors administracinio nurodymo institutas nėra plati ir reikalaujanti gilios analizės teisinė sąvoka, ir, atrodytų, gana aiškiai reglamentuotas, tačiau taikant jį praktikoje iškilo neaiškumų ar netikslumų.

Per 2011 m. (t.y. per pirmuosius administracinio nurodymo instituto galiojimo metus) buvo surašyta daugiau negu 240 tūkstančių administracinių nurodymų¹¹. 363 administraciniai nurodymai buvo surašyti dėl pažeidimų, dėl kurių pagal ATPK 260¹ straipsnį administraciniai nurodymai negalėjo būti surašyti, t.y. straipsnio ar straipsnio dalies sankcijoje numatyta didesnė nei 3 000 litų bauda, arba kaip pagrindinė ar papildoma administracinė nuobauda numatyta kitos rūšies negu bauda administracinė nuobauda (išskyrus įspėjimą)¹². Jeigu šį skaičių palyginti su administracinių nurodymų, surašytų per 2011 metus skaičiumi, matysime, kad nepagrįstai surašytų administracinių nurodymų tėra vos 0,15 procento. Viena iš priežasčių, dėl kurios pareigūnai neturėdami pagrindo surašydavo pažeidėjams administracinius nurodymus - neteisingas įstatymo interpretavimas. Pastebėta, kad kai kada tai pasireiškėdavo tais atvejais, kai straipsnio ar straipsnio dalies sankcijoje kaip papildoma administracinė nuobauda buvo numatytas alternatyvus turto konfiskavimas. Kai kurie pareigūnai klaidingai interpretuodavo žodžius „su turto konfiskavimu ar be konfiskavimo“ kaip papildomos diskrecijos teisę protokolą surašančiam pareigūnui nuspręsti, ar už padarytą pažeidimą reikėtų taikyti turto konfiskavimą ar ne, ir, tuo pačiu, ar galima surašyti administracinį nurodymą. Būtina atkreipti dėmesį į tai, kad ATPK 260¹ straipsnio 2 dalis numato formalų kriterijų, pagal kurį administracinis nurodymas negali būti surašytas, - kai sankcijoje įrašyta (nesvarbu, ar imperatyviam ar alternatyviam taikymui) kitos rūšies, nei bauda, administracinė nuobauda. Administraciniai nurodymai šiame punkte paminėtais atvejais buvo surašyti ir dėl kitų neteisingų įstatymo interpretavimų, ar kitų priežasčių (kompetencijos stoka ir t.t.)¹³.

Taikant administracinio nurodymo institutą praktikoje, bene svarbiausias keblumas kilo vertinant tai, kokias teises pasekmes asmeniui sukelia aplinkybė, jog jo atžvilgiu jau buvo pritaikytas administracinis nurodymas.

Analizuojant įstatymo, dėl administracinio nurodymo instituto įtraukimo į ATPK, aiškinamąjį raštą, galima konstatuoti kad įstatymo sumanytojas administracinį nurodymą

¹¹ <http://www.tm.lt/dok/Stebešana%202012%2011%2019.PDF>. [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. kovo 2 d.].

¹² *Ibid.*

¹³ *Ibid.*

supranta ir formuluoja kaip asmens patraukimą administracinę atsakomybę su visomis iš to išplaukiančiomis pasekmėmis: „Įstatymo projektu taip pat siekiama supaprastinti administracinių teisės pažeidimų bylų ištyrimą, kai pažeidėjas neginčija pažeidimo fakto, kvalifikacijos, savo kaltės, o pažeidimas yra mažesnio pavojingumo, jam už pažeidimą gresia ne griežtesnė administracinė nuobauda nei piniginė bauda, kuri yra ne didesnė nei 3 000 litų, pažeidimas padarytas pirmą kartą ir juo nepadarytas turtinis nuostolis“¹⁴. Aiškiai ir nedviprasmiškai įstatymų iniciatoriai įvardija ir tikslus, susijusius su administracine nuobauda: „Administracinio nurodymo institutas suteiktą galimybę ekonomiškiausiu ir greičiausiu būdu pasiekti administracinės nuobaudos tikslą – nubausti asmenį ir atgrasinti jį nuo pažeidimų darymo ateityje su sąlyga, kad padarytas pažeidimas nėra pernelyg pavojingas“¹⁵. Kaip matyti, įstatymo iniciatoriai, rengdami įstatymo pataisas, kuriomis įtvirtinamas administracinio nurodymo institutas, siekė patraukti asmenį administracinę atsakomybę, jį nubausti ir garantuoti paskirtos nuobaudos – baudos – įvykdymą.

Tai, kad asmuo, įvykdęs administracinį nurodymą laikomas baustu, traktuoja visa eilė subjektų, kurių kompetencijai priskirta surašyti administracinį nurodymą. Šiame kontekste paminėtina Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos, kuri informavo savivaldybių vaiko teisių apsaugos tarnybas, kad: <...> nurodė LR Teisingumo ministerija, „darytina išvada, kad savanoriškas administracinio nurodymo įvykdymas reiškia, jog asmuo, kuriam surašomas administracinis nurodymas, pripažįsta padaręs administracinį teisės pažeidimą, neginčija savo kaltės bei pažeidimo kvalifikacijos. Taigi, administracinio nurodymo įvykdymas siejamas su administracinio teisės pažeidimo bylos teisenos baigimu, tačiau tai nepaneigia paties administracinio teisės pažeidimo padarymo fakto“. Atsižvelgiant į LR Teisingumo ministerijos nuomonę, darytina išvada, kad asmuo, pažeidęs tam tikrą ATPK straipsnį ir sumokėjęs administraciniame nurodyme numatytą sumą, yra laikomas baustu <..>¹⁶.

Taigi, preziumuotina, kad šios pozicijos galimai laikosi visų savivaldybių vaiko teisių apsaugos tarnybos.

¹⁴ Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso 30², 226, 232, 232¹, 239, 239³, 241, 241¹, 246¹, 246², 246⁷, 249, 259, 260, 261, 262, 313 straipsnių, dvidešimt trečiojo skirsnio pakeitimo ir papildymo bei kodekso papildymo 260¹, 260² straipsniais, dvidešimt trečiuoju¹ ir dvidešimt trečiuoju² skirsniais įstatymo projekto aiškinamasis raštas, 2010-03-19, Nr. XIP-1839 [interaktyvus]. [žiūrėta 2013-02-23]. http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=367360&p_query=&p_tr2=2.

¹⁵ *Ibid.*

¹⁶ Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos 2011-10-13 raštas „Dėl administracinio nurodymo surašymo“ Nr.S-4434.

Tačiau taikant administracinio nurodymo institutą teismuose, ir vertinant, administracinio nurodymo įvykdymo teises pasekmes, susiklostė kiek kitokia situacija, nei buvo užmanyta įstatymo pataisų iniciatorių.

Kaip jau buvo minėta, įstatymų pataisa, įtvirtinanti administracinio nurodymo institutą, ne eliminavo administracinės atsakomybės instituto. Administracinis nurodymas turėjo tapti vienu iš teisinės atsakomybės – o tuo pačiu ir teisinės prievartos – taikymo įrankiu¹⁷.

Analizuojant teismų praktiką, taikant administracinio nurodymo institutą, abejotina, ar visi įstatymo iniciatorių užbrėžti tikslai administracinio nurodymo institutui, iš tikrųjų yra ir ateityje galės būti realizuojami. Tokias abejones sukėlė Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas (*toliau – ir LVAT*), kuris, nagrinėdamas A. A. apeliacinį skundą dėl Plungės rajono apylinkės teismo 2011 m. gegužės 30 d. nutarimo A. A. administracinio teisės pažeidimo byloje, 2011 m. rugpjūčio 12 d. priėmė nutartį, kurioje nurodė, kad įstatyme nėra nustatyta, jog administracinio nurodymo įvykdymas prilygsta asmens nubaudimui ar asmuo, įvykđęs administracinį nurodymą, yra laikomas padariusiu teisės pažeidimą¹⁸. Toje pačioje nutartyje LVAT pažymėjo, kad administracinį nurodymą asmuo gali įvykdyti dėl įvairių priežasčių, o asmeniui įvykđžius administracinį nurodymą, jokia kompetentinga institucija nekonstatuoja, kad jis pažeidė įstatymą.

Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 31 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad Vyriausiasis administracinis teismas formuoja vienodą administracinių teismų praktiką aiškinant ir taikant įstatymus ir kitus teisės aktus¹⁹.

Pagal galiojančią ATPK redakciją, Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas kaip ir kiti specializuoti – apygardų administraciniai teismai – nekompetentingi nagrinėti administracinių teisės pažeidimų bylas. Ši kompetencija buvo panaikinta tuo pačiu įstatymu kaip ir įtvirtintas administracinio nurodymo institutas. Tačiau tai, kad vienoda teismų praktika, užtikrinanti teismų jurisprudencijos tęstinumą, yra konstitucinė vertybė, dar 2006 m. kovo 28 d. nutarime pažymėjo Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, nurodydamas, kad „tokios pat (analogiškos) bylos turi būti sprendžiamos taip pat, t. y. jos turi būti sprendžiamos ne sukuriant naujus teismo precedencius, konkuruojančius su esančiais, bet

¹⁷ Teisinė atsakomybė yra glaudžiai susijusi su valstybe ir jos prievarta. Jos esmė ir paskirtis yra valstybinės prievartos vartojimas saugoti ir ginti teisės nustatytus ir reguliuojamus visuomeninius santykius, tam tikras teises vertybes, teisinę tvarką užtikrinti teisės reikalavimus. Teisinė atsakomybė yra veiksminga priemonė, padedanti garantuoti visuomenėje teisėtą elgesį, ryžtingai ir veiksmingai užkirsti kelią teisės pažeidimams. St. Šedbaras Administracinė atsakomybė. *Justitia*. 2005., P.63.

¹⁸ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2011 m. rugpjūčio 12 d. nutartis administracinio teisės pažeidimo byloje *A.A. v. Valstybė* (bylos numeris N⁵⁷⁵-4446/2011).

¹⁹ Lietuvos Respublikos teismų įstatymas. *Valstybės žinios*. 1994, Nr. 46-851.

paisant jau įtvirtintų. „<...> teismų jurisprudencija turi būti prognozuojama“²⁰. Konstitucinis Teismas taip pat pažymėjo, kad minimame Konstitucinio Teismo nutarime aptarti iš Konstitucijos kylantys bendrosios kompetencijos teismų veiklos bei tos veiklos teisinio reguliavimo imperatyvai yra *mutatis mutandis* taikytini ir pagal Konstitucijos 111 straipsnio 2 dalį įsteigtų specializuotų teismų veiklai bei jos teisiniam reguliavimui, t. y. taikytini ir administraciniams teismams. Paminėti konstituciniai imperatyvai reiškia, jog visi administraciniai teismai turi vadovautis tokia atitinkamų teisės nuostatų (normų, principų) turinio samprata, taip pat šių teisės nuostatų taikymo praktika, kokia buvo suformuota ir kokia buvo vadovaujama taikant tas nuostatas (normas, principus) ankstesnėse bylose, *inter alia* anksčiau sprendžiant analogiškas bylas. Vadinas, tų pačių nuostatų turi būti laikomasi ir šiuo atveju, t. y. ta praktika, kuri suformuota Vyriausiojo administracinio teismo, privaloma ir bendrosios kompetencijos teismams nagrinėjantiems analogiškas bylas. Būtent todėl, pozicijos, kad administracinio nurodymo surašymas ir įvykdymas neužtraukia asmeniui baustumo laikomasi ir Panevėžio apygardos teismas²¹, Šiaulių apygardos teismas²².

Taigi, perfrazuojant galima teigti, kad Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas sako, jog asmuo, įvykdęs administracinį nurodymą, neturi būti laikomas baustu. Nepaisant to, kad įstatymo iniciatorius ir leidėjas administracinio nurodymo instituto pagalba siekė nubausti asmenį, padariusį pažeidimą. Susidaro paradoksali situacija, kuomet įstatymų leidėjas ir įstatymų taikytojas vieną ir tą patį institutą traktuoja kardinaliai priešingai. Kyla klausimas: kas sąlygoja tokį „nesusikalbėjimą“? Kaip reikia vertinti ir traktuoti administracinio nurodymo institutą? Kaip turi elgtis subjektai, kurių kompetencijoje yra taikyti administracinio nurodymo institutą. Kokios priežastys lėmė tokią situaciją ir kokios priemonės padėtų pašalinti esamą problemą?

Iš pirmo žvilgsnio tokią situaciją galima būtų įvardinti kaip teisės spragą. Tačiau Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas pasisakydamas dėl teisės spragų visoje eilėje sprendimų ir nutarimų yra konstatavęs, jog teisės spraga, *inter alia* legislatyvinė omisija, visuomet reiškia, kad atitinkamų visuomeninių santykių teisinis reguliavimas apskritai nei eksplicitiškai, nei implicitiškai nėra nustatytas nei tam tikrame teisės akte (jo dalyje), nei kuriuose nors kituose teisės aktuose, tačiau poreikis tuos visuomeninius santykius teisiškai sureguliuoti yra, o legislatyvinės omisijos atveju tas teisinis reguliavimas turi būti nustatytas

²⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas.

²¹ Panevėžio apygardos teismo administracinių teisės pažeidimų bylos Nr. ATP-4-337/2013, ATP-16-134/2013, ATP-26-134/2013.

²² Šiaulių apygardos teismo administracinių teisės pažeidimų bylos Nr. ATP-19-282/2013, Nr. ATP-41-282/2013.

būtent tame teisės akte (būtent toje jo dalyje), nes to reikalauja kuris nors aukštesnės galios teisės aktas, *inter alia* pati Konstitucija²³.

Lietuvos Vyriausiasis administracinis teismas nurodė, kad įstatyme nėra nustatyta, jog administracinio nurodymo įvykdymas prilygsta asmens nubaudimui ar asmuo, įvykđęs administracinę nurodymą, yra laikomas padariusiu teisės pažeidimą²⁴. Galiojančios ATPK redakcijos analizė leidžia teigti, kad eksplicitiškai nėra nustatyta, ar asmuo, įvykđęs administracinę nurodymą turi būti laikomas baustu. Tačiau nereikia pamiršti, kad teisė, teisės norma, gali būti aiškinama. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs, kad būtinybė aiškinti įstatymo normas ar nuostatas paprastai atsiranda tuomet, kai įstatymas nevisiškai atitinka jam, kaip struktūriškai vientisam ir užbaigtam dokumentui, keliamus reikalavimus (akto turinio vientisumas, dėstymo logiškumas, prieštaravimų nebuvimas, teisinio reguliavimo apibrėžtumas, tikslus teisės terminų vartojimas, aiškus normų, įvairių nuostatų atskyrimas akte ir kt.). Aiškinant įstatymo normas svarbus veiksnys yra įstatymų leidėjo intencijos, dėl kurių buvo priimtas įstatymas, tačiau normos interpretavimą turi lemti tiek teisės normų kūrimo, tiek teisės normų aiškinimo taisyklės, įgalinančios vienodai suprasti ir taikyti teisės normas²⁵. Seka išvada, kad tinkamai įvardinti, suprasti ir taikyti administracinio nurodymo institutą galima ir pasitelkus ir teisės aiškinimo instrumentą. Juk teismai faktiškai yra įpareigoti taikyti ne įstatymus, o teisę, turinčią įstatymo pavidalą²⁶.

Taigi, jeigu neatsakytas klausimas dėl teisinių pasekmių asmeniui, įvykdžiusiam administracinę nurodymą, nėra teisės spraga, vadinasi atsakymą galime rasti pasitelkę teisės aiškinimą.

Teisinio teksto aiškinimas prasideda (arba bent jau turėtų prasidėti) nuo formaliosios teisinio teksto analizės. Susipažinę su teisinėmis formuluotėmis nustatome joje įtvirtintą teisės normą: adresatą (1), normos veikimo sąlygas (2), elgesio modelį (3) ir elgesio modelio pobūdį (ar jis privalomas: draudžiamas/įpareigojantis, ar leistinas) (4). Teisinio teksto interpretuotojas, nustatęs normą loginėmis lingvistinėmis priemonėmis, jos turinį gali (o dažnai ir privalo) patikrinti taikydamas kitas normos turinio tyrimo priemones. Pačia bendriausia prasme teisinio teksto aiškinimas gali būti dvejopas: formalusis (siaurasis) ir turiningasis (platusis). Formalusis teisinio teksto aiškinimas (kartais įvardijamas kaip

²³ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 8 d., 2008 m. lapkričio 5 d. sprendimai, 2009 m. kovo 2 d., 2009 m. birželio 22 d., 2010 m. lapkričio 29 d., 2011 m. birželio 21 d. 2011 m. rugpjūčio 22 d. nutarimai.

²⁴ *Supra* note 18.

²⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1995 m. spalio 26 d. nutarimas.

²⁶ A. Vaišvila, Teisės aiškinimas kaip teisės atpažinimas įstatymų tekstuose. *Jurisprudencija*. 2006, 8 (86). P 8.

egzegezinis) buvo pradinis teisės aiškinimo būdas, kai interpretuotojas, nagrinėdamas tekstą, stengėsi nustatyti tikrąją šį tekstą užrašiusiojo (taigi įstatymų leidėjo) valią²⁷.

Šiame straipsnyje įstatymų leidėjo ir įstatymų rengėjo bei iniciatoriaus valia jau buvo analizuota (preziumuojant, kad įstatymo iniciatoriaus rengėjo ir leidėjo valia sutampa): taikant administracinį nurodymą siekiama asmenį nubausti. Lietuvos Aukščiausiasis teismas administracinio teisės pažeidimo protokolą su jame įrašytu administraciniu nurodymu apskritai prilygina kaltinamajam aktui²⁸. Jeigu bandytume išvesti paraleles tarp administracinės ir baudžiamosios atsakomybės administracinio nurodymo instituto kontekste, itin taiklios, ir šiuo atveju aktualios būtų profesorius A. Vaišvilos mintys, kad teismo nuosprendis, kuriame asmeniui, pripažintam padarius nusikaltimą neskirta bent formaliai konkreti bausmė, jau bus ne tik visuomenei, bet ir teisininkams nesuprantamas arba bent sunkiai suprantamas. Nesuprantamas todėl, kad šiuo atveju panaikinamas teisinio susikalbėjimo pagrindas – teisingumo vykdymas, kurį sieti su baudžiamumu pirmiausia įpareigoja teisė. Jei netaikoma sankcija, tai nevykdomas teisingumas (teisė kaip teisingumas negali būti pusinė ar dalinė, ji visa arba jos nėra). Toks kaltu pripažintas, bet nebaustas asmuo negali būti laikomas net teistu, nes jis nebuvo teismo baustas. Teistumas yra tiesioginė baudžiamumo pasekmė, o baudžiamumas – teisingumo vykdymo pasekmė. BK teistais pagrįstai laiko tik tuos asmenis, kuriems paskirtos bausmės (97 str. 2 ir 3 d). Tokia teistumo samprata atitinka teisės, kaip leidimų ir paliepiamųjų vienovės, sampratą. Aiškinti, ką reiškia „apkaltinamasis nuosprendis“, tai aiškinti, kad tokio nuosprendžio sudėtį būtinai turi sudaryti du elementai: pripažinimas asmens padarius nusikaltimą ir bausmės skyrimas. Bausmė – teisingumo vykdymo instrumentas. Be jos negali įvykti teisingumas kaip asmens teisių siaurinimas arba likvidavimas atsižvelgiant į tai, kokias pareigas vykdyti ir koku mastu kaltas asmuo buvo atsisakęs naudodamasis tam tikra jam suteikta teise²⁹.

Taigi, reikia atsakyti į du klausimus: kas yra ta pinigų suma, kurią laisva valia sumoka asmuo vykdydamas administracinį nurodymą, ir kokio pobūdžio dokumentas yra administracinis nurodymas.

²⁷ G. Lastauskienė, Turiningasis teisinio teksto aiškinimas – panacėja ar pavojus? *Jurisprudencija*. 2006, 8 (86). P 64.

²⁸ Lietuvos Respublikos Seimo Teisės ir teisėtvarkos komiteto išvada Dėl Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso 30², 226, 232, 232¹, 239, 239³, 241, 241¹, 246¹, 246², 246⁷, 249, 259, 260, 261, 262, 313 straipsnių, dvidešimt trečiojo skirsnio pakeitimo ir papildymo bei kodekso papildymo 260¹, 260² straipsniais, dvidešimt trečiuoju¹ ir dvidešimt trečiuoju² įstatymo projekto, 2010 m. spalio 13 d. XIP-1839. [interaktyvus]. [žiūrėta 2013-01-06] http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=383758

²⁹ *Supra* note 26, P 12.

Jau buvo minėta, kad administracinis nurodymas turėjo tapti vienu iš teisinės atsakomybės – o tuo pačiu ir teisinės prievartos – taikymo įrankiu. Juo, pasak įstatymo iniciatorių ir rengėjų, efektyviai ir greitai turėjo būti pasiekti administracinės nuobaudos tikslai³⁰. Šiuos įrankius profesorius A.Vaišvila įvardija kaip aktyviai negatyvias sankcijas, kuriomis valstybė vykdo plačiai suprantamą teisingumą: siaurina arba likviduoja atitinkamų pareigų nevykdžiusio asmens subjektines teises. Jų tikslas yra garantuoti būtiną asmens naudojimosi jau turimomis subjektinėmis teisėmis ir atitinkamų pareigų vykdymo priklausomybę³¹. H.Kelzeno teigimu, tam tikras veiksmas arba susilaikymas nuo veiksmo su prievartos aktu susiejamas ne dėl to, kad šis veiksmas arba susilaikymas nuo veiksmo yra deliktas, kaip mano tradicinė jurisprudencija, bet tam tikras veiksmas arba susilaikymas nuo veiksmo yra deliktas dėl to, kad jis yra susiejamas su prievartos aktu, t.y. su sankcija kaip jo padariniu. Pagrindas konkretų žmogaus elgesį kvalifikuoti kaip deliktą yra ne kokia nors imanentinė jo savybė, ne koks nors jo ryšys su metateisine prigimtine arba dieviškąja norma, bet tik ta – ir vien ta – aplinkybė, kad pozityvioji teisinė tvarka šį elgesį padariusi prievartos akto sankcijos – sąlyga³².

Klausimas – kaip įvardinti pinigų sumą, kurią sumoka asmuo, vykdydamas administracinį nurodymą? Administracinių teisės pažeidimų kodekso 260¹ straipsnyje sakoma: „Šio kodekso 259¹ straipsnyje nurodyti pareigūnai *administracinėn atsakomybėn traukiamam asmeniui* surašo administracinį nurodymą *už tuos administracinius teisės pažeidimus*, už kuriuos šio kodekso II skyriaus ypatingosios dalies straipsnių sankcijose numatyta ne didesnė kaip trijų tūkstančių litų maksimali bauda. Administracinis nurodymas yra į administracinio teisės pažeidimo protokolą įrašomas pasiūlymas asmeniui <...> *savo noru sumokėti baudą* <...>. Akivaizdu, kad įvykdydamas administracinį nurodymą asmuo sumoka baudą. Negana to, įstatymas aiškiai nurodo, kad tą baudą sumoka administracinėn atsakomybėn traukiamas asmuo todėl, kad jis padarė administracinį teisės pažeidimą. Formaliu požiūriu administracinis nurodymas yra administracinio teisės pažeidimo protokolo turinio dalis, t. y. asmuo, surašęs visus pagal Kodekso 260 straipsnį būtinus duomenis į protokolą, taip pat ir padaryto pažeidimo esmę, Kodekso straipsnį ar straipsnio dalį, pagal kurį kvalifikuojama asmens veika, surašo ir administracinį nurodymą – pasiūlymą sumokėti

³⁰ Administracinių teisės pažeidimų kodekso 20 straipsnyje nustatyti administracinės nuobaudos tikslai. Jame teigiama, kad administracinė nuobauda yra atsakomybės priemonė, kuri skiriama administracinį teisės pažeidimą padariusiems asmenims nubausti bei siekiant auklėti, kad jie laikytųsi įstatymų, gerbtų bendro gyvenimo taisykles, taip pat kad tiek pats teisės pažeidėjas, tiek ir kiti asmenys nepadarytų naujų teisės pažeidimų.

³¹ A.Vaišvila Teisės teorija. *Justitia* 2009. P 277.

³² H. Kelzen Grynoji teisės teorija. Vilnius, *Eugrimas* 2002. P 119.

nurodytą sumą į atitinkamą sąskaitą. Protokolas administracinio teisės pažeidimo byloje yra procesinis dokumentas, kuriame formuluojamas kaltinimas administracinio teisės pažeidimo padarymu, taip pat yra dokumentas, kuriame fiksuojami nustatyti įrodymai, kitos aplinkybės ir žinios, reikšmingos nagrinėjant bylą³³. Todėl pagrįstai abejojama, ar Vyriausiasis administracinis teismas neklysta, nelaikydamas baustu asmens, įvykdžiusio administracinį nurodymą.

H.L.A. Hartas yra pasakęs, kad aukščiausiajam tribunolui priklauso paskutinis žodis dėl to, kas yra teisė, ir po to, kai jis ištarė jį, teiginys, kad teismas „suklydo“, nesukelia sistemoje jokių pasekmių, nes juo nepakeičiamos niekieno teisės ar pareigos³⁴. Tačiau tai nereiškia, kad apie galimas teismų klaidas nereikia kalbėti, jų analizuoti. Objektyviai žiūrint, tokia LAVT praktika, kuomet asmuo, įvykdęs administracinį nurodymą nelaikomas baustu, įteisina galimybę „pigiau“ nusipirkti teisę daryti administracinius teisės pažeidimus. Iliustruoti tokį palyginimą galima vienu dažniausių administraciniu teisės pažeidimu – nustatyto greičio viršijimu: vairuotojui, turinčiam daugiau negu dvejų metų vairavimo stažą ir nustatytą greitį viršijančiam daugiau kaip 30, bet ne daugiau kaip 40 kilometrų per valandą (pavyzdžiui gyvenvietėje, kur nustatytas maksimalus leistinas greitis 50 km/h, važiuojančiam 89 km/h), kiekvieną kartą darant šį pažeidimą yra galimybė sumokėti 200 Lt, ir nebūti laikomam baustu administracine tvarka. Itin aktualus administracinio baustumo klausimas tuomet, kai administracinis baustumas yra veiką kvalifikuojantis požymis. Pavyzdžiui ATPK 134 straipsnio pirmoje dalyje numatyta atsakomybė už naudojimosi saugos diržais, taip pat motociklininko šalmais tvarkos pažeidimą (vairuotojams ir (ar) keleiviams užtraukia baudą nuo vieno šimto iki dviejų šimtų litų). To paties straipsnio antroje dalyje numatyta atsakomybė už tokią pačią veiką, padarytą asmens, bausto administracine nuobauda už šio straipsnio pirmojoje dalyje numatytą pažeidimą. Ir už šį pažeidimą numatyta ne tik didesnė, bet ir griežtesnė sankcija: bauda nuo dviejų šimtų iki trijų šimtų litų arba teisės vairuoti transporto priemones atėmimas vienam mėnesiui. Tačiau, atsižvelgiant į tai, kad už pirmoje dalyje padarytą pažeidimą gali būti ir turi būti surašomas administracinis nurodymas, po kurio, LVAT suformuotos praktikos kontekste asmuo nebus laikomas baustu, patraukti asmenį atsakomybėn pagal antrą šio straipsnio dalį praktiškai nebus įmanoma.

Taigi vertinant aukščiau išanalizuotą teismų praktiką ir stebint teisinių tekstų aiškinimo pagrindų besiformuojančią teismų teisėkūrą natūraliai kyla klausimas: kurlink ji juda –

³³ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2000 m. rugsėjo 22 d. konsultacija Nr. 4-93.

³⁴ H. L. A. Hart Teisės samprata. 1997. P 243.

žmogaus teisių apsaugos didinimo ar naujų grėsmių toms pačioms teisėms kėlimo linkme? Į šį klausimą nėra vienareikšmiško atsakymo, nes kiekviena žmogaus akcija, taip pat ir teismų teisėkūra yra prieštaringa: teigiamybės, jei tik jomis neatsargiai, nekvalifikuotai naudojamosi, virsta priešybėmis³⁵.

Galima sakyti, kad šios problemos sprendimas pateikiamas parengtame Lietuvos Respublikos administracinių nusižengimų kodekso projekte (*toliau – ir ANK projektas*). ANK projekto 40 straipsnyje sakoma, jog laikoma, kad administracinis nusižengimas padarytas pakartotinai, jei asmuo, padaręs administracinį nusižengimą, per metus nuo administracinio nurodymo įvykdymo dienos ar nutarimo administracinio nusižengimo byloje įsiteisėjimo dienos padarė tame pačiame straipsnyje numatytą administracinį nusižengimą. Padarius pakartotinį administracinį nusižengimą šiame straipsnyje numatytas terminas skaičiuojamas iš naujo³⁶. Tačiau nėra jokių prognozių, kada šis teisės aktas pradės galioti, ir kiek ilgai turėsime vadovautis, manytina ydingai formuojama teismų praktika.

IŠVADOS

Administracinio nurodymo institutas iš esmės pateisino su jo įvedimu sietus lūkesčius: sumažėjo teismų darbo krūvis³⁷, vos ne ketvirtis milijono administracinių teisės pažeidimų bylų baigėsi pirminėje – tyrimo stadijoje, tokiu būdu sutaupant lėšas nenagrinėjant bylos, nerevizuojant priimto nutarimo apeliacine tvarka, nesiimant priemonių priverstiniam baudos išieškojimui. Tačiau tuo pačiu sudarė prielaidas situacijoms, kuomet asmuo, padaręs administracinį teisės pažeidimą, gali nepagrįstai „atsipirkti“ ženkliai mažesne, nei sankcijoje numatyta bauda, arba daryti pažeidimus ir dėl to nepatirti jokių neigiamų juridinių padarinių.

Nepagrįstai surašomų administracinių nurodymų, sąlygotų kompetencijos ar žinių stokos, skaičių galima sumažinti teikiant konsultacijas, rengiant mokymus, kvalifikacijos kėlimo kursus ar pan.

Administracinio nurodymo surašymas savo prigimtimi ir turiniu yra įrankis taikyti valstybės prievartą, skirti sankciją asmenims, padariusiems administracinius teisės pažeidimus. Todėl teisinių pasekmių nebuvimas pažeidėjui, iš esmės paneigtų administracinės atsakomybės, administracinės nuobaudos institutų svarbą. Nors rengiamuose teisės aktuose

³⁵ *Supra* note 26, P 8.

³⁶ Lietuvos Respublikos administracinių nusižengimų kodekso projektas, 2012-04-24, XIP-3600(2). [interaktyvus]. [žiūrėta 2013-03-02].

http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=422906&p_query=&p_tr2=2.

³⁷ Vien apylinkių teismuose per 2008 metus buvo išnagrinėtos 81862 administracinių teisės pažeidimų bylos, per 2009 metus – 86980, per 2010 metus – 88499, per 2011 metus – 79322, per 2012 metus -74757. <http://www.teismai.lt/lt/teismai/teismai-statistika/>.

numatoma aiškiai reglamentuoti administracinio nurodymo įvykdymo sukeltus juridinius padarinius, tačiau atsižvelgiant į tai, kad administracinių teisės pažeidimų per metus padaroma itin daug, ir daug iš jų tokių, dėl kurių gali būti surašomas administracinis nurodymas, būtina imtis priemonių, kad jau dabar būtų tinkamai teisiškai sureguliuotas administracinio baustumo klausimas, papildant esamą teisinį reguliavimą. Autorių nuomone, pakaktų administracinių teisės pažeidimų kodekso 36 straipsnyje po žodžio „vykdymas“ įrašyti žodžius „ar įvykdomas administracinis nurodymas“, kad visiems subjektams būtų aišku ir nekeltų abejonių, kad asmuo, įvykdęs administracinį nurodymą turi būti laikomas baustu.

Atsižvelgiant į tai, kad neretai sankcijoje, už ganėtinai mažai pavojingus administracinius teisės pažeidimus numatytos alternatyvios nuobaudų rūšys, manytina, tikslinga būtų praplėsti administracinio nurodymo taikymo galimybes, tokiu būdu dar labiau optimizuojant administracinių teisės pažeidimų bylų teisenos kaštus, juolab, kad teisinis reguliavimas nenumato galimybės reikalauti iš kaltų asmenų kompensuoti valstybės patirtas išlaidas.

LITERATŪRA

1. A.Vaišvila Teisės teorija. Justitia 2009.
2. Vaišvila, Teisės aiškinimas kaip teisės atpažinimas įstatymų tekstuose. *Jurisprudencija*. 2006, 8 (86)
3. G. Lastauskienė, Turiningasis teisinio teksto aiškinimas – panacėja ar pavojus? *Jurisprudencija*. 2006, 8 (86).
4. H. Kelzen Grynoji teisės teorija. Vilnius, Eugrimas 2002.
5. St. Šedbaras Administracinė atsakomybė. Justitia 2005.
6. H. L. A. Hart Teisės samprata. 1997.
7. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1995 m. spalio 26 d. nutarimas.
8. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas.
9. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 8 d. sprendimas.
10. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. lapkričio 5 d. sprendimas.
11. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. kovo 2 d. nutarimas.
12. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. birželio 22 d. nutarimas.
13. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2010 m. lapkričio 29 d. nutarimas.
14. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. birželio 21 d. nutarimas.
15. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. rugpjūčio 22 d. nutarimas.
16. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2011 m. rugpjūčio 12 d. nutartis administracinio teisės pažeidimo byloje A.A. v. Valstybė (bylos numeris N⁵⁷⁵-4446/2011).
17. Panevėžio apygardos teismo 2013 m. sausio 4 d. nutartis administracinių teisės pažeidimų byloje R.U. v. Valstybė Nr. ATP-4-337/2013,
18. Panevėžio apygardos teismo 2013 m. sausio 7 d. nutartis administracinių teisės pažeidimų byloje R.Š. v. Valstybė ATP-16-134/2013,

19. Panevėžio apygardos teismo 2013 m. sausio 14 d. nutartis administracinių teisės pažeidimų byloje R.K. v. Valstybė ATP-26-134/2013.
20. Šiaulių apygardos teismo 2013 m. sausio 14 d. nutartis administracinių teisės pažeidimų byloje D.Š. v. Valstybė Nr. ATP-19-282/2013.
21. Šiaulių apygardos teismo 2013 m. vasario 6 d. nutartis administracinių teisės pažeidimų byloje N.P. v. Valstybė Nr. ATP-41-282/2013.
22. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2000 m. rugsėjo 22 d. konsultacija Nr. 4-93.
23. Lietuvos Respublikos teritorijoje galiojančių įstatymų, priimtų iki 1990 m. Kovo 11 d., galiojimo laikino pratęsimo įstatymo 1 straipsnio pakeitimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2011, Nr. 156-7388.
24. Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso 30², 226, 232, 232¹, 239, 239³, 241, 241¹, 246¹, 246², 246⁷, 249, 259, 260, 261, 262, 282, 313 straipsnių ir dvidešimt trečiojo skirsnio pakeitimo, kodekso papildymo 257¹, 260¹, 260² straipsniais, dvidešimt trečiuoju¹ ir dvidešimt trečiuoju² skirsniais įstatymas. *Valstybės žinios*. 2010, Nr.142-7257.
25. Lietuvos Respublikos teismų įstatymas. *Valstybės žinios*. 1994, Nr. 46-851.
26. Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso 30², 226, 232, 232¹, 239, 239³, 241, 241¹, 246¹, 246², 246⁷, 249, 259, 260, 261, 262, 313 straipsnių, dvidešimt trečiojo skirsnio pakeitimo ir papildymo bei kodekso papildymo 260¹, 260² straipsniais, dvidešimt trečiuoju¹ ir dvidešimt trečiuoju² skirsniais įstatymo projekto aiškinamasis raštas, 2010-03-19, Nr. XIP-1839 [interaktyvus]. [žiūrėta 2013-02-23].
http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=367360&p_query=&p_tr2=2.
27. Lietuvos Respublikos Seimo Teisės ir teisėtvarkos komiteto išvada Dėl Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso 30², 226, 232, 232¹, 239, 239³, 241, 241¹, 246¹, 246², 246⁷, 249, 259, 260, 261, 262, 313 straipsnių, dvidešimt trečiojo skirsnio pakeitimo ir papildymo bei kodekso papildymo 260¹, 260² straipsniais, dvidešimt trečiuoju¹ ir dvidešimt trečiuoju² įstatymo projekto, 2010 m. spalio 13 d. XIP-1839. [interaktyvus]. [žiūrėta 2013-01-06]
http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=383758
28. Lietuvos Respublikos administracinių nusižengimų kodekso projektas, 2012-04-24, XIP-3600(2). [interaktyvus]. [žiūrėta 2013-03-02].
http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=422906&p_query=&p_tr2=2.
29. Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos 2011-10-13 raštas „Dėl administracinio nurodymo surašymo“ Nr.S-4434.
30. <http://www.teismai.lt/lt/teismai/teismai-statistika/>.
31. http://ec.europa.eu/transport/road_safety/consultations/doc/2007_01_19_road_safety_enforcement_consultation_paper.pdf [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-12-11].
32. <http://www.tm.lt/dok/Stebesena%202012%2011%202019.PDF>. [interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. kovo 2 d.].

INSTITUTE OF ADMINISTRATIVE ORDER: FEATURES AND PROBLEMS OF APPLICATION

Kristina Mikalauskaitė-Šostakienė*
Mykolas Romeris University

Audrius Zykevičius**
Mykolas Romeris University

Summary

The institute of administrative order is applicable in many states when less dangerous administrative violations are made. Until January 1, 2011, all administrative legal offences regardless

of their gravity degree were investigated according to a common procedure in Lithuania. Only after the alterations of the Code of Administrative Violations, adopted in November, 18, 2010, came into force and the institute of administrative order was established, the possibility to avoid the long process of investigation and examination in cases when less dangerous violations are made appeared. As a consequence of adoption of this institute, the workload of the courts and other institutions, authorized to investigate and examine administrative violations, was reduced; the costs are saved due to the shortage of the administrative violation case procedures. The essence of administrative order is that it is offered for the person within ten working days from the date the protocol of administrative violation is presented (in cases when the violation is recorded not in the presence of the person suspected in performance of administrative violation - from the date the administrative protocol together with the administrative order are sent) to pay half of the minimal fine (but not less than ten litas), established in one of the articles foreseeing liability for administrative violations in Chapter II of the Code, on a voluntary basis. Administrative order may be issued not in all cases, only when all conditions applied to issuance of administrative order are satisfied. Anyhow, when applying this institute in practice a few problems arose: not all subjects having competence to apply administrative order are capable to properly identify the monetary amount of administrative order in specific cases, when the sanction of article of the Code, where a particular violation is described, does not foresee a minimal fine; it is not clear if a person who violated a specific article and paid the fine indicated in the administrative order, is presumed as being punished by administrative liability; is it possible to apply administrative order in cases when a specific sanction of the article of the Code foresees the only sanction - the warning; is it possible to apply administrative order in cases when the alternative penalty foreseen in the particular sanction is not only a fine or warning; by what means the subject issuing administrative order may receive the information about previous punishments of the person, and the information whether the person has paid the fine prescribed by the administrative order. All those problematic issues are discussed in the article. It is analyzed whether the aims of the legislative subjects and initiators of this norm were reached in practice. The authors of the article present proposals for improvement of legal regulation and solution of the above-mentioned problems.

Keywords: administrative order, administrative liability, administrative punishment, fine, application of law, explanation of law.

Kristina Mikaluskaitė-Šostakienė*, Mykolas Romeris University Faculty of Public Security, Department of Law, lecture. Research interests: administrative law, protection of Human Rights, international public law.

Kristina Mikaluskaitė-Šostakienė*, Mykolas Romeris University, Faculty of Public Security, Department of Law, lecture. Research interests: administrative law, protection of Human Rights, international public law.

Audrius Zykevičius**, Mykolas Romeris University Faculty of Public Security, Department of Law, lecture. Research interests: administrative law, protection of Human Rights, environmental law.

Audrius Zykevičius**, Mykolas Romeris University, Faculty of Public Security, Department of Law, lecture. Research interests: administrative law, protection of Human Rights, environmental law.

SOLIDARUMO PRINCIPŲ VAIDMUO FORMUOJANT BENDRĄ EUROPOS SĄJUNGOS ENERGETIKOS POLITIKĄ

Saulė Milčiuvienė*

*Vytauto Didžiojo universitetas, Teisės fakultetas,
K. Donelaičio g. 58, LT-44248, Kaunas
Telefonas (8 37) 327999,
El. paštas: s.milciuviene@tf.vdu.lt*

Anotacija. Straipsnyje nagrinėjamas solidarumo principo vaidmuo formuojant bendrą Europos Sąjungos energetikos politiką. Pirmoje dalyje aptariamas solidarumo principo teisinis reglamentavimas Sutartyje dėl Europos Sąjungos veikimo. Antroji straipsnio dalis skirta valstybių narių veiksmų analizei įgyvendinant solidarumo principą. Trečioji straipsnio dalis skirta analizei Europos Sąjungos valstybių narių gyventojų nuomonės dėl valstybių narių bendradarbiavimo energetikos sektoriuje. Nėra įtvirtinto teisiškai privalomo mechanizmo užtikrinančio, kad visos valstybės narės veiktų remiantis solidarumo principu, todėl jo įgyvendinimas yra pagrįstas savanoriškais valstybių narių veiksmais.

Pagrindinės sąvokos: Solidarumo principas, bendra energetikos politika, Europos Sąjunga, valstybės narės.

IVADAS

Valstybių narių solidarumo energetikos sektoriuje svarba labiausiai išryškėjo po 2005 m. – 2006 m. ir 2008 m. – 2009 m. dujų tiekimo krizės, kada Rusija nutraukė dujų tiekimą Ukrainai. Šios krizės pasekmes pajuto penkiolika Europos Sąjungos valstybių narių. Europos Sąjungos institucijos teigia, kad valstybių narių energetinis saugumas gali būti užtikrintas tik vykdant bendrą solidarumo principu grįstą energetikos politiką.

Šio straipsnio tikslas – aptarti solidarumo principo vaidmenį formuojant bendrą Europos Sąjungos energetikos politiką.

Šiam tikslui pasiekti keliami šie **uždaviniai**:

– Aptarti solidarumo principo teisinį reglamentavimą Sutartyje dėl Europos Sąjungos veikimo.

– Išanalizuoti valstybių narių veiksmus įgyvendinant solidarumo principą.

– Išanalizuoti Europos Sąjungos valstybių narių gyventojų nuomonę dėl valstybių narių bendradarbiavimo energetikos sektoriuje.

Šis solidarumo klausimas energetikos sektoriuje yra aktualus ir naujas, nes tik 2009 m. įsigaliojus Lisabonos sutarčiai pirmą kartą atsirado atskiras Sutarties straipsnis skirtas bendrai energetikos politikai paremtai valstybių narių solidarumu. O valstybės narės tebeieško geriausių būdų suderinti individualias priemones su bendrais veiksmais.

SOLIDARUMO PRINCIPAS SUTARTYJE DĖL EUROPOS SĄJUNGOS VEIKIMO

Lisabonos sutartimi pirmą kartą į Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo nuostatas buvo įtrauktas atskiras straipsnis skirtas bendrai energetikos politikai, o pati energetikos sektoriaus integracija prasidėjo tik devintojo dešimtmečio pabaigoje, t. y. daug vėliau nei kitų ekonomikos sektorių. Todėl solidarumo principo taikymo ir veikimo ribos yra labai neaiškios.

Būtent Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo 122 str.¹ ir 194 str.² įtvirtina solidarumo principą energetikos sektoriuje. Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo 122 str. numato Tarybos kompetenciją remiantis Komisijos pasiūlymu bei vadovaujantis valstybių narių solidarumu, „...priimti sprendimą dėl ekonominę padėtį atitinkančių priemonių, ypač jei didelių sunkumų kyla dėl tam tikrų produktų tiekimo, *visų pirma energetikos srityje*“. Taigi, galima teigti, kad šiuo atveju solidarumo principas yra tiesiogiai sietinas su ekonominių krizių valdymu.

Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo 194 str. solidarumo principo taikymą įtvirtina Europos Sąjungos veiksmuose kuriant vidaus rinką, bei gerinant aplinką, t. y.:

- i) užtikrinant energijos rinkos veikimą;
- b) užtikrinant energijos tiekimo saugumą Europos Sąjungoje;
- c) skatinant energijos vartojimo efektyvumą bei taupymą ir naujų bei atsinaujinančių energijos formų plėtojimą;
- d) skatinant energetikos tinklų sujungimą.

Taigi, iš šio Sutarties straipsnio aiškiai galime daryti išvadą, kad Europos Sąjungos tiek vidaus, tiek išorės energetikos politika turi būti vykdoma remiantis solidarumo principu. Nors pirmasis 194 str. I dalies sakiny s tarsi yra skirta vidaus energetikos politikos formavimui – vidaus rinkos veikimui, kūrimui ir aplinkos gerinimui, tačiau žemiau išvardinti uždaviniai – ypač energijos tiekimo saugumo užtikrinimas - aiškiai pagrindžia, kad solidarumo principo dimensija apima iš išorės bendrąją energetikos politiką.

Solidarumo principo reikšmė formuojant bendrą energetikos politiką yra vertinama labai skirtingai. Vieni šį principą laiko pamatu, kuris ateityje nulems vieningos Europos

¹ Nepažeisdama kitų šioje Sutartyje nustatytų procedūrų, Taryba, remdamasi Komisijos pasiūlymu, gali, vadovaudamasi valstybių narių solidarumu, priimti sprendimą dėl ekonominę padėtį atitinkančių priemonių, ypač jei didelių sunkumų kyla dėl tam tikrų produktų tiekimo, visų pirma energetikos srityje.

² Kuriant vidaus rinką ar jai veikiant ir atsižvelgiant į poreikį išsaugoti ir gerinti aplinką, Sąjungos energetikos politika, vadovaujantis valstybių narių solidarumu, siekiama:

- a) užtikrinti energijos rinkos veikimą;
- b) užtikrinti energijos tiekimo saugumą Sąjungoje;
- c) skatinti energijos vartojimo efektyvumą bei taupymą ir naujų bei atsinaujinančių energijos formų plėtojimą; ir
- d) skatinti energetikos tinklų sujungimą.

Sąjungos išorės energetikos politikos formavimą, kiti autoriai teigia, kad nėra mechanizmo užtikrinančio solidarumo principo įgyvendinimą, todėl jį laiko daugiau deklaratyviu, nei sukeliančiu teisinės pasekmės.³

Šią antrąją poziciją pagrindžia jau po Lisabonos sutarties įsigaliojimo priimtas 2010 m. spalio 21 d. Reglamente 994/2010/ES dėl dujų tiekimo saugumo užtikrinimo priemonių⁴, kuriame nepavyko susitarti dėl privalomo solidarumo principo mechanizmo dujų tiekimo krizių atveju. Nors vienas iš reglamento tikslų užtikrinti solidarumo principo įgyvendinimą dujų tiekimo krizių metu, reglamente įtvirtinti tik savanoriško solidarumo principo įgyvendinimo pagrindai.⁵

Taip pat valstybių narių solidarumo nebuvimą ir norą nepriklausomai organizuoti savo energetikos sektorius patvirtina Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo 194 str. 2 dalis⁶, kuri patvirtina valstybių narių teisę vienašališkai nustatyti: 1) energijos išteklių naudojimo sąlygas; 2) energijos šaltinių pasirinkimą ir 3) bendrąją energijos tiekimo struktūrą. Šiuo atveju valstybės narės pasirinkimą riboja tik Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo 191 str.⁷ numatyti reikalavimai aplinkos reguliavimo srityje,⁸ kai Europos Sąjungos institucijos priima „priemonės, turinčias nemažai įtakos valstybėms narėms, kai šios renkasi skirtingus energijos šaltinius ir savo energijos tiekimo bendrą struktūrą“⁹. Tačiau tokiems sprendimams yra numatyta speciali teisėkūros procedūra, kurios metu Taryba pasikonsultavusi su Europos Parlamentu, Ekonomikos ir socialinių reikalų komitetu bei Regionų komitetu priima sprendimą vieningai. Vadinasi, kiekviena valstybė narė tokio sprendimo priėmimui išlaiko

³ Braun, J. EU Energy Policy under the Treaty of Lisbon Rules. Between a New Policy and Business as Usual. No. 31/February 2011. <http://www.ceps.eu/book/eu-energy-policy-under-treaty-lisbon-rules-between-new-policy-and-business-usual>

⁴ Europos Parlamento ir Tarybos Reglamentas (ES) Nr. 994/2010 2010 m. spalio 20 d. dėl dujų tiekimo saugumo užtikrinimo priemonių, kuriuo panaikinama Tarybos direktyva 2004/67/EB. Europos Sąjungos oficialusis leidinys L 295/1, 2010.

⁵ Braun, J. EU Energy Policy under the Treaty of Lisbon Rules. Between a New Policy and Business as Usual. No. 31/February 2011.

⁶ Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo 194 str. 2 d. „Nepažeidžiant 192 straipsnio 2 dalies c punkto, jos neturi poveikio valstybės narės teisei apibrėžti savo energijos išteklių naudojimo sąlygas, pasirinkti tarp skirtingų energijos šaltinių ir nustatyti bendrą energijos tiekimo struktūrą.“

⁷ Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo. 191 str.

„I. Sąjungos aplinkos politika padeda siekti šių tikslų:

– išlaikyti, saugoti ir gerinti aplinkos kokybę;

– saugoti žmonių sveikatą;

– apdairiai ir racionaliai naudoti gamtos išteklius;

– remti tarptautinio lygio priemones, skirtas regioninėms ar pasaulinėms aplinkos problemoms spręsti, visų pirma kovai su klimato kaita.“

⁸ Braun, J. EU Energy Policy under the Treaty of Lisbon Rules. Between a New Policy and Business as Usual. No. 31/February 2011.

⁹ Sutartis dėl Europos Sąjungos veikimo. 192 str. 2 d. Europos Sąjungos oficialusis leidinys C 83, 2010.

veto teisę, t.y. nors vienai valstybei narei Taryboje balsuojant prieš toks sprendimas bus nepriimtas.

SOLIDARUMO PRINCIPAS - VALSTYBIŲ NARIŲ VEIKLOS IR BENDRADARBIAVIMO PAGRINDAS

Po Lisabonos sutarties solidarumo principas turėjo tapti kerti Europos Sąjungos valstybių narių veiklos ir bendradarbiavimo principu. Idealiu atveju, įgyvendinat solidarumo principą visos valstybės narės turėtų gauti daugiau naudos nei veikdamos pavieniui, tačiau dažnai valstybėms narėms tenka ieškoti kompromiso tarp solidarumo principo ir nacionalinių interesų. Atskirose ekonomikos sektoriuose šio principo turinys ir įgyvendinimo priemonės skiriasi, priklausomai nuo valstybių narių pasiekto integracijos lygio. Tačiau daugelyje sričių, įskaitant ir energetikos politiką, nėra aiškus nei šio principo įgyvendinimo mechanizmas, nei teisinis privalomumas.

Europos Sąjungoje solidarumo principo analizė galima dviem pjūviais: i) solidarumas atsirandantis dėl didėjančios valstybių narių integracijos ir iš to kylančio poreikio veikti kartu, t.y. kada vienoje valstybėje kylančios problemas turi neigiamas pasekmes ir kitoms valstybėms narėms, todėl yra stengiamasi kartu įveikti iškilusias problemas; ii) „emocinis“ solidarumas, kurio laikomasi nesiekiant jokios asmeninės naudos.

Energetikos sektoriui yra būdinga pirmoji solidarumo forma, nes būtent šis ekonomikos sektorius yra labai glaudžiai susijęs su valstybių narių ekonominiu klestėjimu, nacionaliniais interesais ir nacionaliniu saugumu. O Europos Sąjungos sutarties 4 str. 2 d. numato, kad kiekviena valstybė narė išimtinai išlieka atsakinga visų pirma už savo nacionalinį saugumą¹⁰. Todėl čia solidarumo principo įgyvendinimas visada derinamas su kiekvienos valstybės narės nacionalinio saugumo klausimais.

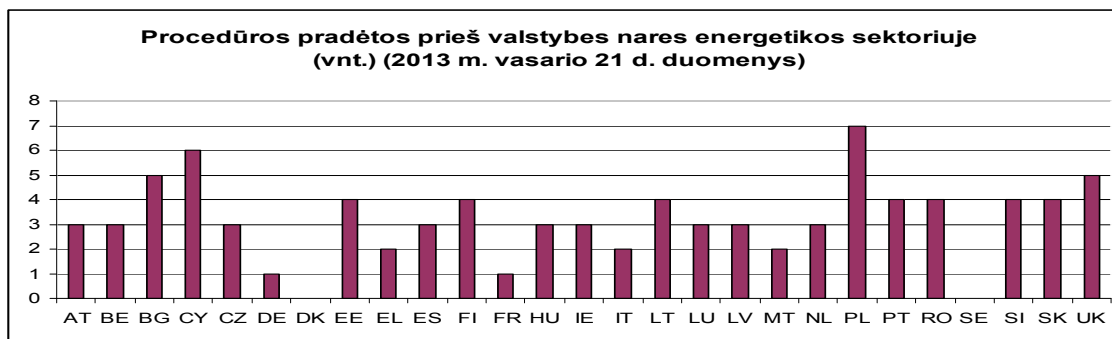
Dar viena kliūtis įtvirtinti teisiškai įpareigojantį solidarumo principą energetikos sektoriuje yra pasitikėjimo stoka tarp valstybių narių. Būtent energetikos sektorius pasižymi gausa neįgyvendintų direktyvų ir valstybių narių prisiimtų įsipareigojimų nevykdymu¹¹. Priežastys yra gana aiškios: energetikos įmonių pasipriešinimas sektoriaus liberalizavimui ir

¹⁰ O Europos Sąjungos sutarties 4 str. 2 d. „Sąjunga gerbia valstybių narių lygybę prieš Sutartis bei nacionalinį jų savitumą, neatsiejama nuo pagrindinių politinių bei konstitucinių jų struktūrų, įskaitant regioninę ir vietos savivaldą. Ji gerbia esmines valstybines jų funkcijas, įskaitant valstybės teritorinio vientisumo, viešosios tvarkos bei nacionalinio saugumo užtikrinimą. Kiekviena valstybė narė išimtinai išlieka atsakinga visų pirma už savo nacionalinį saugumą.“

¹¹ http://ec.europa.eu/energy/infringements/doc/infringements_energy.pdf

lobizmas valdžios struktūrose, energetikos sektoriaus inertiškumas ir finansinių išteklių poreikis reformų įgyvendinimui.

Europos Komisijos pateiktoje informacijoje matyti, kad nagrinėjant 2009 m. -2010 m. priimtas aštuonias direktyvas energetikos sektoriuje, prieš daugumą valstybių išskyrus Daniją ir Švediją, yra pradėtos procedūros dėl išipareigojimų nevykdymo (Grafikas Nr. 1). Daugiausia procedūrų, net septynios, yra pradėtos prieš Lenkiją, šešios prieš Kiprą, penkios prieš Bulgariją ir Didžiąją Britaniją, keturios prieš – Estiją, Suomiją, Lietuvą, Portugaliją, Rumuniją, Slovakiją ir Slovėniją, trys prieš– Austriją, Belgiją, Čekiją, Suomiją, Vengriją, Airiją, dvi – prieš Ispaniją, Italiją ir Malta, ir viena – prieš Vokietiją ir Prancūziją. Taigi, matome, kad net vienuolika valstybių narių tinkamai neįgyvendina 50 proc. ar daugiau direktyvų reguliuojančių energetikos sektorių.

Pav.1. Procedūros pradėtos prieš valstybes nares energetikos sektoriuje

Pav.1 parodo direktyvas, kurias valstybėms narėms sunkiausiai ar lengviausiai sekasi įgyvendinti:

1. Nepradėta *nei viena* procedūra dėl direktyvos 2009/125/EB nustatančios ekologinio projektavimo reikalavimus su energija susijusiems gaminiams¹²;
2. Pradėtos *dvi* procedūros dėl direktyvos 2009/71/EURATOMAS, kuria nustatoma Bendrijos branduolinių įrenginių branduolinės saugos sistema¹³;
3. Pradėtos *keturios* procedūros dėl direktyvos 2010/30/ES dėl su energija susijusių gaminių suvartojamos energijos ir kitų išteklių nurodymo ženklinant gaminį ir apie jį pateikiant standartinę informaciją¹⁴;

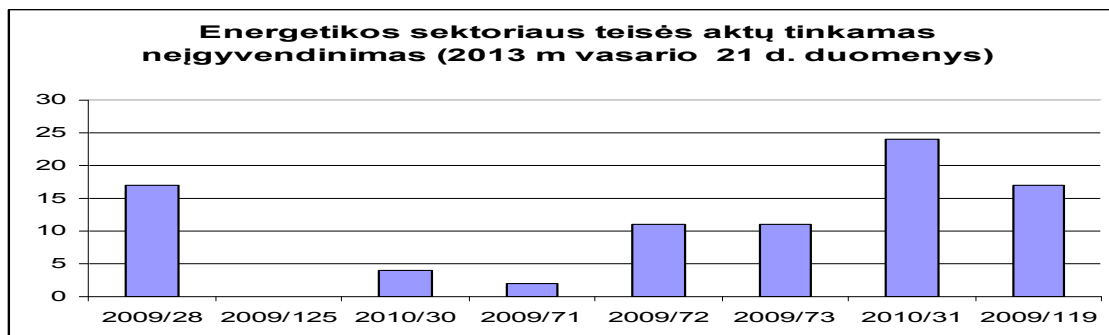
¹² Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2009/125/EB 2009 m. spalio 21 d. nustatanti ekologinio projektavimo reikalavimų su energija susijusiems gaminiams nustatymo sistemą. Europos Sąjungos oficialus leidinys 2009, L 285/10.

¹³ Tarybos direktyva 2009/71/EURATOMAS 2009 m. birželio 25 d. kuria nustatoma Bendrijos branduolinių įrenginių branduolinės saugos sistema. Europos Sąjungos oficialus leidinys 2009, L 172/18.

¹⁴ Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2010/30/ES 2010 m. gegužės 19 d. dėl su energija susijusių gaminių suvartojamos energijos ir kitų išteklių nurodymo ženklinant gaminį ir apie jį pateikiant standartinę informaciją. Europos Sąjungos oficialus leidinys 2010, L 153/1.

4. Pradėta *po vienuolika* procedūrų dėl dviejų direktyvų - dėl direktyvos 2009/72/EB dėl elektros energijos vidaus rinkos bendrųjų taisyklių¹⁵ ir direktyvos 2009/73/EB dėl gamtinių dujų vidaus rinkos bendrųjų taisyklių¹⁶;
5. Pradėta *po septyniolika* procedūrų dėl dviejų direktyvų - dėl direktyvos 2009/119/EB, kuria valstybės narės įpareigoja išlaikyti privalomasias žalios naftos ir (arba) naftos produktų atsargas¹⁷ ir direktyvos 2009/28/EB dėl skatinimo naudoti atsinaujinančių išteklių energiją¹⁸;
6. Pradėta net *dvidešimt keturias* procedūras dėl direktyvos 2010/31/ES dėl pastatų energinio naudingumo¹⁹.

Taigi, matome, kad net tris direktyvas iš aptartų aštuonių direktyvų tinkamai neįgyvendina daugiau nei pusė valstybių narių.

Pav. 2. Energetikos sektoriaus teisės aktų tinkamas neįgyvendinimas

Jeigu solidarumo principą vertintume kaip kylanti iš didėjančios valstybių narių integracijos, jis turi atitikti tris pagrindinius požymius. Pirma, valstybės narės turi vykdyti priimtus ir teisiškai privalomus įsipareigojimus energetikos sektoriuje, antrą – visos valstybės narės turi gauti ilgalaikės naudos, trečia – valstybės narės privalo padėti į sunkią padėtį patekusiai kitai valstybei narei, net gi iš dalies savo trumpalaikės naudos sąskaita.

¹⁵ Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2009/72/EB 2009 m. liepos 13 d. dėl elektros energijos vidaus rinkos bendrųjų taisyklių, panaikinanti Direktyvą 2003/54/EB. Europos Sąjungos oficialus leidinys 2009, L 211/55.

¹⁶ Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2009/73/EB 2009 m. liepos 13 d. dėl gamtinių dujų vidaus rinkos bendrųjų taisyklių, panaikinanti Direktyvą 2003/55/EB. Europos Sąjungos oficialus leidinys 2009, L 211/94.

¹⁷ Tarybos direktyva 2009/119/EB 2009 m. rugsėjo 14 d. kuria valstybės narės įpareigojamos išlaikyti privalomasias žalios naftos ir (arba) naftos produktų atsargas. Europos Sąjungos oficialus leidinys 2009, L 265/9.

¹⁸ Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2009/28/EB 2009 m. balandžio 23 d. dėl skatinimo naudoti atsinaujinančių išteklių energiją, iš dalies keičianti bei vėliau panaikinanti Direktyvas 2001/77/EB ir 2003/30/EB. Europos Sąjungos oficialus leidinys 2009, L 140/16.

¹⁹ Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2010/31/ES 2010 m. gegužės 19 d. dėl pastatų energinio naudingumo. Europos Sąjungos oficialus leidinys 2010, L 153/13.

Taigi, solidarumo principo įgyvendinimo būtina sąlyga yra visų pirma teisiškai privalomų įsipareigojimų savalaikis vykdymas. Tačiau kaip rodo aukščiau aptarti duomenys, būtent teisiškai privalomų įsipareigojimų nevykdymas yra viena iš pagrindinių priežasčių, užkertančių kelią sklandžiam energetikos sektoriaus pertvarkymui Europos Sąjungoje. Todėl ar galima tikėtis, kad energetikos sektoriuje bus įgyvendinamas savanoriškumo pagrindu grindžiamas solidarumo principas? Manome, kad tik tuo atveju, jei dėl didelės valstybių narių tarpusavio priklausomybės, pagalbos teikimas kitai valstybei turės ilgalaikės naudos pagalbą teikiančiai valstybei. Kitu atveju, energetikos sektoriuje valstybės narės vadovausis išimtinai nacionaliniais interesais.

Atlikta apklausa parodė, kad valstybės narės linkusios skirtingai interpretuoti solidarumo principą, įtvirtintą Sutarties dėl Europos sąjungos veikimo 122 str. Dauguma Centrinės ir Rytų Europos valstybių šią sutarties nuostatą laiko teisiniu pagrindu Komisijos koordinuojamų energetinių krizių valdymui bei bendros energijos tiekimo saugumo politikos vykdymui, tuo tarpu dauguma valstybių, tapusių Europos Sąjungos narėmis iki 2004 m., šią sutarties normą laiko teisinio privalomumo neturinčia deklaracija, kurios pagrindu gali būti priimti krizių valdymą reglamentuojantys dokumentai²⁰.

EUROPOS SĄJUNGOS VALSTYBIŲ NARIŲ GYVENTOJŲ POŽIŪRIS Į SOLIDARUMO PRINCIPO SVARBĄ

Europos Parlamento iniciatyva 2010 m. buvo atlikta europiečių apklausa apie įvairias energetikos problemas ir jų požiūrį į bendradarbiavimą tarp valstybių narių bei solidarumo principo įgyvendinimą.

Žemiau aptarsiu Europos Parlamento Eurobarometre²¹ paskelbtus Europos Sąjungos gyventojų apklausos duomenis. Panagrinėsiu šiuos užduotus klausimus:

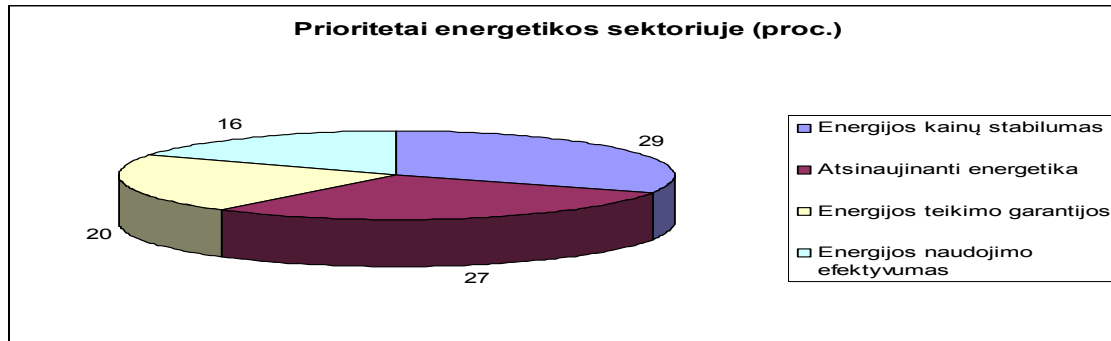
1. Kokius prioritetus europiečiai išskiria energetikos bendradarbiavimo politikoje?
2. Ar europiečiai norėtų, kad jų valstybė narė teiktų pagalbą kitai valstybei narei, kuri patiria dideles problemas energijos tiekimo srityje, valstybių narių solidarumo vardu?

Pirmas klausimas. *Kokius prioritetus europiečiai išskiria energetikos bendradarbiavimo politikoje?*

²⁰ Baumann, F., Simmerl, G. Between Conflict and Convergence: The EU Member States and the Quest for a Common External Energy Policy. Research Group on European Affairs. Discussion Paper.

²¹ European Parliament Eurobarometer (Standard EB 74.3 on Energy. The Europeans and Energy. January 2001. http://ec.europa.eu/energy/studies/doc/20110131_eurobarometer_energy.pdf

Pav.3 pateikiami duomenys, kokius prioritetus europiečiai išskiria energetikos sektoriuje vykdant bendradarbiavimą tarp valstybių narių. Net 29 proc. respondentų nurodė, kad energijos kainų stabilumas turi būti pagrindiniu valstybių narių bendradarbiavimo prioritetu. Sekantis prioritetas, kurį pasirinko 27 proc. respondentų – atsinaujinančios energetikos plėtra, energijos tiekimo saugumas yra tik trečioje vietoje ir jį pagrindiniu prioritetu nurodė 20 proc. respondentų. Paskutinėje vietoje pagal prioritetus yra energijos naudojimo efektyvumas, kurį pasirinko 16 proc. respondentų.

Pav.3. Prioritetai energetikos sektoriuje

Iš pateiktų duomenų galime daryti išvadą, kad visi keturi aspektai yra svarbūs ir nei vienas aukščiau išvadintas prioritetas neturi išskirtinio svarbumo, nes pirmąjį prioritetą „Energijos kainų stabilumas“ ir paskutinį ketvirtą prioritetą „Energijos naudojimo efektyvumas“ skiria tik 13 procentinių punktų.

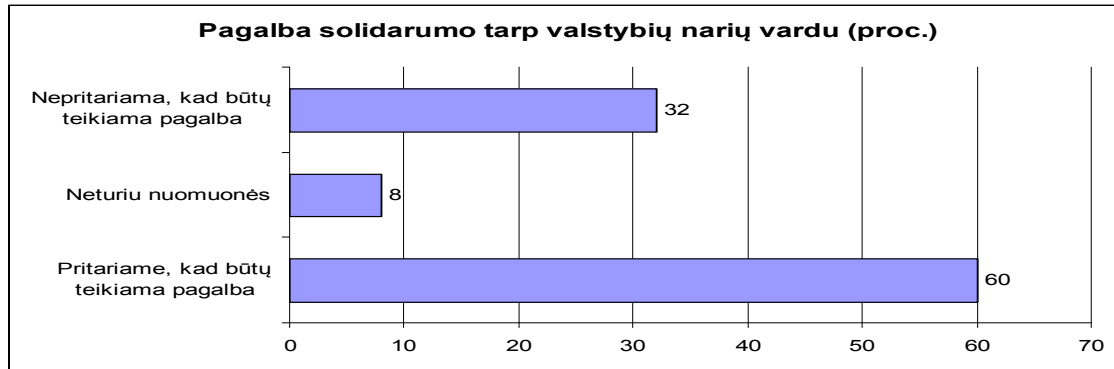
Tai, kad kainų stabilumas įvardintas pačiu svarbiausiu prioritetu, yra dėsninga, nes per 2007 m. antrą pusmetį ir 2008 m. antrą pusmetį ES-27 elektros energijos kainos buities vartotojas padidėjo 9,6 proc., o gaminių dujų - 21,1 proc. Tačiau čia pastebimas didelis skirtumas tarp valstybių narių gyventojų - net 45 proc. čekų kainų stabilumą nurodė pirmu prioritetu, ir tik 8 proc. danų.

Atsinaujinančių energijos išteklių plėtra yra pirmuoju prioritetu Švedijoje (51 proc.) ir Danijoje (52 proc.), nors šios valstybės yra energetiškai nepriklausomas, tuo tarpu Lietuvoje (12 proc.) ir Čekijoje (13 proc.) šis prioritetas yra žemiausias iš visų valstybių narių, nors šios valstybės yra vienos iš labiausiai nuo energetinės priklausomybės kenčiančių.

Dėl energetinio saugumo prioriteto didelio skirtumo tarp valstybių narių nėra – jį svarbiausiu prioritetu išskyrė nuo 6 proc. valstybių narių gyventojų iki 31 proc. Vokietijoje energetinio saugumo prioritetą pasirinko daugiausia gyventojų - 31 proc. o Kipre tik - 6 proc.

Energetinis efektyvumas svarbiausias Suomijos ir Švedijos gyventojams (25 proc.), o žemiausias Portugalijos ir Lenkijos gyventojams (9 proc.).

Antras klausimas: *Ar europiečiai norėtų, kad jų valstybė narė teiktų pagalbą kitai valstybei nariai, kuri patiria dideles problemas energijos tiekimo srityje, valstybių narių solidarumo vardan?*

Pav.4. Pagalba solidarumo tarp valstybių narių vardu

Iš pateiktų Pav.4 duomenų matyti, kad net 60 proc. europiečių pritaria, kad būtų teikiama pagalba kitoms valstybėms narėms, ir tik 32 proc. atsakė neigiamai.

Vertinant atskirų valstybių narių gyventojų pateiktus atsakymus, galime daryti išvadą, kad palankiausiai vertina pagalbos tiekimą kitai valstybei narei solidarumo vardan danai, švedai ir liuksemburgiečiai - 89 proc., o maltiečių požiūris mažiausiai palankus – tik 51 proc. pasisakė už. Taip pat didžiausias procentas maltiečių pasisakė prieš tokios pagalbos teikimą – 34 proc., mažiausias procentas prieš pasisakė kipriečių – 7 proc. taip pat - liuksemburgiečiai, lenkai ir portugalai – tik 8 proc. prieš.

Taigi, darytina išvada, kad Europos Sąjungos gyventojai remia pagalbos teikimą energetikos sektoriuje kitai valstybei narei solidarumo vardan, nes visose valstybėse narėse daugiau nei 50 proc. gyventojų pritarė tokios pagalbos teikimui.

IŠVADOS

Sutartis dėl Europos Sąjungos veikimo įtvirtina bendros vidaus ir išorės energetikos politikos formavimą remiantis solidarumo principu. Tačiau nėra įtvirtinto teisiškai privalomo mechanizmo, užtikrinančio, kad visos valstybės narės veiktų remiantis solidarumo principu. Todėl jo įgyvendinimas yra pagrįstas savanoriškais valstybių narių veiksmais.

Energetikos sektoriuje yra ryški pasitikėjimo stoka tarp valstybių narių, nes jis pasižymi gausa neįgyvendintų direktyvų ir valstybių narių priimtų įsipareigojimų nevykdymu. Todėl tikėtis, kad energetikos sektoriuje bus įgyvendinamas savanoriškumo pagrindu grindžiamas solidarumo principas yra naivu. Tai įmanoma tik tuo atveju, jei dėl didelės valstybių narių tarpusavio priklausomybės, pagalba kitai valstybei narei turės ilgalaikės naudos pagalbą

teikiančiai valstybei. Kitu atveju, energetikos sektoriuje valstybės narės vadovausis išimtinai nacionaliniais interesais.

Skirtingai nei valstybių narių vyriausybės, dauguma europiečių palankiai vertina solidarumo principo įgyvendinimą tarp valstybių narių. Jie sutinka, kad jų valstybė narė teiktų pagalbą kitai valstybei narei. Net 60 proc. respondentų atsakė, kad geresnė apsauga nuo energijos tiekimo sutrikimų yra koordinaciniai visų valstybių narių veiksmai ir tik 32 proc. respondentų teikė pirmenybę individualiems valstybių narių veiksams.

LITERATŪRA

1. Braun, J. EU Energy Policy under the Treaty of Lisbon Rules. Between a New Policy and Business as Usual. No. 31/February 2011. <http://www.ceps.eu/book/eu-energy-policy-under-treaty-lisbon-rules-between-new-policy-and-business-usual>
2. Baumann, F., Simmerl, G. Between Conflict and Convergence: The EU Member States and the Quest for a Common External Energy Policy. Research Group on European Affairs. Discussion Paper.
3. European Parliament Eurobarometer (Standard EB 74.3 on Energy. The Europeans and Energy. January 2001. http://ec.europa.eu/energy/studies/doc/20110131_eurobarometer_energy.pdf
4. Europos Parlamento ir Tarybos Reglamentas (ES) Nr. 994/2010 2010 m. spalio 20 d. dėl dujų tiekimo saugumo užtikrinimo priemonių, kuriuo panaikinama Tarybos direktyva 2004/67/EB. Europos Sąjungos oficialusis leidinys L 295/1, 2010.
5. Sutartis dėl Europos Sąjungos veikimo. Europos Sąjungos oficialusis leidinys C 83, 2010.
6. Europos Sąjungos sutartis. Europos Sąjungos oficialusis leidinys C 83, 2010.
7. http://ec.europa.eu/energy/infringements/doc/infringements_energy.pdf
8. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2009/125/EB 2009 m. spalio 21 d. nustatanti ekologinio projektavimo reikalavimų su energija susijusiems gaminiams nustatymo sistemą. Europos Sąjungos oficialusis leidinys 2009, L 285/10.
9. Tarybos direktyva 2009/71/EURATOMAS 2009 m. birželio 25 d. kuria nustatoma Bendrijos branduolinių įrenginių branduolinės saugos sistema. Europos Sąjungos oficialusis leidinys 2009, L 172/18.
10. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2010/30/ES 2010 m. gegužės 19 d. dėl su energija susijusių gaminių suvartojamos energijos ir kitų išteklių nurodymo ženklinant gaminį ir apie jį pateikiant standartinę informaciją. Europos Sąjungos oficialusis leidinys 2010, L 153/1.
11. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2009/72/EB 2009 m. liepos 13 d. dėl elektros energijos vidaus rinkos bendrųjų taisyklių, panaikinanti Direktyvą 2003/54/EB. Europos Sąjungos oficialusis leidinys 2009, L 211/55.
12. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2009/73/EB 2009 m. liepos 13 d. dėl gamtinių dujų vidaus rinkos bendrųjų taisyklių, panaikinanti Direktyvą 2003/55/EB. Europos Sąjungos oficialusis leidinys 2009, L 211/94.
13. Tarybos direktyva 2009/119/EB 2009 m. rugsėjo 14 d. kuria valstybės narės įpareigojamos išlaikyti privalomąsias žalios naftos ir (arba) naftos produktų atsargas. Europos Sąjungos oficialusis leidinys 2009, L 265/9.
14. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2009/28/EB 2009 m. balandžio 23 d. dėl skatinimo naudoti atsinaujinančių išteklių energiją, iš dalies keičianti bei vėliau panaikinanti Direktyvas 2001/77/EB ir 2003/30/EB. Europos Sąjungos oficialusis leidinys 2009, L 140/16.
15. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2010/31/ES 2010 m. gegužės 19 d. dėl pastatų energinio naudingumo. Europos Sąjungos oficialusis leidinys 2010, L 153/13.

IMPLEMENTATION OF THE PRINCIPLE OF SOLIDARITY IN THE COMMON ENERGY POLICY

Saulė Milčiuvienė*
Vytauto Didžiojo universitetas

Summary

The article analyses the implementation of the principle of the solidarity in the formation of common energy policy. In the first part of the article the legal regulation of the principle of the solidarity in the Treaty on the Functioning of the European Union is discussed. The second part of the article analyses the actions of the Members States while implementing the principle of solidarity. The third part of the article is devoted to the analysis of the opinion of inhabitants of Member States on the cooperation among Members States in energy. The solidarity principle in energy sector can be implemented solely on voluntary basis because there are no legal binding norms.

Keywords: solidarity principle, common energy policy, European Union, member states.

Saulė Milčiuvienė*, socialinių mokslų teisės krypties daktarė, Vytauto Didžiojo universitetas, Privatinės teisės katedros vedėja, docentė. Mokslinių tyrimų kryptys: energetikos teisė.

Saulė Milčiuvienė*, doctor of social science (law), Vytautas Magnus University, a head of Department of Civil Law, associated professor. Research interests: energy law.

BERUF DES POLIZEIBEAMTEN: ERWARTUNGEN UND REALITÄT

Giedrė Paurienė*

*Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Humanitarinių mokslų katedra
Putvinskio g. 70, LT-44211 Kaunas
Telefonas (8 37) 303664
El.paštas: giedre@pauriene.net*

Annotation. Wenn es beim Beginn ihres Studiums, ihres Dienstes zukünftige Polizeibeamten nicht immer richtige Vorstellung über die Realität ihrer zukünftigen beruflichen Tätigkeit haben, kann das später Enttäuschungen verursachen und zur beruflichen Desillusionierung führen. Das Ziel des Artikels ist die Vorstellungsänderung über das Berufsbild des Polizeibeamten von den zukünftigen und jetzigen Polizeibeamten zu erheben, sowie die Bewertung der einzelnen polizeiberuflichen Merkmale auf einer Skala von sehr angenehm bis sehr unangenehm festzulegen. Anhand der Befragung werden die Vorstellungen über bestimmte Berufsmerkmale zum Zeitpunkt vor dem Studienbeginn oder vor der Einstellung in den Polizeidienst und zum Zeitpunkt nach genaueren und realen Einblicken in den Polizeiberuf erläutert.

Schlüsselwörter: Berufsbild des Polizeibeamten, Berufsmerkmale, berufliche Desillusionierung.

EINLEITUNG

Arbeit des Menschen wird immer mit der Befriedigung der wesentlichen menschlichen und gesellschaftlichen Bedürfnisse verbunden. Das wird als menschliche Pflicht, Notwendigkeit, Wohlstandsbedingung, Teil der individuellen Biographie verstanden. Berufszufriedenheit, d.h. die Einstellung einer Person gegenüber Beruf, ist ein wichtiger Lebensstil, der berufliche Tätigkeit verbessert und viel Nutz für alle bringt. Jeder Tätigkeitsbereich, als Kavaliauskienė (2011)¹ berichtet, ist die Welt von verschiedenen Tätigkeitsaufgaben, Nuancen, Informativität, Techniken des Wissensfunktionierens, Verhalten und „Geheimnissen der Meisterschaft“. Es ist schwer, die ganze Welt der Berufe umzufassen, und noch schwerer, sich in verschiedenen Bereichen der Tätigkeit von Professionals einzudringen. Aber es ist sehr wichtig, sich passenden Beruf, passende Arbeitsumgebung zu finden, und verstehen, welche Rolle der beruflichen Tätigkeit im Leben gewidmet werden wird.

Jedes Jahr wird eine zahlreiche Menge von Bewerbern an die Fakultät für Öffentliche Sicherheit an der Mykolas Romeris Universität eingestellt, die die Polizeibeamten in der Zukunft werden möchten. Wenn der Beruf des Polizeibeamten der Vorstellung von zukünftigen Beamten entspricht, dann gibt es Chance, dass diese Beamten mit ihrem Beruf

¹ Kavaliauskienė, V. (2011). *Pažintis su profesija*. Klaipėda: KU leidykla. S. 62-63.

zufrieden sein werden und den Dienst nicht verlassen. Aber im Jahre 2009 haben 393 Polizeibeamten in Litauen ihren Dienst verlassen, im Jahre 2010 – 430 Polizeibeamten, im Jahr 2011- 1018 Polizeibeamten. Statistische Daten zeigen, dass die meisten Polizeibeamten (insgesamt 530), die den Dienst verlassen hatten, gehörten zum primären Polizeivollzugsdienst ersten Reihe. 374 den Dienst verlassenen Polizeibeamten gehörten dem mittleren Polizeivollzugsdienst und 114 – dem höheren Polizeivollzugsdienst. Wie die Vertreter des Nationalen Vereins von Polizeibeamten-Berufsverbänden berichten, ist die Situation der Rechtspflege problematisch: wegen kleines Gehaltes und unerträglicher Arbeitsbedingungen verlassen erfahrene Beamten ihren Dienst massenhaft. Im vorigen Jahr war es über 1200 Beamten, die den Dienst verlassen hatten, und wenn es keine günstigen Gesetze angenommen werden und der Dienst nicht attraktiver wird, auch wenn Sozialgarantien der Beamten nicht verbessert werden, dann können etwa 4000 Polizeibeamten den Dienst verlassen, die 20 oder mehr Jahren Berufserfahrung haben.²

Wenn Erwartungen in der Realität des Berufsalltags nicht erfüllt, und wenn sie auch nicht korrigiert werden können, verursachen sie Enttäuschungen, die belastend sind. Dieser Vorgang wird von Six & Kleinbeck (1989)³ als „berufliche Desillusionierung“ bezeichnet, d.h. als Verschwindung der Berufszufriedenheit. Gebert und Rosenstiehl (2002)⁴ siedeln die Berufszufriedenheit zwischen der Arbeitszufriedenheit und der Lebenszufriedenheit an.

Ziel der vorliegenden Untersuchung ist es, sich die Vorstellungsänderung über das Berufsbild des Polizeibeamten von zukünftigen und jetzigen Polizeibeamten zu erheben, sowie die Bewertung der einzelnen Berufsmerkmale auf einer Skala von sehr angenehm bis sehr unangenehm festzulegen. Die wissenschaftliche Problematik der vorliegenden Untersuchung besteht deshalb aus folgenden Fragen: Wie stellen sich die zukünftigen Polizeibeamten diesen Beruf und die Tätigkeitsinhalt vor? Beginnen zukünftigen Polizeibeamten das Studium mit „falschen“ Vorstellungen über den Polizeiberuf und aufgrund der Konfrontation mit der polizeilichen Alltagsrealität und damit einhergehender Enttäuschungen der eigenen Erwartungen das Studium abbrechen oder den Dienst verlassen?

Gegenstand der vorliegenden Untersuchung ist das Berufsbild des Polizeibeamten. Im Mittelpunkt dieser Arbeit steht die Umfrage der Studenten der Fakultät für Öffentliche

² *Polizeibeamten: obwohl die Politiker gleichgültig für unseren Armut sind, müssen wir die Gesellschaft schützen // Pareigūnai: nors politikams nerūpi mūsų skurdas, privalome ginti visuomenę.* Internetquelle: <http://www.balsas.lt/m/naujiena/603409> [04.03.2013]

³ Six, B. & Kleinbeck, U. (1989). *Motivation und Zufriedenheit in Organisationen.* In Erwin Roth (Hrsg.). *Organisationspsychologie. Enzyklopädie der Psychologie.* Band 3 (S. 348 - 398). Göttingen: Hogrefe. S. 354.

⁴ Gebert, D. & v. Rosenstiel, L. (2002). *Organisationspsychologie.* Stuttgart: Kohlhammer. S. 27-28.

Sicherheit der Mykolas Romeris Universität in Bezug auf Vorstellungen über den Polizeiberuf, Enttäuschungen der eigenen Erwartungen und Einstellungen zu den einzelnen Berufsmerkmalen.

Die Arbeit ist methodisch durch quantitative Datenerhebungen charakterisiert: die quantitativen Daten wurden mittels für zukünftige und jetzige Polizeibeamten konzipierter Fragebögen gesammelt. Untersuchungsmethoden der vorliegenden Arbeit:

1. Ein Wilcoxon-Test für abhängige Gruppen zur Überprüfung, ob die zentrale Tendenz von zwei verbundenen Stichproben signifikant unterschiedlich ist. In unserer Untersuchung wird mit Hilfe dieses Test auf die Frage beantwortet: Wie hat sich die Ansicht der Respondenten auf die Berufsmerkmale des Polizeibeamten verändert, nachdem sie sich näher mit dem Beruf, der beruflichen Tätigkeit bekannt gemacht hatten?

2. Ein Friedman-Test für verbundene Stichproben zur Überprüfung, ob sich die zentralen Tendenzen an mehr als zwei Messpunkten unterscheiden. Die Berechnung der Teststatistik basiert also auf dem Vergleich von mehreren Rangreihen und damit hilft uns herausfinden, ob die Unterschiede bei der Bewertung der Berufsmerkmale zu einer Signifikanz führen.

OPERATIONALISIERUNG DER ITEMS

Operationalisierung des Gegenstands erfolgte in einem zweistufigen Bestimmungsprozess der Merkmale:

1) Grundlage bildeten die Ergebnisse der empirischen Untersuchung von deutscher Wissenschaftlerin C. A. Scheer im Jahre 2003⁵, zwar die Antworten zu den Fragen „Was stellst du dir unter dem Polizeiberuf vor?“, „Warum würdest du gerne Polizist werden?“ bzw. „Warum würdest du nicht gerne Polizist werden?“. Die Antworten wurden von deutscher Wissenschaftlerin geclustert und zu einer Merkmalliste zusammengestellt.

2) In einem weiteren Schritt der Operationalisierung wurde eine Befragung in einer Gruppe von Studierenden (28 Personen der Fakultät für Öffentliche Sicherheit der Mykolas Romeris Universität) mit Einblicken in den Polizeivollzugsdienst durch Praktika durchgeführt. Die Probanden wurden gebeten, polizeiberufliche Merkmale aufzuschreiben. Ihre Antworten wurden mit der von C.A. Scheer zusammengestellten Liste der Berufsmerkmale verglichen. Nach dem Vergleich wurde es auf folgende fünf

⁵ Scheer, C.A. *Hält die Polizei, was sich Polizisten von ihr versprochen haben?* Verlag für Polizeiwissenschaft, Frankfurt, 2010. S. 26-34.

Berufsmerkmale verzichtet, wie „Leerlaufzeiten“, „Kompetenz „für alles“, für alles und jeden da sein“, „Spezialisierung“, „Großlagen“, „Verantwortung“.

Nach phänomenologischer Ansicht, verschiedene berufliche Tätigkeitsarten sehen ganz unterschiedlich aus, als nichts gemeinsames habende. Aufgrund dieser Ansicht schuf die deutsche Wissenschaftlerin C.A. Scheer zusammen mit den Teilnehmenden an der Befragung die Kenntnisse über das Polizeibeamtenberufsbild, d.h. sie formulierten die Berufsmerkmale der Polizeibeamten und zugleich identifizierten die möglichen Messungselemente (Items) bei der Untersuchung. Sie hat einen empirizistischen Weg gewählt, da es keine eindeutige Theorie gab. Wir halten unsere Untersuchung auch als empirizistisch, da hier auch auf keine eindeutige Theorie gestützt wird. Abschließend besteht der Fragebogen aus folgenden 24 polizeiberuflichen Merkmalen (siehe Tabelle 1).

1 Tabelle. Die 24 polizeiberuflichen Merkmale des Fragebogens

Nr.	Item – Berufsmerkmal
1.	Streifendienst, Streife gehen, fahren
2.	Ansehen, Akzeptanz in der Bevölkerung
3.	Schichtdienst
4.	Verkehrsarbeit
5.	Teamarbeit
6.	Risiko, Gefahr
7.	Recht und Ordnung durchsetzen
8.	Action, Spannung
9.	Hoher Gehalt
10.	Innere Sicherheit, für Sicherheit sorgen
11.	"Besondere" Arbeitsausrüstung: z.B. Streifenwagen, Funkgerät
12.	Schreibarbeit, Formulare, Büroarbeit
13.	Hoheitsgewalt, Macht
14.	Berufliche Sicherheit
15.	Hilfe leisten,
16.	Sport
17.	Karrieremöglichkeiten
18.	Arbeit mit vielen verschiedenen Menschen (außer Kollegen)
19.	Kriminalitätsbekämpfung
20.	Uniform
21.	Abwechslung
22.	Sonderrechte (z.B. Blaulichtfahrten)
23.	Waffe
24.	Gute physische und psychische Vorbereitung

Wenn die Rede über die Berufe und ihre Merkmale geht, wird der Begriff Berufsbild benutzt. Das Berufsbild heißt eine systematische Beschreibung der konkreten Berufe oder ihrer Merkmale.⁶ Im ersten Fragenkomplex sollte erhoben werden, wie sich die zukünftigen Polizeibeamten ihr Berufsbild vorstellen. Diese Frage kann folgend konkretisiert werden:

⁶ Laužackas, R.(2005). Profesinio rengimo metodologija. Kaunas: VDU leidykla. S. 32.

Welche Berufsmerkmale werden vor der Berufswahl für diesen Beruf kennzeichnend gehalten? Welche Berufsmerkmale werden heute für kennzeichnend gehalten?

Die Erhebung der Vorstellungen darüber, welche Merkmale den Polizeiberuf kennzeichnen, reicht allein nicht aus. Vielmehr ist auch von Bedeutung, wie angenehm oder unangenehm diese Merkmale in der beruflichen Tätigkeit empfunden werden, ob sie die Probleme Berufsunzufriedenheit nicht bewirken. Also der zweite Fragenkomplex bezieht sich auf die Fragestellung, wie angenehm oder unangenehm die Berufsmerkmale bewertet werden.

BEFRAGUNGSORGANISIERUNG

Die Befragungen wurden zwischen September und November 2012 durchgeführt. Da das Problem der Untersuchung mit den beruflichen Erwartungen der Polizeibeamten und Vorstellungen über den Polizeiberuf verbunden war, wurden als Respondenten die Studierenden an der Fakultät für Öffentliche Sicherheit an der Mykolas Romeris Universität gewählt, die sich jedes Jahr während der Praktik mit der polizeilichen Alltagsrealität unmittelbar bekannt machen. Auch wurden die Studierenden im Fernstudium befragt, die schon als Polizeibeamten tätig sind und längere berufliche Erfahrung haben. Letztlich nahmen die Absolventen der Fakultät an der Untersuchung teil. Es wurde ähnliche Zahl von Fragebögen an die unterschiedliche berufliche Erfahrung habende Respondenten-Gruppen verteilt, um je genauere Daten zu bekommen.

Der Untersucher nahm unmittelbar an der Befragung teil. Manche Respondenten füllten den Fragebogen nicht vollständig aus. Diese mussten aus der Studie ausgeschlossen werden. Es wurde an die Respondenten 107 Fragebögen verteilt, von denen alle zurückgekommen sind, aber nur 99 Fragebögen bewertet wurde, weil auf 8 Fragebögen als potenziell invalid bewusst verzichtet wurde. Auch wurde mit persönlich bekannten Fakultätsabsolventen Kontakt aufgenommen, sie wurden gebeten, die elektronische Form des Fragebogens auszufüllen. Auf dieser Weise wurden 19 Fragebögen bekommen.

Also in der Untersuchung nahmen insgesamt 126 Respondenten (N=126) teil. Diese Untersuchung gilt als Pilotuntersuchung, dessen Sample der Befragten einer Gelegenheitsstichprobe entspricht. Die gesammelten Daten sind nicht repräsentativ für alle Polizeibeamten in Litauen.

RELIABILITÄT DES UNTERSUCHUNGSINSTRUMENTS

Die Reliabilität des Untersuchungsinstruments wurde mit der Interne Konsistenz - Methode geschätzt. Die interne Konsistenz ist ein Maß dafür, wie die Items einer Skala

miteinander zusammenhängen. Die Kenngröße für die interne Konsistenz ist für Items einer Intervallskala durch Cronbachs Alpha gegeben. Die Höhe der internen Konsistenz ist ein Kennwert für die Homogenität des Tests. Der Wert von Cronbachs Alpha aller Faktoren erreicht mehr als 0,65 (siehe Tabelle 2), d.h. die Reliabilität des Fragebogens ist akzeptabel und das Instrument kann in der statistischen Analyse verwendet werden.

2 Tabelle. Cronbachs Alpha des Untersuchungsinstruments

	Welche Berufsmerkmale werden heute für kennzeichnend gehalten?	Welche Berufsmerkmale werden vor der Berufswahl für diesen Beruf kennzeichnend gehalten?	Bewertung der einzelnen Berufsmerkmale auf einer Skala von sehr angenehm bis sehr unangenehm
Fragengruppen im Instrument	A.1-A.24	B.1-B.24	C.1-C.24
Cronbachs Alpha	0,695	0,787	0,824

ERGEBNISSE DER UNTERSUCHUNG

Ein Wilcoxon-Test hat gezeigt, wie sich die Ansicht der Respondenten auf die Berufsmerkmale des Polizeibeamten verändert hat, nachdem sie sich näher mit dem Beruf, der beruflichen Tätigkeit bekannt gemacht hatten. Anhand der Daten lässt sich schnell erkennen, dass es einen Unterschied des Mittelwerts zwischen dem Vor- und dem Nachtest gibt. Mit einem Wilcoxon-Test lässt sich überprüfen, ob dieser Unterschied auch signifikant ist⁷.

Nach der Analyse der Daten wurde festgestellt, dass die vorherige und heutige Vorstellung über die polizeiberufliche Merkmale in 12 von 24 Positionen ausgegebenen Signifikanz zeigt, d.h. SPSS gibt eine Signifikanz (p-Wert) von 0,05 und weniger aus. Also es kann davon ausgegangen werden, dass die berufliche Erfahrung während der Praktik oder im Dienst einen signifikanten Einfluss auf die Vorstellung über die polizeiberufliche Merkmale der Polizeibeamten hat. Die Vorstellungsänderung der Respondenten zeigt statistisch bedeutende Signifikanz (p-Wert) in folgender Reihe von Berufsmerkmalen „Ansehen, Akzeptanz in der Bevölkerung“ ($Z = - 2,329$, $p = 0,020$, $r = 0,21$); „Action, Spannung“ ($Z = - 2,162$, $p = 0,031$, $r = 0,20$); „Hoher Gehalt“ ($Z = - 5,132$, $p = 0,000$, $r = 0,47$); „Schreibarbeit, Formulare, Büroarbeit“ ($Z = - 2,334$, $p = 0,020$, $r = 0,21$); „Hoheitsgewalt, Macht“ ($Z = - 5,077$, $p = 0,000$, $r = 0,47$); „Berufliche Sicherheit“ ($Z = - 3,748$, $p = 0,000$, $r = 0,35$); „Sport“ ($Z = - 4,346$, $p = 0,000$, $r = 0,40$); „Karrieremöglichkeiten“ ($Z = - 4,826$, $p = 0,000$, $r = 0,44$); „Uniform“ ($Z = - 3,601$, $p = 0,000$, $r = 0,33$); „Abwechslung“ ($Z = - 4,244$, $p = 0,000$, $r = 0,44$).

⁷ Bortz, J. (2005). *Statistik für Human- und Sozialwissenschaftler* (6.Auflage). Heidelberg: Springer. S. 64-65.

= 0,000, $r = 0,39$); „Waffe“ ($Z = - 2,475$, $p = 0,013$, $r = 0,23$); „Gute physische und psychische Vorbereitung“ ($Z = - 2,253$, $p = 0,024$, $r = 0,21$).

In der Tabelle 3 kann man sehen, dass die heutige Vorstellung über die Berufsmerkmale in meisten Fällen den niedrigeren mittleren Rang als die vorherige Vorstellung hat. Nur die Vorstellung über die polizeiberuflichen Merkmale, wie „Ansehen, Akzeptanz in der Bevölkerung“, „Schreibarbeit, Formulare, Büroarbeit“, „Gute physische und psychische Vorbereitung“, hat sich in andere Richtung verändert, d. h. mittlerer Rang der heutigen Vorstellung wurde größer im Vergleich mit dem mittleren Rang der vorherigen Vorstellung von Respondenten.

3 Tabelle. Unterschied des Mittelwerts zwischen der heutigen und vorherigen Vorstellung über die polizeiberuflichen Merkmale

<i>Berufsmerkmal</i>	<i>Mittlerer Rang</i>	
	<i>heutige Vorstellung</i>	<i>vorherige Vorstellung</i>
Ansehen, Akzeptanz in der Bevölkerung	29,43	23,97
Action, Spannung	17,0	20,08
Hoher Gehalt	26,33	27,09
Schreibarbeit, Formulare, Büroarbeit	22,67	22,14
Hoheitsgewalt, Macht	22,00	26,07
Berufliche Sicherheit	21,00	32,69
Sport	19,50	21,90
Karrieremöglichkeiten	20,50	24,61
Uniform	7,50	9,62
Abwechslung	24,72	25,06
Waffe	14,50	15,19
Gute physische und psychische Vorbereitung	19,50	15,50

Die nächste Frage, die wir uns gestellt haben, ob sich die Unterschiede bei der Bewertung der Berufsmerkmale zeigen und zu einer Signifikanz führen.

Anhand der Daten ließ sich schnell erkennen, dass es einen Unterschied des Medians zwischen den Messpunkten gibt. Mit einem Friedman Test ließ sich nun überprüfen, ob dieser Unterschied auch signifikant ist. Für die Daten wird eine Signifikanz (p-Wert) von 0.000 ausgegeben ($\chi^2 = 281,007$; $df = 23$). Dieser Wert liegt unter dem Signifikanzniveau von 0.05, so dass davon ausgegangen werden kann, dass mindestens einer der Mediane signifikant von den anderen abweicht. Beim Vergleich vom mittleren Rang der Berufsmerkmale (siehe Tabelle 4) wurde festgestellt, dass der meisten gefallenen Berufsmerkmal „Hilfe leisten“ (mittlerer Rang 16,01) und der wenigsten gefallenen Berufsmerkmal „Hoher Gehalt“ (mittlerer Rang 8,99) sind.

Da mit einem Friedman-Test nur untersucht wird, ob Unterschiede vorliegen, sollte nach der Durchführung noch ein Wilcoxon-Test durchgeführt werden, mit dem geprüft wird,

ob die Bewertungen der Berufsmerkmale „Hilfe leisten“ und „Hoher Gehalt“ signifikant voneinander abweichen.

4 Tabelle. Mittlerer Rang des Berufsmerkmals

Berufsmerkmal	Mittlerer Rang
Streifendienst, Streife gehen, fahren	11,19
Ansehen, Akzeptanz in der Bevölkerung	13,13
Schichtdienst	10,89
Verkehrsarbeit	10,53
Teamarbeit	15,20
Risiko, Gefahr	9,83
Recht und Ordnung durchsetzen	13,86
Action, Spannung	10,75
Hoher Gehalt	8,99
Innere Sicherheit, für Sicherheit sorgen	12,69
"Besondere" Arbeitsausrüstung	11,91
Schreibarbeit, Formulare, Büroarbeit	9,22
Hoheitsgewalt, Macht	9,73
Berufliche Sicherheit	12,26
Hilfe leisten	16,01
Sport	13,78
Karrieremöglichkeiten	12,96
Arbeit mit vielen verschiedenen Menschen (außer Kollegen)	13,61
Kriminalitätsbekämpfung	15,00
Uniform	14,45
Abwechslung	13,32
Sonderrechte (z.B. Blaulichtfahrten)	13,28
Waffe	12,36
Gute physische und psychische Vorbereitung	15,04

Nach der Datenanalyse wurde festgestellt, dass die Bewertungen der Berufsmerkmale „Hilfe leisten“ und „Hoher Gehalt“ den ausgegebenen Signifikanz zeigt, d.h. SPSS gibt eine Signifikanz (p-Wert) von 0,000 ($Z = -6,878$, $r = 0,63$) aus.

SCHLUSSFOLGERUNGEN

Beim Beginn ihres Studiums, ihres Dienstes haben zukünftige Polizeibeamten nicht immer richtige Vorstellung über die Realität ihrer zukünftigen beruflichen Tätigkeit. Das kann später Enttäuschungen verursachen und zur beruflichen Desillusionierung führen. Die Untersuchungsergebnisse zeigen, dass der Unterschied des Mittelwerts zwischen der heutigen und vorherigen Vorstellung über die Hälfte der angegebenen polizeiberuflichen Merkmale statistisch signifikant ist. Zum Befragungszeitpunkt wurden folgende Berufsmerkmale, wie „Action, Spannung“ „Hoher Gehalt“, „Hoheitsgewalt, Macht“, „Berufliche Sicherheit“, „Sport“, „Karrieremöglichkeiten“, „Uniform“, „Abwechslung“, „Waffe“, nicht mehr so für kennzeichnend gehalten als zum Zeitpunkt vor dem Studienbeginn oder vor der Einstellung in den Polizeidienst. Aber die heutige Einstellung über „Ansehen, Akzeptanz in der

Bevölkerung“, „Schreibarbeit, Formulare, Büroarbeit“, „Gute physische und psychische Vorbereitung“ veränderte sich in andere Richtung, d.h. nach genaueren und realen Einblicken in den Polizeiberuf haben die Polizeibeamten ihre Vorstellungen über erwähnte Berufsmerkmale verändert und halten sie jetzt für mehr kennzeichnend als zum Zeitpunkt vor dem Studienbeginn oder vor der Einstellung in den Polizeidienst.

Der Unterschied bei der Bewertung der polizeiberuflichen Merkmale mithilfe einer 5-Punkt-Skala (Angenehm-Skala) ist signifikant. Als der meisten gefallenen Berufsmerkmal wird „Hilfe leisten“ gehalten und als der wenigsten gefallenen Berufsmerkmal - „Hoher Gehalt“. Zu angenehmen Berufsmerkmalen gehören auch „Teamarbeit“, „Kriminalitätsbekämpfung“, „Gute physische und psychische Vorbereitung“, zu unangenehmen – „Risiko, Gefahr“, „Schreibarbeit, Formulare, Büroarbeit“, „Hoheitsgewalt, Macht“. Es sollte auch darauf aufmerksam gemacht werden, dass „Schreibarbeit, Formulare, Büroarbeit“ nicht nur als unangenehm gehalten wird, sondern auch als Berufsmerkmal, der als kennzeichnend für die polizeiliche Tätigkeit nur nach realen Einblicken in den Polizeiberuf verstanden wird. Die zukünftigen Polizeibeamten sollten informiert werden, dass man aber als Polizeibeamte nicht nur unterwegs ist. Der Schreibtisch als Arbeitsplatz in der Polizeistation ist ebenso vorhanden. Das Erstellen von Protokollen, Berichten, Formularen und weiteren Unterlagen gehört genauso zum Berufsbild, wie zum Beispiel der Streifendienst.

LITERATURVERZEICHNIS

1. Bortz, J. (2005). Statistik für Human- und Sozialwissenschaftler (6.Auflage). Heidelberg: Springer. S. 64-65.
2. Gebert, D. & v. Rosenstiel, L. (2002). Organisationspsychologie. Stuttgart: Kohlhammer. S. 27-28.
3. Kavaliauskienė, V. (2011). Pažintis su profesija. Klaipėda: KU leidykla. S. 62-63.
4. Laužackas, R.(2005). Profesinio rengimo metodologija. Kaunas: VDU leidykla. S. 32.
5. Polizeibeamten: obwohl die Politiker gleichgültig für unseren Armut sind, müssen wir die Gesellschaft schützen // Pareigūnai: nors politikams nerūpi mūsų skurdas, privalome ginti visuomenę. Internetquelle: <http://www.balsas.lt/m/naujiena/603409> [04.03.2013]
6. Scheer, C.A. (2010). Hält die Polizei, was sich Polizisten von ihr versprochen haben? Frankfurt: Verlag für Polizeiwissenschaft. S. 26-34.
7. Six, B. & Kleinbeck, U. (1989). Motivation und Zufriedenheit in Organisationen. In Erwin Roth (Hrsg.). Organisationspsychologie. Enzyklopädie der Psychologie. Band 3 (S. 348 - 398). Göttingen: Hogrefe. S. 354.

POLICIJOS PAREIGŪNO PROFESIJA: LŪKESČIAI IR REALYBĖ

Giedrė Paurienė
Mykolas Romeris Universitetas

Santrauka

Su esminiu žmogaus ir visuomenės poreikių tenkinimu visada siejamas darbas, tai tarsi žmogaus pareiga, būtinybė, gerovės sąlyga, individualios biografijos dalis. Pasitenkinimas darbu yra svarbi gyvenimo dalis, pagerina profesinę veiklą ir išaina visiems į naudą. Sunku aprėpti visą profesijų pasaulį, o tuo labiau prasiskverbti į įvairias profesionalų veiklos detales. Tačiau labai svarbu rasti sau tinkamą profesiją, tinkamą darbo aplinką ir suprasti, kokį vaidmenį savo gyvenime norima skirti profesinei veiklai. Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakultete Kaune kasmet sulaukiama skaitlingo būrio norinčiųjų tapti policijos pareigūnais. Jei policijos pareigūno profesija yra tai, ką apie ją įsivaizduoja būsimi pareigūnai, tuomet didelė tikimybė, kad pastarieji pareigūnai bus savo darbu patenkinti ir nepaliks tarnybos. Jei asmens lūkesčiai profesinės kasdienybės realybėje neišsipildo, ir, jei tai nesikeičia, tuomet atsiranda nusivylimas, kuris slegia. Šis procesas reiškia „profesinę aliuziją“, t. y. pasitenkinimo profesija dingimą. Tyrimo mokslinę problematiką atspindi tokie klausimai: Kaip būsimeji policijos pareigūnai įsivaizduoja šią profesiją, jos veiklos turinį? Ar būsimeji pareigūnai pradeda studijas, darbą turėdami galimai „blogą“ supratimą apie savo profesiją, ir remiantis faktu, kad jų suvokimas neatitinka būsimos profesinės veiklos realybės, vėliau nutraukia savo studijas, palieka tarnybą, patyrę profesinę aliuziją? Tyrimo tikslas – atskleisti, kaip kinta būsimų ir esamų policijos pareigūnų savo profesijos paveiklo suvokimas, kaip vertinamas šios profesijos požymių patrauklumas. Tyrimo uždaviniai: 1) aptarti respondentų požiūrio kaitą į policijos pareigūno profesijai charakteringus požymius įgyjant praktikos šioje profesinėje veikloje; 2) atskleisti, kaip respondentai vertina atskirus policijos pareigūno profesijos požymius. Tyrimo matavimo elementų pagrindą sudaro vokiečių mokslininkės C.A. Scheer 2003 metais atlikto tyrimo rezultatai, kurio metu buvo parengtas policijos pareigūno profesijos požymių sąrašas. Tyrimo metodu pasirinktas Wilcoxon kriterijus, kuris taikomas siekiant atsakyti į klausimą, kaip pakito respondentų požiūris į policijos pareigūno profesijos požymius, po to, kai jiems teko artimiau susipažinti su šia profesine veikla. Friedmano kriterijus naudojamas atskleisti, ar yra statistiškai reikšmingų skirtumų profesijos požymių vertinime. Tyrimo duomenų analizė parodė, kad būsimeji policijos pareigūnai pradeda studijas, tarnybą ne visada turėdami aiškų būsimos profesinės veiklos realybės suvokimą, kas vėliau gali įtakoti profesinės aliuzijos potyrio atsiradimą. Respondentų požiūris statistiškai reikšmingai pasikeičia net į pusę tyrime pateikiamų profesijos požymių. Respondentai nebelaiko šių požymių, kaip „Veiksmas, įtampa“, „Aukštas darbo užmokestis“, „Valdžios, galios turėjimas“, „Profesinis saugumas“, „Sportas“, „Karjeros galimybės“, „Uniforma“, „Monotonijos nebuvimas, darbo užduočių įvairovė“, „Ginklas“, tokiais charakteringais jų profesinei veiklai kaip iki policijos pareigūno profesijos pasirinkimo. Tačiau požiūris į „Pagarbą visuomenėje“, „Darbą biure, darbą su dokumentais“ bei „Gerą fizinį ir psichologinį pasirengimą“ pasikeičia kita linkme, t. y. pareigūnai, praktiškai susidūrę su policijos darbu, pakeičia savo požiūrį į minėtus profesijos požymius ir dabar juos laiko labiau būdingais šiai profesinei veiklai nei prieš pasirinkdami šią profesiją. Egzistuoja statistiškai reikšmingas skirtumas vertinant policijos pareigūno profesijos požymius pagal patrauklumą. Labiausiai patinkančiu profesijos požymiu laikomas „Pagalba kitiems“, o mažiausiai – „Aukštas darbo užmokestis“. Taip pat prie patrauklesnių profesijos požymių priskirtinas „Komandinis darbas“, „Kova su nusikalstamumu“, „Geras fizinis ir psichologinis pasirengimas“, o prie nepatrauklių – „Rizika, pavojus“, „Darbas biure, darbas su dokumentais“, „Valdžios, galios turėjimas“. Atkreiptinas dėmesys, kad „Darbas biure, darbas su dokumentais“ įvardinamas ne tik kaip nepatrauklus, bet ir kaip požymis, kurio charakteringumas šiai profesijai suvokiamas tik artimiau susipažinus su profesine veikla.

Raktiniai žodžiai: policijos pareigūno profesijos paveikslas, profesijos požymiai, profesinė aliuzija.

Giedrė Paužienė*, Mykolas Romeris universiteto Viešojo saugumo fakulteto Humanitarinių mokslų katedros lektorė. Mokslinių tyrimų kryptys: profesinės užsienio kalbos mokymo metodologija ir didaktika; profesinės kompetencijos ugdymasis informalaus mokymosi erdvėje; policijos pareigūno profesija, jos turinys bei keliami reikalavimai asmeniui ir jo kvalifikacijai.

Giedrė Paurienė*, Mykolas Romeris Universität, Fakultät für Öffentliche Sicherheit, Lehrstuhl für Geisteswissenschaften, Lektorin. Wissenschaftliche Interessen: Methodologie/Didaktik im Bereich des berufsbezogenen DaF-Unterrichts; Entwicklung beruflicher Kompetenz im Kontext des informellen Lernen; Beruf des Polizeibeamten, seine Inhalt und Forderungen an Person und an ihre Qualifikation.

BIOGRAFINIO METODO YPATUMAI ANALIZUOJANT INFORMALŪJŲ MOKYMĄSI

Giedrė Paurienė*

*Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Humanitarinių mokslų katedra
Putvinskio g. 70, LT-44211 Kaunas
Telefonas (8 37) 303664
El.paštas: giedre@pauriene.net*

Anotacija. Informaliojo mokymosi raiška įgauna vis didesnę reikšmę šiandieniniame pasaulyje. Kaip viena galimų tyrimų strategijų, susekti informaliai įgytas kompetencijas, naudojamas darbas su biografija. Todėl šio straipsnio tikslas yra atskleisti biografinio metodo ypatumus, reikšmingus analizuojant informalųjį mokymąsi. Atlikus pedagoginės, psichologinės mokslinės literatūros analizę, buvo išskirtos kelios išvados. Pirma, informaliojo mokymosi varijuojančios apibrėžtys suteikia galimybę skirtingoms interpretacijoms. Antra, informalųjį mokymąsi įtakoja tam tikra gyvenimo atkarpa ir kultūrinės tradicijos, vertybiniai orientyrai, įsitvirtinę kolektyviniai veiklos pavyzdžiai. Gyvenimiškas informaliojo mokymosi konstruktas įgalina gausius perėjimus tarp įvairių intencionalumo bei mokymosi proceso suvokimo lygių. Trečia, biografinio metodo taikymas kokybiniame mokymosi tyrime, gali pateikti atsakymus į tokius klausimus: kaip žmonės per savo gyvenimą mokosi, kokius mokymosi kelius jie pasirenka, kaip jie individualiai apjungia skirtingas mokymosi formas, kaip jie tam tikram turiniui suteikia subjektyvią prasmę, kaip jie susitvarko su visuomenės jiems keliamais lūkesčiais.

Pagrindinės sąvokos: informalusis mokymasis, individo ir visuomenės dialektika, žmogaus gyvenimo patirtys, biografinis metodas, interpretatyvinė paradigma.

IVADAS

Nuolat besikeičiantis pasaulis suaugusiems yra mokymosi aplinka, kuri palaipsniui prasiplečia tiek, kad apima visas darbo ir kasdienio gyvenimo situacijas. Mokymasis ir sugebėjimas mokytis nulemia visus žmogaus gyvenimo aspektus. Informaliojo mokymosi kelias – tai žmogaus gyvenimo kelias, kurio analizė siekiant asmens tobulėjimo gali atverti dideles galimybes tiek tyrinėtojams, tiek pačiam individui.

Formalusis išsilavinimas – tai mažesnioji mokymosi sudedamoji dalis. Neformalusis, informalusis (lietuvių mokslininkų dar vadinamas savaiminiu) yra daug svarbesni. Šis pripažinimas jau atsispindi tyrimuose ir teoriniuose moksliniuose darbuose tiek užsienio autorių (Marsick, Watkins, 2001; Garrick, 1998; Livingstone, 1999; Straka, 2000; Dohmen, 2001; Dehnbostel, 2003; Kirchhöfer, 2004; Overwien, 2005; Gonzi, 2007; Foley, 2007; Hamacher ir kt., 2012), tiek lietuvių (Žemaitaitytė, 2001; Laužackas, Teresevičienė, Stasiūnaitienė, 2005; Teresevičienė, Gedvilienė, Zuzevičiūtė, 2006; Jucevičienė, 2007, Alonderienė, 2009; Stasiūnaitienė ir Šlentnerienė, 2009; Žydžiūnaitė, Lepaitė, Cibulskas, Bubnys, 2012).

Globalizacija ir ekonomikos varžybos skatina modernizaciją, ką įrodo greitas komunikacijos ir informacijos technologijų vystymasis. Inovatyvios organizacijos priverstos nuolat keistis, tiek iš darbdavių, tiek iš darbėmių ateityje bus reikalaujama individualaus kompetencijos profilio, kuris išeis už kvalifikacijos ribų. Dėl žmonėms keliamų vis įvairesnių ir sudėtingesnių reikalavimų, reikia skirti informaliai mokymuisi didelę reikšmę, tačiau ne visi žmonės turi vienodas sąlygas tobulėti visą gyvenimą, ir todėl reikalingos įgalinančios struktūros, kurios padėtų vystyti kompetenciją.¹ Europos bendrijų komisijos Memorandume apie mokymąsi visą gyvenimą (2000) rašoma, kad žinios ir įgūdžiai įgyjami įvairiais būdais; aktualu stebėti kompetencijų augimo, o taip pat ir mažėjimo procesus; reikia sugebėti vertinti mokymosi visuomenėje, mokymosi veikloje gaunamus rezultatus.² Mokslininkai teigia, kad lyginant su formaliojo mokymu, kur kas mažiau dėmesio skiriama neformaliajam ir savaiminiam mokymuisi „tokiose socialinėse institucijose kaip šeima, įvairios organizacijos, klubai, bendruomenė ir kt. Šioms sritims dar trūksta švietimo politikų ir tyrėjų dėmesio.“³

Augant darbų turinio kompleksiskumui, ateityje turėtų tapti labai svarbi informinio mokymosi raiška darbo vietoje. Aktualu vystyti švietimo ir tolesnio mokymo/si koncepcijas, kurios atsižvelgtų į informalią mokymąsi, pripažintų informaliai įgytas kompetencijas. Informinio mokymosi darbo vietoje skatinimas turėtų tapti organizacinių procesų sudėtine dalimi.

Išsakyti teiginiai rodo, jog yra aktualu atskleisti informinio mokymosi vaidmenį mokymosi visą gyvenimą kontinuumo erdvėje, nes informinio mokymosi reikšmė, jo vaidmuo žmogaus kompetencijai nėra suvokti; valstybė į tai neinvestuoja. O kaip viena galimų tyrimų strategijų, susekti informaliai įgytas kompetencijas, naudotinas darbas su biografija. Todėl šio straipsnio **tikslas** – atskleisti biografinio metodo ypatumus, reikšmingus analizuojant informalią mokymąsi. Tikslui pasiekti iškelti šie tyrimo **uždaviniai**:

1. Aparti informinio mokymosi fenomeno sampratą;
2. Pristatyti biografinio metodo taikymo koncepcijos prielaidas analizuojant informalią mokymąsi.

Tyrimo objektas – biografinis metodas analizuojant informalią mokymąsi.

Tyrimo metodai: teoriniai – pedagoginės, psichologinės literatūros lyginamoji analizė, apibendrinimas ir vertinimas.

¹ Hamacher, W. et al. *Sicherheits- und Gesundheitskompetenz durch informelles Lernen im Prozess der Arbeit*. Forschung Projekt F 2141. Dortmund/Berlin/Dresden, 2012. P. 66.

² Kommission der Europäischen Gemeinschaften: *Memorandum über Lebenslanges Lernen*, Brüssel, 2000, P.38.

³ Teresevičienė, M.; Gedvilienė, G.; Zuzevičiūtė, V. *Andragogika*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2006. P.35.

INFORMALIOJO MOKYMOSI ESMĖS INTERPRETAVIMAI

XX amžiaus pradžioje JAV buvo atkreiptas dėmesys į informalųjį mokymąsi ir pastarasis pradėtas akcentuoti kaip svarbi mokymosi forma. Informaliojo mokymosi sąvokos autoriumi laikomas John Dewey, XX amžiaus pradžios amerikiečių pedagogikos klasikas, kuris savo darbuose jis nagrinėjo patyrimo ir refleksijos reikšmę švietimui bei ugdymui. Šiame kontekste jis panaudojo sąvoką „informalusis švietimas“ (angl. *informal education*), kuri, jo manymu, sudaro pagrindą formaliajam švietimui.⁴

Norint suprasti termino „*informalusis*“ kiltį, pasiremsime lotynų kalba, kur lotyniškai *infōrmis* reiškia *neturintis tinkamos išvaizdos; beformis*⁵, o anglų kalboje „*informal*“ pažodžiui reiškia *laisvas, nevaržomas*⁶. Taigi lingvistinėje termino „informalusis“ reikšmėje slypi supratimas, kad informalusis mokymasis - tai laisvas, nesisteminis, nestruktūrizuotas žinių, įgūdžių, gebėjimų ar vertybinių nuostatų įgijimo procesas.

1972 metais UNESCO komisija, vadovaujama Edgar Faure, pabrėžė, kad 70 procentų visų žmogaus mokymosi procesų vyksta informaliai ir atkreipė JAV švietimo politikų ir tyrėjų dėmesį į šią mokymosi formą.⁷

Laikotarpyje nuo 1980 iki XX amž. pabaigos pastebimi du požymiai, apibūdinantys informalųjį mokymąsi. Pirmiausia akcentuojama, kad informalusis mokymasis pasireiškia problemų sprendimo ir patyrimo refleksijos kontekste, kad informalųjį mokymąsi paskatina susidūrimas su tam tikra problema, pavyzdžiui, neįprastos arba konfliktinės situacijos; o antra - kad šiam mokymuisi tenka ypatingas vaidmuo mokymosi ir veiklos sąlygomis.⁸

1990 metų pradžioje ypatingą susidomėjimą sukėlė vadinamasis situacinis mokymasis (angl. *situated learning*). Lave ir Wenger (1991) savo studijoje teigia, kad žinios yra kuriamos dalyvaujant kompetenciją įgijusioje grupėje, kuri leidžia besimokančiajam tolydžio virsti jų bendruomenės branduolio dalimi.⁹ Wildemeersch ir kt. (1998) teigia, kad asmenys keičiasi, kai patiria įvairių bendruomenės santykių konfigūracijų poveikį. Tiek individualus, tiek

⁴ Overwien, B. Informelles Lernen: Ein Begriff zwischen ökonomischen Interessen und selbstbestimmtem Lernen. In: Künzel K. (Hg.): *Internationales Jahrbuch der Erwachsenenbildung*. Band 31/32. Köln: Böhlau, 2005, P. 3.

⁵ *Lotynų-lietuvių kalbų žodynas* (sud. Kazimieras Kuzavinis). 2-oji patiksl. ir papild. laida. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2007.

⁶ *Anglų – lietuvių kalbų žodynas* (sud. A. Laučka, B. Piesarskas, E. Stasiulevičiūtė). Vilnius: Mokslo, 1992.

⁷ Overwien, B. Informelles Lernen: Ein Begriff zwischen ökonomischen Interessen und selbstbestimmtem Lernen. In: Künzel K. (Hg.): *Internationales Jahrbuch der Erwachsenenbildung*. Band 31/32. Köln: Böhlau, 2005, P. 4.

⁸ Hamacher, W. et al. *Sicherheits- und Gesundheitskompetenz durch informelles Lernen im Prozess der Arbeit*. Forschung Projekt F 2141. Dortmund/Berlin/Dresden, 2012. P. 68.

⁹ Overwien, B. Informelles Lernen: Ein Begriff zwischen ökonomischen Interessen und selbstbestimmtem Lernen. In: Künzel K. (Hg.): *Internationales Jahrbuch der Erwachsenenbildung*. Band 31/32. Köln: Böhlau, 2005. P. 7.

visuomenės mokymasis yra „nuolatinio dialogo ir bendradarbiavimo su žmonėmis, esančiais kitose konfigūracijose, ... procesas... netikėtų ryšių mezgimas“.¹⁰ Taigi mokymasis yra nenutrūkstamai kūrybiškas ir susipynęs su darymu. Šių mokslininkų studijos rodo, kad besimokantieji paprastai generuoja naujas žinias, užuot vien tik sekę kitais. Jie sukuria savo numanomąsias žinias, kurios neatskiriamos nuo darbo. Apibendrinant galima teigti, kad informalusis mokymasis vyksta per profesinę praktiką. Šis mokymasis, akivaizdžiai prieštarauja tradiciniams aiškinimams, pabrėžiantiems individualų turinio žinių išmokimą ir darantiems prielaidą, kad tai sudaro profesinės kompetencijos pagrindą.¹¹

Informaliojo mokymosi apibrėžimai nėra vieningi, tačiau orientuojasi, anot Salmi (1993) į individą, jo asmeninį tobulėjimą, kuris remiasi individualia iniciatyva. Su informaliuoju mokymusi siejama spauda, televizija, bibliotekos, muziejai, teatrai, jaunimo organizacijos, laisvalaikio užsiėmimai. Sąvoka naudojama kaip sinonimas savivaldžiam, natūraliam ir implicitiniam mokymuisi.¹²

Garrick (1998) domisi informaliuoju mokymusi darbo proceso metu ir pabrėžia, kad informaliojo mokymosi klausimas pirmiausia sietinas su ekonominiais debatais. Informalusis mokymasis įgauna instrumentinį charakterį, tampa procesu „pagaminančiu“ kompetentingą ir veiksmingą asmenį, kuris įvaldė žinias ir įgijo įgūdžių, reikalingų veikti pasaulyje. Mokslininkas tvirtina nurodo, kad informalaus mokymasis turi *hidden curriculum* ir niekada nėra neutralus, jo negalima stebėti atsiribojus nuo asmens socialinių ryšių. Galimybes mokytis visada lemia socialinės pozicijos, tai galioja ir informaliajam mokymuisi, nes mokymasis yra iššaknijęs situacijoje, kurioje asmuo dalyvauja, o ne to žmogaus galvoje kaip intelektinės sampratos, gaunamos refleksijos būdu.¹³ Taigi, informaliojo mokymosi klausimai iš esmės yra stipriai susieti su subjekto profesine kvalifikacija ir kompetencijomis.

Kanados tyrėjas David Livingstone (1999) palygina informalių mokymosi procesą su ledkalniu. Ledkalnio viršūnė – tai formalaus mokymosi išdava, o kas lieka po vandeniu, tai informaliai surinktas žmogaus žinių rezervuaras.¹⁴ Livingstone pateikiamoje informalaus

¹⁰ Fenwick, T. & Tennant, M. Suaugusiųjų mokymosi supratimas. Foley, G. (sud.). *Suaugusiųjų mokymosi metmenys. Suaugusiųjų švietimas globalizacijos laikais*. Vilnius: Kronta, 2007. P. 76.

¹¹ Gonzi, A. Naujasis profesinis mokymas. Foley, G. (sud.). *Suaugusiųjų mokymosi metmenys. Suaugusiųjų švietimas globalizacijos laikais*. Vilnius: Kronta, 2007. P.43-45.

¹² Overwien, B. Informelles Lernen: Ein Begriff zwischen ökonomischen Interessen und selbstbestimmtem Lernen. In: Künzel K. (Hg.): *Internationales Jahrbuch der Erwachsenenbildung*. Band 31/32. Köln: Böhlau, 2005. P. 6.

¹³ Garrick, J. *Informal Learning in the Workplace*. Unmasking Human Resource Development. London, 1998.

¹⁴ Livingstone, D. W. Informelles Lernen in der Wissensgesellschaft. In: Arbeitsgemeinschaft Qualifikations-Entwicklungs-Management (Hg.): *Kompetenz für Europa: Wandel durch Lernen – Lernen im Wandel*. Referate auf dem internationalen Fachkongress. Berlin, 1999.

mokymosi apibrėžtyje jaučiama John Dewey pragmatizmo įtaka ir orientacija į savivaldų mokymąsi, kurio esmė - sąmoningai žmogaus organizuotas jo tobulėjimo procesas, realizuojamas įvairiose žmogaus gyvenimo aplinkose. Remiantis Livingstone (1999), galime teigti, kad savivaldumas galioja tiek formaliam, tiek ir informaliai mokymuisi.

Žvelgiant nuo 2000 metų iki šiandienos matomos dvi informalaus mokymosi apibūdinimo kryptys. Vieni mokslininkai (Kirchhöfer, 2004¹⁵; Schiersmann, 2007¹⁶) teigia, kad informalusis mokymasis yra sąmoningas mokymasis ir nuo jo atiboja atsitiktinį (incidentinį) mokymąsi. Kita mokslininkų grupė (Marsick ir Watkins, 2001¹⁷; Dohmen, 2001¹⁸) atsitiktinį (incidentinį) mokymąsi, o Dehnbostel (2003)¹⁹ taip pat ir refleksyvių bei implicitinių mokymąsi laiko informalaus mokymosi dalimi.

Taip pat atskirai reiktų paminėti Straka (2000)²⁰, Schiersmann (2007)²¹ mokslinę poziciją, kad ne individų mokymosi procesus reikia skirstyti mokymosi psichologine prasme, bet patį mokymosi kontekstą, kuriame jie vyksta, skirti į formalųjį ir informaliųjį. Esminis skirtumas yra pedagoginė intencija. Tuo remiantis formalusis mokymasis - „mokymasis švietimo įstaigose, esant numatytam pedagoginiam tikslui“, o informalus mokymasis - „mokymasis, kuris nėra organizuojamas pagal numatytą pedagoginį tikslą“. Schiersmann informaliųjį mokymąsi skirsto pagal mokymosi aplinkas: mokymasis dirbant; mokymasis privačioje ir visuomeninėje erdvėje; mokymasis su naujomis medijomis ir kt.²²

Lietuvos mokslininkai Laužackas, Teresevičienė, Stasiūnaitienė (2005) informaliųjį mokymąsi vadina savaiminiu²³. Tyrėjai pažymi, kad mokymosi savaimingumas nustatomas pagal tai, ar jis organizuojamas švietimo institucijų, ar ne, ir teigia, kad tokio mokymosi pagrindas yra asmeninių, profesinių, socialinių, šeimos poreikių tenkinimas. Kito požiūrio laikosi Jucevičienė (2007), teigdama, kad savaiminiu mokymusi laikytinas mokymasis, „kai

¹⁵ Kirchhöfer, D. Lernkultur Kompetenzentwicklung: Begriffliche Grundlagen. Arbeitsgemeinschaft Betriebliche Weiterbildungsforschung e.V. (Hg.). *Projekt Qualifikations- Entwicklungs-Management*. Berlin: ESM Satz und Grafik GmbH, 2004.

¹⁶ Schiersmann, C. *Berufliche Weiterbildung*. Wiesbaden: SV, 2007. P. 26-28.

¹⁷ Marsick V. J.; Watkins K. E. Informal and Incidental Learning. In: *New Directions for Adult and Continuing Education*. Nr.89, 2001.

¹⁸ Dohmen, G. *Das informelle Lernen. Die internationale Erschließung einer bisher vernachlässigten Grundform menschlichen Lernens für das Lebenslange Lernen aller*. Bonn: BMBF Publik, 2001.

¹⁹ Dehnbostel, P. *Informelles Lernen: Arbeitserfahrungen und Kompetenzerwerb aus berufspädagogischer Sicht*. Überarbeiteter Vortrag anlässlich der 4. Fachtagung des Programms „Schule/Wirtschaft/Arbeitsleben“ am 18./19. Sept. 2003 in Neukirchen/Pleiß.

²⁰ Straka, G. A. Lernen unter informellen Bedingungen. Begriffsbestimmung, Diskussion in Deutschland, Evaluation der Desiderate. In: Arbeitsgemeinschaft Qualifikations-Entwicklungs-Management (Hg.). *Kompetenzentwicklung*. Münster: Waxmann, 2000. P. 15-70.

²¹ Schiersmann, C. *Berufliche Weiterbildung*. Wiesbaden: SV, 2007. P. 26-28.

²² Žr ten pat. P. 26-28.

²³ Laužackas, R.; Teresevičienė, M.; Stasiūnaitienė, E. *Kompetencijos vertinimas neformaliajame ir savaiminiame mokymesi*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2005.

žmogus tobulėja be papildomų pastangų. (...) savaiminiu mokymusi grįstas tobulėjimas vyksta tiesiog savaime, kai žmogus atlieka savo gyvenimo vaidmenį²⁴ ir prie informalaus mokymosi veiksmų taip pat priskiria savarankišką sąmoningą mokymąsi – literatūros, įvairių žiniasklaidos priemonių teikiamos informacijos studijos, kitų patirties analizė, „todėl savaiminiu mokymąsi galima laikyti tik tuomet, jei jis tikrai vyksta savaime ir be jokių papildomų žmogaus pastangų. Šia prasme savaiminis mokymasis laikytinas sudedamąja informalaus mokymosi dalimi.“²⁵

Teresevičienė, Gedvilienė, Zuzevičiūtė išskiria savaiminį bei aplinkybinį mokymąsi. Savaiminio mokymosi forma aiškinama kaip natūralus, nuolat vykstantis suaugusiųjų mokymasis, kurio šaltiniu gali būti kasdienis žmogaus gyvenimas, todėl jis gali būti neplanuotas, specialiai neorganizuotas. Tokio mokymosi pagrindu yra asmeniniai, socialiniai, ekonominiai ar šeimos poreikiai, tokia suaugusiųjų veikla gali būti neatpažįstama kaip mokymasis.²⁶ Vadinasi tai gali būti nesąmoningas mokymasis, kas prieštarautų, pavyzdžiui Foley (2007), Kirchhöfer (2004), Schiersmann (2007) nuomonei, kur akcentuojama, kad savaiminio (t. y. informalių) mokymosi forma apima suaugusiųjų sąmoningą norą pasimokyti iš savo patirties. O aplinkybinio mokymosi forma, anot Teresevičienės ir kt. (2006), laikomas mokymasis, kuris vyksta atliekant konkrečią veiklą ar bendraujant su kitais žmonėmis socialinėse, kultūrinėse ar politinėse situacijose. Tokios formos mokymasis yra tarytum konkrečios veiklos palydovas, todėl pačios veiklos eigoje jis gali būti suvokiamas arba nesuvokiamas kaip mokymasis. Ši mokslininkų išskirta aplinkybinio mokymosi forma atitinka Foley (2007)²⁷ minimą „incidental learning“, kuris į lietuvių kalbą buvo išverstas kaip „šalutinis“.

Stasiūnaitienė, Šlentnerienė (2009) savaiminį mokymąsi laiko savarankišku mokymusi, kuris gali vykti įvairioje aplinkoje, tačiau nėra iš anksto suplanuotas ir apgalvotas, nėra tikslingas ir specialiai organizuotas, gali trukti ilgą laiką.²⁸ Tuo tarpu Alonderienė (2009), pateikdama savaiminio mokymosi apibrėžimą, akcentuoja, kad tai „sąmoningas ir/ar nesąmoningas, atsitiktinis procesas, kurio metu besimokantysis įgyja kompetencijų“²⁹.

²⁴ Jucevičienė, P. *Besimokantis miestas*. Kaunas: Technologija, 2007. P. 114.

²⁵ Žr. ten pat. P. 115.

²⁶ Teresevičienė, M.; Gedvilienė, G.; Zuzevičiūtė, V. *Andragogika*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2006. P. 30.

²⁷ Foley, G. Suaugusiųjų švietimas ir mokymas šiandien. Foley, G. (sud.). *Suaugusiųjų mokymosi metmenys. Suaugusiųjų švietimas globalizacijos laikais*. Vilnius: Kronta, 2007. P. 21-34.

²⁸ Stasiūnaitienė, E.; Šlentnerienė, V. *Studentų požiūris į neformalių ir savaiminio mokymosi pasiekimų pripažinimo svarbą*. Profesinis rengimas: tyrimai ir realijos, Nr. 18, 2009, P. 182.

²⁹ Alonderienė, R. *Vadovų savaiminio mokymosi įtaka įmonės veiklos rezultatams*. Daktaro disertacija: socialiniai mokslai (vadyba ir administravimas). Kaunas, ISM vadybos ir ekonomikos universitetas, 2009, P. 39.

Plačiausią savaiminio mokymosi sampratą pateikia Žydžiūnaitė ir kt. (2012,), teigdami, jog „savaiminis mokymasis yra bet kokia veikla, apimanti supratimo, žinių ar įgūdžių siekimą, ir kuri vyksta be išoriškai primestų mokymosi programų kriterijų, galintis vykti bet kokiam kontekste, už ugdymo institucijų mokymo programos ribų.“³⁰ Šioje sampratoje akcentuojamas asmens tobulėjimo procesas nenurodant intencionalumo laipsnio iš besimokančiojo perspektyvos.

Apibendrinant tiek užsienio, tiek Lietuvos mokslininkų požiūrius, galima teigti, kad mokslininkų nuomonės išsiskiria, ar informalusis mokymasis apima ir implicitinį, incidentinį (atsitiktinį) mokymąsi. Savivaldumas galioja tiek formaliam, tiek ir informaliajam mokymuisi. Vietoj mokymosi proceso, kai kurie autoriai skiria patį mokymosi kontekstą į formalų ir informalųjį. Tačiau atkreiptinas dėmesys į tai, kad formaliuose kontekstuose taip pat vyksta informalusis mokymasis³¹, tikslinis mokymasis visada turi atsitiktinio mokymosi elementų³². Pats mokymasis savaime nėra nei formalus, nei neformalus ar informalus, o tik gali būti apibūdinamas pagal aplinkos ar konteksto, kuriame jis vyksta požymius, pagal asmens mokymosi intenciją. Informalusis mokymasis laikytinas kontinuumu tarp savivaldaus ir aplinkos įtakoto, atsitiktinio, savaiminio mokymosi (tobulėjimo be papildomų pastangų). Į mokymosi organizavimą ir mokymosi procesą orientuoti apibrėžimai greičiau vienas kitą papildo, nei tarpusavyje konkuruoja³³. Iš esmės, kalbant apie informalųjį mokymąsi, turimas omenyje konstruktas, kurį atskleidžia ir paaiškina gyvenimas, o intencija ir procesualumas gali pasireikšti skirtingais laipsniais.

BIOGRAFINIS METODAS INFORMALIOJO MOKYMOŠI TYRIMUOSE

Biografinio metodo samprata yra nevienareikšmė. Skirtingi autoriai įvairiai klasifikuoja metodus, kuriuos apima terminas „biografinis metodas“. Pagal Bornat (2008), „biografiniai metodai yra lyg skėtis kuris apima tarpusavyje susijusius, įvairiais terminais pavadintus metodus: naratyvas (angl. *narrative*), gyvenimo istorija (angl. *life history*), sakytinė istorija (angl. *oral history*), autobiografija (angl. *autobiography*), biografinis interpretacinis metodas

³⁰ Žydžiūnaitė, V., Lepaitė, D., Cibulskas, G., Bubnys, R. *Savaiminis mokymasis darbo aplinkoje: bendrosios kompetencijos vystymosi kontekstualumas (socialinio ir sveikatos priežiūros sektorių, formalios savivaldos ir nevyriausybinų organizacijų atvejais)*. Šiauliai: Šiaulių kolegijos leidybos centras, 2012. P. 25.

³¹ Laužackas, R.; Teresevičienė, M.; Stasiūnaitienė, E. *Kompetencijos vertinimas neformaliajame ir savaiminiame mokymesi*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2005.

³² Teresevičienė, M.; Gedvilienė, G.; Zuzevičiūtė, V. *Andragogika*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2006, P. 34.

³³ Overwien, B. Informelles Lernen: Ein Begriff zwischen ökonomischen Interessen und selbstbestimmtem Lernen. In: Künzel K. (Hg.): *Internationales Jahrbuch der Erwachsenenbildung*. Band 31/32. Köln: Böhlau, 2005. P. 14.

(angl. *biographical interpretive method*), istorijų pasakojimai (angl. *storytelling*), auto/biografijos (angl. *auto/biography*), memuarai (angl. *reminiscence*) ir kt.³⁴

Creswell (2007), apibūdindamas metodus, kurių metu kalbama apie tyrėjui asmens papasakotą gyvenimo istoriją arba kai ši informacija randama archyvuose šaltiniuose bei kituose dokumentuose, naudoja terminą „biografinė studija“. Šis terminas, jo nuomone, apima biografiją, autobiografiją, gyvenimo istorijas, sakytines istorijas.³⁵

Nežiūrint įvairialypės metodų, vadinamu terminu „biografiniai metodai“, klasifikacijos, reikėtų pastebėti, kad juos visus jungia siekimas išsamiai pažinti asmenybės gyvenimo istoriją ir sąlygas, kuriose ji formavosi. Naudojant šiuos metodus retrospektyviu ir chronologiniu būdu gali būti tiriamos individo subjektyvios ne tik asmeninio, bet ir visuomeninio gyvenimo pusės (Denzin, Lincoln, 2005³⁶; Bornat, 2008³⁷).

Bornat išryškina aspektus, kurie parodo biografinių metodų stiprybes ir yra labiausiai inovatyvūs bei kūrybiški socialinių tyrimų atžvilgiu. Tai interaktyvumas (duomenys gaunami tiesioginės socialinės interakcijos būdu - interviu metu), subjektyvumas (koncentruojantis į jausmus, emocijas ir darant išvagas apie individuailių situacijų bei patirčių supratimą, išryškinama saviraiška), struktūriškumas (remiamasi išankstine teorija ar tyrėjo turimų idėjų rėmais, išryškinama atskirų disciplinų teorijų įtaka duomenų generavimui), kontekstas (asmeninei nuomonei ar nuomonių visumai yra suteikiama prasmė suformuota laikmečio ar vietovės, kurioje yra tyrėjas, tyrėjo institucija bei jo tiriamų klausimų ratas).³⁸

Geißler ir Orthey (2002) akcentuoja darbą su biografija, kaip vieną galimų tyrimų strategijų, siekiant susekti informaliai įgytas kompetencijas. Biografinis metodas, anot jų, naudingas dėl įvairių priežasčių: suteikia galimybę geriau pažinti savo stipriąsias ir silpnąsias puses, interesus ir tokiu būdu priimti tinkamus sprendimus savo tobulėjimui; išryškina informaliai įgytas kompetencijas; suteikia didaktikai žinių, kokios sąlygos reiktų sudaryti informaliai mokymuisi; suteikia galimybę biografijų tyrėjams pamatyti gyvenimo eigos ir ugdymosi procesų sąryšį.³⁹

³⁴ Bornat, J. Biographical methods. In: Alasuutari, P. et al. eds. *The Sage Handbook of Social Research Methods*. London, UK: Sage, 2008. P. 344.

³⁵ Creswell, J. W. *Qualitative inquiry and research design – Choosing among five traditions*. SAGE Publications, 2007. P. 233.

³⁶ Denzin, N. K., Lincoln Y. S. *The Sage Handbook of Qualitative Research*. SAGE Publications, 2005. P. 652–653.

³⁷ Bornat, J. Biographical methods. In: Alasuutari, P. et al. eds. *The Sage Handbook of Social Research Methods*. London, UK: Sage, 2008. P. 343.

³⁸ Žr. ten pat. P. 344.

³⁹ Geißler, K. A.; Orthey, F. M. Kompetenz: Ein Begriff für das verwertbare Ungefähre; in: Nuissl, E. et al. (Hg.): *Kompetenzentwicklung statt Bildungsziele?* Report Nr. 49, Juni 2002, p. 69-79.

Naudojant biografinį metodą suaugusiųjų mokymosi tyrimuose, išaiškėja tokie aspektai, kurie šiaip liktų nepastebėti : „Iš analizuojamų biografijų buvo galima sužinoti, kad anapus formalaus lavinimo karjeros, kuri nebuvo apibūdinama kaip sėkminga, visgi vystėsi „individualaus modernėjimo“ potencialas, kuris kiekybinio tyrimo duomenimis nebūtų atskleistas.“⁴⁰

Tyrimas naudojant biografinį metodą - tai kokybinis tyrimas interpretatyvinės paradigmos rėmuose, kurio šaknys siekia simbolinį interakcionizmą ir etnometodologiją⁴¹, o jo tikslas – išsiaiškinti, kaip žmonės konstruoja savo realybę, t. y. kaip jie priima visuomenės jiems keliamus reikalavimus, kaip jie reprodukuoja arba varijuoja socialinėmis taisyklėmis ir struktūromis ir kaip siekia savo tikslo. Šiuolaikinis gyvenimas virsta sprendimų virtine, o biografijos tarsi sankirtos taškai tarp individų ir visuomenės.⁴² Biografinio tyrimo koncepcijos pagrindas yra individo ir visuomenės dialektika⁴³ - mokymosi procesuose integruojasi visuomeninės sąlygos ir asmenybės vystymosi procesai, kurių kompleksiskumas gali būti atskleistas naudojant kokybinį tyrimą. Anot Arnold et. al., (1998), mokymasis vyksta interpretavimo būdu ir visuomenės veikėjų realybės konstrukcijos paaiškina apie individualių ir visuomeninių performansų dialektiką. Visa tai yra tinkamas pagrindas, tirti mokymosi procesus naudojant biografinę medžiagą. Jei mokymasis betarpiškai susietas su subjektyvia perspektyva, tai reiškia, kad besimokančiųjų požiūris į savo mokymosi procesus, gali tapti pagrindu analizės, galinčios aprašyti mokymosi procesus.⁴⁴

Be to, biografinė medžiaga suteikia galimybę tirti patirties susisluoksniavimą. Tai reiškia, kad tiek patirties elementų kaip socialinio pasaulio sudėtinių dalių įsisavinimo procesas gali būti rekonstruotas per subjektyvių reikšmių priskyrimą, tiek ir pats patirties sluoksniavimosi procesas kaip viena po kitos einančių generatyvių elgsenos ir žinių struktūrų formavimasis. Siekiant išsamiau aprašyti procesą, pasitelksime vokiečių filosofo, pedagogo Günther Buck (1989) samprotavimus: „Žodis ‚patirtis‘ (ir atitinkamai žodis ‚mokymasis‘) turi dvigubą reikšmę. Iš vienos pusės, tai atskiros patirtys apie kažką. Atskiros patirtys yra tai, nuo

⁴⁰ Nittel, D. *Berufsbiographie und Weiterbildungsverhalten*. In: REPORT. Literatur- und Forschungsreport Weiterbildung, Heft 37, 1996. P. 16.

⁴¹ Wilson T.P. Theorien der Interaktion und Modelle soziologischer Erklärung. In Arbeitsgruppe Bielefelder Soziologen (Hg.). *Alltagswissen, Interaktion und gesellschaftliche Wirklichkeit* (5. Auflage), 1981. Opladen: Westdeutscher Verlag.

⁴² Völter, B., Dausien, B., Lutz H., Rosenthal, G. (Hg.). *Biographieforschung im Diskurs*. Verlag für Sozialwissenschaften, 2005.

⁴³ Rosenthal, G. Interpretative Sozialforschung. In der Reihe: *Grundlagentexte Soziologie*. Hg. von Klaus Hurrelmann. Weinheim und München: Juventa, 2011.

⁴⁴ Cit. pgl. Felden, von, H. *Lebenslanges Lernen, Bildung und Biographie. Zur Verknüpfung von Bildungs- und Biographieforschung*. Antrittsvorlesung an der Johannes Gutenberg Universität Mainz 15. Juli 2004. P.14.

ko prasideda mūsų žinojimas, o nuo jų, kaip sako Kantas, prasideda mūsų pažinimas. [...] Patirtis taip pat yra ir procesas, kuriam vykstant mumyse atsiranda kažkas naujo, kas įauga į jau buvusią patirtį. [...] Antra, žodis ‚patirtis‘ nurodo į struktūrą, kuri vadintina patirties vidine retrospektyva. Ši retrospektyva nulemia patirties augimo charakterį. Kiekviename patyrimo mes pergyvename patyrimą, tarsi esantį virš buvusio patyrimo. [...] Tik esant savo paties patirties retrospektyvoje, [...], slypi patirties pamokanti jėga.“⁴⁵

Biografinis metodas padeda suprasti ir paaiškinti, platesniame kontekste interpretuoti individų patirtis (kokias jie perteikia savo pasakojimuose), taip pat šiuo metodu siekiama atskleisti patirties reikšmę patiems individams. Kaip pastebi Antikainen (1998), mokymosi patirties sąrašus galima interpretuoti kaip istorijas, padedančias valdyti gyvenimą, kurios „perteikia žinias ir įgūdžius, padėjusius žmogui susidoroti su gyvenimo problemomis.“⁴⁶ Būtent žmogaus gyvenimo patirtys yra švietimo procesų pamatai, todėl visai natūralu, kad biografinis metodas yra naudojamas švietimo, ir ypač suaugusiųjų švietimo, tiriamajame darbe.

Anot Alheit ir kt. (2003), atskiros patirčių sritys gyvenimo eigoje integruojasi ir apsjungia į vieną prasmų konstruktą. Biografinės patirties lygmenyje ribos tarp formalaus, neformalaus ir informalaus mokymosi susilieja ir gali būti atrastos, jei jas susiesime su mokymosi kontekstais.⁴⁷ Naratyvinio interviu duomenų analizė remiantis Schütze (1983, 1984) yra tinkamas instrumentas proceso struktūrų analizei, galintis padėti rekonstruoti patirties susisluoksniavimą ir taip identifikuoti mokymosi procesų tipinius požymius.⁴⁸

Tyrimo, naudojant biografinį metodą tikslas, galėtų būti suprasti, aprašyti, išsiaiškinti, aptarti tiriamą reiškinį, pvz., suprasti ir aprašyti pedagogų profesinės kompetencijos ugdymosi galimybes informального mokymosi kontekste, remiantis jų papasakotomis gyvenimo biografijomis. Tyrimo problemos klausimai prasidėtų žodeliais „kodėl“, „kaip“, pvz., kaip pedagogai konstruoja savo profesinės kompetencijos informalaus ugdymosi procesą, pasakodami savo gyvenimo biografijas? Kaip pedagogai suvokia savo profesinės kompetencijos ugdymąsi? Kaip vertina savo informalaus mokymosi patirtis? Detalesni klausimai gali būti tokio pobūdžio: kokios yra objektyvios patirtys asmens gyvenime? Kokia

⁴⁵ Žr. ten pat. P. 15.

⁴⁶ Cit. pgl. Schweighofer-Brauer, A. kartu su „Realize“ projekto partneriais. Transkultūrinis biografinis darbas (TBD): esminiai bruožai // *Transkultūrinis biografinis darbas. Praktinis vadovas*, 2012. P.72.

⁴⁷ Alheit, P. et al. *Neue Formen (selbst) organisierten Lernens im sozialen Umfeld*. QUEM-Materialien 43, Berlin, 2003. P. 28.

⁴⁸ Felden, von, H. *Lebenslanges Lernen, Bildung und Biographie. Zur Verknüpfung von Bildungs- und Biographieforschung*. Antrittsvorlesung an der Johannes Gutenberg Universität Mainz 15. Juli 2004. P.15.

susiformuoja istorija, sujungus konkrečias gyvenimo patirtis? Kokie yra konkretūs pasakoto naratyvo segmentai, kurie iliustruoja individualaus gyvenimo prasmes?

Atsakymo į šiuos klausimus būtų ieškoma žvelgiant per informantų biografijas ir tokiu būdu analizuojant jų suvokimus. Tyrimo klausimas yra apie individų požiūrius, nuostatas ir patirtis, kurie apklausiamųjų bus tik formuluojami, o tyrėjas galės juos suprasti sąryšyje su jų atsiradimo istorija. Biografija nereiškia pavaizduotų gyvenimo faktų eigos, kaip gimimo data, studijų pradžia ir pabaiga, čia turima omeny vis naujai ir kitaip individo papasakota gyvenimo biografija, patyrimo istorija. Pragyvento gyvenimo nebegalima pakeisti, o biografija visuomet priklausoma nuo laikmečio, kada ji pasakojama ir tokiu būdu gali varijuoti ir kisti. „Vietoj priežasties-poveikio modelio biografijos analizė pateikia paaiškinimus pasakojimo forma „kaip buvo prieita iki to, kad...“⁴⁹

Apibendrinant galima teigti, kad mokymasis nėra grynai individualus procesas, jis siejasi su visuomenės struktūromis ir kultūriniais interpretavimo kontekstais. Biografinė medžiaga suteikia galimybę pažvelgti į patirtį arba į formą, kuri suteikiama kasdienėms gyvenimiškoms patirtims, krizėms. Šiuose pasakojimuose susipina informalusis, formalus, neformalus mokymasis, nes patirties sluoksniuose nevyksta analitinis atskyrimas. Tačiau čia galima išgvildinti sąryšių pavyzdžius ir faktorius, kuriuos šios vienas su kitu susisiejančios mokymosi formos leidžia suprasti, gauti informacijos apie tai, kas, kaip, esant kokioms sąlygoms buvo mokomasi, kokie interesai buvo sužadinti, kokie sunkumai iškilo mokantis, kokį poveikį turėjo „slaptas mokymosi turinys“ (angl. *hidden curriculum*).

IŠVADOS

Didžioji dalis žmogaus mokymosi biografijos apima mokymąsi iš gyvenimo. Sunku pateikti vienintelę informalojo mokymosi fenomeno sampratą. Studijuojant mokslinius darbus, tampa akivaizdu, kad nėra vieno bendro informalojo mokymosi sąvokos ir koncepcijos supratimo. Informalojo mokymosi varijuojančios apibrėžtys suteikia galimybę skirtingoms interpretacijoms. Be to, sampratos, įtakojamos istorinio konteksto, dažnai patiria kaitą.

Informalųjį mokymąsi įtakoja tam tikra gyvenimo atkarpa ir kultūrinės tradicijos, vertybiniai orientyrai, įsitvirtinę kolektyviniai veiklos pavyzdžiai. Šio mokymosi procesu negarantuojama nei institucijos, nei ugdymo turinys. Informaliajame mokymesi žmogaus biografijos kontekste rasime skirtingais laipsniais išreikštą sąmoningumą, intencionalumą ir

⁴⁹ Dausien, B. Biographie und/oder Sozialisation? In: Kraul, M.; Marotzki, W. (Hg.). *Biographische Arbeit. Perspektiven erziehungswissenschaftlicher Biographieforschung*. Opladen: Leske und Budrich, 2002. P. 79.

savivaldumą. Gyvenimiškas informального mokymosi konstruktas įgalina gausius perėjimus tarp įvairių intencionalumo bei mokymosi proceso suvokimo lygių.

Biografinio metodo taikymo koncepcijos pagrindas yra individo ir visuomenės dialektika. Tai yra mokymosi procesuose integruojasi visuomeninės sąlygos ir asmenybės vystymosi procesai, kurių kompleksiskumas gali būti atskleistas naudojant kokybinį tyrimą.

Biografinio metodo taikymas kokybiniame ugdymosi, mokymosi tyrime, gali pateikti atsakymus į tokius klausimus: kaip žmonės per savo gyvenimą mokosi, kokius mokymosi kelius jie pasirenka, kaip jie individualiai apjungia skirtingas mokymosi formas, kaip jie tam tikram turiniui suteikia subjektyvią prasmę, kaip jie susitvarko su visuomenės jiems keliamais lūkesčiais. Biografinis metodas gali atskleisti kompleksiskumą, kuris būdingas patyriminiam, kasdieniniam gyvenime vykstančiam mokymuisi.

Naudojant biografinį metodą galima išanalizuoti mokymosi procesus, rekonstruoti patirties susisluoksniavimą, išryškinti sąryšių pavyzdžius ir nustatyti įtakojančius faktorius. Biografinis tyrimas gali tapti empiriniu pagrindu, siekiant išaiškinti ir tiksliau suprasti įvairius mokymosi kontekstus, kuriuos pateikia Mokymosi visą gyvenimą koncepcija.

LITERATŪRA

1. Alheit, P. et al. *Neue Formen (selbst) organisierten Lernens im sozialen Umfeld*; QUEM-Materialien 43, Berlin, 2003. P. 28.
2. Alonderienė, R. *Vadovų savaiminio mokymosi įtaka įmonės veiklos rezultatams*. Daktaro disertacija: socialiniai mokslai (vadyba ir administravimas). Kaunas, ISM vadybos ir ekonomikos universitetas, 2009. P. 39-41. [žiūrėta 2013-06-11]. <http://vddb.library.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:E.02~2009~D_20090911_130515-33538/DS.005.0.01.ETD> .
3. *Anglų–lietuvių kalbų žodynas* (sud. A. Laučka, B. Piesarskas, E. Stasiulevičiūtė). Vilnius: Mokslas, 1992.
4. Bornat, J. Biographical methods. In: Alasuutari, P. et al. (eds.) *The Sage Handbook of Social Research Methods*. London, UK: Sage, 2008. P. 344–356.
5. Creswell, J. W. *Qualitative inquiry and research design – Choosing among five traditions*. SAGE Publications, 2007. P. 233.
6. Dausien, B. Biographie und/oder Sozialisation? In: Kraul, M. (Hg.); Marotzki, W. (Hg.). *Biographische Arbeit. Perspektiven erziehungswissenschaftlicher Biographieforschung*. Opladen: Leske und Budrich, 2002. P. 79.
7. Dehnbostel, P. *Informelles Lernen: Arbeitserfahrungen und Kompetenzerwerb aus berufspädagogischer Sicht*. Überarbeiteter Vortrag anlässlich der 4. Fachtagung des Programms „Schule/Wirtschaft/Arbeitsleben“ am 18./19. Sept. 2003 in Neukirchen/Pleiße.
8. Denzin, N. K., Lincoln Y. S. *The Sage Handbook of Qualitative Research*. SAGE Publications, 2005. P. 652–653.
9. Dohmen, G. *Das informelle Lernen. Die internationale Erschließung einer bisher vernachlässigten Grundform menschlichen Lernens für das Lebenslange Lernen aller*. Bonn: BMBF Publik, 2001. [žiūrėta 2013-06-11]. <http://www.werkstatt-frankfurt.de/fileadmin/Frankfurter_Weg/Fachtagung/BMBF_Das_informelle_Lernen.pdf> .

10. Felden, von, H. *Lebenslanges Lernen, Bildung und Biographie. Zur Verknüpfung von Bildungs- und Biographieforschung*. Antrittsvorlesung an der Johannes Gutenberg Universität Mainz 15. Juli 2004. [žiūrėta 2013-06-11]. <<http://www.erwachsenenbildung.uni-mainz.de/Dateien/vortragvonfelden.pdf>>.
11. Fenwick, T. & Tennant, M. Suaugusiųjų mokymosi supratimas. Foley, G. (sud.). *Suaugusiųjų mokymosi metmenys. Suaugusiųjų švietimas globalizacijos laikais*. Vilnius: Kronta, 2007. P. 67-82.
12. Foley, G. Suaugusiųjų švietimas ir mokymas šiandien. Foley, G. (sud.). *Suaugusiųjų mokymosi metmenys. Suaugusiųjų švietimas globalizacijos laikais*. Vilnius: Kronta, 2007. P. 21-34.
13. Garrick, J. *Informal Learning in the Workplace*. Unmasking Human Resource Development. London, 1998.
14. Geißler, K. A.; Orthey, F. M. Kompetenz: Ein Begriff für das verwertbare Ungefähre; in: Nuissl, E. et al. (Hg.): *Kompetenzentwicklung statt Bildungsziele?* Report Nr. 49, Juni 2002. P. 69-79. [žiūrėta 2013-06-11]. <http://www.die-bonn.de/espid/dokumente/doc-2002/nuissl02_02.pdf>.
15. Gonzi, A. Naujasis profesinis mokymas. Foley, G. (sud.). *Suaugusiųjų mokymosi metmenys. Suaugusiųjų švietimas globalizacijos laikais*. Vilnius: Kronta, 2007. P. 35-49.
16. Hamacher, W. et al. *Sicherheits- und Gesundheitskompetenz durch informelles Lernen im Prozess der Arbeit*. Forschung Projekt F 2141. Dortmund/Berlin/Dresden, 2012. P. 66-70.
17. Jucevičienė, P. *Besimokantis miestas*. Kaunas: Technologija, 2007. P. 114-115.
18. Kirchhöfer, D. Lernkultur Kompetenzentwicklung: Begriffliche Grundlagen. Arbeitsgemeinschaft Betriebliche Weiterbildungsforschung e.V. (Hg.). *Projekt Qualifikations-Entwicklungs-Management*. Berlin: ESM Satz und Grafik GmbH, 2004.
19. Kommission der Europäischen Gemeinschaften: *Memorandum über Lebenslanges Lernen*, Brüssel, 2000. P. 38.
20. Laužackas, R.; Teresevičienė, M.; Stasiūnaitienė, E. *Kompetencijos vertinimas neformaliajame ir savaiminiame mokymesi*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2005.
21. Livingstone, D. W. Informelles Lernen in der Wissensgesellschaft. In: Arbeitsgemeinschaft Qualifikations-Entwicklungs-Management (Hg.): *Kompetenz für Europa: Wandel durch Lernen – Lernen im Wandel*. Referate auf dem internationalen Fachkongress. Berlin, 1999.
22. *Lotynų-lietuvių kalbų žodynas* (sud. Kazimieras Kuzavinis). 2-oji patiksl. ir papild. laida. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2007.
23. Marsick V. J.; Watkins K. E. Informal and Incidental Learning. In: *New Directions for Adult and Continuing Education*. Nr.89, 2001.
24. Nittel, D. Berufsbiographie und Weiterbildungsverhalten; In: REPORT. *Literatur- und Forschungsreport Weiterbildung*, Heft 37,1996. P. 16.
25. Overwien, B. Informelles Lernen: Ein Begriff zwischen ökonomischen Interessen und selbstbestimmtem Lernen. In: Künzel K. (Hrsg.): *Internationales Jahrbuch der Erwachsenenbildung*. Band 31/32. Köln: Böhlau, 2005. P.3-18.
26. Rosenthal, G. Interpretative Sozialforschung. In der Reihe: *Grundlagentexte Soziologie*. Hg. von Hurrelmann, K. Weinheim und München: Juventa, 2011.
27. Schiersmann, C. *Berufliche Weiterbildung*. Wiesbaden: SV, 2007. P.26-28.
28. Schweighofer-Brauer, A. kartu su „Realize“ projekto partneriais. Transkultūrinis biografinis darbas (TBD): esminiai bruožai // *Transkultūrinis biografinis darbas. Praktinis vadovas*, 2012. P.72. [žiūrėta 2013-06-11]. <http://www.realizeproject.eu/index.php?id=10&no_cache=1&tx_drblob_pi1%5BdownloadUid%5D=52>.
29. Stasiūnaitienė, E.; Šlentnerienė, V. Studentų požiūris į neformaliojo ir savaiminio mokymosi pasiekimų pripažinimo svarbą. *Profesinis rengimas: tyrimai ir realijos*, Nr. 18, 2009. P. 182.
30. Straka, G. A. Lernen unter informellen Bedingungen. Begriffsbestimmung, Diskussion in Deutschland, Evaluation der Desiderate. In: Arbeitsgemeinschaft Qualifikations-Entwicklungs-Management (Hg.). *Kompetenzentwicklung*. Münster: Waxmann, 2000. P.15-70.

31. Teresevičienė, M.; Gedvilienė, G.; Zuzevičiūtė, V. *Andragogika*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2006. P. 30 – 38.
32. Völter, B., Dausien, B., Lutz H., Rosenthal, G. (Hg.) *Biographieforschung im Diskurs*. Verlag für Sozialwissenschaften, 2005.
33. Wilson T.P. Theorien der Interaktion und Modelle soziologischer Erklärung. In Arbeitsgruppe Bielefelder Soziologen (Hg.), *Alltagswissen, Interaktion und gesellschaftliche Wirklichkeit* (5. Auflage), 1981. Opladen: Westdeutscher Verlag.
34. Žemaitaitytė, I. *Neformalusis suaugusiųjų švietimas kaip besimokančios visuomenės veiksnys*. Daktaro disertacija: socialiniai mokslai (edukologija). Kaunas, Vytauto Didžiojo universitetas, 2001.
35. Žydžiūnaitė, V., Lepaitė, D., Cibulskas, G., Bubnys, R. *Savaiminis mokymasis darbo aplinkoje: bendrosios kompetencijos vystymosi kontekstualumas (socialinio ir sveikatos priežiūros sektorių, formalios savivaldos ir nevyriausybinių organizacijų atvejais)*. Šiauliai: Šiaulių kolegijos leidybos centras, 2012. P. 25.

PECULIARITIES OF BIOGRAPHICAL METHOD ANALYZING INFORMAL LEARNING

Giedrė Paurienė*

Mykolas Romeris University, Lithuania

Summary

Expression of informal learning is getting more and more significant in modern world. Work with biographies is used as one of the possible investigative strategies of detecting competences that have been got informally. Consequently, the purpose of the work is to reveal the peculiarities of biographical method that are significant in analyzing informal learning. After analyzing pedagogical and psychological scientific works, several findings were formulated. Firstly, there is no general perception of conception and ideas of informal learning. Descriptions varying informal learning provide a possibility for different interpretations. Secondly, informal learning is influenced by a certain period of life and cultural traditions, marks of values and entrenched samples of collective activities. The construction of true-life informal learning empowers numerous transitions between different levels of orientation of conscious to an object and learning process. Thirdly, the basis of the conception of biographical method application is dialectics of a person and the society. Applying biographical method it is possible to analyze learning processes, reconstruct stratification experience, highlight cohesion samples and determine influencing factors. Application of biographical methods in the investigation of qualitative education and learning can present answers to the following problems: how people learn lifelong; what learning methods they choose; how they individually connect different learning forms; how they provide certain content with subjective meaning; how they cope with society hopes. Biographical method can reveal completeness of complexes that is typical to proficient everyday learning.

Keywords: informal learning, dialectics of a person and the society, human life-time experiences, biographical methods, interpretational paradigm.

Giedrė Paurienė*, Mykolas Romeris universiteto Viešojo saugumo fakulteto Humanitarinių mokslų katedros lektorė. Mokslinių tyrimų kryptys: profesinės užsienio kalbos mokymo/si problemos; inovatyvūs kalbų mokymo/si metodai, profesinės kompetencijos ugdymasis informalaus mokymosi erdvėje.

Giedrė Paurienė**, Mykolas Romeris University, Faculty of Public Security, Department of Humanities, lecturer. Research interests: problems of teaching/learning ESP, innovative language teaching, competence and informal learning

THE UTILIZATION AND CONSERVATION OF NATURAL RESOURCES IN LITHUANIA

Birutė Pranevičienė*

*Mykolas Romeris University, Faculty of Public Security,
Department of Law
Putvinskio str. 70, LT-44221 Kaunas
Phone: (370 37) 303 665;
E-mail: praneviciene@mruni.eu*

Annotation. The article presents a review of Lithuanian system of the utilisation and conservation of natural resources, and consists of three parts. The first part of the article analyses the international and national legal regulation that defines the requirements for the utilisation and conservation of natural resources. The importance of the state role ensuring the proper use and conservation of natural resources is introduced in the light of international legal framework. Types of natural resources are presented in the second part of the article. The ownership forms of natural resource are introduced in the third part of the article. The natural resource ownership can be public, private and general. The underground, internal waters, forests, parks, roads, historical, archaeological and cultural objects of State importance belong by the right of exclusive ownership to the Republic of Lithuania.

Keywords: natural resources, environment, conservation of natural resources

INTRODUCTION

Our age is characterized by globalization processes related to the climate change, the high level of industrial and technological development, the growth of economic and social needs. These processes have a negative impact on the environment - exhaustion of natural resources, increased chemical, technical, biological and domestic pollution of the environment leads to harmful, and sometimes irreversible animate and inanimate nature, landscape, historical and cultural heritage developments, deteriorating the quality of life, causing a hazard to human health and even their lives. “Appropriate and rational use of natural resources became a global issue, which dealt with the legal and regulatory measures”¹ Therefore more than 40 years ago the world representatives gathered in the United Nations conference and acknowledged that „The natural resources of the earth, including the air, water, land, flora and fauna and especially representative samples of natural ecosystems, must

¹ E. Monkevičius, A. Miškinis, L. Meškys, I. Vėgėlė, A. Murauskaitė, Aplinkosaugos teisė [Environmental law], Vilnius: Justitia, 2011, p.93

be safeguarded for the benefit of present and future generations through careful planning or management, as appropriate.”²

Lithuanian constitutional provisions require the State and each individual to protect the environment from harmful influences. The State also has to take care of the natural environment, wildlife and plants, individual objects of nature, moderate use of natural resources, restoration and augmentation. The State exercising the Constitutional imperative to take care of the environment, determines the creation of the system of public administration institutions engaged in regulation, control, and preservation of environment. Nowadays, states should play a crucial role in the process of natural resource conservation. “In order to achieve a more rational management of resources and thus to improve the environment, States should adopt an integrated and coordinated approach to their development planning so as to ensure that development is compatible with the need to protect and improve environment for the benefit of their population”.³

Lithuanian environmental legislation was influenced by international legal framework, and was adopted and amended in accordance with European Union directives. “Union policy on the environment shall contribute to pursuit of the following objectives: ... preserving, protecting and improving the quality of the environment,... prudent and rational utilization of natural resources”.⁴

The objective of the research: To analyze the international and national legal documents, which aim to regulate the utilization and protection of natural resources, and to present the system of classification of natural resources and specific mode of some types of natural resources.

THE LEGAL REGULATION OF THE USE AND PROTECTION OF NATURAL RESOURCES

The worldwide discussions on the issue of rational use and protection of natural resources started 40 years ago. The first United Nations Conference on the Human Environment (UNCHE) was held in Stockholm in 1972. “This was the first United Nations

² Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment (Stockholm declaration), [interactive] [accessed 2013-04-02]

<<http://www.unep.org/Documents.Multilingual/Default.asp?DocumentID=97&ArticleID=1503>>

³ Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment (Stockholm declaration), [interactive] [accessed 2013-04-02]

<<http://www.unep.org/Documents.Multilingual/Default.asp?DocumentID=97&ArticleID=1503>>

⁴ Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union, Official Journal of the European Union, 2012, Volume 55, C326, Art. 191

conference on the environment as well as the first major international gathering focused on human activities in relationship to the environment, and it laid the foundation for environmental action at an international level⁵.

The Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment was adopted on 16 June 1972⁶ in which was stated that „The protection and improvement of the human environment is a major issue which affects the well-being of peoples and economic development throughout the world; it is the urgent desire of the peoples of the whole world and the duty of all Governments.“⁷ 26 principles of the environmental protection were established in the Declaration. Some of them require states to take action: „In order to achieve a more rational management of resources and thus to improve the environment, States should adopt an integrated and coordinated approach to their development planning so as to ensure that development is compatible with the need to protect and improve environment for the benefit of their population“⁸. Some principles, according to Nico Schrijver, established „a delicate balance between rights and obligations“⁹ States have, in accordance with the Charter of the United Nations and the principles of international law, the sovereign right to exploit their own resources pursuant to their own environmental policies, and the responsibility to ensure that activities within their jurisdiction or control do not cause damage to the environment of other States or of areas beyond the limits of national jurisdiction“¹⁰.

Twenty years later at the United Nations Conference on Environment and Development, which was held in Rio de Janeiro, world representatives agreed that the protection of the environment and social and economic development are fundamental to the sustainable development.¹¹ “As a package, the Rio Declaration is more specific than the Stockholm

⁵ United Nations Conference on the Human Environment (UNCHE), Stockholm, Sweden, [interactive] [accessed 2013-04-02]

<http://www.eoearth.org/article/United_Nations_Conference_on_the_Human_Environment_%28UNCHE%29,_Stockholm,_Sweden>

⁶ Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment is so-called „Stockholm declaration“, because the Conference was held in Stockholm.

⁷ Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment (Stockholm declaration), [interactive] [accessed 2013-04-02]

<<http://www.unep.org/Documents.Multilingual/Default.asp?DocumentID=97&ArticleID=1503>>

⁸ Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment (Stockholm declaration), [interactive] [accessed 2013-04-02]

<<http://www.unep.org/Documents.Multilingual/Default.asp?DocumentID=97&ArticleID=1503>>

⁹ N.Schrijver, *Sovereignty over Natural Resources– Balancing Rights and Duties*, the USA, N.Y., Cambridge University Press, 1997 p.125

¹⁰ Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment (Stockholm declaration), [interactive] [accessed 2013-04-02]

<<http://www.unep.org/Documents.Multilingual/Default.asp?DocumentID=97&ArticleID=1503>>

¹¹ Rio Declaration on Environment and Development, adopted 14 June 1992 [interactive] [accessed 2013-04-02]<<http://www.unep.org/Documents.Multilingual/Default.asp?documentid=78&articleid=1163>>.

declaration. It provides a framework for development of environmental law at national and international level, which has served as an important point of reference to guide decision-making.”¹²

In 2002 during the 17th plenary meeting of the World Summit for Sustainable Development in Johannesburg the Johannesburg Declaration on Sustainable Development was adopted, which reworded some provisions, stated in Stockholm and Rio declarations: “The global environment continues to suffer. Loss of biodiversity continues, fish stocks continue to be depleted, desertification claims more and more fertile land, the adverse effects of climate change are already evident, natural disasters are more frequent and more devastating, and developing countries more vulnerable, and air, water and marine pollution continue to rob millions of a decent life. Globalization has added a new dimension to these challenges. The rapid integration of markets, mobility of capital and significant increases in investment flows around the world has opened new challenges and opportunities for the pursuit of sustainable development. But the benefits and costs of globalization are unevenly distributed, with developing countries facing special difficulties in meeting this challenge¹³ Thus, natural resources, the utilization and conservation of natural resources became an object of international legal regulation. “The twentieth century has brought the tremendous development of multilateral or global agreements regarding global environmental challenges.”¹⁴

Natural resources are the subject of regulation and protection by national legislation as well: “The State and each person must protect the environment from harmful influences.”¹⁵ Article 54 determines the duties of the State: „The State shall take care of the protection of the natural environment, wildlife and plants, individual objects of nature and areas of particular value and shall supervise a sustainable use of natural resources, their restoration and increase. The destruction of land and the underground, the pollution of water and air, radioactive impact on the environment as well as depletion of wildlife and plants shall be prohibited by law.”¹⁶ There are number of laws that concretize the imperatives of the Constitution to protect

¹² P. Sands, J. Peel, *Principles of International Environmental Law*, the USA, N.Y., Cambridge university press., third edition, 2012, p.44

¹³ Johannesburg declaration on Sustainable Development, [], [interactive] [accessed 2013-04-02] <<http://www.unescap.org/esd/environment/rio20/pages/Download/johannesburgdeclaration.pdf>>

¹⁴ A. Pūraitė, „Impact of Activity of International Organizations on Environmental Law”, *Visuomenės saugumas ir viešoji tvarka* [Public security and public order], MRU, 2012 (8), p. 192

¹⁵ Constitution of Republic of Lithuania, *Official Gazette*, 1992, No. 33-1014; (<http://www3.lrs.lt/home/Konstitucija/Constitution.htm>), Art. 53

¹⁶ Constitution of Republic of Lithuania, *Official Gazette*, 1992, No. 33-1014; (<http://www3.lrs.lt/home/Konstitucija/Constitution.htm>), Art. 54

environment from harmful influences and to supervise a sustainable use of natural resources, for example, the Law on Environmental Protection of the Republic of Lithuania¹⁷, the Law on State Environmental control of the Republic of Lithuania¹⁸, the Underground Law of the Republic of Lithuania¹⁹, the Law on Protection of the Marine Environment of the Republic of Lithuania²⁰, the Law on Renewable Energy of Republic of Lithuania²¹, Forestry Law of the Republic of Lithuania²², the Program of natural resources conservation and protection²³, etc. Many of above mentioned legal acts are harmonized with EU legislation or implement the provisions of corresponding EU directives. For example, Provisions of the law on the State environmental control of the Republic of Lithuania are consistent with following European Union law acts: Directive 2004/35/EC of the European Parliament and of the Council on environmental liability with regard to the prevention and remedying of environmental damage²⁴, Directive 2005/35/EC of the European Parliament and of the Council on ship-source pollution and on the introduction of penalties for infringements²⁵ Regulation (EC) No 1907/2006 of the European Parliament and of the Council concerning the Registration, Evaluation, Authorisation and Restriction of Chemicals (REACH), establishing a European Chemicals Agency, amending Directive 1999/45/EC and repealing Council Regulation (EEC) No 793/93 and Commission Regulation (EC) No 1488/94 as well as Council Directive 76/769/EEC and Commission Directives 91/155/EEC, 93/67/EEC, 93/105/EC and 2000/21/EC²⁶, Regulation (EC) No 1221/2009 of the European Parliament and of the Council on the voluntary participation by organisations in a Community eco-management and audit

¹⁷ The Law on environmental protection of the Republic of Lithuania, *Official Gazette*, 1992, No.: 5 - 75

¹⁸ The Law on the State environmental control of the Republic of Lithuania, *Official Gazette*, 2002, No. 72- 3017

¹⁹ The Underground Law of the Republic of Lithuania, *Official Gazette*, 1995, No. 63 – 1582, *Official Gazette*, 2001, No. 35 - 1164

²⁰ The Law on Protection of the Marine Environment of the Republic of Lithuania *Official Gazette*, 1997, No. 108 - 2731; *Official Gazette*, 2010, No. 153 - 7780

²¹ The Law on Renewable Energy of Republic of Lithuania, *Official Gazette*, 2011, No. 62 - 2936

²² The Forestry Law of the Republic of Lithuania, *Official Gazette*, 1994, No. 96 - 1872; *Official Gazette*, 2001, No. 35 - 1161

²³ Resolution of the Seimas of the Republic of Lithuania on the approval of natural resources conservation and protection program, *Official Gazette*, 2007, No. 69 - 2728

²⁴ Directive 2004/35/EC of the European Parliament and of the Council of 21 April 2004 on environmental liability with regard to the prevention and remedying of environmental damage, [interactive] [accessed 2013-04-02] <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CONSLEG:2004L0035:20060501:LT:PDF>>

²⁵ Directive 2005/35/EC of the European Parliament and of the Council of 7 September 2005 on ship-source pollution and on the introduction of penalties for infringements, [interactive] [accessed 2013-04-02] <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2005:255:0011:0021:LT:PDF>>

²⁶ Regulation (EC) No 1907/2006 of the European Parliament and of the Council of 18 December 2006 concerning the Registration, Evaluation, Authorisation and Restriction of Chemicals (REACH), establishing a European Chemicals Agency, amending Directive 1999/45/EC and repealing Council Regulation (EEC) No 793/93 and Commission Regulation (EC) No 1488/94 as well as Council Directive 76/769/EEC and Commission Directives 91/155/EEC, 93/67/EEC, 93/105/EC and 2000/21/EC [interactive] [accessed 2013-04-02] <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=oj:l:2006:396:0001:0849:en:pdf>>

scheme (EMAS), repealing Regulation(EC) No 761/2001 and Commission Decisions 2001/681/EC and 2006/193/EC²⁷, and Regulation (EC) No 66/2010 of the European Parliament and of the Council on the EU Ecolabel²⁸.

Thus, different aspects of the use and protection of natural resources are regulated by international, regional, and national legal acts.

THE CLASSIFICATION OF NATURAL RESOURCES

According to predominant thinking, natural resources originate naturally within environment without interference of human being. „Natural resources are made by Nature and the energy to make them comes from geochemical, geophysical and solar energy.“²⁹ Natural resources are derived from the environment. “Environment shall mean the system functioning in nature and comprising its interconnected components (the earth's surface and entrails, air, water, soil, flora and fauna, organic and inorganic matter), as well as natural and anthropogenic ecological systems.“³⁰ Some of natural resources are essential for survival of human beings, while some of them are used for satisfying human’s demands.

The Law on Environmental Protection of the Republic of Lithuania gives such definition: „Natural resources shall mean the elements of organic and inorganic nature which are used or may be used by man in order to satisfy his needs“³¹. In laws and legal literature, sometimes alongside the concept of "natural resources" and used the term "objects of nature". For example, the Constitution of the Republic of Lithuania claims: “The State shall take care of the protection of the natural environment, wildlife and plants, individual *objects of nature* and areas of particular value and shall supervise a sustainable use of natural resources, their restoration and increase“³². The terms „natural resources“ and „objects of nature“ can be reasonably treated as synonyms. Natural resources are considered to be the useful features of objects of nature.

²⁷ Regulation (EC) No 1221/2009 of the European Parliament and of the Council of 25 November 2009 on the voluntary participation by organisations in a Community eco-management and audit scheme (EMAS), repealing Regulation(EC) No 761/2001 and Commission Decisions 2001/681/EC and 2006/193/EC [interactive] [accessed 2013-04-02] <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2009:342:0001:0045:en:PDF>>

²⁸ Regulation (EC) No 66/2010 of the European Parliament and of the Council of 25 November 2009 on the EU Ecolabel [interactive] [accessed 2013-04-02] <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2010:027:0001:0019:EN:PDF>>

²⁹ What are natural resources? [interactive] [accessed 2013-04-02] <<http://www.sbs.utexas.edu/resource/onlinetext/definitions/resources.htm>>

³⁰ The Law on Environmental Protection of the Republic of Lithuania, *Official Gazette*, 1992, No.: 5 - 75

³¹ The Law on Environmental Protection of the Republic of Lithuania, *Official Gazette*, 1992, No.: 5 - 75

³² Constitution of Republic of Lithuania, *Official Gazette*, 1992, No. 33-1014; (<http://www3.lrs.lt/home/Konstitucija/Constitution.htm>), Art. 54

Natural resources may be classified in different ways. According to the characteristics and the conditions of the renewal, natural resources can be divided into the following types:

1) Relatively stable – earth, water, air, climate, Solar energy, and other, which are the ground of the existence of life on the Planet.

2) Self-regenerative – soil, forests, vegetation, fauna, and other biodiversity, which is updated by itself or with the help of humans if there is no breach of the requirements of environmental protection and nature in equilibrium,

3) Exhaustible – oil, gas, some minerals, the quantity of which the earth is limited and that, properly used, recovers very rarely or does not recover at all.

The classification of resources has legal significance, because the legal regime of the use and protection of certain kinds of resources is different. „Limitation of natural resources shall mean the establishment of norms of utilization of natural resources, taking into consideration the information related to the amount of natural resources, their renewal, and preservation for the future“³³. In 2007 Seimas of the Republic of Lithuania issued a resolution on the approval of natural resources conservation and protection program, which aims at creating favorable conditions for the rational use of natural resources, their protection, restoration, restocking, and sustainable economic development. The conservation of natural resources is understood as a use of resource on environmental, economic and social objectives of society, making it possible for current and future generations to achieve the common good within the permissible limits of environmental impact. Natural Resource Protection are actions and measures that aim at protecting the valuable features of natural objects from the physical, chemical, biological or other adverse effects caused by natural processes and human activities, and full or partial recovery of those valuable features.

As it is stated in natural resources conservation and protection program, “There are the legal and economic conditions promoting the sustainable use of resources and protection, reducing environmental impact, energy efficiency and renewable energy sources increase in Lithuania, but the quality of the environment do not meet the requirements of sustainable development.”³⁴

The main natural resources in Lithuania are: water resources, subsoil resources, forest resources, fish stocks, energy resources, biodiversity and natural landscape, Baltic Sea coast. Therefore, Program aims: (1) to optimize the use of natural resources, reduce negative

³³ The Law on Environmental Protection of the Republic of Lithuania, *Official Gazette*, 1992, No.: 5 - 75

³⁴ Resolution of the Seimas of the Republic of Lithuania on the approval of natural resources conservation and protection program, *Official Gazette*, 2007, No. 69 - 2728

environmental impacts; (2) to preserve the natural environmental resources - biodiversity, landscape and natural heritage, (3) to increase energy and energy efficiency, renewable energy resources, (4) to ensure subsoil use and protection in accordance with the principles of sustainable development, to protect geological environmental quality, to predict the changes in the deployment of geo-information-based measures; (5) to ensure sustainable development of forestry; (6) to create favorable conditions for fishing, fish processing and aquaculture businesses, equip the Lithuanian population with good quality fish products, while ensuring strict control over fishing, sustainable use of fish resources, their preservation and restoration; (7) to make all bodies of water in good condition, (8) to stop the change of natural hydrographic network structure; (9) to reduce the surface water pollution by sewage of towns and villages; (10) to reduce water pollution by industrial and agricultural waste water production facilities; (11) to reduce groundwater pollution; (12) to reduce diffuse water pollution; (13) reduce pollution by surface (rain) wastewater; (14) to reduce the pollution of sea water; (15) to reduce the pollution of water from other states; (16) to strengthen the synergies between environmental protection and economic growth, investment in environmental protection; (17) to create preconditions for active public involvement in natural resource conservation and sustainable use issues, etc.

In order to implement above mentioned tasks, the system of State institutions shall work efficiently. The implementation of the program coordinates the Ministry of Environment. Lithuanian state and municipal authorities have a duty to implement the measures of the natural resources conservation and protection program.

The natural resource ownership can be public, private, and general. Article 47 of the Constitution embeds, that “The underground, internal waters, forests, parks, roads, historical, archaeological and cultural objects of State importance shall belong by the right of exclusive ownership to the Republic of Lithuania. The Republic of Lithuania shall have exclusive rights to the airspace over its territory, its continental shelf, and the economic zone in the Baltic Sea. In the Republic of Lithuania, the foreign entities may acquire ownership of land, internal waters and forests according to a constitutional law. Plots of land may belong to a foreign state by the right of the ownership for the establishment of its diplomatic missions and consular posts according to the procedure and conditions established by law.”³⁵ The exclusive state ownership of natural resources has the specific meaning because of the special use and

³⁵ Constitution of Republic of Lithuania, *Official Gazette*, 1992, No. 33-1014; (<http://www3.lrs.lt/home/Konstitucija/Constitution.htm>), Art. 47

protection mode. Such natural resources may be owned by the state; they cannot be privatized or acquired private ownership in any other ways, and their use is restricted or prohibited altogether. For example the economic activity is prohibited in state reservation and other extremely protected areas.

Other natural resources can be the objects of public and private property rights. For example, land can be owned by the private person or by the State. However, the object of the natural resources ownership is the upper layer of the land, plantations, water, forest and widespread minerals (such as sand, gravel, clay). The owner of the land shall have the right without the special authorization to use for the economic affairs the mineral soil properties - surface and underground water, which are located in his land plot. There is an exception for this right: the owner cannot exploit amber, oil, gas and quartz sand without the permission of public authorities. According to the Lithuanian Statistics Department, “The largest portion of mineral resources extracted in Lithuania is comprised of gravel, sand, dolomite, and limestone.”³⁶ The subsoil resources of the earth are the mineral that people can use for their own needs and the quantity or quality of the minerals exchange. Therefore, only with the specific permissions, issued according to the Government regulation, legal subjects have the right to use subsoil resources. The subsoil resources can only be used in accordance with the research and evaluation of the environmental impact assessment.

CONCLUSIONS

The use and protection of natural resources in Lithuania are regulated by legal acts, which are harmonized with the EU legislation or implement the provisions of corresponding EU directives, and correspond to the International legal framework. The number of laws that concretize the imperatives of the Constitution to protect environment from harmful influences and to supervise a sustainable use of natural resources, are adopted in Lithuania. Various aspects of the use and protection of natural resources are regulated by the international, regional and national legal acts.

Natural resources are derived from the environment naturally, without human interference, and they are essential for the survival of human beings, or are used for satisfying human’s demands. Natural resources or, in other words, objects of nature are the useful features of objects of nature.

³⁶ Natural resources and environmental protection, The Lithuanian department of Statistics, Vilnius, 2012, p.18

Natural resources with respect to the characteristics and the conditions of renewal can be divided into three types: 1) Relatively stable, 2) Self-regenerative and 3) Exhaustible. The legal regime of use and protection of certain kinds of resources is different. The main natural resources in Lithuania are: water resources, subsoil resources, mineral resources, forest resources, fish stocks, energy resources, biodiversity and natural landscape, Baltic Sea coast. The conservation of natural resources means the use of resource making it possible for current and future generations to achieve the common good, but within the permissible limits of environmental impact. Natural Resource Protection are actions and measures that aim to protect the valuable features of natural objects from the physical, chemical, biological or other adverse effects caused by natural processes and human activities, and full or partial recovery of those valuable features.

The natural resource ownership can be public, private and general. The Republic of Lithuania has an exclusive ownership of the underground, internal waters, forests, parks, roads, historical, archaeological and cultural objects of State importance, to the airspace over its territory, its continental shelf and the economic zone in the Baltic Sea. The exclusive state ownership of natural resources is related to the special use and protection mode, because the use of a such kind of natural resource is restricted or prohibited altogether.

REFERENCES

1. Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union, Official Journal of the European Union, 2012, Volume 55, C326, Art. 191
2. Constitution of Republic of Lithuania, *Official Gazette*, 1992, No. 33-1014
3. Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment (Stockholm declaration), [interactive] [accessed 2013-04-02]
<<http://www.unep.org/Documents.Multilingual/Default.asp?DocumentID=97&ArticleID=1503>>
4. Directive 2004/35/EC of the European Parliament and of the Council of 21 April 2004 on environmental liability with regard to the prevention and remedying of environmental damage, [interactive] [accessed 2013-04-02] <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CONSLEG:2004L0035:20060501:LT:PDF>
5. Directive 2005/35/EC of the European Parliament and of the Council of 7 September 2005 on ship-source pollution and on the introduction of penalties for infringements, [interactive] [accessed 2013-04-02] <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2005:255:0011:0021:LT:PDF>>
6. Johannesburg declaration on Sustainable Development, [], [interactive] [accessed 2013-04-02] <<http://www.unescap.org/esd/environment/rio20/pages/Download/johannesburgdeclaration.pdf>>
7. Monkevičius, E. Miškinis, A. Meškys, L. Vėgėlė, I. Murauskaitė A., *Aplinkosaugos teisė [Environmental law]*, Vilnius: Justitia, 2011, p.93
8. Natural resources and environmental protection, The Lithuanian department of Statistics, Vilnius, 2012, p.18

9. Pūraitė, A. „Impact of Activity of International Organizations on Environmental Law”, *Visuomenės saugumas ir viešoji tvarka [Public security and public order]*, MRU, 2012 (8), p. 192
10. Regulation (EC) No 1221/2009 of the European Parliament and of the Council of 25 November 2009 on the voluntary participation by organisations in a Community eco-management and audit scheme (EMAS), repealing Regulation(EC) No 761/2001 and Commission Decisions 2001/681/EC and 2006/193/EC [interactive] [accessed 2013-04-02] <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2009:342:0001:0045:en:PDF>>
11. Regulation (EC) No 1907/2006 of the European Parliament and of the Council of 18 December 2006 concerning the Registration, Evaluation, Authorisation and Restriction of Chemicals (REACH), establishing a European Chemicals Agency, amending Directive 1999/45/EC and repealing Council Regulation (EEC) No 793/93 and Commission Regulation (EC) No 1488/94 as well as Council Directive 76/769/EEC and Commission Directives 91/155/EEC, 93/67/EEC, 93/105/EC and 2000/21/EC [interactive] [accessed 2013-04-02] <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=oj:l:2006:396:0001:0849:en:pdf>>
12. Regulation (EC) No 66/2010 of the European Parliament and of the Council of 25 November 2009 on the EU Ecolabel [interactive] [accessed 2013-04-02] <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2010:027:0001:0019:EN:PDF>>
13. Resolution of the Seimas of the Republic of Lithuania on the approval of natural resources conservation and protection program, *Official Gazette*, 2007, No. 69 - 2728
14. Rio Declaration on Environment and Development, adopted 14 June 1992 [interactive] [accessed 2013-04-02] <<http://www.unep.org/Documents.Multilingual/Default.asp?documentid=78&articleid=1163>>.
15. Sands, P. Peel, J. *Principles of International Environmental Law*, the USA, N.Y., Cambridge university press., third edition, 2012, p.44
16. Shrijver, N. *Sovereignty over Natural Resources– Balancing Rights and Duties*, the USA, N.Y., Cambridge University Press, 1997 p.125
17. The Forestry Law of the Republic of Lithuania, *Official Gazette*, 1994, No. 96 - 1872; *Official Gazette*, 2001, No. 35 - 1161
18. The Law on Environmental Protection of the Republic of Lithuania, *Official Gazette*, 1992, No.: 5 - 75
19. The Law on Protection of the Marine Environment of the Republic of Lithuania *Official Gazette*, 1997, No. 108 - 2731; *Official Gazette*, 2010, No. 153 - 7780
20. The Law on Renewable Energy of Republic of Lithuania, *Official Gazette*, 2011, No. 62 - 2936
21. The Law on the State environmental control of the Republic of Lithuania, *Official Gazette*, 2002, No. 72- 3017
22. The Underground Law of the Republic of Lithuania, *Official Gazette*, 1995, No. 63 – 1582, *Official Gazette*, 2001, No. 35 - 1164
23. United Nations Conference on the Human Environment (UNCHE), Stockholm, Sweden, [interactive] [accessed 2013-04-02] <http://www.eoearth.org/article/United_Nations_Conference_on_the_Human_Environment_%28UNCHE%29,_Stockholm,_Sweden>
24. What are natural resources? [interactive] [accessed 2013-04-02] <<http://www.sbs.utexas.edu/resource/onlinetext/definitions/resources.htm>>

GAMTOS IŠTEKLIŲ NAUDOJIMAS IR SAUGOJIMAS LIETUVOJE

Birutė Pranevičienė*
Mykolo Romerio universitetas

Anotacija

Straipsnyje pristatoma Lietuvos gamtos išteklių naudojimo ir apsaugos sistema. Ir susideda iš trijų dalių. Pirmoje straipsnio dalyje analizuojami tarptautiniai ir nacionaliniai teisės aktai, kurie įtvirtina reikalavimus gamtos išteklių naudojimui ir saugojimui. Tarptautiniuose dokumentuose įtvirtintos normos nulemia valstybės vaidmens reikšmingumą, užtikrinant tinkamą gamtos išteklių naudojimą ir apsaugą. Antroje straipsnio dalyje pristatomos gamtos išteklių rūšys. Gamtos išteklių nuosavybės teisė Lietuvoje yra valstybinė, privatinė ir bendroji. Žemės gelmės, valstybinės reikšmės vidaus vandenys, miškai, parkai, keliai, istorijos, archeologijos ir kultūros objektai išimtinės nuosavybės teise priklauso Lietuvos Respublikai.

Pagrindinės sąvokos: gamtos ištekliai, aplinka, gamtos išteklių saugojimas

Birutė Pranevičienė*, Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Teisės katedros profesorė. Mokslinių tyrimų kryptys: administracinė teisė, konstitucinė teisė, žmogaus teisės, aplinkos teisė.

Birutė Pranevičienė*, Mykolas Romeris University, Faculty of Public security, Department of Law, professor. Research interests: administrative law, constitutional law, human rights, environmental law

IMPACT OF INTERNATIONAL LEGAL INSTRUMENTS ON FORESTS' PROTECTION

Aurelija Pūraitė*

*Mykolas Romeris University Faculty of Public Security Law Department
Putvinskio str. 70, LT-44221 Kaunas
Phone: (370 37) 30 3 655
E-mail: aurelija.puraite@gmail.com*

Annotation. The world's forests are one of the most important ecosystems sustaining the whole global environment. Their biological diversity distinguishes as the most heterogeneous and versatile. As the World Bank notices, nearly 90 percent of terrestrial biodiversity is found in the world's forests, with a disproportionate share in the forests of developing countries. From one hand, forests are important in many different areas – they provide climate regulation, protection of soil, ensure the recovery of water resources, their ecosystems create a living surrounding for billions of species, forest products are essential to existence of more than billion people. Forest resources directly contribute to the livelihoods of 90 percent of the 1.2 billion people living in extreme poverty and indirectly support the natural environment that nourishes agriculture and the food supplies of nearly half the population of the developing world. On the other hand, the world's forests are also under enormous pressure: from conversation to agricultural and other uses, from illegal and unsustainable harvesting of forest products and from climate change. It could seem unbelievable, but the world-wide problem of degradation of the world's forest has become a focus of international environmental law only a few decades ago. The deforestation began to attract the attention of international society only after the first intimidated studies reflecting the situation were presented. They disclosed tremendous facts about rising problems in the field of forests' protection, as many factors may be presumed as a threat to forest ecosystems; those threats are diverse and include different aspects of human activity (population growth, measures for poverty reduction, industrial activities, road construction, consumption, agriculture, usage of forest products, etc.) and environmental situation (climate change, acid rain, ozone depletion, toxic chemicals, water reduction) of the world in general. The protection of forests is a very precise example of conflicting interests between environmental issues and economic, industrial, political, social ones. Global environmental forest policies most clearly disclose the tension between the needs of developed countries and developing ones, between environment protection and development processes, between need to preserve and sustain nature and degradation of poverty. Understanding of those phenomenons may explain the present situation in the legislation of international legal documents regarding forest protection. Although the twentieth century has brought the tremendous development of multilateral or global agreements regarding global environmental challenges, and the growth of the number of multilateral environmental agreements, as well as the scope of covered by them issues, is dramatic, however there is no binding global agreement on forest protection, conservation and management. The specific feature of international legal instruments in the field of forest protection is their non – binding nature, and this circumstance is worth of a deep and more precise analysis. The object of the research is the system of international legal instruments that have impact in international environmental law of forest protection. The objective of this research therefore is to disclose the system of international legal instruments that have impact in international environmental law of forest protection, to analyze the most important reasons that influenced the formation of this system, and to reveal the peculiarities of the system.

Keywords: international public law, environmental law, “soft law”, forest law.

INTRODUCTION

Relevance of the Topic. The world's forests are one of the most important ecosystems sustaining the whole global environment. Their biological diversity distinguishes as the most heterogeneous and versatile. Forests still cover more than 31 per cent of the world's land surface¹, notwithstanding the fact that there has been an unprecedented tendency of destruction in this field during past decades all over the world. As the World Bank notices, nearly 90 percent of terrestrial biodiversity is found in the world's forests, with a disproportionate share in the forests of developing countries. From one hand, forests are important in many different areas – they provide climate regulation, protection of soil, ensure the recovery of water resources, their ecosystems create a living surrounding for billions of species, forest products are essential to existence of more than billion people. Forest resources directly contribute to the livelihoods of 90 percent of the 1.2 billion people living in extreme poverty and indirectly support the natural environment that nourishes agriculture and the food supplies of nearly half the population of the developing world. Forests also are central to growth in many developing countries through trade and industrial development². On the other hand, “the world's forests are also under enormous pressure: from conversion to agricultural and other uses, from illegal and unsustainable harvesting of forest products and from climate change. Some of these pressures reflect increasing human population and resource consumption; some reflect conscious societal choices about land use and development strategies; some reflect poor forest policies and governance”³.

It could seem unbelievable, but the world-wide problem of degradation of the world's forest has become a focus of international environmental law only a few decades ago. The deforestation began to attract the attention of international society only after the first intimidated studies reflecting the situation were presented. They disclosed tremendous facts about rising problems in the field of forests' protection, as many factors may be presumed as a threat to forest ecosystems; those threats are diverse and include different aspects of human activity (population growth, measures for poverty reduction, industrial activities, road construction, consumption, agriculture, usage of forest products, etc.) and environmental situation (climate change, acid rain, ozone depletion, toxic chemicals, water reduction) of the

¹ *World Bank statistics* [interactive] [accessed 2013-04-15] <<http://data.worldbank.org/topic/environment>>.

² *Sustaining Forests. A Development Strategy*. Washington: The International Bank for Reconstruction and Development/The World Bank, 2004, p. 1 [interactive] [accessed 2013-04-15] <<http://siteresources.worldbank.org/INTFORESTS/Resources/SustainingForests.pdf>> .

³ Mc Dermot, C.L., Cashore, B., Kanowski, P. *Global Environmental Forest policies. An International Comparison*. London, New York: Earthscan, 2010, p. 3.

world in general. Research works indicate that “only about 20 percent of Earth's original forests remain in a wild, unmanaged state, and these areas are decreasing⁴. The degradation of the forest is particularly perceptible in tropics, which are usually called “the lungs of the planet” and are home for almost two-thirds of all plant and animal species. Deforestation is not dangerous only as a tendency itself, it also contributes to biodiversity loss, climate change, desertification.

The protection of forests is a very precise example of conflicting interests between environmental issues and economic, industrial, political, social ones. Global environmental forest policies most clearly disclose the tension between the needs of developed countries and developing ones, between environment protection and development processes, between need to preserve and sustain nature and degradation of poverty. Understanding of those phenomena may explain the present situation in the legislation of international legal documents regarding forest protection. Although the twentieth century has brought the tremendous development of multilateral or global agreements regarding global environmental challenges, and the growth of the number of multilateral environmental agreements, as well as the scope of covered by them issues, is dramatic, however there is no binding global agreement on forest protection, conservation and management. This situation describes the phenomena of international environmental law – despite concerns and efforts of international community, there still exist “black holes”, and, as A. Cassesse aptly notices, “it seems difficult to envisage that they could be eliminated in the short term: international norms remain uncertain and full of holes, and especially, they are not supported by efficient institutional guarantees”⁵. The specific feature of international legal instruments in the field of forest protection is their non – binding nature, and this circumstance is worth of a deep and more precise analysis.

The Object of the Research is the system of international legal instruments that have impact in international environmental law of forest protection.

The Objective of this Research therefore is to disclose the system of international legal instruments that have impact in international environmental law of forest protection, to analyze the most important reasons that influenced the formation of this system, and to reveal the peculiarities of the system. To achieve the aim further **tasks** are settled:

⁴ Speth, J.G., Haas, P.M. *Global Environmental Governance*. Washington: Island Press, 2006, p. 29.

⁵ Cassesse, A. *Violence et droit dans un monde divisé*. Paris: PUF, 1990, p. 68.

1. To describe and to analyze legal documents of international environmental law in the field of forest protection;
2. To reveal the features of the global legal instruments adopted regarding forest protection issues;
3. To discuss the impact of soft – law and other legal instruments on development and implementation of international environmental law in the field of forest protection.

Methodology of the Research. In the course of reaching the objective of the research both theoretical and empirical methods of scientific research were employed—the methods of comparative, systemic, analytical-critical analysis. In addition, the methods of documentary analysis and generalization were used.

INTERNATIONAL LAW IN PROTECTION OF FORESTS: DEVELOPMENT AND TENDENCIES

Environmental issues pose significant challenges for the traditional international legal order: legislative, administrative and adjudicative functions of international law are re-estimated; the manner in which international legal arrangements are currently organized also must be reviewed; the role of various actors who are considered to be members of international community and participants in various processes and practices of the international legal order must be reconsidered⁶. Though international treaties are the most effective force in promoting environmental ideas, however it must be stated, that until 1970's only occasional and fragmentary legal provisions regarding environmental issues in general have been passed in international level, and only a few specialized institutions were designated to solve environmental problems. The major impetus for development in international environmental law arose from the United Nations Conference on the Human Environment, which took place in Stockholm in 1972; therefore the origins of the modern international environmental law and policy are dated as far back as the Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment (Stockholm Declaration)⁷, later complemented by Rio Declaration on Environment and Development (Rio Declaration⁸).

⁶ Pūraitė, A. *Impact of Activity of International Organizations on Environmental Law*. Public security and public order: scientific articles (8). Kaunas: Mykolas Romeris universiteto Viešojo saugumo fakultetas. 2012, [t.] 8, p. 192-209.

⁷ Stockholm Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment, adopted 16 June 1972 [interactive] [accessed 2012-11-05]

<<http://www.unep.org/Documents/Multilingual/Default.asp?documentid=97&articleid=1503>>.

⁸ Rio Declaration on Environment and Development, adopted 14 June 1992 [interactive] [accessed 2012-11-05] <<http://www.unep.org/Documents/Multilingual/Default.asp?documentid=78&articleid=1163>>.

Those international treaties had the biggest impact on further development of international environmental law. Later on many of the conventions have been promoted by United Nations or its organizations (such as United Nations Environment Programme (UNEP), the Organization for Economic Cooperation and Development (OECD), etc.).

It is worthwhile to mention, that there is no one clear standard regarding validity, enforcement level or obligatory powers of different international environmental conventions; whilst some may be limited in their application by different parameters⁹, others may extend to cover the whole international community or very important issues¹⁰. Some authors point out that although the subjects matter and geographical scope of environmental treaties varies, such treaties have some common characteristics, use similar legal techniques, and often are interrelated. The main characteristics which these treaties share are as follows¹¹: 1) an absence of reciprocity of obligations; 2) interrelated or cross-referenced provisions from one instrument to another; 3) framework agreements; 4) frequent interim application; 5) the creation of new institutions or the utilization of already existing ones to promote continuous cooperation; 6) innovative compliance and non-compliance procedures; 7) simplified means of modification or amendment. Bearing in mind different kind of environmental issues, covered by international conventions (multilateral treaties), it could be stated, that the most explicate regulation of international law has been established for the four “traditional sectors” of the environment: water, soil, atmosphere, and biological diversity¹².

However it should be noted, that forests' protection area is almost uncovered by international legal regulation instruments. No global convention has yet been adopted addressing world forests of deforestation; while forests fall within the scope of certain global and regional legally binding instruments (mostly in the field of protection of biodiversity), there has been no global legal instrument up until to Rio Earth Summit in 1992. The main documents adopted in the field of forest protection are non-binding declarations or principles (more detailed analysis of those documents will be presented further in this article). The documents adopted at the Rio Earth Summit in 1992 were the first ones dedicated directly to forests' protection issues, though discussion at the international level were difficult and the

⁹ For example, Paris Convention for the Protection of Environment of the North-East Atlantic (1992). [interactive] [accessed 2012-03-17]

<http://www.ospar.org/html_documents/ospar/html/OSPAR_Convention_e_updated_text_2007.pdf>.

¹⁰ For example, United Nations Convention on the Law of the Sea (UNCLOS) (1982, entered into force November 16, 1994). [interactive] [accessed 2012-03-17]

<http://www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclos_e.pdf>.

¹¹ Kiss, A.C., Shelton, D. *International Law*. Third edition. Transnational Publishers Inc., 2004, p. 70.

¹² Burnet-Hall, R., Jones, B. *Burnet-Hall on Environmental Law*. Second edition. London: Thomson Reuters, 2009, p. 2.

states could only agree upon non-binding statement of forest principles - Non-legally Binding Authoritative Statement of Principles for a Global Consensus on the Management, Conservation and Sustainable Development of all Types of Forests¹³. This set of principles, though important as the first general international legal instrument dedicated to forests' protection, wholly inadequate to deal with growing threats to forests. It is foreseen, that the guiding objective of these principles is to contribute to the management, conservation and sustainable development of forests and to provide for their multiple and complementary functions and uses (Preamble). These principles reflect a first global consensus on forests. In committing themselves to the prompt implementation of these principles, countries also decided to keep them under assessment for their adequacy with regard to further international cooperation on forest issues. The principles indicate, that States have the sovereign right to exploit their own resources pursuant to their own environmental policies (Principle 1), States have the sovereign and inalienable right to utilize, manage and develop their forests in accordance with their development needs and level of socio-economic development (Principle 2), forest resources and forest lands should be sustainably managed to meet the social, economic, ecological, cultural and spiritual needs of present and future generations (Principle 2), national forest policies should recognize and duly support the identity, culture and the rights of indigenous people, their communities and other communities and forest dwellers (Principle 5), national policies and programmes should take into account the relationship, where it exists, between the conservation, management and sustainable development of forests and all aspects related to the production, consumption, recycling and/or final disposal of forest products (Principle 6), efforts should be undertaken towards the greening of the world, all countries, notably developed countries, should take positive and transparent action towards reforestation, afforestation and forest conservation, as appropriate (Principle 8), national and, where appropriate, regional and international institutional capabilities in education, training, science, technology, economics, anthropology and social aspects of forests and forest management are essential to the conservation and sustainable development of forests and should be strengthened (Principle 12). The principles apply to all types of forests, in total there are 15 principles presented, though they have no titles, are difficult to

¹³ *Non-legally Binding Authoritative Statement of Principles for a Global Consensus on the Management, Conservation and Sustainable Development of all Types of Forests*, Rio de Janeiro, 3-14 June 1992, A/CONF.151/26/Rev.1 (Vol. 1) [interactive] [accessed 2013-05-04]
<<http://www.un.org/documents/ga/conf151/aconf15126-3annex3.htm>>.

classify in any way, and therefore it could be stated, that this document has not much impact on further development of international forest protection.

Another non-binding document, adopted in Rio, Agenda 21¹⁴, is a political action programme for the implementation of the Rio Declaration, and its Chapter 11 is dedicated to the deforestation issues. This Chapter obliges states to develop national forest strategies and appropriate plans, also expresses the necessity to formulate the criteria and guidelines to help sustainably manage, conserve and utilise forests. The objectives indicated in the Chapter 11 of the Agenda 21 is “to maintain existing forests through conservation and management, and sustain and expand areas under forest and tree cover, in appropriate areas of both developed and developing countries, through the conservation of natural forests, protection, forest rehabilitation, regeneration, afforestation, reforestation and tree planting, with a view to maintaining or restoring the ecological balance and expanding the contribution of forests to human needs and welfare; to prepare and implement, as appropriate, national forestry action programmes and/or plans for the management, conservation and sustainable development of forests” (Chapter 11.12). Chapter 11 creates four programme areas for the protection of forests: sustaining the multiple roles and functions of forests; enhancing the conservation and sustainable management of forests and the greening of degraded forest areas through rehabilitative means; promoting efficient resource utilisation and assessment; and strengthening capacities for the planning and assessment of forests and respective areas.

Documents, adopted in Rio, were followed by international efforts to promote the legal, administrative, financial and political measures protecting forests, “there has also been a substantial increase in development assistance and NGO (non-governmental organizations) activity to protect tropical forests”¹⁵, however no particular and significant impact to deforestation has been seen yet.

Although agreements reached at Rio Earth Summit were the first global legal documents in the field of forest protection, there were some specific regional documents adopted before. Those documents mainly focus on tropical forests and their protection. The first International Tropical Timber¹⁶ Agreement (ITTA) was adopted in 1983¹⁷, and the International tropical Timber Organization (ITTO) was established in 1986. The first ITTA

¹⁴ Agenda 21, Rio de Janeiro, 3-14 June 1992, A/CONF.151/26/Rev.1 (Vol. 1) [interactive] [accessed 2013-05-04] <<http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N92/836/55/PDF/N9283655.pdf?OpenElement>>.

¹⁵ Speth, J.G., Haas, P.M. *Global Environmental Governance*. Washington: Island Press, 2006, p. 98.

¹⁶ Timber – timber concessions – the right to take trees, granted usually by governments.

¹⁷ *International Tropical Timber Agreement* (ITTA), November 25, 1983, U.N. Doc. TD/TIMBER/11/Rev.1 (1984).

was later superseded by the second International Tropical Timber Agreement¹⁸, adopted in 1994. This agreement “seeks to balance concerns about deforestation in tropical countries with recognition of the fact that trade in tropical timber is highly relevant for economic development of these countries”¹⁹.

The ITTA 1994 remained in force until the International Tropical Timber Agreement 2006 was adopted²⁰. Though ITTA 2006 is substantially similar to ITTA 1994, it though contains significant provisions regarding sustainable forest management, the objectives of the International Tropical Timber Agreement (2006) are to promote the expansion and diversification of international trade in tropical timber from sustainably managed and legally harvested forests and to promote the sustainable management of tropical timber producing forests (Article 1 of ITTA, 2006). The Agreement also refers to promoting better understanding of the contribution of non-timber forest products and environmental services to the sustainable management of tropical forests with the aim of enhancing the capacity of members to develop strategies to strengthen such contributions in the context of sustainable forest management, and cooperating with relevant institutions and processes to this end; and encouraging members to recognize the role of forest - dependent indigenous and local communities in achieving sustainable forest management and develop strategies to enhance the capacity of these communities to sustainably manage tropical timber producing forests (Article 1).

Another sound legal instrument in the field of forest protection (notably, also not binding) was adopted by United Nations Forum on Forests (UNFF)²¹ at its seventh session in April 2007 - the Non – Legally Binding Instrument on All Types of Forests²². The instrument is adopted bearing in mind sustainable forest management, as a dynamic and evolving

¹⁸ *International Tropical Timber Agreement* (ITTA), January 26, 1994, 33 ILM 1014 [interactive] [accessed 2013-05-04] <http://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XIX-39&chapter=19&lang=en>.

¹⁹ Beyerlin, U., Marauhn, T. *International Environmental Law*. Oxford: Hart Publishing, 2011, p. 201.

²⁰ *International Tropical Timber Agreement*, January 27, 2006, entered into force on December 7, 2011 [interactive] [accessed 2013-05-04] <<http://treaties.un.org/doc/Publication/MTDSG/Volume%20II/Chapter%20XIX/XIX-46.en.pdf>>.

²¹ In October 2000, the Economic and Social Council of the United Nations (ECOSOC), in its Resolution [2000/35](#) established the United Nations Forum on Forests (UNFF), a subsidiary body with the main objective to promote “... the management, conservation and sustainable development of all types of forests and to strengthen long-term political commitment to this end...” based on the Rio Declaration, the Forest Principles, Chapter 11 of Agenda 21 and other key milestones of international forest policy. The Forum has universal membership, and is composed of all Member States of the United Nations and specialized agencies. [interactive] [accessed 2013-05-04] <<http://www.un.org/esa/forests/about.html>>.

²² *Non – Legally Binding Instrument on All Types of Forests*, A/RES/62/98, 31 January 2008 [interactive] [accessed 2013-05-04] <<http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N07/349/31/PDF/N0734931.pdf?OpenElement>>.

concept, and aims to maintain and enhance the economic, social and environmental values of all types of forests, for the benefit of present and future generations. In the preamble of the document the concern about continued deforestation and forest degradation, as well as the slow rate of afforestation and forest cover recovery and reforestation, and the resulting adverse impact on economies, the environment, including biological diversity, and the livelihoods of at least a billion people and their cultural heritage, is expressed, and emphasis on the need for more effective implementation of sustainable forest management at all levels to address these critical challenges is pointed. The purpose of this instrument is to strengthen political commitment and action at all levels to implement effectively sustainable management of all types of forests and to achieve the shared global objectives on forests; to enhance the contribution of forests to the achievement of the internationally agreed development goals, in particular with respect to poverty eradication and environmental sustainability; to provide a framework for national action and international cooperation (Article 1). Member States are obliged to consider the seven thematic elements of sustainable forest management ((a) Extent of forest resources, (b) Forest biological diversity, (c) Forest health and vitality, (d) Productive functions of forest resources, (e) Protective functions of forest resources, (f) Socio-economic functions of forests, (g) Legal, policy and institutional framework), which are drawn from the criteria identified by existing criteria and indicators processes, as a reference framework for sustainable forest management and, in this context, identify, as appropriate, specific environmental and other forest-related aspects within those elements for consideration as criteria and indicators for sustainable forest management (Article 5). The Instrument, like the 1992 Forest Principles, is non-binding.

International legal efforts to address forest issues have taken place in the context of the historical loss of the forests of developed countries, and mostly because of that developed countries try to ensure that the remaining forests in developing countries are preserved for their contribution to ecological cycles, particularly in relation to biodiversity and climate issues, however attempts to “internationalize” forest issues have so far been largely unsuccessful²³. It is obvious that loss of world's forests could have impact on more broaden ecosystems, the clear example is the situation of tropical forests in general²⁴ and particularly

²³ Sands, P., Peel, J., Fabra, A., MacKenzie, R. *Principles of International Environmental Law*. Cambridge University Press, 2012, p. 495.

²⁴ Brazil, Indonesia, and the democratic Republic of Congo alone contain half of the world's tropical forests, and the rest are scattered throughout Latin America, Africa, and Asia. In recent decades, the rate of tropical forest loss has been about an acre a second. Central governments own about 80 % of the remaining intact forests in developing countries. It sometimes resulted in mismanagement, heavy political and economic pressures to allow

those of Amazon²⁵. However it could be noted, that the most often documents adopted in the field of international forest protection are non-binding ones. Therefore the question regarding their impact and influence may arise.

IMPACT OF “SOFT LAW” ON INTERNATIONAL FORESTS' PROTECTION LAW

As it was already discussed, almost all documents adopted in the field of forest protection in international level are non-legally binding instruments. The theory of international law derive sources of international law, in accordance with Article 38(1) of the Statute of the International Court of Justice²⁶, from four sources: treaties, international custom, general principles of law, and subsidiary sources (decisions of courts and tribunals, works of scientist, etc.). Treaties usually presume legally binding documents, which establish legally binding obligations, those sources of law is called “hard law”. Beyond those sources, there are also so-called rules of “soft law”, which in general are not binding *per se*, but may play a very important role in the field of international law, and particularly in international environmental law. “Soft law” is an important innovation in international legislation, it helps states to develop and “test” new legal norms before they become binding. Legislation process of “soft law” is more liberal, as it usually allows to take part in adopting norms not only to states as the main subjects of international law, but embrace a broader range of actors (NGOs, scientific organizations, academics, etc.) to take part in creation of legal norms. Those norms of “soft law” point to the likely future direction of formally binding obligations, by formally

cutting and immigration, and widespread corruption. Many countries with high deforestation rates rank high in the international corruption index. Timber concession- the right to take trees- have been granted at below market rates and without safeguards or requirements for good management. In Speth, J.G., Haas, P.M. *Global Environmental Governance*. Washington: Island Press, 2006, p. 29-30.

²⁵ The Amazon rainforest is present in eight South American countries, it constitutes only 7 % of the Earth's land surface, but account for 35 % of its tropical forests. 60 % of the rainforest is in Brazil. Biodiversity loss in the Amazon region is caused primarily by agricultural and development activities, in addition to direct harvesting of natural resources. Additional related threats to biodiversity are the overharvesting of wild species, the introduction of non-native species, habitat destruction, pollution by toxins, changing nutrient balances, and local or global climatic changes. In DeSombre, E.R., *The Global Environment and World Politics*. New York: Continuum, 2007, p. 179-185. The Amazon forest, due to the interaction of deforestation, fire and climate change, could undergo a widespread dieback, with parts of the forest moving into a self-perpetuating cycle of more frequent fires and intense droughts leading to a shift to savanna-like vegetation. While there are large uncertainties associated with these scenarios, it is known that such dieback becomes much more likely to occur if deforestation exceeds 20-30 % (it is currently above 17 % in the Brazilian Amazon). It would lead to regional rainfall reductions, compromising agricultural production. There would also be global impacts through increased carbon emissions, and massive loss of biodiversity. In Hunter, D., Salzman, J., Zaelke, D. *International Environmental Law and Policy*. New York: Foundation Press, 2011, p. 992.

²⁶ *Statute of the International Court of Justice*. [interactive] [accessed 2013-05-07] <<http://www.icj-cij.org/documents/?p1=4&p2=2&p3=0>>.

establishing acceptable norms of behavior, and by “codifying” or possibly reflecting rules of customary law²⁷.

Documents, adopted in the field of protection of world's forests, usually are called as principles. Principles are more abstract general norms from which specific rules or standards are derived; they embody reasons that argue for moving in a particular direction, rather than arriving at a specific result. Principles are the foundations upon which rules incorporating obligations of result are built²⁸. Principles, adopted in conferences, summits, etc., may not be understood as customary international law, although these instruments of “soft law” play an important role in the development of international environmental law. As some scholars indicate, “soft law” is either “not yet law or not only law”²⁹.

The development of “soft law” norms in international environmental law began immediately after the Stockholm Conference, one of the consequences of which was the creation of United Nations Environmental Program (UNEP)³⁰, the organization which evolved into drafting resolutions, that further on may become new binding international legal norms. The actions of NGO's has also contributed to the enunciation of “soft law” principles regarding environment. Much of “soft law” is incorporated within “soft” (i.e. non-binding) instruments such as recommendations, resolutions, declarations, principles, etc.

Although accepted as non-binding instruments formally, “soft law” norms are usually accepted with no less extreme care and caution than norms of treaties. Such behavior shows that States do not view “soft law” recommendations or principles as absolutely insignificant, as usually later on those norms become “hard” law, i.e. they are potentially binding norms. The question could arise about the purpose of such norms. The rising importance and frequency of adoption of “soft law” norms indicate the difficulties with which States have been confronted in trying to reach an agreement, especially in the field of forests' protection (because of the reasons discussed above). The law-making process in international environmental law is a long process, thus “soft law” helps to reach at least some agreements or to highlight the future development perspectives of legal norms in specific field. It should be noted, that in many environmental field, as well as in forests' protection, the choice is not

²⁷ Chinkin, M., The Challenge of Soft Law: Development and Change in International Law. *International and Comparative Law Quarterly*. Volume. 38. Issue 04. October 1989, p 850-866. [interactive] [accessed 2013-05-07] <<http://journals.cambridge.org/action/displayAbstract?fromPage=online&aid=1513152>>.

²⁸ Guruswamy, L., D. *International Environmental Law in a Nutshell*. 4th Edition. West Publishing, 2012, p.18-19.

²⁹ Hunter, D., Salzman, J., Zaelke, D. *International Environmental Law and Policy*. New York: Foundation Press, 2011, p. 344.

³⁰ [United Nations Environment programme](http://www.unep.org/) (UNEP)[interactive] [accessed 2012-03-17]< <http://www.unep.org/>>.

between a treaty and a “soft law” norms, but between “soft law“ norms and no norms at all. Non-binding norms are often the precursor to treaty negotiations and sometimes stimulate state practice to the formation of customary international law³¹. “Soft law“ instruments are also useful in addressing new topics of regulation, as it was in the field of forests' protection.

“The growing complexity of the international legal system is reflected in the increasing variety of forms of commitment adopted to regulate state and non-state behavior in regard to an ever-growing number of transnational problems”³². As we discussed before, most of the major global environmental threats in the field of forest protection have not been met efficiently, and in most areas there is no support by international legal instruments. Scholars (D.L. Downie, R.C. Paehlke, J. Clapp) separate a few obstacles for proper protection of environmental surrounding: system obstacles (not enough effective cooperation between states; the application of general principle of international law – sovereignty of states, which may impede to solve global environmental problems); procedural obstacles (not all important legal documents are signed by corresponding involved countries, long-term process of reaching an international treaty); lack of public concern; characteristics of international environmental issues (those issues usually are complex, full of uncertainties, environmental interest often conflict with economic and political ones, solutions to global environmental problems have unequal distributions of costs and benefits among nations)³³. All those characteristic obstacles may be applied in the international protection of forests' area. Therefore it could be presumed, that the biggest challenges in the field of international forests' protection are still in the future.

CONCLUSIONS

Different areas of environmental surrounding are not equally protected by international law, and forests' protection in that sense is one of the less regulated areas. This could be explained by some reasons: it is clear that different fields of international environmental protection have different regulatory approaches, with range from legal documents adopted in respect with economical issues (which usually emphasizes either sustainable development or the needs of developing countries, trade and benefits), others focusing on protection of specific species, conservation, up to non-binding principles regulating areas where it is difficult to reach common solutions. It is obvious that in this sense international protection of

³¹ Kerbat, Y., Maljean-Dubios, S. *The Transformation of International Environmental Law*. Oxford-Paris: A. Pedone&Hart Publishing, 2011, p. 61.

³² *Ibid.*, p. 71.

³³ Speth, J.G., Haas, P.M. p. 102-103.

forests is still insufficient, forests' protection area is almost uncovered by international legal regulation instruments, although recently at least first steps adopting binding legal instruments where made. No global convention has yet been adopted addressing world forests of deforestation; while forests fall within the scope of certain global and regional legally binding instruments (mostly in the field of protection of biodiversity), there has been no global legal instrument up until to Rio Earth Summit in 1992. The main documents adopted in the field of forest protection are non-binding declarations or principles. It is notable that the major qualitative change regarding international forests' protection is in the systematic approach of the international community to these issues. It also should be noted that forests' protection usually is presumed as being regulated by different instruments sustaining biodiversity. Anyhow, forests' protection is still regulated by indirect legal instruments, mainly instruments addressing habitat and biodiversity protection, and although those instruments pursue an integrated approach and could be helpful in promoting forests' conservation and protection issues, however lack of direct, legally binding and stressing the most severe problems instruments in this field still exists.

REFERENCES

1. Agenda 21, Rio de Janeiro, 3-14 June 1992, A/CONF.151/26/Rev.1 (Vol. 1) [interactive] <<http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N92/836/55/PDF/N9283655.pdf?OpenElement>>.
2. Beyerlin, U., Marauhn, T. International Environmental Law. Oxford: Hart Publishing, 2011.
3. Burnet-Hall, R., Jones, B. Burnet-Hall on Environmental Law. Second edition. London: Thomson Reuters, 2009.
4. Cassesse, A. Violence et droit dans un monde divisé. Paris: PUF, 1990. World Bank statistics [interactive] <<http://data.worldbank.org/topic/environment>>.
5. Chinkin, M., The Challenge of Soft Law: Development and Change in International Law. International and Comparative Law Quarterly. Volume. 38. Issue 04. October 1989 [interactive] <<http://journals.cambridge.org/action/displayAbstract?fromPage=online&aid=1513152>>.
6. DeSombre, E.R., The Global Environment and World Politics. New York: Continuum, 2007.
7. Guruswamy, L., D. International Environmental Law in a Nutshell. 4th Edition. West Publishing, 2012.
8. Hunter, D., Salzman, J., Zaelke, D. International Environmental Law and Policy. New York: Foundation Press, 2011.
9. International Tropical Timber Agreement (ITTA), November 25, 1983, U.N. Doc. TD/TIMBER/11/Rev.1 (1984).
10. International Tropical Timber Agreement (ITTA), January 26, 1994, 33 ILM 1014 [interactive] <http://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XIX-39&chapter=19&lang=en>.
11. International Tropical Timber Agreement, January 27, 2006, entered into force on December 7, 2011 [interactive] <<http://treaties.un.org/doc/Publication/MTDSG/Volume%20II/Chapter%20XIX/XIX-46.en.pdf>>.

12. Kerbat, Y., Maljean-Dubios, S. The Transformation of International Environmental Law. Oxford-Paris: A. Pedone&Hart Publishing, 2011.
13. Kiss, A.C., Shelton, D. International Law. Third edition. Transnational Publishers Inc., 2004.
14. Mc Dermot, C.L., Cashore, B., Kanowski, P. Global Environmental Forest policies. An International Comparison. London, New York: Earthscan, 2010.
15. Non-legally Binding Authoritative Statement of Principles for a Global Consensus on the Management, Conservation and Sustainable Development of all Types of Forests, Rio de Janeiro, 3-14 June 1992, A/CONF.151/26/Rev.1 (Vol. I) [interactive] <<http://www.un.org/documents/ga/conf151/aconf15126-3annex3.htm>>.
16. Non – Legally Binding Instrument on All Types of Forests, A/RES/62/98, 31 January 2008 [interactive] <<http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N07/349/31/PDF/N0734931.pdf?OpenElement>>.
17. Paris Convention for the Protection of Environment of the North-East Atlantic (1992). [interactive] <http://www.ospar.org/html_documents/ospar/html/OSPAR_Convention_e_updated_text_2007.pdf>.
18. Pūraitė, A. Impact of Activity of International Organizations on Environmental Law. Public security and public order: scientific articles (8). Kaunas: Mykolas Romeris universiteto Viešojo saugumo fakultetas. 2012, [t.] 8.
19. Rio Declaration on Environment and Development, adopted 14 June 1992 [interactive] <<http://www.unep.org/Documents.Multilingual/Default.asp?documentid=78&articleid=1163>>.
20. Sands, P., Peel, J., Fabra, A., MacKenzie, R. Principles of International Environmental Law. Cambridge University Press, 2012.
21. Speth, J.G., Haas, P.M. Global Environmental Governance. Washington: Island Press, 2006.
22. Statute of the International Court of Justice. [interactive] <<http://www.icj-cij.org/documents/?p1=4&p2=2&p3=0>>.
23. Stockholm Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment, adopted 16 June 1972 [interactive] <<http://www.unep.org/Documents.Multilingual/Default.asp?documentid=97&articleid=1503>>.
24. Sustaining Forests. A Development Strategy. Washington: The International Bank for Reconstruction and Development/The World Bank, 2004 [interactive] <<http://siteresources.worldbank.org/INTFORESTS/Resources/SustainingForests.pdf>> .
25. United Nations Convention on the Law of the Sea (UNCLOS) (1982, entered into force November 16, 1994). [interactive] <http://www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclos_e.pdf>.
26. [United Nations Environment programme](http://www.unep.org/) (UNEP) [interactive] < <http://www.unep.org/>>.
27. [United Nations Forum on Forests](http://www.un.org/esa/forests/about.html) (UNFF) [interactive] <<http://www.un.org/esa/forests/about.html>>.

TARPTAUTINIŲ TEISINIŲ INSTRUMENTŲ ĮTAKA MIŠKŲ APSAUGAI

Aurelija Pūraitė*

Mykolas Romeris universitetas

Santrauka

Pasaulio miškai yra viena svarbiausių globalių aplinkos ekosistemų. Miškų biologinė įvairovė yra itin gausi. Pagal Pasaulio banko duomenis, apie 90 procentų pasaulio bioįvairovės yra randama miškų zonose, kurių dauguma yra besivystančių šalių teritorijose. Viena vertus, miškai yra reikšmingi daugeliu aspektų – jie prisideda prie pasaulio klimato reguliavimo, dirvožemio apsaugos, užtikrina vandens šaltinių atsinaujinimą, miškų ekosistemos sukuria gyvenamąją terpę milijonams rūšių, miško

produktai yra pagrindinis pragyvenimo šaltinis daugiau nei milijardui žmonių. Miškų išteklių tiesiogiai prisideda prie bene 90 procentų iš 1,2 milijardo didžiausiame skurde gyvenančių žmonių gerovės, jie taip pat netiesiogiai prisideda prie natūralios gamtinės aplinkos vystymosi žemdirbystės, maisto tiekimo srityse, nuo miškų produkcijos yra priklausomi bene pusė besivystančio pasaulio gyventojų. Kita vertus, pasaulio miškai patiria ir ypatingą poveikį: nuo apsaugos iki naudojimo žemdirbystės tikslais, nuo neteisėtų ir netaujančių miško išteklių naudojimo iki griežtos valstybinės miškų naudojimo kontrolės. Gali atrodyti neįtikėtina, tačiau pasauliniu lygmeniu miškų nykimo problema tapo prioritete tik pastaraisiais dešimtmečiais. Miškų nykimas tapo dėmesio objektu kuomet pasirodė pirmosios studijos, atskleidusios neįtikėtinus faktus apie miškų apsaugos problemas. Daugybė veiksnių gali būti laikomi darančiais įtaką miškų apsaugai – žmogaus veikla (populiacijos didėjimas, skurdo mažinimo priemonės, industrinė veikla, kelių konstrukcija, žemdirbystė, miško produktų naudojimas) ir bendra pasaulio aplinkos situacija (klimato kaita, rūgštūs lietūs, ozono sluoksnio plonėjimas, toksinių medžiagų emisija, ir t.t.). Miškų apsauga yra itin puikus konfliktuojančių aplinkosauginių, politinių, ekonominių, industrinių interesų pavyzdys. Globalinės miškų aplinkosaugos politikos atskleidžia esančią įtampą tarp besivystančių šalių poreikių užtikrinimo ir išsivysčiusių šalių siekių, tarp aplinkos apsaugos ir vystymosi procesų, tarp būtinybės saugoti gamtą ir skurdo mažinimo. Suprantant šiuo probleminius aspektus, galima paaiškinti situaciją tarptautinėje aplinkosaugos teisėje priimant miškų apsaugos sričiai reguliuoti reikalingus dokumentus. Nors dvidešimtame amžiuje buvo priimtas milžiniškas skaičius įvairius aplinkosauginius klausimus reguliuojančių tarptautinių teisinių instrumentų, tačiau vis dar nesama globalinio teisiškai įpareigojančio tarptautinio dokumento, kuris užtikrintų miškų apsaugą, valdymą ir tvarųjį naudojimą. Specifinė tarptautinių teisinių instrumentų, priimtų miškų apsaugos srityje, ypatybė yra jų neįpareigojantis, neprivalomas pobūdis. Ši aplinkybė yra verta atskiros mokslinės analizės. Šio tyrimo objektas yra tarptautinių teisinių instrumentų, turinčių įtakos miškų apsaugai, sistema. Šio tyrimo tikslas yra atskleisti tarptautinių teisinių instrumentų, priimtų miškų apsaugos srityje, sistemą, išanalizuoti svarbiausias priežastis, nulėmusias tokios sistemos formavimąsi, ir atskleisti šios sistemos ypatybes.

Pagrindinės sąvokos: tarptautinė viešoji teisė, aplikosaugos teisė, „soft law“, miško teisė.

Aurelija Pūraitė*, Mykolas Romeris universiteto Viešojo saugumo fakulteto Teisės katedros docentė. Mokslinių tyrimų kryptys: aplinkosaugos teisė, tarptautinė viešoji teisė, žmogaus teisių apsauga.

Aurelija Pūraitė*, Mykolas Romeris University, Faculty of Public Security, Department of Law, Associated Professor. Research interests: environmental law, international public law, the protection of human rights.

SECURITY AND MOBILITY: THE EUROPEAN TRENDS

Danguolė Seniutienė*

*Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Valstybės sienos apsaugos katedra
Putvinskio g. 70, LT-44211 Kaunas
Email : dseniutiene@mruni.eu*

Annotation. This article presents a framework of issues of security/insecurity in the context of evolution of societies, particularly European society underlining some of the consequences on the perception of quality of life for citizens. Phenomenon in the case of Europeans is now viewed with concern, largely the result of the effects of the intersection of globalization of economies and globalization of markets with the deepening (or not) of the European integration process. Globalization affects people's lives in many states; nevertheless, the ongoing changes do not alter the system of the hierarchy of human need: the most important needs of each person are needs for security and welfare¹ Economic and political integration, the European Union being the most advanced example, have necessitated a concomitant integration, harmonization and cooperation among laws, policies and agencies. In the EU, this now means working in an increasingly borderless "Schengen space."

Some issues mentioned here, open avenues for possible guidelines for future security operation in the European context, launching the possibility of new alignments within the Community context and with a background of the decrease in uncertainty as a determinant factor of positive perception of the quality of citizens life.

Keywords: European Union, Security, Globalization, Mobility, International co-operation.

INTRODUCTION

Insecurity is a concept that reveals a sense of self-embarrassment, fear and insecurity towards the fear of the unknown and uncertainty about the future and especially the intentions of the "other".

It is generally assumed that poverty gives rise to migratory movements from developing countries and targeted to those where job prospects seem to be the best. However, the demand for labor is also associated with other variables, such as foreign direct investment (where this problem usually does not arise), the wars, internal conflicts, insecurity or persecution due to discrimination on grounds of ethnicity, religion, racism, language or political opinions, constituting decisive factors that also contribute to the migration flow of workers and / or refugees, mostly confronted with varying degrees of hostility by the host populations.

European Union (hereinafter - EU) gradually created a huge national borders unfettered space, where people can move around unhindered with out the border control. One of the

¹ Greičius S., Pranevičienė B. Challenges to Lithuanian national security: Security of Society and Public Order : Proceedings of scientific articles (10) / MRU. p. 31. ISSN 2029-1701.

cornerstones of the EU's privileges are EU citizens enshrined the right of free movement². However, the mobility of people whose cultural backgrounds are different from societies of destination may increase the perception of insecurity especially when the national citizens associate the migrant with organized crime, so it appears that the happiness of a people rests on the absence of feeling of fear.

The object of research - possible areas of cooperation of the law enforcement authorities, eliminating threats to regional security in the context of globalization.

Aim of the article - to analyze the European Union's legal framework provisions, to assess the impact of globalization on regional security.

In order to answer the problem of the subject, the article used to study the methods of analysis, analogy, generalization, analytical, systematic methods. The basic method – the study the scientific references, it is a collection of data from the scientific references and EU law.

SECURITY AND GLOBALIZATION

In the context of generally referred as globalization process, we are experiencing one of the deepest pits of modernizing society (with different types of modernity associated), materialized through a gradual transformation of our lives³.

It's not enough to point out that we live in an age of change. It is essential to understand their different dimensions and fit them to the level of effects produced in different human activities and especially to be able to prepare timely responses to different scenarios of evolution, since the systemic character of the time we live in, highly boosted by globalization in different areas brings a very diverse set of alternatives of action against an also diverse scenario of occurrences.

But, for this, it is essential to signalize some major choices in the ways that we are going to trace, to mark the great movements that will condition us to what will come, which are closely linked to the transition of an industrial economy to a knowledge economy, whose simple meaning is that the most substantive part of creating value will begin to have origin mainly in incorporate activities of intense knowledge. This perspective is now applicable to the whole of human activity, regardless of its nature, as a counterpart to the last perspective, focusing on economic activities of command, where the prevalence of the different factors of

²D.Seniutienė. Migration processes of accession to the Schengen Area/ Security of Society and Public Order: Proceedings of scientific articles (4) / MRU. p. 186-201. ISSN 2029-1701

³ Guild and Niessen in Hix S., The Political System of the European Union; The European Union series, ed. Palgrave Macmillan, New York, 2005

production was reflected in the very name of the type of economy then experienced, as in the case of crafting economies, agricultural, industrial or where, as realize, the exchange was the prevailing way of functioning of society and the consequent transfer of ownership, its most important structure economic process. But (our) new world brings with it a new concept of ownership based on sharing whose belonging object is immaterial: knowledge. In the knowledge economy the creation of wealth is subjected to new rules and promotes new power relations. Information and knowledge are also the pillars that support the future safety activity, whose pattern must be "smart security".

We are naturally the generation of change that is distinguished from the others because it faces and breaks out higher levels of relational complexity in producing changes emphasized by the very cumulative dynamics they contain. We live in a world where self-interest is increasingly dependent on the confluence of collective interests, situation that will produce a constant social concern (real or perceived).

Any citizen realizes that economic power was the only one that became autonomous in the huge process of change that we are living, winning natural supremacy in all relations arising there from among human beings. The autonomization of economic power in the manner reported results from a process started long ago, which had its first great expression in industrial revolution deepening subsequently in its various phases. This context, by itself, justifies to begin the inventory of the macro changes of more significant impact, such as: Economic globalization, the globalization of markets; technologization of society; Scientification of technology; Mutation of employment and work, and collective availability for growing investment in knowledge and innovation⁴.

The major disputes that have as their common thread an undeniable weight in the field of immaterial can be associated with issues such as: Winning the trust of citizens, residents, users of public property and property for public use, taxpayers, voters, customers and stakeholders; The control of attracting of talents to the production of value and values; The domain of structuring models sustained increase in productivity and innovation; The control of institutional public communication, while mainstay of the defense of the common good; Monitoring and definition of models of education in general and scientific and vocational in particular; Display rules and social policies for the demonstration (real or apparent) of increasing social responsibility in the exercise of power relations, and the control of attraction

⁴ Sarmento, Cristina Montalvão, Política & Segurança. Novas Configurações do Poder, ISCPSSI-CHC, Lisboa, 2009.

process (growing) of opinion leaders to act in environments of greater intellectual sophistication⁵.

The trends of an operational nature prevalent in shaping the future point out: The increase in litigation; Creation of environment multiplier of the dispute; The inevitable increase in the cost of living of citizens; Growing permission of requirements by "emotional harm"; The revocation of the limitation of liability of managers and politicians (crimes of prevarication), The Inevitability of a harsher criminalization of corporate fraud (scams and plundering) The indispensability of predictable regulation of promiscuity between auditors and consultants (Economic Crime), The stricter regulation and more punishment of breaches of financial responsibility (financial crime) and the institution of new and tighter supervision, administrative and judicial standards (administrative crime).

All these realities will affect, in a decisive way, the intervention model and the standard of civic consciousness due to the security forces, as well as the rationale of intervention and posture of individual members, materialized in an institutional discipline that must be universally assumed by different groups that comprise it. This type of framing and how it is developed throughout the reform process implied herein, will depend on the definition of the future orbit of skills of the security forces, which will be, however, substantially reworked both nationally (traditional) and in international terms (new dynamics of cooperation), where the effect of mobility of people, goods and capital in spaces successively extended and facilitators of such movements, pose new and more robust challenges to the security forces, given that in European Union space is already seen a long way to go, whose way has to be done swiftly and competently.

We are in a crisis of change of cycle. Without a solid base of knowledge is not possible to strengthen the performance in and of modern institutions where, increasingly, each of its members is diluted and will dilute in the whole institution, being inevitable to give priority to the construction of successive gains of effectiveness and efficiency centered on a new model of relational trust with citizens. This is an admittedly complex task that must be undertaken simultaneously in a dual perspective of proactive and reactive dynamic, contextualized by the demands of an irreversible process of globalization and the challenges arising from the consolidation of the knowledge society that brings with it a growing feeling of insecurity and fear on the part of the population.

⁵ Gonçalves, Fernando Borges. As perplexidades da globalização e os desafios da sociedade do conhecimento, como matrizes de uma dimensão funcional da segurança- Revista da GNR nº--, Lisboa, 2012.

THE FREE MOVEMENT OF PERSONS

The Treaty of Rome established the free movement of persons, based on the fundamental objectives of the European Economic Community. However, those rights are not fully applicable to third-country nationals, even if they are married to EU citizens⁶.

On the other hand, the Treaty of Rome allowed any Member States to refuse the entry to another EU citizen, for reasons related to threat to national security, public order or public health. Based on this pleading, the Member States maintained their border controls within the European Union. Later, in 1985, the Member States approved a document "*Completing the Internal Market*" (White Paper from the Commission to the European Council - Milan, 28-29 June 1985), which suggests the complete elimination of internal border controls since December 1992⁷.

Were taken by the Council several measures to remove controls on the free movement of goods, until that date, little was done in the removal of controls on the free movement of people, because most Member States were reluctant to remove these controls without harmonized rules, such as visa requirements and common policies on asylum.

Due to the demanding of unanimity, the Council failed to reach agreement on such rules on that date. Meanwhile France, Germany, Belgium, Netherlands and Luxembourg in 1985 signed the Schengen Agreement which provides for the abolition of border controls between signatory states. The intent of the Schengen Agreement was to create an area without travel restrictions, in which border controls among the participating countries were eliminated and there was greater cooperation in combating transnational crime.

Later, the Schengen Agreement was incorporated into cooperation agreements with the EU that today includes all EU countries except Ireland, United Kingdom, Cyprus, Romania and Bulgaria.

Since 1954, all Nordic countries are members of the Nordic Passport Union Nordic, which also provides an area with no travel restrictions which include Iceland, Denmark, Sweden, Finland and Norway. When the Nordic EU members - Denmark, Sweden and Finland - joined the Schengen Agreement, Norway and Iceland had to reach an agreement with the Schengen countries, in order to retain Passport Union of Nordic Countries.

In 1999, Norway then concluded an agreement with the EU on its association with the Schengen Agreement. This agreement allowed Norway to take part in the planning of new

⁶ Barret in Hix S., *The Political System of the European Union*; *The European Union series*, ed. Palgrave Macmillan, New York, 2005

⁷ The Treaty of European Union (Maastricht Treaty) Official Journal C, 2002-12-24, No. 325-5

laws on the implementation, application and further development of the regulations of Schengen.

In order to create an area with a common external border and with no internal border controls, all the participating countries establish identical entry requirements. This means, for example, they must have common rules on visa requirements for nationals of third countries.

On the other hand, visitor visas are generally valid in all Schengen countries. Moreover, all countries included in the agreement, must rely on the ability of other countries to carry out satisfactory border checks, being vital bigger and better police cooperation among the several states of the European Union.

EUROPEAN POLICE COOPERATION

The new world order, sustained in a greater mobility of people and goods, has necessarily implications on the perceptions of insecurity.

When the construction of a political identity is challenged by a group, this tends to be securitized⁸.

Table 1. Migrants and Perceived Security Threat by Type

	THREATS
Refugees and Migrants	For the relationship between country of origin and destination (especially when opposing the regime of the country of origin)
	Political or security risk in the country of destination
	For the dominant culture and identity in the country of destination
	Social and economic problem for the country of destination (pressure in the systems of human development)
	Manipulation against the country of origin by the society or country of destination
Illegal Immigrants	Pressure of the economic system and social protection, jeopardizing the financial capacity of the host State, generated high levels of economic dependence.
	Can integrate or protect criminal gangs trafficking in human beings
	South-North complex relations, given its origin, mostly from politically unstable areas
Terrorists	Circulation of information of ideological groups that mobilize masses (economically and socially excluded groups, second and third generation immigrants)
	Difficulty of controlling the movement of suspicious persons

Source: Adapted from WEINER, Myron, *The Global Migration Crisis: Challenge to States and to Human Rights*, Londres, Addison Wesley Publishing Company, 1995: 105-106.

⁸Sarmiento, Cristina Montalvão, *Política & Segurança. Novas Configurações do Poder*, ISCPsi-CHC, Lisboa, 2009, pp. 62-63.

It is in this contextual universe that the concept of risk arises (uncertainty rendered probability), associated with unwanted situations of insecurity, with levels of uncertainty of variable probability⁹ (Table1). Hence the greater or lesser threats are built not with the legal status that a foreigner has in the host country, being legal or illegal immigrant, but mainly with issues related to the nationality, religion or even "representations of the Other." Who's afraid of a Luxembourgish citizen illegally in the U.S.!

The phenomenon of globalization, associated to the freedom of people and good's movement, led to the establishment of priorities for safety, including the need to produce policies, able to unite all the concerns inherent to that phenomena¹⁰.

The Schengen area is an important achievement in Europe's development as a space of open borders. Freedom of movement means that every person has the right to cross internal borders at any point, being unnecessary border controls¹¹. Thus an illegal entry anywhere in the territory, gives "threat's" circulation an easier dynamic of movement.

It is in this context that police and internal security policy wins the expression, instrument of European integration, especially targeted for risk minimization, which had its most important landmark and founder in 1976 in Rome, with the creation of the called TREVI Group, as a result of an intergovernmental forum of ministers responsible for internal security of each of the Member States.

The so-called TREVI Group, so named, alludes to a project called "*Terrorisme, Radicalisme, Extremisme et Violence Internationale*" as a response to the inability and weaknesses then expressed by INTERPOL, given the new threats and challenges that the United States would have to face, relating to terrorism originated from the Middle East.

This Group, given its importance, quickly gained emphasis on developing new programs of cooperation. As their skills were expanding to other Internal Security domains, and as a way to give a more qualified answer in its different areas, was finally created a support structure consisting of several levels of specialized intervention. The TREVI 1 directed to the fight against terrorism. The TREVI 2 devoted to the maintenance of Public Order issues and TREVI 3 devoted to transnational crime, particularly for drug trafficking.

⁹Rodrigues, Teresa Ferreira, *Dinâmicas Migratórias e Riscos de Segurança em Portugal*, IDN, Lisboa, Novembro 2010, pp. 34, in HANSSON, Sven Ove, "Risk", *Stanford Encyclopedia of Philosophy*, Stanford, 2007.

¹⁰ Oliveira P., *O Imigrante Tipo em Portugal: Definições Conceptuais e Metodologias de Abordagem*, Dissertação de Mestrado em CPRI – Globalização e Ambiente, FCSH – UNL, 2009.

¹¹ Seniutienė D., Oliveira P., *Challenges to regional security: Public Security and Public Order: scientific articles (8)* / University of Mykolas Romeris Faculty of Public Security: University of Mykolas Romeris, Kaunas. ISSN 2029-1701, ISSN 2335-2035 (Online)

The Ministers responsible for Internal Security area of each of the Member States ensured the first level, through a rotating presidency.

The second level to senior officials and the third level to experts. The latter held responsibilities on the technical work level, creating proposals subjected to interministerial decision after consulting senior officials.

Later, with the signature of the Single European Act, was created specifically with the aim of evaluate the impact of the open borders and propose appropriate and achievable solutions, due to a better security, the TREVI 92.

In fact, the structure of TREVI cooperation, despite its limitations, made it closer even more the communitarian states, through various forms of cooperation, including the exchange of liaison officers between security and services forces, to carry out joint training actions in an attempt to further standardization of procedures, knowledge sharing and exchange of experiences, through harmonization of national laws, mainly related to technical and scientific cooperation, drug trafficking and the creation of an European unit of information.

The Protocol Implementing the Schengen Agreement was a result led largely by subgroup TREVI 92, as a forum for defining new measures resulting from the abolition of internal borders of the European Union.

On 1 November 1993, with the entry into force of the Treaty on European Union, the TREVI Group, as well as others, including the "*Ad Hoc Group Immigration*," was included in the "*K4 Committee*", under the Treaty of Maastricht within the framework of justice and home affairs cooperation.

After the *World Trade Center* attacks, European politicians deeply realize the necessity of building a real European security policy, shared by the will of European citizens. After the Madrid bombings on 11 March 2004 and London on 7 July 2005, became even more robustly demonstrated that no country was safe from terrorist's threat and that the most appropriate strategy would be greater police cooperation expressed in a joint action.

Given this need, were created over the years specific bodies of police and judicial cooperation in criminal matters, such as EUROPOL (European Police Office), CEPOL (European Police College) and Eurojust (European Judicial Cooperation Unit), relevant expression of the deepening of police and judicial cooperation of the Union.

This cooperation has also been developing at the external relations level of the European Union, through international agreements, such as with the United States, on extradition, signed in Washington on 25 June 2003, or with countries neighbors of the Union,

under the European Neighborhood Policy (ENP), launched by the European Council in Thessaloniki in June 2003, with the aim of the joint management of the fight against terrorism and migration flows.

Still in the field of police cooperation, it is also noted the establishment of COSI - Operational Cooperation on Internal Security Matters, by Council Decision 2010/131/EU of 25 February 2010, giving prominence to the prediction of Article 71 of the Treaty on the Functioning of the European Union (TFEU) which provides for the establishment, in the Council, a Standing Committee to ensure in the Union the promotion and strengthening of operational cooperation on internal security, applicable in all actions permissible within the framework of police and customs and help to ensure further consolidation in the action of other organs, including Eurojust, Frontex and Europol.

CONCLUSIONS

Globalization has changed security issues and policing priorities as transnational security threats, mostly various forms of illegal commerce, have expanded in parallel with legal commerce, communication and transportation.

The knowledge, its circulation and sharing are the new ingredient of the dynamic world of the future where security issues are only one of many others deeply reconfigured in such a process. The information is the starting point for structuring knowledge and it largely depends from it for the success of the intervention in security, making it also a very strong area with deep specificities where information and knowledge exhibit intersection areas very little in common in other areas of human activity.

Our new world brings with it a new concept of ownership based on sharing whose belonging object is immaterial: knowledge. In the knowledge economy the creation of wealth is subjected to new rules and promotes new power relations. Information and knowledge are also the pillars that support the future safety activity, whose pattern must be "smart security".

In this context, with the progressive increase in complexity, the European police cooperation, is profiling itself as a facilitator and indispensable instrument in controlling mobility and on the establishment of harmony among the several Union's States, thereby providing better quality of life for its citizens, being concomitantly, a crucial piece to the success of the European integration process, the only way to make Europe a relevant partner in a new World's configuration, whose main outlines are already stemmed quite clearly.

REFERENCES

1. Apap J. Justice and Home Affairs in the E.U. Anderson M. The Transformation of Border Controls: What is different about Europe? – Great Britain: MGP Books Ltd, 200. P.291.
2. Barret in Hix S., The Political System of the European Union; The European Union series,ed. Palgrave Macmillan, New York, 2005.
3. Communication from the Commission to the Council and the European Parliament – Area of Freedom, Security and Justice: Assessment of the Tampere programme and future orientations, COM (2004) 4002.
4. Communication from the Commission to the European Parliament and the Council - Enhancing police and customs co-operation in the European Union, COM (2004).
5. Greičius S., Pranevičienė B. Challenges to Lithuanian national security: Security of Society and Public Order : Proceedings of scientific articles (10) / MRU. p. 31. ISSN 2029-1701.
6. Guild and Niessen in Hix S., The Political System of the European Union; The European Union series,ed. Palgrave Macmillan, New York, 2005.
7. Marenin O., Akgul A. “Theorizing Transnational Cooperation on the Police and. Intelligence Fields of Security,” in Ersel Aydinli, ed. Emerging Transnational (In) security Governance: A Statist-Transnational Approach, New York: Routledge, 2010.
8. Oliveira P., O Imigrante Tipo em Portugal: Definições Conceptuais e Metodologias de Abordagem, Dissertacao de Mestrado em CPRI – Globalizacao e Ambiente, FCSH – UNL, 2009
9. Rodrigues T., Dinamicas Migratorias e Riscos de Seguranca em Portugal, IDN cadernos, No. 2, Lisboa, 2010.
10. Sarmiento, Cristina Montalvão, Politica & Segurança. Novas Configurações do Poder, ISCPSI-CHC, Lisboa, 2009.
11. Seniutienė D., Oliveira P., *Challenges to regional security: Public Security and Public Order*: scientific articles (8) / University of Mykolas Romeris of Faculty of Public Security: University of Mykolas Romeris, Kaunas. ISSN 2029-1701, ISSN 2335-2035 (Online)
12. Seniutienė D., Greičius S., The Schengen Convention influence on Lithuanian Border Organization – Jurisprudencija 73 (65), Vilnius 2005, ISSN 1392-6195.
13. Seniutienė D., Migration processes of accession to the Schengen Area/ Security of Society and Public Order : Proceedings of scientific articles (4) / MRU. p. 186-201. ISSN 2029-1701
14. The Treaty of European Union (Maastricht Treaty) Official Journal C, 2002-12-24, No. 325-5
15. The Treaty of Lisabon Official Journal C 306, 2007.
16. Daniel Innerarity - “A Sociedade Invisível”, Teorema, Lisboa. 2009.
17. Daniel Innerarity - “O Futuro e os seus Inimigos”, Teorema, Lisboa.2011.
18. Figueiredo, António Manuel et alt. - A Territorialização das Políticas Públicas em Portugal, IFDR, Lisboa. 2010.
19. Gonçalves, Fernando Borges. As perplexidades da globalização e os desafios da sociedade do conhecimento, como matrizes de uma dimensão funcional da segurança- Revista da GNR n°--, Lisboa, 2012.
20. Minc, Alain - As Vantagens da Globalização, Bertrand Brasil, Rio de Janeiro. 1999.
21. Moyo, Dambisa - A Decadência do Ocidente, Bertrand, Lisboa.2012.
22. Neye Jr., Joseph S. - O Futuro do Poder, Temas e Debates-Círculo de Leitores, Lisboa.2012.
23. Rob Rieman - O Eterno Retorno do Fascismo, Bizâncio, Lisboa.2012.
24. Rothwell, Roy - Successful Industrial Innovation: Critical factors for the 1990's, R&D Management, 22 (92), pp. 221-229. 1992.
25. Weiner, Myron, The Global Migration Crisis: Challenge to States and to Human Rights, Londres, Addison Wesley Publishing Company, 1995.

SAUGUMAS IR MOBILUMAS: EUROPOS TENDENCIJOS**Danguolė Seniutienė***
Mykolas Romeris University**S a n t r a u k a**

Straipsnyje pristatomos aktualios problemos, susijusios su regioniniu saugumu, kurios atsirado Europos Sąjungoje, bei Šengeno erdvėje globalizacijos proceso įtakoje.

Šio straipsnio tikslas atskleisti pagrindines grėsmes kylančias saugumui ir ieškoma pasiūlymų teisėsaugos institucijų veiklos bendram koordinavimui, aptariamoms prioritetinėms bendradarbiavimo kryptys.

Europos Sąjungoje palaipsniui sukurta didžiulė valstybių sienų nevaržoma erdvė, kurioje žmonės gali judėti netrukdomi pasienio kontrolės. Viena iš kertinių ES suteikiamų privilegijų yra ES piliečiams įtvirtinta laisvo judėjimo teisė.

Nors laisvo judėjimo teisė įteisinta nuo ES įkūrimo, tačiau jai įgyvendinti reikėjo užtikrinti žmonėms saugią vidinę aplinką ir sukurti veiksmingą mechanizmą, kuris padėtų kontroliuoti išorines sienas. Siekdamas paspartinti laisvo asmenų judėjimo principo įgyvendinimą, 1985 m. birželio 14 d. Belgija, Liuksemburgas, Nyderlandai, Prancūzija ir Vokietijos Federacinė Respublika Šengeno mieste (Liuksemburgas) pasirašė Susitarimą dėl laipsniško kontrolės panaikinimo prie bendrų sienų. 1990 metų birželio 19 dieną tos pačios Susitariančios šalys pasirašė papildomą sutartį, taip vadinamą Šengeno konvenciją, dėl 1985 metų susitarimo įgyvendinimo, kur numatytos bendros išorinių sienų kontrolės, vizų išdavimo ir prieglobsčio teikimo, policijos ir muitinės bendradarbiavimo taisyklės bei saugumo užtikrinimo priemonės.

Temos aktualumą rodo tai, jog didžiausias sunkumas, su kuriuo susiduriame, tebėra reagavimas į globalizacinius pokyčius kovojant su nusikalstamumu ir nelegalia imigracija, plėtojant Europos teisingumo erdvę, gerinant visų asmenų saugumą pasitelkiant terorizmo ir sunkių nusikaltimų pavojų nustatymo priemones, taip pat užtikrinant tinkamą saugumo ir privatumo pusiausvyrą. Tam reikalinga sutelkti EU valstybių narių pajėgas.

Siekiant atsakyti į temos problematiką, straipsnyje naudojami tyrimo metodai: analizės, analogijos, apibendrinimo, analitinis, sisteminis metodai. Pagrindinis metodas – mokslinės literatūros analizė, tai yra duomenų rinkimas iš mokslinės literatūros, nacionalinių ir tarptautinių teisės aktų.

Pagrindinės sąvokos: Europos Sąjunga, saugumas, globalizacija, mobilumas, tarptautinis bendradarbiavimas.

Danguolė Seniutienė*, Mykolas Romeris universiteto Viešojo saugumo fakulteto Valstybės sienos apsaugos katedros lektorė, vyresnioji inspektorė. Mokslinių tyrimų kryptys: Viešoji teisė, visuomenės saugumas.

Danguolė Seniutienė*, Mykolas Romeris University, Faculty of Public security, Department of State Border Guard Security, lektor, head insspector. Research interests: public law, public security.

COOPERATIVE LEARNING IN THE CONTEXT OF FOREIGN LANGUAGE TEACHING AND LEARNING

Aušra Stepanovienė*

¹*Mykolas Romeris University, Public Security Faculty. Department of Humanities
Putvinskio str. 70, LT-44211 Kaunas
Telephone: (8 37) 303664
E-mail: ausrastep@mruni.eu*

Annotation. Teaching/learning of ESP (English for Specific Purposes) at higher educational level is oriented towards foreign language specific to a subject and containing context-bound items expressing curricular concepts and phenomena of a subject. However more and more researches appear showing that during the course of professional foreign language speaking and writing skills are mastered worse than reading and listening skills. Cooperative learning (CL) method provides more opportunities for communication, and this has influence on academic, cognitive and social students' development. The paper highlights relations and expressions of CL and both language and social competences. The study results show that the implementation of CL method promote the development of students' linguistic and social competences during the studies of ESP.

Keywords: cooperative learning, competences, interaction, professional language.

INTRODUCTION

Recently it is widely discussed in the communities of linguistic educators of many countries about cooperative learning (CL) method which, according to scientists of this field, is particularly effective when learning foreign language. There are more and more researches substantiating opinion that CL improves not only comprehension (reading and listening) and cognition but also communication skills and enhance the quality of interaction with other participants of learning processes. This method provides students with opportunities to comprehend the studies subject better and universally, to learn expressing their opinion in foreign language, developing skills of efficient and ethical cooperation and above all encourages development of versatile person. The supreme accomplished CL researches are analyzed in the publication. Author's research and experience of teaching professional foreign language by CL method are described and recommendations for implementation of this method in process of professional foreign language are presented in this article. Interaction between CL and both language and social competences is chosen to be the **object** of the research. The problem of the research is expressed by question how CL is related to improvement of language and social competences. The **aim** of the research: to highlight relations and expression of CL and both language and social competences. The **methods** of

the study include an appropriate survey, its administration and analysis of the obtained responses.

THEORETICAL BACKGROUND

Cooperative learning can be conceptually defined as the field exploring the efficiency of cooperation in the learning process. Romney¹ (1996) proposed more specific and more often cited definition stating that CL is teaching (learning) method intended for small groups of learners with various competences and needs who learn together to seek the common goal. Students learn in the group but at the same time they comprehend their personal responsibility as the crucial deposit to achieved personal and group result. According to researchers Olsen² (1992) and Kagan³ (1994), CL method suggests techniques that allow organizing students' group work in a way to significantly improve acquisition and academic achievements. Systematically implemented CL improves students' feel of self-esteem, perception of tasks and peer comprehension. Besides, CL is particularly effective when creating social interaction, favourable for learning and acquisition, and cooperation in group because CL helps to overcome public speaking phobia very quickly. Alongside the theoretical studies, a lot of researches that focused on CL method and examples of its successful application in the process of foreign language teaching were done. Palmer⁴ (2010) provides detailed description of studies' evolution of this method's application in language teaching. There are more well-known works done by Ramanauskaitė and Masaitytė-Apuolienė⁵ (2009), Babušienė⁶ (2008) and Dumas⁷ (2012).. A thorough comparative study of CL and other methods is given by Felder and Brent⁸ (2008), Vizgirdaitė and Fridrikaitė⁹ (2012).

Looking at the origin, evolution and current conception of CL methodology and method were mostly influenced by such theories and fields as humanistic psychology, constructivism,

¹ Romney, C. (1996). The Benefits of Cooperative Learning. *New currents in Teaching and Technology*. The University of Calgary, vol.3, No6.

² Olsen, R.E.,Kagan,S. (1992). About Cooperative Learning. In: Kessler, C.(ed.) *Cooperative Language Learning. A Teacher's Resource Book*. Englewood Cliffs. NJ:Prentice Hall.

³ Kagan,S.(1994). Cooperative Learning. San Clemente. California: Kagan Publishing.

⁴ Palmer, G. (2008). Cooperative Learning. *Emerging Perspectives on Learning, Teaching and Technology*. Department of Educational Psychology and Instructional Technology. University of Georgia.

⁵ Ramanauskaitė, A., Masaitytė-Apuokienė, R.(2009). Mokymasis bendradarbiaujant – sėkmingos adaptacijos profesinėje veikloje prielaida. *Profesinis rengimas: tyrimai ir realijos*. VDU,Nr.18, p.130-139.

⁶ Babušienė,I. (2008). Mokymosi bendradarbiaujant reikšmė ugdant mokinių ankstyvosios anglų k. komunikacinius gebėjimus. *Socialinių mokslų fakultetas. Švietimo studijų centras*. Kaunas, VDU.

⁷ Dumas, A.(2012). Cooperative Learning. *California Department of Education*.

⁸ Felder, R.M.,Brent, R.(2008). Active and Cooperative Learning. Penn State University.

⁹ Vizgirdaitė, J.,Fridrikaitė, L.(2012). Managerial Factors Conditioning the Collaborative Learning Environment in the University Studies. *Socialiniai mokslai. Nr.2(76)*.

theory of group dynamics and Vygotsky (Gallagher¹⁰, 1999) sociocultural theory. Creation of group climate which would reduce anxiety and eliminate the learner's phobia is in the centre of humanistic psychology. Students in CL environment first of all discuss the raised questions in their group, together look for the right answer and only then speak to the whole classroom (teacher), and less communicative students always have an opportunity to contribute collective results of group work without experiencing direct pressure or open request to do it. Abatement of strain gives such results as respect to various different opinions and tolerance towards differently thinking students. On the other hand, the role of student's autonomy which is the important conception of humanistic psychology also strengthens. Autonomy enhances the comprehension of student's responsibility for learning results. From the viewpoint of constructivism students in learning (teaching) based on CL principles are encouraged to seek for clearing the ambiguities; while learning the language they look for lacking words and necessary grammatical structures; find out the meanings and functions of language units, and this helps students to imbibe language subjects better and speak more fluently. Constructivism principles are very closely related to theory of group dynamics which emphasizes students' communication. Implementing various CL techniques, students improve their social skills (e.g. active listening, etiquette and rules of speakers' queue, support, giving opinion, argumentation, etc.) that are in turn related to ability to hold the attention and develop constructive relationships. Vygotsky sociocultural theory sort of generalizes CL theoretical background as it allows stating that teaching (learning) process should be seen as social process. This theory in CL environment is implemented when students often get chance to speak in their group and listen to other persons speaking foreign language. Thus teacher's speaking time is reduced and the main attention is paid to the content and fluency of speech but not to correction of mistakes. Although four above-discussed approaches appeared at different time and refer to different aspects, in fact they are closely related because all these approaches emphasize the importance of student's personal maturity development as the aspiration and result.

Another detailed and well-grounded research of Casal¹¹ (2005), perfectly revealing and substantiating the relation between language learning and integrated personal development, is worth mentioning. According to Casal, namely CL methodology and proposed techniques

¹⁰ Gallagher, C. (1999). Lev Semyonovich Vygotsky. *Psychology History*. Available at www.muskingum.edu/~psych/psycweb/history/vygotsky.htm

¹¹ Casal, S. (2008). Cooperative Learning in CLIL Contexts: Ways to Improve Students' Competences in the Foreign Language Classroom. *IAIE Conference: Cooperative Learning in Multicultural Societies: Critical Reflections*. Turin, Italy

enable achievement of positive results in language learning. Casal refers to method proposed by Coelho¹² (1992) to organize work by giving/distributing tasks in the classroom: (1) tasks accomplished by all members working with the same material and using the same information; (2) tasks when every member receives different information about topic common for the whole group; (3) tasks of different topics done in the classroom by every student. Besides, Casal also refers to popular and comprehensive structural methodology described by Romney (1996), and attributes methods of structural methodology to so-called “methods of tasks’ specialization”. The main thing in this methodology is how specific tasks are organized /structured in accordance with methods and how information is distributed among group members. Tasks/information might be divided to parts whose number is equal to number of group members. Also certain task can be oriented towards accomplishment of the research and presentation of the obtained results (e.g. form of classroom report). In this case the task is structured to 3 components: research (problem analysis in chosen aspects); peer interaction and communication when searching for information (various activities and skills); and interpretation (presentation of results for the whole classroom).

Summarizing the most important performed researches it might be concluded that researchers generally indicate CL as the method that helps solving the problem of lacking time given for learner to improve his/her language skills. Although idea of group work is not new, but CL is anyway useful because the following aspects are particularly emphasized: favourable environment for cooperation and communication, personal responsibility and deposit, involvement and participation of all members in learning (teaching) process as well as continuous interaction and communication. Quality of peer communication working in group improves when they have to share /exchange possessed information. This need encourages involvement in group activity, and to overcome self-restraint and timidity, as well as to use the opportunity to enhance speaking skills. Besides, immersed in the direct communication with group members during learning students use foreign language more creatively than speaking for the whole classroom. CL and group work creates favourable environment for integration of reading, listening, speaking and writing through interaction and communication in the classroom and, what is very important, involves students to the communication behind the classroom. Though structural methodology is only one of methods perfectly suitable in teaching professional language, its techniques and methods are

¹² Coelho, E. (1992). Jigsaw: Integrating Language and Content. In: Kessler, C. (ed) *Cooperative language learning. A teacher's resource book*. Englewood Cliffs. NJ: Prentice Hall.

particularly handy because their foundation is structures that can be easily filled with content and it is useful when content of certain subject must be reconciled with foreign language teaching.

METHODOLOGY OF THE RESEARCH

While teaching professional foreign language we have noticed that speaking skills are mastered worse than reading and listening skills. Sometimes, particularly if method of individual activity is used, students do not have enough opportunities to initiate a conversation in the classroom setting. It was also noticed that CL indeed enables enhancement of interaction, communication, discussion and expression of opinions. In turn, interaction in the classroom encourages academic, cognitive and social development of students. Thus students also learn from their peer colleagues. Participation in group discussion provides students with opportunities to use content based language in a meaningful context. Through discussion and negotiation they have a chance to paraphrase and explain the key concepts which aid in their learning. Group discussions enhance the cognition processes through thought provoking and challenging exchange of opinions. Students have to react immediately, shape ideas in their cognition processes. In addition, group work helps to increase motivation while creating real life situations where ideas are shared. In the process of group dynamics students focus on peer interaction, developing social skills (active listening, giving opinions, encouragement, etc.) which shapes their interaction with the teacher as well. Communication becomes direct and friendly; atmosphere of mutual confidence and cooperation is created.

With reference to above-discussed theoretical presumptions and personal foresight the main questions of the research were formulated:

1. How language skills are developed using CL method?
2. How CL enhances social interaction?
3. What new skills are gained by students who study using CL?

On purpose to get answers to the raised questions a questionnaire with close-ended and open-ended questions to obtain both quantitative and qualitative data was composed. Participants of the survey were second-year students of Mykolas Romeris University studying Law and Police activities. The total of 86 respondents who participated in the research were informed about attempts to summarize their professional experience in language learning process and to perceive what they thought about cooperative approach and also to find out their foresights for improvement of this learning process in the future.

RESULTS OF THE RESEARCH

According to results of students' survey all respondents answered that CL and participation in group discussions make presumptions for favourable learning environment. They maintained that implementation of this method ensures good learning atmosphere, opportunity to learn from other students. Cooperation and teamwork skills are developed in group as well.

95 percent of surveyed persons positively answered the question if CL enhances relations between group members and teacher. Respondents in the comments denoted that they communicate more both with peers and teacher. Opinion of only 5% of students differed. They stated that disputes arising from different opinions disturb communication. Despite of possible different opinions 95% of respondents emphasized that CL and work in group aid learners to know better, listen and understand other students.

On the subject of developing language skills in CL method (see Table 1) 88% of respondents pointed that speaking skills are developed. 73% of interviewed students also highlighted listening skills, 15% of respondents thought that reading skills are also developed and only 10% of students mentioned writing skills. Students who participated in the research also indicated other skills such as abilities to discuss and negotiate, and tolerance.

Table 1. Skills Developed When Using Cooperative Learning

Developed skills	Number of surveyed students, in percent
Speaking	88
Listening	73
Reading	15
Writing	11

For the comparison, students were asked what skills are developed when doing individual tasks. Table 2 shows that 78% of respondents indicated reading. Listening was mentioned by 29% of interviewed persons, writing – by 22% and speaking was noted by 12% of respondents. Besides, none of students indicated any additional skills.

Table 2. Skills Developed While Doing Individual Tasks

Developed skills	Number of surveyed students, in percent
Reading	78
Listening	29
Writing	22
Speaking	12

Results of the survey show that CL notably aids in developing speaking skills and therefore cooperation and teamwork method should be practised more often.

Answering the question what social skills are developed applying CL method, (see Table 3) 100% of interviewed students indicated that they learn to express their opinion; 90% of students answered that they are able to agree or object to opinion of colleagues; 78% of respondents mentioned competence to hear the colleague; 26% - to commend and encourage and 17% indicated skill to intervene in the discussion.

Table 3. Development of Social Skills When Accomplishing Tasks

Developed skills	Number of surveyed students, in percent
To express opinion	100
To agree with colleague's opinion, contradict	90
To hear	78
To commend, encourage	26
To interrupt	17

Respondents answering the question what they like in CL method noted such factors as communication, listening, expressing their opinion, new ideas of other students, assistance and recognition of colleagues as personalities.

When asked about CL drawbacks majority of respondents (94%) answered that they like this method very much, and only several students noted possible disputes, interjections and non-listening. Finally, majority of students (90%) when asked what activity they would like in classroom, answered that they would like to learn by CL method.

Generalizing the results of the survey it can be stated that CL significantly aid to improve speaking skills; also develops social skills such as competence to express one's opinion, to agree or object colleagues' opinion, intervene, hear, commend, encourage; helps to create atmosphere favourable for learning, enhances peer relations and is attractive to learners because majority of students mentioned that they would like cooperative learning.

CONCLUSIONS

Analysis of survey results reveals that CL is very attractive to learners. Comparing to indices of individual work it can be concluded that:

Speaking skills of professional foreign language are much better developed when using CL method.

CL helps to create learning-favourable atmosphere in the classroom and also promotes development of students' social skills such as hearing colleagues, active offer of one's opinion, encouragement or correction of colleague.

Students develop not only linguistic skills but also skills of teamwork, participation in discussions and argumentation of one's opinion, which are very useful in their further professional activity.

CL helps to improve relationship in the group because students get to know each other better and learn from each other.

REFERENCES

1. Babušienė, I. (2008). Mokymosi bendradarbiaujant reikšmė ugdant mokinių ankstyvosios anglų k. komunikacinius gebėjimus. Socialinių mokslų fakultetas. Švietimo studijų centras. Kaunas, VDU.
2. Casal, S. (2008). Cooperative Learning in CLIL Contexts: Ways to Improve Students' Competences in the Foreign Language Classroom. IAIE Conference: Cooperative Learning in Multicultural Societies: Critical Reflections. Turin, Italy
3. Coelho, E. (1992). Jigsaw: Integrating Language and Content. In: Kessler, C. (ed.) Cooperative language learning. A teacher's resource book. Englewood Cliffs. NJ: Prentice Hall.
4. Dumas, A. (2012). Cooperative Learning. California Department of Education.
5. Felder, R.M., Brent, R. (2008). Active and Cooperative Learning. Penn State University.
6. Gallagher, C. (1999). Lev Semyonovich Vygotsky. Psychology History. Available at www.muskingum.edu/~psych/psycweb/history/vygotsky.htm
7. Kagan, S. (1994). Cooperative Learning. San Clemente. California: Kagan Publishing.
8. Olsen, R.E., Kagan, S. (1992). About Cooperative Learning. In: Kessler, C. (ed.) Cooperative Language Learning. A Teacher's Resource Book. Englewood Cliffs. NJ: Prentice Hall.
9. Palmer, G. (2008). Cooperative Learning. Emerging Perspectives on Learning, Teaching and Technology. Department of Educational Psychology and Instructional Technology. University of Georgia.
10. Ramanauskaitė, A., Masaitytė-Apuokienė, R. (2009). Mokymasis bendradarbiaujant – sėkmingos adaptacijos profesinėje veikloje prielaida. Profesinis rengimas: tyrimai ir realijos. VDU, Nr. 18, p. 130-139.
11. Romney, C. (1996). The Benefits of Cooperative Learning. New currents in Teaching and Technology. The University of Calgary, vol. 3, No 6.
12. Vizgirdaitė, J., Fridrikaitė, L. (2012). Managerial Factors Conditioning the Collaborative Learning Environment in the University Studies. Socialiniai mokslai. Nr. 2(76).

**MOKYMASIS BENDRADARBUJANT UŽSIENIO KALBOS MOKYMO(SI)
KONTEKSTE**

Aušra Stepanovienė*
Mykolo Romerio universitetas

S a n t r a u k a

Profesinės užsienio kalbos mokymas yra svarbus universiteto lygmenyje. Šis mokymas yra orientuotas į profesinės srities tematiką ir praktinių kalbos įgūdžių formavimą. Specifinėje tam tikros srities užsienio kalboje yra daug su kontekstu susijusių sąvokų ir terminų, kurie leidžia lengviau įsisavinti mokomąją medžiagą.

Pastaruoju metu vis dažniau atliekamų tyrimų rezultatai rodo, kad besimokantieji mokymo procese nevienodai įvaldo kalbinės veiklos rūšis – skaitymą, rašymą, kalbėjimą ir klausymą. Kartais studentai neturi pakankamai galimybių inicijuoti pokalbį pratybų metu. Todėl dabartiniu metu Lietuvos švietimo sistemoje vyksta ryškus poslinkis nuo studijuojamų dalykų mokymo link mokymosi, nuo centrinio mokytojo vaidmens mokymo procese į centrinį besimokančiojo vaidmenį mokymo procese.

Darbe yra analizuojamas mokymosi bendradarbiaujant metodas, suteikiantis daugiau galimybių komunikacijai, įtakojantis akademinį, pažintinį ir socialinį studentų tobulėjimą, sąlygojantis geresnius mokymosi rezultatus. Studentų apklausos rezultatai rodo, kad, mokantis bendradarbiavimo metodu, daug geriau lavinami profesinės anglų kalbos kalbėjimo įgūdžiai. Studentai diskutuoja mažose grupelėse, panaudodami kalbą dalykiniame kontekste, aiškinasi ir perfrazuoja terminus, geriau įsisavindami mokomąją medžiagą. Diskutuodami besimokantieji keičiasi mintimis ir informacija apie mokymosi dalyką. Dėmesys yra sutelkiamas į studentų tarpusavio bendravimą ir tobulinimą socialinių įgūdžių, tokių kaip grupės draugo išklauskymas, klaidų pataisymas, paskatinimas, nuomonės išsakymas bei argumentavimas ir kt. Toks kalbos mokymosi procesas keičia studentų bendravimą su dėstytoju. Pastarasis labiau prisideda prie studentų kalbinių ir socialinių kompetencijų profesinės užsienio kalbos mokymo(si) kontekste lavinimo.

Pagrindinės sąvokos: mokymasis bendradarbiaujant, kompetencijos, profesinė užsienio kalba.

Aušra Stepanovienė*, Mykolas Romeris University, Faculty of Public Security, Department of Humanities, lecturer. Research interests: problems of teaching/learning ESP, innovative language teaching methods, theory and practice of legal language translation.

Aušra Stepanovienė*, Mykolo Romerio universiteto Visuomenės saugumo fakulteto Humanitarinių mokslų katedros lektorė. Mokslinių tyrimų kryptys: anglų specialybės kalbos mokymo(-si) problemos, inovatyvūs kalbų mokymo(-si) metodai, teisės tekstų vertimo teorija ir praktika.

TEISINIŲ DARBO IR VALSTYBĖS TARNYBOS SANTYKIŲ ATSKYRIMO PROBLEMATIKA

Milana Striuogienė*

Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Teisės katedra
V. Putvinskio g. 70, LT-44211 Kaunas
Telefonas 303673

El. paštas: milana.striuogiene@gmail.com

Anotacija. Darbe analizuojama teisinių darbo ir valstybės tarnybos santykių atribojimo problematika. Darbas susideda iš dviejų dalių. Pirmoje dalyje išryškintas teisinių valstybės tarnybos santykių kompleksinis reguliavimas. Antroje dalyje identifikuojama teisinių darbo ir valstybės tarnybos santykių atskyrimo problematika, nustatomi darbo ir valstybės tarnybos santykių teisinio reguliavimo atribojimo kriterijai.

Atlikus tyrimą, prieinama išvados, jog nepaisant tam tikrų panašumų, valstybės tarnybos teisė, kaip ir darbo teisė, yra atskira teisės šaka Lietuvos teisės sistemoje, turinti savarankišką teisinio reguliavimo dalyką ir metodą. Valstybės tarnybos santykiai reguliuojami kompleksiskai: konstitucinės, administracinės ir darbo teisės normomis. Įstatymų leidėjas, pasirinkdamas ir įtvirtindamas valstybės tarnybos teisinio reguliavimo modelį, yra saistomas Konstitucijos normų ir principų. Administracinės teisės normų inkorporaciją suponuoja valstybės tarnautojų, kaip šios teisės šakos pagrindinių subjektų, statusas. Tam tikrų valstybės tarnybos institutų (socialinių ir kitų garantijų, darbo užmokesčio) reguliavimas darbo teisės normomis prilyginamas specialiosios ir bendrosios normų sąveikai.

Pagrindinės sąvokos: teisiniai darbo santykiai, valstybės tarnybos santykiai, teisinis reguliavimas, atskyrimo problemos.

ĮVADAS

Darbo teisės teorijoje apibrėžiant reguliuojamų visuomeninių santykių veikimo sferą paprastai vadovaujamosi trimis kriterijais: (1) darbo funkcijos apibrėžimu (susitariama, kad bus atliekami tam tikros profesijos, specialybės, kvalifikacijos darbai arba tam tikros pareigos); (2) darbdavio darbo proceso organizavimu (iš to kyla darbuotojo pareiga paklusti nustatytai darbo tvarkai); (3) darbo atlygintinumui (darbas atliekamas už atlyginimą). Šių kriterijų užtenka atskirti darbo teisę nuo civilinės teisės reguliavimo sferos, tačiau abejojama jų absoliučiu pakankamumu darbo teisę atribojant nuo kitų teisės šakų – administracinės, socialinės apsaugos ir pan.

Visuomeninių santykių dinamika lėmusi valstybės tarnybos (*civil service*) atskiro teisinio reguliavimo atsiradimą taip pat pateikė šių santykių atribojimo kriterijų paieškos klausimą. Pripažįstama, kad anksčiau minėtų trijų požymių nepakanka, čia labai svarbu susiklostančių santykių turinys, viešojo valdymo tarnautojų valdingi įgaliojimai ir dėl to būtina didesnė jų atsakomybė. Vakarų Europoje vyrauja nuomonė, kad valstybės valdymo

santykiai yra viešosios teisės reguliavimo sritis¹. Konceptija grindžiama tuo, kad valstybės tarnybos santykiai konstruojami remiantis vienašaliu administraciniu aktu, nieko bendra neturinčiu su darbo sutartimi, o tarnybos sąlygos nustatomos valstybės tarnybos įstatymais. Autorių nuomone, tai būtina dėl ypatingų valdininkų ir valstybės santykių (valstybė – suverenai, valdininkas – valdžios atstovas, valstybės agentas, patikėtinis). Todėl reguliuojant jų tarnybos santykius turėtų vyrauti viešosios teisės elementai, ribojantys, o kai kuriais atvejais pašalinantys, sutartinio reguliavimo galimybes.

Temos aktualumas. Darbo santykių ir valstybės tarnybos teisinio reguliavimo panašumų ir skirtumų problema yra vykstančių mokslinių diskusijų objektas, nesutariama dėl valstybės tarnybos vietos Lietuvos Respublikos teisės sistemoje. Esamas teisinis reguliavimas taip pat nepateikia vienareikšmiško atsakymo dėl darbo ir valstybės tarnybos santykių atribojimo. Pripažįstama, jog teismų praktikoje dažnai trūksta pagrindų teisiniams faktų kvalifikavimui konkrečiose bylose, kurie padėtų atsieti ginčus, kylančius dėl šių santykių priskyrimo bendrosios kompetencijos ar administraciniams teismams.

Tyrimo tikslas – ištirti teisinių darbo ir valstybės tarnybos santykių atskyrimo problematiką.

Pripažįstant statutinių valstybės tarnautojų ir kitų pareigūnų tarnybos santykius specifine teisinių valstybės tarnybos santykių dalimi, reikalaujančia atskiro aptarimo, atsižvelgiant į straipsnio apimtį nurodymus, šių asmenų tarnybos santykiai darbe bus analizuojami tiek, kiek jų statusui taikomas Lietuvos Respublikos valstybės tarnybos įstatymas² (toliau – Valstybės tarnybos įstatymas).

Tyrimo uždaviniai:

- 1) išryškinti teisinių valstybės tarnybos santykių kompleksinį reguliavimą;
- 2) nustatyti darbo ir valstybės tarnybos santykių teisinio reguliavimo atribojimo kriterijus.

Tyrimo metodai. Tiriant darbo ir valstybės tarnybos santykių teisinį reguliavimą buvo taikomi įvairūs mokslinio pažinimo metodai: istorinis, lingvistinis, lyginamasis, loginės analizės, sisteminės analizės, teleologinis.

¹ Kiselev, I. E. *Zarubezhenoje trudovoje pravo: uchebnik dlja vuzov*. Moskva: Norma, 2000, p. 42.

² Valstybės žinios, 1999, Nr. 66-2130; 2002, Nr. 45-1708.

TEISINIŲ VALSTYBĖS TARNYBOS SANTYKIŲ KOMPLEKSINIS REGULIAVIMAS

Kompleksinis reguliavimas integruoja savyje kelių teisės šakų normas. Teisės teorijoje pripažįstamas kompleksinių teisės formų egzistavimas³. Todėl neatsitiktinai teisės mokslininkai apibūdindami valstybės tarnybą akcentuoja kompleksinę jos teisinio reguliavimo prigimtį.

Valstybės tarnybos pozicija Lietuvos teisės sistemoje yra šiandieninių mokslinių diskusijų objektas. Vieningos mokslinės doktrinos šiuo klausimu nėra, tačiau įstatyminis reguliavimas (Valstybės tarnybos įstatymo 5 straipsnis) suponuoja mintį, kad darbo ir valstybės tarnybos santykių teisinis reguliavimas prilygsta bendrosios ir specialiosios normos santykiui. Šalia diferencijuoto reglamentavimo keliamas viešosios ir privačios teisės atribojimo klausimas⁴.

Doc. dr. Viktoras Tiažkijus valstybės tarnybą įvardija kaip kompleksinį teisės institutą, kuriam priklauso konstitucinės, administracinės ir, be jokios abejonės, darbo teisės normos⁵. Teisinių valstybės tarnybos santykių reguliavimo kompleksiskumą lemia tai, kad valstybė atlikdama darbdavio vaidmenį, privalo užtikrinti veiksmingą, profesionalią nešališką valstybės tarnybą. Šią pareigą valstybė įgyvendina nustatydamą specialų jai dirbančių asmenų darbo santykių teisinį reguliavimą. Valstybė taip pat turi konstitucinę pareigą užtikrinti viešąjį valstybės valdymą. Tuo tarpu viešasis valstybės administravimas vykdomas per valstybės institucijas ir įstaigas, kurių veikla tiesiogiai susijusi su jose dirbančiais asmenimis. Valstybės tarnautojai yra ne tik valstybės darbuotojai, bet ir viešojo valdymo vykdytojai, todėl jų pareiga garantuoti, kad viešojo administravimo darbe būtų realiai įdiegti konstitucinės ir administracinės teisės principai.

Kompleksiniam valstybės tarnybos požiūriui pritaria ir kiti Lietuvos autoriai⁶. Doc. dr. Arvydas Andruškevičius valstybės tarnybos platų kompleksinį teisinį institutą, be jau minėtų konstitucinių, administracinių, darbo teisės normų, papildo socialinės apsaugos ir civilinės teisės normomis⁷. Kartu mokslininkas akcentuoja, kad Valstybės tarnybos įstatymo 2002 m.

³ Vansevičius, Stasys. *Valstybės ir teisės teorija*: mokomoji priemonė. Vilnius: Justitia, 2000, p. 152.

⁴ Usonis, Justinas. Darbo įstatymų bendrumo ir diferenciacijos principas. *Jurisprudencija*, 2003, t. 40(32), p. 90.

⁵ Tiažkijus, Viktoras. Darbo teisė ir valstybės tarnyba: panašumai ir skirtumai. *Justitia*, 2004, nr. 1(49), p. 46. Taip pat Tiažkijus, Viktoras. *Darbo teisė: teorija ir praktika*. Vilnius: Justitia, 2005, p. 125.

⁶ Kasiliauskas, Nerijus. Kolektyvinės sutartys valstybės tarnyboje. *Teisė*, 2005, nr. 55, p. 39. Taip pat Laurinavičius, Alfonsas. *Tarnybinė teisė: statutinės valstybės tarnybos teisinis reguliavimas*. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2003, p. 73.

⁷ Andruškevičius, Arvydas. *Administracinės teisės principai ir normų ribos*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004, p. 70.

balandžio 23 d. redakcijoje administracinė ir darbo teisė yra labiau atribojamos, nes valstybės tarnybos santykiai siejami tikrai su viešojo administravimo veikla.

Konstitucija įtvirtina visų sričių teisinio reguliavimo pamatinės nuostatas, todėl konstitucinių teisės normų įtaka akivaizdi kiekvienoje teisės šakoje. Analizuojant konstitucinių teisės normų pasireiškimo valstybės tarnyboje aspektą minėtinas Konstitucinio teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas⁸, kuriame, remdamasis pačios Konstitucijos nuostatomis, jų turiniu ir sisteminėmis sąsajomis, Teismas atskleidė konstitucinę valstybės tarnybos sampratą.

Valstybinės (valstybės) tarnybos sąvoka tiesiogiai minima tik Konstitucijos 33 straipsnio 1 dalyje, kurioje nustatyta, kad piliečiai turi teisę dalyvauti valdant savo šalį tiek tiesiogiai, tiek per demokratiškai išrinktus atstovus, taip pat teisę lygiomis sąlygomis stoti į Lietuvos Respublikos valstybinę tarnybą, ir Konstitucijos 141 straipsnyje, kuriame nustatyta, kad asmenys, atliekantys tikrąją karo arba alternatyviają tarnybą, taip pat neišėję į atsargą krašto apsaugos sistemos, policijos ir vidaus tarnybos karininkai, puskarininkiai ir liktiniai, kitų sukarintų ir saugumo tarnybų apmokami pareigūnai negali būti Seimo nariais ir savivaldybių tarybų nariais ir negali užimti renkamų ar skiriamų pareigų civilinėje valstybinėje tarnyboje, dalyvauti politinių partijų ir politinių organizacijų veikloje.

Formuluodamas konstitucinę valstybės tarnybos sampratą šias nuostatas Konstitucinis teismas aiškino konstitucinio teisinės valstybės principo ir Konstitucijoje įtvirtintos teisinės valstybės sampratos kontekste. Be to, jis rėmėsi konstituciniu teisingumo ir socialinės darnos imperatyvu, pilietinės visuomenės siekiu, konstituciniu atsakingo valdymo principu, taip pat kitokiais Konstitucijoje įtvirtintais principais, kaip antai: Lietuvos valstybė yra nepriklausoma demokratinė respublika, Lietuvos valstybę kuria Tauta, valdžios galias riboja Konstitucija, valdžios įstaigos tarnauja žmonėms, žmogaus teisių ir laisvių prigimtinio pobūdžio pripažinimas.

Nepaisant plačios diskrecijos pasirinkti ir įstatymuose įtvirtinti tam tikrą valstybės tarnybos teisinio reguliavimo modelį, įstatymų leidėjas saistomas konstitucinės valstybės tarnybos sampratos, Konstitucijos normų ir principų.

⁸ Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas “Dėl kai kurių teisės aktų, kuriais reguliuojami valstybės tarnybos ir su ja susiję santykiai, atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir įstatymams“ (Valstybės žinios, 2004, Nr. 181-6708).

Dabartinė Lietuvos Respublikos administracinė teisė apibūdinama kaip viešojo administravimo ir viešųjų visuomenės interesų derinimo teisė⁹. Taip suprantant administracinę teisę, viešieji valstybės interesai ir viešieji visuomenės interesai yra lygiavertės socialinės kategorijos, o jas atitinkantis valstybės viešosios administracijos ir asmenybės statuso viešojo valdymo srityje įstatyminis reglamentavimas yra bent jau paritetiniai šios teisės požakiai.

Administracinės teisės reguliavimo sričiai priskirtinos tokios socialinių santykių grupės: 1) viešojo valdymo sistemos organizavimas, vidinis koordinavimas, valstybės tarnybos valdymas; 2) viešojo administravimo funkcijų vykdymas (administracinis reglamentavimas, kontrolė, administracinis reagavimas į teisės pažeidimus ir kt.); 3) žmogaus ir viešosios administracijos santykiai įgyvendinant skundo teisę, teisę į informaciją, peticijų teisę ir kitas konstitucines bei kitokias žmogaus teises ir laisves; 4) viešosios administracijos veiklos išorinė kontrolė; 5) administracinių ginčų ir administracinės justicijos santykiai¹⁰.

Akivaizdu, kad administracinės teisės santykių pagrindiniai subjektai yra valstybės tarnautojai. „Valstybės tarnyba yra vienas iš pagrindinių viešojo administravimo elementų ir toks svarbus, kad dažnai šios dvi sąvokos vartojamos kaip sinonimai. Administracinė teisė, kitaip sakant, Valstybės tarnybos ir kiti specialūs įstatymai, o ne bendrieji darbo įstatymai turi reguliuoti teisės priimti sprendimus valstybės vardu perdavimą, valstybės tarnautojų atsakomybę, vykdomosios valdžios įgyvendinimo kontrolės mechanizmą ir kitus panašius klausimus. Tai viena iš pagrindinių priežasčių, kodėl valstybės tarnybos teisiniai santykiai yra reguliuojami specialaus įstatymo, esančio administracinės, o ne darbo teisės dalimi“¹¹.

Panašią nuomonę išreiškia ir rusų mokslininkas J. N. Starilovas, vienas pirmųjų postsovietinės Europos erdvėje atlikęs išsamią tarnybinės teisės (valstybės tarnybos) studiją. Autorius dėsto, kad valstybės tarnybos instituto komplektiškumą (sudėtingumą) lemia du veiksniai: pirma, institutas vienija savyje daugybę kitų teisės šakų normų (darbo, administracinės, konstitucinės ir kt.); antra, šį institutą sudaro atskiri poinstitučiai, pavyzdžiui, valstybės tarnybos principų, valstybės tarnautojų teisinio statuto, valstybės tarnautojų atestacijos ir pan. Ateityje tikimasi visų valstybės tarnybos poinstitučių vystymosi. Kartu su įstatymų plėtote valstybės tarnybos santykiai nebus reguliuojami kitų teisės šakų normomis,

⁹ Andruškevičius, Arvydas. *Administracinės teisės principai ir normų ribos*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004, p. 16-17.

¹⁰ *Ibid*, p. 35.

¹¹ Tiažkijus, Viktoras. *Darbo teisė: teorija ir praktika*. Vilnius: Justitia, 2005, p. 126.

vietoj jų priimant administracinio teisinio pobūdžio norminius aktus¹². Tokiu būdu pripažįstama, kad valstybės tarnybos santykiuose turėtų vyrauti administracinis teisinis reguliavimas.

Mokslinėje doktrinoje valstybės tarnybos santykių reguliavimas darbo teisės normomis prilyginamas specialiosios ir bendrosios normų sąveikai. Kitas rusų mokslininkas Aleksandras Voronkovas, tyrinėdamas teorinius ir praktinius valstybės tarnybos teisinio reguliavimo klausimus, išreiškia nuomonę, kad darbo teisės normos pripažintinos bendrosiomis, o valstybės tarnybos – specialiosiomis. Esant šių normų konkurencijai, prioritetas teiktinas specialiajai, nè kiek nesumenkinant konstitucinio ir administracinio reguliavimo¹³. Dr. Justinas Usonis taip pat vertina atskirus valstybės tarnybos institutus, kurie savo esme tapatūs darbo teisei, bet specialiai reguliuojami valstybės tarnyboje, kaip diferencijuotą reglamentavimą, tačiau čia autorius papildomai kelia viešosios ir privačios teisės atribojimo klausimą¹⁴.

Teigtina, kad Valstybės tarnybos įstatymo 5 straipsnyje įtvirtintas subsidarius darbo įstatymų taikymas nepateisinamas dėl jų privatinio teisinio pobūdžio. Darbo įstatymuose neišreiškiama viešoji teisinė valstybės tarnybos prigimtis, nelygiavertis valstybės tarnybos santykių subjektų statusas. Toks subsidarius darbo įstatymais reguliavimas keistinas.

Apibendrinant tai, kas išdėstyta, darytina išvada, kad valstybės tarnybos santykiai reguliuojami kompleksiskai: konstitucinės, administracinės ir darbo teisės normomis. Įstatymų leidėjas, pasirinkdamas ir įtvirtindamas valstybės tarnybos teisinio reguliavimo modelį, yra saistomas Konstitucijos normų ir principų. Administracinės teisės normų inkorporaciją suponuoja valstybės tarnautojų, kaip šios teisės šakos pagrindinių subjektų, statusas. Tam tikrų valstybės tarnybos institutų (socialinių ir kitų garantijų, darbo užmokesčio) reguliavimas darbo teisės normomis prilyginamas specialiosios ir bendrosios normų sąveikai.

DARBO IR VALSTYBĖS TARNYBOS SANTYKIŲ TEISINIO REGULIAVIMO ATRIBOJIMO KRITERIJAI

Bendroji teisės teorija principus vadina svarbiausiais teisės esmės konkretėjimo, reiškimosi būdais, arba pagrindinėmis teisinėmis idėjomis, vertybinėmis orientacijomis, nurodančiomis, kaip konkrečiomis teisės normomis turi būti reguliuojami žmonių santykiai,

¹² Starilov, J. N. *Sluzhebnoje pravo: uchebnik*. Moskva: BEK, 1996, p. 286.

¹³ Voronkov, A. V. *Provovoje regulirovanije gosudarstvenoj sluzhby v Rosijskoj Federaciji: (voprosy teorijy i praktiki)*. Sankt-Peterburg: Izhd-vo Sankt-Peterburgskogo gos. un-ta, 2001, p. 48.

¹⁴ Usonis, Justinas. Darbo įstatymų bendrumo ir diferenciacijos principas. *Jurisprudencija*, 2003, t. 40(32), p. 90.

kad įgautų teisių ir pareigų vienovės pavidalą ir būtų humanizuojami bei demokratizuojami¹⁵. Akivaizdu, kad atitinkamos visuomeninių santykių sritys reguliuojamos savitais (tik joms būdingais) teisės principais.

Teisės teorijoje pripažįstamas teisės skirstymo šakomis pagrindas – teisinio reguliavimo dalykas ir metodas¹⁶. Dalykas yra pagrindinis atribojimo pagal teisės šakas kriterijus, o metodas – papildomas, nes jis išvestinis iš dalyko.

TEISINIŲ DARBO IR VALSTYBĖS TARNYBOS SANTYKIŲ PRINCIPAI

Lietuvos Respublikos darbo kodekso (toliau - Darbo kodekso)¹⁷ 2 straipsnio 1 dalyje įtvirtinti pagrindiniai visų teisinių darbo santykių principai yra kertiniai darbo teisės principai, tačiau jie ne vieninteliai¹⁸. Šiame straipsnyje nenustatytų principų taikymas reglamentuojant darbo santykius yra pagrįstas kitose Darbo kodekso normose (pavyzdžiui, Darbo kodekso 4 straipsnio 4 dalis, 12 straipsnis, 35 straipsnis). Taip pat darbo santykiams taikomi ir kitų teisės šakų principai, tačiau ne visuomet pilna apimtimi. Taikymas ribojamas atsižvelgiant į darbo santykių reglamentavimo specifiką. Pavyzdžiui, visuotinai pripažįstamas sutartinės laisvės principas gali būti taikomas tik tiek, kiek tai nepažeidžia Darbo kodekso ir kituose įstatymuose nustatytų imperatyvių teisės normų ir nepablogina darbuotojo padėties.

Beveik visi Darbo kodekso 2 straipsnio 1 dalyje įtvirtinti darbo santykių teisinio reguliavimo principai taip pat yra konstituciniai principai. Šie principai įtvirtinti ir daugelyje tarptautinių dokumentų. Pagrindiniai yra 1948 metais Jungtinių Tautų Organizacijos Generalinės Asamblėjos priimta Visuotinė žmogaus teisių deklaracija¹⁹, 1950 m. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija²⁰, 1996 m. Europos socialinė chartija (pataisyta)²¹, 1966 metų Jungtinių Tautų tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas²², 1989 metų Europos Bendrijos darbuotojų pagrindinių socialinių teisių chartija²³, 2000 metų Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija²⁴.

¹⁵ Vaišvila, Alfonsas. *Teisės teorija: vadovėlis*. Vilnius: Justitia, 2000, p. 123-124.

¹⁶ Vansevičius, Stasys. *Valstybės ir teisės teorija: mokomoji priemonė*. Vilnius: Justitia, 2000, p. 147.

¹⁷ Valstybės žinios, 2002, Nr. 64-2569.

¹⁸ Nekrošius, Ipolitas, et al. *Lietuvos Respublikos darbo kodekso komentaras. Pirmas tomas*. Vilnius: Justitia, 2003, p. 20.

¹⁹ Visuotinė žmogaus teisių deklaracija. [Interaktyvus]. [Žiūrėta 2013-02-15]. Prieiga per internetą: <<http://www.un.org/en/documents/udhr/index.shtml>>.

²⁰ Valstybės žinios, 1995, Nr. 40-987.

²¹ Valstybės žinios, 2001, Nr. 49-1704.

²² Valstybės žinios, 2002, Nr. 77-3290.

²³ OJ, 1989, C 323.

²⁴ OJ, 2000, C 364.

Minėti darbo teisės principai išdėstyti 2004 m. spalio 29 d. pasirašytoje Sutartyje dėl Konstitucijos Europai²⁵, kurią Lietuvos Respublikos Seimas ratifikavo 2004 m. lapkričio 11 d. įstatymu Nr. IX-2562²⁶.

Atkreiptinas dėmesys į Europos Komisijos Žaliąją knygą „Darbo teisės modernizavimas įgyvendinant 21 – ojo amžiaus uždavinius“²⁷, kurioje inicijuojamos diskusijos Europos Sąjungos valstybėse narėse dėl lankstesnio norminio reglamentavimo suderinamumo su būtinybe užtikrinti socialinį saugumą. Tai pagrindinė problema, su kuria susiduria Europos Sąjungos valstybių narių darbo rinkos. Keliant Žaliojoje knygoje nurodytus klausimus, siekiama sužinoti valstybės institucijų, nevyriausybinų organizacijų ir visos visuomenės nuomonę apie tai, kokį vaidmenį gali atlikti darbo teisė, įgyvendinant lankstumo ir saugumo darbo rinkoje užtikrinimo priemones ir tuo būdu kuriant darbo rinką, kuri yra sąžiningesnė, labiau atliepanti tiek darbuotojų, tiek darbdavių poreikius, ir tuo pačiu prisidedanti prie Europos konkurencingumo didinimo.

Valstybės tarnybos įstatymo 3 straipsnis įtvirtina dvi grupes principų. Šio straipsnio 1 dalyje nurodomi principai, kuriais turi būti grindžiama valstybės tarnyba, o 2 dalyje detalizuojami valstybės tarnautojų veiklos etikos principai.

Valstybės tarnybos įstatymas pateikia tikrai valstybės tarnautojo veiklos etikos principų turinio aprašymą, tuo tarpu pačios valstybės tarnybos, kaip savarankiško instituto, principų nenurodo. Tokius principus formuluoja konstitucinė jurisprudencija, Konstitucinio teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarime²⁸ pateikdama plačią valstybės tarnybos oficialią konstitucinę doktriną.

Visų pirma, skirtinas vienas iš valstybės tarnybos konstitucinės sampratos elementų, kartu ir reikalavimų, kurių privalu paisyti organizuojant valstybės tarnybą ir reguliuojant valstybės tarnybos santykius, yra valstybės tarnybos sistemos vieningumas, nepaneigiant galimybės tam tikrus valstybės tarnybos santykius reguliuoti diferencijuotai.

„Valstybės tarnybos santykių diferencijuotas teisinis reguliavimas grindžiamas valstybės (savivaldybių) institucijų bei jų vykdomų funkcijų ypatumais, šių institucijų vieta visų institucijų, per kurias vykdomos valstybės funkcijos, sistemoje, joms nustatytais

²⁵ Sutartis dėl Konstitucijos Europai. [Interaktyvus], [žiūrėta 2013-02-15]. Prieiga per internetą: <<http://www3.lrs.lt/cgi-bin/getfmt?C1=w&C2=244598>>.

²⁶ Valstybės žinios, 2004, Nr. 170-6239.

²⁷ Europos Komisijos Žalioji knyga „Darbo teisės modernizavimas įgyvendinant 21 – ojo amžiaus uždavinius“. [Interaktyvus]. [žiūrėta 2013-03-20]. Prieiga per internetą: <<http://register.consilium.europa.eu/pdf/lt/06/st15/st15725.lt06.pdf>>.

²⁸ Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas „Dėl kai kurių teisės aktų, kuriais reguliuojami valstybės tarnybos ir su ja susiję santykiai, atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir įstatymams“ (Valstybės žinios, 2004, Nr. 181-6708).

įgaliojimais, atitinkamiems valstybės tarnautojams būtinomis profesinėmis savybėmis, kitais svarbiais veiksniais. (...)

Valstybės tarnybos santykių teisinio reguliavimo diferencijavimo pagrindas gali būti ir tai, kad valstybės tarnyba, kaip sistema, yra organizuojama remiantis hierarchijos ir pavaldumo principais. Valstybės tarnautojų pareigybių hierarchijos nustatymas ar kitoks klasifikavimas, suskirstymas į kategorijas ar panašiai privalo būti vieningas, grindžiamas tais pačiais kriterijais; neleistina, kad atskiros valstybės institucijos ar atskiros valstybės valdžios šakos kiekviena nusistatytų atskirą valstybės tarnautojų pareigybių kategorijų sistemą (klasifikaciją), kuri nebūtų grindžiama visai valstybės tarnybai bendrais įstatymu nustatytais kriterijais²⁹.

Teigtina, kad esminis valstybės tarnybos teisinio reguliavimo principas yra sisteminis vieningumas, nepaneigiantis diferencijuoto santykių teisinio reguliavimo tiek horizontaliai, tiek vertikalčiai. Be šio principo, loginė Konstitucinio Teismo nutarimo³⁰ analizė, leidžia skirti tokius valstybės tarnybos principus:

- 1) lojalumą (Lietuvos valstybei ir konstitucinei santvarkai);
- 2) teisėtumą (valstybės tarnautojai turi veikti paklusdami teisei, nepiktnaudžiauti jiems nustatytais galiomis);
- 3) nešališkumą arba neutralumą (šis principas savyje turi keletą aspektų: 1) valstybės tarnautojai neturi patirti nepagrįsto kišimosi į jų veiklą; 2) valstybės tarnautojų veikla turi tęstis pasikeitus politinei valdžiai; 3) valstybės tarnyboje turi būti išvengta viešųjų ir privačių interesų konfliktų. Tuo tikslu valstybės tarnautojams numatoma galimybė riboti su valstybės tarnyba nesusijusią veiklą – kitą darbą (verslą), o taip pat jų dalyvavimą politinėje, visuomeninėje veikloje);
- 4) atvirumą (valstybės tarnyba turi būti atvira, vieša ir prieinama žmonėms, kurių reikalus ji tvarko);
- 5) kvalifikuotumą arba profesionalumą (valstybės tarnautojai turi sugebėti atlikti jiems keliamas užduotis, todėl konstitucinis lygių sąlygų stojant į valstybės tarnybą imperatyvas suponuoja stojančiųjų konkurenciją, taip pat objektyvų stojančiųjų į valstybės tarnybą vertinimą ir atranką, taip pat valstybės tarnautojų veiklos vertinimą, jų teisę į karjerą).

„Iš Konstitucijos 33 straipsnio 1 dalyje įtvirtintos piliečių teisės lygiomis sąlygomis stoti į Lietuvos Respublikos valstybinę tarnybą ir Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalyje

²⁹ *Ibid.*

³⁰ *Ibid.*

įtvirtintos kiekvieno žmogaus teisės laisvai pasirinkti darbą, kyla ir piliečių konstitucinės teisės lygiomis sąlygomis stoti į Lietuvos Respublikos valstybinę tarnybą sąsaja su kitomis Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalyje įtvirtintomis teisėmis, glaudžiai susijusiomis su kiekvieno žmogaus konstitucine teise į darbą: teise turėti tinkamas, saugias ir sveikas darbo sąlygas, teise gauti teisingą apmokėjimą už darbą ir socialinę apsaugą nedarbo atveju. Šios teisės valstybės tarnautojui turi būti garantuojamos ne mažesniu mastu, negu kitiems darbuotojams, tačiau dėl valstybės tarnybos, kaip specifinės darbinės veiklos, pobūdžio jų įgyvendinimas gali turėti tam tikrų ypatumų³¹. Pripažindamas valstybės tarnybą specifine darbine veikla, Konstitucinis Teismas valstybės tarnautojams numato specialų socialinių ir kitų garantijų, glaudžiai susijusių su teise į darbą, reglamentavimą.

Apibendrinant darbo ir valstybės tarnybos santykių teisinio reguliavimo principų lyginamąją analizę teigtina, kad nepaisant panašaus užtikrinimo garantijų, susijusių su teise į darbą, abiejų sričių teisinio reguliavimo principai iš esmės skiriasi. Konstitucinių nuostatų, „piliečių teisės lygiomis sąlygomis stoti į valstybės tarnybą“ ir „kiekvieno žmogaus teisės laisvai pasirinkti darbą“, sąsaja suponuoja panašų (ne mažesniu mastu, bet su tam tikrais ypatumais) darbuotojų ir valstybės tarnautojų socialinių ir kitų garantijų, glaudžiai susijusių su teise į darbą, (teisė turėti tinkamas, saugias ir sveikas darbo sąlygas; teisė į teisingą apmokėjimą; teisė į socialinę apsaugą nedarbo atveju; teisė į atostogas (tam tikrais atvejais mokamas); teisė jungtis į profesines sąjungas) reglamentavimą. Teisiniai valstybės tarnybos santykiai, kitaip nei darbo, reguliuojami vadovaujantis sisteminio vieningumo su diferenciacijos (pagal valstybės funkcijas ir hierarchiją) galimybe, lojalumo, teisėtumo, neutralumo, atvirumo ir profesionalumo principais.

DARBO IR VALSTYBĖS TARNYBOS SANTYKIŲ TEISINIO REGULIAVIMO DALYKAI IR METODAI

Teisinio reguliavimo dalykas nurodo, kokius santykius konkreti teisės šaka reguliuoja. Darbo teisės dalykas yra teisiniai darbo santykiai. Bendriausia prasme teisiniai darbo santykiai suprantami kaip darbo teisės normomis reguliuojami visuomeniniai santykiai. Darbo kodekso 1 straipsnio 1 dalyje deklaruojama, jog šis kodeksas reglamentuoja darbo santykius, susijusius su šiame kodekse ir kituose norminiuose teisės aktuose nustatytų darbo teisių ir pareigų įgyvendinimu ir gynyba. Darbo santykiai apibūdintini kaip įvairūs santykiai,

³¹ *Ibid.*

atsirandantys darbo procese (siauroji darbo santykių samprata), ir su jais susiję santykiai (plačioji darbo santykių samprata).

„Teisinius darbo santykius siaurai galima apibrėžti taip: tai santykiai, kurie atsiranda pagal darbo sutartį ir kurių vienas subjektas (darbuotojas) atlieka tam tikrą darbo funkciją laikydamasis nustatytų darbo normų ir vidaus darbo tvarkos, o kitas subjektas (darbdavys) suteikia jam darbą, sulygtą pagal darbo sutartį, garantuoja darbo sąlygas, numatytas darbo įstatymais, kolektyvine sutartimi ir šalių susitarimu, ir moka darbo užmokestį pagal atliekamo darbo kiekį ir kokybę“³². Be šių siaurai suprantamų teisinių darbo santykių Darbo kodeksas reglamentuoja ir kitus (glaudžiai susijusius su anksčiau aptartaisiais) teisinius santykius, apibrėžtus Darbo kodekso 4 straipsnio 1 dalyje.

Atlikta norminių teisės aktų, mokslinės doktrinos ir teismų praktikos analizė, leidžia teigti, jog teisinių darbo santykių specifika reiškiasi jų požymių savitumais. Teisinių darbo santykių požymiai grupuoti į pirminius (pagrindinius) ir antrinius (išvestinius). Pirminiams požymiams priskirtini: (1) jų atsiradimas darbo sutarties pagrindu (akcentuojant jų sutartinį pobūdį ir iš jų kylančių susijusių santykių reguliavimą kolektyvinėmis sutartimis, teismų sprendimais, administraciniais aktais); (2) darbo turinys (darbo funkcijų apibrėžimas) ir (3) atlygintinumas. Antriniai požymiai sietini su teisinių darbo santykių subjektų – darbdavio ir darbuotojo – pagrindinėmis pareigomis. Darbdavys privalo organizuoti darbą (1), užtikrinti saugias darbo sąlygas (2). Darbuotojui tenka prievolė pačiam atlikti sutartą darbą (1), paklusti darbdavio nustatytai vidaus darbo tvarkai (2). Valstybės tarnybos santykiai skirtingai reglamentuojami Europos valstybėse. Yra valstybių, kuriose valstybės tarnyba apima visus valstybės darbuotojus (*public employee*), nes manoma, kad kiekvienas valstybės darbuotojas yra dalis valstybės vykdomosios valdžios mechanizmo (plačioji valstybės tarnybos samprata). Kitos valstybės laikosi siaurosios valstybės tarnybos sampratos, valstybės tarnyba pripažindamos tik vadinamą pagrindinę viešąją administraciją (*core public administration*). Vidurio ir Rytų Europos valstybėse ryškėja siaurosios valstybės tarnybos sampratos pasirinkimas³³. Valstybės tarnybos įstatymo 2 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta sąvoka nurodo siaurosios valstybės tarnybos koncepcijos pasirinkimą. Valstybės tarnyba apibūdinama kaip tam tikrų specifinių teisinių santykių visuma, kuri grindžiama valstybės tarnautojo statuso įgijimu, jo pasikeitimu ar praradimu, o taip pat viešojo administravimo veiklos vykdymu.

³² Tiažkijus, V. (2005). *Darbo teisė: teorija ir praktika*. Vilnius: Justitia, p. 108.

³³ Cardona, F. *Scope of Civil Services in European Countries. Trends and Developments*. (2000). Seminar at the European Institute of Public Administration. Maastricht, November 13-14. p. 10. Paimta 2013-02-20 iš tinklalapio: <http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/NISPAcee/UNPAN007277.pdf>.

Teisiniai valstybės tarnybos santykiai atsiranda įgijus valstybės tarnautojo statusą, jam pasikeitus ar jį praradus. Taip pat šie santykiai atsiranda valstybės ar savivaldybės institucijoje ar įstaigoje valstybės tarnautojui vykdant viešojo administravimo veiklą.

Valstybės tarnybos santykių sampratos analizei ypač reikšminga konstitucinė jurisprudencija. Konstitucinis Teismas valstybės tarnybą pripažįsta valstybės tarnautojų profesine veikla, susijusia su viešojo intereso garantavimu. Jis formuluoja tokį apibrėžimą: „valstybės tarnybos teisiniai santykiai – tai teisiniai santykiai tarp valstybės tarnautojo ir valstybės, kuri šio asmens atžvilgiu atlieka darbdavio vaidmenį. Vis dėlto valstybės tarnybos teisiniai santykiai, nepaisant panašumų, nėra tapatūs darbo santykiams, susiklostantiems tarp darbuotojo, kuris nėra valstybės tarnautojas, ir darbdavio (nesvarbu, ar susiklostančiais valstybinėse institucijose, ar savivaldybių institucijose, ar kitose įmonėse, įstaigose, organizacijose). Jų teisiniai statusai skiriasi“³⁴. Viešojo intereso garantavimas lemia valstybės tarnautojų, kaip korpuso, ypatingą formavimo tvarką, jų teisinio statuso specifika, taip pat ypatingą atsakomybę visuomenei už jiems pavestų funkcijų vykdymą.

Konstitucinėje jurisprudencijoje suformuluotos teisinių valstybės tarnybos santykių sampratos loginė ir sisteminė analizė leidžia teigti, jog viešojo intereso garantavimas sąlygoja valstybės tarnautojų teisinių santykių, kaip savarankiškos teisės šakos reguliavimo dalyko, požymius. Šiuo pagrindu skirtingi tokie teisinių valstybės tarnybos santykių požymiai:

1. Specifinis atsiradimas (atsiranda administracinio akto pagrindu, keliami pilietybės, kvalifikuotumo, lojalumo valstybei ir kiti reikalavimai);
2. Santykių dalykas - įsipareigojimas tarnauti valstybei (detalizuojamas vykdomos viešojo administravimo veiklos pobūdis);
3. Subjektų, dalyvaujančių šiuose santykiuose, teisinio statuso specifika (siejama su asmenų subjektiškumu, pareigų ir teisių įgyvendinimu, atsakomybės atsiradimu).

Atlikta valstybės tarnybos santykių analizė leidžia juos charakterizuoti kaip specifinių teisinių santykių visumą, sudarančią savarankišką teisės šakos reguliavimo dalyką. Šių santykių paskirtis – garantuoti viešą interesą – nulemia jų požymius: 1) specifinį atsiradimą (atsiranda administracinio akto pagrindu, keliami pilietybės, kvalifikuotumo, lojalumo valstybei ir kiti reikalavimai); 2) santykių dalyką - įsipareigojimą tarnauti valstybei (detalizuojant vykdomos viešojo administravimo veiklos pobūdį); 3) subjektų, dalyvaujančių šiuose santykiuose, teisinio statuso specifika (siejama su asmenų subjektiškumu, pareigų ir

³⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas “Dėl kai kurių teisės aktų, kuriais reguliuojami valstybės tarnybos ir su ja susiję santykiai, atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir įstatymams“. Valstybės žinios, 2004, Nr. 181-6708.

teisių įgyvendinimu, atsakomybės atsiradimu). Santykių pobūdis lemia teisinio poveikio šiems santykiams specifika, t. y. nustato reguliavimo metodą. Teisinio reguliavimo metodas rodo kaip tie santykiai reguliuojami. Jį sudaro visuma būdų, kuriais siekiama pageidaujamo visuomeninių santykių reguliavimo tikslo.

Teisės literatūroje skiriami tokie pagrindiniai teisinio reguliavimo būdai: 1) pozityvus įpareigojamasis – subjektai įpareigojami aktyviai veikti; 2) leidžiamasis – asmeniui suteikiama teisė pačiam aktyviai veikti; 3) draudžiamasis – įpareigojama susilaikyti nuo įstatymo draudžiamų veiksmų. Pagrindinių teisinio reguliavimo būdų derinys sudaro specifinį teisinio reguliavimo metodą – direktyvinį (imperatyvųjį) arba autonominį (dispozityvųjį). Imperatyvusis yra griežtai privalomas, negalima nukrypti nuo teisės akto reikalavimų. Šio metodo pagrindinė teisinė priemonė yra įsakymas (liepimas). Kas nurodyta, turi būti nenukrypstant atlikta. Šis metodas vyrauja baudžiamojoje, administracinėje teisėje. Šiuo atveju juridinis faktas, lemiantis teisinių santykių atsiradimą, yra įsakymas (liepimas).

Dispozityvusis metodas grindžiamas iniciatyva, reguliuojamų santykių dalyviams leidžia savarankiškai pasirinkti tam tikrą veiksmą. Šalis gali reguliuoti santykius savo nuožiūra. Įstatymai tik nustato tokios nuožiūros ribas arba tam tikrą procedūrą. Šis metodas vyrauja civilinėje teisėje. Pagrindas - dalyvių sutartis³⁵. Praktikoje grynų pavidalu šie metodai neaptinkami. Susiduriama su imperatyvaus ir dispozityvaus reguliavimo sinteze³⁶.

Apibūdinant teisinio reguliavimo metodą, charakterizuotinas dar vienas rodiklis – teisinė reguliuojamų santykių šalių padėtis³⁷. Šalis gali sieti lygiateisiai arba valdžios-pavaldumo santykiai. Šalių lygiateisiškumas būdingas dispozityviam metodui, o valdžios-pavaldumo santykiai būdingi imperatyviam metodui.

Bendrojoje teisės teorijoje teigiama, kad norint apibūdinti teisinio reguliavimo metodą, kaip teisės normų sisteminimo pagrindą, leidžiantį nustatyti prie kurios teisės šakos ar jos instituto reikės priskirti konkrečią teisės normą, būtina identifikuoti tokius rodiklius:

- 1) kokių juridinių faktų pagrindu atsiranda, pasikeičia ar nutrūksta reguliuojamieji santykiai;
- 2) teisinio santykio dalyvių teisinė padėtis vienas kito atžvilgiu;
- 3) valstybės prievartos priemonių (sankcijų) už teisės normų pažeidimus taikymas, to taikymo tvarka ir sankcijų pobūdis³⁸.

³⁵ Vansevičius, Stasys. *Valstybės ir teisės teorija: mokomoji priemonė*. Vilnius: Justitia, 2000, p. 194.

³⁶ Livshis, R, Z. *Teorija prava: uchebnik*. Moskva: BEK, 1994, p. 96.

³⁷ *Ibid*, p. 117-118.

³⁸ Vaišvila, Alfonsas. *Teisės teorija: vadovėlis*. Vilnius: Justitia, 2000, p. 264.

Vadovaujantis šiuo požiūriu ir atlikta teisinių darbo ir valstybės tarnybos santykių analize konstatuotina:

1) teisiniai darbo santykiai priklausomai nuo šalių valios atsiranda darbo sutarties pagrindu, keičiami ir baigiasi - Darbo kodekso nustatytais pagrindais ir tvarka, o taip pat šalių susitarimu, nes Darbo kodeksas nepateikia baigtinio gyvenimo atvejų sąrašo. Teisiniai valstybės tarnybos santykiai atsiranda administracinio akto (įsakymo) pagrindu. Asmuo, pretenduojantis eiti valstybės tarnautojo pareigas, privalo sutikti su formalizuotomis darbo sąlygomis, derybos dėl jų negalimos. Teisiniai valstybės tarnybos santykiai keičiami ir baigiasi Valstybės tarnybos įstatyme įsakmiai apibrėžtais pagrindais ir tvarka. Įstatymų leidėjas pateikia kazuistinį atleidimo iš valstybės tarnybos pagrindų sąrašą;

2) Darbo kodekso normomis siekiama darbuotojo ir darbdavio teisių ir pareigų subalansavimo, o tai sąlygoja lygiavertę darbo sutarties šalių padėtį, tuo tarpu valstybės tarnybos santykiams būdingas pavaldumas (hierarchija);

3) abiejų rūšių santykius reglamentuojančios teisės normos už jų pažeidimus numato turtinio pobūdžio sankcijas.

Nepaisant trečiojo tapataus rodiklio, akivaizdu, kad pirmi du skiriasi. Žinant, kad teisinis reguliavimas grindžiamas imperatyvaus ir dispozityvaus metodų sinteze, teigtina, kad teisinių darbo santykių reguliavime vyrauja (dominuoja) dispozityvus metodas, o valstybės tarnybos – imperatyvus. Metodologiniu požiūriu teisės normos sisteminamos remiantis dviem loginėmis operacijomis – subordinacija ir koordinacija, arba koreliacija. Teisinės subordinacijos pagrindu teisės normos telkiamos į vis bendresnius darinius ir galiausiai – į teisės šakas, o koordinacijos pagrindu atskleidžiama vidinė teisės šakų tarpusavio priklausomybė³⁹.

Teisės šaka yra viršutinė (baigiamoji) teisės normų sisteminimo, apibendrinimo subordinacijos pagrindu riba. Pirmasis teisės normų sisteminimo rezultatas (darinys) yra teisės institutas. Tai teisės normų grupė, jungianti teisės normas, reguliuojančias tam tikrą visuomeninių santykių rūšį jai būdingu metodu (būdu) ir sudaranti teisės pošakio ar teisės šakos dalį. Antrasis teisės normų integracijos lygmuo – teisės pošakis. Verta pastebėti, kad teisės instituto ir teisės pošakio skirtumas yra reliatyvus. Teisės pošakį kai kurie autoriai vadina institutu, o institutą – subinstitutu⁴⁰.

³⁹ *Ibid*, p. 261.

⁴⁰ *Ibid*.

Vadovaujantis šiuo teoriniu teisės normų sisteminimo požiūriu ir atlikto tyrimo rezultatais (nustačius vyraujančią imperatyvų valstybės tarnybos santykių teisinio reguliavimo metodą, priešingą darbo santykių dispozityviam reguliavimui), darytina išvada, jog valstybės tarnybą reglamentuojančios teisės normos sudaro kompleksinę (integruojančią savyje konstitucinės, administracinės ir darbo teisės normas) teisės šaką.

IŠVADOS

Teisinių darbo ir valstybės tarnybos santykių atskyrimo problematiką sudaro: teisinių valstybės tarnybos santykių kompleksinis reguliavimas konstitucinės, administracinės ir darbo teisės normomis (1); darbo ir valstybės tarnybos santykių teisinio reguliavimo atribojimo kriterijų identifikavimas (2). Atribojimo kriterijais laikytini teisinio reguliavimo dalykas (tam tikri santykiai) su jų specifika lemiančiomis priežastimis – teisės principais – ir teisinio reguliavimo metodas.

Nepaisant panašaus užtikrinimo garantijų, susijusių su teise į darbą, darbo ir valstybės tarnybos santykių teisinio reguliavimo principai iš esmės skiriasi. Konstitucinių nuostatų, „piliečių teisės lygiomis sąlygomis stoti į valstybės tarnybą“ ir „kiekvieno žmogaus teisės laisvai pasirinkti darbą“, sąsaja suponuoja panašų (ne mažesniu mastu, bet su tam tikrais ypatumais) darbuotojų ir valstybės tarnautojų socialinių ir kitų garantijų, glaudžiai susijusių su teise į darbą, (teisė turėti tinkamas, saugias ir sveikas darbo sąlygas; teisė į teisingą apmokėjimą; teisė į socialinę apsaugą nedarbo atveju; teisė į atostogas (tam tikrais atvejais mokamas); teisė jungtis į profesines sąjungas) reglamentavimą. Teisiniai valstybės tarnybos santykiai, kitaip nei darbo, reguliuojami vadovaujantis sisteminiu vieningumu su diferenciacijos (pagal valstybės funkcijas ir hierarchiją) galimybe, lojalumo, teisėtumo, neutralumo, atvirumo ir profesionalumo principais.

Teisinių darbo santykių specifiškai reiškiasi jų požymių savitumais. Teisinių darbo santykių požymiai grupuoti į pirminius (pagrindinius) ir antrinius (išvestinius). Pirminiems požymiams priskirtini: (1) jų atsiradimas darbo sutarties pagrindu (akcentuojant jų sutartinį pobūdį ir iš jų kylančių susijusių santykių reguliavimą kolektyvinėmis sutartimis, teismų sprendimais, administraciniais aktais); (2) darbo turinys (darbo funkcijų apibrėžimas) ir (3) atlygintinumas. Antriniais požymiais sietini su teisinių darbo santykių subjektų – darbdavio ir darbuotojo – pagrindinėmis pareigomis. Darbdavys privalo organizuoti darbą (1), užtikrinti saugias darbo sąlygas (2). Darbuotojui tenka prievolė pačiam atlikti sutartą darbą (1), paklusti darbdavio nustatytai vidaus darbo tvarkai (2). Teisinių darbo santykių reguliavime vyrauja

dispozityvus metodas. Valstybės tarnybos santykiai charakterizuoti kaip specifinių teisinių santykių visuma, sudaranti savarankišką teisės šakos reguliavimo dalyką. Šių santykių paskirtis – garantuoti viešą interesą – nulemia jų požymius: 1) specifinį atsiradimą (atsiranda administracinio akto pagrindu, keliami pilietybės, kvalifikuotumo, lojalumo valstybei ir kiti reikalavimai); 2) santykių dalyką - įsipareigojimą tarnauti valstybei (detalizuojant vykdomos viešojo administravimo veiklos pobūdį); 3) subjektų, dalyvaujančių šiuose santykiuose, teisinio statuso specifiką (siejamą su asmenų subjektiškumu, pareigų ir teisių įgyvendinimu, atsakomybės atsiradimu). Valstybės tarnybos santykių teisiniame reguliavime dominuoja imperatyvus metodas. Vadovaujantis atlikto tyrimo rezultatais (nustačius vyraujančią imperatyvų valstybės tarnybos santykių teisinio reguliavimo metodą, priešingą darbo santykių dispozityviam reguliavimui), darytina išvada, jog valstybės tarnybą reglamentuojančios teisės normos sudaro kompleksinę (integruojančią savyje konstitucinės, administracinės ir darbo teisės normas) teisės šaką.

LITERATŪRA

1. Jungtinių Tautų Organizacijos Generalinės Asamblėjos 1948 m. gruodžio 10 d. Visuotinė žmogaus teisių deklaracija. [Interaktyvus]. [Žiūrėta 2013-02-15]. Prieiga per internetą: <<http://www.un.org/en/documents/udhr/index.shtml>>.
2. 1950 m. lapkričio 4 d. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (Valstybės žinios, 1995, Nr. 40-987).
3. 1966 m. gruodžio 19 d. Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas (Valstybės žinios, 2002, Nr. 77-3290).
4. 1989 m. Europos Bendrijos darbuotojų pagrindinių socialinių teisių chartija (OL, 1989, C 323).
5. 1996 m. Europos socialinė chartija (pataisyta) (Valstybės žinios, 2001, Nr. 49-1704).
6. 2000 m. Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija (OJ, 2000, C 364).
7. 2004 m. spalio 29 d. Sutartis dėl Konstitucijos Europai. [Interaktyvus], [žiūrėta 2013-02-15]. Prieiga per internetą: <<http://www3.lrs.lt/cgi-bin/getfmt?C1=w&C2=244598>>.
8. Lietuvos Respublikos Konstitucija (Valstybės žinios, 1992, Nr. 33-1014).
9. Lietuvos Respublikos darbo kodeksas (su pakeitimais ir papildymais) (Valstybės žinios, 2002, Nr. 64-2569).
10. Lietuvos Respublikos valstybės tarnybos įstatymas (su pakeitimais ir papildymais) (Valstybės žinios, 1999, Nr. 66-2130; 2002, Nr. 45-1708).
11. Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl sutarties dėl Konstitucijos Europai ratifikavimo“ (Valstybės žinios, 2004, Nr. 170-6239).
12. Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas “Dėl kai kurių teisės aktų, kuriais reguliuojami valstybės tarnybos ir su ja susiję santykiai, atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir įstatymams“ (Valstybės žinios, 2004, Nr. 181-6708).
13. Andruškevičius, Arvydas. *Administracinės teisės principai ir normų ribos*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004.
14. Kasiliauskas, Nerijus. Kolektyvinės sutartys valstybės tarnyboje. *Teisė*, 2005, nr. 55, p. 32-46.
15. Laurinavičius, Alfonsas. *Tarnybinė teisė: statutinės valstybės tarnybos teisinis reguliavimas*. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2003.

16. Nekrošius, Ipolitas, *et al.* *Lietuvos Respublikos darbo kodekso komentaras. Pirmas tomas.* Vilnius: Justitia, 2003.
17. Tiažkijus, Viktoras. *Darbo teisė: teorija ir praktika.* Vilnius: Justitia, 2005.
18. Tiažkijus, Viktoras. Darbo teisė ir valstybės tarnyba: panašumai ir skirtumai. *Justitia*, 2004, nr. 1(49), p. 46-56.
19. Usonis, Justinas. Darbo įstatymų bendrumo ir diferenciacijos principas. *Jurisprudencija*, 2003, t. 40(32), p. 86-91.
20. Vaišvila, Alfonsas. *Teisės teorija: vadovėlis.* Vilnius: Justitia, 2000.
21. Vansevičius, Stasys. *Valstybės ir teisės teorija: mokomoji priemonė.* Vilnius: Justitia, 2000.
22. Cardona, Francisco. *Scope of Civil Services in European Countries. Trends and Developments.* Seminar at the European Institute of Public Administration [interaktyvus]. Maastricht, November 13-14, 2000 [žiūrėta 2013-02-20], p. 10. Prieiga per internetą: <<http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/NISPAcee/UNPAN007277.pdf>>.
23. Kiselev, I. E. *Zarubezhenoje trudovoje pravo: uchebnik dlja vuzov.* Moskva: Norma, 2000.
24. Livshis, R. Z. *Teorija prava: uchebnik.* Moskva: BEK, 1994.
25. Starilov, Ju. N. *Sluzhebnoje pravo: uchebnik.* Moskva: BEK, 1996.
26. Voronkov, A. V. *Provovojje regulirovanije gosudarstvenoj sluzhby v Rosijskoj Federaciji: (voprosy teorijy i praktiki).* Sankt-Peterburg: Izhd-vo Sankt-Peterburgskogo gos. un-ta, 2001.
27. Europos Komisijos Žalioji knyga „Darbo teisės modernizavimas įgyvendinant 21 – ojo amžiaus uždavinius“. [Interaktyvus]. [Žiūrėta 2013-03-20]. Prieiga per internetą: <<http://register.consilium.europa.eu/pdf/lt/06/st15/st15725.lt06.pdf>>.

LEGAL LABOR AND CIVIL SERVICE RELATIONS SEPARATION PROBLEMS

Milana Striuogienė*

Mykolas Romeris University

Summary

This work deals with analysis of legal labor relations and civil service relations separation problems. This work consists of two sections. The first section complex regulation of legal regulation of civil service is exposed. The second section of the paper identifies the dissociation problematic of legal labor relations and civil service, introduces the criteria for dissociation of labor and civil service relations. The research showed that regardless of certain advantages the Civil Service Law like Labor Law is a separate branch of Lithuanian law system with detached subject and method of legal regulation. Relations of civil service are regulated in complex manner: by constitutional, administrative rules and those of Labor Law. The legislator in selection and establishment of framework of civil service legal regulation is tied by rules and principles of Constitution. Incorporation of Administrative Law is supposed by the status of civil servants as of the core subjects of this Law. Regulation of certain institutes of civil service (social and other guarantees, wages) under rules of Labor Law is equated to interaction of specific and general rules.

Keywords: legal labor relations, civil service relations, legal regulation, separation problems.

Milana Striuogienė*, Mykolas Romeris universiteto Viešojo saugumo fakulteto Teisės katedros lektorė. Mokslinių tyrimų kryptys: asmens teisių apsauga, darbo ir šeimos teisiniai santykiai.

Milana Striuogienė*, Mykolas Romeris University, Faculty of Public security, Department of Law, lecturer. Research interests: human rights protection, labour and family legal relations.

NETEISĖTAS PRATURTĖJIMAS: LŪKESČIAI IR REALIJOS

Marijus Šalčius*

*Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Teisės katedra
Putvinskio g. 70, Kaunas
Telefonas 837 30 36 70
Elektroninis paštas marius.salcius@gmail.com*

Anotacija: Straipsnyje analizuojama Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse įtvirtinta, sąlyginai nauja, neteisėto praturtėjimo norma, skirta kovai su neteisėtomis pajamomis ir korupcija. Apžvelgiamos teisinės prielaidos ir siekti tikslai, įtakoję šios normos įtvirtinimą baudžiamajame įstatyme. Atsižvelgiant į tai, kad diskusijos dėl šios normos įtvirtinimo tikslingumo ir jos juridinės konstrukcijos ydingumo nesibaigia jau keli metai, apžvelgiami pagrindiniai kritikų argumentai bei nagrinėjamas jų pagrįstumas. Straipsnyje analizuojami normos taikymo rezultatai bei pagrindinės priežastys įtakojusios tai, kad iki šiol nėra pateisinti tikslai, kurių buvo tikimasi šią veiką kriminalizuojant. Taip pat identifikuojamos pagrindinės praktinio neteisėto praturtėjimo normos taikymo problemos ir ieškomi jų sprendimo būdai. Straipsnyje apžvelgiami pastaraisiais mėnesiais vykstantys teisėkūros procesai, kuriais siekiama padidinti kovos su neteisėtu praturtėjimu efektyvumą.

Pagrindinės sąvokos. baudžiamasis procesas, baudžiamoji teisė, neteisėtas praturtėjimas, ikiteisminis tyrimas, įrodinėjimas.

IVADAS

2010 metais Lietuvos baudžiamoji teisėkūra buvo išties „derlinga“. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas¹ (toliau – LR BK) 2010 metais buvo keičiamas devynis kartus. Šias permainas baudžiamojoje justicijoje vainikavo 2010 m. gruodžio 2 d. priimtas LR BK pakeitimas², įtvirtinęs naują baudžiamosios teisės institutą – išplėstinį turto konfiskavimą bei kriminalizavęs naują nusikalstamą veiką – neteisėtą praturtėjimą (LR BK 189¹ straipsnis). Autoriaus nuomone, lyginant su kitomis baudžiamosios justicijos naujovėmis, Lietuvos Respublikos apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymas³ bei minėtasis baudžiamojo kodekso pakeitimas, per pastaruosius keleta metų, buvo ne tik triukšmingiausiai sutikti visuomenėje, susilaukė daugiausiai ginčų jų priėmimo stadijoje, bet ir daugiausiai įnešė naujovių teisėsaugos institucijų darbe.

Aistros dėl naujai įtvirtintos nusikalstamos veikos – neteisėto praturtėjimo - nerimsta iki šiol. Politikai, teisininkai bei kiti, neabejingi baudžiamajai justicijai, asmenys nuolat sugrįžta prie diskusijos apie neteisėto praturtėjimo kriminalizavimo legitimumą, tokios veikos

¹ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 89-2741.

² Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 3, 67, 72, 190 straipsnių pakeitimo ir papildymo ir kodekso papildymo 72³, 189¹ straipsniais įstatymas. *Valstybės žinios*. 2010, Nr. 145-7439.

³ Lietuvos Respublikos apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymas. *Valstybės žinios*. 2011, Nr. 72-3475.

kriminalizavimo realų poreikį, sudėties teisinės konstrukcijos tobulumą, praktines jo inkriminavimo problemas bei per šiek tiek daugiau nei du neteisėto praturtėjimo „gyvavimo“ metus pasiektus rezultatus. Įvertinant tai, kad kol kas Lietuvoje nebuvo priimtas nė vienas apkaltinamasis nuosprendis (aut. past. neskaitant dviejų baudžiamųjų įsakymų, kurių priėmimas bus aptartas toliau straipsnyje), kuriuo asmuo būtų pripažintas kaltu, padarius LR BK 189¹ straipsnyje numatytą nusikalstamą veiką, netylančios diskusijos neturėtų kelti nusistebėjimo. Arši kritika, kad neteisėto praturtėjimo įtvirtinimas baudžiamajame įstatyme iki šiol nepasiekė norimų rezultatų, verčia detaliau apžvelgti kokiomis aplinkybėmis bei kokių tikslų siekiant buvo kriminalizuota minėtoji veika, išanalizuoti pagrindinius šio straipsnio kritikų argumentus, identifikuoti praktiniame jo taikyme kylančias problemas bei atskleisti ateities plėtros perspektyvas. Temos aktualumą lemia ne tik jau minėtos aplinkybės bet ir tai, kad vis dažniau girdimi argumentai, kad neteisėto praturtėjimo norma yra nesuderinama su nekaltumo prezumpcijos bei proporcingumo principais. Straipsnyje nagrinėjamos temos naujumą nulemia tai, kad iki šiol buvo parašyti vos keli moksliniai straipsniai⁴, kuriuose analizuojami atskiri neteisėto praturtėjimo aspektai.

Straipsnio tiriamasis objektas – neteisėto praturtėjimo kriminalizavimo tikslai, normos taikymo rezultatyvumas bei dėl šios nusikalstamos veikos atliekamų ikiteisminių tyrimų praktinės problemos.

Pagrindinis straipsnio tikslas – nustatyti, ar buvo pasiekti neteisėto praturtėjimo kriminalizavimo tikslai, bei identifikuoti pagrindines problemas, kylančias atliekant ikiteisminius tyrimus dėl šios nusikalstamos veikos.

Siekiant įgyvendinti iškeltą tikslą, suformuluoti šie uždaviniai:

Apžvelgti neteisėto praturtėjimo normos kriminalizavimo prielaidas bei tikslus.

Išnagrinėti šios normos kritikų pagrindinių argumentų pagrįstumą.

Nustatyti ar neteisėto praturtėjimo norma pateisino turėtus lūkesčius.

Identifikuoti pagrindines ikiteisminių tyrimų dėl neteisėto praturtėjimo problemas bei pasiūlyti galimus jų sprendimo variantus.

Iškeltam tikslui pasiekti buvo naudojami mokslinės literatūros analizės, lingvistinis, dokumentų analizės, metaanalizės, statistinis bei kiti mokslinio tyrimo metodai.

⁴ Pavyzdžiui, Fedosiuk, O. Baudžiamųjų įstatymų prieš neteisėtas pajamas ir korupciją leidyba: tarp gerų siekių ir legitimumo. *Jurisprudencija*. 2012, 19 (3); Piesliakas, V. Neteisėtu būdu gautų pajamų konfiskavimas Lietuvos baudžiamajoje teisėje: siekiai ir realybė. *Jurisprudencija*. 2011, 18 (2).

NETEISĖTO PRATURTĖJIMO KRIMINALIZAVIMO PRIELAIDOS

Lietuvos Respublikos Prezidento pateiktame aiškinamajame rašte „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 67 straipsnio papildymo, 72 straipsnio pakeitimo ir kodekso papildymo 72³ ir 189¹ straipsniais įstatymo ir Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 91, 94 straipsnių pakeitimo ir kodekso papildymo 168¹ straipsniu įstatymo projektų“⁵ buvo teigiama, kad vienas veiksmingiausių kovos su korupciniais, turtiniais, ekonominiais, finansiniais ir kitais visiems jiems bendro tikslo (gauti kuo daugiau neteisėtų pajamų ir taip praturtėti) vienijamais nusikaltimais būdas – tai padaryti juos ekonomiškai nenaudingus, neapsimokančius. Neteisėtai gauto turto ir pajamų paėmimas iš kaltininkų, ir ypač – iš nusikalstamų organizacijų, ne tik šalina motyvą daryti šiuos savanaudiškus nusikaltimus, bet ir atima galimybę finansuoti tolesnę neteisėtą veiklą ir vykdyti naujas nusikalstamas veikas. Aiškinamajame rašte buvo teigiama, kad vienas iš projekto rengimą paskatinusių veiksnių yra Europos Sąjungos lygmeniu pripažinta išvada, kad reglamentavimas, numatantis vien tik galimybę konfiskuoti turtą, kurio ryšys su konkrečia kaltininko padaryta nusikalstama veika yra neginčijamai įrodytas, nėra pakankamas, todėl valstybės narės savo nacionalinėje teisėje turėtų numatyti ir išplėstinio turto konfiskavimo galimybę, konfiskuotinu laikyti visą kaltininko turtą, kuris yra neproporcingas jo teisėtoms pajamoms⁶. Įvertinus Jungtinių Tautų konvencijos prieš tarptautinį organizuotą nusikalstamumą⁷ ir Jungtinių Tautų konvencijos prieš korupciją⁸ nuostatas bei Europos valstybių praktiką, buvo nuspręsta ne tik tobulinti galiojančią turto konfiskavimo reglamentavimą, bet ir įtvirtinti iš esmės naują išplėstinio turto, kuris negalėjo būti įgytas teisėtomis kaltininko lėšomis, konfiskavimo galimybę bei numatyti baudžiamąją atsakomybę už turto įgijimą neteisėtomis pajamomis. Pagrindinis pakeitimų tikslas buvo Lietuvos baudžiamojoje teisėje įtvirtinti kompleksą priemonių, kurios leistų plačiau taikyti turto konfiskavimą, iš kaltininko paimti visą neteisėtai gautą turtą ir baudžiamajon atsakomybėn patraukti tokį turtą įgijusius ar padėjusius nuslėpti jo kilmę asmenis. Tuo buvo siekiama sudaryti sąlygas korupcinius, turtinius, ekonominius, finansinius ir kitus savanaudiškus

⁵ Aiškinamasis raštas Nr. XIP-2344 dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 67 straipsnio papildymo, 72 straipsnio pakeitimo ir kodekso papildymo 72³ ir 189¹ straipsniais įstatymo ir Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 91, 94 straipsnių pakeitimo ir kodekso papildymo 168¹ straipsniu įstatymo projektų (2010 m. rugpjūčio 26 d. pateikė Lietuvos Respublikos Prezidentas) [interaktyvus]. [žiūrėta 2013-04-02]. <<http://www3.lrs.lt>>.

⁶ 2005 m. vasario 24 d. *Tarybos pamatinis sprendimas 2005/212/TVR dėl nusikalstamų būdu įgytų lėšų, nusikaltimo priemonių ir turto konfiskavimo*. OL 2005 L 68.

⁷ Jungtinių Tautų konvencija prieš tarptautinį organizuotą nusikalstamumą. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 51-1933.

⁸ Jungtinių tautų konvencijos prieš korupciją. *Valstybės žinios*, 2006, Nr. 136-5145.

nusikaltimus padaryti ekonomiškai nenaudingus ir todėl mažiau patrauklius nusikalsti linkusiems asmenims, pakirsti pavienių asmenų ir nusikalstamų organizacijų potencialą daryti naujas nusikalstamas veikas, taip mažinti jų paplitimą ir valstybei bei visuomenei daromą žalą.⁹

Po ilgų diskusijų, minėtiesiems tikslams pasiekti, įstatymų leidėjas neteisėto praturtėjimo sudėtį 2010 m. gruodžio 2 d. įtvirtino LR BK 189¹ straipsnyje. Šio straipsnio 1 dalyje šis nusikaltimas buvo apibrėžtas kaip nuosavybės teise didesnės negu 500 MGL (65 000 Lt.) vertės turto turėjimas, žinant arba turint ir galint žinoti, kad tas turtas negalėjo būti įgytas teisėtomis pajamomis. Antroje šio straipsnio dalyje sakoma, kad 1 dalyje nurodytą turtą iš trečiųjų asmenų perėmęs asmuo nuo baudžiamosios atsakomybės už neteisėtą praturtėjimą atleidžiamas, jeigu jis iki pranešimo apie įtarimą įteikimo apie tai pranešė teisėsaugos institucijoms ir aktyviai bendradarbiavo nustatant šio turto kilmę. LR BK 190 str. 2 d. išaiškinta, kad LR BK 189¹ straipsnyje nurodytos teisėtos pajamos yra iš teisės aktų neuždraustos veiklos gautos pajamos, nesvarbu, ar jos buvo apskaitytos teisės aktų nustatyta tvarka, ar ne.

Neteisėto praturtėjimo kriminalizavimo tikslai išties buvo sveikintini, tačiau nuo pat baudžiamojo įstatymo pakeitimo įstatymo įsigaliojimo, 2010 m. gruodžio 11d., ši norma susilaukė nemažai kritikos.

Vienas pagrindinių kritikų argumentų, kodėl neteisėto praturtėjimo norma neturėjo atsirasti LR BK, yra tai, kad ši norma yra nesuderinama su visuotinai pripažįstamu nekaltumo prezumpcijos principu. Nesuderinamumas motyvuojamas tuo, kad įrodinėjimo našta nuo kaltintojo perkeliama kaltinamajam, t.y. jis turi įrodinėti, kad jo nuosavybės teise turimas turtas įgytas teisėtomis pajamomis. Dar 2010 m. spalio 7 d. Lietuvos apeliacinis teismas Lietuvos Respublikos Seimo Teisės ir teisėtvarkos komitetui išsakė abejones ar siūlomo naujo LR BK 189¹ straipsnio konstrukcija neperkels įrodinėjimo savo nekaltumu naštos šios nusikalstamos veikos padarymu įtariamam asmeniui. Įvertinus Lietuvos apeliacinio teismo ir kitų institucijų pastabas, 189¹ straipsnis buvo pakeistas, pirmosios jo dalies konstrukciją keičiant iš „Tas, kas turėjo nuosavybės teise didelės vertės turtą, kurio įgijimas nepagrįstas jo teisėtomis pajamomis baudžiamas bauda arba areštu, arba laisvės atėmimu iki ketverių metų“ į „Tas, kas turėjo nuosavybės teise didesnės negu 500 MGL vertės turtą, žinodamas arba turėdamas ir galėdamas žinoti, kad tas turtas negalėjo būti įgytas teisėtomis pajamomis, baudžiamas bauda arba areštu, arba laisvės atėmimu iki ketverių metų“ bei straipsnį papildant

⁹ Aiškinamasis raštas Nr. XIP-2344, *supra note 5*.

antrąją dalimi, numatančia atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės sąlygas, o taip pat LR BK 190 straipsnio 2 dalyje išaiškinant kokios pajamos laikytinos teisėtomis¹⁰. Tačiau, nors LR BK pakeitimo įstatymas buvo priimtas su minėtosiomis korektūromis, neteisėto praturtėjimo norma ir toliau yra kvestionuojama kaip prieštaraujanti nekaltumo prezumpcijos principui dėl įrodinėjimo naštos perkėlimo kaltinajam. Visgi, autorius su tokia kategoriška pozicija nenorėtų sutikti. Visų pirma paminėtina tai, kad dokumentuose (pavyzdžiui aiškinamajame rašte, išvadose ir kituose), kurie buvo priimti rengiant bei priiminėjant LR BK pakeitimo įstatymą, kuris kriminalizavo neteisėtą praturtėjimą, akcentuojama teisėsaugos institucijų pareiga įrodyti, kad asmens nuosavybės teise turimas didesnės negu 500 MGL turtas negalėjo būti įgytas teisėtai gaunamomis pajamomis. Tokią pareigą numato ir Lietuvos Respublikos generalinės prokuratūros bei ikiteisminio tyrimo įstaigų priimami poįstatyminiai aktai bei įvairaus lygmens rekomendacijos. Baudžiamųjų bylų, kuriuose asmenims buvo pareikšti įtarimai dėl neteisėto praturtėjimo, analizė leidžia teigti, kad tik surinkus duomenis, kad asmuo turi turtą, kurio vertė didesnė negu 500 MGL, surinkus duomenis apie asmens teisėtai gautas pajamas, finansines operacijas, sandorius galinčius pagrįsti turimo turto įsigijimo teisėtumą, atlikus kitus procesinius veiksmus bei įvertinus surinktų duomenų visetą ir konstatavus asmens turimo turto neproporcingumą jo teisėtai gautoms pajamoms, pranešama asmeniui apie įtarimą, padarius LR BK 189¹ straipsnyje numatytą nusikalstamą veiką. Pažymėtina ir tai, kad išsakomoje kritikoje dėl asmens vertimo duoti parodymus prieš save ar savo šeimos narius ar artimuosius giminaičius, pasigendama argumentuotumo. Autoriaus nuomone, įtariamajam teisė duoti parodymus neteisėto praturtėjimo atvejais yra garantuojama lygiai taip pat kaip ir ginantis nuo bet kurios kitos nusikalstamos veikos inkriminavimo. Įvertinant tai, kad ikiteisminį tyrimą atliekantys pareigūnai, pranešdami asmeniui apie įtarimą, jau būna surinkę ganėtinai detalią pradinę informaciją, pagrindžiančią turimo turto neproporcingumą teisėtai gaunamoms pajamoms, todėl įtariamasis, kaip ir bet kuriuo kitu atveju, yra laisvas pasirinkti gynybos poziciją, teikti duomenis, kad jo turtas yra proporcingas jo teisėtai gaunamoms pajamoms ar visgi atsisakyti duoti bet kokius parodymus ir aktyviai baudžiamajame procese nedalyvauti. Pastebėtina ir tai, kad baudžiamųjų bylų analizė parodė, kad nemaža dalis ikiteisminių tyrimų dėl neteisėto praturtėjimo buvo pradėti, kuomet tiriant kitas nusikalstamas veikas (dažniausiai dėl prekybos narkotinėmis, psichotropinėmis medžiagomis, kontrabandos bei kitų nusikaltimų, susijusių su organizuotu

¹⁰ 2010 m. lapkričio 24 d. Lietuvos Respublikos Seimo Teisės ir teisėtvarkos komiteto išvada „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 67 straipsnio papildymo, 72 straipsnio pakeitimo ir kodekso papildymo 72³ ir 189¹ straipsniais įstatymo projekto Nr.XIP-2344“ [interaktyvus] [žiūrėta 2013-04-02]. <<http://www3.lrs.lt>>.

nusikalstamumu) buvo gaunama informacija, kad asmuo (nebūtinai turintis procesinį statusą atliekamame ikiteisminiame tyrime) disponuoja neproporcingai didelės vertės turtu. Nėgana to, įtariamieji dėl neteisėto praturtėjimo neretai vėliau patvirtindavo, kad tokiam turtui įsigyti pajamų neturi ir neturėjo, o turimą turtą jiems perleido jų artimieji (kurie yra įtariamieji pirminiame ikiteisminiame tyrime), tačiau negali atsakyti iš kokių pajamų pastarieji įsigijo perleistąjį turtą¹¹. Galiausiai, LR BK 189¹ straipsniu nėra reguliuojamas nusikalstamos veikos įrodinėjimo procesas. Todėl, kritikų argumentai, kad LR BK 189¹ nustatytas teisinis reguliavimas pažeidžia nekaltumo prezumpcijos principą ar verčia baudžiamojon atsakomybėn traukiamą asmenį duoti parodymus prieš save, savo šeimos narius ar artimuosius giminaičius, autoriaus nuomone, yra teisiškai nepagrįsti.

Nemažai neteisėto praturtėjimo kritikų strėlių susilaukia ir nusikalstamos veikos sudėtis. Anot profesoriaus O. Fedosiuk, neteisėto praturtėjimo norma yra dviprasmiška ir paini juridinės technikos prasme, neatitinkanti teisinio aiškumo principo ir verčianti abejoti normos veiksmingumu. Profesorius itin kritikuoja nusikalstamos veikos subjektyviusius požymius, jo nuomone veikos kaltės forma yra visiškai nesuprantama. Profesorius siūlo iš neteisėto praturtėjimo normos pašalinti neatsargiai kaltei būdingus požymius „*turėdamas ir galėdamas žinoti*“¹². Kritiškai dėl kaltės formos neaiškumo pasisako ir profesorius V. Piesliakas¹³. Abejones dėl neteisėto praturtėjimo juridinės technikos jau išsakė ir šias bylas nagrinėjantys teismai. Antai, Vilniaus miesto 1 – asis apylinkės teismas, nagrinėdamas baudžiamąją bylą dėl LR BK 189¹ straipsnyje numatytos nusikalstamos veikos padarymo, kreipėsi į Lietuvos Respublikos Konstitucinį Teismą, prašydamas ištirti, ar Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 189¹ straipsnis „Neteisėtas praturtėjimas“ (2010 m. gruodžio 2 d. įstatymo Nr. X-1199 redakcija) neprieštaruja konstituciniam teisinės valstybės principui ir Lietuvos Respublikos Konstitucijos 31 str. įtvirtintam nekaltumo prezumpcijos principui. Pareiškėjo teigimu neteisėto praturtėjimo sudėtis yra neaiški, dviprasmiška ir nesuprantama. Pareiškėjas kvestionavo tiek objektyviusius, tiek ir subjektyviusius nusikalstamos veikos sudėties požymius bei apskritai abejojo veikos pavojingumu. Lietuvos Respublikos Konstitucinis teismas atsisakė nagrinėti Vilniaus miesto 1 – asis apylinkės teismo prašymą, motyvuodamas

¹¹ Pavyzdžiui, Kauno apygardos teismo 2013 m. vasario 22d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-132-290/201.

¹² Fedosiuk, O. Baudžiamųjų įstatymų prieš neteisėtas pajamas ir korupciją leidyba: tarp gerų siekių ir legitimumo. *Jurisprudencija*. 2012, 19 (3).

¹³ Piesliakas, V. Neteisėtu būdu gautų pajamų konfiskavimas Lietuvos baudžiamojoje teisėje: siekiai ir realybė. *Jurisprudencija*. 2011, 18 (2).

tu, kad prašymas yra grindžiamas neaiškumais kylančiais iš teisės aiškinimo ir taikymo praktikoje, o tokie prašymai yra nežinybingi Lietuvos Respublikos Konstituciniam Teismui¹⁴.

Tai, kad mokslininkų ir praktikų kritika dėl neteisėto praturtėjimo normos neaiškumo ir jos taikymo sudėtingumo nėra be pagrindo, geriausiai iliustruoja pastarųjų dviejų metų LR BK 189¹ straipsnyje įtvirtintos normos taikymo statistiniai duomenys bei konkretūs taikymo pavyzdžiai.

NETEISĖTO PRATURTĖJIMO PRAKTINIO TAIKYMO PROBLEMOS

Nuo 2010 m. gruodžio 11 d. dėl LR BK 189¹ straipsnyje numatytos nusikalstamos veikos buvo pradėti 126 ikiteisminiai tyrimai. 48 procentai visų ikiteisminių tyrimų dėl neteisėto praturtėjimo buvo pradėti pagal Valstybinės mokesčių inspekcijos pareigūnų pranešimus, pastariesiems mokesstinės kontrolės veiksmų metu nustačius galimus neteisėto praturtėjimo požymius. Ne ką rečiau ikiteisminiai tyrimai dėl neteisėto praturtėjimo pradedami kitų nusikalstamų veikų tyrimo metu nustačius LR BK 189¹ straipsnyje numatytos nusikalstamos veikos požymius. Remiantis Lietuvos Respublikos generalinės prokuratūros 2011 ir 2012 metinių veiklos ataskaitų¹⁵ duomenimis buvo baigti 35 ikiteisminiai tyrimai dėl neteisėto praturtėjimo. 12 ikiteisminių tyrimų buvo baigta kaltinamojo akto ir 3 pareiškimo dėl proceso užbaigimo teismo baudžiamuoju įsakymu surašymu bei perduoti teismui nagrinėjimui. 20 ikiteisminių tyrimų buvo nutraukti. Visi ikiteisminiai tyrimai nutraukti vadovaujantis Lietuvos Respublikos baudžiamąjo proceso kodekso¹⁶ (toliau – LR BPK) 3 straipsnio 1 dalies 1 punktu, t.y. nenustačius, jog buvo padaryta veika, turinti nusikaltimo požymių. Kalbant apie teismui nagrinėjimui perduotas bylas, tenka apgailestauti, kad šiai dienai yra įsiteisėję tik du teismo baudžiamieji įsakymai, likusiuose bylose dėl neteisėto praturtėjimo galutinis taškas dar nėra padėtas. Verta paminėti ir tai, kad neteisėto praturtėjimo normos aiškinimo ir praktikos formavimo prasme, minėtieji įsiteisėję du teismo baudžiamieji įsakymai vargu ar yra labai vertingi, kadangi abiem atvejais kaltinamieji net neneigė savo kaltės dėl jiems inkriminuojamos nusikalstamos veikos. Tačiau verta pasidžiaugti bent tuo, kad įsiteisėjus minėtiesiems baudžiamiesiems įsakymams valstybės biudžetas buvo papildytas daugiau nei 100000 lt.

¹⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2012 m. birželio 25 d. sprendimas „Dėl atsisakymo nagrinėti prašymą“. *Valstybės žinios*. 2012, Nr. 72-3729.

¹⁵ Lietuvos Respublikos prokuratūros veiklos 2011 metais ataskaita; Lietuvos Respublikos prokuratūros veiklos 2012 metais ataskaita [interaktyvus] [žiūrėta 2013-04-04]. <<http://www.prokuraturos.lt>>.

¹⁶ Lietuvos Respublikos baudžiamąjo proceso kodeksas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 37-1341.

Neteisėto praturtėjimo normos aiškinimo ir praktikos formavimo prasme kur kas įdomesnė yra trečioji prokuroro pareiškimu dėl proceso užbaigimo teismo baudžiamuoju įsakymu teismui perduota byla. Išnagrinėjęs prokuroro pareiškimą, 2012-05-25 Kauno miesto apylinkės teismas baudžiamuoju įsakymu du asmenis pripažino kaltais padarius nusikaltimą, numatytą LR BK 189¹ straipsnio 1 dalyje ir nubaudė 15 MGL (1950 Lt.) dydžio baudomis. Taip pat, LR BK 72 straipsnio pagrindu, konfiskavo nuteistiesiems nuosavybės teise priklausantis nekilnojamas turtas. Tačiau po teismo baudžiamojo įsakymo priėmimo, jam neįsiteisėjęs, nuteistieji paprašė surengti bylos nagrinėjimą teisme, o Kauno miesto apylinkės teismas, ištyręs bei įvertinęs byloje surinktus duomenis, 2012-10-26 nuosprendžiu abu asmenis išteisino, konstatuodamas, kad kaltinamieji nepadarė inkriminuojamos nusikalstamos veikos. Minėtąjį Kauno miesto apylinkės teismo nuosprendį valstybinį kaltinimą palaikęs prokuroras apskundė apeliacine tvarka. Kauno apygardos teismas 2013 m. vasario 22 d. nutartimi¹⁷ prokuroro apeliacinį skundą atmetė. Pagrindinis prokuroro apeliacinio skundo atmetimo motyvas buvo tai, kad kaltinamieji didesnės negu 500 MGL turtą įgijo iki neteisėto praturtėjimo kriminalizavimo, t.y. teismas konstatavo, kad nesant nustatytos baudžiamosios atsakomybės už turto, kuris akivaizdžiai negalėjo būti įgytas teisėtomis pajamomis, įgijimą (veiksma), negalima kriminalizuoti ir būsenos (turėjimo). Teismo nuomone, priešingas aiškinimas prieštarautų LR BK 3 straipsnio 3 daliai, kurioje nustatyta, kad baudžiamasis įstatymas, nustatantis veikos nusikalstamumą, griežtinantis bausmę arba kitaip sunkinantis nusikalstamą veiką padariusio asmens teisinę padėtį, neturi grįžtamosios galios. Minėtoji Kauno apygardos teismo nutartis buvo apskųsta Lietuvos Aukščiausiajam Teismui. Tai pirmoji baudžiamoji byla dėl neteisėto praturtėjimo, kuri pasiekė kasacinės instancijos teismą, todėl pagrįstai galima tikėtis, kad ją išnagrinėjęs, bent dalis neaiškumų ir ginčų, kylančių dėl šios normos aiškinimo ir taikymo, bus išsklaidyta.

Analizuojant neteisėto praturtėjimo normos ne tokio rezultatyvaus, kokio norėtusi, taikymo problemas, būtina aptarti esmines tyrimo problemas su kuriomis susiduria ikiteisminių tyrimą atliekančios institucijos. Neteisėto praturtėjimo įrodinėjimas iš esmės sąlygojamas trimis esminiais aspektais: 1) didesnės negu 500 MGL vertės turto suradimu; 2) jo vertės nustatymu; 3) duomenų, patvirtinančių, jog šis turtas, įtariamajam žinant, negalėjo būti įgytas teisėtomis pajamomis, surinkimu.

Renkant duomenis apie asmens nuosavybės teise valdomą turtą didesnių problemų nekyla, kadangi ikiteisminius tyrimus atliekančios institucijos sėkmingai naudojami duomenų

¹⁷ Kauno apygardos teismo 2013 m. vasario 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-132-290/2013.

registrais (pavyzdžiui VĮ „Regitra“, VĮ „Registrų centras“, UAB „Creditinfo“ ir kitais), kuriuose kaupiama išsami informacija apie asmens nuosavybės teise valdomą turtą. Kur kas didesnė problema yra asmenų užsienio šalyse nuosavybės teise turimo turto ar gautų pajamų nustatymas. Šiam tikslui į pagalbą pasitelkiamas Lietuvos kriminalinės policijos biuras, kuris yra paskirtas nacionaline turto susigrąžinimo tarnyba susižinojimo ir bendradarbiavimo tarp Lietuvos Respublikos ir užsienio valstybių kompetentingų įstaigų dėl nusikalstamu būdu įgyto turto paieškos ir nustatymo funkcijai atlikti arba tokia informacija gaunama siunčiant teisinės pagalbos prašymus. Tačiau praktikai pripažįsta, kad minėtosios priemonės nėra pakankamai efektyvios ir yra tobulintinos. Nustatant aplinkybę, kad nuosavybės teise turimo nekilnojamojo turto vertė yra didesnė negu 500 MGL, remiamasi VĮ „Registrų centras“ Nekilnojamojo turto registro duomenimis. Kilnojamojo turto vertei nustatyti dažniausiai kreipiamasi į tokio turto vertinimą atliekančias įmones ar specialistus.

Ikiteisminius tyrimus dėl neteisėto praturtėjimo kontroliuojančių prokurorų nuomone, daugiausia sunkumų tiriant šios rūšies nusikalstamas veikas kyla renkant duomenis, patvirtinančius, jog asmens turtas negalėjo būti įgytas teisėtomis pajamomis. Sunkumus kelia tai, kad įtariamieji, kuriems turto įsigijimui nepakanka savų teisėtų pajamų, turto įsigijimą bando pagrįsti su kitais asmenimis, kurie gali pagrįsti savo pajamų šaltinius ir neprivalo deklaruoti savo turto ir pajamų, sudarytomis paskolų, dovanojimo ir kitomis sutartimis. Neatmestina galimybė, kad tokie sandoriai dažniausiai būna fiktyvūs. Tokiais atvejais vienintelė išeitis, kuri leidžia paneigti pajamų įgijimą apsimestinių sandorių pagrindu, yra skoliniojo bei skolininko ūkinės-finansinės veiklos tyrimas. Taip pat manytina, kad šią opią problemą, itin trukdančią objektyviai ir visapusiškai iširti neteisėto praturtėjimo nusikalstamas veikas, padės išspręsti nuo 2013 m. sausio 1 d. įsigaliojęs Lietuvos Respublikos mokesčių administravimo įstatymo straipsnių pakeitimo įstatymas, numatantis prievolę nuolatiniais Lietuvos gyventojams teikti Valstybinei mokesčių inspekcijai informaciją apie jų sudarytus sandorius, viršijančius 50 tūkst. Lt.

Pastaruoju metu minėtasias, galimai fiktyvių sandorių, problemas siūloma spręsti keičiant kai kurių sandorių formos reikalavimus. Siekiant efektyvesnių kovos su neteisėtu praturtėjimu rezultatų, Lietuvos Respublikos Seimui buvo pateiktas įstatymo projektas „Dėl Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 1.105 ir 6.871 straipsnių papildymo“ Nr. XIIP-248¹⁸. Projekto iniciatorių teigimu, dabar fiziniai asmenys tarpusavyje gali skolintis neriboto dydžio

¹⁸ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 1.105 ir 6.871 straipsnių papildymo įstatymo projektas, Nr. XIIP-248. *Valstybės žinios*. 2013, Nr. 14-665.

sumas ir to nereikia patvirtinti sutartimis pas notarą, projektu siūloma, kad paskolas bei vekselius, viršijančias 50000 Lt. sumą, būtų privaloma tvirtinti notarui. Visgi, autoriaus nuomone, abejotina, ar tai pasieks norimų tikslų, kadangi asmenys, siekdami išvengti vekselio ar paskolos tvirtinimo notarine tvarka, galės išduoti keletą vekselių arba suteikti keletą paskolų, kurių suma mažesnė nei penkiasdešimt tūkstančių litų. Todėl abejotina, ar minėtasis įstatymo projektas išspręs neteisėto praturtėjimo tyrimo problemas. Tas pats pasakytina ir apie įstatymo projektą¹⁹, kuriuo siūloma įtvirtinti nuostatą, kad akcijų pirkimo – pardavimo sutartis, kai akcijų pardavimo kaina didesnė kaip penkiasdešimt tūkstančių litų, taip pat turi būti notarinės formos.

Sekantis aspektas, kuris bent iš dalies įtakojo situaciją, kad šiai dienai teismus pasiekė tik toks nedidelis skaičius bylų dėl neteisėto praturtėjimo, yra ilgi šios kategorijos ikiteisminių tyrimų atlikimo terminai. Nors LR BPK 176 straipsnis numato, kad ikiteisminis tyrimas dėl apysunkių nusikaltimų turi būti atliktas ne ilgiau kaip per šešių mėnesių terminą, tačiau tenka apgailestauti, kad ikiteisminiai tyrimai dėl neteisėto praturtėjimo trunka kur kas ilgiau. Pagrindinė to priežastis yra ta, kad tyrimo metu būtina nustatyti aplinkybes patvirtinančias, jog asmens turimas turtas negalėjo būti įgytas asmens teisėtomis pajamomis, todėl dauguma atvejų yra skiriama užduotis specialistams atlikti asmens ūkinės - finansinės veiklos tyrimą. Tačiau dažniausiai šis tyrimas trunka 6 - 9 mėnesius ar net ilgiau²⁰.

IŠVADOS

Galima daryti išvadą, kad kriminalizuojant neteisėtą praturtėjimą deklaruoti tikslai, sudaryti sąlygas korupcinius, turtinius, ekonominius, finansinius ir kitus savanaudiškus nusikaltimus padaryti ekonomiškai nenaudingus ir todėl mažiau patrauklius nusikalsti linkusiems asmenims, šiai dienai dar nėra pasiekti. Nuo 2010 m. gruodžio 11 d. dėl neteisėto praturtėjimo pradėti 126 ikiteisminiai tyrimai, tačiau teismai priėmė vos du teismo baudžiamuosius įsakymus ir nė vieno apkaltinamojo nuosprendžio. Tokie rezultatai išties nedžiugina, o tai tiesiogiai iššaukia visuomenės kritiką dėl neteisėto praturtėjimo normos netobulumo. Pastebėtina, kad kai kuriuose normą kritikuojančiuose pasisakymuose pasigendama stipresnės argumentacijos. Antai, autorius nenorėtų sutikti, kad ši norma pažeidžia nekaltumo prezumpcijos principą. Įrodinėjimo našta, kaip ir tiriant bet kurią kitą nusikalstamą veiką, tenka teisėsaugos institucijoms, o asmuo yra laisvas pasirinkti aktyvią ar

¹⁹ Lietuvos Respublikos akcinių bendrovių įstatymo 44 ir 47 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymo projektas, Nr. XIIP-249. *Valstybės žinios*. 2013, Nr. 14-665.

²⁰ Lietuvos Respublikos prokuratūros veiklos 2012 metais ataskaita [interaktyvus] [žiūrėta 2013-04-04]. <<http://www.prokuraturos.lt>>

pasyvią gynybos, nuo jam pareikštų kaltinimų, poziciją. Galiausiai, LR BK 189¹ straipsniu nėra reguliuojamas nusikalstamos veikos įrodinėjimo procesas, todėl teigti, kad ši norma pažeidžia nekaltumo prezumpcijos principą nėra teisinio pagrindo.

Iš dalies sutiktina su išsakoma kritika dėl neteisėto praturtėjimo normos nepakankamo aiškumo. Tačiau tai, kad šiandien dar nėra pasiekti tikslai, kurių buvo tikėtasi kriminalizuojant neteisėtą praturtėjimą, dar neleidžia daryti kategoriškos išvados, kad normos juridinė konstrukcija yra ydinga ir keistina. Autoriaus nuomone, situaciją, kad iki šiol nėra pasiekiami lauktieji rezultatai, labiausiai įtakoja tai, kad vis dar nėra aiškios ir vieningos neteisėto praturtėjimo normos taikymo praktikos. Skirtingos teisėsaugos institucijos iki šiol skirtingai supranta neteisėto praturtėjimo sudėties požymius, o tai tiesiogiai sąlygoja skirtingos procesinės tyrimo praktikos atsiradimą. Teisės aiškinimas ir taikymas yra teismų prerogatyva, todėl tik tada, kuomet sulauksime pirmųjų nuosprendžių įsiteisėjimo, bent iš dalies bus apribota terpė LR BK 189¹ straipsnyje įtvirtintos normos kvestionavimui. Be jokios abejonės, tai nereiškia, kad kovos su korupciniais, ekonominiais, finansiniais ir kitais savanaudiškais nusikaltimais mechanizmas neturi būti ir toliau tobulinamas. Atsižvelgiant į tai, kad pastaruoju metu kovos su neteisėtu praturtėjimu tobulinimo srityje teisėkūros procesai yra itin aktyvūs ir beveik visos teisėsaugos institucijos savo veiklos planuose šią sritį numatė kaip prioritetinę, autorius neabejoja, kad neteisėto praturtėjimo norma ir toliau išliks po padidinamuoju stiklu.

LITERATŪRA

1. Jungtinių Tautų konvencijos prieš korupciją. *Valstybės žinios*, 2006, Nr. 136-5145.
2. Jungtinių Tautų konvencija prieš tarptautinį organizuotą nusikalstamumą. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 51-1933.
3. Tarybos pamatinis sprendimas 2005/212/TVR dėl nusikalstamu būdu įgytų lėšų, nusikaltimo priemonių ir turto konfiskavimo. [2005].
4. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 89-2741.
5. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 37-1341.
6. Lietuvos Respublikos apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymas. *Valstybės žinios*. 2011, Nr. 72-3475.
7. Lietuvos Respublikos mokesčių administravimo įstatymo. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. [63-2243](#).
8. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 3, 67, 72, 190 straipsnių pakeitimo ir papildymo ir kodekso papildymo 72³, 189¹ straipsniais įstatymas. *Valstybės žinios*. 2010, Nr. 145-7439.
9. Lietuvos Respublikos akcinių bendrovių įstatymo 44 ir 47 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymo projektas, Nr. XIIP-249. *Valstybės žinios*. 2013, Nr. 14-665.
10. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 1.105 ir 6.871 straipsnių papildymo įstatymo projektas, Nr. XIIP-248. *Valstybės žinios*. 2013, Nr. 14-665.
11. 2010 m. lapkričio 24 d. Lietuvos Respublikos Seimo Teisės ir teisėtvarkos komiteto išvada „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 67 straipsnio papildymo, 72 straipsnio pakeitimo ir

- kodekso papildymo 72³ ir 189¹ straipsniais įstatymo projekto Nr.XIP-2344“ [interaktyvus] [žiūrėta 2013-04-02]. <<http://www3.lrs.lt>>.
12. Aiškinamasis raštas Nr. XIP-2344 dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 67 straipsnio papildymo, 72 straipsnio pakeitimo ir kodekso papildymo 72³ ir 189¹ straipsniais įstatymo ir Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 91, 94 straipsnių pakeitimo ir kodekso papildymo 168¹ straipsniu įstatymo projektų (2010 m. rugpjūčio 26 d. pateikė Lietuvos Respublikos Prezidentas) [interaktyvus]. [žiūrėta 2013-04-02]. <<http://www3.lrs.lt>>.
 13. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2012 m. birželio 25 d. sprendimas „Dėl atsisakymo nagrinėti prašymą“. *Valstybės žinios*. 2012, Nr. 72-3729.
 14. Kauno apygardos teismo 2013 m. vasario 22d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-132-290/2013.
 15. Fedosiuk, O. Baudžiamųjų įstatymų prieš neteisėtas pajamas ir korupciją leidyba: tarp gerų siekų ir legitimumo. *Jurisprudencija*. 2012, 19 (3).
 16. Piesliakas, V. Neteisėtu būdu gautų pajamų konfiskavimas Lietuvos baudžiamojoje teisėje: siekiai ir realybė. *Jurisprudencija*. 2011, 18 (2).
 17. Lietuvos Respublikos prokuratūros veiklos 2011 metais ataskaita [interaktyvus] [žiūrėta 2013-04-04]. <<http://www.prokuraturos.lt>>.
 18. Lietuvos Respublikos prokuratūros veiklos 2012 metais ataskaita [interaktyvus] [žiūrėta 2013-04-04]. <<http://www.prokuraturos.lt>>.

ILLICIT ENRICHMENT: EXPECTATIONS AND REALITIES

Marijus Šalčius*

Mykolas Romeris University

Summary

In 2010, Lithuania criminal legislation was truly "rich". Criminal Code of the Republic of Lithuania in 2010 has been amended nine times. These changes culminated the Criminal Code amendment, which established new criminal law institute - extended confiscation of property, and criminalized a new offense - illicit enrichment. Illicit enrichment was established in the article 189¹ of the Criminal Code of the Republic of Lithuania. The article provides for that a person who possesses property of value of more than 65000 Litas knowing that this property could not be acquired by lawful income, should be punished with a fine, arrest or deprivation of liberty up to four years. According to the novelty, a person is considered as committing a crime if he cannot justify the lawfulness of the acquisition of the property he possesses. In addition the law requires that a person knows that their property cannot be acquired by lawful means. The main aim of this amendment was to prevent corruption, economical, financial and other acquisitive crimes and to make these offenses less attractive for the offenders. Immediately after the entry into force of the mentioned Law it received a lot of critic. The main arguments of the critics were that the norm of illicit enrichment violates the principle of the presumption of innocence and the principle of the proportionality. Also some scientists and practices blamed the amendment for its uncertainty. However not all arguments of the critics are well-grounded. To authors mind, suspects have the same rights to testify as in all other offenses. In such cases first of all the law enforcement authorities collect all evidence about the person's legal incomes, property and only later expresses suspicion. So in such situation the suspects right to decide what kind of defense to choose, active or passive. But the author agrees that the norm of the illicit enrichment is not as comprehensible as it should be. From the Criminal Code amendment came into force was started 126 pre-trial investigations. Usually pre-trial investigations were started upon information from State Tax Inspectorate. But quite usual signs of the illicit enrichment were detected investigating other offenses, such us smuggling, drug trafficking, cars theft and others. It remains to regret that only 15 cases already reached the court. And today we have only two outcomes of the proceedings of the illicit enrichment. 20 pre-trial investigations were terminated, other investigation

are still in process. To authors mind, there are some main reasons why the norm of illicit enrichment is still inefficient. First of all, the investigation of this crime is quite difficult; investigators have to collect information about the suspect's property, legal incomes and so on. And the second and the main reason is that there is no single practice of investigation of such crimes in Lithuania. Only when the courts will form single practice of application of the norm of illicit enrichment, this norm will reach its purposes.

Keywords: criminal procedure, criminal law, illicit enrichment, pre-trial, substantiation.

Marijus Šalčius*, Mykolas Romeris universiteto Viešojo saugumo fakulteto Teisės katedros lektorius. Mokslinių tyrimų kryptys: baudžiamasis procesas, baudžiamojo proceso prievartos priemonės, kardomosios priemonės, įtariamojo statusas.

Marijus Šalčius*, Mykolas Romeris University, Faculty of Public security, Department of Criminalistics and Criminal Procedure lecturer. Research interests: criminal procedure, measures of coercion in criminal procedure, supervision measures, status of the suspect.

LIETUVIŲ IDENTITETO KAITA VYKSTANT EMIGRACIJAI

Ligita Šimanskienė*

*Klaipėdos universiteto Socialinių mokslų fakulteto Vadybos katedra
Minijos 153, LT-93185 Klaipėda
Telefonas (8 46) 39 86 66
El.paštas: ligita_simanskiene@yahoo.com*

Jurgita Paužuolienė**

*Klaipėdos universiteto Socialinių mokslų fakulteto Vadybos katedra
Minijos 153, LT-93185 Klaipėda
Telefonas (8 46) 39 86 66
El.paštas: j.pauzuoliene@gmail.com*

Anotacija. Straipsnyje analizuojamas lietuvių tautinis identitetas, identiteto ir migracijos sąsajos, identiteto kaita vykstant emigracijai. Tautinio identiteto klausimas yra svarbus ne tik emigracijoje esantiems žmonėms, jis svarbus ir gimtinėje gyvenantiems, todėl tai tampa aktualia mokslinė problema, nebeapsiribojančia viena mokslų kryptimi. Atliktas kiekybinis tyrimas, apklausiant lietuvius, gyvenančius Lietuvoje ir užsienyje, kurio metu tirta identiteto kaita. Tyrimu nustatyta, kad tautinis identitetas kinta emigravus: kinta kalba, tradicijos, sustiprinamas negatyvus požiūris apie Lietuvą, kinta požiūris į šeimą, draugus.

Pagrindinės sąvokos: emigracija, identitetas, tautiškumas, lietuviai, kaita.

ĮVADAS

Tautinį identitetą skirtingose kultūrose bei Lietuvoje analizuoja tiek Lietuvos, tiek užsienio mokslininkai: Munck V.C. (2007); Deaux K. (2001); Castells M. (2006); Čiburinskas V. (2008) Taljūnaitė M. (2006); Kuznecovienė J. (2008); Krūkauskienė E. (1996); Žiliūkaitė R. (2007) ir kt. akcentuodami tam tikrus bruožus (savybes) būdingus atskiroms kultūroms.

Tautiškumo samprata Lietuvoje buvo aktuali ir lietuvių tautinio atgimimo metu. Tačiau skirtingose epochose kito identiteto istorinė ir kultūrinė specifika. Šiuo metu viena aktualesnių problemų – migracija, kuri keičia tam tikras tautos vertybes, papročius, tradicijas ir kalbą. Tautiškumas yra tai, kas sieja vienos tautos žmones, o ne kas juos skiria. Tačiau individai, kurie emigruoja susiduria su nauja kultūra, mokosi šios kultūros ir kalbos, pamažu pamiršdami pagrindines savo tautos vertybes, papročius. Šiame straipsnyje keliamas probleminis klausimas: kaip emigracija keičia lietuvių identitetą? Ir apskritai, ar iš Nors tyrimų emigracijos ir tapatybės kismo tematika esama, tačiau emigracijos mastai nemažėja. Todėl tampa ypač aktualus lietuviškos tapatybės klausimas. Tai svarbi mokslinė problema,

siekiant įvertinti jausmus ten (emigracijoje) ir čia (Lietuvoje) gyvenančių lietuvių tapatybę. Nes tai tampa esminiu tautos gyvybės palaikymo klausimu.

Tyrimo **tikslas** – ištirti lietuvių identiteto kaitą vykstant emigracijai.

Tyrimo **objektas**- Lietuvos gyventojų identitetas.

Tyrimo **metodai**. Mokslinės literatūros analizė, kiekybinis metodas anketinė apklausa, vertinant Lietuvių identiteto kaitą, gautų duomenų analizė naudojant SPSS programą.

LIETUVIŲ TAUTINIO IDENTITETO TEORINĖS IŽVALGOS

Identiteto terminas yra gan plačiai naudojamas, todėl gali reikšti visiškai skirtingus dalykus skirtingiems žmonėms (Deaux, K. 2001). Identitetas- tai nuolatinis ribų braižymas apsiribojant ir kartu atsiribojant per tam tikrus identifikavimosi žymenis, matmenis, simbolius, t.y. per įvairiausias mentaliteto, laikysenos ir jausenos kodus (Čiubrinskas V., 2008).

Munck V.C (2007) teigimu, akivaizdu, kad šalyse, kuriose yra labiausiai homogeniškos kultūros yra labai daug reikšmingų skirtumų tarp kultūros narių asmenybės, vertybių, įsitikinimų bei praktikos. Terminas tautinis identitetas reiškia, tam tikras bendras svarbiausias savybes (bruožus), kurių daugiausiai turi tam tikros tautos atstovai, kas būtent ir išskiria juos iš kitų tautų. Analizuojama tapatybė, negali būti suprantama ir aiškinama kaip pastovi, nekintanti realybė. Tiek etninė, tiek tautinė tapatybės nėra statiškos ir fiksuotos. Jų turinys, raiškos bei pa(si)-tvirtinimo formos nuolat transformuojasi(mos), keičiamos, sukuriamos, pritaikomos prie naujai atsiradusių grupės poreikių ar interesų (Akstinavičiūtė I., Petraitytė D. 2007). Tautinis identitetas dinamiškas, multidimensinis konstruktas, kuris formuojasi ir funkcionuoja pagal tam tikrus socialinius-psichologinius dėsnius ir atlieka tam tikras funkcijas (Taljūnaitė M. 2006). Tautinį identitetą formuoja tautinė savimonė ir, atvirkščiai, tautinis identitetas sudaro tautinės savimonės turinį. Subrendęs ir įsisąmoninęs savąją priklausomybę vienai ar kitai tautai, individas perima tos tautos amžiais puoselėtas vertybes, tradicijas, papročius, simbolių sistemą ir istorinę patirtį, požiūrius, normas ir kt. Tautinio identiteto sistemą suprantame kaip nuolatos kintantį savo turiniu reiškinį, įtakojamą laiko ir socialinių, ekonominių, politinių bei kultūrinių pokyčių (Taljūnaitė M. 2006 cituoja Liubinienę 1998). Paulauskas K. (2010) pažymėjo, kad tautos tapatybė neturi būti įtvirtinama kaip amžina, tikra ir nekintama. Bandytas kurti išskirtinį nacionalinį tautos tapatybės naratyvą reiškia dirbtinę vis naujų „kitokių kaip mes“ paiešką, o tai gali sukelti bereikalingų įtampų. Tautinė savimonė skatina tiek asmens sutapimą su grupe, tiek išskyrimą iš jos.

Apmąstytas prisiskyrimas tautiniam bendrumui, reikalauja aiškiau suvokti savo, kaip atskiro kolektyvo nario vietą (Subačius, 1999). Kad tapatumas nėra uždara substancija, jis yra atviras ir imlus įvairiems (istoriniams, geografiniams, kultūriniais) poveikiams iš išorės, teigia ir Asakavičiūtė V. (2007). Etninė tapatybė yra ir faktas, ir vertybė, nes etnocentriškas elgesys atitinka natūralius žmogaus polinkius (Statkus N. 2004). „Globalizuodama“ tarpvalstybinę jėgų balansą ir nacionalistinės inteligentijos ekonomines bei statuso varžybas, pasaulinė valstybių sistema didina nacionalistinę įtampą, paversdama tautinius sentimentus ir nacionalistinius idealus (Smith A.D., 1995). Autorius pabrėžia, kad negalima supriešinti internacionalizmo su nacionalizmu. Manome, kad žmonės turi turėti galimybę išreikšti savo tautinę tapatybę, aišku jeigu jie to nori. Taigi Smith A.D. (1995) daro išvadą, kad pats mėginimas išrauti nacionalizmą padeda jam toliau klestėti ir skatina jį periodiškai iškilti.

Taigi pagrįstai kyla klausimas: kokie yra lietuviškumo bruožai? Trinkūnienė I. (2002) atskleidė, kad svarbiausi lietuviškumo bruožai yra susiję su tradicine kultūra ir jos apraiškomis: kalba, tradicijomis, akcentuojama meilė tėvynei, patriotizmo jausmas. Norvilas A. (2012) akcentavo, kad kalba nesiriboja vien žodiniaus ryšiais, o išreiškia patį gyvenimą, apimdama žmonių interesus, lūkesčius ir gausų jausmų sluoksnį. Kalbą, kaip esminį tapatybės vardiklį įvardijo ir Castells M. (2006) bei Balčius J. (2005), pabrėždamas, kad tik vartodami gimtąją protėvių kalbą, mes tampame lietuviais. Akstinavičiūtė I. ir Petraitytė D. (2007) ištyrė, kad būdingiausi lietuviams bruožai yra: pavydas, darbštumas, vaišingumas/svetingumas. Vveinhardt J., Žukauskas R. (2010) išskiria lietuvių tautai būdingus bruožus: jausmų, emocionalumo persvara, palyginti su proto, išminties pozicijomis; daugelio žmonių dezadaptacinis sindromas; spartėjantis ir civilizuotumui neadekvatus tautinės savimonės ir autentiškumo nuvertėjimas. Čiburienės J., Guščinskienės J. (2007) teigimu Lietuvos kultūrinės vertybės yra: individualizmas, didelė galios distancija, stiprus neapibrėžtumo vengimas. Taip pat lietuviai linkę identifikuotis su valstybe kaip pilietine visuomene (Taljūnaitė, 2006).

EMIGRACIJA, KAIP TAUTIŠKUMO KISMO PRIEŽASTIS

Katalienė K. (2006) akcentuoja migraciją, kaip vieną iš priežasčių, keičiančių lietuvių tautą. Autorė teigia, kad tautiniu požiūriu dauguma emigrantų, kaip lietuvių tautai jau yra prarasti. Tautinę kultūrą ir tautinį mentalitetą formuoja tautinė individualybė, nuolat kintanti ir atsinaujinanti. Emigrantai, nenorėdami išsiskirti, mėgina pritapti prie naujų etninių bendruomenių ir svetimų kultūrų. Norvilas A. (2012), analizuodamas savo atliktus ir kitų

autorių tyrimus, pastebėjo, kad JAV lėčiau prarandama gimtoji kalba emigravus, negu Europoje. Tai paaiškinama tuo, kad JAV dėl istorinių priežasčių yra ir sudurtinė tapatybė (Amerikos lietuvis), kai tuo tarpu, pvz. Vokietijoje esi arba vokiečių, arba svetimtautis. Todėl šiuo atveju žmonės stengiasi kiek įmanoma greičiau prisiderinti prie vietos papročių ir išmokti tos šalies kalbą. Tačiau esama teiginių, kad kuo stipriau suvokiama sava tapatybė, tuo stipriau suvokiama svetimtautis, ir atvirkščiai (Kundrotas M., 2009). Manome, kad žmonės, kurie gilina tapatybę, savimonės klausimus, kitaip vertina ir kitus, juos geriau supranta ir priskiria tam tikroms grupėms. Tuo tarpu ir Kuznecovienė J. (2008b) tyrimu nustatė, kad dauguma respondentų nutautėjimą pirmiausia sieja su kalbos pamiršimu, pilietybės atsisakymu, nepagarbiu kalbėjimu apie Lietuvą, nelietuvišku vaikų auklėjimu ir abejingumu įvykiams Lietuvoje. Pats emigravimo faktas dažniausiai nėra siejamas su nutautėjimu, jis tokiu tampa, kai laisva valia siekiama asimiliuotis su kita tauta. Tačiau esama Lietuvoje ir emigrantams nepalankių sprendimų, pvz. įstatymas dėl dvigubos pilietybės, todėl gal ir galima pritarti minčiai, kad Lietuvoje puoselėjama savita tautinės izoliacijos pozicija. Kaip pastebėjo Repšienė R. (2007) išeivių situacija yra sudėtinga ir dirbtinai komplikuojama. Autorė kelia klausimą, ar teisės dalykai gali sąlygoti tapatybę ir jos puoselėjimą. Manome, kad tai vis tik turi įtakos nutautėjimui, bent jau prie puoselėjimo tikrai neprisideda. Kripienė I. (2011) tyrimu nustatė, kad patys emigrantai kartais teigia, kad lietuviai yra uždari, ir bendrauja tarpusavyje ne kiek norėdami išsaugoti lietuviškumą, kiek bijodami įsilieti į kitą kultūrą. Tuo tarpu Daukšas D. (2011) pastebėjo, kad Lietuvos pilietybė labiau suvokiama ne kaip praktinė būtinybė, o kaip emocinis ryšys su Lietuva. Kraimer M.I., Shaffer M.A., Harrison D.A., Ren H. (2012) analizavo tapatumo kitimo klausimus, keičiant šalis. Autoriai nustatė, kad ilgalaikė darbo patirtis kitose šalyse keičia žmogaus tapatumą su gimtine. Anteby M., Molnar V. (2012) nustatė, kad tapatinimasis su organizacija gali būti stipresnis, negu su nacionaline šalimi. Tai reiškia, kad dirbdami nacionalinėje organizacijoje darbuotojai labiau didžiuojasi ir savo šalimi, tačiau gali būti ir taip, kad dirbdami tarptautinėje organizacijoje labiau tapatinamiesi su šio tipo organizacija, labiau tapatiniesi ne su gimtąja šalimi, o su motinine-tarptautine organizacija. Viena vertus darbas tarptautinėse organizacijose suteikia galimybių labiau pažinti kitas kultūras, išmokti naujų darbo metodų, kita vertus- tai diegiamos naujos, kitos kultūros vertybės, kurios gali prieštarauti vyraujančioms nacionalinėms vertybėms, o tai iššaukia konfliktą.

Esama minčių, kad globalizacija yra pavojinga mažoms ir ekonomiškai silpnoms tautoms. Jos negali konkuruoti, nepajėgia, o gal dar ir nesugeba atsilaikyti prieš ekonomiškai

ir politiškai stiprias valstybes. Turime pripažinti, kad emigracija yra tam tikrų procesų, vykstančių mūsų politiniame ir ekonominiame gyvenime pasekmė (Katalienė K. 2006). Schulze H. (2009) analizavo migracijos procesus tarpkultūriniu aspektu, įvertinant su kokiomis problemomis susiduria atvykęs žmogus į naują šalį. Kaip teigia autorius, daugiausia kliūčių adaptacijai turi kultūriniai skirtumai, kitokios šalies tradicijos, taip pat tenkantis emocinis krūvis ir lūkesčiai tiek paties atvykusiojo, tiek artimųjų į naują- sėkmingesnę ateitį kitoje šalyje. Panašių įžvalgų pateikė ir Tereškinas A. (2011), analizuodamas užsienio spaudoje pateiktus straipsnius apie imigrantus. Reiktų pažymėti, kad imigrantu galima pavadinti individą, kuris susiduria su nauja kultūra, mokosi šios kultūros bei kalbos (Bash L. ir Glick Schiller N., 2005). Taip žmogus įsisavina kitos kultūros vertybes, nuostatas, tradicijas jas palaipsniui priima kaip savo.

Norvilas A. (2012) ištyrė, kad lietuvių tapatybė emigracijoje susideda iš išorinių ir vidinių bruožų. Išoriniai bruožai: kilmė, gyvenimo būdas ir kalba, jie visi trys palaiko tautinę savimonę. Vidiniai tautybės išgyvenimai apima: artumo saviems jautimą, angažavimąsi kilniems tikslams, savos tautybės, kaip vertybės, išgyvenimą. Tuo tarpu Kuznecovienė J. (2008a) tyrimu nustatė, kad dominuoja trys lietuvių tautinės tapatybės tipai- pilietinis/etnis, pilietinis/kilmės/inkultūracinis ir kilmės/ inkultūracinis (paminėdama, kad emociniai-religiniai bruožai nėra labai svarbūs tirtiems lietuviams).

Įvertinus anksčiau išsakytas mintis, atlikome tyrimą, siekdamas nustatyti tautinio identiteto kismą, norėdamos palyginti kitų autorių panašias įžvalgas analizuojamu klausimu.

TYRIMO REZULTATAI

Atliktas kiekybinis tyrimas, taikant anketinės apklausos metodą. Tyrimo duomenys rinkti nuo 2012 m. lapkričio mėn. iki 2013 m. vasario mėn. Tyrimui respondentai atrinkti taikant netikimybinės atrankos metodą, patogumo atranką. Sudarytas klausimynas buvo patalpintas svetainėje www.apklausa.lt. Duomenys surinkti iš Lietuvoje (63,3 proc.) ir užsienyje (47,7 proc.) (JAV; Didžiosios Britanijos; Suomijos; Portugalijos; Malaizijos; Norvegijos bei Švedijos) gyvenančių lietuvių. Tyrimu aiškintasi kaip keičiasi lietuvių identitetas, vykstant migracijai. Apklausoje dalyvavo 532 respondentai, iš jų 43,3 proc. vyrų bei 55,7 proc. moterų. Daugiausiai apklausoje dalyvavusių yra nuo 21 iki 30 metų (41,5 proc.), nuo 31 iki 40 (19,5 proc.), nuo 41 iki 50 metų (22,3 proc.), nuo 51 iki 60 metų (10,6 proc.), mažiausiai virš 61 metų (2,8 proc.). Net 83,0 proc. apklausoje dalyvavusių respondentų turi aukštąjį išsimokslinimą. Gauti duomenys apdoroti SPSS (*Statistical Package*

for the Social Sciences) programa (17.1 versija). Duomenims analizuoti pasirinkta aprašomoji statistika (procentai, vidurkiai). Vidurkių palyginimui pasirinkta dispersinė analizė, taikytas AVOVA testas. ANOVOS testas, parodo kintamųjų tarpusavio ryšį, t.y. ar kintamieji yra statistiškai susiję ir daro įtaką vienas kitam: jei reikšmingumo lygmuo $p \leq 0,05$, tai kintamieji įtakoja vienas kitą, jei $p > 0,05$ – ne. Aiškinantis statistinį vidurkių reikšmingumo skirtumą tiems teiginiams, kuriems egzistuoja statistinė sąsaja, analizuojamas ANOVOS testo *Turkey* kriterijus.

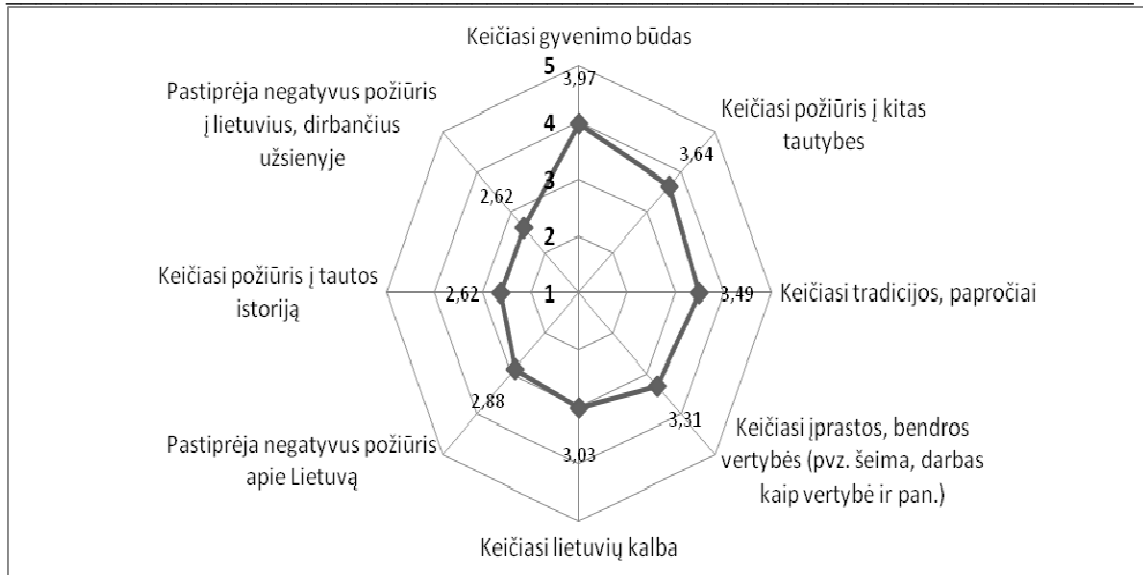
Klausimyno skalės vidiniam nuoseklumui įvertinti dažniausiai yra naudojamas Cronbacho alfa (*Cronbach's alpha*) koeficientas, kuris, remiasi pavienių klausimų, sudarančių klausimyną, koreliacija ir įvertina, ar visi skalės klausimai pakankamai atspindi tiriamąjį dydį bei leidžia patikslinti reikiamų klausimų skaičių skalėje (Pukėnas, 2009, Pakalniškienė V. 2012). 1 lentelėje pateikta Cronbacho alfa koeficiento reikšmė, kuri tinkamai ir kokybiškai sudarytam klausimynui turėtų būti didesnė už 0,7 (kai kurių autorių teigimu 0,6). Šiuo atveju analizuojant klausimyno skalės (kaip migracija įtakoja lietuvišką identitetą) vidinį nuoseklumą gauta, kad *cronbacho alfa koeficientas* yra 0,8799. Tai reiškia, kad skalė sudaryta tinkamai.

1 lentelė. Klausimyno skalės vidinio nuoseklumo vertinimas

Cronbacho alpha koeficientas	Standartizuotų duomenų cronbacho alfa koeficientas	Skalės klausimų skaičius
0,8799	0,8867	8

Spearman-Brown'o padidinto patikimumo koeficientas įvardintas kaip *standartizuotų duomenų cronbacho alfa koeficientas*. Kaip matyti 1 lentelėje, jo reikšmė artima Cronbacho alfa koeficiento reikšmei yra lygi 0,8867, kas reiškia, kad atsakymų į atskirus klausimus dispersijos yra panašios.

Respondentams buvo pateikta teiginių grupė, kur prašoma įvertinti kaip migracija įtakoja lietuvišką identitetą, 1 reiškia visišką nepritarimą pateiktam teiginiui, 5 – visišką pritarimą. Analizuojami atsakymų vidurkiai. Analizuojant pateiktą 1 paveikslą matyti, kad daugumos manymu migracija įtakoja lietuvišką identitetą, nes keičiasi gyvenimo būdas (vidurkis 3,97). Dauguma sutinka, kad migracija keičia požiūrį į tradicijas, papročius (vidurkis 3,49); keičia požiūrį į kitas tautybes (vidurkis 3,64).

1 pav. Respondentų nuomonė, kaip migracija įtakoja lietuvišką identitetą (vidurkiai)

Respondentų manymu, mažiausiai lietuvišką identitetą įtakoja požiūris į tautos istoriją (vidurkis 2,62). Taip pat dauguma nepritaria, arba tik dalinai pritaria, kad pastiprėja negatyvus požiūris į lietuvius, dirbančius užsienyje (vidurkis 2,62); pastiprėja negatyvus požiūris apie Lietuvą (vidurkis 2,88). Ir iš dalies yra pritariama teiginiui, kad keičiasi lietuvių kalba (vidurkis 3,03). Beje Norvilas A. (2012) pastebėjo, kad net tos pačios tautos žmonės gali tapti vieni kitiems svetimi, kai dalis jų praranda savo kalbą. Galima teigti, kad migracija neigiamai veikia tautos identitetą, kas sąlygoja tam tikrų vertybių, papročių bei tradicijų praradimą arba jų keitimąsi. Nacionalinių švenčių šventimas bei įvairios tautinės tradicijos, kada žmonės išgyvena stiprų jausminį priklausomumą tam tikrai bendruomenei, neabejotinai sukelia patriotinius jausmus, kuriuos užaštrina vartojami tautiniai, valstybiniai simboliai. Emigravus į kitas šalis, tokie simboliai nuvertėja, nes stengiamasi pritapti prie kitos kultūros, todėl yra perimamos tos kultūros tradicijos, papročiai. Todėl dalis emigrantų mano, kad kalbos išsaugojimas yra tėvų pareiga, patiems kalbant lietuviškai ir taip rodant pavyzdį (Liubiniene N. 2011). Kuznecovienė J. (2007) atlikusi tyrimą, išskyrė svarbiausius nutautėjimo požymius, tai būtų: kalbos pamiršimas, pilietybės atsisakymas, nepagarbus kalbėjimas apie Lietuvą, nelietuviškas vaikų auklėjimas, abejingumas tam, kas vyksta Lietuvoje, lietuviškų papročių nesilaikymas ir nacionalinių švenčių nešventimas. Atlikus klasterinę analizę, padaryta išvada, kad dauguma respondentų nutautėjimą sieja su emigracija bei jos pasekmėmis, konkrečiai savo kultūrinio specifiškumo atsisakymu, asimiliacija.

2 lentelė. Anovos testas. Migracijos įtaka lietuviškam identitetui, siejant su šalimi

Teiginiai	p reikšmė
Keičiasi lietuvių kalba	,000
Keičiasi gyvenimo būdas	,000
Keičiasi tradicijos, papročiai	,000
Keičiasi įprastos, bendros vertybės (pvz. šeima, darbas kaip vertybė, draugai keičiami į kitos tautos)	,001
Keičiasi požiūris į tautos istoriją	,524
Keičiasi požiūris į tradicinę (krikščioniškąją) religiją	,000
Keičiasi požiūris į kitas tautybes	,000
Pastiprėja negatyvus požiūris apie Lietuvą	,000
Pastiprėja negatyvus požiūris į lietuvius, dirbančius užsienyje	,001

Aiškinantis statistinį vidurkių reikšmingumo skirtumą buvo atliktas ANOVOS testo Turkey kriterijus. Gauta, kad respondentai, gyvenantys Lietuvoje daugiau yra linkę sutikti, kad emigracija keičia lietuvių kalbą, gyvenimo būdą, tradicijas, papročius, keičia požiūrį į tradicinę religiją bei stiprina negatyvų požiūrį į lietuvius, dirbančius užsienyje. Tuo tarpu respondentai, gyvenantys užsienyje labiau buvo linkę sutikti, kad emigracija keičia įprastas vertybes, kaip šeimą, draugus ir pan.; keičia požiūrį į kitas tautybes bei sustiprina negatyvų požiūrį į Lietuvą.

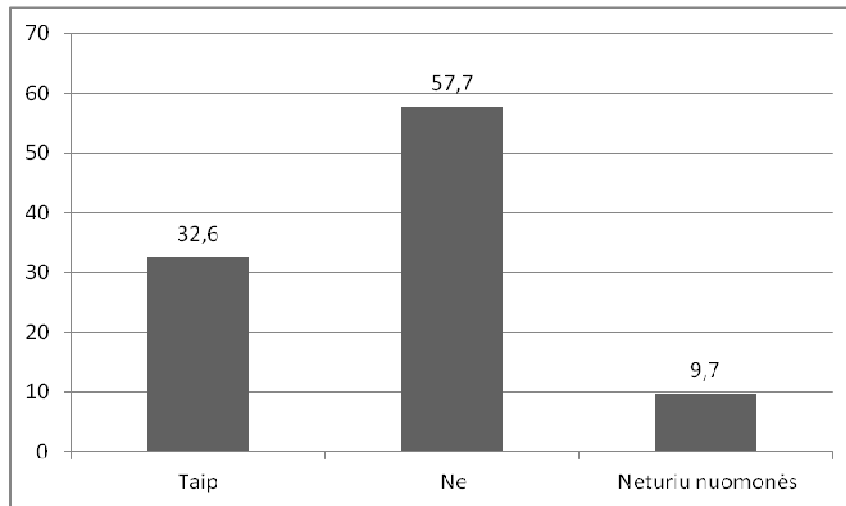
3 lentelė. Lietuviško emigracijos pasekmių ir identiteto kaitos Spearmeno koreliacija

EMIGRACIJOS PASEKMĖS	IDENTITETO KAITA	Mažesnė konkurencija vietinėje darbo rinkoje	Atsiranda pilietybės problema (pvz. gimus vaikui užsienyje)	Sumažėjęs patriotiškumo jausmas	Išaugęs šeimų skyrėbų skaičius	Keičiasi lietuviškos tradicijos, papročiai	Menkavertiškumo jausmas dėl šalies nesaugumo („visi“ išvyksta)	Dingsta atsakomybė už artimus žmones
Keičiasi lietuvių kalba		-,022	,078	,099	,339(**)	,318(**)	,056	,225(**)
Keičiasi gyvenimo būdas		,020	,201(**)	,107(*)	,322(**)	,171(**)	,010	,210(**)
Keičiasi tradicijos, papročiai		-,040	,204(**)	,272(**)	,352(**)	,546(**)	,161(**)	,191(**)
Keičiasi įprastos, bendros vertybės (pvz. šeima, darbas kaip vertybė, draugai keičiami į kitos tautos)		,009	,202(**)	,308(**)	,298(**)	,243(**)	,222(**)	,232(**)
Keičiasi požiūris į tautos istoriją		,047	,184(**)	,181(**)	,158(**)	,204(**)	,198(**)	,255(**)
Keičiasi požiūris į tradicinę (krikščioniškąją) religiją		-,025	,329(**)	,205(**)	,209(**)	,313(**)	,176(**)	,180(**)
Keičiasi požiūris į kitas tautybes		-,030	,188(**)	-,013	,096	,114(*)	,075	-,060
Pastiprėja negatyvus požiūris apie Lietuvą		,073	,163(**)	,201(**)	,089	,061	,214(**)	,121(*)
Pastiprėja negatyvus požiūris į lietuvius, dirbančius užsienyje		,127(*)	,112(*)	,130(*)	,091	,085	-,016	,081

* koreliacija reikšminga nuo 0.05.

** koreliacija reikšminga nuo 0.01.

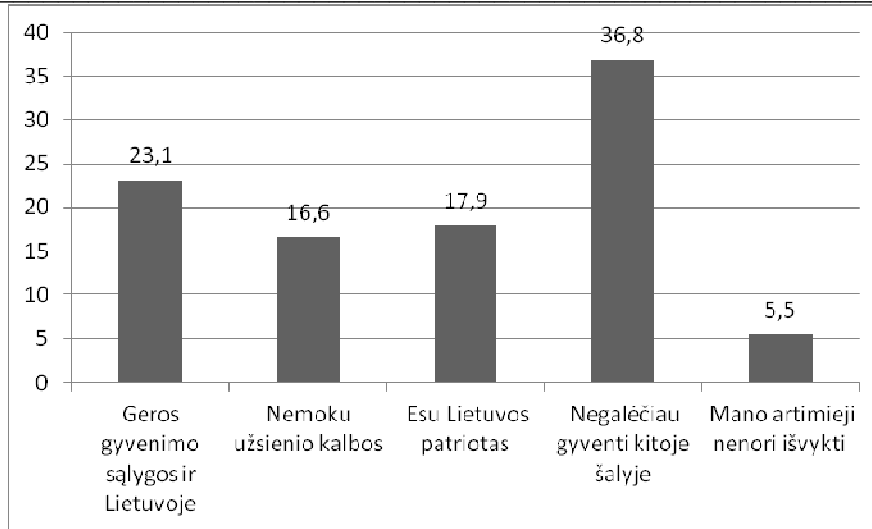
Atlikta Spearmano koreliacija (3 lentelė), tiriant, kaip emigracijos pasekmės koreliuoja su identiteto kaita. Lentelėje pateikti duomenys, kuriuose matyti, kad viena iš emigracijos pasekmių - atsirandanti pilietybės problema stipriausiai koreliuoja su identiteto kaitą atspindinčiais teiginiais, kaip: keičiasi požiūris į tradicinę religiją (0,329); keičiasi gyvenimo būdas (0,201); keičiasi tradicijos, papročiai (0,204); keičiasi įprastos bendros vertybės (0,202). Sumažėjęs patriotiškumo jausmas stipriausiai koreliuoja su teiginiais: keičiasi tradicijos, papročiai (0,272); keičiasi įprastos bendros vertybės (0,308). Išaugęs šeimų skyrų skaičius turi įtakos lietuvių kalbai (0,339); gyvenimo būdui (0,322); tradicijoms ir papročiams (0,352), įprastoms vertybėms (0,298). Nustatyta priklausomybė, kad, kai dingsta atsakomybė už artimus žmones koreliuoja su lietuvių kalbos keitimusi (0,225), gyvenimo būdu (0,210), tradicijomis, papročiais (0,191), įprastomis bendromis vertybėmis (0,232), požiūriu į tautos istoriją (0,255).

2 pav. Respondentų noras gyventi ir dirbti užsienyje (procentais).

Respondentų buvo teirautasi, ar jie norėtų dirbti ir gyventi užsienyje. Gauti rezultatai pateikti 2 paveiksle. Kaip matyti, 57,7 proc. apklaustųjų vis dėl to nenorėtų gyventi ir dirbti užsienyje, 32,6 proc. norėtų ir 9,7 proc. neturi nuomonės šiuo klausimu.

Galima teigti, kad nepaisant didelių emigracijos srautų, yra lietuvių, kurie nenorėtų gyventi užsienyje. Respondentų, kurie pasirinko, jog nenorėtų gyventi ir dirbti užsienyje buvo prašoma nurodyti, kokios priežastys tai įtakoja. Pateiktame 3 paveiksle matyti, kad kaip pagrindinę priežastį apklaustieji įvardino, jog negalėtų gyventi ir dirbti kitoje šalyje (36,8 proc.), 23,1 proc. apklaustųjų teigia, kad geros gyvenimo sąlygos ir Lietuvoje, 17,9 proc. save laiko Lietuvos patriotais; 16,6 proc. nenorėtų gyventi užsienyje, nes nemoka užsienio kalbos ir 5,5 proc. nesirinktų gyventi užsienyje, nes artimieji nenori išvykti.

3 pav. Priežastys, dėl ko nenorima gyventi ir dirbti užsienyje (procentais).

Apibendrinant tyrimo duomenis, matome, kad tiek Lietuvoje, tiek užsienyje gyvenantys lietuviai teigia, kad kinta tautiškumo samprata, kaip kinta ir tapatybė. Tokiu atveju galima konstatuoti, kad tik nuo konkrečių tautiečių sąmoningumo, savimonės priklauso, kiek jie norės jaustis ir būti lietuviais.

IŠVADOS

Tautinio identiteto klausimai nėra tokie paprasti, kaip gali pasirodyti iš pirmo žvilgsnio. Viena vertus, kiekvienas iš mūsų atstovauja tam tikrą tautybę, todėl manoma, kad tokiu atveju yra lengva laikytis tik tos tautos tradicijų, vadovautis nustovėjusiais papročiais, kalbėti tos tautos kalba. Tačiau kiekvienas iš mūsų yra ir individualybė, kuriam vieni papročiai atrodo seni ir niekam tinkami, kitam kaip tik sukelia pasididžiavimo jausmus. Taigi analizuojant tautinės tapatybės klausimus, net analizuojant konkrečios šalies tautinį tapatumą, galima susidurti su tam tikru nevienalytiškumu, o kai jau bandoma analizuoti tautinį tapatumą emigracijoje- skirtingų vertinimų atsiranda kur kas daugiau. Bet kuriuo atveju, tautinės savimonės ir tautinio tapatumo klausimai yra ypač aktualūs tiek gimtojoje šalyje, tiek juolab emigracijoje.

Atlikto tyrimo metu nustatėme, kad respondentai ne tik kad nerimauja dėl kintančios emigracijoje tautinės tapatybės, jie nurodo ir kryptis, kuriose šie kitimai akivaizdžiausi. Lietuvoje gyvenantys respondentai baiminasi, kad keičiasi lietuvių kalba, gyvenimo būdas, tradicijos, papročiai, keičiasi požiūris į tradicinę religiją bei stiprina negatyvų požiūrį į lietuvius, dirbančius užsienyje. Tuo tarpu respondentai, gyvenantys emigracijoje labiau buvo linkę sutikti, kad emigracija keičia įprastas vertybes, kaip šeimą, draugus; keičia požiūrį į

kitas tautybes bei sustiprina negatyvų požiūrį į Lietuvą. Taigi matome, kad šiuo atveju yra lyg emigrantų ir vietinių susipriešinimas. To mūsų mažai tautai išties nereikėtų. Didžioji dalis respondentų teigia, kad nenori gyventi užsienyje, ir dėl kalbos nemokėjimo, ir patriotiškumo, kitokių gyvenimo sąlygų, svetimos kultūrinės aplinkos bei kitų priežasčių. Tačiau gan nemažas apklaustųjų skaičius, vis tik norėtų gyventi užsienyje, kas verčia šiek tiek sunerimti, įvertinant tai, kad didžioji dalis respondentų yra įgiję aukštąjį išsimokslinimą. Tokiu būdu Lietuva gali netekti ne tik darbingo amžiaus žmonių, bet ir kvalifikuotų specialistų. Iš esmės vertinant tyrimo rezultatus, galima teigti, kad tautinis tapatumas kinta, tai supranta ir respondentai, tačiau to nereikėtų dramatiizuoti, nes kaita, net ir tautinio identiteto, šiuolaikiniame pasaulyje yra neišvengiama.

LITERATŪRA

1. Akstinavičiūtė I., Petraitytė D. Lietuvių tautinės tapatybės simbolinių komponentų konfigūracijos. *Filosofija. Sociologija*. 2007. Nr. 2, p. 14-31.
2. Anteby M., Molnar V. Collective memory meets organizational identity: remembering to forget in a firm's rhetorical history. *Academy of Management Journal*. 2012. Vol.55, No.3, 515-540.
3. Asakavičiūtė V. Tarp Rytų ir Vakarų: tautinio tapatumo problema XIX a. pabaigos ir XX a. pradžios Lietuvos filosofijoje. *Sud.Repšienė R.Lietuvių tautos tapatybė: tarp realybės ir utopijos*. 2007. Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas.
4. Balčius J. Dorovinio lietuvių identiteto prigimtis ir prasmė. 2005. Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas.
5. Bash L., Schiller G. N., Blanc S. C. Nations Unbound: Transnational Projects, Postcolonial Predicaments, and Deterritorialized Nation-States. 2005. London, New York.
6. Castells M. Tapatybės galia. 2006. Kaunas: Poligrafija ir informatika.
7. Čiburienė, J., Guščinskienė, J. Kultūrinės vertybės ir žinių visuomenės vystymasis Lietuvoje. *Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai*. 2007. Nr. 43. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla.
8. Čiubrinskas V. Tautinio identiteto antropologinio tyrinėjimo klausimai. *Lietuviškojo identiteto trajektorijos*. 2008. Kaunas: Vytauto Didžiojo leidykla.
9. Daukšas D. Būti lietuviu čia ir ten: migrantų iš Lietuvos Norvegijos atvejais. *Sud.Čiubrinskas V.* 2011. *Lietuviškasis identitetas šiuolaikinės emigracijos kontekstuose*. Kaunas: Vytauto Didžiojo leidykla.
10. Deaux K. Social Identity. *Encyclopedia of Women and Gender*. 2001. Vol. 1 (2). Copyright: Academic Press.
11. Katalienė K. Lietuviškos emigracijos problemos ir perspektyvos. *Mokslinė – praktinė konferencija: Smulkaus ir vidutinio verslo plėtros perspektyvos integracijos į Europos sąjungą kontekste. Kolpingo kolegija*. 2006. p. 63-67.
12. Kraimer M.I., Shaffer M.A., Harrison D.A., Ren H. No place like home? An identity strain perspective on repatriante turnover. *Academy of Management Journal*. 2012. Vol.55, No.2, 399-420.
13. Kripienė I. Etninių institucijų vaidmuo socialiniame imigrantų gyvenime: lietuviai Niujorke. *Sud.Čiubrinskas V.* 2011. *Lietuviškasis identitetas šiuolaikinės emigracijos kontekstuose*. Kaunas: Vytauto Didžiojo leidykla.

14. Krūkausienė E. State and National Identity. Changes of Identity in Modern Lithuania. *Social studies*, 1996. No. 2, p. 250-261.
15. Kundrotas M. Tauta amžių kelyje. 2009. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla.
16. Kuznecovienė J. (Ne) lietuviškumo dėmenys: savo/ svetimo ribų braižymas. Lietuviškojo identiteto trajektorijos. 2008b. Kaunas: Vytauto Didžiojo leidykla.
17. Kuznecovienė J. Lietuvių tautinis identitetas: bruožai ir tipai. Lietuviškojo identiteto trajektorijos. 2008a. Kaunas: Vytauto Didžiojo leidykla.
18. Kuznecovienė J. Lietuvių tautinė tapatybė: uždarumas ir atvirumo dėmesys. *Filosofija. Sociologija*. 2007. Nr. 2, p. 1-13.
19. Liubiniene N. „Aš esu lietuvė visada, tik tai galiu turėti kitą pilietybę“: imigrantų iš Lietuvos identiteto dėlionės Šiaurės Airijoje. Sud. Čiubrinskas V. 2011. Lietuviškasis identitetas šiuolaikinės emigracijos kontekstuose. Kaunas: Vytauto Didžiojo leidykla.
20. Munck V.C. First, Second and Finally Third Order Understandings of Lithuanian National Identity: an Anthropological Approach. *Identiteto sociologija*. 2007. Vol. 1 (19). p. 51-73.
21. Norvilas A. Tauta, kalba ir tapatybė. 2012. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
22. Pakalniškienė V. Tyrimo ir įvertinimo priemonių patikimumo ir validumo nustatymas. 2012. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla. P.143
23. Paulauskas K. Kieno saugumas? Kuri tapatybė? Kritinės saugumo studijos ir Lietuvos užsienio politika. 2010. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
24. Pukėnas, K. Kokybinių duomenų analizė SPSS programa. 2009. Lietuvos kūno kultūros akademija, Kaunas.
25. Repšienė R. Stereotipų galia: lietuviškojo tapatumo horizontai (istorija ir tradicijos). Sud. Repšienė R. Lietuvių tautos tapatybė: tarp realybės ir utopijos. 2007. Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas.
26. Schulze H. (2009). From biographical research to cross-cultural competencies in counselling: establishing cross-cultural professionalism in social work. *Tiltai*. 1(46), p. 115- 124.
27. Smith, A.D. 1995. *Nacionalizmas XX amžiuje*. Vilnius: Pradai.
28. Statkus N. Tapatybės politika etniniams konfliktams reguliuoti. 2004. Vilnius: Versus Aureus.
29. Subačius P. Lietuvių tapatybės kalvė. 1999. Vilnius: Aidai.
30. Taljūnaitė M. Lietuvių tautinio tapatumo konstravimas sociologiniuose tyrimuose. *Filosofija. Sociologija*. 2006. Nr. 2, p. 8-17.
31. Tereškinas A. Imigrantai didžiosios Britanijos, Ispanijos ir Norvegijos spaudoje. Sud. Čiubrinskas V. 2011. Lietuviškasis identitetas šiuolaikinės emigracijos kontekstuose. Kaunas: Vytauto Didžiojo leidykla.
32. Trinkūnienė I. Lietuvių tautinis tapatumas ir jo išlaikymo galimybės. *Filosofija. Sociologija*. 2002. Nr. 1, p. 10 – 16.
33. Vveinhardt J., Žukauskas R. Mobingo specifiškumas: lietuviškojo mentaliteto bruožai. *Management theory and studies for rural business and infrastructure development*. 2010. Nr. 20 (1).
34. Žiliūkaitė R. Vertybiniai pokyčiai Lietuvos visuomenėje: nuo tradicinių link sekuliarių – racionalių vertybių. *Sociologija. Mintis ir veikslas*. 2007. Nr. 1 (19), p. 116-130.

LITHUANIAN IDENTITY CHANGES DURING EMIGRATION

Ligita Šimanskienė*, **Jurgita Paužuolienė****
Klaipėda University

Summary

When we are talking about emigration, we can say that this process can be evaluated in positive (new experience, new market, and understanding new cultures) and negative (lack of work force,

reduced demographical situation in small countries) sides. The progress of science and technologies stimulated social, economic, cultural and political changes and globalization process also has impact on free movement of people- in another word- has impact on emigration. We can see that emigration process in Lithuania still has very large extent. Lithuania is small country, so big emigration has big influence on Lithuania future. It is very important to mention that changes in this field there are not only evaluating lack of work force, but the biggest problem is mentality changes. So discuss and evaluate emigration process is important not only in science, but also and practice.

The article analyzes national Lithuanian identity taking in mind emigration process. It is very important and interesting to evaluate what kind of identity changes see Lithuanian inhabitants who live in Lithuania and abroad. Are there some differences or similarities when they evaluate changes in identity? The research was done and respondents were questioned about national identity when there is emigration process. 532 persons were questioned whom lived in Lithuania and abroad (respondents were questioned from USA, Great Britain, Finland, Malaysia, Norway, Sweden, Portugal). The results show that all respondents see changes in Lithuanian identity. The biggest changes they see that younger Lithuanian (who were born in foreign countries) don't want to speak in Lithuanian, they don't feel identity with Lithuania, traditions. Also there are problems with double citizenship. How were mentioned in one research that possibility to get Lithuanian passport it is more emotional tie with Lithuania neither practical use. The aim of this paper- to do research about Lithuanian identity taking in mind emigration process. The object of study- Lithuanian identity. Used methods- the analysis of scientific articles, questionnaire, SPSS methodology.

Keywords: emigration, identity, nationality, Lithuanian, change.

Ligita Šimanskienė* Klaipėdos universitetas Socialinių mokslų fakultetas Vadybos katedros profesorė, socialinių mokslų daktarė. Mokslinių tyrimų kryptys: organizacinė kultūra, ISA, komandinis darbas, darnus regionų ir organizacijų valdymas.

Ligita Šimanskienė*, Klaipėda University, Faculty of Social Sciences, Department of Management, professor, doctor of social sciences. Research interests: organizational culture, CSR, teamwork, sustainable management of regions and organizations.

Jurgita Paužolienė* Klaipėdos universitetas Socialinių mokslų fakultetas Vadybos katedros asistentė. Mokslinių tyrimų kryptys: įmonių socialinė atsakomybė, organizacinė kultūra

Jurgita Paužolienė*, Klaipėda University, Faculty of Social Sciences, Department of Management, assistant. Research interests: corporate social responsibility, organizational culture

NEW CHALLENGES FOR PUBLIC SECURITY

Valentinas Tumas*, Antanas Janušauskas**

*Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Policijos veiklos katedra
Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Valstybės sienos apsaugos katedra
Putvinskio g. 70, LT-44211 Kaunas
Telefonas (8~37) 303668*

El. paštas: antanasjanusauskas@mruni.eu; tumas.valent@mruni.eu

Annotation. New problems of public security in Lithuania draw attention to the fact that management of information as a traditional technique of police work is changing: modern social conflicts attracting police attention are much more difficult to manage because of the variety of information and sources to get them. Problem of migration, cross-border crime, road safety, crime prevention, and international cooperation are getting more important. This paper presents current issues related to national security, which occur in Lithuania in the process of globalization. This article aims to reveal the major threats emerging regional security and sought a proposal from the law enforcement authorities' activities of overall coordination, discussed priority areas of cooperation. A state as an organization is required through the creation of relevant institutions and operational procedures, to ensure order and security throughout its territory, to protect its citizens from threats. The author presents the solutions to border management, which significantly affect the security of the state, and therefore a sense of security for citizens.

Keywords: public security, threats, state borders.

INTRODUCTION

This article presents actual problems, related to regional security, which occur in EU in the process of globalization. These long-existing practices of information-sharing and transnational police cooperation have accelerated in recent decades. Economic and political integration, the EU being the most advanced example, have necessitated a concomitant integration, harmonization and cooperation among laws, policies and agencies. When Lithuania struggled free from the soviet empire on March 11th, 1990, it confronted with the challenge of globalization. One of them is the tendency of illegal migration because Lithuania regarding its favorable geographical position has become a transit country between East and West. Many of migrants hope to depart to the old countries of the European Union upwards, therefore, the number of foreigners arriving both legally and illegally has significantly increased. Not everybody departs from the country; many of them leave for some time. The shortest way by land between Kaliningrad and the rest of Russia goes through Lithuania. It is natural that after Lithuania's joining the European Union, a very serious problem has appeared: how to accommodate the order of existed liberal transit with the standards of Schengen states statute-book obligatory to the European Union. Schengen Convention is

especially strict with the citizens of the third-party states transit through the Schengen space and there were no privileges foreseen to Kaliningrad transit. Kaliningrad transit problem-solving has become a challenge in the context of the European Union development; non-standard decision solving and new thinking are a must¹. Nowadays one of the most important purposes of the state is to cherish opened space of Schengen Convention as the space of freedom, security and justice. Having such space it is very important to cherish and secure free people motion, respect human rights and liberty, however, take suitable measures related to the control of foreigners. It is very important to control arrival, departure and presence of foreigners in the Republic of Lithuania. Illegal migration menaces state security and new not known crime tendencies, such as illegal migration or human trade, appear.

The aim of this article is to present ways of thinking about public security as well as border management solutions which significantly influence on Lithuanian security system.

Scientific methods are applied, these are: systematic analysis, historical, synthesis, comparative, philosophical.

SOME ASPECTS OF THE THREATS FOR PUBLIC SECURITY

In the scientific literature, public security is defined as freedom from threats causing risk to the survival of the state. This applies also to ensuring the territorial integrity, sovereignty and political freedom, to choosing the way and the conditions for achieving prosperity and development. Different approaches to public security create its concept in terms of value, process and state. Security is a value which should be solicited of in a permanent manner taking into account changes inside and outside the state. It is a process involving a number of different undertakings aimed at preventing the threats against all the objectives of the state. According to Lithuanian Law on basics of national security, Lithuanian national security should ensure citizens of Lithuania, their communities and organizations, the President, Parliament, Government, Army, Police, Department of State Security, other governmental bodies, which are created for this purpose². Lithuania, like other countries is threatened by a variety of transnational phenomena (such as terrorism, organized crime, human trafficking, smuggling, illegal arms trafficking, drug trafficking, illegal

¹ Janušauskas, A., Nedzinskas, E. Актуальный пример гармонизации юриспруденции Литовской Республики и Европейского Союза. // Закон и порядок : материалы I Международной научно-практической конференции (31 января 2011 г.): сборник научных трудов / Центр научной мысли. Москва.

² Greičius S., Pranevičienė B. Challenges to Lithuanian national security: Security of Society and Public Order : Proceedings of scientific articles (10) / Kaunas : MRU. 2010. Nr. 4, p. 31-40.

migration), which transcends national borders and become international security risks, dangers and threats. Lithuania is too dependant on other state's strategic raw materials and energy supply. This factor makes influence to national security and poses a threat not only to economic prosperity, but also to public safety. Illegal drugs and arms proliferation, human trafficking, illegal business and use of illegally received funds for political objectives are especially dangerous. Uncontrolled migration, spreading illegal migration and increasing emigration of Lithuanian citizens are other risk factors for national security. After Lithuania has joined European Union, controlling of migration has become one of the most important tasks. Loss of control of migration as a result of regional conflicts may become a destabilizing factor for Europe as a whole and in conjunction endanger the interests of Republic of Lithuania. Finally, there are such factors affecting Lithuanian national security as industrial accidents, natural disasters, epidemics and ecological catastrophes.

Each state's priority is national security, therefore Republic of Lithuania like every country, created the National Security Strategy, which sets forth national security interests, security policies, national security policy, national security strategy, and means and methods of risk factors, risks and threats to national security. It is noted that threats and risks to national security are very dynamic, and there are dozens of factors affecting national security: social or economic life and the political situation in the country as well. The traditional concept of security perceives the country as the main entity that has to ensure its own security and survival. Normally, creating of security strategies is concentrated on public authorities and actual execution of such strategies rarely involves members of society. It should be noted that a safe state does not necessarily mean the safety of its citizens. It is considered that protection of the citizens against foreign military attack – is a necessary, but not a sufficient condition to ensure the security of the citizens. Citizens of states that are secure' according to the traditional concept of security can be perilously insecure in terms of their daily existence. EU gradually created a huge national borders unfettered space, where people can move around unhindered without the border control. One of the cornerstones of the EU's privileges are EU citizens enshrined the right of free movement. Schengen area - is an important achievement in the development of Europe as an area of open borders. Freedom of movement means that each person is entitled to cross the internal borders at any point and no border checks are needed. The refusal of border checks at internal borders necessarily means a lack of security, since the Member States lose an important national tool to control people coming into the country, establishing their identity. What the future will bring as regards law

enforcement authorities' cooperation is difficult to predict. Given that globalization is more likely to increase overall in many areas rather than decrease, there is every reason to assume that the globalization of law enforcement authorities' cooperation will also continue. This will in the first instance involve the expansion and refinement of the existing types of cooperation. This is because the EU Treaties offers opportunities to organize law enforcement authorities cooperation not only from a more operation point of view than at present but also to make it more mandatory for the Member States. One of the core objectives of the European Union is to provide its citizens with a high level of security within an area of freedom, security and justice. That objective is to be achieved by preventing and combating crime through closer cooperation between law enforcement authorities in the Member States, while respecting the principles and rules relating to human rights, fundamental freedoms and the rule of law on which the Union is founded and which are common to the Member States³.

At the same time, each state has to provide its citizens with a sense of security, which is related to the management, including the protection of the state border. Functioning state border management system, coordinated with border security management system of the EU, is an integral component of the national and European security system. It provides freedom and smoothness of the legitimate movement of people and goods across the border. These standards are achieved while maintaining a high level of security and cohesion of the social community by protection of the border against threats to national security, the national economy, public health and the unauthorized crossing. The implementation of the statutory tasks by the services responsible for border protection and certain public institutions, which form the broader border management system, helps to raise the level of national security and a sense of security for all citizens.

Characterizing the general direction in Lithuanian foreign policy since the proclamation of its independence, it should be mentioned that from the first steps of its existence our state rushed towards the formation of good-neighbors relations both with nearby countries and other states. Active participation in proper international organizations and multilateral forums, unconditional implementation of the existing agreements as for the arms control comprise the considerable contribution of our state to strengthening of international security of XXI century. Lithuanian Constitution proclaimed that foreign political activity of Lithuania is aimed at ensuring its national interests and security by maintaining peaceful and mutually

³ Wojtaszczyk K. A. Bezpieczeństwo państwa–konceptualizacja pojęć, [in:] Bezpieczeństwo państwa. Wybrane problemy, scientific editor K.A. Wojtaszczyk and A. Materska-Sosnowska, Warsaw 2009.

beneficial co-operation with members of the international community, according to generally acknowledged principles and norms of international law. Pursuant to this Law, the President of Lithuania develops and approves the Strategy of National Security of Lithuania, the doctrines, conceptions, strategies and programs, which determine special purpose options and leading principles of military cooperation, as well as the directions for the activities of public authorities in specific situations aimed at defining, preventing and neutralization the threats to the national interests of Lithuania in proper time.

The main attribute of the state is its territory, which is the space of existence and development of opportunities for the society that changes it. The relation of state to its territory is called the sovereignty or territorial superiority. The content of this superiority is the subordination of all persons and things within the territory to the state's law and jurisdiction. It is an essential element of state sovereignty, without which it could not exist. The oldest form of the safety of participants in international life is the concept of state security. The needs and interests of the safety of the nation (or nations in the case of multinational states) are implemented by the state authorities. Care of internal stability and national security are the main tasks of the state. State politics (internal and international) should be run so as not to be conducive to the development of conflict situations and phenomena of conflict, leading to the destabilization of the internal situation and limiting state sovereignty. These tasks are also connected with the ensuring by the state authorities the security of citizens and achieving such level of state development which would allow the society adequate level of existence. Lithuanian accession to the structure of NATO, European Union and Schengen Area required a number of specific actions to shape a new security policy, international cooperation and to adapt institutions and departments responsible for national security to new tasks and challenges. In the new reality the case of state border security and its protection has not lost importance as well as theoretical and the practical relevance. Because borders provide a control function, they are also, to a greater or lesser extent, the barrier to migration of people, the free exchange of goods, money, and sometimes the possibility of cultural and ideological influence.

The integrated system of external border management is a concept introduced by European Council in 2001. It is based on the principle that better management of the Union's external border controls will help in the fight against terrorism, the organizations involved in illegal immigration and trafficking in human beings. Thus, it will have a positive impact on the security level of the Member States and their citizens. The elaborated action plan indicates

that on the legislative level common legislative solutions should be implemented, and on the operational level the implementation of joint operations of the national services responsible for the control and surveillance of external borders should be carried out. Frontex Agency, based in Warsaw, coordinates the various activities of the Member States in the management of the common border of the EU, as well as assists in the manner of conducting of these activities. Works on the software system helped to introduce a number of electronic and technology solutions called "electronic border", containing a fully automatic border checks, comprehensive systems for recording entry/exit, supervision of air traffic passengers, electronic travel authorization, the installation of technologically advanced devices on the borders and virtual gates. Besides, on the eastern and southern borders also resulted in joint operations directed against illegal immigration, establishment of Rapid Border Intervention Teams resources at the border and the register of technical equipment available to assist Member States in case of urgent and emergency situations. In the future the establishment of European border protection service or transformation of established Standing Committee on Operational Cooperation on Internal Security in a kind of ministry of internal affairs of the EU is planned.

The ongoing consolidation period of the area of freedom, security and justice enables to enhance the most valuable element of the efficient management of external borders which is mutual trust between Member States and between Member States and the institutions of the European Union. It is assumed that the intelligent use of modern technologies in border management will contribute to the fact that Europe will become more accessible for people travelling in "good faith" and stimulate innovation among enterprises in the European Union. Consequently, this will lead to greater prosperity and growth in Europe and provide a sense of security to the citizens of each country.

Border protection imposes on Lithuania a very responsible task to ensure the security of all Member States against threats from the side of undesirable people and goods within the European Union territory, while maintaining good neighbourly relations with the countries that remain outside the Union⁴. Lithuanian border is protected along the entire length, with particular emphasis on the maritime border and land border sections of the Russian Federation and the Republic of Belarus, which are the external border of the European Union and the Schengen Area. At the external border road, rail, sea and air border crossing points are

⁴ Seniutienė D., Greičius S., The Schengen Convention influence on Lithuanian Border Organization. *Jurisprudencija*. 2005. T. 73(65), p. 77-85.

located; and sea and air border crossing points support also the Schengen internal traffic. Adjusting services to the functioning in the frame of system refers not only legal or organizational regulations, but also the quality of cooperation and operational capabilities of all Lithuanian border services. The Border Guard plays key role in the Lithuanian national security system - effective protection of state border and border traffic control in accordance with the interests of national security. Another important area is monitoring and control of foreigners' migration to the territory of the country.

To fulfill standards mentioned above on the land border the procedures have been elaborated, following the premise that the majority of crossing the border people and goods moves in a legal way according to the declared purpose. The „one stop” system is a solution based on the fact that duties related to crossing the border are carried out in the same time by both the Border Guard and Customs Service officers. The idea is to introduce border and custom control at one stop of traveler. The system has an influence on the capacity of border crossings. Another element affecting the efficient management of road border crossing is the concept of the implementation of "green corridors", which is based on legal institutions "nothing to declare". The idea of „green corridor" is based on the traffic organization in which the traveler chooses "green corridor" at the time of entry at the border crossing on the side of a neighboring state, then moves the line until the end of border and customs control on the Lithuanian side, without the possibility of changing the passage on the area of border crossing and on the boundary line. The purpose of such a solution is to facilitate the crossing of state border for travellers who do not have the goods subject to customs duties or other restrictions. Border control on such line is carried out in a simplified way. To the state border management it is also necessary to maintain a clear, visible and geodesic defined border line. Except for the Border Guard important role of the safety management system of the border, is also played by other services entitled to the border protection and border checks. The Police, even though do not undertake activities directly related to physical protection of border or border control their activities deal with combating trans-border crimes, often organized, and cooperation with the Border Guard, Customs Service, tax authorities and foreign partners. In the area of district Police commands directly adjacent to the state border there is different system of duties than in the other areas that take into account the specificity of border crimes. Any violation of the state border and related crimes are on the priority place in the catalogue of threats.

In the aftermath of the World War II a paradoxical situation appeared when a territory, separated from the main territory of the state by other countries, became the part of the

Russian Federation. There were no problems concerning communication between territorial entities of the Russian Federation until the breakup of the Soviet Union⁵. Legal problems of this transit appeared after independence re-establishment. At the end of 1990 relationship between Lithuania and Russia started developing under totally new legal ground. Lithuania has become an independent state *de facto* and *de jure*. At the same time Russia also became an independent state which took over obligations and legislation of the Soviet Union. Furthermore it obtained all attributes of superpower – participation in international organizations and obligations in different domains.⁶

After long negotiation the order of the transit of Russian citizens through the Republic of Lithuania was regulated since 24th February, 1995 after the Government of the Republic of Lithuania and the Government of the Russian Federation had signed the protocol of the provisional agreement on travel of citizens of both states. This document determined that Lithuania will not disturb citizens of the Russian Federation and other persons to travel through the territory of the Republic of Lithuania. It was decided in the agreement that officers of the appropriate authorities of the Republic of Lithuania might execute customs and passport control of the Russian Federation citizens detained in the territory of Lithuania when the train had stopped. The issue of traveling of residents of the Kaliningrad region through Lithuania's territory to other domains of the Russian Federation was raised in the negotiations between the Republic of Lithuania and the EU regarding Lithuania's accession to the European Union. After Lithuania would have joined the EU, the Kaliningrad region would remain surrounded by the European Union and would have no communication with the main part of the Russian Federation by overland route without crossing one of the EU countries. Lithuania had always emphasized in the negotiations that it is a relevant issue concerning not only Lithuania but the whole European Union. Lithuania declared that Kaliningrad transit should not cause any negative outcomes for Lithuania and should not prevent subsequently joining Schengen area. Since 1st February, 2003 Lithuania strengthened the order of the Russian Federation citizens traveling through the territory of Lithuania. The Government of the Republic of Lithuania endorsed Special Program of the Kaliningrad Transit by the resolution No. 594 of 30th May, 2005. Police department was entrusted to control and coordinate the activity of territorial police institutions when implementing proper control of

⁵ Kretinin, G. The Russian-Lithuanian Relationship: The regional aspect. [in] Lithuanian Foreign Policy review. 2000. p. 50-61, 94-95.

⁶ Baxendale, J. Dewar, S., and Gowan, D. (ed.). The EU&Kaliningrad. Kaliningrad and the Impact of EU Enlargement. Federal Trust of Education and Research. 2000.

transit trains going to/from Kaliningrad region through Lithuania on purpose to prevent illegal exit of passengers or dropping things from these trains; also proper control of persons going to/from Kaliningrad by means of land transport through Lithuania; the actions of police officers working in the transit territories and next to internal EU borders on purpose to ensure control of foreigners and transit transport within the territory of Lithuania.

The only requirement for control in overland routes is that transit cannot exceed 24 hours. As streams of cars are very big (about two million cars per annum) no systemic checks of roads transit are performed because strict control of cars' transit is impossible without special restraints, such as strict determination of cars' course etc. However, police officers accomplish various general format observations and promptly react to all infringements related to transit on purpose to ensure adequate security of traveling by cars. Besides common efforts of both police and other institutions in the field of foreigners' control give positive preventive results. Every year police officers execute more and more objective measures on purpose to ascertain persons violating order of transit through the territory of Lithuania. Number of infringements found during the measures considerably decreased in comparison to other years. Pursued objective measures and cooperation with neighbor countries and State border guard service at the Ministry of Interior give positive results in the field of Kaliningrad transit control. However, on purpose to ensure constant and efficient control of persons traveling from/to Kaliningrad region through Lithuania and to ensure transit of carriers and means of transport within the country it is necessary to improve informative and communication systems, develop and implement new technologies, stationary systems of scanning vehicle registration numbers, maintain, support and improve implemented traffic control system and purchased special equipment. Available vehicles had to be renewed and other modern technical measures had to be purchased while enforcing the Kaliningrad transit program that police could implement the set tasks. At the beginning of the implementation of the Kaliningrad transit program urgent trainings for police officers had to be organized under different programs on purpose to present officers the provisions of Schengen Convention, regulation of their implementation, possibilities of information systems' application and possible methods for falsification of foreigners' travel documents, principles of visas issue and procedures of granting political asylum.

CONCLUSIONS

Traditional security concept is based on the idea that all public or individual interests are subordinated to national interests. Therefore, it is essential to protect national borders, institutions, values and people. The main objective of the state is to protect the country from external aggression and to preserve the integrity of the State. The national security interests of Republic of Lithuania are linked to the sovereignty, territorial integrity, democratic constitutional order and the preservation of civil society, respect for human rights and freedoms and the protection of their implementation. Lithuania like other countries is threatened by military, political, economic, social and environmental threats. A variety of transnational phenomena, such as terrorism, organized crime, human trafficking, smuggling, illegal arms trafficking, drug trafficking, illegal migration, which transcends national borders, and become potential threats to Lithuanian national security. Lithuania is too dependent on other state's strategic raw materials and energy supply. This factor makes influence to national security and poses a threat not only to economic prosperity, but also to public safety.

REFERENCES

1. Baxendale, J. Dewar, S., and Gowan, D. (ed.). *The EU&Kaliningrad. Kaliningrad and the Impact of EU Enlargement*. Federal Trust of Education and Research. 2000.
2. Greičius S., Pranevičienė B. *Challenges to Lithuanian national security: Security of Society and Public Order : Proceedings of scientific articles (10) / Kaunas : MRU. 2010. Nr. 4, p. 31-40.*
3. Janušauskas, A., Nedzinskas, E. *Актуальный пример гармонизации юриспруденции Литовской Республики и Европейского Союза. // Закон и порядок : материалы I Международной научно-практической конференции (31 января 2011 г.): сборник научных трудов / Центр научной мысли. Москва.*
4. Kretinin, G. *The Russian-Lithuanian Relationship: The regional aspect. [in] Lithuanian Foreign Policy review. 2000. p. 50-61, 94-95.*
5. Seniutienė D., Greičius S., *The Schengen Convention influence on Lithuanian Border Organization. Jurisprudencija. 2005. T. 73(65), p. 77-85.*
6. Wojtaszczyk K.A. *Bezpieczeństwo państwa–konceptualizacja pojęć. [in] Bezpieczeństwo państwa. Wybrane problemy. Scientific editor K.A. Wojtaszczyk and A. Materska-Sosnowska, Warsaw 2009.*

GRĖSMĖS ŠALIES VISUOMENĖS SAUGUMUI

Valentinas Tumas*, Antanas Janušauskas*
Mykolas Romeris Universitetas

Anotacija

Straipsnyje analizuojami aktualūs klausimai, susiję su visuomenės saugumo problematika. Akcentuojamas profesionalus policijos ir kitų tarnybų darbas, sprendžiant aktualias visuomenės saugumo problemas - nelegalios migracijos užkardymo ir tarptautinio bendradarbiavimo aspektus tiriant grėsmes visuomenės saugumui. Šios problemos išryškėjo globalizacijos proceso pasėkoje,

Lietuvai tapus Europos Sąjungos ir daugelio tarptautinių institucijų nare. Straipsnyje pateikiamos pagrindinės grėsmės šalies visuomenės saugumui ir teikia siūlymus kaip apsaugoti savo piliečius nuo šių grėsmių – užtikrinti rezultatyvų tarpinstitucinį ir tarptautinį bendradarbiavimą, organizuoti ir priimti efektyvius valstybės sienos apsaugos valdymo sprendimus, teisiškai motyvuotai reguliuoti trečiųjų šalių piliečių tranzitą per šalies teritoriją, kovoti su nelegalia migracija.

Pagrindinės sąvokos: visuomenės saugumas, grėsmės, valstybės sienos apsauga.

Valentinas Tumas *, Mykolas Romeris universiteto Policijos veiklos katedros lektorius. Mokslinių tyrimų kryptys: eismo saugumo keliuose tyrimas

Valentinas Tumas *, lecturer of Police Activities Department, Public Security Faculty of Mykolas Romeris university. Research interests: road safety analysis.

Antanas Janušauskas** Mykolas Romeris universiteto Viešojo saugumo fakulteto Fizinio rengimo katedros docentas. Mokslinių interesų kryptys: edukologija, visuomenės saugumas.

Antanas Janušauskas**, Mykolas Romeris University Faculty of Public Security, Department of Physical Training. Research interests: education, and public security.

PROBLEMATINIAI KARDOMŪJŲ PRIEMONIŲ TAIKYMO ASPEKTAI

Aušra Vingilė*

*Kauno apylinkės teismas
Laisvės al. 103, LT-44291 Kaunas, Lietuva
Telefonas (8 37) 46 63 06
Elektroninis paštas ausra.vingile@teismas.lt*

Anotacija. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekse procesinės prievartos priemonės suskirstytos į du atskirus skyrius, t. y. „Kardomosios priemonės“ ir „Kitos procesinės prievartos priemonės“. Pats žodis „kardomosios“ nusako šių priemonių esmę. Tai priemonės, kurios užkardo, trukdo įtariamajam atlikti tam tikrus veiksmus, kurie kliudytų normaliai proceso eigai ir tiesai nustatyti, taip pat daryti naujas nusikalstamas veikas. Šiame straipsnyje siekiama atskleisti termino „kardomoji priemonė“ sampratą, paskirtį. Taip pat analizuojami baudžiamojo proceso teisės klausimai, teorinės ir praktinės problemos, susisijusios su ikiteisminio tyrimo teisėjo skiriamomis procesinėmis prievartos priemonėmis, lyginamuoju aspektu išanalizuotos smurtą patyrusio asmens apsaugos užtikrinimo priemonės, numatytos Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatyme, kadangi daugiausia problemų tiek ikiteisminio tyrimo teisėjams, tiek proceso dalyviams kyla dėl baudžiamojo proceso įstatymo spragų.

Reikšminiai žodžiai: kardomoji priemonė, ikiteisminio tyrimo teisėjas, artima aplinka, smurtą patyrusio asmens apsaugos užtikrinimo priemonės.

ĮVADAS

Aukščiausią teisinę galią Lietuvos Respublikos teisinėje sistemoje turinčiame teisės akte – Konstitucijoje¹ – įtvirtintas žmogaus teisių ir laisvių neliečiamumas kaip esminė šiuolaikinės civilizacijos vertybė. Žmogaus teisės ir laisvės negali būti suvokiamos kaip absoliuti kategorija, nes žmogus turi ne tik teises, bet ir pareigas. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 28 straipsnis įtvirtina, kad „įgyvendindamas savo teises ir naudodamasis savo laisvėmis, žmogus privalo laikytis Lietuvos Respublikos Konstitucijos ir įstatymų, nevaržyti kitų žmonių teisių ir laisvių“. Tuomet, kai žmogus negerbia kito žmogaus teisių ir jas pažeidžia, jis atsisako tam tikros dalies savo teisių. Būtent tada atsiranda teisėtas pagrindas riboti nusižengusio ar nusikaltusio asmens teises.

Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas 1997 kovo 13 d. nutarime, remdamasis Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija ir Europos žmogaus teisių teismo praktika, yra konstatavęs, kad žmogaus teisių ir laisvių ribojimai yra galimi, t. y. laikomi pagrįstais, jeigu atitinka dvi sąlygas: 1) yra teisėti ir 2) būtinai reikalingi demokratinėje visuomenėje. Teisėtumo reikalavimas reiškia, kad apribojimai turi būti

¹ Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės žinios*. 1992, Nr. 33-1014.

nustatomi tik įstatymu, kuris viešai paskelbiamas, o jo normos suformuluojamos pakankamai aiškiai. Įstatymais apibrėžiant teisių įgyvendinimo ribas, būtina atsižvelgti į atitinkamos teisės (ar laisvės) paskirtį bei prasmę ir Konstitucijoje nustatytas jos ribojimo galimybes bei sąlygas.

2002 kovo 14 d. Konstitucinis Teismas savo nutarime pasisakė, jog tokie ribojimai yra galimi, kai būtini demokratinėje visuomenėje, siekiant apsaugoti kitų asmenų teises bei laisves ir Konstitucijoje įtvirtintas vertybes, taip pat konstituciškai svarbius tikslus. Ribojimai galimi tik įstatymu, taip pat turi būti laikomasi konstitucinio proporcingumo principo. Pagal Konstituciją suvaržymai leidžiami tik tiek, kad būtų galima pasiekti tų tikslų, kurių buvo tais suvaržymais siekiama. Įstatymų leidėjas negali nustatyti didesnių ribojimų, kurie yra neproporcingi, neadekvatūs siekiamiems ribojimo tikslams. Ribojimais negali būti paneigiama teisių ir laisvių prigimtis bei jų esmė.

Valstybės prievartą leidžiančios teisės normos yra suformuluotos konstituciniuose, administraciniuose, civiliniuose, baudžiamuosiuose ir kituose įstatymuose. Baudžiamajame procese taikoma prievarta yra valstybės prievartos dalis. Ji turi būti numatyta baudžiamojo proceso įstatyme, ją baudžiamojo proceso metu gali taikyti tik įgalioti pareigūnai ir tik dalyvaujančių baudžiamajame procese asmenų atžvilgiu. Visais atvejais svarbu, kad valstybė, suvaržydama asmens konstitucines teises ir laisves, tuo pačiu jų nepažeistų.

Temos aktualumas. Šiame darbe lyginamuoju aspektu bus analizuojamas kardomųjų priemonių, kurias skiria tik ikiteisminio tyrimo teisėjas, institutas. Taip pat bus analizuojamos ir smurtą patyrusio asmens apsaugos užtikrinimo priemonės, numatytos Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatyme², kurias skiria ikiteisminio tyrimo teisėjas ir kurios savo tikslais yra panašios į kardomąsias priemones. Ši tema svarbi siekiant atskleisti kardomųjų priemonių, kaip valstybinės prievartos taikymo, turinį, taip pat ši tema aktuali ir praktine prasme, kadangi labai plačiai ji niekur nebuvo nagrinėta, buvo apžvelgta G. Godos, M. Kazlauskos, P. Kuconio vadovėlyje „Baudžiamojo proceso teisė“³. Tik lyginant ir analizuojant Lietuvos Respublikoje taikomas kardomąsias priemones, galima atskleisti šiuo metu galiojančiame įstatyme esančias spragas ir neaiškumus, pasiūlyti jų šalinimo būdus.

Tyrimo objektas – kardomųjų priemonių sistema Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso teisėje, smurtą patyrusio asmens apsaugos užtikrinimo priemonės.

Straipsnio tikslas – išanalizavus baudžiamosios teisės teoriją ir praktiką, pateikti problemas, su kuriomis susiduria ikiteisminio tyrimo teisėjas ir galimus jų sprendimo būdus.

² Lietuvos Respublikos apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymas. *Valstybės žinios*. 2011, Nr. 72-3475.

³ Goda, G., Kazlauskas, M., Kuconis, P. *Baudžiamojo proceso teisė*. Vilnius: Valstybės įmonė registrų centras, 2011

Tyrimo metodai – analizės, lyginamasis, loginis, apibendrinimo.

KARDOMŪJŲ PRIEMONIŲ, KAIP PROCESINĖS PRIEVARTOS PRIEMONIŲ, SAMPRATA BEI PASKIRTIS

1963 m. Rusijos teisininkas I. Gutkinas kardomąsias priemones apibrėžė, kaip „...kvotos organo, tardytojo, prokuratūros ir teismo reikiama is atvejais taikomas prievartos priemonės, kuriomis apribojama įtariamajo, kaltinamojo ar teisiamajo laisvė, bylos tyrimo laikotarpiui. Šios priemonės skirtos užkirsti kelią kaltinamojo aktyviai veiklai, prieštaraujančiai ir trukdančiai baudžiamosios bylos tyrimui, o taip pat užkirsti kelią asmeniui tęsti savo nusikalstamą veiklą“. Vėliau, 1989 m. dar galiojant 1961 m. Lietuvos Respublikos baudžiamajo proceso kodeksui, kardomųjų priemonių sampratą pateikė P. Danisevičius, teigdamas, kad kardamosios priemonės – tai baudžiamajo procesinio pobūdžio prievartos priemonės, kurias kvotos organas, tardytojas, prokuroras ir teismas skiria kaltinamajam, o atskirais atvejais ir įtariamajam, teisiamajam bei nuteistajam (pastariesiems iki nuosprendžio įsigaliojimo), siekdami sukliudyti jiems pasislėpti nuo tardymo ir teismo, užkirsti kelią tolimesnei jų nusikalstamai veiklai, užtikrinti tiesos nustatymą baudžiamajoje byloje ir nuosprendžio vykdymą.

Lietuvos Respublikos baudžiamajo proceso kodekse⁴ (toliau BPK) procesinės prievartos priemonės suskirstytos į du atskirus skyrius, t. y. „Kardamosios priemonės“ ir „Kitos procesinės prievartos priemonės“. Pats žodis „kardamosios“ nusako šių priemonių esmę. Tai priemonės, kurios užkardo, trukdo įtariamajam atlikti tam tikrus veiksmus, kurie kliudytų normaliai proceso eigai ir tiesai nustatyti, taip pat daryti naujas nusikalstamas veikas. Įtariamasis gali apsunkinti procesą ir tiesos nustatymą slapstydamasis ar vengdamas tyrimo ar teismo, kliudydamas surinkti reikšmingus bylai duomenis. Siekiant, kad taip neatsitiktų, baudžiamajame procese numatytos kardamosios priemonės. Teisės teorijoje kardamosios priemonės apibrėžiamos kaip „įtariamajo ar kaltinamojo atžvilgiu, siekiant BPK 119 straipsnyje numatytų tikslų, taikomos procesinės prievartos priemonės“. Baudžiamajo proceso teisės teoretikai kardomąsias priemones nuo kitų procesinės prievartos priemonių rūšių atriboja dviem pagrindiniais aspektais:

⁴ Lietuvos Respublikos baudžiamajo proceso kodeksas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 37-1341.

SKIRTINGI TAIKYMO TIKSLAI

Kardomosios priemonės skiriamos siekiant tikslų: užtikrinti įtariamojo, kaltinamojo ar nuteistojo dalyvavimą procese, netrukdomą ikiteisminį tyrimą, bylos nagrinėjimą teisme ir nuosprendžio įvykdymą, taip pat siekiant užkirsti kelią naujoms nusikalstamosioms veikoms. Tuo tarpu kitos procesinės prievartos priemonės gali būti skiriamos ir siekiant kitų tikslų.

1. Skirtingas proceso subjektų, kurių atžvilgiu prievarta gali būti taikoma, ratas.⁵

Kardomosios priemonės taikomos tik įtariamajam, kaltinamajam ir nuteistajam. Tuo tarpu kitos procesinės prievartos priemonės gali būti taikomos ir bet kurio kito asmens atžvilgiu.

Tris griežčiausias kardomasias priemones, t. y. suėmimą, namų areštą ir įpareigojimą gyventi skyrium nuo nukentėjusiojo skiria tik ikiteisminio tyrimo teisėjas. Ši nuostata Lietuvos Respublikos baudžiamajame procese įtvirtinta tik 1996 metais, siekiant įgyvendinti 1950 metų Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos nuostatas. Smurtą patyrusio asmens apsaugos užtikrinimo priemones taip pat gali skirti tik ikiteisminio tyrimo teisėjas. Užstatai, karinio dalinio vadovybės stebėjimas, nepilnamečio atidavimas prižiūrėti, kaip kardomosios priemonės, gali būti skiriamos ne tik teisėjo nutartimi, bet ir prokuroro nutarimu. Dokumentų paėmimas, įpareigojimas periodiškai registruotis policijos įstaigoje, rašytinis pasižadėjimas neišvykti gali būti skiriami teismo nutartimi, prokuroro nutarimu, o neatidėliotinais atvejais ir ikiteisminio tyrimo pareigūno nutarimu.

Kardomųjų priemonių paskirtis yra apibrėžta Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 119 straipsnyje: „kardomosios priemonės gali būti skiriamos siekiant užtikrinti įtariamojo, kaltinamojo ar nuteistojo dalyvavimą procese, netrukdomą ikiteisminį tyrimą, bylos nagrinėjimą teisme ir nuosprendžio įvykdymą, taip pat siekiant užkirsti kelią naujoms nusikalstamosioms veikoms.“ Atkreiptinas dėmesys į tai, kad kardomosiomis priemonėmis nesiekama surinkti ikiteisminiam tyrimui bei bylos teismui nagrinėjimui reikšmingus duomenis (įrodymus), o jomis tik galima palengvinti šių reikšmingų duomenų (įrodymų) rinkimą, pavyzdžiui suimtam asmeniui atimant galimybę paslėpti nusikalstamos veikos pėdsakus, priemones ir t. t. Didelė dalis kitų procesinės prievartos priemonių skirtos šiems duomenims rinkti, pavyzdžiui Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 143 straipsnis „Asmens apžiūra“, 145 straipsnis „Krata“, 147 straipsnis „Poėmis“ ir kt.

⁵ Goda, G., Kazlauskas, M., Kuconis, P., *supra* note 3, p. 251

Kadangi šiame darbe bus analizuojamas kardomųjų priemonių, kurias skiria tik ikiteisminio tyrimo teisėjas, institutas, manytina, kad reikia trumpai aptarti ir ikiteisminio tyrimo teisėjo, savarankiško ikiteisminio tyrimo subjekto, įgaliojimus ikiteisminiame tyrime.

2. Ikiteisminio tyrimo teisėjo įgaliojimai

Pagal Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksą ikiteisminio tyrimo teisėjas – apylinkės teismo teisėjas, apylinkės teismo pirmininko paskirtas atlikti įstatymo nustatytus proceso veiksmus ir priimti sprendimus (BPK 19 straipsnis). Tai naujas savarankiškas ikiteisminio tyrimo subjektas. Lietuvos baudžiamojo proceso teisės istorijoje ikiteisminio tyrimo teisėjas – iki tol nebuvo procesinė figūra. Pagal anksčiau galiojusį kodeksą teisminės valdžios įsikišimas parengtinio tyrimo stadijoje atliekant proceso veiksmus buvo labai epizodinis, jis atsirado tik paskutiniaisiais senojo baudžiamojo proceso kodekso galiojimo metais. Naujajame baudžiamojo proceso kodekse teisminei valdžiai ikiteisminio tyrimo metu suteikiama žymiai daugiau įgaliojimų. Teisminės valdžios kompetenciją ikiteisminio tyrimo metu atskleidžia ikiteisminio tyrimo teisėjo atliekami proceso veiksmai.

Ikiteisminio tyrimo teisėjo įgaliojimai nustatyti Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 173 straipsnyje. Jame numatyta, kad ikiteisminio tyrimo teisėjas:

1. Skiria ir sankcionuoja prievartos priemonių taikymą. Ikiteisminio tyrimo teisėjas sprendžia dėl tų procesinės prievartos priemonių, kurios negali būti paskirtos ikiteisminio tyrimo pareigūno ar prokuroro nutarimu. Tai pačios griežčiausios, žmogaus teises labiausiai varžančios priemonės, todėl už jų paskyrimą yra atsakinga teisminė valdžia. Ikiteisminio tyrimo metu tik ikiteisminio tyrimo teisėjas gali paskirti kardomasias priemones – suėmimą (BPK 122 straipsnis), namų areštą (BPK 132 straipsnis) ir įpareigojimą gyventi skyrium nuo nukentėjusiojo (BPK 132¹ straipsnis), taikyti procesines prievartos priemones – atidavimą į sveikatos priežiūros įstaigą (BPK 141 straipsnis); kratą (BPK 145 straipsnis); asmens kratą (BPK 146 straipsnis); poėmį (BPK 147 straipsnis); pašto siuntų poėmį (BPK 148 straipsnis); telekomunikacijų tinklais perduodamos informacijos kontrolę bei įrašų darymą (BPK 154 straipsnis); prokuroro teisę susipažinti su informacija (BPK 155 straipsnis); laikiną nušalinimą nuo pareigų ar laikiną teisės užsiimti tam tikra veikla sustabdymą (BPK 157 straipsnis); savo tapatybės neatskleidžiančių ikiteisminio tyrimo pareigūnų veiksmus (BPK 158 straipsnis); leidimą atlikti nusikalstamą veiką imituojančius veiksmus (BPK 159 straipsnis); slaptą sekimą (BPK 160 straipsnis); skirti areštą iki vieno mėnesio (BPK 163 straipsnis);

2. Prisaikdina ir apklausia liudytojus ir nukentėjusiuosius. Ikiteisminio tyrimo teisėjas neturi pareigos apklausti visus liudytojus ir nukentėjusiuosius. Šiuos proceso dalyvius

ikiteisminio tyrimo teisėjas apklausia tik BPK 184, 186 straipsniuose numatytais atvejais, kai būtina iš anksto patikimai užfiksuoti šių asmenų parodymus. Apklausiamus liudytojus ir nukentėjusiuosius ikiteisminio tyrimo teisėjas turi prisaikdinti, išskyrus BPK 278 straipsnyje numatytus atvejus.

3. Apklausia įtariamuosius. Įtariamuosius ikiteisminio tyrimo teisėjas apklausia tik įstatyme numatytais atvejais. Tokie atvejai yra numatyti BPK 189 straipsnio 1 dalyje. Tokia apklausa gali būti atliekama tiek prokuroro, tiek paties įtariamojo iniciatyva;

4. Priima sprendimus dėl ikiteisminio tyrimo nutraukimo BPK 214 straipsnio 1 dalyje numatytais atvejais. Nuo 2013-01-01 įstatymu buvo patobulintos iki tol galiojusio Baudžiamojo proceso kodekso normos, reguliuojančios ikiteisminio tyrimo nutraukimą. Ankstesnės redakcijos BPK 170 straipsnio 4 dalyje buvo išvardinti sprendimai, kurių priėmimas priskirtas išimtinai prokuroro kompetencijai. Šios dalies trečias punktas prokurorui išimtinai suteikė teisę – nutraukti ikiteisminį tyrimą dėl Baudžiamojo proceso kodekso 3 straipsnyje numatytų aplinkybių, dėl kurių procesas yra negalimas pagal Baudžiamojo proceso kodekso 212 straipsnio 1 punktą, taip pat ikiteisminio tyrimo metu nesurinkus pakankamai duomenų, pagrindžiančių įtariamojo kaltę dėl nusikalstamos veikos padarymo pagal Baudžiamojo proceso kodekso 212 straipsnio 2 punktą. Papildžius Baudžiamojo proceso kodekso 214 straipsnio 1 dalį, kad ikiteisminis tyrimas šio Kodekso 212 straipsnio 1 ir 2 punktuose gali būti nutraukiamas ne tik prokuroro nutarimu, bet ir ikiteisminio teisėjo nutartimi, suteikiama teisė ikiteisminį tyrimą nutraukti ir ikiteisminio tyrimo teisėjui.

5. Tvirtina prokuroro nutarimus nutraukti ikiteisminį tyrimą BPK 214 straipsnio 2 dalyje numatytais atvejais.

6. Tvirtina prokuroro nutarimus atnaujinti nutrauktą ikiteisminį tyrimą Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso numatytais atvejais. Ikiteisminio tyrimo teisėjas prokuroro nutarimus atnaujinti nutrauktą ikiteisminį tyrimą tvirtina tais atvejais, kai ikiteisminis tyrimas buvo nutrauktas ikiteisminio tyrimo teisėjo pritarimu;

7. Nagrinėja proceso dalyvių skundus dėl ikiteisminio tyrimo pareigūnų ir prokuroro veiksmų. Proceso dalyviai skundus dėl ikiteisminio tyrimo pareigūnų ir prokuroro veiksmų, taip pat nutarimų gali pateikti BPK 62, 63 straipsniuose nustatyta (bendra) tvarka arba remdamiesi normomis, nustatančiomis atskirą (specialią) tam tikro veiksmo apskundimo procedūrą;

8. Atlieka kitus Kodekse numatytus veiksmus. Kodekse yra numatyti ir kai kurie kiti veiksmai bei procedūros, kurie ikiteisminio tyrimo stadijoje yra paskirti ikiteisminio tyrimo

teisėjo kompetencijai: sprendimo priėmimas pagal BPK 162 straipsnį dėl taikant neviešo pobūdžio procesines prievartos priemones surinktos informacijos panaudojimo kitoje baudžiamojoje byloje; ekspertizės skyrimas BPK 208-210 straipsniuose nustatyta tvarka; ikiteisminio tyrimo nutraukimas ar jo užbaigimo terminų nustatymas, nustatytų terminų pratęsimas BPK 215 straipsnyje numatytais atvejais.

Visus šiuos nurodytus veiksmus, išskyrus skundų nagrinėjimą, ikiteisminio tyrimo teisėjas atlieka gavęs prokuroro prašymą. Savo iniciatyva nė vieno minėtųjų veiksmų ikiteisminio tyrimo teisėjas neatlieka. Prašymą ikiteisminio tyrimo prokuroras gali teikti savo iniciatyva ar proceso dalyvio pageidavimu. Ikiteisminio tyrimo prokuroras privalo išnagrinėti prokuroro prašymą ir jį patenkinti arba atsisakyti jį patenkinti. Atsisakęs įvykdyti prokuroro prašymą, ikiteisminio tyrimo teisėjas dėl to priima motyvuotą nutartį. Atliekant šiuos veiksmus priimtos ikiteisminio tyrimo teisėjo nutartys skundžiamos BPK 65 straipsnyje nustatyta tvarka arba tvarka, kuri atskirai numatyta tam tikram veiksmui apskūsti. Ikiteisminio tyrimo teisėjas savo įgaliojimus vykdo ikiteisminio tyrimo stadijoje, tačiau teismo, kurio žinioje yra baudžiamoji byla, pavedimu tam tikrus proceso veiksmus ikiteisminio tyrimo teisėjas gali atlikti ir prasidėjus teismo procesui.

3. Kardamosios priemonės, kurias skiria tik ikiteisminio tyrimo teisėjas

a. Suėmimas

Ši kardamoji priemonė riboja ne tik asmens fizinę laisvę, bet ir kilnojimosi laisvę, bendravimo bei susižinojimo laisvę. Suėmimas yra labiausiai žmogaus teises varžanti kardamoji priemonė. Dar 1933 metais P. Kavolio išleistame baudžiamajame proceso įstatyme su komentarais buvo paminėta, kad „...jei asmuo, kaltinamas nusikalstamuoju darbu, įstatymų baudžiamu kalėjimu, neturi aiškios gyvenamosios vietos bei verslo, arba negalima nustatyti, kas jis per vienas, tad taikos teisėjas, nereikalaudamas laido ar įkaito, gali jį suimti.“⁶ Iki 1996 metų birželio 5 dienos Baudžiamojo proceso kodekso pataisų, kurios įsigaliojo 1996-06-21, suėmimas galėjo būti skiriamas teismo, teisėjo nutartimi, prokuroro nutarimu. Nuo aukščiau minėtos datos suėmimą Lietuvoje galėjo skirti tik apylinkės teismo teisėjas pagal prokuroro pareiškimą. Ši nuostata Baudžiamojo proceso kodekse atsirado įgyvendinant 1950 metų lapkričio 4 d. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvenciją, kurią 1993 metų gegužės 14 dieną ratifikavo Lietuvos Respublika. Ši Konvencija įsigaliojo 1995 m. birželio 20 d., kai buvo deponuoti jos ratifikavimo raštai, būtent tuomet atsirado būtinybė pritaikyti Lietuvoje galiojusį Baudžiamojo proceso kodeksą Konvencijos 5 straipsnio 3 dalies

⁶ Kavolis, P. *Baudžiamojo proceso įstatymas su komentarais*. Kaunas: 1933. p. 318.

nuostatomis. Lietuvos išlyga Konvencijos 5 straipsnio 3 daliai galiojo vienerius metus po Konvencijos įsigaliojimo, t. y. iki 1996 m. birželio 21 d., ir numatė, kad Konvencijos 5 straipsnio 3 dalies nuostatos neturi įtakos 1961 m. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 104 straipsniui (1994 m. liepos 19 d. įstatymo Nr. I-551 redakcija), numatančiam, kad sprendimą suimti asmenis, įtariamus padarius nusikaltimą, gali priimti ir prokuroras. Nuo 1996 m. birželio 21 d. griežčiausią kardomąją priemonę suėmimą gali taikyti tik teismas, ir šios kardamosios priemonės skyrimo sąlygos ir pagrindai buvo nustatyti 1961 m. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 104 straipsnyje.

Atsižvelgiant į tai, kad suėmimas yra griežčiausia kardomoji priemonė, jis yra itin preciziškai reglamentuotas dabar galiojančiame Baudžiamojo proceso kodekse. Jame nustatyta, kad nutartyje skirti suėmimą turi būti nurodomos suėmimo skyrimo sąlygos. Tokie patys reikalavimai keliami ir nutarčiai pratęsti suėmimą. Viena iš šių sąlygų – reikalavimas, kad tų pačių tikslų nebūtų įmanoma pasiekti švelnesnėmis kardamosiomis priemonėmis. Taigi teismas, priimdamas nutartį skirti ar pratęsti suėmimą, turi tinkamai motyvuoti, kodėl tų pačių tikslų negalima pasiekti taikant švelnesnes priemones. Teismas, skirdamas suėmimą, privalo pagrįsti tiek nurodyto pagrindo, tiek sąlygų egzistavimą.

Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija išakmiai nenurodė ją ratifikavusioms valstybėms, kokie maksimalūs suėmimo terminai turėtų būti nustatomi nacionaliniuose baudžiamojo proceso įstatymuose. Konvencijoje įtvirtinta tik principinė nuostata, kad „kiekvienas sulaikytasis ar suimtas [...] turi būti skubiai pristatytas teisėjui ar kitam pareigūnui, kuriam įstatymas yra suteikęs teisę vykdyti teismines funkcijas, ir turi teisę į bylos nagrinėjimą per įmanomai trumpiausią laiką...“⁷. Ši nuostata nėra konkreti ir įvedanti vienodą suėmimo terminų nustatymo praktiką valstybėse ratifikavusiose Konvenciją, tačiau šia nuostata siekiama išvengti suėmimo neribotam laikui. Reikėtų suprasti, kad ši nuostata taikoma tiek ikiteisminio tyrimo, tiek ir bylos teismo nagrinėjimo stadijoms. Europos Žmogaus Teisių Teismas savo sprendimuose yra išaiškinęs, kad tos baudžiamosios bylos, kuriose kaltinamasis ar įtariamasis yra suimtas turi prioritetą bylų, kuriose kaltinamasis ar įtariamasis yra laisvėje, atžvilgiu.

Baudžiamojo proceso kodeksas (127 straipsnis) nustato didžiausius leistinus suėmimo taikymo terminus: suėmimas, skiriant jį pirmą kartą, paskiriamas ne ilgiau kaip trims mėnesiams, ir negali būti tęsiamas ilgiau nei šešis mėnesius. Taip pat numatoma šios taisyklės išimtis: ikiteisminio tyrimo metu suėmimas gali būti pratęsiamas iki aštuoniolikos mėnesių

⁷ Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. *Valstybės žinios*. 1995, Nr. 40-987.

(arba dvylikos mėnesių nepilnamečiams) tais atvejais, kai byla pripažįstama ypatingai sudėtinga ar didelės apimties. Bylos ypatingas sudėtingumas ir didelė apimtis paprastai siejami su dideliu skaičiumi padarytų nusikalstamų veikų, įtariamųjų ar nukentėjusiųjų bei liudytojų, dalies proceso dalyvių gyvenimu užsienio valstybėse, poreikiu versti dokumentus iš užsienio kalbų, ilgalaikių ekspertizių atlikimu ir kitomis aplinkybėmis⁸. Minėtasis didžiausio suėmimo taikymo termino apribojimas – aštuoniolika mėnesių (arba dvylika mėnesių nepilnamečiams) nėra absoliutus. Šis apribojimas išnyksta bylą perdavus teismui, ir suėmimas gali būti tęsiamas neribotą laikotarpį. Taigi, autoriaus nuomone, tai sudaro prielaidas asmens, kuris dar nėra pripažintas padaręs nusikalstamą veiką, laisvę suvaržyti neribotam laikotarpiui, kuris gali būti toks pat ar net ilgesnis nei jam gresianti laisvės atėmimo bausmė. Toks ilgalaikis asmens laisvės suvaržymas ne tik pažeidžia jo teisę į laisvę, bet ir paneigia bet kokią laisvės atėmimo bausmės prasmę: suėmimo laikotarpis yra įskaitomas į paskirtą laisvės atėmimo bausmę, todėl galima situacija, kai asmuo atlieka visą jam priklausančią bausmę dar prieš pripažįstant jį kaltu dėl atitinkamos nusikalstamos veikos. 1996 metais, tuo metu galiojusiame Baudžiamojo proceso kodekse buvo įtvirtinta nuostata, kuri draudė suėmimą viso baudžiamojo proceso metu taikyti ilgiau nei du trečdalius didžiausios laisvės atėmimo bausmės, numatytos už inkriminuojamą sunkiausią nusikaltimą. Tačiau ši nuostata nebuvo perkelta į naująjį Baudžiamojo proceso kodeksą, įsigaliojusį 2003 metais.

Reikėtų atkreipti dėmesį tai, kad įstatymas nenumato, jog teisėjas, matydamas, kad netikslinga skirti griežčiausią kardomąją priemonę, gali skirti savo iniciatyva kitą švelnesnę kardomąją priemonę. Netenkinus prokuroro pareiškimo skirti kardomąją priemonę suėmimą, įtariamasis kurį laiką lieka be jokios kardomosios priemonės. Atsižvelgiant į tai, tikslinga būtų nustatyti, kad teismas, išnagrinėjęs prokuroro prašymą skirti suėmimą ir jo neskyręs, bet matydamas, kad būtina švelnesnę kardomoji priemonė, pats savo iniciatyva turėtų galimybę ją paskirti. Galima būtų oponuoti, kad teismas turi būti nešališkas bei savo iniciatyva negali kištis į ikiteisminį tyrimą, t. y. vykdyti baudžiamąjį persekiojimą, tačiau manytina, kad teismas vertindamas, ar pakanka duomenų suėmimo skyrimui ir nusprendęs, kad jų nėra, turėtų tuo pat metu įvertinti, ar tų duomenų pakanka kitos kardomosios priemonės skyrimui.

Aukštesnės instancijos teismas, nagrinėdamas skundą dėl suėmimo paskyrimo ar pratęsimo, taip pat gali panaikinti nutartį skirti suėmimą, tačiau negali suėmimo pakeisti kita, švelnesne kardomąja priemone. Visa tai lemia, jog teismai negali sušvelninti paskirtos

⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2004 m. gruodžio 30 d. nutarimas Nr. 50 „Teismų praktikos skiriant suėmimą ir namų areštą arba pratęsiant suėmimo terminą apibendrinimo apžvalga“. *Teismų praktika*. 2005, Nr. 22.

kardomosios priemonės ir tais atvejais, kai skunde to prašoma. Darytina išvada, kad būtina keisti BPK ir praplėsti teisėjo įgaliojimus skiriant kardomąsias priemones.

b. Namų areštas

Baudžiamojo proceso teisėje namų areštas yra viena iš kardomųjų priemonių rūšių, ribojanti asmens Konstitucinę teisę į laisvę. Europos Žmogaus Teisių Teismas savo sprendimuose ne kartą yra pasisakęs dėl namų arešto. Pavyzdžiui bylose *N.C. v. Italy* bei *Vachev v. Bulgaria* yra konstatuota, kad namų areštas laikytinas laisvės atėmimu pagal Konvencijos 5 straipsnio 4 dalį. Namų areštas kaip kardomoji priemonė buvo numatyta ir tarpukario Lietuvoje, t. y. 1918 – 1940 m., baudžiamojo proceso teisėje, tačiau buvo naudojama labai retai, kadangi policija negalėjo užtikrinti vykdymo. Ši, antra pagal griežtumą po kardomojo kalinimo (suėmimo), kardomoji priemonė Lietuvoje po Nepriklausomybės paskelbimo buvo įvesta 1994 metais, kadangi sovietiniame baudžiamojo proceso kodekse ji nebuvo numatyta. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekse namų areštą reglamentavo, o kartu ir sąvoką apibrėžė 101² straipsnis: “Namų areštas – tai įtariamojo ar kaltinamojo įsipareigojimas nuolat būti savo nuolatinėje gyvenamojoje vietoje ir nesilankyti viešosiose vietose. Namų areštas skiriamas motyvuotu tardytojo nutarimu ir tik esant prokuroro sankcijai. Namų arešto sąlygos nustatomos skiriant šią kardomąją priemonę. Įtariamajam ar kaltinamajam pranešama, kad už namų arešto sąlygų pažeidimą jam gali būti paskirta kita, griežtesnė kardomoji priemonė.” Naujasis Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, įsigaliojęs 2003 m. gegužės 1 d., namų arešto sąvoką apibrėžė 132 straipsnyje, ją truputį praplėtes – įvedė įpareigojimą įtariamajam nebendrauti su tam tikrais asmenimis, taip pat buvo pakeista kardomosios priemonės – namų arešto skyrimo tvarka: namų areštą ikiteisminio tyrimo metu prokuroro prašymu skiria ikiteisminio tyrimo teisėjas nutartimi.

Paskyrus namų areštą, suvaržomos įtariamojo galimybės trukdyti bylos tyrimui, padaryti naujas nusikalstamas veikas, pasislėpti nuo tyrimą atliekančių pareigūnų. Namų areštas gali būti pakeistas griežtesne kardomąja priemone, t. y. suėmimu, jei atsiranda tam pagrindas. Namų areštą skiria teismas pagal prokuroro prašymą. Nustatytas maksimalus 6 mėnesių namų arešto skyrimo terminas. Baudžiamojo proceso kodekse taip pat yra numatyta paskirto namų arešto pratęsimo galimybė, o pratęsimų skaičius įstatymu neribojamas. Prokuroras prašyme skirti namų areštą gali siūlyti šios kardomosios priemonės taikymo terminą. Kai byla perduota į teismą, dėl namų arešto paskyrimo ar jo taikymo termino pratęsimo, priimdamas nutartį nusprendžia teismas, kurio žinioje yra byla.

Baudžiamojo proceso kodekso 132 straipsnis nustato, kad „namų areštas – tai įpareigojimas įtariamajam nustatytu metu būti savo gyvenamojoje vietoje, nesilankyti viešose vietose ir nebendrauti su tam tikrais asmenimis.“ Kadangi ši kardomoji priemonė pagal savo turinį labai artima suėmimui, namų areštu nustatomų sąlygų spektras galėtų būti išsamesnis, turėtų būti numatyti įvairesni draudimai, t. y. draudimai įtariamajam bendrauti telefonu, naudotis internetu, siųsti pašto siuntas ir naudoti kitas ryšio priemones.

c. Įpareigojimas gyventi skyriumi nuo nukentėjusiojo

Nuo 2004 metų Baudžiamojo proceso kodekso 132¹ straipsnyje įteisinta nauja kardomoji priemonė – įpareigojimas gyventi skyriumi nuo nukentėjusiojo. Ji atsirado 2004-11-09 įstatymu Nr. IX-2553 padarius pakeitimus minėtame Kodekse. Ši kardomoji priemonė priimta įgyvendinant Vyriausybės patvirtintoje Valstybinės moterų ir vyrų lygių galimybių 2003-2004 metų programoje nurodytą priemonę – „sudaryti teisinės galimybes izoliuoti smurtautojus nuo nukentėjusios šeimos“. Tokio pobūdžio nuostatos įtvirtintos ir Jungtinių Tautų, Europos Tarybos dokumentuose. Šia kardomąja priemone siekiama apsaugoti asmenis nuo galimo neteisėto poveikio bei užtikrinti netrukdomą bylos tyrimą, taip pat siekiama užkirsti kelią asmens terorizavimui bei pakartotiniam smurtui. Nurodytos kardomosios priemonės įtvirtinimas sudarė prielaidas sumažinti ir griežčiausios kardomosios priemonės – kardomojo kalinimo (suėmimo) taikymą. Priimant šį įstatymą taip pat buvo atsižvelgiama į tai, kad jei iš gyvenamosios vietos iškeldinami nukentėjusieji, jie nukenčia dar kartą tiek psichologiškai, tiek ekonomiškai, ypač vaikai, o aukščiausiu prioritetu turi būti laikomas vaiko saugumas. Ši kardomoji priemonė turi specialaus subjekto bruožų, o būtent gali būti skiriama tik asmeniui, kuris gyveno kartu su nukentėjusiuoju.

Įpareigojimas gyventi skyriumi nuo nukentėjusiojo gali būti skiriamas tik ikiteisminio tyrimo teisėjo ar teismo nutartimi, kai prokuroras kreipiasi su prašymu. Pagrindas kreiptis dėl šios kardomosios priemonės paskyrimo yra tada, kai pagrįstai manoma, kad įtariamasis, gyvendamas kartu su nukentėjusiuoju, bandys neteisėtai paveikti nukentėjusįjį, arba nukentėjusiajam ar kartu su juo gyvenantiems asmenims darys naujas nusikalstamas veikas. Prokuroro prašymas turi būti pagrįstas bylos duomenimis⁹. Šia kardomąja priemone įtariamasis gali būti įpareigotas nesilankyti tam tikrose vietose, kuriose būna nukentėjusysis ar kartu su juo gyvenantys asmenys, nebendrauti tiesiogiai, per kitus asmenis ir techninių priemonių pagalba, neieškoti ryšių su nukentėjusiuoju ar kartu su juo gyvenančiais

⁹ 2008-06-13 Lietuvos Respublikos Generalinio prokuroro įsakymas Nr. I-83 dėl Generalinio prokuroro 2003-04-18 įsakymo Nr. I-53 „Dėl ikiteisminio tyrimo pradžios registravimo tvarkos ir rekomendacijų patvirtinimo“ pakeitimo. *Valstybės žinios*. 2008, Nr. 69-2645.

asmenimis. Teritorinė policijos įstaiga ar ikiteisminį tyrimą atliekanti įstaiga, gavusi duomenų apie kardamosios priemonės – įpareigojimo gyventi skyrium nuo nukentėjusiojo sąlygų pažeidimą, nedelsdama raštu informuoja prokurorą, kuris organizuoja ikiteisminį tyrimą. Paskyrus kardomąją priemonę išsiaiškinama, koks bus naujos įtariamojo gyvenamosios vietos ar kontaktinis adresas, kad būtų užtikrintas tinkamas šaukimų įteikimas. Kardamosios priemonės įgyvendinimo tvarką nustatė Lietuvos Respublikos Generalinis prokuroras įsakymu.

Baudžiamojo proceso kodekso 132¹ straipsnyje nenurodyta, kokiam terminui gali būti skiriama ši kardomoji priemonė, todėl termino nustatymas yra diskrecinė ikiteisminio tyrimo teisėjo ar teismo teisė, t. y. jis gali ir nustatyti ir nenustatyti šio termino. Minėta kardomoji priemonė naikinama, kai ji tampa nebereikalinga, arba keičiama griežtesne ar švelnesne, kai to reikalauja bylos aplinkybės. Taigi, namų arešto taikymo trukmė priklauso nuo taikymo pagrindų buvimo, bylos aplinkybių, prokurorų ar teismo sprendimų. Reikia pabrėžti, kad vis tik būtina nuolatinė ir šios kardamosios priemonės tikslingumo kontrolė, todėl šios kardamosios priemonės terminų nustatymas įstatyme būtų reikalingas.

Reikėtų atkreipti dėmesį į tai, kad nutartyje skirti įpareigojimą gyventi skyrium nuo nukentėjusiojo teismas neįpareigoja įtariamojo nurodyti, kur jis gyvens toliau, tai taip pat gali apsunkinti tolesnį ikiteisminį tyrimą, nes nebus įmanoma užtikrinti įtariamojo dalyvavimo procese.

4. Smurtą patyrusio asmens apsaugos užtikrinimo priemonių paskyrimas

Panašią apsaugą nukentėjusiajam suteikia ir 2011 m. gruodžio viduryje įsigaliojęs Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymas¹⁰. Nors šiame įstatyme numatytos apsaugos priemonės nėra įtvirtintos Baudžiamojo proceso kodekse, tačiau lyginamuoju aspektu jos yra labai panašios į kardomąją priemonę – įpareigojimą gyventi skyrium nuo nukentėjusiojo, todėl tikslinga apžvelgti šiame įstatyme numatytų priemonių privalumus ir trūkumus, santykį su kardamosiomis priemonėmis.

Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymas įtvirtino naują sąvoką – artima aplinka. Tai aplinka, kurią sudaro asmenys, siejami arba praeityje sieti santuokiniais, partnerystės, svainystės ar kitais artimais ryšiais, taip pat asmenys, kartu gyvenantys ir tvarkantys bendrą ūkį. Įstatyme numatyta, kad nustačius smurto artimoje aplinkoje faktą, skiriamos šios smurtą patyrusio asmens apsaugos užtikrinimo priemonės: įpareigojimas smurtautojui laikinai išsikelti iš gyvenamosios vietos, jeigu jis gyvena su smurtą patyrusiu

¹⁰ Lietuvos Respublikos apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymas. *Valstybės žinios*, 2011, Nr. 72-3475.

asmeniui; įpareigojimas smurtautojui nesiartinti prie smurtą patyrusio asmens, nebendrauti, neieškoti ryšių su juo. Šiuo įstatymu siekiama ginti asmenis nuo smurto artimoje aplinkoje, greitai reaguoti į iškilusią grėsmę, imtis prevencijos priemonių, taikyti apsaugos priemones ir teikti tinkamą pagalbą.

Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymas numato, kad pareigūnai ikiteisminį tyrimą dėl smurto artimoje aplinkoje gali pradėti be nukentėjusiųjų skundo, atvykę į įvykio vietą ir patys įvertinę faktus. Jie nedelsdami užtikrina smurtautojo iškėlimą. Įstatyme reglamentuojamos smurtą patyrusio asmens apsaugos užtikrinimo priemonės, tačiau jos negalioja nepilnamečiams smurtautojams (Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymo 5 straipsnio 4 dalis).

Šiuo metu galiojančiame įstatyme gana apstu spragų ir neaiškumų, įstatymas nėra suderintas su Baudžiamojo kodekso ir Baudžiamojo proceso kodekso nuostatomis. Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymas numato, kad kiekvienas smurto artimoje aplinkoje atvejis turi visuomeninę reikšmę ir kiekvienu atveju pradedamas ikiteisminis tyrimas be nukentėjusio asmens skundo. Tačiau dalį smurtu artimoje aplinkoje galinčių pasireikšti nusikalstamų veikų Baudžiamojo proceso kodeksas priskiria privataus kaltinimo byloms ir numato papildomą formalumą – prokuroro reikalavimą. Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymas taip pat nenumato, kas turi kreiptis į ikiteisminio tyrimo teisėją dėl smurtą patyrusio asmens apsaugos užtikrinimo priemonių skyrimo. Smurtą patyrusio asmens apsaugos užtikrinimo priemonių įgyvendinimo tvarkoje, nustatytoje Lietuvos Respublikos policijos generalinio komisaro, nurodyta, kad būtent ikiteisminio tyrimo pareigūnas ne vėliau kaip per keturiasdešimt aštuonias valandas nuo sulaikymo momento ikiteisminio tyrimo teisėjui pateikia prašymą skirti Lietuvos Respublikos apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymo 5 straipsnyje nurodytas smurtą patyrusio asmens apsaugos užtikrinimo priemones¹¹. Tačiau Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymas neturi viršesnės galios nei Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. Šiame įstatyme aiškiai reglamentuotos būtent policijos pareigūnų funkcijos, tarp kurių nenumatyta galimybė policijos pareigūnams kreiptis į ikiteisminio tyrimo teisėją dėl asmens apsaugos priemonių užtikrinimo. Nei tyrėjų, nei prokurorų konkrečios funkcijos ir pareigos šiame įstatyme taip pat nereglamentuojamos. Šio įstatymo 5 straipsnyje numatytos smurtą patyrusio asmens apsaugos užtikrinimo priemonės yra taikomas tik tais atvejais, kai yra pradėta byla, t. y. kai pradėtas ikiteisminis tyrimas.

¹¹ Lietuvos policijos generalinio komisaro 2012 m. sausio 31 d. įsakymu Nr. 5-V-84 patvirtinto policijos pareigūnų reagavimo į pranešimus apie smurtą artimoje aplinkoje tvarkos aprašas. *Valstybės žinios*, 2012, Nr.16-740

Pradėjus ikiteisminį tyrimą, visus procesinius veiksmus, jų tvarką reglamentuoja būtent Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. Be to, Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymo 5 straipsnio 2 dalyje nustatyta, jog 5 straipsnio 1 dalies 1 punkte, 2 punkte numatytas priemonės skiria ikiteisminio tyrimo teisėjas nutartimi ne vėliau kaip per 48 valandas. Šis įstatymas nustato specifines procesines prievartos priemonės, kurios susijusios būtent su smurto artimoje aplinkoje prevencija, tačiau jokios konkrečios šių priemonių skyrimo tvarkos, kreipimosi dėl šių priemonių skyrimo ir proceso nereglamentuoja, todėl šiuo atveju turi būti vadovaujama baudžiamojo proceso kodekso normomis. Be to, tik Baudžiamojo proceso kodeksas nustato ikiteisminio tyrimo teisėjo funkcijas. Baudžiamojo proceso kodekso 173 straipsnio, nustatančio ikiteisminio tyrimo teisėjo įgaliojimus, 1 dalies 1 punkte numatyta, jog ikiteisminio tyrimo teisėjas skiria ir sankcionuoja procesinių prievartos priemonių taikymą. Šio straipsnio 2 dalyje taip pat vienareikšmiškai pasakyta, jog šiuos veiksmus ikiteisminio tyrimo teisėjas atlieka tik gavęs prokuroro prašymą. Tai atitinka Baudžiamojo proceso kodekso 170 straipsnio 2 dalies nuostatą, jog prokuroras privalo kontroliuoti kaip vyksta ikiteisminis tyrimas, ir to paties straipsnio 6 dalies nuostatą – tik prokuroras gali kreiptis į ikiteisminio tyrimo teisėją dėl šio teisėjo kompetencijai priskirtų veiksmų atlikimo¹². Be to, įstatyme nenurodyta, kokiam terminui gali būti skiriamos šios priemonės, todėl ikiteisminio tyrimo teisėjui skiriant šią priemonę, nenustatomas konkretus taikymo terminas – tik sąlygos. Šiai priemonei būtina tikslingumo kontrolė, todėl terminų nustatymas įstatyme būtų reikalingas.

Taip pat šio įstatymo 5 straipsnio 2 dalis numato, kad dėl šios priemonės gali būti kreipiamasi į ikiteisminio tyrimo teisėją tik tuo atveju, jei ikiteisminio tyrimo teisėjas neskiria Baudžiamojo proceso kodekso nustatytų kardomųjų priemonių – suėmimo ar įpareigojimo gyventi skyrium nuo nukentėjusiojo ir būtent ši nuostata, autorės nuomone, trukdo operatyviai smurtautoją iškeldinti iš gyvenamosios vietos, kad būtų apsaugota auka.

IŠVADOS

Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekse numatyta kardomųjų priemonių sistema ne visuomet užtikrina kardomųjų priemonių tikslus, dažnai nėra išsamiai reglamentuota kardomųjų priemonių (išskyrus suėmimą) sąlygų laikymosi kontrolė, todėl būtina išsamesnė jos reglamentacija.

¹² Kauno apygardos teismo 2012-01-05 nutartis (skundo Nr. S-261-81/2012).

Įstatymas nenumato, jog teisėjas, matydamas, kad netikslinga skirti griežčiausią kardomąją priemonę, savo iniciatyva gali skirti kitą švelnesnę kardomąją priemonę, taip pat aukštesnės instancijos teismas, nagrinėdamas skundą dėl suėmimo paskyrimo ar pratęsimo, gali panaikinti nutartį skirti suėmimą, tačiau negali suėmimo pakeisti kita, švelnesne kardomąja priemone, todėl būtina BPK įtvirtinti teismo galimybę skirti švelnesnę nei suėmimas kardomąją priemonę asmenims, kurie prieš tai buvo sulaikyti, taip pat galimybę aukštesnės instancijos teismams skirti švelnesnę priemonę sprendžiant skundą dėl suėmimo skyrimo ar pratęsimo.

Didžiausio suėmimo taikymo termino apribojimas išnyksta bylai patekus į teismą, o tai sudaro prielaidas asmens, kuris dar nėra pripažintas padaręs nusikalstamą veiką, laisvę suvaržyti neribotam laikotarpiui. Toks ilgalaikis asmens laisvės suvaržymas ne tik pažeidžia jo teisę į laisvę, bet ir paneigia bet kokią laisvės atėmimo bausmės prasmę, nes galima situacija, kai asmuo atlieka visą jam priklausančią bausmę dar prieš pripažįstant jį kaltu dėl atitinkamos nusikalstamos veikos. Atsižvelgiant į tai, tikslinga grąžinti į BPK nuostatą, jog baudžiamojo proceso metu suėmimo negalima taikyti ilgiau nei du trečdalius didžiausios laisvės atėmimo bausmės, numatytos už sunkiausią nusikaltimą, kuriuo kaltinamas suimtas.

Paskyrus namų areštą, suvaržomos įtariamąjo galimybės trukdyti bylos tyrimui, padaryti naujas nusikalstamas veikas, pasislėpti nuo tyrimą atliekančių pareigūnų. Baudžiamojo proceso kodekso 132 straipsnis nustato įpareigojimus įtariamajam nustatytu metu būti savo gyvenamojoje vietoje, nesilankyti viešose vietose ir nebendrauti su tam tikrais asmenimis, tačiau šis sąlygų spektras galėtų būti išsamesnis, turėtų būti numatyti įvairesni draudimai įtariamajam: draudimas bendrauti telefonu, naudotis internetu, siųsti pašto siuntas ir naudoti kitas ryšio priemones.

Baudžiamojo proceso kodekso 132¹ straipsnyje nenurodyta, kokiam terminui gali būti skiriama kardomoji priemonė įpareigojimas gyventi skyrium nuo nukentėjusiojo, tačiau atsižvelgiant į tai, kad būtina nuolatinė ir šios kardomosios priemonės tikslingumo kontrolė, tikslinga būtų įstatyme nustatyti kardomosios priemonės įpareigojimo gyventi skyrium nuo nukentėjusiojo taikymo trukmę.

Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymas nustato specifines procesines prievartos priemones, kurios būtent susijusios su smurto artimoje aplinkoje prevencija, tačiau jokios konkrečios šių priemonių skyrimo tvarkos, kreipimosi dėl šių priemonių skyrimo ir proceso nereglamentuoja, todėl būtina įstatyme nustatyti šią tvarką, šio įstatymo nuostatas derinant su Baudžiamojo kodekso ir Baudžiamojo proceso kodekso nuostatomis.

Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymo 5 straipsnio 2 dalis numato, kad dėl smurtą patyrusio asmens apsaugos užtikrinimo priemonių, t. y. įpareigojimo smurtautojui laikinai išsikelti iš gyvenamosios vietos, jeigu jis gyvena su smurtą patyrusiu asmeniu; įpareigojimo smurtautojui nesiartinti prie smurtą patyrusio asmens, nebendrauti, nieišskoti ryšių su juo, gali būti kreipiamasi į ikiteisminio tyrimo teisėją tik tuo atveju, jei ikiteisminio tyrimo teisėjas neskiria Baudžiamojo proceso kodekso nustatytų kardomųjų priemonių – suėmimo ar įpareigojimo gyventi skyrium nuo nukentėjusiojo. Būtent ši nuostata trukdo operatyviai smurtautoją iškeldinti iš gyvenamosios vietos, kad būtų apsaugota auka, todėl ją būtina panaikinti ir leisti kreiptis į ikiteisminio tyrimo teisėją dėl šių priemonių taikymo nedelsiant.

LITERATŪRA

1. Bučiūnas, G., Gruodytė, E., *Ikiteisminis tyrimas: procesiniai, kriminalistiniai ir praktiniai aspektai*. Vilnius: Valstybės įmonė registrų centras, 2009.
2. Drakšienė, A., Drakšas, R., *Nepilnamečių baudžiamoji atsakomybė*. Vilnius: Eugrimas, 2008.
3. Goda, G., et al., *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras I-IV dalys*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003.
4. Goda, G., Kazlauskas, M., Kuconis, P. *Baudžiamojo proceso teisė*. Vilnius: Valstybės įmonė registrų centras, 2011.
5. Kavolis, P., *Baudžiamojo proceso įstatymas su komentarais*. Kaunas: 1933.
6. Kauno apygardos teismo 2012-01-05 nutartis, skundo Nr. S-261-81/2012.
7. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2004 m. gruodžio 30 d. nutarimas Nr. 50 „Teismų praktikos skiriant suėmimą ir namų areštą arba pratęsiant suėmimo terminą apibendrinimo apžvalga“. *Teismų praktika*. 2005, Nr. 22.
8. Lietuvos Respublikos apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymas. *Valstybės žinios*. 2011, Nr. 72-3475.
9. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 37-1341.
10. Lietuvos Respublikos Generalinio prokuroro įsakymas Nr. I-83 dėl Generalinio prokuroro 2003-04-18 įsakymo Nr. I-53 „Dėl ikiteisminio tyrimo pradžios registravimo tvarkos ir rekomendacijų patvirtinimo“ pakeitimo. *Valstybės žinios*. 2008, Nr. 69-2645.
11. Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės žinios*. 1992, Nr. 33-1014.
12. Lietuvos Respublikos policijos generalinio komisaro 2012 m. sausio 31 d. įsakymu Nr. 5-V-84 patvirtinto policijos pareigūnų reagavimo į pranešimus apie smurtą artimoje aplinkoje tvarkos aprašas. *Valstybės žinios*. 2012, Nr.16-740
13. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. *Valstybės žinios*. 1995, Nr. 40-987.

PROBLEMATIC ASPECTS OF PRETRIAL MEASURES

Ausra Vingilė*

Kaunas District Court, Lithuania

Summary

Only the judge of pretrial investigation imposes three strictest remands, i.e. detention, home arrest and obligation to live separately from the victim.

Detention limits both the person's physical freedom and the movement freedom, communication and intercommunication freedom, that is a remand restricting the human rights most of all. The Criminal Procedure Code (Article 127) establishes the biggest permissible terms of application of detention. This limitation disappears when the case goes to court and detention can be continued for unlimited period. That creates prerequisites for the freedom of the person who has not been recognized as committed offense to be restricted for unlimited period which can be the same or even longer than imprisonment, The law also does not provide for the judge seeing that it is not expedient to impose the strictest remand to impose at his own initiative other milder remand.

Home arrest is one of the sorts of the remands limiting the Constitutional right to freedom. Article 132 of the Criminal Procedure Code establishes that the obligation for the suspect on the established time to stay in his place of residence, not to visit public places and not to communicate with certain persons, however, more various prohibitions ought to be provided for in the law as the prohibition for the suspect to communicate by telephone, use internet, send parcels post and use other means of communication.

Since 2004 a new remand was legalized – the obligation to live separately from the victim. By this remand the suspect can be obliged not to visit certain places where the victim or persons living with him are, not to communicate directly, through other persons and with the help of technical means, not to look for ties with the victim and the persons living with him. Article 132¹ of the Criminal Procedure Code does not provide for what term this remand can be imposed, so the duration of applying home arrest depends on the presence of application basis, case circumstances, decisions of the public prosecutors or court. However, the permanent control of expediency of this remand is also necessary, so the establishing of terms of this remand in the law would be necessary.

The law of protection from violence in close environment has consolidated a new concept – close environment. In the event of establishing the fact of violence in close environment these measures of ensuring protection of the person who has experienced violence are imposed. In the law in effect at present rather many cracks and obscurities are present, the law has not been concerted with the provisions of the Criminal Code and Criminal Procedure Code.

Keywords: remand, judge of pretrial investigation, close environment, measures of ensuring protection of the person who has experienced violence.

Aušra Vingilė*, Kauno apylinkės teismo teisėja. Mokslinių tyrimų kryptis: baudžiamoji teisė, baudžiamojo proceso teisė, ikiteisminio tyrimo teisėjo funkcijos.

Aušra Vingilė*, pre-trial judge of Kaunas District Court. Areas of research: criminal law, criminal procedure, functions of pre-trial judge.

EFFICIENCY OF FACTORS MOTIVATING PROFESSIONAL ACTIVITY: STUDY OF POLICE OFFICERS' ATTITUDE

Kęstutis Vitkauskas*

*Mykolas Romeris University Faculty of Public Security Department of Police Activities
V. Putvinskio str. 70 LT - 44248, Kaunas.*

Tel. (8-37) 303 643

E-mail: k.vitkauskas@mruni.eu

Annotation. The article examines efficiency of system of stimulation of police officers' motivation for work. Based on analysis of the results of empirical research there is examined efficiency of factors motivating activity of officers – work organization, work conditions, wage, and stimulation.

The conclusion is made in the article that the means of motivation applied in the police institution do not allow creation of united system connecting all fundamental aspects of personnel motivation, and factors related to employees expectations to feel satisfaction in profession and work performed do not motivate the activity of officers properly.

Keywords: motivation system; police organization; motivating factors.

INTRODUCTION

Motivation is the mean with help of which managers can settle work relationship in an organization. When managers know what stimulates officers for work, they can adapt different motivating factors insomuch that to stimulate people working more effectively. In order to improve administration of activity of police institution it is topical to know what factors are important personally to officers in professional activity.

In *Strategic plan of police activity for 2012 -2014* there is an obligation „to create assumptions for creation of attractive, motivated and efficient police system“.¹ However implementation of these objectives is impeded by few ingrained problems. One of them is that after restoration of Lithuanian independence, for a long time more attention were given to detection of criminal acts than to management of human resources and development of factors motivating police activity. Also the situation was impeded by incoming economical crisis that influenced budgeting of judicial system institutions and personnel policy. At the end of 2008 police leaders acknowledged that „there is no common operative and efficient system of employees' motivation created, wage, stimulation means are not related to evaluation of employees and career planning, therefore big part of investigators of public

¹ Policijos departamento prie vidaus reikalų ministerijos 2012-2014 metų strateginis veiklos planas.<http://www.policija.lt/get.php?f.9343> [žiūrėta 2013-01-12].

police, patrols are transiting to other positions or leaving police system at all². The **objectives** determined to police institution and problems mentioned stimulate examination of motivation system of statutory services by revealing efficiency of factors motivating activity of officers. Perception of motivating factors and motivation process make presumptions for prediction and satisfaction of the main needs of working people; research of employees' motivation, suitable institutional motivating means can stimulate professionalism and efficiency of the service.

The goal of the study: based on empirical research to reveal efficiency of factors motivating police officers. To this end there are analyzed groups of officers' activity motivators – wage, work content and conditions, social guaranties, stimulation systems. By this article the author is striving to give information to administrations of Lithuanian statutory services how to create a system motivating officers in accordance to employees needs more properly.

In the article there was applied **method** of analysis of scientific literature, normative documents. Also it was based on the results of the questionnaire performed in May of 2012 by the author and intended for determining of importance of motivating factors to officers' work. The research was attended by police officers of Kaunas County. Population of the research was 1730 officers, 160 of them answered the questionnaire. Respondents had to evaluate the statements presented in the questionnaire, every one of which was intended to reveal a single possibly motivating aspect. Respondents had to mark the importance of the statement in scale of 10 points. In the scale, 1 means the statements mentioned are absolutely non-important, 10 means very important. Summarized results of this scale had to reveal officers' expectations related to motivation aspects expressed in the statements. Analogically, officers had to evaluate how the aspects mentioned in the statements are corresponding real situation. All the statements presented in the questionnaire were divided into thematic dimensions. The questionnaire was analyzed by contrasting the importance of the statement (officer's expectation) to practical correspondence (reality) and conditionally evaluating the difference between them as a reserve of possibilities of development of officers' activity motivating factors application. The article presents the **results** of the questionnaire related to this study only.

² Lietuvos policijos generalinio komisaro 2008 m. gruodžio 31 d. įsakymas Nr. 5 –V -823 Dėl viešosios tvarkos palaikymo ir nusikalstamų veikų prevencijos funkcijų decentralizavimo ir nusikalstamų veikų atskleidimo ir tyrimo funkcijų persikirstymo programos patvirtinimo. www.policija.lt/index.php?id=2796 [žiūrėta 2012.05.15].

FACTORS IMPORTANT WHILE WORKING IN INTERNAL SERVICE

Individual perception and evaluation of factors stimulating professional activity reflects the values of working people and influence their decisions and actions. Such values are important to work of institutions; therefore in order to improve administration of the office it is desirable to pay attention to them. On the other side, institutional values which are revealed through organizational structures, behavior, management and stimulation systems are influencing the values of individuals working in these institutions as well.³ Inconsistency of organizational and employees' values stimulates formation of vague values and environment of ambiguity, makes the presumptions for administrative corruption, nepotism, breach of the rules incompetency.⁴

To determine the relation between personal and organizational values, the intention was in the research to find out what factors officers are relating to the expectations to feel satisfaction in profession and work performed and, contrary, what factors are demotivating employees.

The research results (see Table 1) show that the most important to officers are wage, work content and social guarantees, and the least important is a factor of *public status*.

Table. 1. Distribution of averages of respondents' answers to the question „Let evaluate how important to you personally the following factors are while working in internal service“ in points and distribution of answers to the question „Which three factors affect your activity negatively?“ (percentage)

Motivating factors	Importance (points)	Demotivating factors	Importance (percent)
Wage	9, 1	Inadequate wage	68,2,
Interesting work (work content)	8, 82	Bad work conditions	42, 6
Social guarantees	8, 80	No response on work performed	32, 7
Work conditions	8, 7	Constant tension at work	28, 4
Good relationship with leaders and colleagues	7, 8	Vague, inexact orders of leaders	18, 5
System of employees' stimulation	7, 7	Negative public opinion	16, 0,
Desire for development	7, 4	Unqualified management	14, 8
Security of work place	7, 25	Features of leader's character	12, 6
Career possibilities	7, 2	Frequently changing legislation	5, 4
Public status	6, 1	Relationship with colleagues	4, 3

For some time past there are about 28, 9 percent women working in Lithuanian police (in 1995 there were only 3,4 percent), therefore it is purposeful to mention the factors important to female officers separately. For women in professional activity the most

³ Quinn, R. E., Rohrbaugh, J. A competing values approach to organizational effectiveness. *Public productivity review*, 1981, No. 5, p. 122 -140.

⁴ Denhardt, R.B. *Viešųjų organizacijų teorijos*. Vilnius: Algarvė, 2001, p. 238.

important are *work content* (9,2 points), *work conditions* (8,95), *security of work place* (8, 8 points), *desire for development* (8,78). Wage is only on the 4th place (8,15 points). Despite the social status is indicated in the last place by women also, it is more important to women than to men – 6,8 points. Thus, in summarizing it could be stated that factors important to officers are related to work content and satisfaction of personal interests.

During the research the respondents indicated 3 main factors that affect their working activity negatively. The factor affecting activity of officers most negatively (82,4 percent of them men) is inadequate wage. This factor is especially topical for younger officers. Bad work conditions affect negatively more than 40 percent of officers (63 percent of them women). It should be noted, that the employees having longer experience are more disappointed in bad work conditions. The attention should be paid to the fact that many officers are disappointed in factors related to management aspects and personal characteristics of leaders. Comparing these factors to the factors important for state career officials, a particular difference of valuables is noticed. The most important factors to career officials are *desire for development* (9, 0 points), *interesting work* (8, 9 points) and *good relationship with managers and colleagues* (8,8 points). While *wage* is only on the 5th place (8, 7 points). Also, *social guarantees* (8, 2 points) and *work conditions* (8, 1) are not that important to them. It is interesting that importance of *public status* (5, 8 points) is evaluated by career officials even less than by police officers. Career officials as the most demotivating factors indicate *inadequate wage* (48 percent), *too high bureaucracy* (44 percent) and *constantly changing legislation* (29 percent).⁵ Unambiguous evaluation of differences of valuables of both groups of officials without additional researches is difficult, however it is presumable that they can be determined by variety of functions performed by state service institutions, work conditions, career possibilities and other factors.

Perception of factors underlying to officers as their expectations, related to satisfaction in professional activity, the difference between different factors (expectations) and their congruence in reality can be evaluated conditionally as expression of inconsistency of personal and organizational values and a reserve for development of these factors in organizations.⁶

⁵ Palidaukaitė J., Segalovičienė I. Valstybės tarnautojų motyvacijos profilis Lietuvoje: empirinio tyrimo rezultatų analizė. *Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai*, 2008, Nr. 47, p.73 – 90.

⁶ Adamonienė R., Seniutienė D., Vitkauskas K. Compatibility of the Values of the Institution and its Employees: Case of the Lithuanian Police. *Human Resources Management & Ergonomics*, 2012, Volume.7, p. 1 – 12.

MOTIVATING EFFECT OF FACTORS IMPORTANT IN ACTIVITY OF POLICE OFFICERS

In striving to reveal better the aspects which mostly influence formation of police officers' attitude towards the activity performed, in the research there was detailed evaluation of single factors – wage, work conditions and organization, social guarantees, stimulation system.

Wage. One of the most universal factors motivating people for work is wage.⁷ Wage reflects not only the value of professional activity in broader context, but also is a part of image of profession, and referring to this the opinion is being formed on status of profession.⁸ The structure of the wage of state officials is established in *the Law on state service*: basic salary, premiums and allowances, of which the basic salary is the most important, determining the size of all other components. It is determined by multiplying an appropriate coefficient of basic salary by the size of basic salary.

In the research there was a striving to find out how the wage and system of wage determination motivates officers for professional activity (see Table 1).

Table 1. Evaluation of wage as factor motivating for work

Expectation	Wage as factor motivating for work	Congruence	Difference
9,17		4,44	4,73
9,1	My wage corresponds my work load	4,94	4,16
9,8	Wage received allows satisfaction of my material needs	4,22	5,58
9,08	My wage allows me feeling that my profession is valued in the state.	3,6	5,48
8,66	My wage allows me to feel social respectability and independence	3,7	4,96
9,18	Wage received stimulates me to endeavor to perform my functions well.	5,5	3,68
9,2	Categories of police positions and coefficients of basic salary correspond work load and work character of officers	4,72	4,48

The research results reveal that police officers evaluate the wage first as the source of satisfaction of their existential needs (expectation - 9,8 points). The wage is evaluated little bit less (8,66 points) as guarantee of consolidation of social status and prestige in society. On the other hand, respondents clearly relate the wage with both prestige of police profession and state's attitude towards their work (9,08 points). Evaluation of men and women while comparing statistical data does not differ significantly. While evaluating attitude of officers towards the wage in these aspects, we see, that for many officers the wage limits a satisfaction of material needs and this does not allow them to feel respectably in a society (difference

⁷ Bučiūnienė I. *Personalo motyvavimas*. Kaunas: Technologija, 1996.

⁸ Riley D. *Public Personnel Administration*. Harper Collins college Publisher. 2001, p. 68.

between expectations and congruence makes even 5,58 points). Perception that low wages partially reflect state's attitude towards their profession can debase significance of professional activity. Conviction of officers that the wage does not correspond work load (difference 4,16 points), referring to J.S. Adams' theory of justice, allows considering such wage as „wrong“ and influencing quality of activity of officers.⁹ Besides, it should be highlighted that disappointment of employees in the wage, however, is not a very demotivating factor because the difference between expectations and congruence of the statement „*Wage received stimulates me to endeavor to perform my functions well*“ (3,68 points) is the least between all the dimensions which allows assumption that officers' attitude towards their work is affected by other factors as well.

Attention should be paid on the fact that many officers are skeptically evaluating principle of determination of basic salary,¹⁰ stating that categories of police positions and coefficients of basic salary are not corresponding exactly the work load and character, despite, in their opinion, such conformity is very important. Analysis of basic salaries shows that their differences are determined by abundance of special non military ranks (11 ranks) and non-proportional distribution of coefficients of basic salaries. For example, coefficients of the basic salaries of the categories 1 to 10 increase very insignificantly, from 3 to 4, 8, i.e. only within the pale of two points, and for the categories 11 to 20 the coefficients are changing within the pale of almost 8 points, from 5,2 to 13. This means, that in case of vertical career (promotion), when officers of lower pack are given higher category, their basic salary would increase in about 100 Lt, and for officers with higher categories the increase would be about 350 - 400 Lt. The assumption can be made, that existing system of salary determination legitimates illogical gap between the officers of highest and lowest positions. It is assumed, that such principle of determination of basic salary to the officers of lower pack does not increases the motivation for endeavor to work well and seek for higher category, because after increase of category the wage increases very insignificantly. It is presumable, that decrease of the number of position categories by increasing the coefficients of salaries accordingly would soften differentiation of the wage and better motivate officers for work.

⁹ Targamadžė V. *Švietimo organizacijų elgsena*. Kaunas: Technologija, 1996, p.88.

¹⁰ Basic salary is determined in accordance to position's category (20 categories) and is the same for all positions of the same category. The size of basic salary is calculated by applying coefficient of basic salary (its variation from 2,35 to 13,0). The unit of coefficient of basic salary is of the size of minimal monthly salary established by the Government (further –MMA). The size of basic salary is calculated by multiplying corresponding coefficient of basic salary by MMA. Categories of particular position in accordance to the groups of institutions and a post held are determined with reference to the decision No.684 dated 20 May 2002 of Government of Lithuanian Republic

The research of officers' attitude towards components composing the wage – premium for rank and experience – revealed that these premium are not very motivating for staying in the service as long as possible, especially to work better. The statements „*Premium received for experience obliges for striving to perform functions as well as possible* “ and „*Size of premium for service experience motivates to stay working in service* “ have expectations 5,8 and 6,5 point accordingly, and their congruence – 4,2 and 6,3 points. On the other hand, the order of determination of premium for experience is very topical to employees (8,1 points), however, its congruence (3,5 points) shows, that it does not satisfy the officers. It should be assumed that the order of determination of these premium, when premium of 3 percent is given every three years, contravenes the principle of growth of consistent wage, therefore it is more purposefully to increase the premium by 1 percent every year.

The research results show that premium for qualification category is evaluated by officers as a strong motivating factor (see Table 2).

Table 2. Qualification category of officers as factor motivating for work

Expectation	Qualification category of officers as factor motivating for work	Congruence	Difference
9,28		5,97	3,31
9,2	Premium for qualification category is a factor motivating for raise of professional qualification.	6,56	2,64
9,06	Premium for qualification category objectively corresponds professional preparation of the officer	5,78	3,28
9,5	Premium for qualification category is always transparent and objective	5,88	3,62
9,36	I think that the officer always can expect getting higher qualification for the work well done	5,68	3,68

Difference between expectation and congruence of the first statement in the Table (2, 64 points) allows the statement, that premium for categories influences officers reasonably. On the other hand, proportion of all other statements' expectations and congruencies (differences exceed 3 points) reveals the problems of conferring of categories related to transparency of their conferring, objectivity and so on. This is confirmed by conviction of respondents that reception of higher category not always can be expected for qualified work (difference – 3,68). It is assumed that concern of officers regarding the objectivity of conferring of categories is increased by the fact that premium for them depends on financial situation of offices – when lacking resources, confer of higher qualification categories is limited.

In summarizing we could state that system of the payment for work has to play stimulating role: the wage has to be paid in time and ensure feedback to work performed, leaders have to understand stages and benefit of management of human resources, perceive

peculiarities of forms of the wages and the necessity for employees' motivation in the office in order to establish the most efficient wage system.

Social guarantees of officers. Decision of many people to choose a profession of policeman is determined by the expectation to use social guarantees warranted by the state.¹¹ Officers are confident that peculiarities of their professional activity requires exceptional social guarantees as well (expectation - 9, 02 points). However, in opinion of many officers, existing system of social guarantees as motivator is inefficient (reality – 5, 2 points). Disappointment in this system is increased by inability to use even the means of social security given by the state. The conclusion should be made that many privileges established in legislation are not applied properly (see Table 3).

Table 3. Social guarantees as factor motivating for work

Expectation	Social guarantees	Congruence	Difference
8,68		5,47	3,21
9,02	System of social guarantees strongly motivates for work;	5,2	3,82
9,6	I can use really all the guarantees given by the state.	4,2	5,4
7,1	Vacation of police officers are exceptional and motivating work of officers.	5,56	1,54
7,32	Dependence of duration of vacation on experience stimulates to stay working in police;	7,26	0,06
9,32	I can always get vacations on time I chose;	6,3	3,02
8,5	I'm satisfied in provided health services;	4,06	4,44
9,16	Knowing that in case of illness or trauma I will be cared properly stimulates me for intensive work.	4,28	4,88
9,1	Mechanism of officer's pension determining objectively evaluates activity of officers;	4,92	4,18
9,08	Waiting for pension makes me stay in service and don't look for another job.	7,5	1,58

In striving for detailed evaluation of efficiency of social guarantees, separate components comprising system of guarantees were discussed in the research (table represents summarized statements).

Vacation of officers. With reference to peculiarities of activity of statutory officers, they are given the right for longer vacation than other state officials, which allows treating it as a form of the social guarantees. The fundamental characteristic of vacation of statutory officers is the right of the leader to recall the officer from the vacation without his/her agreement.¹² The research results show that police officers do not value the vacation as somehow exceptional and therefore they do not consider it as important social guarantee and factor

¹¹ Vitkauskas K. Policijos pareigūnų teisės į didesnę socialinę apsaugą pagrįstumas//Jurisprudencija. 2003.T.49(41).

¹² Lietuvos Respublikos vidaus tarnybos statuto patvirtinimo įstatymas. *Valstybės žinios*, 2003, Nr. [42-1927](#) ;

motivating for better work (expectation – 7, 1 points). We have to agree to this opinion because while comparing vacations of statutory officials and those of career, it should be stated that duration of vacations practically is the same. Dependence of duration of vacation on experience is well valued by the officers (especially elder), this is confirmed by small difference between expectations and reality (0, 06 point). On the other hand, officers often can't choose a desirable time for vacation and this becomes a particular problem to them (difference between expectation and congruence -3, 02 points). This situation is especially negatively valued by women and elder officers.

Health security. Health security is the area which is topical and important to officers, however it raises a big disappointment (common difference of dimension of expectations and reality – 4, 45 points). It is topical to officers to get qualified medical care (expectation - 8, 5 points), but in reality they are lacking it very much (difference - 4, 44 points). Very important factor demotivating activity of officers is their disbelief in state's help in case of misfortune (difference between expectations and congruence - 4, 88 points). These are the highest differences between expectations and congruencies, revealing disappointment of officers in medical services. It is supposed that negative attitude of officers is determined by changes of legal regulation of health security of statutory officers, liquidation of special medical institutions and paid services.

Pension of officers. Redundancy pay and pensions are between the most important social guarantees for officers. They should be evaluated not only in aspect of economical influence but in moral as well – this is the evaluation of employee's activity during the all period of his/her service. The research results show that pension to police officers is a very important motive to stay in service (expectation – 9,08 points). Many officers, especially elder ones, are tended not to leave the service because of this reason. However it is needed to be acknowledged, that the order of pension coefficient when it makes only 20 percent of the wage is not acceptable for working people and this does not allow them to identify pension as very important motivator. In that case, waiting for pension may become passive and demotivating, non-indulging in work.

Work organization and work conditions. Work content, its organization, definition of functions performed, stability are forming officers inner attitude towards work performed most of all. The research results allow stating that activity of officers is not clearly regulated and stabile, performance of additional tasks increases workloads which influences quality of activity (see Table 4).

Legitimacy of functions performed by police, i.e. how their performance is based on financial and human resources remains the subject of different discussions for few years.¹³ The opinion is imparted that police stations are given many functions unrelated to their activity.¹⁴ Without enough resources or new positions for performance of additional functions, work loads and input of human resources are increasing. For example, implementation of the *Law on Security against violence in the close environment* without additional budgeting requires redistribution of resources available and tasks of employees.

Table 4. Work organization and conditions as factor motivating for work

Expectation	Functions performed and work organization.	Congruence	Difference
9,23		6,86	2,37
9,1	My functions are clearly regulated in description of the position;	5,46	3,64
9,24	Leaders do not stint us with indirect tasks;	6,66	2,58
9,7	Work loads allow qualitative performance of all tasks;	6,44	3,26
9,2	Lucidity and definition of tasks stimulates good performance of work;	5,24	3,96
9,28	Work conditions in police office positively placate for work;	6,1	3,18
9,28	Leaders care of improvement of work conditions of officers;	5,52	3,76
8,86	There are enough technical means in police office that are needed for qualitative performance of my functions;	6,32	2,54
9,2	Work conditions have improved in police station in the last 5 years.	6,29	2,91

Attitude of officers towards activity is also influenced by work conditions, which are related to physical, psychological environment and level of autonomy of working person. Security of work conditions depends on the size of assignments, their rational use, efficient management of human resources and implementation of the means foreseen. Police budget of 2012 in comparison with 2008 decreased by very 24,9 percent, therefore accordingly less resources are given to improvement of physical work environment as well. For renovation of police offices in 2011 investment of 14,8 million Litas were given (about 2,3 percent of budget).¹⁵ In 2012 similar sum was given for renovation of buildings, however it are not enough, therefore the shape of many police offices and stations is unsatisfactory. It is important to officers that work conditions placate positively for work (expectation - 9,28 points), however in practice this expectation remains unrealized (congruence - 6,1 points): work conditions in police offices was not improved much in the last 5 years, officers are not

¹³ Vitkauskas K. Lietuvos policijos pareigūnų motyvacinių veiksmų analizė. *Viešoji politika ir administravimas*. 2012, t. 11, Nr. 3, p. 380

¹⁴ Mečkauskas V. Policijos veiklos kontrolės turinio problemos: struktūrinis aspektas. *Jurisprudencija*, 2005, t. 76 (68), p. 77 -89.

¹⁵ Policijos departamento prie Vidaus reiklų ministerijos. Pažyma apie policijos įstaigų veiklą ir nusikalstamumą per 2011 metus. <http://www.policija.lt/index.php?id=2875> [žiūrėta 2012-02-17]

properly equipped by technical means. In motivation point of view it is important that employees do not see significant efforts of leaders to improve work environment, which would be evaluated as human factor related to the striving to satisfy needs of officers. Thus, the conclusion could be made that physical environment of officers is low motivating for work and does not form positive attitude towards work per se.

Stimulation of officers. Stimulation is a concurrent element of evaluation of every officer work and external motivator to work in service as well. In the Article 23 of the *Statute* there are consolidated two legal principles of officers' stimulation: 1) for perfect and exemplary service, and 2) for participation in disclosure of criminal activity which harms state's property. In aspect of stimulation system as factor motivating for work, a variety of stimulation means, their correspondence to merits and size of cash awards are topical to the officer. Functionality of stimulation system is partially represented by the fact that total number of officers awarded decreased almost twice in period of 5 years.¹⁶ Police officers are practically stimulated in the framework of the institution – by testimonials of leaders and general commissar, awards of higher institutions are exceptionally rare.¹⁷ The results of the study reveal that expectation of officers to be awarded for good work pro rata is high, however, the stimulation and awarding system applied in the institutions of internal affairs does not satisfy officers (see Table 5).

Table 5. Stimulation of police officers as factor motivating for wor.

Expectation	Stimulation of police officers.	Congruence	Difference
9,42		5,94	3,48
9,38	It is very important to be stimulated for work well done;	6,54	2,84
9,2	Existing forms of stimulation (award) - acknowledgement, cash prizes, memorial gift – motivates for good work;	6,36	2,84
9,2	Leader's acknowledgement is awarded to officers not formally but for the endeavors to perform their work qualitatively;	6,1	3,1
9,5	Studying and vacation for studying are paid by employer in full or partially;	4,2	5,3
9,7	I'm satisfied in stimulation system applied in my work;	4,1	5,6
9,58	It is needed to try working good because functions well performed can be positively evaluated by leaders;	7,1	2,48
9,22	Leaders of police station are always stimulating for work well done;	5,08	4,14
9,6	While working I can always expect some help and advice from my leaders.	8,1	1,5

¹⁶ Lietuvos policijos veikla 2011 metais. http://pd.policija.lt/images/pd/2011_ataskaita_visuomenei.pdf [2012.05.21]

¹⁷ Vitkauskas K. Lietuvos policijos pareigūnų motyvacinių veiksmų analizė. *Viešoji politika ir administravimas*. 2012, t. 11, Nr. 3, p. 388.

Summarizing it could be stated that the system of stimulation and award of police officers is inefficient and does not create assumptions for increase of officers' motivation to work. In striving for development of this system, it is purposeful to foresee by the law the possibilities of officers' loyalty and stimulation, to complement the means of stimulation by more individualized mechanisms of compensation, that are possessed by police systems of other countries: financing of studies; reduced banking credits for accommodation; reimbursement of insurance services; support to family members, for example, free vouchers to camps, holiday homes, buying of school supplies and so on.

Evaluation of motivation system. The results of the research allow stating that expectations of police officers to have efficient motivating system in internal service are high (see Table 6). It is supposed that this provision is determined by intuitive desire of employees to work in the organization where the work of the officers would be both evaluated and stimulated properly.

Table 6. Evaluation of efficiency of police officers motivation system

Expectation	Efficiency of police officers motivating system	Congruence	Difference
9,17		4,91	4,26
9,2	Efficient motivating system in internal service is a warranty of qualitative work of officers.	5,8	3,4
9,6	Efficient system of motivation is functioning in police office	4,58	5,02
8,86	Officers' motivation system is well understandable and known to me	5,1	3,74
9,04	Employees motivation is given enough attention in the police office where I'm working	4,18	4,86

Motivation efficiency in their station is more actual to officers (9,6 points), than in the internal system generally. This is understandable because motivation system applied in own organization directly concerns the activity of the officer and due to this it is more actual to the person. It is important for police officers (expectation - 8,86 points) to understand motivation system and possibilities of application of separate means of stimulation, however this expectation is not implemented in full (difference - 3,74 points). The assumption should be made that police offices are still lacking open and public discussion of methods of officers' stimulation, not enough information on peculiarities of motivation system in statutory service. Big difference between expectation to have efficient motivation system in police institution and reality (general difference of dimension - 4,26 points) shows disappointment of officers in existing motivation system. The fact that motivation of officers is valued more critically in stations than in police institution generally allows assumption, that leaders of the offices do not avail to the end all possibilities of stimulation given to them.

Conclusions

The research performed showed that officers of Lithuanian police consider as important in professional activity such factors as wage, job content, social guarantees, work conditions and other. The most demotivating factors to officers are inadequate wage, bad work conditions, absence of the response on the work performed. Factors important to officers should be evaluated as their expectations related to satisfaction in professional activity, and difference between expectations and reality should be evaluated as expression of inconsistency of personal and organizational values and a reserve of development of these factors in organizations.

Analysis of officers' attitude towards the factors important to them showed that the means of motivation applied in the police institution does not allow creation of united stimulation system connecting all fundamental aspects of personnel motivation, and factors related to employees expectations to feel satisfaction in profession and the work performed (wage, social guarantees, work conditions and other) do not motivate the activity of officers properly.

REFERENCES

1. Adamonienė R., Seniutienė D., Vitkauskas K. Compatibility of the Values of the Institution and its Employees: Case of the Lithuanian Police. *Human Resources Management & Ergonomics*, 2012, Volume.7, p. 1 – 12.
2. Bučiūnienė I. Personalo motyvavimas. Kaunas: Technologija, 1996.
3. Denhardt, R.B. *Viešųjų organizacijų teorijos*. Vilnius: Algarvė, 2001, p. 238.
4. Lietuvos Respublikos vidaus tarnybos statuto patvirtinimo įstatymas. *Valstybės žinios*, 2003, Nr. 42-1927 ;
5. Lietuvos policijos generalinio komisaro 2008 m. gruodžio 31 d. įsakymas Nr. 5 –V -823 *Dėl viešosios tvarkos palaikymo ir nusikalstamų veikų prevencijos funkcijų decentralizavimo ir nusikalstamų veikų atskleidimo ir tyrimo funkcijų perskirstymo programos patvirtinimo*. www.policija.lt/index.php?id=2796 [žiūrėta 2012.05.15].
6. Lietuvos policijos veikla 2011 metais. http://pd.policija.lt/images/pd/2011_ataskaita_visuomenei.pdf [2012.05.21]
7. Mečkauskas V. Policijos veiklos kontrolės turinio problemos: struktūrinis aspektas. *Jurisprudencija*, 2005, t. 76 (68), p. 77 -89.
8. Palidauskaitė J., Segalovičienė I. Valstybės tarnautojų motyvacijos profilis Lietuvoje: empirinio tyrimo rezultatų analizė. *Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai*, 2008, Nr. 47, p.73 – 90.
9. Policijos departamento prie vidaus reikalų ministerijos 2012-2014 metų strateginis veiklos planas. <http://www.policija.lt/get.php?f.9343> [žiūrėta 2013-01-12].
10. Policijos departamento prie Vidaus reikalų ministerijos. Pažyma apie policijos įstaigų veiklą ir nusikalstamumą per 2011 metus. <http://www.policija.lt/index.php?id=2875> [žiūrėta 2012-02-17]
11. Quinn, R. E., Rohrbaugh, J. A competing values approach to organizational effectiveness. *Public productivity review*, 1981, No. 5, p. 122 -140.
12. Riley D. *Public Personnel Administration*. Harper Collins college Publisher. 2001, p. 68.

13. Targamadžė V. *Švietimo organizacijų elgsena*. Kaunas: Technologija, 1996, p.88.
14. Vitkauskas K. Policijos pareigūnų teisės į didesnę socialinę apsaugą pagrindumas//Jurisprudencija. 2003.T.49(41).
15. Vitkauskas K. Lietuvos policijos pareigūnų motyvacinių veiksnių analizė. *Viešoji politika ir administravimas*. 2012, t. 11, Nr. 3, p. 380

PROFESINĘ VEIKLĄ MOTYVUOJANČIŲ VEIKSNIŲ EFEKTYVUMAS: POLICIJOS PAREIGŪNŲ POŽIŪRIO TYRIMAS

Kęstutis Vitkauskas*
Mykolas Romeris universitetas

Santrauka

Straipsnyje nagrinėjamas policijos pareigūnų motyvacijos dirbti skatinimo sistemos efektyvumas. Empirinio tyrimo rezultatų analizės pagrindu nagrinėjama pareigūnų veiklą motyvuojančių veiksnių – darbo organizavimo, darbo sąlygų, darbo užmokesčio, paskatinimo - efektyvumas.

Tyrime daroma išvada, kad policijos institucijoje taikomos motyvavimo priemonės neleidžia sukurti vieningos sistemos, jungiančios visus pagrindinius personalo motyvavimo aspektus, o su darbuotojų lūkesčiais jausti pasitenkinimą profesija ir atliekamu darbu susiję veiksniai tinkamai nemotyvuoja pareigūnų veiklos.

Pagrindinės sąvokos: motyvacijos sistema, policijos organizacija, motyvuojantys veiksniai.

Kęstutis Vitkauskas*, Mykolas Romeris universiteto Viešojo saugumo fakulteto Policijos veiklos katedros docentas. Mokslinių tyrimų kryptys: policijos veikla, vaikų teisių apsauga, nepilnamečių nusikalstamumo prevencija.

Kęstutis Vitkauskas*, Mykolas Romeris University, Faculty of Public security, Department of Police activity, assoc. professor. Research interests: Police activity, Police educational systems, Children's Rights Protection.

ORDNANCE OF LITHUANIAN POLICE OFFICERS WITH SERVICE UNIFORMS: THE RIGHTS AND POSSIBILITIES OF THEIR USE

Kęstutis Vitkauskas*

*Mykolas Romeris University Faculty of Public Security Department of Police Activities
V. Putvinskio str. 70 LT - 44248, Kaunas.*

Tel. (8-37) 303 643

E-mail: k.vitkauskas@mruni.eu

Annotation. The article analyzes a problem of ordnance of police officers with service uniforms. To this end there are discussed aspects of legal regulation and administration of ordnance of officers with service uniforms and samples of courts practice.

There is taken the view that ordnance with service uniforms is a social guarantee established by the law, which cannot be denied by the lack of money or absence of post-legislation.

The conclusion is made in the article that attempts of leaders of Lithuanian police to tackle the problems of ordnance with service uniforms by the means of legislation are not efficient: systems of ordnance with service uniforms under creation do not allow satisfaction of needs of officers, therefore they are forced to tackle the problems risen with the help of the courts. It is proposed to change legal regulation of service uniforms ordnance.

Keywords: material supply of police, service uniforms, social guaranties

INTRODUCTION

In *the Statute of Internal service* (next – the Statute) there is a provision established that „according to the principle of compensation of peculiarities of internal service, the peculiarities of officers’ service (increase danger to life or health, tightened responsibility, longer working hours and different limitations related to the service) are being compensated by social guarantees determined in legislation.“¹ Article 46 of the Statute foresees the following social guarantees: officers’ ordnance with service uniform, accommodation, food, officers’ insurance and officers’ pensions, legal state help guaranteed for officers, restoration into internal service and compensations, allowances and other payments.

Purpose of ordnance of officers with service uniforms is dual: on the one hand, this is the additional social guarantee for the officer in striving to decrease his/her expenses in acquiring outfit he/she is wearing during the service; on the other hand, this is a striving of the state that officers while performing their duties would look equally and regularly, their official position and superiority would be clear, and their appearance would be apparently different from other persons. Thus, in order the officer would look properly and regularly and

¹ Lietuvos Respublikos vidaus tarnybos statuto patvirtinimo įstatymo 3 str., 7d. *Valstybės žinios.*, 2003, Nr. 42-1927.

could perform his/her duties, he/she must be supplied with full set of uniform, and when any part of that set shows wear of term of its wear expired it should be replaced with new one.

Unfortunately, in practice ordnance of officers with uniforms is dealt not so smooth. Frequent complaints of police officers and statutory service trade-unions, articles in the press due to uniform unsupplied in time reveal the extent of the problem.² The most frequently indicated reason of the problem is a decreasing financing of police: financing given to police from 2008 to 2013 decreased by total amount of 205, 3 million litas.³ On the other hand, the striving of police leaders for tackling financial problems was noticed, by changing the order of officers' ordnance with service uniforms which is not acceptable to officers.

These conditions presuppose the goal of the study – to reveal peculiarities of the system of police officers' ordnance with service uniforms. To that end the article discusses the aspects legal regulation and administration of officers' ordnance with service uniforms in period of 2003 -2013 and the samples of courts practice.

A method of analysis of legislation and police institution normative documents was applied in the article

LEGAL REGULATION AND ADMINISTRATION OF OFFICERS' ORDNANCE WITH SERVICE UNIFORMS IN THE YEAR 2003 - 2009

Service uniform of police officers of Lithuanian Republic is a set of clothes of the same form and colour that have to be worn with insignia of rank during the service, holidays, and professional and introductory training. Regular uniform raises officer's self-reliance and police image in society, therefore it is evaluated as important factor representing police activity and increasing officers' motivation. In the article 46 of the *Statute* it is established that officers are supplied with service uniform at costs of the state in accordance to the norms established by leaders of central offices of internal affairs. The leaders of these offices are establishing the order of issuance, wear and return of service uniform as well. Samples of service uniform and insignia of ranks are established by the Government. The decision of the Government of June 14, 2004 validated the samples of statutory officers' service uniforms and determined their type in accordance to their purposes: *special*, *party* and *dress* uniform.⁴ While implementing this decision, in July 19, 2004 there were validated the *Rules of wear of service uniform of Lithuanian police*

² Geraai dirbti policijai trūksta motyvacijos. *Valstiečių laikraštis*, 2007 m., lapkričio 20 d.

³ Policijos departamento prie vidaus reikalų ministerijos 2012 metų veiklos ataskaita. <http://www.policija.lt/get.php?f.12915> [žr.2013.03.15].

⁴ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. birželio 14 d. nutarimas Nr. 748 *Dėl pareigūnų tarnybinių uniformų ir skiriamųjų ženklų pavyzdžių patvirtinimo*. *Valstybės žinios*, 2004, Nr. 95-3512.

officers (next – Rules of wear of uniform), where the order of uniform wear, issuance and requirements for officers were established.⁵ Norms of service uniform wear were prepared in accordance to the functions performed by the officer and categories of patches: different uniform for primary, middle and higher patches. It was indicated in the rules, that police officers must wear regular service uniform: „person wearing creasy, dirty clothes, unlearned and slipshod shoes degrades dignity of police officers.“⁶ It is forbidden to wear service uniform with civil outfit of uniform or shoes of undetermined sample, to wear insignia of rank or other undetermined trappings. Hence, there was a striving to strengthen image of officers using legal regulation and to foresee responsibility for non-pursuance of provisions. However, determined terms of wear of separate parts of uniform set raises doubts regarding the possibilities to keep regular uniform and stay flawless all the term determined. For example, shirts are intended to officers for 2 years, jackets, trousers, summer and winter shoes for 3 years. Knowing that officers of public police are wearing uniform every day and in different situations, it is hard to believe that it will be regular all the time determined for wear. Therefore it is needed to be acknowledged that such order of wear of uniform was faulty and presupposed presumptions for bad image of police officer. The situation partially had to be softened by the *Rules of payment of monetary compensations for service uniform* established in December 24, 2004, which validated monetary payments for which it was possible to acquire uniforms on own resources.⁷ The order of general commissar of December 12, 2006 validated new *Rules of wear of uniform* where only two types of service uniforms were named: *personal* and *general special* uniforms and party uniform was not mentioned any more. Personal unifor is issued to officers for personal wear in service, and general special uniform is issued for a time wear on a purpose. Police officers are supplied with service uniforms by logistic center of Lithunian police.⁸ Evaluating these changes from the aspects of legislation hierarcht, it should be noted that they were performed by replacing provisions of Government decision with the order of general commissar.

⁵ Lietuvos generalinio komisaro 2004 m. liepos 19 d. įsakymas Nr.V-354 *Dėl Lietuvos policijos pareigūnų tarnybinės uniformos dėvėjimo taisyklių patvirtinimo* www.policija.lt/index.php?id=2796&extension=.doc&type...

⁶ Ten pat, 127 str.

⁷ Lietuvos generalinio komisaro 2004 m. gruodžio 24 d. įsakymas Nr.5-V-606 *Dėl Piniginės kompensacijos už tarnybinę uniformą mokėjimo taisyklių patvirtinimo*. <http://www.policija.lt/index.php?id=48>

⁸ Lietuvos generalinio komisaro 2006 m. gruodžio 12 d. įsakymas Nr.5-V-767 *Dėl Lietuvos policijos pareigūnų tarnybinės uniformos ir skiriamųjų ženklų apskaitos taisyklių, tarnybinės uniformos ir skiriamųjų ženklų dėvėjimo taisyklių ir tarnybinės uniformos dėvėjimo normų patvirtinimo*. <http://www.policija.lt/index.php?id=48>

At the point of the content, the norms of police officers' service uniforms wear established in 2006 were not very different from analogous norms of the year 2004 (see Table 1).

Table 1. Norms of wear of police officers (men) service uniform

Name of service uniform	Officers' of primary patch				Officers' of middle and higher patches			
	Year 2004		Year 2006		Year 2004		Year 2006	
	Amount pcs.	Term of wear (years)	Amount pcs.	Term of wear (years)	Amount pcs.	Term of wear (years)	Amount pcs.	Term of wear (years)
Cap	1	2	1	2	1	2	1	2
Winter cap	1	3	1	3	1	3	1	3
Winter coat	1	3	1	3	1	3	1	3
Summer jacket	1	3	1	3	1	3	1	3
Jacket	-	-	-	-	1	2	1	3
Trousers	2	3	2	3	2	3	2	3
Summer trousers	1	3	1	3	1	3	1	3
Jumper	1	3	1	3	1	3	1	3
Waistcoat with reflectors	1	3	-	-	-	-	-	-
Shirt with long sleeves	2	2	2	2	2	2	2	1
Shirt with short sleeves	2	1	2	2	2	2	2	1
Low shoes	1	2	1	3	1	2	1	2
Winter shoes	1	3	1	3	1	3	1	3
Boots with raised bootlegs	1	2	1	2	1	4	1	4
Outfit for training	1	4	1	4	1	4	1	4

Source: created by the author according to the Rules of wear of service uniforms of the year 2004 and 2006

The attention should be paid to the fact, that in 2006 it was not foreseen to supply the officers of primary patch with waistcoat with reflectors, the terms of wear of some parts of the uniform were: terms of wear of shirts with short sleeves increased from 1 to 2 years and terms of wear of summer shoes increased from 2 to 3 years. Meanwhile, terms of wear of shirts with short sleeves for officers of middle and higher patches decreased from 2 to 1 year, but a term for wear of jackets was extended (from 2 to 3 years). It has to be acknowledged that practically the conditions of uniform wear for officers were not improved and in some cases, especially for officers of primary patch, became worse. Most often officers of public police are not satisfied in quality of shoes, trousers, low shoes, shirts and other clothes of every day use, which does not allow keeping regular outfit for longer period of time.

In *the Rules of wear of service uniform* of 2006 there was established regulation of officer's responsibility for service uniform wear. For example, in case the officer damages (looses) service uniform, there had to be performed an official inspection in police office and the issue on officer's disciplinary responsibility and restitution had to be tackled. Having

determined officer's fault, he/she had to pay for the damage made to uniform. The attention should be paid that there no circumstances of uniform damage distinguished in the legislation (for example, during performance of official task, persecution of criminal or other circumstances of necessity present), but accent is made only on action of the officer, i.e. there is a striving for evaluation if he/she did everything to keep the uniform safe. Tackling the problem with such attitude the possibility of subjectivity and partiality becomes stronger which can be increased by such factors as bad financial situation of the office, lack of uniforms, leaders' unwillingness or inability to give additional resources and so on. Employees of police stations are often forced to cover the loss for damaged uniform, with little reference to the circumstances of its damage; therefore this order is valued very negatively by officers. Most frequently payment for damage was related to the officer's obligation to buy lacking parts of uniform set by him/her. Such practice very increased while decreasing financing of police offices and growing demands of resources saving. It is supposed that a requirement to tackle the issue of restitution for damaged uniform in all cases withdraws the aspect presumption of officer's honesty and responsibility, and presupposes preconceived provision regarding distrust in the officer.

Administration of police officers' ordnance with service uniform was performed by the Department of uniform outfit of the Lithuanian police service center (specialized police office) established in 2003.⁹ This department was assigned to calculate the need for uniform outfits and resources to buy them, to organize and perform contests of public purchases, to prepare purchase contracts, to control if manufacturing of uniform outfit conforms requirements determined and to perform other functions related to the ordnance with uniforms. The department planned general need of police institutions for service uniforms for one or few years in accordance to their need. After formation of general need and with reference to the remaining amount of uniforms at stock in the beginning of the year and given resources, the amount of uniform's elements required to be bought was determined. Successful functioning of this system was hindered by constant lack of resources intended for service uniforms. Because the annual financing given for these needs was insufficient, police headquarters had to review priorities, i.e. to supply with uniforms a half of police officers one year and next year was for the rest police stations. Thus, lack of recourses forced to decrease general need for uniforms to the size of the resources given, which not nearly allowed

⁹ Lietuvos generalinio komisaro 2003 m. balandžio 25 d. įsakymas Nr. V – 200 *Dėl Lietuvos policijos aptarnavimo paslaugų centro nuostatų patvirtinimo.*
www.policija.lt/index.php?id=2796&extension=.doc&type...

satisfaction of officers' needs. Financing decreasing for several years and constant lack of uniform (police officers were supplied with uniform by 40 – 70 percent) didn't allow formation of uniforms' reserve, therefore practically only circulating amount of uniforms was stored. Summarizing it could be stated that the system of determining norms of wear of service uniform with reference to years didn't created possibilities for ordnance of officers with uniforms in accordance to their individual needs.

ORDNANCE OF OFFICERS WITH SERVICE UNIFORMS IN 2009 -2013

Economical crisis that started in 2008 made the problem of officers' ordnance with service uniforms more complicates, therefore police leaders in striving for saving the recourses intended to uniforms were forced to look for the way out of the adversity. Implementing "*Plan of the means for decrease of police system's costs*", in July 9, 2009 there was accepted new *Concept of police officers' ordnance with service uniform* which raised the following tasks: 1) to consolidate new order of police officers ordnance with service uniform; 2) to ensure even and equal ordnance of every officer with uniform in accordance to the financial resources available; 3) to initiate changes of legislation regulating police officers' ordnance with service uniform.¹⁰ Creators of the concept expected to create more flexible order of police officers' ordnance with service uniform, which can satisfy individual needs of every officer. Provisions of this concept were detailed in new *Rules of ordnance with service uniform* validated in May 31, 2010¹¹.

Table 2. Financial norms of police officers' ordnance with service uniforms

Police officers' groups and types of financial norms	Men (Lt)	Women (Lt)
Financial norm for first dressing of students of Lithuanian police school with service uniforms	1752,08	1730,97
Financial norm for first dressing of officers of administration primary, middle and higher packs with uniform	3126,79	3140,58
Financial norm for maximal yearly dressing of officers of administration primary, middle and higher packs with uniform	312,54	323,59

The rules provided the calculation of recourses for officers' uniforms by applying differentiated financial norms: 1) financial norm for officer's first dressing with service uniform, i.e. resources for the person newly taken into the service; 2) maximal yearly financial norm intended for uniform in accordance to the recommended term for wear of

¹⁰ Lietuvos generalinio komisaro 2009 m. liepos 9 d. įsakymas Nr. 5-V-491 *Dėl policijos pareigūnų aprūpinimo tarnybine uniforma koncepcijos patvirtinimo*. www.policija.lt/index.php?id=2796&extension=.doc&type...

¹¹ Lietuvos generalinio komisaro 2010 m. gegužės 31 d. įsakymas Nr. 5 –V- 438 *Dėl Lietuvos policijos pareigūnų aprūpinimo tarnybine uniforma finansinių normų nustatymo ir tarnybinės uniformos apskaitos taisyklių patvirtinimo*. . www.policija.lt/index.php?id=2796&extension=.doc&type

service uniform; 3) yearly financial norm for uniform calculated in accordance to the financing given to police every year (see Table 2).

After evaluation of the resources intended and in accordance to the cost of separate elements of the service uniform and intended yearly monetary sum, officers are ordering needed elements of service uniform for next calendar year. After inspection of officers' service uniform condition in police offices and having asserted that it is not fit for use, officers are allowed to acquire clothes in demand for the sum of yearly resources intended for them. The officer, who hasn't used all resources intended for uniform, loses the right to use those resources next year. Summarizing we could state, that new *Rules of ordnance with service uniform* changed essentially the order of officers' ordnance with service uniforms established by the Government in 2004: instead of determination of the norms of uniforms wearing in years (when quantity of parts of uniform set was determined for the corresponding number of years) there was established new order of officers' ordnance with service uniform in accordance to the determined yearly financial norms, i.e. in accordance to the monetary amount intended to renewing of uniform for one officer every year – „officer's bag“. The attention should be paid into the fact, that in this case the ordnance with service uniforms established by the Government was changed by the legislation of lower power – the order of general commissar.

While evaluating the new order of ordnance with service uniforms in efficiency point of view it is need to be acknowledged that the goals raised in the concept, to create more flexible order of officers' ordnance with service uniforms that could satisfy individual needs of every officer, are not implemented. After new order came into force, it became impossible for officer to get full set of uniform, because his „bag“ is amounting only 312 Lt, when, for example, winter jacket costs 279 Lt., summer pants cost 120 Lt, jacket - 315 Lt, shoes - 120 Lt., winter cap – 106 Lt and so on. Thus intended yearly sum is not much bigger than one part of the uniform set. When it is needed to renew some parts of the uniform set, officers can't do that. Situation is complicated by the fact that since the year 2011 payment of compensations for service uniforms is suspended; besides, officers can't "save" unused money to another year because they are being transferred to reserve fund.¹² Due to that many officers are forced to buy service uniforms on own money. It could be stated, that such order of supply with uniforms was established in striving not for real improvement of officers

¹² Lietuvos generalinio komisaro 2011 m. sausio 11 d. įsakymas Nr. 5-V-17 *Dėl piniginių kompensacijų už tarnybinių uniformų nemokėjimo*. <http://www.policija.lt/get.php?f.7649>

material supply, but in order to „patch financial holes“, therefore, it is natural that results of the reform do not satisfy officers’ needs.

The situation forced officers to go to law regarding the ordnance with service uniforms. Deciding such cases, Supreme Administrative Court of Lithuania (LVAT - Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas) stated, that social guarantee for officers of internal service system established by the law can not be changed or limited by legislation of lower power. The Statute (law) delegates the right to leaders of internal affairs central offices, as well as duty to determine the rules of wear of service uniform. Opposite regulation of officers ordnance with service uniforms established by the law is impossible¹³. The court concluded, that the law established by imperative can be implemented in three ways: 1) by supplying with uniform; 2) by paying compensation in conditions established by legislation; 3) by making restitution due to the fact that the officer had to wear own outfit at service. In analogous case while deciding the issue regarding the payment for unsupplied uniform, LVAT highlighted, that officer has the right to refuse the uniform and request for the compensation. The issues of monetary compensations are decided by head assignment administrators in accordance to the resources available for the purpose, and not exceeding 80 percent of uniform value¹⁴. The courts judging the problems mentioned have stated that ordnance with service uniform or compensation of appropriate size instead is a guarantee established by the law, which can not be denied by the lack of resources or absence of post-legislation, because the law does not foresee that, and the Statute does not relate the ordnance with service uniforms to any conditions¹⁵.

Summarizing courts practice, it is possible to state that legislation does not foresee the cases when officers are not supplied with service uniform. Therefore, after expiration of the term of wear of uniform’s component, police officers have to decide regarding the officer’s ordnance with new service uniform or its parts or as alternative, when officer’s written application is present, monetary compensation for the coming calendar year could be paid.

In striving to implement the provisions of LVAT and in order to improve ordnance with service uniforms, it is purposeful to police leaders to review legal regulation of issuance of uniforms: 1) to cancel the order of general commissar No.5-V-17, dated January 11, 2011, *Regarding the non-payment of monetary compensation for service uniform*; 2) to change the

¹³ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo nutartis byloje Nr. A⁶³-2434/2011; Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo nutartis byloje Nr. A⁴⁹²-3379/2011;.

¹⁴ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo nutartis byloje Nr. P¹⁴³-6/2013.

¹⁵ Vilniaus apygardos administracinio teismo nutartis byloje Nr. P-492-187-11.

provision (Clause 23) of the order of general commissar No.5-V-439, dated may 31, 2010, prohibiting officers to receive resources intended for renewing uniform unused during the year; 3) to relate the resources needed for police uniforms to particular need of the uniforms but not to general financing of the office.

As positive reaction of police leaders towards striving of officers to struggle for the right to be supplied with service uniforms we can name the order of the general commissar dated February 7, 2013, to the Investment Planning and Technical Development Board, to issue a set of uniform after reception of written application of officer of criminal police for supply with ordinary service uniform if the officer never received a set of the uniform of new sample during all the time of service in police and if the officer haven't ordered a service uniform in that calendar year.¹⁶ Since this order is interim and valid till December 31, 2013, it shows, however, that police leaders are looking for new decisions for elimination of the problem.

CONCLUSIONS

Police ordnance with service uniforms should be evaluated both as additional social guarantee and state striving, distinguished by officers between other social groups, to create the conditions for officers to look equally and regularly, and thus raising police image in public.

Ordnance with service uniform or compensation of adequate size instead is a guarantee established by the law, which can not be denied by the lack of resources or absence of post-legislation. The law does not relates the ordnance with service uniforms to any conditions, therefore police offices must look for the ways how to implement the provisions of the legislation properly.

Attempts of Lithuanian police leaders to tackle the problems of ordnance with service uniforms by the means of legal regulation are inefficient: the systems of ordnance with service uniforms under creation do not satisfy the needs of officers; therefore they are forced to tackle the problems raised with the help of the courts.

In striving for improvement of ordnance with service uniforms, it is purposeful for police leaders to review the legal regulation of issuance of service uniforms cancelling prohibition to compensate for the uniforms and validating the possibility to transfer the

¹⁶ Lietuvos policijos Generalinio komisaro 2013 m. vasario 7 d. nurodymas Nr. 5-N-2 dėl policijos pareigūnų aprūpinimo // Internetinė prieiga: <http://www.policija.lt/index.php?id=2797> [žiūrėta 2013-03-12]

unused resources intended for uniforms to another year by relating the resources required for uniforms with their particular need but not with the general financing of the office.

REFERENCES

1. Gerai dirbti policijai trūksta motyvacijos. *Valstiečių laikraštis*, 2007 m., lapkričio 20 d.
2. Lietuvos Respublikos vidaus tarnybos statuto patvirtinimo įstatymo 3 str., 7d. *Valstybės žinios*, 2003, Nr. 42-1927.
3. Lietuvos generalinio komisaro 2003 m. balandžio 25 d. įsakymas Nr. V – 200 *Dėl Lietuvos policijos aptarnavimo paslaugų centro nuostatų patvirtinimo*. www.policija.lt/index.php?id=2796&extension=.doc&type... [žr. 2013-01-17]
4. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. birželio 14 d. nutarimas Nr. 748 *Dėl pareigūnų tarnybinių uniformų ir skiriamųjų ženklų pavyzdžių patvirtinimo*. *Valstybės žinios*, 2004, Nr. 95-3512.
5. Lietuvos generalinio komisaro 2004 m. liepos 19 d. įsakymas Nr.V-354 *Dėl Lietuvos policijos pareigūnų tarnybinės uniformos dėvėjimo taisyklių patvirtinimo* www.policija.lt/index.php?id=2796&extension=.doc&type... [žr. 2013-02-15].
6. Lietuvos generalinio komisaro 2004 m. gruodžio 24 d. įsakymas Nr.5-V-606 *Dėl Piniginės kompensacijos už tarnybinę uniformą mokėjimo taisyklių patvirtinimo*. <http://www.policija.lt/index.php?id=48> [žr. 2012-11-26]
7. Lietuvos generalinio komisaro 2006 m. gruodžio 12 d. įsakymas Nr.5-V-767 *Dėl Lietuvos policijos pareigūnų tarnybinės uniformos ir skiriamųjų ženklų apskaitos taisyklių, tarnybinės uniformos ir skiriamųjų ženklų dėvėjimo taisyklių ir tarnybinės uniformos dėvėjimo normų patvirtinimo*. <http://www.policija.lt/index.php?id=48> [žr.2013-03-15].
8. Lietuvos generalinio komisaro 2009 m. liepos 9 d. įsakymas Nr. 5-V-491 *Dėl policijos pareigūnų aprūpinimo tarnybine uniforma koncepcijos patvirtinimo*. www.policija.lt/index.php?id=2796&extension=.doc&type... [žr. 2012-10-05].
9. Lietuvos generalinio komisaro 2010 m. gegužės 31 d. įsakymas Nr. 5 –V- 438 *Dėl Lietuvos policijos pareigūnų aprūpinimo tarnybine uniforma finansinių normų nustatymo ir tarnybinės uniformos apskaitos taisyklių patvirtinimo*. www.policija.lt/index.php?id=2796&extension=.doc&type [žr. 2012-04-05].
10. Lietuvos generalinio komisaro 2011 m. sausio 11 d. įsakymas Nr. 5-V-17 *Dėl piniginės kompensacijos už tarnybinę uniformą nemokėjimo*. <http://www.policija.lt/get.php?f.7649> [žr. 2013-03-14].
11. Lietuvos policijos Generalinio komisaro 2013 m. vasario 7 d. nurodymas Nr. 5-N-2 dėl policijos pareigūnų aprūpinimo // Internetinė prieiga: <http://www.policija.lt/index.php?id=2797> [žr. 2013-03-12]
12. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo nutartis byloje Nr. A⁶³-2434/2011;
13. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo nutartis byloje Nr. A⁴⁹²-3379/2011;
14. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo nutartis byloje Nr. P¹⁴³-6/2013.
15. Policijos departamento prie vidaus reikalų ministerijos 2012 metų veiklos ataskaita. <http://www.policija.lt/get.php?f.12915> [žr.2013-03-15].
16. Vilniaus apygardos administracinio teismo nutartis byloje Nr. P-492-187-11.

LIETUVOS POLICIJOS PAREIGŪNŲ APRŪPINIMAS TARNYBINĖMIS UNIFORMOMIS: TEISĖS IR GALIMYBĖS JOMIS PASINAUDOTI

Kęstutis Vitkauskas*
Mykolo Romerio universitetas

S a n t r a u k a

Straipsnyje analizuojama policijos pareigūnų aprūpinimo tarnybinėmis uniformomis problema. Tuo tikslu aptariami pareigūnų aprūpinimo tarnybinėmis uniformomis teisinio reguliavimo ir administravimo aspektai bei teismų praktikos pavyzdžiai.

Tyrime laikomasi nuostatos, kad aprūpinimas tarnybine uniforma yra įstatymu nustatyta socialinė garantija, kuri negali būti paneigiama lėšų trūkumu, ar poįstatyminių aktų nebuvimu.

Straipsnyje daroma išvada, kad Lietuvos policijos vadovų bandymai teisinio reguliavimo priemonėmis spręsti tarnybinių uniformų aprūpinimo problemas nėra efektyvūs: kuriamos tarnybinėmis uniformomis aprūpinimo sistemos neleidžia patenkinti pareigūnų poreikių, todėl jie priversti iškilusias problemas spręsti teismų pagalba. Siūloma keisti uniformų išdavimo teisinį reglamentavimą.

Pagrindinės sąvokos: policijos materialinis aprūpinimas, tarnybinės uniformos, socialinės garantijos

Kęstutis Vitkauskas*, Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Policijos veiklos katedros docentas. Mokslinių tyrimų kryptys: policijos veikla, vaikų teisių apsauga, nepilnamečių nusikalstamumo prevencija.

Kęstutis Vitkauskas*, Mykolas Romeris University, Faculty of Public security, Department of Police activity, assoc. professor. Research interests: Police activity, Police educational systems, Children's Rights Protection.

GLOBALISED WORLD AND MOBILITY: SOME IMPLICATIONS FOR INTERCULTURAL EDUCATION

Vaiva Zuzevičiūtė*, Birutė Pranevičienė, Laima Ruibytė*****

*Mykolas Romeris University, Faculty of Public Security, Department of Humanities,
Department of Law, Department of Humanities
Putvinskio str. 70, LT-44221 Kaunas
Phone: (370 37) 303 664; (370 37) 30 3 655; (370 37) 303 665
E-mail: v.zuzevciute@mru.eu, praneviciene@mruni.eu, laimaruibyte@mruni.eu*

Annotation. In the paper it is emphasized that in a globalised world intercultural experiences become almost integral part of daily routines of people of almost all ages, and therefore almost change the culture as more traditional societies used to know it. Interculturalism is defined as an active process that implies interaction among members in a culturally diverse environment. Therefore educators have to start to consider the possibilities to help students (in this paper the context of higher education is analysed) to reflect on their cultures, their cultural identities, and the perception of other people, whom they will be meeting more often in a globalised world. Therefore in this paper results of an empiric study on the students opinions what are their experiences and feelings in other countries and cultures, what they feel they learnt living abroad, are presented.

Keywords: intercultural education, culture, mobility, globalization.

INTRODUCTION

Interculturalism is defined as an active process that implies interaction among members in a culturally diverse environment. Intercultural interaction suits the needs for democratic communication in a multicultural environment. The development of united multicultural society at this moment is in the stage of creation of unified but not the same society¹.

Globalization in its widest sense is defined as a process of mobility of people, capital and information. Mobility seems to have achieved the largest scope in our history, and therefore we are witnessing the development of multicultural society. Cultural context always influences and shapes learning, because each person reacts to the world and experiences based or in relation to his/her beliefs. Cultural interaction broadens cultural understanding of members in multicultural environment, however, this process is also related to dangers and tensions. In a global world such interaction makes people react. Higher education, however, should provide opportunities to reflect and critically evaluate own culture, understand the importance of democracy and respect human rights. Without knowing yourself and your

¹ Bagdonaitė, Giedrė; Zuzevičiūtė, Vaiva. Intercultural education in a multicultural environment: analysis of Latvian, Lithuanian, Finnish And Danish students' learning experiences // Actual problems of modern humanitarian science = Актуальные проблемы современной гуманитарной науки = Қазіргі гуманитарлық ғылымдарының өзекті мәселелері : межвузовский научный сборник. Вып. 2 / отв. ред. А. И. Ковтун. Алматы : Ценные бумаги, 2012. ISBN 9786012472264. p. 186-190.

identity it is almost impossible to experience and accept others' identity; this is an interesting and sometimes a challenging process².

The **object** of the study is cultural experiences and the implications for intercultural education they provide (context of higher education is at focus in our case). Therefore the **aim** of this paper is to present results of a study on students' opinions about their cultural experiences. **Methods** of analytical and empirical study (semi structured interview) were employed in the process of developing the paper. **The limitations of a study.** Study was completed in just one of the universities of Lithuania, therefore the data may only be considered as guidelines for further investigation. Nevertheless, data is illustrative enough to present picture of opinions of contemporary students, their cultural experiences and identities, and, therefore, to provide certain insights for intercultural education.

CONTEMPORARY INDIVIDUAL'S INTERCULTURAL EXPERIENCES

In a globalised world intercultural experiences become almost integral part of daily routines. Some of the features of globalisation mark positive changes, and there are changes, however, that increase anxiety and highlight the risks involved, such as collapsing markets, the dominance of economy over politics, and the change from a market economy to a “market society“. Various forces of globalization have resulted in increased anxiety and uncertainty for many people in the world. Our lives are being challenged and integrated into larger global networks of relationships. All social systems are influenced by the need to meet values, morals, skills, and competencies from neighbouring regions or nations³. Religion and national identity, compared to most other principles for construction identity, are viewed as particularly relevant organizing principles at a time when modern society is making increasing demands on individuals⁴. But the spread of extreme nationalism (and religious beliefs) causes counter positions by emphasising that a certain culture or heritage will be sustained not so much by protection but by contrasting them with other cultures. Finding

² Bagdonaitė, Giedrė; Zuzevičiūtė, Vaiva. Intercultural education in a multicultural environment: analysis of Latvian, Lithuanian, Finnish And Danish students' learning experiences // Actual problems of modern humanitarian science = Актуальные проблемы современной гуманитарной науки = Қазіргі гуманитарлық ғылымдарының өзекті мәселелері : межвузовский научный сборник. Вып. 2 / отв. ред. А. И. Ковтун. Алматы : Ценные бумаги, 2012. ISBN 9786012472264. p. 186-190.

Várnagy P., Democracy and scouting. Internationales Lernen in Osmittteleuropa: Geschichte-Theorie-Methoden-Praxis. Wien Verein zur Förderung der Europäischen Akademie für Lebensforschung, Integration und Zivilgesellschaft – EALIZ, 2011, pp. 61-64.

³ Doku, P. N., Oppong Asante, K. Identity: Globalization, culture and psychological functioning. *International Journal of Human Sciences. Volume: 8 Issue: 2, 2011.*

⁴ Kinnvall C. Nationalism, religion, and the search for chosen traumas: Comparing Sikh and Hindu identity constructios. *Ethnicities. Mar2002, Vol. 2 Issue 1, p79-106.*

prospects for integration without the levelling effect, keeping in mind recent events (September of 2001 in the United States, March of 2004 in Spain, and July of 2007 in the United Kingdom), is a challenge for times yet to come. Globalisation manifests itself through the intensification of increased mobility of individuals, capital, information on a global scale, that is, a multicultural society is being constructed under our eyes on a global scale⁵. There are cases of extreme nationalist or religious movements, that express their protest in an inappropriate and sometimes even in an illegal ways and these issues start to become evident even in a relatively culturally homogeneous Lithuanian society.

Therefore educators have to start to consider the possibilities to help students (in this paper: context of higher education is analysed) to reflect on both their cultural identities, and the perception of other people, whom they will be meeting more often in a globalised world.

Effective intercultural communication is both learning and teaching experience. Interaction with individuals or groups from different cultural backgrounds is an ongoing learning experience, which may result in personal development⁶.

CONCEPTUALIZING CULTURE

Cultural context always influences and shapes learning, also it influences our understanding of beliefs, attitudes and behaviours and enables us to identify the similarities or differences that affect our ability to communicate effectively and to focus our efforts for learning⁷. Culture is a sociological concept with a number of different meanings but usually it refers to the totality of knowledge, beliefs, attitudes, and values of a social group. Culture is something material (books, paintings), and immaterial (ideas, conversations, songs) that has significance for us and that turns us into who we are, and what we are constantly creating. Culture shapes us, and we contribute to culture almost every minute of our life. Christensen (2003) summarizes definitions of culture and provides the following characteristics: culture is learnt; it is not a biological heritage, and it is handed down from one generation to the next. Author states that culture generates a common identity for the members of a society and it consists of whatever one has to know or believe in order to operate in a manner acceptable to the members of a particular society.

⁵ Zuzevičiūtė, Vaiva. Learning at university : challenges, strategies, perspectives for lifelong learning. Saarbrücken : Lambert academic publishing, 2011. 175 p. : iliustr. ISBN 9783846515501.

^{6, 7} Ricard V. B. (1993). Developing Intercultural Communication skills. Krieger Publishing Company, Malabar, Florida.

Culture triggers human beings to engage into learning relationships with each other, where they can immerse into experiences and seek common interpretations of the world⁸. It should be noted that for many theoreticians, culture is intimately related to learning. What is more, the cultures are defined by concentrating on the way people communicate among each other, and the way they represent each other, rather than on just social institutions⁹. In individualist cultures clear messages, initiative taking, assertiveness, self-expression characterize its members, and in collective cultures group harmony, avoiding offending others are important. Therefore, despite the fact that such grouping is over-simplistic at times and straightforward, in individualist cultures we might expect the approach to learning to be more individualistic than in collective ones. Fenwick T. J.¹⁰ says that individuals learn as they participate by interacting with the community (cultural values, rules, and history), the tools (including languages, images, technology) and the purposes and norms. Social interactions in learning construct both educators and learners. The potential response to an increasing awareness of the relationship between culture and education may be of a varied nature: if people want to expand their horizons, they need to be mobile and to take action, recognizing social relations and practices¹¹.

REFLECTING ON CULTURAL IDENTITIES – ROLE OF INTERCULTURAL EDUCATION

We have noted that multiculturalism is a fact of a contemporary society. Intercultural education is preparation for the social, political and economic realities in culturally diverse and complex human encounters. Its aim is to help an individual to develop competencies for perceiving, believing, evaluating and behaving in different cultural settings that is, for reflecting one's own cultural identity¹².

In a multicultural society we need to have awareness of the rules and expectations in different situations. Therefore, one of the main issues to be emphasized in this paper is a reciprocal nature of intercultural learning. On the one hand, people have to be prepared for learning in multicultural contexts, e.g., mobility (have to know foreign languages at a certain

⁸ Zuzevičiūtė V., Mijoč N., Kondrotaitė E. (2008). Mobility in Adult Education: Intercultural Learning and Maturing. Hungary, Pecs, 02 – 05 October. ISBN 978-963—642-265-3; pp.340-355.

⁹ Hall, E.T. (1977). *Beyond Culture*. New York: Anchor Books.

¹⁰ Fenwick T. J. (2001). *Experiential learning: A Theoretical Critique from Five Perspectives*. Information Series No. 385. Eric Clearinghouse on Adult, Career and Vocational Education, Center on Education and Training for Employment, College of Education, The Ohio State University, Columbus.

¹¹ ¹² Kondrotaitė E. (2008). *Experiential learning within multicultural context in student's mobility* [Manuscript]. Bachelor degree thesis. Kaunas – Ljubljana.

level, and also have certain attitudes to new situations and people), and on the other hand, it is a multicultural context that accelerates learning of languages, communication skills, awareness building and even maturing.

Promotion of transnational mobility for learning purposes reflects increasing importance in the political priorities of the European Union¹³. After a few transformations during several decades, the contemporary European Union was established via the Maastricht Treaty in 1992. The European Union is expected to guarantee a sustainable and stable development and progress for the region as a whole, solve internal conflicts as well as those with neighbours, and accept neighbouring countries that recognise the same principles.

Free movement of persons was considered to be an essential element for the establishment of a common market. There are several documents describing free movement of persons as a fundamental right within the European Union area. In regards to the Treaty, which established the European Union, the European Parliament and the Council adopted the Directive on the Right of Citizens of the Union and their family members to move and reside freely within the territory of the Member States. The Directive states: “The free movement of persons constitutes one of the fundamental freedoms of the internal market, which comprises an area without internal frontiers, in which freedom is ensured in accordance with the provisions of the Treaty”¹⁴.

The European Court of Justice has recognized freedom of movement for workers as one of the most important human rights. In *Bosman* case, Court stated: “As the Court has repeatedly held, freedom of movement for workers is one of the fundamental principles of the Community and the Treaty provisions guaranteeing that freedom have had direct effect since the end of the transitional period”¹⁵.

The 60 years of peace (at least within this region) could be a good indicator for optimistic predictions regarding the effectiveness of such policies¹⁶.

¹³ Nakrošis V. (2003): *Europos Sąjungos regioninė politika ir struktūrinių fondų valdymas*. Vilnius: Eugrimas.

¹⁴ The Directive 2004/38/EC of the European Parliament and of the Council on the right of citizens of the Union and their family members to move and reside freely within the territory of the Member States, Official Journal of the European Union, 2004, L 158/,
[<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2004:158:0077:0123:EN:PDF>]

¹⁵ Union Royale Belge de Societe de Football Association/Bosman, Case C-415/93.

¹⁶ Zuzevičiūtė, Vaiva. *Mobility in a globalised world : implications for cultural identities and intercultural education // Česlovo Milošo skaitymai III : Kultūrų sankirtos : patirtys ir pokyčiai : [straipsnių rinkinys]*. Kaunas : Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2010. ISBN 9789955126256. p. 243-252.

Zuzevičiūtė, Vaiva. *Learning at university : challenges, strategies, perspectives for lifelong learning*. Saarbrücken : Lambert academic publishing, 2011. 175 p. : iliustr. ISBN 9783846515501.

After Lithuanian's admission to the European Union, citizens of the Republic of Lithuania have become citizens of the European Union and together with other EU citizens enjoy the following rights:

- Right to move and reside freely within the territory of the Member States;
- Right to work and study in any Member state;
- Right to vote and stand as a candidate both at European elections and at municipal elections in the Member State of residence, etc.¹⁷

These freedoms provide a unique and privileged opportunity for our citizens to enjoy an open and democratic arena for studies, for employment and for social interactions on the one hand.

On the other hand, a necessity to face and to manage cultural diversity also increased. Therefore the need to reflect on these issues in higher education, and to help young people to become ready to face them in a critical and respectful way, also increased.

Intercultural awareness, respect for others, ability to somehow maintain constructive discussion and communicate, and collaborate in a multicultural world are one of the most important core competencies of a contemporary person. It would seem that these competencies have already been achieved by young adults, and however, as some of the studies reveal, awareness of the needs of the other person, awareness about the need for solidarity, mutual respect, and at least tolerance, if not an active support remain a challenge in our society¹⁸.

PROCESS OF EMPIRIC STUDY

The empiric study (carried out in 2012, in Lithuania) was carried out on the basis of the critical references analysis.

Procedure of focus group discussion. In order to find out more about the readiness of young people to engage in multicultural society, the empiric study (focus group discussion and reflection) was organized. The method enables to provide students with opportunities both to reflect and to report on what they think about other people. Young people (students in higher education) were asked to discuss among themselves (in groups of 3 or 4) about certain issues (what were their experiences abroad, what were the reasons to go abroad, what have

¹⁷ Consolidated Version of the Treaty of Functioning of the European Union. Official Journal of European Union, 2010.03.30, C83/47. [<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:083:0047:0200:en:PDF>]

¹⁸ Martikienė, G., Adomkus J. (2009). Socialinės sanglaudos stiprinimo galimybės suaugusiųjų mokymosi aspektu). Tiltai, Nr. 2, ISSN 1392-3137.

they learnt) and provide their consolidated reports in a written form. Questions have been formulated by an international team lead by assoc. prof. A. Liduma, in the framework of CiCe4, Erasmus Academic Network¹⁹. An hour was provided for exercises. Researchers were not present during exercises. On the one hand provided an anonymous and comfortable atmosphere and on the other hand enabled students to share whatever they thought on the issues without guidance and possibly shaping their ideas. Respondents were asked to reflect on several issues that were identified in a references analysis as relevant to the issue at focus.

Later, a content analysis of reports was performed; an opinion expressed in a written report was considered to be a unit. One person's written contribution, if rich, might have resulted in a number of categories. Therefore, the maximum number of respondents (7) does not equal to maximum number of contributions in many instances.

Table 1. Profile of respondents

No.	Code (further used in data presentation)	Age	Gender	Current occupation	Nature of experience of other culture
1	Inf1	23	Man	Student	Studies abroad
2	Inf2	24	Man	Employed	Worked abroad half a year
3	Inf3	23	Woman	Employed	Three years in a row works abroad (during summer)
4	Inf4	23	Woman	Student and part time employed	Two years in a row works abroad (summer)
5	Inf5	24	Man	Student and part time employed	Worked abroad half a year
6	Inf6	24	Woman	Student and part time employed	Worked abroad half a year
7	Inf7	22	Woman	Student and part time employed	Worked abroad half for three years

The limitations of a study. The study was completed in one of the universities of Lithuania, therefore the data may only be considered as guidelines for further investigation. Nevertheless, data is illustrative enough to present picture of opinions of contemporary students, and, therefore, to provide some insights for intercultural education.

RESULTS AND INTERPRETATION OF THE RESULTS OF THE EMPIRIC STUDY

Analysis of contributions of reasons for experiencing living abroad revealed several groups of reasons that prompted the decision to go abroad, Table 2.

¹⁹ Rhone, S, Zuzeviciute, V et al (2009). The Baltic's Youth change of attitudes against the 'Others'. International Conference HUMAN RIGHTS AND CITIZENSHIP EDUCATION. Malmo, Sweden, May 21 -23, 2009 (presentation).

Table 2. Reasons for going abroad

Categories	No of contributions
To study and to gain more experience abroad.	1
To see world, get to know other cultures.	4
Financial reasons	5
Improvement of competences (especially, language)	2
Visit family, who lives there	1
To try out new things and to try out myself	1

Evaluation of experiencing living abroad also revealed that two groups of feelings may be identified, and in both groups the same number of contributions were allocated, Table 3.

Therefore the question about a feeling of the level of being accepted also generated different groups of contributions. This is logical. However, in this item, three groups were identified altogether, Table 4.

Table 3. Feelings while living abroad

Categories											
Positive (9)					Negative (9)						
Subcategories											
Study programmes of higher quality	Increased competences	New rewarding experiences			Respect for all professions and occupations	Disrespect for employee from other culture	Difficult and unrewarding work	Missing family and social isolation	Food is different and that causes problems too	Consultations on conditions (of living and working) are scarce	No cultural experiences in Lithuanian language (e.g., theatre)
		Better transport	Beautiful nature	Friendly people, new contacts							
No of contributions											
1	1	2	1	3	1	1	1	4	1	1	1

Table 4. Respondent's impressions on how they were accepted in another country

Categories	No of contributions	Example of contribution
Positively	3	<i>Local inhabitants are polite and tolerant so they look and behave with me very well (If1)</i>
In a neutral way	3	<i>I was accepted well [the USA], however, also the requirements are set at a very high level. If7</i>
Negatively	1	<i>Even if neighbours, service people were quite friendly, employers demonstrated disrespect, emphasised us being not from the country, not being sufficiently effective and so on..If 4</i>

The same logical identification of groups of contributions was generated with regards to the next question, and namely, a question about the general impressions about a country they stayed in, Table 5.

Almost all (6) respondents think that every young person should try to study or work abroad at least for several months, because this experience gives different perspective on what you have in your country.

Table 5. Respondents' impressions on foreign country they stayed

Categories	Subcategories	Number of contributions
Positively	Well establishes social services	2
	Less restricted access to medical services	1
Negative	Very expensive and no degree of freedom (i.g., for paying for services/accommodation a bit later)	3
	A burden of taxes and types of taxes - higher	1

Studying and working abroad shows that there are advantages and disadvantages everywhere. Students shared that experiences abroad teach to be more responsible for oneself, to value one's family and education. Increased competence in foreign language was almost universally mentioned among measurable gains. One respondent of the 7 thinks his life is more orientated to living abroad. All others seem to consider the experience as a valuable and insightful phase of their life, but seem to associate their future with their own country, their culture, and people.

CONCLUSIONS

Mobility seems to have achieved the largest scope in our history, and therefore we are witnessing the development of multicultural society. Globalization is defined as a process of mobility of both people, and capital, and information. Even in quite culturally homogeneous society (Lithuania), there is a need for intercultural education in order to equip students better to learn and gain from learning experiences in a multicultural world. Certain prerequisites are needed in order to maintain an intercultural dialogue and learning. People have to be aware of themselves, of their cultural identity, they have to be empathetic and tolerant, and they need a set of certain social skills.

Empiric study revealed that students in higher education have experiences of living abroad, however, this experience generated very different feelings: both positive and negative.

Almost all respondents think that every young person should try to study or work broad at least for several months, because this experience gives different perspective on what you have in your country. Studying and working abroad shows that there are advantages and disadvantages. Among advantages, the fact that experiences abroad teach to be more responsible for oneself, to value one's family and education, were mentioned. Increased competence in foreign language was almost universally mentioned among measurable gains.

Empiric study enables identification of several implications for intercultural education, and namely, students seem to be quite aware of the fact that advantages and disadvantages may be experienced in any country or culture. A fact that almost all respondents seem to

consider the experience abroad as a valuable and insightful phase of their life, but seem to associate their future with their own country, own culture, and people, may be identified among main educational implications. Therefore, teachers in higher education should try to start and foster the reflection and discussions on students' experiences abroad for building up discourse on issues of respect for all cultures, on paradoxes when cultures meet and on values that should be defended in any case or any culture.

REFERENCES

1. Bagdonaitė, Giedrė; Zuzevičiūtė, Vaiva. Intercultural education in a multicultural environment: analysis of Latvian, Lithuanian, Finnish And Danish students' learning experiences // Actual problems of modern humanitarian science = Актуальные проблемы современной гуманитарной науки = Қазіргі гуманитарлық ғылымдарының өзекті мәселелері : межвузовский научный сборник. Вып. 2 / отв. ред. А. И. Ковтун. Алматы : Ценные бумаги, 2012. p. 186-190.
2. Christensen, T.K. (2003). CASE1 Finding the Balance: Constructivist Pedagogy in a Blended Course. *The Quarterly Review of Distance Education*. Volume 4(3), 235 – 243.
3. Doku, P. N., Oppong Asante, K. Identity: Globalization, culture and psychological functioning. *International Journal of Human Sciences*. Volume: 8 Issue: 2, 2011.
4. Fenwick T. J. (2001). *Experiential learning: A Theoretical Critique from Five Perspectives*. Information Series No. 385. Eric Clearinghouse on Adult, Career and Vocational Education, Center on Education and Training for Employment, College of Education, The Ohio State University, Columbus.
5. Hall, E.T. (1977). *Beyond Culture*. New York: Anchor Books.
6. Kinvall C. Nationalism, religion, and the search for chosen traumas: Comparing Sikh and Hindu identity constructios. *Ethnicities*. Mar2002, Vol. 2 Issue 1, p79-106.
7. Kondrotaitė E. (2008). *Experiential learning within multicultural context in student's mobility* [Manuscript]. Bachelor degree thesis. Kaunas – Ljubljana.
8. Martikienė, G., Adomkus J. (2009). *Socialinės sanglaudos stiprinimo galimybės suaugusiųjų mokymosi aspektu*. Tiltai, Nr. 2, ISSN 1392-3137.
9. Nakrošis V. (2003): *Europos Sąjungos regioninė politika ir struktūrinių fondų valdymas*. Vilnius: Eugrimas.
10. Rhone, S, Zuzeviciute, V et al (2009). *The Baltic's Youth change of attitudes against the 'Others'*. International Conference HUMAN RIGHTS AND CITIZENSHIP EDUCATION. Malmo, Sweden, May 21 -23, 2009 (presentation).
11. Ricard V. B. (1993). *Developing Intercultural Communication skills*. Krieger Publishing Company, Malabar, Florida.
12. Várnagy P., *Democracy and scouting. Internationelles Lernen in Osmittleuropa: Geschichte-Theorie-Methoden-Praxis*. Wien Verein zur Förderung der Europäischen Akademie für Lebensforschung, Integration und Zivilgesellschaft – EALIZ, 2011, pp. 61-64.
13. Zuzevičiūtė V., Mijoč N., Kondrotaitė E. (2008). *Mobility in Adult Education: Intercultural Learning and Maturing*. Hungary, Pecs, 02 – 05 October. ISBN 978-963—642-265-3; pp.340-355.
14. Zuzevičiūtė, Vaiva. *Mobility in a globalised world : implications for cultural identities and intercultural education* // Česlovo Milošo skaitymai III : Kultūrų sankirtos : patirtys ir pokyčiai : [straipsnių rinkinys]. Kaunas : Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2010. ISBN 9789955126256. p. 243-252.

15. Zuzevičiūtė, Vaiva. Learning at university : challenges, strategies, perspectives for lifelong learning. Saarbrücken : Lambert academic publishing, 2011. 175 p. : iliustr. ISBN 9783846515501.

GLOBALIZACIJA IR MOBILUMAS: UŽDAVINIAI TARPKULTŪRINIAM ŠVIETIMUI

Vaiva Zuzevičiūtė*, **Birutė Pranevičienė****, **Laima Ruibytė*****

Mykolo Romerio universitetas

Anotacija

Straipsnyje pažymima, kad globaliame pasaulyje tarpkultūrinė patirtis tampa beveik neatsiejama kiekvieno žmogaus kasdienos dalimi. Ugdytojams tenka atsižvelgti į šiuos iššūkius ir ieškoti galimybių padėti studentams (šiam straipsnyje pagrindinis dėmesys skiriamas besimokantiems aukštojoje mokykloje) reflektuoti savo kultūrinės savasties, kitų žmonių, kurių jie globaliame pasaulyje sutiks daug, suvokimo aspektais, todėl pristatomi empirinio tyrimo, kuriuo siekta išsiaiškinti studentų patirtį ir išgyvenimus kitoje šalyje, taip pat, ko jie jaučiasi kitose šalyse išmokę, su kokiais sunkumais susidūrę, rezultatai.

Pagrindinės sąvokos: tarpkultūrinis švietimas, patirtis, mobilumas, globalizacija.

Prof. dr. Vaiva Zuzevičiūtė*, Mykolas Romeris University. Prof. of the Humanities Department. Areas of scientific interests: didactics of higher education, intercultural education, didactics of foreign language teaching and learning (including e-learning modes).

Prof.dr. Vaiva Zuzevičiūtė*, Mykolo Romerio universiteto Humanitarinių mokslų katedros profesorė. Mokslinių interesų sritys: apima aukštojo mokslo didaktiką, tarpkultūrinį švietimą, kalbų mokymo(si) didaktiką (ir e-mokymo(si) aspektais).

Birutė Pranevičienė**, Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Teisės katedros profesorė. Mokslinių tyrimų kryptys: administracinė teisė, konstitucinė teisė.

Birutė Pranevičienė**, Mykolas Romeris University, Faculty of Public security, Department of Law, professor. Research interests: administrative law, constitutional law.

Laima Ruibytė***, Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakulteto Humanitarinių mokslų katedros docentė. Mokslinių tyrimų kryptys: Lyčių skirtumų stereotipai; nuostatos ir stereotipai, stresas organizacijose.

Laima Ruibytė***, Mykolas Romeris University, Faculty of Public security, Department of Humanities Assoc.prof. Research interests: Genders Stereotypes; Attitudes; Organisational Stress; Organisational Values

INFORMACIJA AUTORIAMS

Straipsnio įforminimo reikalavimai

Periodiniame, recenzuojamame mokslinių straipsnių rinkinyje „Visuomenės saugumas ir viešoji tvarka“ spausdinami dar nepublikuoti straipsniai, kurių turinys, tyrimo objektai siejasi su įvairiais Visuomenės saugumo aspektais. Originalūs, aktualūs, reikalavimus atitinkantys, anglų kalba parašyti straipsniai, redakcinės kolegijos siūlymu gali būti teikiami patalpinti į CEPOL duomenų bazę.

Mokslo straipsnyje turi būti suformuluotas mokslinių tyrimų tikslas, nurodyti tyrimų objektai, metodai, aptartas nagrinėjamos problemos ištyrimo laipsnis, pateikti ir pagrįsti tyrimų rezultatai, išvados, nurodyta literatūra. Straipsnį recenzuoja du redakcinės kolegijos nariai arba kiti parinkti recenzentai.

Straipsnio dalys išdėstomos tokia tvarka:

1. Straipsnio pavadinimas
2. Metrikoje nurodomas autorius (-iai), institucija (-os), kuriai jis (jie) atstovauja, adresas, elektroninis paštas.
3. Pateikiama anotacija (abstract, annotation, résumé, аннотация - ne trumpesnė kaip 600 spaudos ženklų) ta kalba, kokia parašytas straipsnis (glaustai perteikiamas straipsnio turinys, analizuojami klausimai, pateikiami raktažodžiai – temą charakterizuojančios 4-5 pagrindinės sąvokos).
4. **Įvade** pagrindžiamas temos aktualumas, prasmingumas, pateikiamas tikslas, uždaviniai, tyrimo organizavimas, objektai, metodai, aptartas nagrinėjamos problemos ištyrimo laipsnis.
5. **Tyrimo rezultatai** pateikiami pagrindinėje straipsnio teksto dalyje. Ji gali būti suskirstyta į skyrius arba skirsnius (pvz.: 1.2.1., 2.2.1. ir t. t.).
6. **Gautų rezultatų aptarimo** skyriuje – įvairiais aspektais, lyginant su kitų autorių darbais aptariami straipsnyje pateikti rezultatai. Pabaigoje – mokslinius svarstymus arba sprendimus apibendrinančios išvados bei metodinės rekomendacijos.
7. Cituojamų šaltinių sąrašas. Visi straipsnyje minimi šaltiniai turi būti nurodyti literatūros sąrašė. Į šį sąrašą įrašomi tik tekste minėti teisės aktai, kiti šaltiniai ir jų autoriai. Literatūros sąrašas sudaromas tokia tvarka: iš pradžių nurodomi teisės aktai pagal hierarchiją (pvz.: Konstitucija, įstatymai, poįstatyminiai aktai ir kt.), vėliau – teismų praktika, po to abėcėlės tvarka nurodoma specialioji literatūra ir kiti šaltiniai

(http://www.mruni.eu/mru_lt_dokumentai/mokslo_darbai/jurisprudencija/citavimo_tvarka_pataisyta.doc).

8. Straipsnio pabaigoje – santrauka ir pagrindinės sąvokos lietuvių kalba, jei straipsnis parašytas (suderinus su redakcinės kolegijos atstovais) anglų (summary) ar kita kalba. Papildomai antra santrauka rašoma angliškai, jei straipsnis parašytas vokiečių, rusų ar kita kalba. Jei straipsnis parašytas lietuviškai, santrauka - tik anglų kalba. Santraukoje turi būti apie 2400 spaudos ženklų (vienas puslapis).

Nuorodos straipsnio tekste yra sudaromos vartojant viršutinius indeksus (Footnotes) arabiškais skaičiais, kiekvieno puslapio apačioje nurodant cituojamą literatūrą. Rankraštis turi būti išspausdintas 1,5 intervalu vienoje A4 formato lapo pusėje, iš visų kraštų paliekant 25 mm paraštes. Straipsnio apimtis neturėtų viršyti 18 puslapių.

Paveikslus, schemas, diagramas, esančius straipsnyje, reikėtų papildomai pateikti atskiroje el. laikmenoje. Paveikslų, schemų, diagramų, lentelių plotis – ne daugiau kaip 175 mm (per visą puslapį). Tinkamiausi grafinių rinkmenų formatai – Tagged Image Format File(TIFF), Word for Windows, Corel Draw, Excel. Teksto redaktorius – Microsoft Word. Straipsnį turi vertinti ne mažiau kaip 2 recenzentai – mokslininkai, straipsnyje nagrinėjamos mokslo srities specialistai, bent vienas jų – ne Mykolas Romeris universiteto darbuotojas, pageidautina ir fakulteto arba katedros nuomonė apie straipsnio mokslinę vertę, jo aktualumą, būtinybę jį spausdinti.

Atsakingajam redaktoriui straipsniai turi būti pateikti iki balandžio 1d. (pirmajam metų leidiniui) arba iki spalio 1 d. (antrajam metų leidiniui).

Requirements for the Preparation of an Electronic Form of an Article

Unedited articles are being published in a periodical reviewed publication “Public Security and Order”. The content of such articles associates with various aspects of public security. Original, topical and corresponding the requirements articles can be placed in CEPOL data basis according to the recommendations of editorial board.

The article should identify the purpose of the scholarly analysis, its object and methods and prior coverage of the issue. It should include research results, conclusions and the list of sources. The article should be reviewed by two members of an editorial board or other two selected reviewers.

The article should comply with the following structure:

1. Title.
2. Author, an institution the author is representing, its address, email.

3. A detailed summary (at least 600 symbols) in the language the article is written in. The summary should briefly present the content of the article, identify the issues analyzed, and should include the basic 4-5 keywords).

4. Introduction. It should address the topicality of the topic of the article, identify the purpose of the scholarly analysis, its object and method and prior coverage of the issue.

5. The main text should include the analysis proper. It is recommended to divide the text into parts and subparts (e.g.1.2.1.,2.2.1., etc.).

6. The article should be finalized with substantiated conclusions and recommendations.

7. The list of sources should include all sources referred to in the article. It should comply with the following structure: firstly, the primary legal sources in a hierarchical order (i.e. Constitution, laws, by-laws, etc.), followed by case law. This should be followed by scholarly writings listed in an alphabetical order, and other sources (http://www.mruni.eu/mru_lt_dokumentai/mokslo_darbai/jurisprudencija/rules_on_citation_and_bibliography.doc).

8. If an article is published in Lithuanian, it should be followed with a detailed summary and keywords in English. If an article is written in a language other than Lithuanian, the summary should be in Lithuanian and should contain the same information as identified above. The summaries should be at least one page long, i.e. approximately 2400 symbols.

References should be made in footnotes, numbered consecutively in Arabic numbers. The manuscript should be 1.5 spaced on one side of an A4 list paper, margins 25 mm. The article should be no longer than 18 pages.

Pictures, schemes, diagrams and tables should be presented in a separate CD. The width of the pictures, schemes, diagrams, tables should be 84 mm or 175 mm. They may be presented in the following formats: Tagged Image Format File (TIFF), Word for Windows, Corel Draw, Excel. Text editor – Microsoft Word.

An article should be reviewed by at least two scholars, specializing in the area relating to the topic of an article. At least one of them should be from a different institution than Mykolas Romeris University. A faculty or department opinion concerning the scholarly value of an article and the need to publish it, its topicality should be attached.

Articles have to be presented to the managing editor: by April 1 (for the first edition of the year) by October 1 (for the second edition of the year).

ISSN 2029–1701 (print)
ISSN 2335–2035 (online)

Mokslinių straipsnių rinkinys
VISUOMENĖS SAUGUMAS IR VIEŠOJI TVARKA
PUBLIC SECURITY AND PUBLIC ORDER
2013 (9) Scientific articles

Autorių kolektyvas

Visuomenės saugumas ir viešoji tvarka (9): mokslinių straipsnių rinkinys. – Kaunas:

Mykolas Romeris universiteto Viešojo saugumo fakultetas, 2013. – 364 p.

ISSN 2029–1701 (print)

ISSN 2335–2035 (online)

Mokslinių straipsnių rinkinyje publikuojami darbai apie teisinius, socialinius, filosofinius visuomenės saugumo užtikrinimo aspektus.

VISUOMENĖS SAUGUMAS IR VIEŠOJI TVARKA (9)

Mokslinių straipsnių rinkinys

PUBLIC SECURITY AND PUBLIC ORDER (9)

Scientific articles

Redaktorių kolegijos pirmininkė – prof.hab.dr. Rūta Adamonienė

Atsakingas sekretorius – doc. dr. Algirdas Muliarčikas

Maketavo – Nėlė Visminienė, Pavel Lesko

2013-06-17

26 autoriniai lankai

Tiražas 50 vnt.

Išleido Mykolas Romeris universiteto Viešojo saugumo fakultetas

V. Putvinskio g. 70, LT- 44211, El.paštas vsf@mruni.eu

Kaunas 2013 m.

Tinklapis internete www.mruni.eu